

Γ. ΚΑΛΑΜΑΤΙΑΝΟΥ
Η. ΛΑΓΙΟΥ
Μ. ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΥ – ΧΡΙΣΤΟΦΕΛΛΗ

Ν Ε Ο Ε Λ Λ Η Ν Ι Κ Α
Α Ν Α Γ Ν Ω Σ Μ Α Τ Α

Σ' γυμνασίου

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

12.10
09

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ
ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

ΣΤ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΔΩΡΕΑ
ΕΘΝΙΚΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

ΔΩΡΕΑ
ΕΘΝΙΚΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

Γ. ΚΑΛΑΜΑΤΙΑΝΟΥ, Η. ΛΑΓΙΟΥ, Μ. ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΥ-ΧΡΙΣΤΟΦΕΛΛΗ

4233L

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

ΣΤ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΕΛΛΑΣ

21 ΑΠΡΙΛΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑΙ 1971

ΕΛΛΗΝΟΛΟΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

1977

ΑΝΑΤΙΘΕΣΜΑΤΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ

ΤΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ

ΕΛΛΑΣ

21 ΑΠΡΙΛΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΑΚΟΝΙΑΣ ΒΥΣΣΟΥ

ΛΟΓΟΤΥΠΟΣ 1977

ΚΟΤΣΥΠ ΣΟΣΣΗ

ΣΟΣΣΑ ΣΟΣΣΗ

I. ΡΗΤΟΡΙΚΟΙ ΛΟΓΟΙ

1. ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΕΙΜΝΗΣΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΑΥΛΟΥ ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ

Τὸν λόγον τοῦτον ἐξεφώνησεν ὁ ἀείμνηστος Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων Παῦλος εἰς ἑκτακτον δημοσίαν συνεδρίαν τῆς Φιλοσοφικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τὴν 25 Μαρτίου 1954, καθ' ἣν ἐγένετο ἐπίσημος ἀναγόμενος Αὐτοῦ ὡς ἐπιτίμου διδάκτορος τῆς φιλοσοφίας.

Μὲ συγκίνησιν ἴσταμαι ἐπὶ τοῦ πανεπιστημιακοῦ τούτου βήματος, πλουσίου εἰς ὄλως ἐξέχουσαν πνευματικὴν παράδοσιν, ἀρχομένην ἀπὸ εἴκοσι πέντε καὶ πλέον αἰώνων καὶ περιλαμβάνουσαν τρεῖς Ἑλληνικοὺς πολιτισμοὺς, τὸν ἀρχαῖον, τὸν βυζαντινὸν καὶ τὸν σύγχρονον.

Εὐχαριστῶ θερμῶς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν διὰ τὴν γενομένην μοι σήμερον ἐπίσημον ἀναγνώρισιν τῆς στοργῆς μου καὶ τῶν προσπαθειῶν μου ὑπὲρ τοῦ Λαοῦ μου.

Θεωρῶ ὅτι τὸ νὰ ἀνήκη τις εἰς τὸ ἐπιστημονικὸν σῶμα τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν εἶναι μία ἰδιαιτέρα διάκρισις μεταξύ τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων ὀλοκλήρου τοῦ κόσμου. Γνωρίζω δὲ ὅτι ἡ μοναδικὴ πολιτιστικὴ κληρονομία τοῦ Ἰδρύματος τούτου, ὁμοῦ μετὰ τῆς ὑψίστης τιμῆς, συνεπάγεται καὶ μεγάλας εὐθύνas διὰ τοὺς ἀνήκοντας εἰς αὐτό. Κατὰ τὸ πρόσφατον εἰς Ἀμερικὴν ταξιδίόν μου ἡ σκέψις μου πολλάκις ἐστράφη εὐγνώμων πρὸς τὰς Ἀθήνας καὶ πρὸς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦτο διὰ τὸ πνευματικὸν κῦρος καὶ τὰ ἐφόδια, τὰ ὁποῖα ἡ ἐντεῦθεν προέλευσίς μου ἔδιδεν εἰς τὴν ἐκεῖ ἀποστολήν μου.

Προσεφώνησα τὴν ὀλομέλειαν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Columbia ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ καὶ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Καλιφορνίας παρὰ τὸν Ἅγιον Φραγκίσκον. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ἠσθάνθη ἐμαυτὸν προνομιούχον, καὶ τοῦτο ἀπλῶς, διότι εἶμαι Ἕλλην καὶ διότι ἠρχόμην ἐξ Ἀθηνῶν.

Κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐδῶ συγκεντρώσεως, ἐπιθυμῶ νὰ ἐκθέσω μερικὰς σκέψεις μου ἐπὶ τινων ἐκ τῶν μεγάλων

σημερινῶν προβλημάτων τοῦ κόσμου καί ἐπὶ τῆς ἀπέναντι αὐτῶν τοποθετήσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ ἀνθρωπότης, ἡ ὁποία ταλαιπωρεῖται ἀπὸ ἀβεβαιότητα, ἀπὸ ἄσκοπον πόνον καὶ δυστυχίαν, ἀναμένει ἀκόμη πολλὰ ἀπὸ τὴν γενέτειραν τῆς ἰδέας τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ δημοκρατικοῦ ιδεώδους.

Ὅλοι αἰσθανόμεθα ὅτι διερχόμεθα σοβαρὰν κρίσιν. Φῆμαι πολέμου, ἀνησυχία, κοινωνικαὶ ταραχαὶ καὶ ἐπαναστάσεις εἰς πολλὰ μέρη τοῦ κόσμου καθιστοῦν τὸν παγκόσμιον ὀρίζοντα ζοφερόν.

Ἡ κρίσις ἐμφανίζεται ὡς κοινωνική, πολιτική, οικονομική. Εἰς τὸ βάθος ὁμως ἡ κρίσις εἶναι πνευματική.

Ὁ παλαιὸς ἠθικὸς καὶ πνευματικὸς ἡμῶν μανδύας δὲν εἶναι πλέον ἱκανὸς νὰ θερμάνῃ τὴν ἀνθρωπότητα. Ὅλοι τὸ αἰσθανόμεθα. Ἡ καθυστέρησις τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς ἡμῶν προόδου ἔναντι τῆς ὑλικῆς αὐξάνει διαρκῶς. Εἶναι ἤδη σήμερον τόσο μεγάλη, ὥστε τὸ οἰκοδόμημα τῆς κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων δὲν δύναται πλέον νὰ σταθῇ ἐπὶ μακρὸν ὄρθιον μὲ τὴν παλαιάν του ἀρχιτεκτονικὴν. Ὁ τοπικισμὸς τῶν στενῶς νοουμένων ἐθνικοτήτων, αἱ φυλετικαὶ διαφοραὶ, αἱ περιωρισμένης ἐκτάσεως οικονομικαὶ ἀντιλήψεις συνοδευόμεναι εἰς τὴν παρατηρουμένην ἔλλειψιν ἐνότητος ἔπαυσαν νὰ ἀποτελοῦν ἱκανοποιητικὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς δημοκρατικῆς κοινωνίας.

Τὸ ἑλληνικὸν μήνυμα τῆς ἐλευθερίας, ζυμωθὲν ἐπὶ δύο χιλιετηρίδας ἐντὸς τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως μετὰ τῶν ἀρχῶν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, ὠρίμασεν εἰς τὴν σημερινὴν μορφήν τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος. Ὡς ἀνέφερον ὁμως καὶ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Καλιφορνίας, αἰσθάνομαι ὅτι ἦλθε πλέον ὁ καιρὸς, ὅτι ἡ ἀνάγκη μᾶς πιέζει, ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους τῆς σήμερον, τῆς κρισίμου σήμερον, νὰ προσθέσωμεν κάτι καὶ ἡμεῖς εἰς τὸ ἔργον τῶν ἀνθρώπων τοῦ παρελθόντος, νὰ προσθέσωμεν καὶ ἡμεῖς νέας ἀξίας εἰς τὴν πνευματικὴν κληρονομίαν των.

Ὁφείλομεν νὰ παρουσιάσωμεν ἐμπνευσμένον τὸ μήνυμά μας, ὥστε νὰ διεγείρῃ καὶ πάλιν πρὸς πρόοδον τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα καὶ νὰ καταστήσῃ ἐκ νέου τὸν δυτικὸν πολιτισμὸν ζωογόνον καὶ κινουσαν δύναμιν.

Ἄλλά, διὰ τὴν δύνηθῶμεν τὴν πείσωμεν καὶ τὴν ἐμπνεύσωμεν, διὰ τὴν προχωρήσωμεν εἰς τὴν λύσιν τῆς σημερινῆς κρίσεως, δέον ἢ σκέψιν ἡμῶν τὴν ὑψωθῆθαι θαρραλέα καὶ ἀνταξία τῆς ὑλικῆς προόδου τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν εὐρη τὴν ὀρθὴν ἐξήγησιν τοῦ ὑλικοῦ κόσμου ἐντὸς τοῦ ἄρτι ἀποκαλυφθέντος κόσμου τῆς δυνάμεως.

Εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν τῆς δυνάμεως μᾶς εἰσήγαγε τὸ μέγα κατόρθωμα τῆς διασπάσεως τοῦ ἀτόμου.

Τὸ γεγονός τοῦτο, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἴσως ἀποδειχθῆ τὸ σπουδαιότερον ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς Γῆς. Ἡ Θεία Πρόνοια τὸ ἔστειλεν ἀκριβῶς τὴν στιγμήν, καθ' ἣν ἦτο ἀναγκαῖον, διὰ τὴν ἀποδείξει εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν ἀνάγκην νέας φιλοσοφικῆς ἀντιμετωπίσεως τῆς ζωῆς.

Μὲ θαυμασμόν καὶ μὲ δέος πληροφορεῖται ἕξαινα ὁ ἀνθρώπος ὅτι ὁ κόσμος τῆς ὕλης δὲν διακρίνεται ἀπὸ τὸν κόσμον τῆς δυνάμεως καὶ ὅτι ἔχει εἰς τὴν διάθεσίν του μίαν τρομακτικὴν καὶ ἀπεριόριστον νέαν δύναμιν. Ἀπὸ αὐτὸν πλέον ἐξαρτᾶται τὴν χρησιμοποίησιν διὰ τὴν καταστροφὴν ἢ διὰ δημιουργίαν.

Εἰς ἡμᾶς, τοὺς πνευματικούς ἡγέτας τῆς Ἑλλάδος, ἀνήκει τὸ προνόμιον τὴν μελετήσωμεν φιλοσοφικῶς τὸ μέγα τοῦτο πρόβλημα, καθὼς καὶ ὅλα τὰ ἐξ αὐτοῦ ἀπὸρρέοντα ἐπίσης μεγάλα καὶ δύσκολα προβλήματα.

Ἄς παραμερίσωμεν ἀπὸ τὴν σκέψιν μας τὸν κίνδυνον τῆς ἀτομικῆς βόμβας καὶ ἄς ἐργασθῶμεν, διὰ τὴν ἐκφράσωμεν τὸ φιλοσοφικὸν μήνυμα, τὸ ὁποῖον ἔφερεν εἰς τὸν κόσμον ἢ διάσπασιν τοῦ ἀτόμου. Τὸ μήνυμα τοῦτο εἶναι, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἀγγελεῖα ἀρμονίας καὶ εἰρήνης.

Ἀπεκαλύφθη ὅτι ἡ ὕλη εἶναι καὶ δύναμις, ἢ δὲ δύναμις εἶναι καὶ ὕλη. Δὲν εἶναι τοῦτο μία ἀπόδειξις τῆς ἐνότητος ὄλων τῶν πραγμάτων, ὁρατῶν καὶ ἀορατῶν;

Σᾶς προσκαλῶ τὴν εἰσελθῶμεν μὲ πίστιν εἰς ἕνα νέον ἀγῶνα.

Εἰς τὴν προσπάθειαν αὐτὴν τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν δέον τὴν λάβῃ θέσιν ἡγετικήν, ἄλλως δὲν θὰ δύνηθῆ τὴν σταθῆ εἰς τὸ ὕψος τῆς κληρονομίας του, τῶν δυνατοτήτων του, τῆς πίστεως, τὴν ὁποῖαν ἔχει σήμερον ὁ δυτικὸς κόσμος εἰς τὴν Ἑλλάδα ὡς πηγὴν ἐμπνεύσεως.

Τὸ πρᾶγμα ἐπείγει. Δὲν ὑπάρχει χρόνος δι' ἀναβολήν.

Τρομακτικὰ ἐρωτήματα ἴστανται ἀπὸ τὴν ἐνώπιόν μας ἀναμέ-

νοντα απάντησιν. Καί τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ συνοψίζονται εἰς τὸ μέγα καὶ ἀγωνιώδες πρόβλημα τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς τοποθετήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι τῆς νέας ἐμφανίσεως τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς.

Ἡ ὕλη διελύθη καὶ ἔγινε δύναμις, ἔγινεν ἐνέργεια. Πῶς θὰ κυβερνήσωμεν τὴν τρομακτικὴν αὐτὴν νέαν δύναμιν ;

Οἱ σοφοὶ τῆς ἀνθρωπότητος μᾶς ὑπέδειξαν ἤδη, θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς, ὅτι ἡ ὕλη καὶ δύναμις εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τὴν οὐσίαν, μολοντί κατὰ τὴν μορφήν διαφέρουν.

Ἐφ' ὅσον αὐτὸ εἶναι πλέον ἀλήθεια, τότε ποῦ νὰ τοποθετήσωμεν τὸν ἑαυτὸν μας ;

Ἡ απάντησις εἶναι δύσκολος. Εἶναι ζήτημα ἐμπνεύσεως, νέας ἀναγνωρίσεως τοῦ ἑαυτοῦ μας, νέας τοποθετήσεως τοῦ ἑαυτοῦ μας.

Μέχρι τοῦδε, παρὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὰς νοουθεσίας τῆς Θρησκείας ἡμῶν, ἔπεκτήσαμεν διὰ μέσου τῶν αἰώνων τὴν συνήθειαν νὰ ταυτίζωμεν τὸν ἑαυτὸν μας μὲ μόνον τὸ ὄρατὸν μέρος ἡμῶν. Θεωροῦμεν δηλαδὴ τὸν ἑαυτὸν μας ὅτι εἶναι αὐτό, τὸ ὁποῖον βλέπομεν ζῶν ἐντὸς τοῦ ὄρατοῦ σύμπαντος. Τώρα ὅμως ἡ ἐπιστήμη μᾶς ἀπέδειξεν ὅτι τὸ ὕλικόν σύμπαν, καθὼς καὶ ἡ ὕλική μας ὑπαρξίς ἀποτελούμενα ἀπὸ ἄτομα δύνανται νὰ διαλυθοῦν καὶ νὰ μεταβληθοῦν εἰς δύναμιν.

Ἡ Θρησκεία ἀπὸ μακροτάτων αἰώνων μᾶς ἐφάνερωσε διὰ τῆς πίστεως τὴν δύναμιν ταύτην ὡς τὴν Θεϊαν παντοδυναμίαν. Ἡ ἐπιστήμη διὰ νέας ὁδοῦ μᾶς προσέφερε τελευταίως καὶ ἄλλας πειστικὰς ἀποδείξεις περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς ὑπερτάτης δυνάμεως καὶ ταυτοχρόνως περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς ἐνότητος τοῦ ἐνιαίου ὕλης καὶ δυνάμεως.

Παρέχει οὕτως ἡ ἐπιστήμη μεγίστην ὑπηρεσίαν καὶ ἐνίσχυσιν εἰς τὸ θρησκευτικὸν ἡμῶν συναίσθημα, ὅσον καὶ εἰς τὴν φιλοσοφικὴν ἡμῶν διανόησιν, διότι μᾶς βοηθεῖ νὰ ἀπαλλαγῶμεν τῶν παλαιῶν προκαταλήψεων καὶ νὰ ταυτίσωμεν ἑαυτοὺς μὲ τὴν ὠ λ ο κ λ η ρ ω μ έ ν η ν ἀλήθειαν καὶ οὐχὶ μὲ τ μ ἦ μ α μόνον τῆς ἀληθείας.

Λέγων τοῦτο, ἐνοῶ ὅτι δέον νὰ ταυτίσωμεν ἑαυτοὺς μετὰ τῆς ἀοράτου δυνάμεως, ἣτις εἶναι αὐτὴ αὐτὴ ἡ Θεῖα δύναμις, νὰ ἐγκαταλείψωμεν δὲ τὴν παλαιὰν ἐσφαλμένην ταύτισιν τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ ὄρατὸν αὐτοῦ μέρος, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τμῆμα μόνον τῆς ἀληθείας.

Ἐὰν ἐξακολουθήσωμεν νὰ ταυτίζωμεν ἑαυτοὺς μὲ τμῆμα μόνον τῆς ἀληθείας, περιστέλλοντες οὕτω τοὺς ὀρίζοντάς μας, οὐδέποτε θὰ δυνηθῶμεν νὰ πλησιάσωμεν τὴν λύσιν τοῦ μυστηρίου τῆς ὠλοκληρωμένης ἀληθείας, δηλαδή τοῦ σύμπαντος. Ἡ ἔννοια τοῦ σύμπαντος θὰ παραμείνῃ οὕτω δι' ἡμᾶς διὰ παντὸς συγκεχυμένη, ἂν ὄχι κλειστὸν βιβλίον.

Αἱ σκέψεις αὐταὶ δὲν εἶναι τόσο ἐπαναστατικά, ὅσον ἴσως φαίνονται ἐκ πρώτης ὄψεως. Δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορά, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἀνθρωπότης, κατὰ τὴν διὰ μέσου τῶν αἰώνων πρόοδον αὐτῆς πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καλεῖται νὰ ἀπορρίψῃ παραδεδεγμένας θεωρίας καὶ ἀρχάς.

Κατὰ τοὺς προχριστιανικοὺς χρόνους πᾶσα ἔννοια, ἔστω καὶ ἀπλῶς ὁμοιάζουσα πρὸς τὴν σημερινὴν Χριστιανικὴν ἀγάπην, ἔθεωρεῖτο παραλογισμός. Ὅτι ὅμως ἄλλοτε ἦτο ἀκατανόητον σήμερον εἶναι βασικὸς νόμος τῆς ζωῆς.

Κάτι ἀνάλογον συνέβη καὶ ἐπὶ ἄλλου ἐπιπέδου. Μέχρι μόλις πρὸ 400 ἐτῶν ὁ ἄνθρωπος, ἀποδίδων εἰς τὸ σύμπαν τὴν ὄρατὴν αὐτοῦ μορφήν, ἐπίστευεν ὅτι ἡ Γῆ εἶναι ἀκίνητος καὶ τὰ πάντα κινοῦνται περὶ αὐτήν. Συνεπεία τούτου πολλοὶ ὑπολογισμοὶ ὠδήγουν εἰς ἐσφαλμένας κατευθύνσεις καὶ πολλὰ προβλήματα ἔμεναν ἄλυτα. Ἐνεφανίσθησαν ὅμως ὁ Κοπέρνικος καὶ ὁ Γαλιλαῖος, ἀνέτρεψαν τὴν μέχρι τότε ἐσφαλμένην πίστιν τὴν βασιζομένην ἐπὶ τῶν ὀρατῶν, ἀποκατέστησαν τὴν ἀλήθειαν περὶ τῆς κινήσεως τῶν οὐρανίων σωμάτων, ἔδωσαν νέαν, πολὺ πλεον ἀληθῆ μορφήν εἰς τὸ σύμπαν, καὶ αὐτομάτως προβλήματα προηγουμένως δύσκολα καὶ ἄλυτα εὔρον τὴν λύσιν των.

Οὕτω καὶ σήμερον ἡ ἀνθρωπότης ὀφείλει νὰ συλλάβῃ καὶ νὰ δεχθῆ τὴν νέαν ἔννοιαν τοῦ κόσμου καὶ ἐπομένως τὴν νέαν ἐν αὐτῷ ἀποστολὴν τῆς πολὺ μεγαλυτέρας καὶ ἀπείρους εὐρυτέρας εὐθύνης.

Ἡ νέα σύλληψις τοῦ κόσμου θὰ συμπεριλάβῃ καὶ τὸ ὑλικὸν καὶ τὸ αὔλον εἰς ἓν νέον σύνολον, εἰς μίαν νέαν ἐνότητα ἀποκαλύπτουσαν τὴν ἀνέκαθεν τονιζομένην ὑπὸ τῆς Θρησκείας μας ἀλήθειαν. Καὶ εἰς τὸ σημεῖον ἀκριβῶς τοῦτο διαγράφεται πρωταρχικὴ ἡ ἀποστολὴ τῆς Ἑλλάδος, τῆς γενετείρας τῆς ἐλευθερίας. Διότι τότε μόνον ἡ ἐνότης θὰ ἀποβῆ συνειδητὴ ἔκφρασις τῆς ζωῆς, ὅταν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα θὰ ἔχη ἀφομοιώσει τὴν πραγματικὴν ἔννοιαν τῆς ἐλευθερίας.

Μόνον όταν η έλευθερία θα μᾶς ἔχη καταστήσει τόσοσιν ώρίμους, ὥστε νά ἔχωμεν βαθείαν ἐπίγνωσιν τῆς εὐθύνης μας ἀπέναντι τῆς ἔλευθερίας τοῦ πλησίον, θα δυνηθῶμεν νά ἀξιοποιήσωμεν τὸ μάθημα, τὸ ὁποῖον θα λάβωμεν, ἀποδεχόμενοι τὴν νέαν ἀντίληψιν περὶ νέας μορφῆς τοῦ κόσμου. Μόνον τότε θα δυνηθῶμεν νά ἐνώσωμεν ὅλοι ἐθελουσίως τὴν ψυχὴν καὶ τὸ πνεῦμά μας πρὸς ἐπιτέλεισιν τοῦ κοινοῦ μεγάλου σκοποῦ.

Πιστεύω ὅτι ἡ ἐνότης εἶναι ἡ ἔννοια, ἐντὸς τῆς ὁποίας ὁ κόσμος θα εὕρη τὴν νέαν του ἐρμηνείαν καὶ ὁ ἄνθρωπος τὴν ὀρθὴν θέσιν καὶ ἰσορροπίαν του.

Ἡ ἔννοια τῆς ἐνότητος ταύτης δὲν εἶναι μόνον ἀνάγκη, εἶναι ἡ πραγματικότητα. Ἡ πηγὴ τῆς σημερινῆς κακοδαιμονίας ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι, ταυτίζοντες ἑαυτοὺς μὲ μέρος μόνον τῆς ἀληθείας, ἠγνοήσαμε τὴν ἀνάγκην τῆς ἐνότητος καὶ δὲν ἐνηρμονίσαμε πρὸς αὐτὴν τὴν ζωὴν ἐπὶ τῆς Γῆς. Σημειωτέον ὅτι ἡ ἔλλειψις ἐνότητος ἔχει ἐπὶ τῆς καθόλου προόδου τῆς ἀνθρωπότητος ἀρνητικὴν ἐπιρροήν, τὴν σημασίαν τῆς ὁποίας ἐπαυξάνει ἡ σημερινὴ τεχνικὴ πρόοδος.

Ἐφθασεν ὅμως ὁ καιρὸς, καθ' ὃν δέον νά ἀναγνωρίσωμεν πλέον τὴν ἐνότητα ὅλων τῶν πραγμάτων, ὁρατῶν καὶ ἀορατῶν. Ἐχοντες οὕτως ἐπίγνωσιν τῆς δυνάμεώς μας καὶ ἀπηλλαγμένοι ἀπὸ τοὺς φανταστικούς φόβους, τοὺς ὁποίους μᾶς προκαλεῖ ἡ ἐσφαλμένη ἔννοια, τὴν ὁποίαν ἀπεδίδομεν εἰς τὴν ὑλικὴν ἡμῶν ὕπαρξιν, δυνάμεθα νά ἐργασθῶμεν μὲ νέας, ἀπείρως μεγαλυτέρας δυνατότητας διὰ τὴν δημιουργίαν μιᾶς καλυτέρας α ὕ ρ ι ο ν.

Τί εἶναι ὅμως αὐτὴ ἡ αὔριον ; Εἶναι ὀλόκληρον τὸ πρὸ ἡμῶν μέλλον, δηλαδή ἡ νέα δημιουργημένη ἀνθρωπότης.

Ἡ ποιότης, ἡ κανονικὴ λειτουργία καὶ ἐπομένως ἡ εὐτυχία μιᾶς δημοκρατικῆς κοινωνίας δὲν δύναται νά ὑπερβαίῃ τὰς δυνατότητας τῆς ἡγεσίας της. Ἡ ποιότης δὲ τῆς ἡγεσίας ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν πολιτικὴν ἀγωγὴν καὶ τὸ ἠθικὸν καὶ πνευματικὸν ἐπίπεδον τῶν ἀτόμων, τὰ ὁποῖα τὴν ἀπαρτίζουν.

Δημιουργία μιᾶς καλυτέρας αὔριον σημαίνει νά προετοιμάσωμεν διὰ τὰ τέκνα ἡμῶν συνθήκας καλυτέρας τῶν σημερινῶν, καὶ ἐπὶ πλέον νά τὰ καταστήσωμεν ἱκανὰ νά ἀξιοποιήσουν καὶ νά βελτιώσουν τὰς συνθήκας αὐτάς. Νά καλλιεργήσωμεν δηλαδή μὲ φρόνησιν καὶ ἀγά-

την τὸ ὑλικόν, τὸ ὁποῖον θὰ ἀποτελέσῃ τὴν πεφωτισμένην δημοκρατικὴν ἡγεσίαν τῆς καλυτέρας αὐριανῆς κοινωνίας.

Γνωρίζομεν ὅλοι ὅτι ἡ ἀποστολὴ τῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ κόσμῳ διαγράφεται πνευματικὴ καὶ οὐχὶ ὑλική, τοῦτο δὲ ἀποτελεῖ τιμὴν διὰ τὴν πατρίδα μας καὶ δι' ἡμᾶς.

Ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν τελικὸν σκοπὸν τῆς προσπαθείας μας, δυνάμεθα πλέον μὲ εὐρείαν καὶ θαρραλέαν σκέψιν καὶ μὲ ὑγιᾶ ἔμπνευσιν νὰ χαράξωμεν τὰς νέας βελτιωμένας γραμμὰς τῆς παιδείας, τὰς ὁποίας καὶ νὰ ἐφαρμόσωμεν πρῶτοι ἡμεῖς ἐν τῷ πνευματικῷ τούτῳ λίκνῳ τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἡ νέα συγχρονισμένη παιδεία πρέπει νὰ κατευθύνῃ τὰ τέκνα ἡμῶν εἰς τὴν ἀντίληψιν δύο κυρίως ἀρχῶν : πρῶτον ὅτι ἡ ἐ ν ὄ τ η ς εἶναι τὸ ὄργανον, τὸ ὁποῖον βοηθεῖ ἡμᾶς νὰ λύσωμεν τὴν φαινομενικὴν διάστασιν μεταξὺ τοῦ ὄρατοῦ καὶ τοῦ ἀόρατου κόσμου, μεταξὺ τῆς ὕλης καὶ τῆς δυνάμεως, μεταξὺ τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς, καθὼς ἐπίσης καὶ νὰ ἀποδείξωμεν ὅτι πράγματι ὁ ἄνθρωπος εἶναι τέκνον τοῦ Θεοῦ. Δεύτερον ὅτι τὰ τέκνα ἡμῶν, ἀφοῦ συνειδητοποιήσουσιν τὴν ἀληθῆ σημασίαν τῆς δυνάμεως, ἡ ὁποία ἐνυπάρχει εἰς τὴν ἐνότητα, δεόν νὰ δι δ ι α χ θ ο ῦ ν τ ὸ μ ἔ γ ε θ ο ς τ ῆ ς ε ὑ θ ῦ ν η ς τ ω ν ἀπέναντι τῆς δυνάμεως ταύτης. Ὅταν ἡ νεότης ἀντιληφθῇ καὶ πιστεύσῃ ὅτι εἴμεθα μέρος τῆς δυνάμεως, τότε δεόν ἐπίσης νὰ μάθῃ νὰ μεταχειρίζεται ταύτην ἐποικοδομητικῶς διὰ θετικῆς καὶ δημιουργικῆς σκέψεως, διὰ θετικῶν καὶ δημιουργικῶν αἰσθημάτων, καθὼς καὶ θετικῶν καὶ δημιουργικῶν πράξεων.

Ἡ νεότης δεόν νὰ ἐμποτισθῇ ἀπὸ τὴν πίστιν, ὅτι ὁ μόνος τρόπος χρησιμοποίησεως τῆς δυνάμεως αὐτῆς εἶναι ὁ δημιουργικός, καὶ ὅτι ἀλλοῖα χρήσις ἐπαναφέρει ἡμᾶς εἰς τὴν προηγουμένην ἐσφαλμένην ταύτισιν ἡμῶν μὲ μόνον τὸ ὑλικόν τμήμα τῆς ἀληθείας καὶ οὐχὶ μὲ τὴν ὠλοκληρωμένην ἀλήθειαν· ὅτι ἀλλοῖα χρήσις ἀποτελεῖ ἀσέβειαν πρὸς τὴν ἐν ἡμῖν ὑπάρχουσαν Θεῖαν δύναμιν, ἐπομένως πρὸς τὸν Θεόν, πλήγμα πρὸς τὴν ἐννοίαν τῆς ἐνότητος καὶ καθαρὰν ζημίαν δι' ἑαυτοὺς καὶ διὰ τοὺς συνανθρώπους ἡμῶν.

Ἴδου τὸ ἔργον ὑμῶν τῶν μελῶν καὶ συνεργατῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν, τῶν φορέων τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος.

Εἶναι δὲ χαρακτηριστικὸν καὶ ἐνθαρρυντικὸν τὸ ὅτι καὶ ἡ ἐπιστήμη μὲ τὴν ἀσύλληπτον πρόοδον αὐτῆς, μὲ τὰς τολμηρὰς νέας ἀνα-

καλύψεις της καταλήγει πάντοτε εις τὰς ἀρχὰς τῆς Χριστιανικῆς ἡμῶν θρησκείας. Ἡ ἔννοια τῆς ἐνότητος καὶ τῆς δημιουργίας εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμένη μετὰ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀγάπης, τῆς ταπεινοφροσύνης, τῆς ἀπαλλαγῆς ἐνὸς ἐκάστου ἀπὸ τὴν δουλείαν τοῦ ἐγώ του.

Ἡσχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι πνευματικὴ. Ἦλθε πλέον ὁ καιρὸς νὰ ἀντιληφθῶμεν καὶ νὰ ἐφαρμόσωμεν τὸ τῆς Ἁγίας Γραφῆς, «Ἀναστὰς πορεύσομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου», ἡ πραγματικὴ ἔννοια τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ συνειδητὴ ἀνύψωσις πρὸς προὔπαντησιν τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ.

Ἴδου ἡ εὐθύνη, ἴδου ἡ μεγάλη καὶ εὐγενὴς ἀποστολὴ καὶ τὸ ἔργον ὑμῶν, τῶν διδασκάλων καὶ σπουδαστῶν.

Εὐχομαι ὁ Θεὸς νὰ φωτίζη πάντοτε τὰ βήματά σας.

2. ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ ΣΤΗΝ ΠΙΝΥΚΑ

Ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν ἐφημερίδα «Αἰὼν» τὴν 13 Νοεμβρίου 1838 μετὰ τὸ ἀκόλουθον χρονικόν: «Κατὰ τὴν 7 Ὀκτωβρίου ὁ στρατηγὸς Θ. Κολοκοτρώνης, σύμβουλος ἐν ἐνεργείᾳ, ἐπισκεφθεὶς τὸ Ἑλληνικὸν Γυμνάσιον τῆς καθέδρας ἡκροάσθη μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν τὸν πεπαιδευμένον Γυμνασιάρχην κ. Γεννάδιον παραδίδοντα. Ἐνθουσιασθεὶς καὶ ἀπὸ τὴν παράδοσιν καὶ ἀπὸ τὴν θέαν τοσοῦτων μαθητῶν εἶπε πρὸς τὸν Γεννάδιον, τὴν ὁποίαν συνέλαβεν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ ὁμιλήσῃ, εἰ δυνατόν, καὶ ὁ ἴδιος πρὸς τοὺς νέους μαθητάς. Τὴν πρότασιν του αὐτὴν ἀπεδέχθη ὁ κ. Γυμνασιάρχης μετὰ τὴν μεγαλυτέραν εὐχαρίστησιν καὶ προσδιώρισε τὴν 10 ὥραν τῆς ἐπιούσης ὡς ἡμέρας ἑορτασίου. Ἀλλὰ τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν καὶ ἡ στενότης τοῦ Γυμνασίου παρεκίνησε τοὺς διδασκάλους νὰ ἐξέλθωσιν εἰς τὴν Πινύκα, ὡς μέρος εὐρύχωρον καὶ μεμακρυσμένον ὀπωσοῦν. Τὴν ἐπαύριον δύο ἀπεσταλμένοι μαθηταὶ ἐπροσκάλεσαν ἀπὸ τῆς οἰκίας του τὸν στρατηγὸν Κολοκοτρώνην εἰς τὴν Πινύκα. Οἱ κάτοικοι τῶν Ἀθηναίων ἡγνύουσι μέχρις ἐκείνης τῆς στιγμῆς τὴν περίστασιν ταύτην. Ἄμα ἡ φήμη διεδόθη, συνέρρευσε πλῆθος διαφόρων ἐπαγγελματῶν καὶ τάξεων ἀνθρώπων. Ὁ δὲ στρατηγὸς Κολοκοτρώνης περιτριγυρισμένος καὶ ἀπὸ τοὺς μαθητάς καὶ ἀπὸ τούτους ἐπὶ τοῦ βήματος τῆς Πινύκας ὡμίλησε τὸν ἀκόλουθον λόγον, τοῦ ὁποίου ἐγγράμμεθα τὸ ἀκριβές, καθ' ὅσον δυνάμεθα νὰ ἐνθυμηθῶμεν».

Παιδιά μου!

Εἰς τὸν τόπο τοῦτο, ὅπου ἐγὼ πατῶ σήμερα, ἔπατούσαν καὶ ἐδημηγοροῦσαν τὸν παλαιὸ καιρὸ ἄνδρες σοφοί, καὶ ἄνδρες με τοὺς ὁποίους δὲν εἶμαι ἄξιος νὰ συγκριθῶ καὶ οὔτε νὰ φθάσω τὰ ἴχνη των. Ἐγὼ ἐπιθυμοῦσα νὰ σᾶς ἰδῶ, παιδιά μου, εἰς τὴν μεγάλη δόξα τῶν προπατόρων μας, καὶ ἔρχομαι νὰ σᾶς εἰπῶ, ὅσα εἰς τὸν καιρὸ τοῦ ἀγῶνος μας καὶ πρὸ αὐτοῦ καὶ ὕστερα ἀπ' αὐτὸν ὁ ἴδιος ἐπαρατήρησα, καὶ ἀπ' αὐτὰ νὰ κάμωμε συμπερασμούς καὶ διὰ τὴν μέλλουσαν εὐτυχίαν σας, μολοντί ὁ Θεὸς μόνος ἠξεῦρει τὰ μέλλοντα. Καὶ διὰ τοὺς παλαιούς "Ελληνας, ὁποίας γνώσεις εἶχαν καὶ ποία δόξα καὶ τιμὴν ἔχαιραν κοντὰ εἰς τὰ ἄλλα ἔθνη τοῦ καιροῦ των, ὁποίους ἥρωας, στρατηγούς, πολιτικούς εἶχαν, διὰ ταῦτα σᾶς λέγουν καθ' ἡμέραν οἱ διδάσκαλοί σας καὶ οἱ πεπαιδευμένοι μας. Ἐγὼ δὲν εἶμαι ἄρκετός. Σᾶς λέγω μόνον πῶς ἦταν σοφοί, καὶ ἀπὸ ἐδῶ ἐπήραν καὶ ἐδανείσθησαν τὰ ἄλλα ἔθνη τὴν σοφίαν των.

Εἰς τὸν τόπον, τὸν ὁποῖον κατοικοῦμε, ἔκατοικοῦσαν οἱ παλαιοὶ "Ελληνες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους καὶ ἡμεῖς καταγόμεθα καὶ ἐλάβαμε τὸ ὄνομα τοῦτο. Αὐτοὶ διέφεραν ἀπὸ ἡμᾶς εἰς τὴν θρησκείαν, διότι ἐπροσκυνοῦσαν τὲς πέτρες καὶ τὰ ξύλα. Ἀφοῦ ὕστερα ἦλθε στὸν κόσμον ὁ Χριστὸς, οἱ λαοὶ ὅλοι ἐπίστευσαν εἰς τὸ Εὐαγγέλιόν του, καὶ ἔπαυσαν νὰ λατρεύουν τὰ εἰδωλα. Δὲν ἐπῆρε μαζί του οὔτε σοφοὺς οὔτε προκομμένους, ἀλλ' ἀπλοὺς ἀνθρώπους, χωρικούς καὶ ψαράδες, καὶ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἔμαθαν ὅλες τὲς γλῶσσες τοῦ κόσμου, οἱ ὁποῖοι, μολοντί ὅπου καὶ ἂν ἔβρισκαν ἐναντιότητες καὶ οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ τύραννοι τοὺς κατέτρεχαν, δὲν ἠμπόρεσε κανένας νὰ τοὺς κάμη τίποτα. Αὐτοὶ ἐστερέωσαν τὴν πίστιν.

Οἱ παλαιοὶ "Ελληνες, οἱ πρόγονοὶ μας, ἔφεσαν εἰς τὴν διχόνοιαν καὶ ἐτρώγονταν μεταξὺ τους, καὶ ἔτσι ἔλαβαν καιρὸ πρῶτα οἱ Ῥωμαῖοι, ἔπειτα ἄλλοι βάρβαροι καὶ τοὺς ὑπόταξαν. Ὑστερα ἦλθαν οἱ Μουσουλμάνοι καὶ ἔκαμαν ὅ,τι ἠμποροῦσαν, διὰ νὰ ἀλλάξῃ ὁ λαὸς τὴν πίστιν του. Ἐκοψαν γλῶσσες εἰς πολλοὺς ἀνθρώπους, ἀλλ' ἐστάθη ἀδύνατο νὰ τὸ κατορθώσουν. Τὸν ἕναν ἔκοπταν, ὁ ἄλλος τὸ σταυρὸ του ἔκαμε. Σὰν εἶδε τοῦτο ὁ σουλτάνος, διόρισε ἕνα βιτσερέ (ἀντιβασιλέα), ἕναν πατριάρχη, καὶ τοῦ ἔδωσε τὴν ἐξουσία τῆς ἐκκλησίας. Αὐτὸς καὶ ὁ λοιπὸς κλῆρος ἔκαμαν ὅ,τι τοὺς ἔλεγε

ὁ σουλτάνος. Ὑστερον ἔγιναν οἱ κοτζαμπάσηδες (προεστοὶ) εἰς ὅλα τὰ μέρη. Ἡ τρίτη τάξις, οἱ ἔμποροι καὶ οἱ προκομμένοι, τὸ καλύτερον μέρος τῶν πολιτῶν, μὴν ὑποφέροντες τὸν ζυγὸ ἔφευγαν, καὶ οἱ γραμματισμένοι ἐπῆραν καὶ ἔφευγαν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, τὴν πατρίδα των, καὶ ἔτσι ὁ λαὸς, ὅστις στερημένος ἀπὸ τὰ μέσα τῆς προκοπῆς, ἐκατήντησεν εἰς ἀθλίαν κατάστασιν, καὶ αὐτὴ αὖξαινε κάθε ἡμέρα χειρότερα· διότι, ἂν εὐρίσκετο μεταξὺ τοῦ λαοῦ κανεὶς μὲ ὀλίγην μάθησιν, τὸν ἐλάμβανε ὁ κληρὸς, ὅστις ἔχαιρε προνόμια, ἢ ἐσύρετο ἀπὸ τὸν ἔμπορο τῆς Εὐρώπης ὡς βοηθὸς του ἢ ἐγίνετο γραμματικὸς τοῦ προεστοῦ. Καὶ μερικοὶ μὴν ὑποφέροντες τὴν τυραννίαν τοῦ Τούρκου καὶ βλέποντας τὲς δόξας καὶ τὲς ἡδονὰς ὅπου ἀνελάμβαναν αὐτοί, ἄφηναν τὴν πίστην τους καὶ ἐγίνοντο Μουσουλμάνοι. Καὶ τοιοῦτοτρόπως κάθε ἡμέρα ὁ λαὸς ἐλίγνευε καὶ ἐπτώχαινε.

Εἰς αὐτὴν τὴν δυστυχησμένην κατάστασιν μερικοὶ ἀπὸ τοὺς φυγάδες γραμματισμένους ἐμετάφραζαν καὶ ἔστελναν εἰς τὴν Ἑλλάδα βιβλία· καὶ εἰς αὐτοὺς πρέπει νὰ χρωστοῦμε εὐγνωμοσύνην, διότι εὐθύς ὅπου κανένας ἄνθρωπος ἀπὸ τὸ λαὸ ἐμάνθανε τὰ κοινὰ γράμματα, ἐδιάβαζεν αὐτὰ τὰ βιβλία καὶ ἔβλεπε ποίους εἶχαμε προγόνους, τί ἔκαμεν ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Ἀριστείδης καὶ ἄλλοι πολλοὶ παλαιοὶ μας, καὶ ἐβλέπαμε καὶ εἰς ποίαν κατάστασιν εὐρισκόμεθα τότε. Ὅθεν μᾶς ἤλθεν εἰς τὸ νοῦ νὰ τοὺς μιμηθοῦμε καὶ νὰ γίνουμε εὐτυχέστεροι. Καὶ ἔτσι ἔγινε καὶ ἐπροόδευσεν ἡ Ἑταιρεία.

Ὅταν ἀποφασίσαμε νὰ κάμωμε τὴν Ἐπανάστασιν, δὲν ἐσυλλογισθήκαμε οὔτε πόσοι εἴμεθα οὔτε πῶς δὲν ἔχομε ἄρματα οὔτε ὅτι οἱ Τούρκοι ἐβαστοῦσαν τὰ κάστρα καὶ τὰς πόλεις οὔτε κανένας φρόνιμος μᾶς εἶπε « ποῦ πᾶτε ἐδῶ νὰ πολεμήσετε μὲ σιταροκάραβα βατσέλα », ἀλλὰ ὡς μία βροχὴ ἔπεσε εἰς ὅλους μας ἡ ἐπιθυμία τῆς ἐλευθερίας μας, καὶ ὅλοι, καὶ ὁ κληρὸς μας καὶ οἱ προεστοὶ καὶ οἱ καπεταναῖοι καὶ οἱ πεπαιδευμένοι καὶ οἱ ἔμποροι, μικροὶ καὶ μεγάλοι, ὅλοι ἐσυμφωνήσαμε εἰς αὐτὸ τὸ σκοπὸ καὶ ἐκάμαμε τὴν Ἐπανάστασιν.

Εἰς τὸν πρῶτον χρόνον τῆς Ἐπαναστάσεως εἶχαμε μεγάλη ὁμόνοια καὶ ὅλοι ἐτρέχαμε σύμφωνοι. Ὁ ἓνας ἐπῆγεν εἰς τὸν πόλεμον, ὁ ἀδελφὸς του ἔφερνε ζύλα, ἡ γυναίκα του ἐζύμωνε, τὸ παιδί του ἐκουβαλοῦσε ψωμί καὶ μπαχρουτόβολα εἰς τὸ στρατόπεδον· καὶ ἐὰν αὐτὴ ἡ ὁμόνοια ἐβαστοῦσε ἀκόμη δύο χρόνους, ἠθέλαμε κυριεύσει καὶ τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν, καὶ ἴσως ἐφθάναμε καὶ ἕως

τὴν Κωνσταντινούπολη. Τόσον τρομάξαμε τοὺς Τούρκους, ὅπου ἄκουγαν Ἕλληνα καὶ ἔφευγαν χίλια μίλια μακρὰ. Ἐκατὸν Ἕλληνες ἔβαζαν πέντε χιλιάδες ἐμπρός, καὶ ἓνα καράβι μίαν ἀρμάδα. Ἄλλὰ δὲν ἐβάσταξεν. Ἦλθαν μερικοὶ καὶ ἠθέλησαν νὰ γένουν μπαρμπέρηδες εἰς τοῦ κασιδι τὸ κεφάλι. Μᾶς πονοῦσε τὸ μπαρμπέρισμά τους. Μὰ τί νὰ κάμωμε ; Εἶχαμε καὶ αὐτουνῶν τὴν ἀνάγκη. Ἀπὸ τότε ἤρχισεν ἡ διχόνοια καὶ ἐχάθη ἡ πρώτη προθυμία καὶ ὁμόνοια. Καὶ ὅταν ἔλεγεσ τὸν Κώστα νὰ δώσῃ χρήματα διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ ἔθνους ἢ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸν πόλεμο, τοῦτος ἐπρόβαλλε τὸν Γιάννη. Καὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο κανεὶς δὲν ἤθελε οὔτε νὰ συνδράμῃ οὔτε νὰ πολεμήσῃ. Καὶ τοῦτο ἐγίνετο, ἐπειδὴ δὲν εἶχαμε ἓνα ἀρχηγὸ καὶ μίαν κεφαλὴν. Ἄλλὰ ἓνας ἐμπαινε πρόεδρος ἕξι μῆνες, ἐσηκῶνετο ὁ ἄλλος καὶ τὸν ἔριχνε καὶ ἐκάθετο αὐτὸς ἄλλους τόσους, καὶ ἔτσι ὁ ἓνας ἤθελε τοῦτο καὶ ἄλλος τὸ ἄλλο. Ἴσως ὅλοι ἠθέλαμε τὸ καλὸ· πλὴν καθένας κατὰ τὴ γνώμη του. Ὅταν προστάζουνε πολλοί, ποτὲ τὸ σπίτι δὲν χτίζεται οὔτε τελειώνει. Ὁ ἓνας λέγει ὅτι ἡ πόρτα πρέπει νὰ βλέπῃ εἰς τὸ ἀνατολικὸ μέρος, ὁ ἄλλος εἰς τὸ ἀντικρινὸ καὶ ὁ ἄλλος εἰς τὸν βορρᾶ, σὰν νὰ ἦτον τὸ σπίτι εἰς τὸν ἀραμπὰ καὶ νὰ γυρίζῃ καθὼς λέγει ὁ καθένας. Μὲ τοῦτο τὸν τρόπο δὲν κτίζεται ποτὲ τὸ σπίτι, ἀλλὰ πρέπει νὰ εἶναι ἓνας ἀρχιτέκτων, ὅπου νὰ προστάζῃ πῶς θὰ γενῆ. Παρομοίως καὶ ἡμεῖς ἐχρειαζόμεθα ἓναν ἀρχηγὸ καὶ ἓναν ἀρχιτέκτονα, ὅστις νὰ προστάζῃ καὶ οἱ ἄλλοι νὰ ὑπακούουν καὶ νὰ ἀκολουθοῦν. Ἄλλ' ἐπειδὴ εἴμεθα εἰς τέτοια κατάσταση ἐξ αἰτίας τῆς διχονοίας, μᾶς ἔπεσε ἡ Τουρκικὰ ἐπάνω μας καὶ κοντέψαμε νὰ χαθοῦμε, καὶ εἰς τοὺς στερινούς ἐπτὰ χρόνους δὲν κατορθώσαμε μεγάλα πράγματα.

Εἰς αὐτὴ τὴν κατάστασιν ἔρχεται ὁ βασιλεὺς, τὰ πράγματα ἡσυχάζουν καὶ τὸ ἐμπόριο καὶ ἡ γεωργία καὶ οἱ τέχνες ἀρχίζουν νὰ προοδεύουν καὶ μάλιστα ἡ παιδεία. Αὐτὴ ἡ μάθησις θὰ μᾶς αὐξήσῃ καὶ θὰ μᾶς εὐτυχήσῃ. Ἄλλὰ διὰ νὰ αὐξήσωμεν, χρειάζεται καὶ ἡ στερέωσις τῆς πολιτείας μας, ἡ ὁποία γίνεται μὲ τὴν καλλιέργεια καὶ μὲ τὴν ὑποστήριξιν τοῦ Θρόνου. Ὁ βασιλεὺς μας εἶναι νέος καὶ συμμορφώνεται μὲ τὸν τόπον μας· δὲν εἶναι προσωρινός, ἀλλ' ἡ βασιλεία του εἶναι διαδοχικὴ καὶ θὰ περάσῃ εἰς τὰ παιδιά τῶν παιδιῶν του, καὶ μὲ αὐτὸν καὶ σεῖς καὶ τὰ παιδιά σας θὰ ζήσετε. Πρέπει νὰ φυλάξετε τὴν πίστη σας καὶ νὰ τὴν στερεώσετε, διότι, ὅταν

ἐπιάσαμε τὰ ἄρματα, εἶπαμε πρῶτα ὑπὲρ πίστεως καὶ ἔπειτα ὑπὲρ πατρίδος. Ὅλα τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου ἔχουν καὶ φυλάττουν μιὰ θρησκεία. Καὶ αὐτοὶ οἱ Ἑβραῖοι, οἱ ὅποιοι κατατρέχοντο καὶ μισοῦντο καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ ἔθνη, μένουν σταθεροὶ εἰς τὴν πίστη τους.

Νὰ μὴν ἔχετε πολυτέλεια, νὰ μὴν πηγαίνετε εἰς τοὺς καφενέδες καὶ τὰ μπιλιάρδα. Νὰ δοθῆτε εἰς τὰς σπουδὰς σας, καὶ καλύτερα νὰ κοπιᾶσετε ὀλίγον, δύο καὶ τρεῖς χρόνους, καὶ νὰ ζήσετε ἐλεύθεροι εἰς τὸ ἐπίλοιπο τῆς ζωῆς σας, παρὰ νὰ περάσετε τέσσαρους πέντε χρόνους τῆ νεότητά σας, καὶ νὰ μείνετε ἀγράμματοι. Νὰ σκλαβωθῆτε εἰς τὰ γράμματά σας. Νὰ ἀκούετε τὰς συμβουλὰς τῶν διδασκάλων καὶ γεροντοτέρων, καί, κατὰ τὴν παροιμίαν, μύρια ἤξευρε καὶ χίλια μάθαινε. Ἡ προκοπὴ σας καὶ ἡ μάθησί σας νὰ μὴν γίνη σκεπάρνι μόνο διὰ τὸ ἄτομό σας, ἀλλὰ νὰ κοιτάζη τὸ καλὸ τῆς κοινότητος, καὶ μέσα εἰς τὸ καλὸ αὐτὸ εὐρίσκεται καὶ τὸ δικό σας.

Ἐγώ, παιδιὰ μου, κατὰ κακὴ μου τύχη, ἐξ αἰτίας τῶν περιστάσεων, ἔμεινα ἀγράμματος καὶ διὰ τοῦτο σᾶς ζητῶ συγχώρηση, διότι δὲν ὀμιλῶ καθὼς οἱ δάσκαλοί σας. Σᾶς εἶπα ὅσα ὁ ἴδιος εἶδα, ἤκουσα καὶ ἐγνώρισα, διὰ νὰ ὠφεληθῆτε ἀπὸ τὰ ἀπερασμένα καὶ ἀπὸ τὰ κακὰ ἀποτελέσματα τῆς διχονοίας, τὴν ὁποίαν νὰ ἀποστρέψετε, καὶ νὰ ἔχετε ὁμόνοια. Ἐμᾶς μὴ μᾶς τηρᾶτε πλέον. Τὸ ἔργο μας καὶ ὁ καιρὸς μας ἐπέρασε. Καὶ αἱ ἡμέραι τῆς γενεᾶς, ἡ ὁποία σᾶς ἄνοιξε τὸ δρόμο, θέλουν μετ' ὀλίγον περάσει. Τὴν ἡμέραν τῆς ζωῆς μας θέλει διαδεχθῆ ἡ νύκτα τοῦ θανάτου μας, καθὼς τὴν ἡμέραν τῶν Ἁγίων Ἀσωμάτων θέλει διαδεχθῆ ἡ νύκτα καὶ ἡ αὐριανὴ ἡμέρα. Εἰς ἐσᾶς μένει νὰ ἰσάσετε καὶ νὰ στολίσετε τὸν τόπο, ὁποῦ ἡμεῖς ἐλευθερώσαμε· καί, διὰ νὰ γίνη τοῦτο, πρέπει νὰ ἔχετε ὡς θεμέλια τῆς πολιτείας τὴν ὁμόνοια, τὴν θρησκείαν, τὴν καλλιέργειαν τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ τὴν φρόνιμον ἐλευθερίαν.

Τελειῶνω τὸ λόγο μου. Ζήτω ὁ Βασιλεὺς μας Ὁθων ! Ζήτω οἱ σοφοὶ διδάσκαλοι ! Ζήτω ἡ Ἑλληνικὴ Νεολαία !

3. ΛΟΓΟΣ ΕΠΙΜΝΗΜΟΣΥΝΟΣ ΕΙΣ ΠΑΥΛΟΝ ΜΕΛΑΝ

Ἐξεφωνήθη τῇ 23 Ὀκτωβρίου 1904 ἐν τῷ Α΄ Νεκροταφείῳ Ἀθηνῶν, τελουμένου μνημοσύνου ὑπὸ τῶν φοιτητῶν ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ ἥρωος μακεδονομάχου Παύλου Μελά.

Δὲν μὲ ἀναβιβάζει ἐπὶ τὸ βῆμα τοῦτο ἡ ἀνάγκη καὶ ἡ ἐπιθυμία νὰ σπείσω καὶ ἐγὼ τὸ δάκρυ μου ἐπὶ τῷ ἡρωϊκῷ θανάτῳ φίλου ἀγαπητοῦ καὶ στρατιώτου γενναίου, ὅσον καὶ ἂν θεωρῶ μεγάλην τὴν ἀπώλειαν τοῦ νεαροῦ προμάχου τῆς πατρίδος, οὐ ἀπὸ μακρῶν ἐτῶν ἐγγύθεν παρηκολούθησα καὶ ἐγνώρισα τὴν ἀκοίμητον φιλοπατρίαν καὶ τὴν ἄμετρον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀφοσίωσιν, ἱερὰν κληρονομίαν τοῦ πατρικοῦ του οἴκου.

Ἄν τοῦτο μόνον ἤθελον ἢ ἂν τοῦτό μοι ἀνετίθετο, θὰ προετίμων νὰ σιγήσω, διὰ νὰ μὴ πνίξωσι τὴν φωνὴν μου τὰ δάκρυα μου, ἀναπολοῦντος ὅτι ἔσβησε διὰ παντὸς ὁ θάνατος τὸ μεδίαιμα τὸ γλυκὺ τοῦ ὠραίου καὶ θαρραλέου τέκνου τῆς Ἡπείρου, μεδίαιμα, ὅπερ ἀνέβαινεν ἀκόμη γλυκύτερον εἰς τὰ χεῖλη του, ὁσάκις ὠμίλει περὶ πατρίδος.

Ἄλλὰ μὲ ἀναβιβάζει ἄδακρυ ἐπὶ τοῦτο τὸ βῆμα, ὅπερ ἐστόλισαν μὲ νεκράνθεμα αἱ χεῖρές σας αἱ νεανικαί, ἡ φωνὴ ὑμῶν ἡ ἐπιτακτικὴ, ᾧ φιλόπατρις Νεολαία τοῦ Πανεπιστημίου· ἐπειδὴ ἐνταῦθα δὲν ἐπιτρέπεται νὰ θρηνησῶμεν, ἀλλ' ἐπιβάλλεται νὰ στεφανώσωμεν μὲ παριλίσιον δάφνην ἐκείνον, ὅστις διὰ τοῦ αἵματός του προώριστο νὰ ποτίσῃ ἂνὰ τὰς μακεδονικὰς δειράδας τὰς δάφνας, αἵτινες θὰ κοσμήσωσι μίαν ἡμέραν τὰ μέτωπα τῶν ἀμυντόρων τῆς ἑλληνικῆς ιδέας ἐν Μακεδονίᾳ.

Τὴν πολυπαθῆ πατρίδα τοῦ Ἀλεξάνδρου δὲν στολιζοῦ ἡ πορφύρα ἡ βασιλείος τοῦ μεγάλου ἐκδικητοῦ τῆς Ἑλλάδος, τοῦ στήσαντος νικηφόρον τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τῶν Σούρων καὶ τῶν Ἐκβατάνων, ἀλλὰ καλύπτει ὁ νεκρῶσιμος μανδύας, ὃν μελαίνει καθ' ἡμέραν ἀσπλάγχχως καὶ βαρβάρως χυνόμενον ἄδικον αἶμα.

Εἰς τὴν σκοτίαν ἐκείνην τῆς ἐρημώσεως, εἰς τὴν ἐπιδιωκομένην δολοφονικὴν ἀποβαράθρῳσιν παντὸς ὅ,τι ἑλληνικὸν ἐν τῇ γενετείρᾳ τοῦ Ἀριστοτέλους, εἰς τὰ σεσωρευμένα ἐρείπια ναῶν κατεδαφισθέντων, εἰς τὴν τέφραν οἰκιῶν πυρποληθεισῶν, εἰς τὰ κρησφύγετα τῶν διωκομένων, εἰς τοὺς πενθοῦντας οἴκους τῶν χηρῶν καὶ τῶν ὄρφανων,

νών μυρίων θυμάτων, εἰς τοὺς τάφους σφαγιασθέντων ἱερέων, εἰς τὰ βάθρα ληστρικῶς ἐρημουμένων σχολείων, εἰς τὰ κελλία ἀγρίως λαφυραγωγουμένων μονῶν ἤλθε νὰ φέρῃ παρηγορίαν, ἐνθάρρυνσιν, ἐλπίδα καὶ φῶς ἐξ ἀκτίνων ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἀπὸ τοῦ Ὑμητοῦ ὁ στρατιώτης τοῦ καθήκοντος, ὁ ἐργάτης τῆς ἐλληνικῆς ἰδέας. Καὶ ὁ ἄβρὸς νεανίας, ὁ γεννηθεὶς ἐπὶ κλίνης τριχάπτων ἐν Μασσαλίᾳ, ἔπεσε μαχόμενος μὲ τὴν στολὴν ἀρματολοῦ λεβέντη καὶ μὲ τὸ ὄνομα τῆς Ἑλλάδος ὡς ὑστερινὴν του διαθήκη ἐκεῖ, ὅπου ἐκάλει αὐτὸν τὸ καθῆκον, ἐκεῖ ὅπου καλεῖ τὸ καθῆκον πάντα Ἕλληνα.

Τοιοῦτοι θάνατοι εἶναι λουτρὸν παλιγγενεσίας δι' ὁλόκληρα ἔθνη. Καὶ ἐνῶ ἡμεῖς ἐδῶ, ἀποθαυμάζοντες τὸν ἥρωισμόν τοῦ πεσόντος, ἀναγνώριζοντες τὸ μέγεθος τῆς προσωπικῆς του θυσίας, σχεδὸν μεθυσκόμενοι ὑπὸ τοῦ νέκταρος τοῦ πατριωτισμοῦ, ὅπερ ἐνέχυσεν ὁ αἰγλήεις, ὁ ποιητικὸς του θάνατος εἰς τὴν χέρσον τῶν καρδιῶν μας, στρέφομεν ὅλοι πλέον τοὺς ὀφθαλμοὺς ὡς ἀπὸ συνθήματος ἀναμενομένου εἰς τὴν ἐπὶ μακρὸν ἀόρατον, εἰς τὴν ὑπὸ πολλῶν λησμονημένην Μακεδονίαν, δι' αὐτοὺς τοὺς ταλαιπωρουμένους Μακεδόνας ὁ θάνατος τοῦ εὐγενοῦς στρατιώτου ἐπ' αὐτῶν τῶν μακεδονικῶν πεδίων εἶναι ἀναθάρρησις καὶ παρηγορία, εἶναι ἀπαρχὴ νέων ἀγώνων, εἶναι ἀνατολὴ νέων ἐλπίδων. Δύνανται πλέον νὰ σκεφθῶσιν, ὅτι ὑπάρχει ἀλληλεγγύη μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Μακεδονίας, ἀλληλεγγύη σφραγιζομένη διὰ τοῦ ἐκλεκτοτάτου αἵματος, ὅπερ εἶχε νὰ προσφέρῃ ἡ ἀθηναϊκὴ κοινωνία, ὁ ἐλληνικὸς στρατός, ἡ νεολαία τῆς πατρίδος.

Τὸ ὄνομα τοῦ Παύλου Μελά θὰ περιβάλλῃ ἐν ταῖς Μακεδονικαῖς χώραις ἡ αὐτὴ ἐκείνη ποιητικὴ αἴγλη, ἣν ἐσκόρπισεν ἡ δημῶδης μουσα περὶ τὸ ὄνομα τῶν παλαιῶν ἀρματολῶν. Ὁ δὲ ναῖσκος, ἐν ᾧ θνήσκων ἐξήνεγκε τὴν αἰωνίαν του κατάραν κατὰ τῶν θελόντων ληστρικῶς νὰ μεταβάλῃ τὸ ἐν Μακεδονίᾳ ἔθνολογικὸν καθεστῶς, θὰ γίνῃ μνημεῖον ἅμα τοῦ ἥρωος καὶ μορμολύκειον τῶν ληστῶν ὡς ποτε ὁ Βουνὸς τοῦ Λέοντος ἐκεῖνος, πρὸ τοῦ ὁποῦ διήρχοντο ἔντρομοὶ οἱ Βούλγαροι.

Πρὸ τοιοῦτου θανάτου, τοιαῦτα ἐπαγγελιομένου καὶ παρασκευάζοντος, δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἀσυγκίνητος ἰδιαζόντως ἡ ἀκαδημαϊκὴ νεότης. Πρὸς τοιοῦτου νεκροῦ τὴν μνήμην ὑπέλαβε δικαίως, ὅτι συνδέει αὐτὴν, εἴπερ τινὰ καὶ ἄλλον, ἄρρηκτος δεσμός. Ἥσθάνθητε σεῖς πρῶτοι, οἱ νεανίαί, τὴν σημασίαν τῆς θυσίας τοῦ νεανίου. Ἐνέβαλε

κέντρον εἰς τὰς ψυχὰς ὑμῶν πρώτων, τῶν στρατιωτῶν τῆς αὔριον, τὸ μαρτύριον τοῦ στρατιώτου. Ὑμᾶς τοὺς φοιτῶντας εἰς τὸ ἔθνικόν καθίδρυμα, ἐν ᾧ παρίσταται τὸ ἱερόν ἕαρ τῆς Ἑλλάδος συμπάσης, τῆς Ἑλλάδος τῆς ἐνιαίας, τῆς Ἑλλάδος τῆς μεγάλης, ἦν δὲν περιορίζει ὁ Ὀλυμπος καὶ ἡ Μαλέα, δὲν διέλαθε καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ διαλάθῃ ἢ πρὸς τὴν μεγάλην Ἑλλάδα ἀφοσίωσις τοῦ στρατιώτου τοῦ βασιλέως, ὅστις ἀπέθανεν ὡς στρατιώτης τῆς ὅλης Ἑλλάδος, ἦν ἀπὸ τῶν παιδικῶν του ἡμερῶν ἀναπαρίστανον εἰς αὐτὸν αἱ παραδόσεις τοῦ ἠπειρωτικοῦ του οἴκου καὶ τὰ διδάγματα τοῦ Γεροστάθῃ τοῦ θείου του. Ὑπὸ τοιαύτην δ' ἔποψιν ὁ Παῦλος Μελάς ὑπῆρξε συμφοιτητῆς σας ἐν τῷ πανελληνίῳ διδαστηρίῳ, ὅσον καὶ σεῖς θέτετε νὰ δεῖξητε, ὅτι θὰ ἀναδειχθῆτε ἐν τῷ μέλλοντι ἀντάξιον συστρατιῶται τοῦ φιλοπάτριδος νεκροῦ.

Αὐτὰς τὰς πατριωτικὰς συγκινήσεις νομίζω, ὅτι διαγινώσκω εἰς τὴν ὠχρότητα τοῦ προσώπου σας.

Αὐτοὺς τοὺς εὐγενεῖς παλμοὺς νομίζω, ὅτι ἀκούω ταύτην τὴν ὠραν λακτίζοντας τὰ νεανικὰ σας στήθη.

Καὶ εἰς τὸν νεκρώσιμον βόμβον τῶν δισχιλίων σας στομάτων νομίζω, ὅτι ἀναγνωρίζω, ᾧ ἀκαδημαϊκοὶ πολῖται τοῦ πανελληνίου καθιδρύματος τῶν Μουσῶν, τὴν εὐχὴν καὶ τὸν ὄρκον δισχιλίων στρατιωτῶν τῆς αὔριον, οἵτινες ἐδῶ, ἐν τῷ κοιμητηρίῳ τούτῳ, ὅπου ὑφοῦνται τὰ μαυσωλεῖα τῶν ἐλευθερωτῶν τῆς Ἑλλάδος, ἀλγοῦσιν ὑποκάριον μὴ δυνάμενοι νὰ ἀσπασθῶσιν εὐλαβῶς τὸ μέτωπον τοῦ στρατιώτου θανόντος ὑπὲρ πατρίδος, εἰς ὃν δὲν ἐπεφυλάσσετε ν' ἀναπαυθῆ ἔγγυς ἐκείνων νικηφόρος, ἀλλ' ὅστις ἐπέπρωτο νὰ πέσῃ μακράν, ὄνειροπόλος λυτρωτῆς τῶν δεδουλωμένων.

Κομίσατε τοὺς στεφάνους σας εἰς τὴν ἀριστοτόκον μητέρα τοῦ ἥρωος, τὴν δίκην ἀρχαίας Λακαίνης ὑπερήφανον ἐπὶ τῷ θανάτῳ του. Κομίσατε τοὺς στεφάνους σας εἰς τὴν ἀρρενωπὴν σύντροφον τῶν πατριωτικῶν του ὀνείρων, τὴν εὐγενῆ χήραν τοῦ μάρτυρος. Ἡ δὲ σεμνὴ σας ἐπιμνημόσυνη τελετὴ ἄς χρησιμεύσῃ ὡς βάπτισμα ἀναγνωρίσεως τῶν πρὸς τὴν πατρίδα καθηκόντων, ὡς ἀρραβῶν μέλλοντος εὐτυχεστέρου, ὡς σιωπηρὰ καὶ σοβαρὰ καθομολόγησις ὄρκου ὑψηλοῦ καὶ μεγάλου.

Μόνον τότε θὰ ἔχη ἀξίαν τὸ δάκρυ σας. Μόνον τότε θὰ ἀποβῶσι βαρυσήμαντοι οἱ στέφανοί σας. Μόνον τότε εἰς ἐκεῖνον, ὃν θρηνεῖ μεθ'

ύμων καὶ θαυμάζει τὸ ἔθνος ὅλον τὸ ἐλληνικόν, θὰ ὑπάρξῃ ἐλαφρὰ ἢ καλύψασα τὸν πολῦτιμόν του νεκρὸν Μακεδονικὴ γῆ.

Ἐφημερίς «Ἐμπρός» 24 Ὀκτωβρίου 1904

Σπυρίδων Λάμπρος

4. ΛΟΓΟΣ ΕΚΦΩΝΗΘΕΙΣ ΤΗΝ 25 ΜΑΡΤΙΟΥ 1942 ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

Εἰς τὴν αἴθουσαν αὐτὴν, ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν, μαθηταὶ καὶ διδάσκαλοι, λόγοι καὶ φιλόμουσοι προσήρχοντο κατ' ἔτος, διὰ νὰ ἀναπολήσουν, νὰ τιμήσουν καὶ νὰ ἐορτάσουν. Εὐτυχές, ὑπερήφανον ἐγέμιζε τὸ πλῆθος τοὺς δρόμους τοῦ ἄστεως. Ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ βράχου, συμβολίζουσα τὴν αἰωνίαν ἔνωσιν τῆς ἀρχαίας μετὰ τὴν νεωτέραν δόξαν, ἐκυμάτιζεν ἡ γαλανόλευκος.

Καὶ ἐφέτος, πιστοὶ εἰς τὰς παλαιὰς ἐθνικὰς παραδόσεις, συνήλθομεν ἐπὶ τὸ αὐτό, διὰ νὰ ἀναπολήσωμεν, ὄχι ὁμῶς καὶ νὰ ἐορτάσωμεν. Πένθος βαρὺ, πένθος ζοφερὸν ἀπλώνεται ὑπὲρ τὴν Ἑλληνίδα γῆν. Τοῦ πολέμου ὁ σίδηρος ἠφάνισε τὰς πόλεις, ἐμάρανε τὰ δένδρα καὶ τὰ ἄνθη. Χῶραι ἐλληνικαί, ποτισμέναι μετὰ τὸ τίμιον αἷμα καὶ μετὰ τὰ δάκρυα γενεῶν ὀλοκλήρων, εὐρίσκονται δέσμιαι. Μυριόστομος ἀπὸ παντοῦ ἀκούεται ὁ στόνος τῆς δυστυχίας καὶ τοῦ πόνου. Καὶ ὁμῶς συνήλθομεν. Συνήλθομεν, διότι

ἐπὶ τὸ μέγα ἐρείπιον

ἡ Ἐλευθερία ὀλόρθη

πλανᾶται·

ἡ δόξα καλύπτει μετὰ τὰ πτερά τῆς τὰς πεδιάδας καὶ τὰ ὄρη· εἰς τὰ λιπόσαρκα στήθη τῶν ἀνθρώπων δὲν ἐκάμφθη ἡ ψυχὴ, δὲν ἐξέλιπεν ἡ ἐλπίς καὶ τὸ θάρρος.

Εἰς τὴν αἴθουσαν αὐτὴν, ὅπου ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν ἠκούσθησαν τῆς χ α ρ ᾶ ς καὶ τῆς ἐ λ π ῖ δ ο ς τὰ μὴνύματα, μακρὰ καὶ ἀτελεύτητος παρελαύνει σήμερον ἡ ἔνδοξος χορεία τῶν ἡρώων. Τοῦ Μαραθῶνος τὰ τρόπαια, τῆς Σαλαμίνας τὰ ξύλινα συντρίμματα, τοῦ Ἀκροῖνου καὶ τοῦ Κλειδίου τὰ ἀνδραγαθήματα, ἀδελφωμένα μετὰ τοὺς ἡρωισμοὺς τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῶν Δερβενακίων, εἶναι καὶ παραμένουν τὰ σύμβολα τῆς πίστεως, εἶναι οἱ ἔνδοξοι σταθμοὶ τῶν μακρῶν διὰ τὴν ἐλευθερίαν ἀγώνων. Καὶ ἀπὸ κάτω ἡ δόξα ἀγκαλιάζει

τὰ πεδία τῶν νεωτέρων ἡρωϊσμῶν : ἐδῶ τὸ Κιλκίς, ἐκεῖ ἡ Δοϊράνη· καί, μακρότερον ἀκόμη, ἡ Πίνδος μὲ τὰ χιονισμένα ἡπειρωτικά βουνά.

Πρὸ τῶν ἱερῶν τούτων εἰκόνων, πρὸ τῶν παλαιῶν καὶ νέων μαρτύρων τῆς ἐλευθερίας, ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ συντετριμμένη καὶ αἰμάσσουσα καλεῖται νὰ ἀναπολήσῃ καὶ νὰ προσευχηθῆ. Ὁ ψίθυρος τῶν χειλέων, ὁ πόνος, ὁ ὁποῖος σφίγγει τὸν ὕπνον τῶν ἀνθρώπων, ἄς μὴ ταράξῃ τὰς καρδίας τῶν ἡρώων. Καὶ μόνον σεῖς, τῶν ὁποίων τὰ στήθη γεμίζει καὶ ἀναταράσσει ἡ συγκίνησις καὶ τὸ πένθος, σιωπηλά, μὲ τὴν καρδίαν καθαρὰν καὶ τὸ πνεῦμα ἐλεύθερον, ὄρθιοι προσευχηθῆτε.

Ἄς εἶναι ἱερὸν τὸ χῶμα, ποῦ κρύπτει τῶν μαρτύρων τοὺς τάφους. Ἄς εἶναι ἀνθισμένα τὰ δένδρα, ποῦ σκιάζουν τὴν γῆν τὴν ποτισμένην μὲ τὸ αἷμά των. Ἡ ἀνοιξίς καὶ τὸ κελάδημα τῶν πουλιῶν ἄς φέρουν εἰς τὰ ἀλβανικά βουνά τὸν χαιρετισμὸν τῆς γλυκυτάτης μακρινῆς πατρίδος. Δύναμιν καὶ ἐλπίδα ἄς δίδῃ ὁ Θεὸς εἰς τοὺς ἀνθρώπους μὲ τὰ κομμένα χέρια καὶ μὲ τὰ κομμένα πόδια, εἰς τὰς πενθούσας μητέρας, εἰς τὰς χήρας καὶ τὰ ὄρφανα.

Καὶ ἀφοῦ καθίσωμεν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων καὶ προσευχηθῶμεν πρὸ τῶν σεπτῶν μορφῶν τῶν μαρτύρων καὶ τῶν ἡρώων, ἄς ἐνθυμηθῶμεν. Τὸ στιβαρὸν τῆς Ἱστορίας χέρι θὰ μᾶς ὀδηγήσῃ. Καὶ τότε ἄπλετον, ἀνέσπερον θὰ γεννηθῆ μέσα εἰς τὴν ψυχὴν μας τὸ φῶς. Τὸ φῶς τῆς ἀ λ η θ ε ί α ς, τὸ φῶς τῆς π ί σ τ ε ω ς καὶ τῆς ἐ λ π ί δ ο ς. Καὶ τότε θὰ πεισθῶμεν ὅτι τοῦ Ἔθνους οἱ ἀγῶνες ἐθεμελίωσαν καὶ ἐχάραξαν τὸν μαρτυρικὸν δρόμον πρὸς τὴν ζ ω ῆ ν καὶ τὴν ἐ λ ε υ θ ε ρ ί α ν.

Ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις, προάγγελος νέας περιόδου τοῦ ἔθνικοῦ βίου, ἀποτελεῖ πολύμορφον ἱστορικὸν φαινόμενον. Ἄλλ' αἱ γενεσιουργοὶ δυνάμεις, οἱ παράγοντες, τὰ μακρὰ στάδια τῆς παρασκευῆς τῶν διαφόρων ἐκδηλώσεών του, μορφαὶ πολύπλευροι καὶ πολυσύνθετοι καθ' ἑαυτάς, καταλήγουν εἰς μίαν θεμελιώδη ἀρχὴν καὶ δημιουργὸν δύναμιν : τὴν ἱ σ τ ο ρ ι κ ῆ ν σ υ ν ε ἰ δ η σ ι ν τ ο ῦ Ἔ θ ν ο υ ς. Δύο μεγάλα ρεύματα ἰδεῶν συγγενῶν καὶ παραλλήλων ἀπὸ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἀφετηρίας ὁρμώμενα ἐμπνέουν καὶ γονιμοποιοῦν δύο παραλλήλους κόσμους. Τὸ ἐν χύνεται εἰς τὰ βουνά καὶ τὰς πεδιάδας, φωτίζει τὰς ταπεινάς καλύβας καὶ γίνεται θ ρ ὕ λ ο ς καὶ γίνεται τ ρ α γ ο ῦ δ ι τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς στάνης. Τὸ ἄλλο μὲ

τοῦ νοῦ καὶ τῆς γνώσεως τὰ εὐρήματα κατευθύνει τοὺς πόθους καὶ τὰς πράξεις τῶν ἀνθρώπων τοῦ πνεύματος, καταφεύγει εἰς τὰ ταπεινὰ ἐργαστήρια τῆς παιδείας καὶ γίνεται ἰ δ ἕ α.

Ἰδέα καὶ θρύλος, σπουδὴ τοῦ παρελθόντος καὶ τραγούδι, εἶναι αἱ ἐξωτερικαὶ μορφαὶ — μορφαὶ σεπταί, εἴτε ἀντιλαοῦν εἰς τὰ φαράγγια καὶ τὰ δάση εἴτε προδίδουν τὸν μόχθον τοῦ γραφείου — εἶναι αἱ ἐξωτερικαὶ μορφαὶ τῶν μυχιῶν πόθων τοῦ Ἔθνους. Καί, ἐὰν εἰς τὸν μόχθον τοῦ γραφείου ἀδελφώνωνται τοῦ ἀρχαίου μεγαλείου καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κόσμου αἱ παραδόσεις, εἰς τοὺς θρύλους καὶ τὰ τραγούδια θαμπὴ ἢ ἀνάμνησις τοῦ λαοῦ ἔχει διατηρήσει τῶν ἀνδρειωμένων καὶ τῶν γιγάντων τοὺς μύθους, ἐνῶ ζωντανὴ ἀντιθέτως παραμένει εἰς τὴν ψυχὴν του τῆς αὐτοκρατορίας ἢ αἰγλη.

Ἡ Βυζαντινὴ ἰδέα εἶναι τόσον παλαιὰ, ὅσον καὶ ἡ δουλεία, ἀσφαλῶς δὲ παλαιότερα τῆς δευτέρας ἀλώσεως. Διότι καὶ πρὸ τοῦ 1453, ὅτε τὸ Βυζαντινὸν κράτος εἶχε καταφύγει εἰς τὴν Νίκαιαν, ἀνάλογος κύκλος παραδόσεων καὶ ἰδεῶν εἶχε γεννηθῆ περὶ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κυρίως ὅμως μετὰ τὴν δευτέραν ἄλωσιν ἢ λαϊκὴ ψυχὴ χρησιμοποιοῦσα πολλὰ παλαιότερα στοιχεῖα καὶ ἐφευρίσκουσα νέα σύμβολα περιέλαβε μὲ τὸν θρυλικὸν τύπον τοὺς παλμούς καὶ ἔπλασε τὸν κύκλον τῶν ἐλληνικῶν παραδόσεων.

Οἱ ἀρχικοὶ πυρῆνες, περὶ τοὺς ὁποίους ἐστράφη ἡ λαϊκὴ φαντασία, εἶχον ὡς ἀντικείμενον τὸν τελευταῖον Βυζαντινὸν αὐτοκράτορα, τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Παλαιολόγον, τὴν θεοφύλακτον πόλιν τοῦ Βοσπόρου καὶ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, σύμβολα σεπτὰ καὶ θρυλικά τῶν ἐθνικῶν ὀνείρων.

Μακρὰ προεργασία τοῦ χρησιμοῦ καὶ τοῦ θρύλου εἶχον παρασκευάσει τὰ πλαίσια. Τὰ βιβλία τῶν ἀστρολόγων, αἱ ὀράσεις, αἱ ἐπιγραφαὶ καὶ αἱ γλυπταὶ παραστάσεις τῶν ἀρχαίων μνημείων προέλεγον τὰ «ἔσχατα τῆς πόλεως». Μελαγχολικαὶ προβλέψεις τῶν ἀνθρώπων, τοὺς ὁποίους συνέχει ὁ φόβος. Σπέρματα ἀπαισιοδοξίας καὶ συγχρόνως σπέρματα μελλοντικῶν ἐλπίδων :

Καὶ πάλιν ἔξεις, Ἐπτάλοφε, τὸ κράτος,
λέγει ὁ χρησμός.

Τὸν νεκρὸν ἤδη καὶ πᾶσι λελησμένον
οἶδασι πολλοί, κᾶν μηδεὶς τοῦτον βλέπῃ.

Ποῖος ἦτο ὁ νεκρός, ὁ λησμονημένος ἀπ' ὅλους, ποῖος ἦτο ὁ ἀόρατος νεκρός ; Ἄνῆρ ἀνώνυμος, λίαν ἀπέριττος καὶ πενιχρός, σκευὸς τῆς ἐκλογῆς. Ὅταν οἱ κατακτητῆται θὰ καταλάβουν τὴν θεοφύλακτον, ὅταν θὰ φθάσουν μέχρι τοῦ κίονος τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, ἄγγελος Κυρίου «φέρων ρομφαίαν παραδώσει (αὐτῷ) τὴν βασιλείαν σὺν τῇ ρομφαίᾳ καὶ ἐρεῖ αὐτῷ: λάβε τὴν ρομφαίαν ταύτην καὶ ἐκδίκησον λαὸν Κυρίου». Ἔτι τότε οἱ Ἕλληνες θὰ ἐκδιώξουν τὸν κατακτητῆτην «ἄχρις ὁρίων Περσίας, ἐν τόπῳ καλουμένῳ Μοδοενδρίῳ».

Ἄνῆρ ἀνώνυμος, λίαν ἀπέριττος καὶ πενιχρός. Ἡ ἥρωϊκὴ μορφή τοῦ Κωνσταντίνου, στρατιώτου ἀπλοῦ καὶ ἀπερίττου, ἐνετάχθη εἰς τοὺς παλαιότερους θρύλους. Τὴν λαϊκὴν ψυχὴν συνετάραξεν ἡ τύχη τοῦ αὐτοκράτορος. Ἡ ἱστορία ἀμφιβάλλει. Ὁ σύγχρονος Φρατζῆς καὶ ὁ Nicolo Barbaro ἐκφράζουν δισταγμούς περὶ τοῦ θανάτου του, Ἄρμένιος δὲ μοναχὸς τοῦ ΙΕ' αἰῶνος μαρτυρεῖ ὅτι ἔφυγεν ἐπὶ φραγκικοῦ πλοίου.

Ἡ φήμη ἤρπασεν εἰς τὰ πτερά της τὰς ἀμφιβολίας τῶν συγχρόνων, περιῆλθε τὴν κουρσεμένην χώραν, ἐχαμήλωσεν εἰς τὰς ταπεινάς καλύβας, ὅπου ἐπεκράτει ἡ ἐλπίς καὶ ὁ φόβος, καὶ οὕτως ἐγεννήθη ὁ πανελλήνιος θρῦλος τοῦ μαρμαρωμένου βασιλιᾶ, «ποῦ καρτερεῖ τὴν ὥρα νὰ ῥθῆ ὁ ἄγγελος πάλι νὰ τὸν ξεμαρμαρώσῃ».

Καὶ μέσα εἰς τὴν βασιλίσσαν τῶν πόλεων, ἀθάνατον, μνημεῖον τῆς τέχνης, προσκύνημα τῆς Χριστιανοσύνης, ἡ Ἁγία Σοφία, συγκεντρώνει τὰς σκέψεις καὶ τοὺς πόθους τῶν ἀνθρώπων. Νοεροὶ προσκυνηταί, πρὸς αὐτὴν στρέφονται ἀδιάκοπα οἱ σκλάβοι. Ἄς ἔμειναν ἀλειτούργητος, ἄς ἔμειναν βωβὰ τὰ σήμαντρά της. Εἰς τὰς ψυχὰς τῶν δούλων ἀκούεται ἀκόμη ἡ ἀρμονία τῆς μακρινῆς καμπάνας. Καὶ γίνεται ὁ ναὸς, ναὸς καὶ τέμενος τοῦ Ἔθνους. Τὸ μεσονύκτιον τῆς Ἀναστάσεως τοῦ ἔτους 1522, διηγεῖται ὁ ταπεινὸς καὶ ἀνώνυμος χρονογράφος, οἱ δερβίσηδες ἦλθον εἰς τὰ προαύλια τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐκεῖ «ἤκουσαν ψαλμωδίαν καὶ εἶδον καὶ φῶς μέγα ἐν τῷ ναῷ». Ὁ θυμὸς ἐγένισε τὰ στήθη των καὶ, ὅτε ἀνεζήτησαν παντοῦ, διὰ νὰ ἴδουν μήπως ἡ χαρμόσυνος φωνὴ ἀνεπέμπετο ἀπὸ ἀνθρώπινα χεῖλη, «εὐθὺς ἐξέλιπε καὶ τὸ φῶς καὶ ἡ ψαλμωδία». Δὲν ἦτο φωνὴ ἀνθρώπων, ἡ ὁποία ἐξένισε τοὺς ἀφελεῖς δερβίσηδες κατὰ τὴν νύκτα τῆς Ἀναστάσεως τοῦ 1522. Τὸ φῶς δὲν τὸ εἶχεν ἀνάψει χερί ἀνθρώπινον. Ἦτο

ἡ ὑπερκόσμιος φωνὴ τῶν ἀγγέλων· καὶ τὸ φῶς, τὸ ὅποῖον κατηύ-
γαξε τοὺς θόλους, ἦτο οὐράνιον. Καὶ ἀπὸ τότε, ἐπὶ αἰῶνας ὀλοκλή-
ρους, ἡ θρυλικὴ ἐκκλησία :

μέ τὰ τρακόσια σήμαντρα κι ἐξήντα δυὸ καμπάνες

ἐλίκνιζε τὰ παιδικὰ ὄνειρα καὶ τὰς ἀνδρικὰς ἐλπίδας τῶν ἑλληνικῶν
γενεῶν.

Ἐνῶ δὲ ἡ βασιλις τῶν πόλεων ἐξέπεμπε πρὸς τὰς ἐσχατίας τῆς
ἑλληνικῆς γῆς τοὺς θρύλους τοῦ μαρμαρωμένου βασιλιᾶ καὶ τῆς
Ἁγίας Σοφίας, ἀπὸ τῆς Καππαδοκίας τοὺς κάμπους, ἀπὸ τὰ μετε-
ρίζια τοῦ Εὐφράτου ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας, πού τὸν εἶχε ἡ Ρωμιοσύνη :

κι ἀπ' τὰ θρονιά τὰ ρήγικα,
πιὸ ἀπάνου, ἀπάνου ἀπ' τὰ παλάτια,
στοὺς βασιλιάδες βασιλιά,

κατέκτα τοῦ Πανελληνίου τὰς ψυχὰς κι ἐγίνετο τὸ σύμβολον τῆς ἀν-
δρείας. Ὁ στίχος μετουσίωνε τοὺς ἑλληνικοὺς ἀγῶνας. Ἡρῶς καὶ
σύντροφος, μορφὴ ἐπικὴ ὁ Διγενὴς παρίστατο εἰς τὴν χαρὰν τοῦ
γάμου καὶ τῆς τάβλας, παρίστατο εἰς τὸ δοκίμιν καὶ τὸ κοῦρσος,
κατέβαινε εἰς τῶν νηπίων τὸ προσκέφαλον κι ἐγίνετο νανούρισμα :

Κοιμήσου, γιέ μου, καλογιέ, ὁμορφε διωματάρη,
γιὰ νὰ γληγοροκοιμηθῆς καὶ γιὰ ν' ἀργοξυπνήσης,
νὰ μεγαλώσης, νὰ γενῆς μεγάλο παλικάρι,
νὰ χτενιστῆς, νὰ διαρνιστῆς, νὰ στολιστῆς, ν' ἀλλάξης,
νὰ καλλικέψης τ' ἄλογο, πού περπατεῖ καὶ δρέμει.
μέ τὰ σελοχαλίναρα τὰ χρυσοκεντημένα,
μέ τ' ἀσημένια πέταλα καὶ μέ τὰ φταρμιστήρια,
πού στέκει καὶ χιλιμιντρᾶ στὸ πέργερο δεμένο,
νὰ πάγης εἰς τὸν πόλεμο νὰ λιοντοπολεμήσης
μ' οὐλους σου τοὺς ἀκράνηδες, μ' οὐλους τοὺς στρατολάτες.
Κι εἰς ὅποιο πόλεμο βρεθῆς, νὰ βγῆς κεφαλιωμένος,
νὰ πάρης χάρες καὶ χαρές, χῶρες, χωριά καὶ κάστρα.

Ὁ βουρκωμένος ὁ Εὐφράτης τὰ κύματά του στέλλει ν' ἀπαντή-
σουν τοῦ Πηνειοῦ τὰ θολωμένα τὰ νερά. Τῆς Λυκανδοῦ, τῆς Ποδαν-

δοῦ, τῆς Ἀναβάρζου τὰ κοντάρια εἰς τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Πίνδου τ' ἀκροβράχια ἀντιλαοῦν. Δὲν εἶναι τὸ Βυζάντιον ὁ τόπος τοῦ μυστικισμοῦ, δὲν εἶναι μόνον τῶν προλήψεων ἡ χώρα. Εἰς τοῦ Χαρσιανοῦ τοὺς κάμπους, εἰς τοῦ Ἀντιταύρου τὰς κλεισοῦρας, στὰ κονταροχτυπήματα μὲ τὰ φαριὰ τὰ μαῦρα τ' Ἀρμουροπούλια κι οἱ Σκληροί, οἱ Ξάντινοι, οἱ Πορφύρηδες μάχονται καὶ κουρσεύουν. Εἰς τὸν τουρκοκρατούμενον Ἑλληνισμόν, ἀπὸ τοῦ Πόντου μέχρι τοῦ Ταινάρου, ὁ Διγενής, ἀθάνατος, παρέχει τὸ ὑπόδειγμα καὶ τὸ ἥρωϊκὸν στοιχεῖον. Κλέφτες καὶ ἀπελάται ἀδελφώνονται, ἀκριταὶ καὶ ἀρματολοὶ γεννήματα πολέμων καὶ ἀγώνων, τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῆς σκλαβιάς τὰ σύμβολα τὰ ἥρωϊκὰ ἐνσαρκώνουν. Καί, ὅπως εἰς τ' ἀπόμακρα τῆς Καππαδοκίας ἄκρα τὸ λαϊκὸν τραγούδι περιέβαλε πρόσωπα ἱστορικὰ καὶ γεγονότα, οὕτω κι ἀπ' τοῦ Κισσάβου τὰ βουνὰ ἐξεπήδησαν σὰν γάργαρα νερὰ τὰ κλέφτικα τραγούδια.

Τὸ ἀδιάκοπον τοῦ στίχου σμίλευμα, ἡ ἀναζήτησις τῶν ἀνωτέρων μορφῶν ἐκφράσεως, ὀλόκληρος ἡ ἀθόρυβος ἐργασία τοῦ ἀγνώστου ποιητοῦ, πλὴν τῆς ἐθνικῆς παραδόσεως, ἐδημιούργησαν καὶ παράδοσιν πνευματικὴν. Ἀπ' αὐτὴν θὰ ἀντλήσουν ἀργότερα αἱ νεώτεροι φιλολογικαὶ γενεαί.

Εὐλογημένα τὰ ἔθνη, ὅσα ἐπότισαν τὰ νάματα τῆς λαϊκῆς μουσῆς. Τὸ ρεῦμα τῆς λαϊκῆς παραδόσεως θὰ παράσχη εἰς τὸν Ἑλληνισμόν ὄχι μόνον τὰς πνευματικὰς προϋποθέσεις διὰ τὴν διατήρησιν, ὄχι μόνον τὰ ἥρωϊκὰ στοιχεῖα διὰ τὴν ἀντίδρασιν, ἀλλὰ καὶ τὰ σπέρματα τῆς μελλοντικῆς πνευματικῆς του δράσεως.

Ὁ ἀντίλαλος τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ σπανίως φθάνει μέχρι τοῦ ταπεινοῦ ἐργαστηρίου τῆς μαθήσεως καὶ τῆς μελέτης. Ὁ πνευματικὸς дуΐσμός τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ μετοχετεύεται εἰς τὸν νεώτερον βίον τοῦ Ἑθνους. Παραλλήλως δηλαδὴ πρὸς τὴν λαϊκὴν πνευματικὴν παράδοσιν συνεχίζεται ἡ λογία προσπάθεια, τῆς ὁποίας αἱ ρίζαι ρίπτονται βαθύτατα εἰς τοὺς ὑστέρους βυζαντινοὺς χρόνους.

Ἡ δουλεία εὔρε· τὸν Βυζαντινὸν κόσμον εἰς μεγάλην πνευματικὴν ταραχὴν. Δύο διακεκριμένα ρεύματα ἰδεῶν ἀναταράσσουν τὴν ἑλληνικὴν σκέψιν. Εἰς μάτην ὑπὸ τὰς δογματικὰς συζητήσεις, ὑπὸ τὰ ἄζυμα καὶ ἔνζυμα, ὑπὸ τοὺς Βαρλααμίτας καὶ τοὺς Παλαμιστὰς ζητοῦν νὰ κρύψουν βαθυτέρας ἀντιθέσεις. Ἡ ὀρθόδοξος, ἡ δύσκαμπτος

ἀνατολική σοφία, εὐρίσκεται εἰς σύγκρουσιν μὲ τὸ ἀναγεννώμενον πνεῦμα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ ζείδωρος αὔρα τοῦ Ταυγάτου πνέει ὑπεράνω τῆς Ἑπταλόφου. Ἐπὶ αἰῶνας ἡ εὐρωπαϊκὴ Ἑλλάς ἔμενε κλεισμένη εἰς τὰ στενὰ πλαίσια τοῦ ἀσιατικοῦ δόγματος.

Μακαρισμένος, ἐσύ, ποῦ μελέτησες
 νὰ τὸν ὀρθώσης ἀπάνου στοὺς ὤμους σου
 τὸ συντριμμένο ναὸ τῶν Ἑλλήνων.

Μακαρισμένος ὁ σοφὸς τοῦ Μιστρᾶ : «Ἐσμὲν γὰρ οὖν, ὧν ἡγεῖσθε καὶ βασιλεύετε, Ἕλληνες τὸ γένος, ὡς ἡ τε φωνὴ καὶ ἡ πάτριος παιδεία μαρτυρεῖ», λέγει ὁ Γεμιστός. Καὶ ἀποκρίνεται ὁ Σχολάριος : «Ἕλλην ὦν τὴν φωνὴν, οὐκ ἂν ποτε φαίην Ἕλλην εἶναι. . . εἴ τις ἔροιτό μοι, τίς εἶμι, ἀποκρινοῦμαι, χριστιανός. . .».

Οἱ δύο ἀντίθετοι κόσμοι συναντῶνται μόνον εἰς τὴν κοινὴν προσπάθειαν τῆς διατηρήσεως καὶ τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ Ἔθνους. Καὶ ἐνῶ ὁ Χριστιανός, ὁ ἐκπρόσωπος τῆς Ἀνατολικῆς ὀρθοδοξίας, συνεβιβάσθη καὶ ἔκλινε προστατευτικὰ πρὸς τὸ σκλαβωμένον γένος, ὁ Ἕλλην ἀνυπότακτος, ἐλευθερὸς ἠκολούθησε τὸν δρόμον τῆς ξενιτιᾶς. Εἰς τὴν μαρτυρικὴν του περιπλάνησιν, εἰς τὴν διασπορὰν εἰς χώρας ξένας καὶ ἄξένους ἠγωνίσθη, ἐκήρυξεν, ἐνεθουσίασε καὶ τελικῶς ἐκάμφθη. Δὲν ἠθέλησε νὰ μείνῃ ἀπλοῦς πνευματικὸς ἐκπρόσωπος. Πιστὸς εἰς τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν ἠκολούθησε τὴν πολιτικὴν τῶν τελευταίων Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, ἡ ὁποία συνίστατο εἰς τὴν συνεννόησιν μετὰ τῆς Δύσεως καὶ εἰς τὴν διὰ τῆς Δύσεως ἀπελευθέρωσιν τῶν ὑποδοῦλων ἐδαφῶν. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς καὶ ἡ ἔθνικὴ δρᾶσις τῶν Ἑλλήνων λογίων τῆς Ἀναγεννήσεως κινεῖται ἐντὸς εὐρυτέρων πλαισίων τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς.

Μορφὴ οἰκουμενικὴ καὶ ἐπιβλητικὴ, ὁ καρδινάλιος Βησσαρίων, ἐν τῷ μέσῳ τῶν δισταγμῶν τῆς Ἁγίας Ἐδρας, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὑποψίας καὶ τῆς ἐπιφυλακτικότητος εἰς τὸ συνέδριον τῆς Μαντοῦης, εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Νυρεμβέργην ἐκπέμπει τὸ κήρυγμα τῆς σταυροφορίας. Ὁ Ἰανὸς Λάσκαρις, ὁ Μιχαὴλ Μάρουλλος Ταρχανιώτης ἱκετεύουν τὸν νικητὴν τῆς Νεαπόλεως, τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Κάρολον τὸν Η΄, νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἐκστρατείαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν

τῆς Ἑλλάδος. Ἐφ' ἧς στιγμῆς, ἔλεγε τῷ 1525 ὁ Λάσκαρις πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Φραγκίσκον τὸν Α', ἀφ' ἧς στιγμῆς ἔλαβον γνῶσιν τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου τούτου, ἀπομακρυνθεὶς τῆς πατρίδος μου ἕνεκα τῆς τυραννίας τῶν ἀπίστων Μωαμεθανῶν, δὲν ἔπαυσα νὰ κηρύσσω καὶ νὰ ἀναζητῶ τὰ μέσα, διὰ νὰ ἐπανέλθω εἰς αὐτὴν μὲ τὴν ἰδίαν ἐλευθερίαν, τὴν ὁποίαν εἶχον ἄλλοτε γνωρίσει. Σήμερον ἡ προσοχὴ τῶν φυγάδων στρέφεται πρὸς τὸν Φερδινάνδον τὸν Καθολικόν, αὐριον θὰ στραφῆ πρὸς τὸν Μαξιμιλιανὸν τὸν Α', πρὸς τὸν Κάρολον τὸν Ε', αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας καὶ βασιλέα τῆς Ἰσπανίας.

Ἄγῶνες τραχεῖς, πικρία καὶ δοκιμασίαι ἀναμένουν τὸν Βησσαρίωνα, τὸν Ἰανὸν Λάσκαριν, τὸν Μᾶρκον Μουσοῦρον καὶ ὀλόκληρον τὴν πλειάδα τῶν Ἑλλήνων λογίων. Ὁ πόθος καὶ ἡ νοσταλγία τῆς μακρινῆς πατρίδος βασανίζει τὰς ψυχὰς των. Οἱ θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου, πρόσωπα μυθικὰ καὶ ἱστορικὰ, ἀρχαῖαι ἀναμνήσεις ἐμπνέουν τοὺς ποιητὰς: *vox diversa sonat*. Ἄλλ' ἡ φωνὴ των παρηλλαγμένη καὶ ἀγνώριστος ὑπὸ τὸ ψυχρὸν ἀρχαῖκόν ἢ λατινικὸν περίβλημα ἀπηχεῖ τὸ παράπονον τοῦ σκλαβωμένου Ἔθνους.

Καὶ ἦλθε τὸ χάσμα· χάσμα εἰς τὴν πνευματικὴν παράδοσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Περίοδος σκοτεινὴ, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον καὶ ἀπὸ δημογραφικῆς καὶ ἀπὸ πνευματικῆς ἀπόψεως εἶχεν ἀρχίσει νὰ κάμπτεται. Ὁ θεσμὸς τοῦ παιδομαζώματος, βαρβαρὸς φόρος τοῦ αἵματος, ἐμάραινε τὰς ἑλληνικὰς γενεάς. Αἱ πνευματικαὶ δυνάμεις διὰ τῆς διασπορᾶς καὶ τῆς μεταναστεύσεως ἔμειναν χωρὶς παράδοσιν καὶ χωρὶς συνοχὴν. Καὶ ὅτε κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΖ', καὶ κυρίως κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα, αἱ ζωτικαὶ δυνάμεις ἀναδύουσαι ἐκ τῶν μυχιῶν τοῦ ἔθνους ἤρχισαν καὶ πάλιν νὰ ἀντιδροῦν, τὰ πράγματα εἶχον τελείως μεταβληθῆ. Ὁ ἄξων τῆς ἀνατολικῆς πολιτικῆς εἶχε μετατεθῆ ἐκ τῆς Ρώμης, τῆς Βενετίας καὶ τῶν Παρισίων εἰς τὴν Βιέννην καὶ τὴν Μόσχαν. Καὶ τότε οἱ Ἕλληνες ἐνεθυμήθησαν καὶ πάλιν τοὺς παλαιοὺς χρησμούς. Τὰ ξανθὰ γένη, ἄλλοτε ἐχθρικὰ καὶ ἀντίπαλα, ἔγιναν σύμμαχα. Φιλόπατρις ποιητῆς, ὁ Μυρέων Ματθαῖος, ἔγραφε τῷ 1618:

Ἐλπίζομεν εἰς τὰ ξανθὰ γένη νὰ μᾶς γλιτώσουν,
νὰ ἴθωῦν ἀπὸ τὸν Μόσχοβον νὰ μᾶς ἐλευθερώσουν.

Ὁ δὲ ποιητὴς - λαὸς ἐνσαρκῶνων τὰς προσδοκίας τοῦ ἔθνους ἐτραγούδησε δειλὰ καὶ σιγαλὰ :

Ἐκείνη τούτ' τὴν ἀνοιξη,
ραγιαδες, ραγιαδες,
καημένη Ρούμελη,

ὅσο νὰ ἔρθῃ ὁ Μόσχοβος,
ραγιαδες, ραγιαδες,
νὰ φέρῃ τὸ σεφὲρι
Μοριά καὶ Ρούμελη.

Ἡ ἀνατολικὴ πολιτικὴ τοῦ μεγάλου ὁμοδόξου κράτους δὲν ἄφησε ξένους τοὺς Ἕλληνας λογίους. Ἐνῶ ὁ Βολταίρος ἀνέμενε τὴν ἀνάστασιν τῶν ἀρχαίων θεῶν, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σλαβίνιου καὶ Χερσῶνος Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις ἀφιέρωνεν εἰς τὴν Αἰκατερίνην τὴν Β' ἀρχαιοπρεπεῖς ῥόδας. Ὁ Ἰωαννίτης λόγιος Ἀθανάσιος Ψαλίδας ἔγραφε πρὸς τὴν αὐτοκράτειραν : « ταῖς σαῖς ἀκτίσι καὶ ἡ Ἑλλάς, ἡ τὸ πάλαι μὲν ἔνδοξος καὶ εὐδαίμων διὰ τὴν Ἀθηναῖν καὶ τὸν Ἄρην, νῦν δὲ ἄδοξος καὶ δυστυχὴς διὰ τὸν τῶν βαρβάρων θλίβοντα καὶ ἐπιβαρύνοντα ζυγόν, ψυχρὰ οὔσα, θερμαίνεσθαι ἤρξατο... ». Ἀνάλογα ἔγραφον καὶ πρὸς πρίγκηπα Γρηγόριον Ποτέμκιν οἱ Θεσσαλοὶ συγγραφεῖς τῆς Νεωτερικῆς Γεωγραφίας, ὁ ἱερομόναχος Δανιὴλ καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Κωνσταντῆς. Γενικῶς δὲ σημαντικὴ πνευματικὴ δραστηριότης παρατηρεῖται εἰς τὰς ἑλληνικὰς παροικίας τῆς ὁμοδόξου αὐτοκρατορίας.

Ἡ ὑπὸ τοῦ «ἐλληνικοῦ σχεδίου» τοῦ 1781 προβλεπομένη ἀνασῆστασις τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ὑπὸ τὸν πρίγκηπα Κωνσταντῖνον, ὁ γάμος τῆς Ζωῆς - Σοφίας, θυγατρὸς τοῦ δεσπότη τοῦ Πελοποννήσου Θωμᾶ Παλαιολόγου, μετὰ τοῦ ἡγεμόνος Ἰβάν τοῦ Γ' παρεῖχον εἰς τοὺς ἀτυχεῖς Ἕλληνας τὴν ἐλπίδα τῆς πραγματοποιήσεως τῆς βυζαντινῆς ἰδέας.

Ἐποχὴ παρασκευῆς καὶ ὠριμότητος τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' καὶ αἱ ἀρχαὶ τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. Ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις εἶχε παρασκευάσει τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων. Ἐμπνευσμένος ὀραματιστὴς ὁ Ρήγας ἀπομακρύνεται φαινομενικῶς τῆς βυζαντινῆς ἰδέας, τὴν ὅποιαν ὑποτάσσει εἰς τὰς φιλελευθέρους ἀρχὰς τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου.

που καὶ τοῦ πολίτου. Καὶ ὅμως οὐδεμία ἄλλη μορφή κατώρθωσε τόσον ἐπιτυχῶς, ἐντὸς τῶν πλαισίων τοῦ νεωτέρου πνεύματος, νὰ συγκεράσῃ δύο παλαιὰς παραδόσεις. Μορφή λογίου, μορφή λαϊκοῦ ψάλτου τῆς ἐλευθερίας, ὁ Ρήγας συνέδεσε τὰ δύο διεστῶτα ρεύματα, ἔκλεισε μέσα εἰς τὴν ψυχὴν του καὶ τὴν ἰδέαν καὶ τὸ τραγοῦδι.

Ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ἐνεπνεύσθη ἀπὸ τὴν βυζαντινὴν ἰδέαν. Ὅτε ἐν μέσῳ γενικῆς συγκινήσεως ἐνεκρίνετο τὸ 98ον ἄρθρον τοῦ προσωρινοῦ πολιτεύματος τῆς Ἐπιδαύρου, διὰ τοῦ ὁποίου ἐδηλοῦτο ὅτι «αἱ πολιτικαὶ καὶ ἐγκληματικαὶ διαδικασίαι βάσιν ἔχουσι τοὺς νόμους τῶν ἀειμνήστων Χριστιανῶν ἡμῶν αὐτοκρατόρων», αἱ ψυχαὶ τῶν ἐκπροσώπων τοῦ ἀγωνιζομένου ἔθνους ἐστρέφοντο πρὸς τὸ ἔνδοξον παρελθόν. Καὶ ἀργότερα Ἕλληνες πρόκριτοι. ἐξεληθόντες εἰς ἀναζήτησιν βασιλέως ἐπεσκέπτοντο τὸ Landuiph, ἄσημον καὶ ὀμιχλώδη κωμόπολιν τῆς Ἀγγλίας, ὅπου εἶχον προσφάτως ἀνευρεθῆ οἱ τάφοι τῶν τελευταίων Παλαιολόγων. Εἶναι βέβαιον ὅτι οἱ εἰρηνικοὶ πολῖται, οἱ ὅποιοι ἐκοιμῶντο τὸν αἰώνιον ὕπνον εἰς τοὺς τάφους τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Landuiph, οὐδεμίαν ρανίδα αὐτοκρατορικοῦ αἵματος εἶχον εἰς τὰς φλέβας των. Τὸ πρᾶγμα ὅμως δὲν ἔχει σημασίαν. Τὸ διάβημα τοῦ Ἔθνους, ἀναζητοῦντος εἰς τὰς μακρινὰς χώρας τοῦ βορρᾶ τοὺς ἐπιζῶντας νομίμους συνεχιστὰς τῆς βυζαντινῆς παραδόσεως, δεικνύει εὐγλώττως καὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὰς ἰδέας τῶν συγχρόνων.

Καὶ ὁ ἱστορικός, ἐρμηνευτὴς τοῦ παρελθόντος, τῶν φυλῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων γνώστης, θὰ σταματήσει εἰς τὰ πετάγματα τοῦ χρόνου, καὶ μὲ τὸν ἔνδοξον τῆς Ἱστορίας πέπλον θὰ καλύψῃ τὰς πτυχὰς τῆς γῆς. Θὰ φέρῃ ἀργά, βαριά τὰ βήματά του πρὸς τὸν Ἱερόν Βράχον, εἰς τοῦ Ταυγέτου τ' ἀντερείσματα μὲ τοῦ Μιστρᾶ τὰ ἐρείπια, εἰς τὸ Μεσολόγγι' τῆς Πίνδου θ' ἀντικρίσῃ τοὺς πολιοῦς κροτάφους καὶ κάτω, μακριά, τὴν Ροδόπην πού

ξέφωτη στυλῶνει τὴν κορφή της
μεσουρανίς. . .

Τῆς γῆς αὐτῆς τὸ ἱερόν χῶμα τὸ ἁγίασεν ὁ στίχος· τὸ ἔβαψε τὸ αἶμα τῶν ἡρώων, τὸ κάθε πετραδάκι της ἀνιστορεῖ τὰ περασμένα μεγαλεῖα. Σήμερα κουρασμένη χώρα κύπτει καὶ πάλιν πρὸ τῆς βίας καὶ τῆς δυστυχίας.

Και ὁ ἱστορικός, τῶν ἐρχομένων ὀραματιστής, τῶν ιδεῶν καὶ τῶν ὀνειρῶν πλάστης, θὰ σταματήσει εἰς τὰ πετάγματα τοῦ χρόνου. Εἶπεν ὁ σοφός : «τὸ πνεῦμα τῶν λαῶν ὑποχωρεῖ εἰς τὴν ξένην ἐπίδρασιν, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀνορθώνεται· διότι ἡ βία τοῦ κατακτητοῦ εἶναι πρόσκαιρος καὶ τὸ πνεῦμα αἰδίου» (Η. Ταινέ).

Ἄθάνατον τὸ πνεῦμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, αἰῶνων ἀγῶνες, αἰῶνων τὸ ἔθρεψαν δοκιμασίαι. Κι ἂν πρὸς αἰτιμὴν ἐκάμφθη, κι ἂν ἐκλονίσθη καὶ ἐλύγισεν, ἀδάμαστον καὶ πάλιν θὰ ἀνορθωθῆ. Αὔριον τὰ νῶτα τῆς θαλάσσης, καράβια πρωτοτάξιδα θὰ φέρουν εἰς τὰ μακρινὰ ἀκρογιάλια. Ἔμποροι καὶ ταξιδευτάδες τῆς Ἀνατολῆς θὰ φέρουν τὰ ἀρώματα τὰ ἐξωτικά. Θὰ φέρουν καὶ τῆς Ἀθηνᾶς τὰ δῶρα, τῆς εἰρηῆς καὶ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ σιμῶν τὸ κήρυγμα :

Ἄς σταματήσουν τὰ δάκρυα τῶν σκλάβων.
«Ἥχος, γλυκύτατος ἤχος» ἀκούεται.

Δὲν εἶν' ἀηδόνι κρητικό, πού παίρνει τὴ λαλιά του σὲ ψηλοὺς βράχους κι ἄγριους. . .

Εἶναι τοῦ ποιητῆ ἡ φωνή, εἶναι ὁ χρησμός ὁ ἱερός βγαλμένος ἀπ' τὰ τρίσβαθα τοῦ Ἔθνους. Εἶναι μαζί καὶ προσευχὴ καὶ προφητεία :

Κι ἂν πέσαμε σὲ πέσιμο πρωτάκουστο
καὶ σὲ γκρεμὸ κατρακυλήσαμε,
πού πιὸ βαθὺ καμιά φυλὴ δὲν εἶδ' ὡς τώρα,
εἶναι γιατί μὲ τῶν καιρῶν τὸ πλήρωμα
ὅμοια βαθὺ ἔν' ἀνέβασμα μᾶς μέλλεται
πρὸς ὕψη οὐρανοφόρα.

Διον. Α. Ζακωθηνός

II. ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ — ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ

1. ΠΑΝΑΓΙΑ Η ΓΛΥΚΟΦΙΛΟΥΣΑ

Ἐν εἰσόδῳ μίᾳ μόνῃ ἀκτὶς ἡλίου, ἅμα τῇ ἀνατολῇ, διὰ τοῦ θαμβοῦ φεγγίτου εἰς τὸν πενιχρὸν θάλαμον μὲ τοὺς τέσσαρας τοίχους ἀσβεστωμένους λευκοὺς, μὲ μίαν ψάθαν καὶ ἐπ' αὐτῆς μικρὸν ἀμαυρὸν κιλιμάκι στρωμένα ἐπὶ τοῦ πατώματος, μὲ δύο προσκεφαλάδες ἀκουμβημένας σύρριζα εἰς τοὺς τοίχους, ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς γωνίας τοῦ πυρός, ὅπου τέσσαρες ξηροὶ δαυλοὶ καὶ δύο μεγάλα ξύλα ὀρθὰ καίουσι καὶ βρέμουσιν ἐπὶ τῆς ἐστίας.

Τοιοῦτος νὰ εἶναι ὁ χειμερινὸς θάλαμος, ἔχων τὰ νῶτα ἐστραμμένα πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς δυσμάς, συνεχόμενος μὲ ἄλλον βορεινὸν θαλαμίσκον, ὅστις νὰ εἶναι συγχρόνως δῶμα καὶ ἡλιακωτὸν καὶ ὑπερῶδον. Κατεσκευασμένος μὲ πλίνθους, μὲ ξυλοτοίχους, στεγασμένος μὲ ξύλα καὶ μὲ κεράμους, ἀφάτνωτος, ἀνώροφος, εὐήλιος, ἀθήρμαστος, εὐήνεμος, σχεδὸν ὑπαίθριος, μὲ τὸ μόνον ὑψηλὸν καὶ πλατὺ παράθυρον, τὸ ἀπᾶδον εἰς ὄλον τὸν ρυθμὸν τοῦ κτιρίου καί, χάριν πολυτελείας, μὲ πηχουαίαν ὑάλον, διὰ ν' ἀπολαύῃ τις ὄρθιος, εἰς τὰ βασιλεία τοῦ βορρᾶ, τὴν μεγάλην θέαν καὶ τὴν μεγάλην πάλην. Τοιαύτη θὰ ἦτο, χωρὶς νὰ παραβῶ τὴν δεκάτην Ἐντολήν, ἡ μόνη φιλοκτημοσύνη μου καὶ ἡ μόνη μου πλεονεξία.

Ὁ οἰκίσκος νὰ εἶναι κτισμένος ἐπὶ βράχου ὑψηλοῦ, ἐπὶ τοῦ μόνου ὑψηλοῦ βράχου, τοῦ προσφιλοῦς εἰς τὰς ἀναμνήσεις μου. Ἐκεῖ ἀπλοῦται ἀτελείωτον τὸ πέλαγος, ἀνὰ τὴν ἀχανῆ ἕκτασιν ἀπὸ ἀκτῆς ἕως ἀκτῆς καὶ ἀπὸ κόλπου ἕως κόλπου, καὶ χαμηλώνει ὁ οὐρανὸς εἰς τὴν μίαν ἄκραν, τὴν ἀπωτέραν, διὰ νὰ περιπτυχθῇ ἐγγύτερον τὴν ἐσχατιὰν τῶν θαλασσῶν, ὁ σάπφειρος φιλῶν τὸν σμάραγδον, τὸ βαθύχλωρον ἀντασπαζόμενον τὸ γλαυκόν. Φυσᾷ ὁ Καικίας, κατερχόμενος ἀπὸ τὰ βουναὶ τῆς Θράκης καὶ ὁ βορρᾶς παγερὸς ἀποσπᾶται μυριοπτέρυγος ἀπὸ τὸν νεφελοσκεπῆ καὶ χιονοστέφανον Ἄθω καὶ ὁ Ἀργέστης ριγηλὸς κατεβαίνει ἀπὸ τὸν γεραρὸν Ὀλυμπον· φρίσσει τὸ κύμα εἰς τὴν ἐπαφὴν τῆς ψυχρᾶς πνοῆς, φρικτῶ ὁ πορφυροῦς πόντος ἀπὸ τὴν κρα-

ταιάν αύραν, ρυτιδοῦται ἡ θάλασσα ἀπὸ τὴν ἀλλεπάλληλον ραγδαίαν ριπήν, ἀγριαίνει τὸ πέλαγος, ὠρύεται μανιωδῶς ἡ καταιγίς, ρήγνυται τὸ κύμα εἰς τοὺς σκληροὺς αἰχμηροὺς βράχους. Συννεφοῦται ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τὰς μαύρας κάπας τῶν θυελλῶν τὰς σωρευομένας ἐπάνω του, φαινὸς στῦλος προκύπτει ἐν ἀκαρεῖ ἐν μέσῳ ἀχανοῦς κυκῶνος στροβίλων· ἰδοῦ, ἡ ἀκτίς θὰ διώξη τὸ ἔρεβος, ἡ γαλήνη θὰ ἐξώση τὸν τυφῶνα. Ὁ φαινὸς στῦλος ἦτο σίφων τρομακτικός, σχεδὸν ὑπερφυῆς θέαμα, τὸ ὁποῖον ἐρρίζωσεν ἐν ριπῇ ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ ἐκορυφώθη ἕως εἰς τὸν οὐρανόν.

Ὁ σίφων ἐξερράγη, ραγδαῖος ὄμβρος ἔλουσε καταπληκτικῶς τὴν γῆν καὶ τοὺς αἰγιαλοὺς, ὁ ἄνεμος συνεμαζεύθη εἰς τὰ ἄντρα καὶ τὰς ἀγκάλας, ἡ Σκοτεινὴ Σπηλιὰ ἤχεϊ παρατεταμένως, μυστηριωδῶς ἀπὸ τὴν κοπεῖσαν κολοβὴν πνοὴν τοῦ ἀνέμου, ἀπὸ ἀπειλὴν νέας μανίας λυσσωδεστέρας τῆς πρώτης, ἀπὸ τῆς φοβεραῆς ἐν τῇ σιωπῇ συνωμοσίας τῶν στοιχείων. Τὸ Κακόρρεμα ἀντηχεῖ διακεκομένως ἀπὸ τὴν δάνειον ἰαχὴν τῆς λαίλαπος, ἀπὸ τὴν καταρρακτώδη κάθοδον τοῦ χειμάρρου. Ἡ Νηρηὶς ἀνήλθεν ἀπὸ τὸ ὑποβρύχιον ἄντρον τῆς, ἀνέβη εἰς τὸ ἀπάτητον ὕψος τοῦ αἰχμηροῦ βραχῶδους προβλήτος καὶ ἄτρωτος αὐτὴ ἀπὸ τὸν ὄμβρον καὶ τὸν ἄνεμον θεωρεῖ μειδιῶσα τὴν πάλην τῶν στοιχείων. Ὁ Τρίτων, κολυμβῶν κάτω εἰς τὴν ρίζαν τοῦ βράχου, ἀνίσχει τὴν κεφαλὴν ἔξω τοῦ κύματος. Ὁ ταῦρος τοῦ Θεοδόση, ὁ μονόκερως, ὁ φιλέρημος καὶ μελαγχολικός, καταβάς πρὸ μικροῦ, διὰ νὰ κάμη τὸν συνήθη περίπατόν του κάτω εἰς τὸ βαθὺ ρεῦμα, τὸ κατερχόμενον δι' ἔλιγμων καὶ βράχων καὶ καταρρακτῶν εἰς τὸν Μικρὸν Γιαλόν, ἔξβαλεν ἕνα θρηνώδη μυκηθμόν, εἶτα ἔμεινεν ἐξηπλωμένος, ἀπαθής, ἀκίνητος, δεχόμενος ἐπὶ τῶν νώτων ὄλον τὸν κρῦον λουτήρα τῆς καταιγίδος. Ἐὰν ἔβλεπέ τι, ἔβλεπε τὰς ἀσπρομαύρας καλικάτζούνας, μεγάλα θαλάσσια ὄρνεα, τὰ ὁποῖα ἐπὶ τῶν ἀνεχόντων μέσῳ τοῦ κύματος σκοπέλων, εἰς ἀπόστασιν ὀργυιῶν τινων ἀπὸ τῆς ξηραῆς, πολλοὶ ἐξέλαβον μακρόθεν ὡς γυναῖκας ἀνασκουμπωμένας καὶ ἀσπρομαυροβολουσας, αἵτινες ἠσυχολοῦντο νὰ βγάλουν πεταλίδας κύπτουσαι ἐπὶ τῶν βράχων. Ἄλλ' ἦτο ἀδιάφορος καὶ πρὸς τὸ θέαμα τοῦτο, ὡς καὶ πρὸς ὅλα τὰ λοιπά.

Δύο γίδες τοῦ Στάθη τοῦ Μπόζα εἶχον λείψει τὴν πρωΐαν ἐκείνην ἀπὸ τὸν μικρὸν αἰπόλον. Εἶχαν ἐκπέσει ἀποπλανηθεῖσαι καὶ

είχαν βραχλωθή κάτω εις τὴν στενὴν πετρώδη κόγχην, τὴν σχηματιζομένην κατέμπροσθεν καὶ ὑποκάτω ἀπὸ τὸ Ἱερὸν Βῆμα τῆς Παναγίας τῆς Γλυκοφιλοῦσης. Ἡ κόγχη ἐκείνη ἦτο καὶ δὲν ἦτο ἔσοχή, ἦτο καὶ δὲν ἦτο σπήλαιον. Σπήλαιον ἀστεγὲς καὶ ἔσοχή στεγανή. Ἦωρεῖτο ἐπάνω τῆς ἀβύσσου, ἔχασκεν ἄνωθεν τοῦ πόντου. Κάτω βράχος, χιλίων ἑκατογχείρων ἀγκάλισμα, κρημνὸς μόνον εἰς νυκτερίδας καὶ εἰς γλαῦκας βατός. Εἰς τὴν ρίζαν τοῦ βράχου τὸ κύμα, πολλῶν ὀργυιῶν βόλισμα, φωκῶν κολύμβημα καὶ καρχαριῶν. Δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ βάλῃ τις εἰς τὸν νοῦν του, ὅτι ἡδύνατο ἄνθρωπος νὰ καταβῆ εἰς τὴν φοβερὰν ἐκείνην αἰώραν, διὰ νὰ ἀνασύρῃ τὸς ἀποπλανηθείσας.

Αἱ δύο βραχωμένοι αἶγες, συνηθισμένοι ν' ἀναρριχῶνται εἰς ὅλους τοὺς κρημνοὺς, ν' ἀναπηδῶσιν ἐπάνω εἰς ὅλα τὰ χαλάσματα, εἰς ὅλους τοὺς ρέποντας καὶ καταρρέοντας τοίχους, δὲν εἶχον ἔννοήσει ὅτι ἔπεσαν εἰς παγίδα, τὴν ὁποίαν ὁ δαίμων τῆς ἀβύσσου εἶχε στήσει δι' αὐτάς. Ἦσθάνοντο καὶ αὐταί, ὡς ὄλογα κτήνη ὁποῦ ἦσαν, ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γλιτώσουν ἀπὸ ἐκεῖ ὅπου ἦσαν βραχωμένοι.

Ἀφοῦ ἔφαγαν εἰς μίαν ὥραν ὄλην τὴν κάππαριν καὶ ὅλα τὰ κρίταμα καὶ τὰς ἀρμυρήθρας, ὅσαι ἦσαν φυτρωμένοι ἐκεῖ, ἔβλεπαν καλῶς ὅτι, διὰ νὰ ξαναβοσκήσουν, ἔπρεπε νὰ περιμένουν ἑβδομάδας ἢ μῆνές τινας, ἕωσοῦ ξαναφυτρώσουν πάλιν ἄλλη κάππαρις καὶ ἄλλα κρίταμα. Τοῦτο τὸ ἔπαθαν, διὰ νὰ ἔχουν τὴν κακὴν συνήθειαν νὰ μὴ ζητοῦν ποτὲ τὴν ἀδειαν τοῦ αἰπόλου εἰς ὅλας τὰς κινήσεις των καὶ τὰ σκιρτήματά των. Καὶ διὰ νὰ μάθουν ἄλλην φοράν, ἂν ἐπιθυμοῦσαν ν' ἀρμυρίσουν, νὰ εὐρίσκουν ἄλλον δρόμον, διὰ νὰ καταβαίνουν κάτω εἰς τὴν ἄμμον τοῦ αἰγιαλοῦ. Ἀλλὰ τώρα ἦτο πολὺ ἀμφίβολον ἂν θὰ ἐγλίτωναν, διὰ νὰ βάλουν γυνῶσιν δι' ἄλλοτε.

Ἐπάνω εἰς τὸν βράχον ἦτο κτισμένον τὸ παρεκκλήσιον μαστιζόμενον ἀπὸ θυέλλας καὶ λαίλαπας, λικνιζόμενον ἀπὸ τὸ αἰετάραχον καὶ πολύρροιβδον κύμα, ναναριζόμενον ἀπὸ τὰ ἄσματα, τὰ ὁποῖα ὁ ἄνεμος ἔψαλλε δι' αὐτὸ εἰς τοὺς σκληροὺς βράχους καὶ εἰς τὰ ἠχώδη ἄντρα. Οἱ τέσσαρες τοῖχοι ἴσταντο ἀκόμη ἀρραγεῖς, πετροθεμελιωμένοι, σφύζοντες μικρὸν ἐπίχρισμα ἀπὸ παλαιοῦ καιροῦ περὶ τὴν μεσημβρινοδυτικὴν γωνίαν, χορταριασμένοι καὶ μαυροπράσινοι περὶ τὴν βορειοανατολικὴν.

Ἡ στέγη φέρουσα ἀκόμα ὀλίγας κεράμους καὶ πλάκας ἐστηρίζετο ἐπὶ δοκοῦ μὲ πολλές ἀκτίνας ἐκ σκληρᾶς καστανάας. Ὀλόγυρα εἰς τοὺς τοίχους, ὑψηλὰ ἄνω τῶν ὑπερθύρων καὶ ὑπὸ τὰ γεῖσα τῆς στέγης, ὠραῖα μικρὰ πινάκια παλαιῶν χρόνων ἦσαν ἐγκολλημένα σχηματίζοντα μέγαν σταυρὸν ἐπὶ τῆς χιβάδος τοῦ Ἱεροῦ Βήματος πρὸς ἀνατολάς, μετὰ ὑποποδίου εἰς σχῆμα ἀνεστραμμένου **T** ἐκ πέντε ἄλλων πινακίων, καὶ ἄλλους δύο σταυρούς δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν, ὑπερθεν τῶν δύο παραθύρων τοῦ χοροῦ, καὶ τέταρτον σταυρὸν ἄνωθεν τῆς φλιᾶς τῆς εἰσόδου δυσμόθεν.

Τὰ ὠραῖα παλαιὰ πιατάκια ἦσαν ὅλα χρωματιστά, γαλάζια καὶ ὑποπράσινα καὶ κιτρινωπὰ καὶ λευκά, μὲ κλαδάκια καὶ μὲ λούλουδα καὶ μὲ ἀνθρωπάκια καὶ μὲ πουλιά, φιλοκάλως καὶ κομψῶς διατεθειμένα, στίλβοντα εἰς τὸν ἥλιον, χάρμα τῶν ὀφθαλμῶν, κειμήλια ὑψηλὰ κείμενα, στερεὰ βαλμένα εἰς τὰς κόγχας των, ἀφελῆ ἀναθήματα, λείψανα παλαιῶν χρόνων, περισώσματα ἀρπαγῶν καὶ δηώσεων παντοίων, ὀλιγώτερον, φεῦ! ἀσφαλῆ ἀπὸ τῆς νεωτέρας ἀρχαιολογικῆς καὶ ἀρχαιοκαπηλικῆς μανίας. Καὶ ὁ ἀπλοῦς οὔτος στολισμὸς παρεῖχε μεγάλην χάριν, μεμειγμένην μὲ ἄρρητον τρυφερὸν θέλημα, εἰς τὸ μικρὸν βραχοφυτευμένον παρεκκλήσιον, ἐμπνέων εἰς τὸν ἐπισκέπτην μεγάλην ἐπιθυμίαν νὰ διασκελίση τὸ κατώφλιον, νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν πενιχρὸν ναῖσκον, νὰ ἀνάψῃ κηρίον, νὰ κάμη τὸν σταυρὸν του καὶ ν' ἀσπασθῆ εὐλαβῶς τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας τῆς Γλυκοφιλοῦσης, τῆς ζωγραφισμένης παρειᾶν μὲ παρειᾶν μὲ τὸ πρόσωπον τοῦ ὑπερθέου Βρέφους τῆς.

Καὶ πάλι κίνησα νὰ ρθῶ, Χριστέ μου, στὴν αὐλή σου,
νὰ σκύψω στὰ κατώφλια σου τὰ τρισαγαπημένα,
ὁποῦ μὲ πόθο ἀχόρταγο τὰ λαχταρεῖ ἡ ψυχὴ μου,

καί, ἂν δὲν ἦτο ἄλλως πολυάσχολος ἀπὸ τὴν βιοτικὴν τύρβην (ἀλλὰ διὰ νὰ εἶναι τοιοῦτος εἰς τὴν ἔρημον ἐκείνην ἀκτὴν, ἔπρεπε νὰ εἶναι ζωέμπορος ταξιδεύων διὰ ν' ἀγοράσῃ ἐρίφια), νὰ σταθῆ ν' ἀκούσῃ τὰς Μεγάλας Ὠρας καὶ τὸν Ἑσπερινὸν τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγένων ψαλλόμενα ἀπὸ τὸν μπάρμπ' Ἀναγνώστην τὸν Παρθένην, τὸν μόνον βοηθὸν τοῦ παπα - Μπεφάνη, εἰς ὅλας τὰς λειτουργίας, ὅσας ἐτέλει ἐκεῖνος τὰς ἡμέρας ταύτας ἐξ εὐχῆς καὶ ταξίματος κατὰ προτίμησιν, εἰς τὸ μικρὸν παρεκκλήσιον.

Ἡ σάρκα μου ἀναγάλλιασε σιμά σου κι ἡ καρδιά μου.
 Τὸ χελιδόνη ἤϊρε φωλιά καὶ τὸ τρυγόνι σκέπη
 νὰ βάλουν τὰ πουλάκια τους, τὰ δόλια νὰ πλαγιάσουν,
 στὸν ἱερό σου τὸ βωμό, ἀθάνατε Χριστέ μου.

Καὶ ὁ εὐσεβὴς προσκυνητὴς θὰ εὕρισκε μεγάλην γλύκαν καὶ παρηγορίαν ἀπὸ τὶς πίκρες τοῦ κόσμου εἰς τὸ νὰ θεωρῆ μόνον τὴν πενιχρὰν κανδήλαν καίουσαν ἔμπρὸς εἰς τὴν ὡραίαν εἰκόνα, τὴν ζωγραφισμένην ἀπὸ τὸν μακαρίτην Ἀθανάσιον τὸν Κεφαλᾶν, Ἡπειρώτην, ἄνδρα ἀγωνιστὴν, εὐπαίδευτον, πολύγλωσσον, ὠρολογιοποιὸν καὶ ζωγράφον, ὅστις ὅμως ὄλην τὴν ζωὴν του ὑπῆρξε δημοδιδάσκαλος γ' τάξεως, καὶ ἀπέθανεν ὑπερευνηκοντούτης μὲ τὴν τριακοντάδραχμον σύνταξίν του.

Ἡ ὡραία μικρὰ εἰκὼν, μὲ τὸ ὠχρὸν πρόσωπον τῆς Παναγίας, ἐνούμενον κατὰ παρεϊάν μὲ τὸ λευκὸν καὶ ἔνθεον πρόσωπον τοῦ λατρευτοῦ Βρέφους τῆς, εἶχεν ἄφατον γλυκύτητα καὶ ἦτο καλλίστη ἔκφρασις τῆς μητρικῆς στοργῆς, τῆς γεννωμένης ὡς ἐκ πικρᾶς ρίζης γλυκέος καρποῦ, εὐθύς μὲ τὰς ὠδῖνας τοῦ τοκετοῦ, καὶ συναυξανόμενης μὲ τῆς ἀνατροφῆς τοὺς κόπους καὶ τὰς μερίμνας.

Καὶ ὁ φιλακόλουθος πιστὸς δὲν θὰ ὑστέρει τῆς ἀμοιβῆς διὰ τὴν εὐσεβῆ προσέλευσιν.

Κάλλιο μιὰ μέρα στὴ δική σ' αὐλή, παρὰ χιλιάδες·
 στὸν ἴσκιο ὅς εἶμαι τοῦ ναοῦ σὰν παραπεταμένος
 καλύτερα, παρὰ νὰ ζῶ σ' ἀμαρτωλῶν λημέρια.

Δεξιὰ ἐπὶ τοῦ τέμπλου, ἦτο ἡ εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ Προδρόμου. Ἀριστερὰ ἡ Παναγία ἡ Γλυκοφιλοῦσα, ἡ προστάτις τῶν μητέρων, καὶ ὁ Ἅγιος Στυλιανός, ὁ φίλος καὶ φρουρὸς τῶν νηπίων.

Ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ καὶ τοῦ ἀριστεροῦ τοίχου ὑπῆρχον ἀκόμη ὀλίγοι Ἅγιοι ζωγραφισμένοι ἀπὸ παλαιοῦ καιροῦ. Ἄλλων ἦσαν ἐφθαρμένα τὰ πρόσωπα καὶ τὰ στέρνα, ἄλλων ἀσβεστωμένα τὰ σκέλη καὶ οἱ πόδες, ἀπὸ ἀτελεῖς ἀποπείρας ἐπιχρίσεως ἢ στολισμοῦ ὑπὸ ἀμαθῶν εὐλαβῶν γυναικῶν. Ἦσαν ὁ Ἅγιος Ἐλευθέριος, ὁ ἐλευθερωτὴς τῶν ἐγκύων, καὶ ἡ Ἁγία Μαρίνα, ἡ προστάτις τῶν ὠδινουσῶν. Εἶτα ἦσαν ὁ Ἅγιος Γεώργιος καὶ ὁ Ἅγιος Δημήτριος μὲ

τά χαντζάρια των, με τὰς ἀσπίδας, τοὺς θώρακάς των καὶ τὴν ἄλλην πανοπλίαν των. Καὶ ἡ Ἁγία Βαρβάρα καὶ ἡ Ἁγία Κυριακὴ με τοὺς σταυροὺς καὶ με τοὺς κλάδους τῶν φοινίκων εἰς τὰς χεῖρας. Ἦσαν καὶ οἱ Ὅσιοι με τὰ κουκούλια, με τὰς λευκὰς γενειάδας των, με τὰ κομβοσχοίνια καὶ τοὺς ἐρυθροὺς σταυροὺς των, ὁ Ὅσιος Ἀντώνιος καὶ Εὐθύμιος καὶ Σάββας.

Ἦτο ἐκεῖ καὶ ὁ Ὅσιος Ποιμὴν, ὁ ἀσκητὴς, με τὸ λόγιόν του: «Ὁ Ποιμὴν τέκνα οὐκ ἐγέννησε» καὶ με τὴν ἀπάντησίν του εἰς τὸν ἀνθύπατον, προκειμένου περὶ ζωῆς ἢ θανάτου τοῦ ἀθῶου ἀνεψιοῦ του: «Εἰ μὲν εὖρεις ἔνοχον, κόλασον αὐτόν, εἰ δὲ ἀθῶον, ὡς θέλεις πρᾶξον». Ἦτο καὶ αὐτὸς ἐκεῖ, προστάτης οὐδὲν ἤττον καὶ φρουρὸς τῶν ἀκάκων καὶ τῶν παιδιῶν. Ἦτο καὶ ὁ Ὅσιος Μωϋσῆς, ὁ Αἰθίοψ, «ἄνθρωπος ὄψιν καὶ θεὸς τὴν καρδίαν». Μωϋσῆς δεῦτερος εἶχε χαράξει τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, ὅταν διεκολύμβησε δις καὶ χιαστὶ τὸν Νεῖλον κρατῶν ἐπὶ τῶν ὀδόντων τὴν μάχαιραν με σκοπὸν νὰ φονεύσῃ τὸν ἐχθρόν του, καὶ μὴ ἐπιτυχῶν αὐτόν ἐπανάπλευσε κρατῶν δύο κριοὺς ζωντανοὺς διὰ τῶν ρωμαλέων βραχιόνων του ὑπεράνω τοῦ ρεύματος. Καὶ ὁ λῆσταρχος ἐγένετο ἅγιος, καὶ ὑπῆγε νὰ εὕρῃ τὸν ἄλλον παλαιὸν ὁμότεχνόν του, ἐκείνον τὸν ὁποῖον, ὡς λέγει ἡ παράδοσις, εἶχε θηλάσει ποτὲ εἰς τὴν ἔρημον, κατὰ τὴν εἰς Αἴγυπτον φυγὴν, ἐν καιρῷ τῆς βρεφοκτονίας, ἡ Παναγία.

Δεξιὰ τῶ εἰσερχομένῳ καὶ εὐθὺς μετὰ τὴν θύραν ἴστατο παρὰ τὴν γωνίαν τοῦ μεσημβρινοῦ τοίχου ἡ Ἁγία Ἀναστασία ἡ φαρμακολύτρια κρατοῦσα με τὴν ἀριστερὰν χεῖρα τὸ μικρὸν τῆς ληκύθιον, τὸ περιέχον τὰ λυτῆρια ὄλων τῶν μαγγανειῶν καὶ τῶν ἐπωδῶν καὶ τῶν φίλτρων, ὡς νὰ προσέφερον εἰς τὰς εὐσεβεῖς προσκυνητρίδας καὶ νὰ ἔλεγεν: «Ἐλᾶτε, ἐγὼ εἶμαι ποὺ χαλνῶ τὰ μάγια». Τὸ παρεκκλήσιον ἐώρταζε, τῇ 26ῃ Δεκεμβρίου, τὴν Σύναξιν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, ἧτοι τὰ Ἐπιλόχεια.

Κάτωθεν τῆς εἰκόνας, ἐπὶ λευκῆς μεταξοῦφοῦς ποδιᾶς, ἐφαίνοντο ἀνηρτημένα παιδάκια, καὶ μόνον παιδάκια, ἀσημένια, ἐξαιρέσει ἑνὸς μόνου ἀργυροῦ τεμαχίου, τὸ ὁποῖον ἔφερον ἄλλο σχῆμα, ζῶου, ὁμοίου σχεδὸν με ἄρνα κερασφόρον ἢ με ἔριφον. Ἐπὶ τινος ἀφράκτου ἐρμαρίου εἰς τὸν ἀριστερόν τοῖχον ἔβλεπέ τις διάφορα ἀντικείμενα, οἷον στεφάνους ἀνδρογύνων (νεκρῶν ἴσως ἀνδρογύνων) τυλιγμένους ἐντὸς λευκῆς σκέπτης, τεμάχια βαπτιστικῶν καὶ κου-

κουλίων από τὸ βάπτισμα βρεφῶν, ὡς καὶ γυμνά κόκκαλα, ἀκόμη καὶ τρυφερὰ λευκὰ κρανία μικρῶν παιδιῶν.

Τὰ παιδάκια τὰ ἀνητημένα ἐπὶ τῆς λευκῆς ποδιᾶς ἦσαν ὁμοιώματα μικρῶν παιδιῶν ταχθέντα ἀπὸ τὰς μητέρας, ὅταν τὰ μικρὰ τῶν ἦσαν ἀρρώστα, εἰς τὴν Παναγίαν τὴν Γλυκοφιλοῦσαν, τὴν μητέρα τοῦ Θεοῦ Βρέφους, καὶ προσφερθέντα εἰς τὸν ναὸν τῆς μετὰ τὴν Ἰασην τῶν ἀρρώστων. Τὸ ὁμοίωμα τοῦ μικροῦ ζώου ἦτο καὶ αὐτὸ βεβαίως ἀπὸ τάξιμον. Καὶ οἱ στέφανοι τῶν ἀνδρογύνων ἦσαν ἀφελῆ ἀποθέματα καὶ μνημόσυνα ἀτυχῶν συνοικεσίων, γενόμενα ὑπὸ τῆς μητρὸς, ἣτις ἐπέζησεν, ἔρημη καὶ ἄχαρη, εἰς ἀνάμνησιν θυγατρὸς, ἣτις ἀπέθανεν ἴσως λεχῶ εὐθύς μετὰ τὸν πρῶτον τοκετόν, ἀφιερῶματα καὶ ταῦτα εἰς τὴν προστάτιδα τῶν λεχῶν, τὴν Παναγίαν τὴν Γλυκοφιλοῦσαν. Καὶ τὰ τεμάχια τῶν βαπτιστικῶν καὶ κουκουλιῶν ἦσαν καὶ ταῦτα ἐνθύμια παιδιῶν ἀποθανόντων εὐθύς μετὰ τὸ βάπτισμα, καὶ τὰ λευκὰ κόκκαλα καὶ τὰ κρανία τὰ τρυφερὰ ἦσαν ἄσπιλα λείψανα παιδιῶν, τὰ ὅποια εἶχεν εὐδοκῆσει νὰ καλέσῃ ἐνωρίς εἰς τὸν Παράδεισον, πλησίον τοῦ Ἰησοῦ τῆς εἰπόντος: «Ἄφετε τὰ παιδιά ἔρχεσθαι πρὸς με, καὶ μὴ κωλύετε αὐτά», ἡ Παναγία ἢ Γλυκοφιλοῦσα.

Τὰ στέφανα τοῦ γάμου καὶ τὰ βαπτιστικά κουκούλια τοῦ μικροῦ παιδιοῦ τὰ εἶχε φέρει εἰς τὸν ναῖσκον ἢ θεῖα - Ἀρετῶ, ἢ Χρονιάρα, ἢ ἀφιλοκερδῆς νεωκόρος καὶ πρόθυμος διακοσμήτρια ὄλων τῶν ἐξωκκλησίων. Ἦρχετο τακτικά, δύο φορὰς τὴν ἐβδομάδα, ἀπὸ τὸ καλυβάκι τῆς, τὸ ὅποιον ἀπέειχεν ἡμισείας ὥρας δρόμον ἀπὸ τὴν ἔρημον ἀκτὴν, ἤρχετο, διὰ νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν Παναγίαν τὴν Γλυκοφιλοῦσαν καὶ τοὺς Ἁγίους Ἀποστόλους καὶ τὸν Ἅγιον Νικόλαον καὶ ὅλα τὰ παρεκκλήσια τὰ κτισμένα ἐπάνω εἰς τοὺς ἀγρίους μονῆρεις βράχους, διὰ ν' ἀνάψῃ τὰ κανδήλια καὶ νὰ προσευχηθῇ εἰς τοὺς Ἁγίους. Ἐκατοικοῦσε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρὸς τῆς τοῦ συχωρεμένου εἰς τὸν ἐξοχικὸν οἰκίσκον, σιμὰ εἰς τὸ Πυργί, ἐπάνω εἰς τὴν Ἁγίαν Ἐλένην, ἀνάμεσα εἰς τὸ Κακόρρεμα καὶ εἰς τὸ Μεγάλο Ὀρμάνι. Εἶχε τὴν μικρὰν περιοχὴν τῆς μετὰ τὸν ἐλαιῶνα, τὴν ἄμπελον, τοὺς μικροὺς κήπους καὶ τὸν ἀγρὸν καὶ ἀπ' ἐκεῖ οἰκονομοῦσε τὸ καθημερινόν τῆς καὶ ἐζοῦσε αὐτὴ καὶ τὰ ἐγγόνια τῆς, υἱοὶ τοῦ μεγάλου υἱοῦ τῆς, ὁ πρῶτος εἰκοσαετής, ὁ δεῦτερος δεκαεπταετής, καλλιεργούντες τὴν γῆν.

Οἱ γονεῖς των εἶχον ἀποθάνει νέοι πρὸ δεκαπενταετίας καὶ πλέον. Ἡ μάμμη των αὐτῆ τοὺς ἀνέθρεψεν, αὐτῆ τοὺς εἶχεν ἀναστήσει, αὐτὴν ἐγνώριζαν μητέρα. Ἡ θειά - Ἄρετῶ ἦτο καλὴ χριστιανὴ καὶ δὲν εἶχε κάμει κακὸ εἰς καμμίαν γειτόνισσαν, καὶ ὁμως ὑπέφερε πολλὰς δυστυχίας εἰς τὴν ζωὴν της. Ὁ χάρος τὴν εἶχε κατατρέξει, καί, ἄν δὲν εἶχε καὶ τὰ δύο ἐγγόνια της, θὰ ἦτον ἔρημη εἰς τὸν κόσμον. Καὶ ὁμως εἰς ὅλα ἔλεγε «Δόξα σοι ὁ Θεός». Εἶχε καὶ μίαν κόρην, τὴν Ἄλεξανδρῶ, τὴν ὁποίαν εἶχεν ὑπανδρεύσει πρὸ τριῶν ἐτῶν, νέαν εἴκοσιν ἐτῶν, μὲ τὸν Κωνσταντὴ τὸν Ντάναν. Καὶ εἰς αὐτὴν εἶχε δώσει καλὰ μαθήματα καὶ τὴν ἔκαμε νὰ εἶναι ἀπὸ πολλὰς συνουμιλικούς της φρονιμωτέρα. Τῆς ἔδιδε συμβουλὰς, ἐκ τῶν ὁποίων θὰ ἠδύνατο νὰ ὠφεληθῆ, ἐὰν ἐπέζη ἐκείνη. «Ζήσης, χρονίσης, θυγατέρα, τῆς ἔλεγε, ποτέ σου νὰ μὴ ζηλέψης τὸ ξένο στολίδι, νὰ μὴν πῆς κακὸ γιὰ τὴ γειτόνισσα, νὰ μὴν κοιτάζης τί κάνει ἢ πλαγινὴ σου, νὰ μὴ βάλῃς μαναφούκια, νὰ μὴ ξευχηθῆς, νὰ μὴ βλαστημήσης».

Καὶ ἄλλα ἀκόμη τῆς ἔλεγε. Πλὴν ἐκείνη, ἡ πτωχή, δὲν εἶχε τύχη νὰ ζήσῃ, διὰ νὰ βάλῃ εἰς πρᾶξιν ὅλας τὰς καλὰς ταύτας συμβουλὰς. Προχθὲς ἀκόμη τὸ παρθενικὸν ἄνθος εἶχεν ἀνοίξει ἐρυθρόν. Χθὲς ἔγινε νύμφη, τὴν ἄλλην ἡμέραν μήτηρ, λεχώ, νεκρά... Καὶ ἀφοῦ ἀπέθανεν ἐκείνη, δέκα ἡμερῶν λεχώ, ἀπέθανε καὶ τὸ παιδίον, δώδεκα ἡμέρον. Ἄφοῦ ἐβαπτίσθη, ἡ θειά - Ἄρετῶ ἔλαβε τὰ στέφανα τοῦ γάμου, ἔκοψε τὸ μέρος ἀπὸ τοὺς «φωτεινοὺς χιτῶνας» καὶ τὰ «κουκούλια ἀγαλλιᾶσεως» τοῦ μικροῦ καὶ τὰ ἔφερεν ἀφιέρωμα εἰς τὸν ναῖσκον τῆς Παναγίας. Ἐλαβε καὶ τὴν μεταξωτὴν χρυσοκέντητον νυμφικὴν στολὴν τῆς ἁμοιρῆς καὶ τὴν προσέφερον ὅλην εἰς τὸν παπα-Μπεφάνην, τὸν συνήθη ἱεουργὸν τοῦ παρεκκλησίου.

Καὶ τὸ μὲν κόκκινον ἐκ μεταξωτῆς σκέπης ὑποκάμισον μὲ τὴν τραχηλιὰν καὶ τὰ μανίκια κεντητὰ ἐκ χρυσοῦ τὸ ἔκαμε στιχάριον, διὰ νὰ τὸ φορῆ ὁ ἱερεὺς ποδοῆρες, ὅταν προσφέρῃ τὰς λογικὰς θυσίας. Τὸ δὲ ποδογύρι τοῦ φουστάνιου, ὀλόχρυσον, τρεῖς σπιθαμὰς παρὰ δύο δάκτυλα πλατύ, μὲ ἀδράς ἐκ χρυσοῦ κλάρας καὶ μὲ ἄνθη, τὸ ἔκαμεν ἐπιτραχήλιον, διὰ νὰ τὸ φορῆ ὁ λειτουργὸς τὰς καλὰς ἡμέρας. Τὴν δὲ χρυσὴν ζώνην μὲ τὰ ἀργυρᾶ, τορνευτὰ καὶ ἀμυγδαλωτὰ τσαπράκια τὴν ἔκαμε περιζώνιον, διὰ νὰ τὸ ζώνεται ὁ ἱεροφάντης περὶ τὴν ὀσφύν του. Καὶ τὰ χρυσοῦφαντα προμά-

νικα, τοῦ βαβουκλιού, τὰ ἀναδιπλωμένα περὶ τὰς ὠλένας τῶν νυμφῶν, τὰ ἔκαμε ἐπιμάνικα, διὰ τὰ συστέλλη ὁ θύτης τοὺς καρπούς τῶν χειρῶν του, ὅταν ἐν φόβῳ ἔμελλε νὰ προσφέρῃ τὰ ἅγια. Καὶ τὸ ὠραῖον πολύπτυχον φόρεμα, τὸ χαρένιο, μὲ τὸ γλυκὺ βυσσινὶ χρῶμα καὶ τὸ ὅποιον ἔκαμνε νερά - νερά εἰς τὸ βλέμμα, τὸ ἔκαμε φαίλονιον, διὰ τὰ σκέπη ὁ ἱερεὺς τὰ νῶτα καὶ τὸ στέρνον του, ὅταν ἴσταται ἐνώπιον τοῦ Ἱεροῦ θυσιαστηρίου.

Καὶ ὄλην αὐτὴν τὴν ἀλλαξιὰν τῶν ἱερῶν ἀμφίων τὴν εἶχε προσφέρει εἰς τὸν παπα - Μπεφάνην, τὸν συχνὸν λειτουργὸν καὶ σχεδὸν ἐφημέριον τοῦ μικροῦ βορεινοῦ παρεκκλησίου. Καὶ δύο φοράς τὴν ἑβδομάδα ἔπαιρνε τὸ ραβδάκι τῆς εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα καὶ τὸ καλαθάκι τῆς εἰς τὸν ἀγκῶνα τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος καὶ ὀδηγοῦσα καὶ μίαν ἀμνάδα καὶ μίαν αἶγα, τὰς ὁποίας ἔβροσκεν ἢ ἴδια, κατήρχετο εἰς τὸ Μεγάλον Ὁρμάνι καὶ ἔφθανεν εἰς τὴν κρημνώδη θαλασσόπληκτον ἀκτὴν κὶ ἐπήγαινε ν' ἀνάψῃ τὰ κανδήλια τῆς Παναγίας τῆς Γλυκοφιλούσης.

Εἶχε σιγήσει ὁ φοβερὸς τυφὼν καὶ εἶχε κοπάσει ἡ λαίλαψ καὶ ἡ θάλασσα ἔβραζεν ἀκόμη μὲ ὑπόκωφον βοὴν δεχομένη τὰ χωματόχροα καὶ θολὰ ρεύματα τῶν χειμάρρων καὶ ὁ ἄσπιλος πόντος εἶχε μισθῆ ἀπὸ τῆς γῆς τὰς ὕλας. Ὁ ἥλιος εἶχε φανῆ εἰς μίαν γωνίαν τοῦ οὐρανοῦ, τὰ σύννεφα εἶχαν συμμαζευθῆ εἰς μίαν ἄλλην γωνίαν. Ὁ ταῦρος τοῦ Θεοδόση, ὁ φιλέρημος, μὲ τὸ ἐν κέρατον (εἶχε χάσει τὸ ἄλλο πρὸ ἐτῶν, ὅταν ἦτο νέος ἀκόμη, εἰς μάχην μὲ ἄλλον ταῦρον) ἐξηκολούθει νὰ βλέπῃ τὰς καλικάτζούνας, αἵτινες εἶχον κατέλθει πρὸ ὀλίγου, τίς οἶδεν ἀπὸ ποίαν ἀνήλιον σπηλιάν, ἀπὸ τὰ ὕψη τῶν φοβερῶν ὀλιπλήκτων βράχων καὶ ἔκαμναν ὡς νὰ ἐβουτούσαν τὰ ράμφη ἐπιπολῆς τοῦ κύματος καὶ ἐτίναζαν τὰ πτερά, διὰ τὰ στεγνώσουν, καὶ πάλιν ἔκαμναν ὡς διὰ τὰ βουτήξουν. Τέλος ἐβούτηξαν ὄλαι ἐν σώματι καὶ ἀνελθοῦσαι εἰς τὸ κύμα ἤρχισαν νὰ πλέωσι κανονικῶς, ὡς μικρὸς στολίσκος τελείως ὠργανισμένος, ἡγουμένης μιᾶς, εἶτα δευτέρων ἐρχομένων δύο καὶ ἀκολουθοῦσῶν τῶν λοιπῶν, δέκα ἢ δώδεκα, δύο μόνον οὐραγῶν ἐπομένων. Ὁ ταῦρος ἀφῆκε μακρὸν μυκηθμόν, ἐσηκώθη καὶ αὐτός, ἐτίναξε τὰ μέλη καὶ στραφεῖς ἤρχισε ν' ἀνέρχεται τὸ ρεῦμα ἐπιστρέφων εἰς τὴν στάνην τοῦ Θεοδόση, ὡς ἔκαμνε καθημερινῶς, ὅταν δὲν εἶχεν ἐργασίαν.

Αἱ αἴγες τοῦ Στάθη Μπόζα, αἵτινες εἶχον καταυλισθῆ, ἐνόσφω διήρκει ἡ καταγιγίς, ὑποκάτω εἰς τὸ μέγα Κιόσκι, τὸ σφωζόμενον ἀκόμη, τοῦ παλαιοῦ ἐρήμου χωρίου, ὅπου τὸ πάλαι συνήρχοντο ὅλοι οἱ προεστοὶ καὶ ἐβουλεύοντο περὶ τῶν κοινῶν, ἐξῆλθον καὶ αὐταί, διὰ νὰ βοσκήσωσιν, ἅμα ἡ καταγιγίς ἔπαυσε. Καὶ δύο ἐξ αὐτῶν εἶχον ξεκαμπίσει καὶ εἶχον ἀπομακρυνθῆ καὶ κατέβησαν ἀπὸ ἕνα ὑψηλὸν κυρτὸν βράχον καὶ ἔφθασαν εἰς τὴν μικρὰν κόγχην, κάτωθεν τοῦ Ἱεροῦ Βήματος τῆς Παναγίας τῆς Γλυκοφιλοῦσης, ὀπόθεν ἀρχίζει ὁ φοβερὸς κάθετος κρημνὸς εἰς τὴν θάλασσαν, διακοσίων ὀργυιῶν ὕψος, κι ἐκεῖ, ἀφοῦ ἐβόσκησαν ὅλα τὰ κρίταμα ὅσα ηὔραν, ἐβραχώθησαν κι ἔμειναν, μὴ δυνάμεναι πλέον ν' ἀναβῶσιν. Ἐβραχώθησαν καθὼς βραχώνεται ἡ μεγάλη χονδρὴ ἀπετουριὰ μὲ τὸ μέγα ἄγκιστρον καὶ μὲ τὸ γενναῖον δόλωμα εἰς τὸ θαλάμι, κάτω εἰς τὸν πυθμένα, εἰς τὰ ἀνεξερεύνητα βάθη, ἀνάμεσα εἰς βράχους ριζωμένους καὶ εἰς φύκη καὶ ὄστρακα. Καὶ τὸ μὲν δόλωμα τὸ ἔφαγεν ὁ πελώριος ὀρφὸς ἢ σμέρνα, ἡ παρδαλὴ καὶ μαυριδερὴ, ἡ ἀντιπαθὴς καὶ ἄπιαστη, τὸ ἄγκιστρον ἐβραχώθη κάτω εἰς τὸ θαλάμι καὶ δὲν βγαίνει πλέον, ἡ δὲ ἀπετουριὰ τραβάται καὶ τεντώνεται καὶ κόπτεται καὶ ὁ φαρᾶς μένει μὲ δυὸ πῆχεις σπάγγον εἰς τὴν χεῖρα.

Ὅμοίως καὶ ὁ Στάθης ὁ Μπόζας, ὁ βοσκὸς, ἔμεινε μὲ τὸ μικρὸν κοπάδι του κολοβὸν καὶ ἀκρωτηριασμένον, ἅμα ἔχασε τὰς δύο αἴγας, τὰς ὁποίας ἔβλεπεν, ἰστάμενος ἐπάνω εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ βράχου, κρατῶν τὴν ὑψηλὴν μαγκούραν του, καὶ ὁ ἴσκιος του ἔπιπτε μακρὸς ἐμπρὸς του καὶ ἡ κεφαλὴ του ἐφαίνετο πέραν, εἰς μεγάλην ἐσοχὴν τοῦ βράχου, μόλις διακρινομένη καὶ χανομένη, καθόσον ὁ ἥλιος ἐχαμήλωνεν ὀλονὲν εἰς τὴν δύσιν. Τὰς ἔβλεπε φυλακωμένας εἰς τὴν φοβερὰν πτυχὴν τοῦ κρημοῦ, παρὰ τρίχα εἰς αὐτὸ τὸ χεῖλος τῆς ἀβύσσου, καὶ τὰς ἐκάλει εἰς μάτην διὰ τῶν καταληπτῶν εἰς ἐκεῖνας συνηματικῶν μονοσυλλάβων:

—“Αἰ, αἰ! ὄ! Ψαρή! ὦ, χῶ, Στέρφα!

Εἰς μάτην, ἡ Ψαρή καὶ ἡ Στέρφα εἶχαν καθίσει ἀδρανεῖς, ἀνάληγοι, ἀνάσθητοι καὶ οὐδ' ἀπήντων διὰ βελασμοῦ εἰς τὰς προσκλήσεις τοῦ βοσκοῦ.

Καὶ ὁ Στάθης ἔκυπτε πρὸς τὴν ἀβυσσον, ἀφειδῶν τῆς ἰδίας ψυχῆς του, περιφρονῶν τὸν Ἰλιγγον, προκαλῶν τὴν σκοτοδίνην, διὰ νὰ τὰς ἴδῃ καλύτερον. Καὶ τὰ δύο ζωντανὰ πράγματα ἴσαντο

καὶ ἐκάθηντα καὶ ἔκαμπτον τὰ γόνατα ἐπὶ τῆς στενῆς προβολῆς τοῦ βράχου, καὶ μόνον ἡ μία, ἡ Ψαρή, ἀπήντησε τέλος διὰ παραπνοετικοῦ βελάσματος εἰς τὰς προσκλήσεις τοῦ κυρίου της.

Ἡ ἄλλη, ἡ Στέρφα, οὔτε φωνὴν ἐξέβαλεν οὔτε κίνημα ἔκαμεν οὔτε ἐσκέπτετό τι περὶ ὅλης τῆς θέσεως τῶν πραγμάτων.

— Δὲν μὲ μέλει διὰ τῆ Στέρφα, εἶπε τέλος στεναζῶν ὁ βοσκός. Τὴν Ψαρή ἄς ἠμποροῦσα νὰ γλιτώσω! . .

Ἐκεῖ ὁ μπάραμπ Ἄναγνώστης ὁ Παρθένης, ὅστις εἶχε φθάσει ἀρτίως καὶ ἐκάθητο ἐπὶ τῆς πεζούλας ἐξωθεν τοῦ ναΐσκου τῆς Παναγίας περιμένων νὰ ἔλθῃ ὁ παπα-Μπεφάνης, διὰ νὰ διαβάσῃ τὸν Ἐσπερινόν — ἦτο δὲ τότε ἡ ἡμέρα τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, τρίτη ἀπὸ τῶν Χριστουγέννων — ἐπρότεινε γνώμην, ὅτι ἔπρεπε νὰ πάρουν λεπτόν, ἀλλὰ γερὸν σχοινί, νὰ κάμουν θηλειὰν τεχνικὰ εἰς τὴν ἄκρην καὶ νὰ τὸ ρίψουν κάτω, διὰ νὰ τραβήξουν τὰς δύο αἴγας. Ἡ θεὰ Ἀρετῶ, ἡ Χρονιάρια, εἶπε νὰ κατεβάσουν διὰ σχοινίου μεγάλην ὑπερμεγέθη κοφίαν καὶ νὰ σείσουν τὸ σχοινίον τοιοῦτω τρόπῳ, ὥστε νὰ εἶναι ἐλπίς νὰ ἔμβῃ τέλος ἡ μία γίδα πρῶτον, εἶτα ἡ ἄλλη μέσα εἰς τὴν κοφίαν, καὶ οὕτω νὰ τὰς ἀνασύρουν τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην. Ἡ θεὰ Ἀρετῶ διηγείτο ὅτι παρόμοιόν τι εἶχε συμβῆ καὶ εἰς τὸν παπποῦν της πρὸ ἐξῆντα χρόνων καὶ ὅτι τὸ μέσον τοῦτο ἐπέτυχε τότε.

Ἐκεῖ ὁ Κωνσταντῆς ὁ Περηφανάκιος, συνάδελφος τοῦ Στάθη, ἐξέφερε γνώμην, ὅτι ἔπρεπε νὰ πάρουν μέγα χονδρὸν ἄγκιστρον ὡσὰν ἀρπάγην, νὰ τὸ δέσουν εἰς τὴν ἄκρην τοῦ σχοινίου καὶ εἰς τὸ ἄγκιστρον ἐπάνω νὰ περάσουν κλαδιὰ καὶ χόρτα καὶ βλαστάρι καὶ διὰ τοῦ δολώματος τούτου νὰ ἐφελκύσουν τὰς δύο αἴγας, ὥστε, ἐνῶ αὐταὶ θὰ ἐμασοῦσαν τὴν ὀρεκτικὴν τρυφεράν βοσκὴν, τὸ ὄξύ ἀκονημένον ἄγκιστρον θὰ ἦτο πιθανὸν νὰ χωθῆ μέσα εἰς τὸ κατωσάγωνον τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης γίδας καὶ τότε αἱματωμένας μὲν, ἀλλὰ σωσμένας θὰ τὰς ἐτραβοῦσαν ἐπάνω.

— Δὲν εἶναι προκοπή, εἶπεν ἀποφασιστικῶς ὁ Στάθης ὁ Μπόζας. Ἐλὰ νὰ μὲ καλουμάρετε κάτω, νὰ ἰδῶ τί θὰ κάμω. . .

Ἡ θεὰ Ἀρετῶ ἤρχισε νὰ κάμνῃ πολλοὺς σταυρούς, ἐξισταμένη διὰ τὸν τολμηρὸν λόγον τοῦ βοσκοῦ.

— Ποῦ νὰ σὲ κατεβάσουν, γιέ μ', Στάθη μ', ἔλεγε· πῶς νὰ σὲ κατεβάσουν! Ποῦ θὰ πᾶς; ποῦ θὰ πατήσης;

‘Ο μπάρμπ’ Αναγνώστης ὁ Παρθένης ἐτανύσθη ἀκουμβῶν εἰς τὸν τοῖχον τῆς ἐκκλησίτσας, εἰς τὸ προσήλιον, καὶ ἀφῆκε παρατεταμένον θορυβῶδες χάσημα, ἠνωμένον μετὰ στεναγμοῦ.

‘Ο Κωνσταντῆς ὁ Περηφανάκιος ἤρχισεν εὐγλώττως νὰ ἀποτρέπη τὸν Στάθην τὸν Μπόζαν.

— Δέ βολεῖ, νὰ σ’ πῶ, Στάθ’, ἀπ’ λείει οὐ λόους, τάχα, νὰ ποῦμε. Γλέπ’ς κεῖ δὰ κάτ’ εἶν’ οἱ γίδις στριμουμένες κι οἱ δυό, τοῦ λόου σ’ ποῦ θὰ πατήσης νὰ τσ’ δέσης, νὰ τσ’ ἀνεβάσης ἀπάν’;

Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἔφθασε καὶ ὁ παπα-Μπεφάνης μὲ τὴν λευκὴν του γενειάδα, μὲ τὸ κοντὸν τρίχινον ράσον του καὶ μὲ τὸ μαῦρον σάλι του περὶ τὸν λαιμόν. Ἔμαθε τὸ συμβάν, ἤκουσε τὸ σχέδιον τοῦ Στάθης κι ἔσεισε τὴν κεφαλὴν.

— Ἀποκοτιά, εἶπε, ἀποκοτιά.

— Ἀποκοτιά, μαθέ, ἐπανέλαβε καὶ ἡ θειά τὸ Ἄρετώ. Συγχρόνως δὲ κατέβη εἰς τὸν νοῦν της μία ἰδέα.

— Ἀμὴ σὰν τὸ ἀποφασίσης, γιέ μ’, κάμε τὸ σταυρό σ’ καὶ τάξε τίποτε στὴν Παναγιά νὰ σὲ φυλάξῃ.

— Ἔταξα ἐγὼ μέσα μου, εἶπεν ὁ Στάθης· ἔταξα νὰ τῆς τὴν πάγω ἀσημένια τῆ μιὰ γίδα, σὰν τῆ γλιτώσω, τὴν Ψαρή. Τὴν Ψαρή ἄς γλίτωνα!

‘Ο ἱερεὺς ἔκαμε διφορούμενον νεῦμα.

— Δὲν εἶναι πρέπον, εἶπε, νὰ παρακινούμεν τοὺς ἄλλους νὰ τάζουν... Τὸ τάξιμον εἶναι προαιρετικόν... «Ὅση πέφυκεν ἡ προαίρεσις», ποὺ λείει καὶ τὸ τροπάρι... Μὰ ἄς εἶναι... ἂν ἤθελε νὰ κάμη καμιά λειτουργία... .

Εἶτα ἐπανέλαβε:

— Καὶ τὸ καλύτερο ποὺ ἔχει νὰ τάξῃ κι αὐτὸς κι ὅλοι τους εἶναι νὰ μὴν ἀφήνουν τὰ γίδια τους νὰ μπαίνουν μέσα εἰς τὰ ξωκκλήσια... Νὰ εἶναι προσεκτικώτεροι καὶ νὰ ἔχουν περισσότερον σέβας. Νὰ μὴν πατοῦν τὰ ξένα κτήματα μὲ τὰ κοπάδια τους καὶ τρώγουν τὶς ἐλιές καὶ τὰ θηλιάσματα τῶν χριστιανῶν. Αὐτὰ πρέπει νὰ τάξῃ.

— Τάζω, εἶπεν ὁ Στάθης.

— Καλά, νὰ ᾄχῃς τὴν εὐχή... Τώρα, ἂν σὲ καλουμάρουν, ἔχε θάρρος.

— Ἡ εὐχή σ’, παπά μ’.

Ἐφαίνετο ἀποφασισμένον, ὅτι ὁ Στάθης θὰ κατεβιβιζέτο διὰ

σχοινίου εις τὸν βράχον, διὰ νὰ ζητήσῃ τὰς δύο χαμένες αἰγὰς του. Μόνον ὁ Περηφανάκιος ἔλαβε πάλιν τὸν λόγον.

— Νὰ σ' ὀρίσου, ἀπ' ἄλλοι οὐ λόους, παπά μ', νὰ σ' πῶ, Στάθη μ', αὐτό, τί λογαῖτε, εἶναι, ἀπού' πε κι ἡ αἰοσύνη τ', ἀπ' ἄλλοι κι ἡ θειά τ' Ἀρετώ, μιγάλ' ἀπουκουτιά. Ἐνα πάτ'μα εἶναι κειδὰ μέσα, ἐν' ἀπλόχερο χοῦμα κι δυὸ δάχτ'λα κουτρόνι, ποῦ θὰ πατήσ', πῶς θὰ πιάσ' τσ' γίδις νὰ τσ' δέσ', ἀπ' ἄλλοι οὐ λόους, νὰ σ' ὀρίσου, παπά μ';

— Ἐγὼ δὲν τὸν παρακινῶ νὰ κατέβῃ, εἶπεν ὁ ἱερεὺς . . . Εἰς πράγματα τόσον λεπτά, ὅπου ἀποβλέπουν τὴν ζωὴν καὶ τὸ συμφέρον τοῦ ἀνθρώπου, κανεὶς δὲν πρέπει ν' ἀναγκάζῃ τὸν ἄλλον. Ὁ ἴδιος θὰ δώσῃ λόγον.

— Κι λές, παπά μ', σὰν πάθω τίποτα, θὰ πάω κολασμένος; ἠρώτησεν ὁ Στάθης.

— Αὐτὸ ὁ Θεὸς τὸ ξέρει, εἶπεν ὁ ἱερεὺς. Ἐσεῖς, οἱ πλιότεροι, εἰσθε ἀλιβάνιστοι. Δὲν ζυγώνετε σ' ἐκκλησία!

— Κάθε κακὸ φεύγει· ἐμιθύρυσεν ὁ μπάριμπ' — Ἀναγνώστης ὁ Παρθένης, ὅστις εἶχε σηκωθῆ ἀπὸ τὴν πεζούλαν καὶ ἴστατο στηριζόμενος ἐπὶ τῆς βακτηρίας του ἔξω τῆς θύρας τοῦ ναύσκου.

— Κανεὶς σας δὲν ἦρθε νὰ ἐξομολογηθῆ αὐτὲς τίς ἡμέρες. Ἄχ! οἱ γονεῖς σας δὲν ἦσαν τέτοιοι . . . Ἄχ! οἱ παλιοί, οἱ παλιοί!

— Οἱ παλιοί, οἱ πρωτινοί, ἦταν ἀνθρώποι, εἶπεν ἐπιβεβαιωτικῶς ἡ θειά τὸ Ἀρετώ.

— Ἐγὼ δὲν εἶμαι καὶ τόσον φευγάτος ἀπ' τὰ θεῖα, παπά, εἶπε παραπονετικῶς ὁ Στάθης.

— Ἐσὺ ἔχεις κάποια μικρὴ διαφορά . . . Μὰ ἀκόμα, ἀκόμα . . .

— Ἐχουμε ταμμένα μαζί μὲ τὸν Κωνσταντὴ τὸν Ἀγγουρο νὰ ξανακτίσουμε καὶ τὴν ἐκκλησίτσα τ' Ἀι - Παντελεήμονα . . . Τὴν εἶχε ὀνειρέψει τοῦ Κωνσταντῆ ἡ γυναίκα.

— Ἄμποτε ὁ Θεὸς νὰ σὰς ἀξιώσῃ, εἶπεν ὁ ἱερεὺς.

— Μακάρι, ἄξιος ὁ μισθὸς σας, εἶπε καὶ ἡ θειά τὸ Ἀρετώ.

Ὁ Ἀγκούτσας δὲν ἦτο ἰδιοκτῆτης ποιμνίων, οὔτε γεωργός, οὔτε κὰν βοσκός, οὔτε οἰκίαν εἶχεν, οὔτε φαμιλιάν, τίποτε. Ἦτο πλάνης, ἄστεγος. Πότε ἐδούλευε μὲ ἡμεροκάματον σιμὰ εἰς τοὺς κολλήγας, τοὺς καλλιεργητάς, πότε ἔμβαινε παραγιὸς εἰς τοὺς βοσκούς, διὰ νὰ φυλάγῃ τὰς αἰγὰς. Τὸν περισσότερο καιρὸν ἐγύριζεν

ἀπὸ μάνδραν εἰς μάνδραν, ἀπὸ καλύβι εἰς καλύβι, ἀπὸ κατάμερον εἰς κατάμερον, χωρὶς ἐργασίαν, καὶ τοῦ ἔδιδαν οἱ ποιμένες ξυνόγαλα κι ἔτρωγε.

Κάποτε τοῦ ἔλεγαν:

— Δὲν πᾶς, καημένη Ἀγκούτσα, νὰ βγάλῃς τίποτε πεταλίδες κάτω στὸ γιालὸ ἢ τίποτε καβουράκια κάτω στὸ ρέμα μέσα;

Τοῦτο ἦτο ἀσφαλὲς σημεῖον ὅτι τὸν ἔδιωχαν. Ὁ Ἀγκούτσας τὸ ἐκαταλάβαινε κι ἔφευγε.

— Καλὰ ποῦ μοῦ τὸ θύμισες, ἔλεγε.

— Κι ἦτανε μεγάλο πρᾶγμα νὰ τὸ θυμηθῆς;

— Ὁχι· μὰ κάνει ζέστη· τόση ζέστη.

Καὶ θὰ ἦτο μόνον Μάρτιος· πλὴν ὁ Ἀγκούτσας δὲν ἤμποροῦσε νὰ ὑποφέρῃ τὴν ζέστην.

Ἐλεγε ὅτι τοῦ κάκου, ἀδύνατον ἦτο νὰ κάμῃ τις δουλεῖα τὸ καλοκαίρι. Κι ὅλος ὁ καιρὸς, ἐκτὸς ὀλίγων ἐβδομάδων μοιρασμένων σποραδικῶς εἰς τρεῖς ἢ τέσσαρας μῆνας, ἦτον καλοκαίρι.

Ἐφευγε λοιπὸν ἀπὸ κάθε στάνην, ὁπότεν τὸν ἔστελλαν νὰ βγάλῃ πεταλίδες. Καὶ δὲν ἐπήγαινε μὲν νὰ βγάλῃ πεταλίδες, ἀλλ' ἐπήγαινε εἰς ἄλλην στάνην, εἰς ἄλλο κατάμερον.

Τὴν ἡμέραν ἐκείνην συνέβη ὁ Ἀγκούτσας νὰ ἐνθυμηθῇ τὸν Στάθην τὸν Μπόζαν. Καὶ ἀφοῦ τὸν ἐνθυμήθη, ἦλθε νὰ τὸν ἐπισκεφθῇ. Εὔρε δὲ τὴν ομάδα τῶν ἐπτὰ ἢ ὀκτῶ ἀνθρώπων ἔξω τῆς θύρας τοῦ ναΐσκου τῆς Παναγίας, ἀκριβῶς καθ' ἣν ἴστιμὴν ἢ θεῖα τὸ Ἀρετῶ ἤρχετο εἰς τὸν Στάθην νὰ εἶναι ἄξιος ὁ μισθὸς του.

— Τί τρέχει; ἠρώτησεν ὁ Ἀγκούτσας.

Ὁ Περηφανάκιας, τοῦ ὁποῦ ἡ γλῶσσα ἦτο καταληπτὴ εἰς τὸν Ἀγκούτσαν, τοῦ διηγήθη ἐν ὀλίγοις τὰ τρέχοντα.

Ὁ Ἀγκούτσας μὲ τὸ ἠλιοκάες καὶ ρικνὸν πρόσωπον, μὲ τὰ πικρὰ ἀκτένιστα μαλλιά, ἔμεινε σύνοφρυς ἐπὶ ὀλίγα δευτερόλεπτα καὶ εἶτα εἶπε:

— Τί μ' δίνεις, Στάθη, νὰ κατιβῶ ἐγὼ νὰ τσ' ἀνεβάσω;

— Θὰ κατεβῶ ἐγώ, ἀπήντησεν ὁ Στάθης.

— Τοῦ λούου σ', Στάθη, ἔεις γ'ναῖκα καὶ πιδιά, ... Ἄφσε νὰ κατιβῶ ἐγώ, ἀπ' δὲν ἔχου σ'οὺν ἥλιο μοῖρα.

Ὁ Στάθης εἰσιώπα.

— Νὰ μ' δώσης ἐμένα τὴ μιὰ γίδα, τὴν Ψαρή, κι νὰ μὲ καλουμά-

ΡΕΤΕ ΚΑΤ', ΝΑ ΚΑΤΙΒΩ ΝΑ ΤΟ' ΑΝΕΒΑΣΟΥ.

— Τὴν Ψαρή ἐγὼ τὴν ἔταξα στὴν Παναγία, ἀπήντησεν ὁ Στάθης.

‘Ο Ἀγκούτσας ἔδειξεν ὅτι δὲν ἐνόει.

— Τὴν ἔταξα ἀσημένια, ἀπήντησεν ὁ Στάθης. ‘Η Ψαρή ἐμένα μ’
χρειάζεται.

‘Ο Ἀγκούτσας ἔμεινεν ἐπὶ ὀλίγας στιγμὰς σύννου.

— Ἄς εἶναι, μ’ δίνεις τὴ Στέρφα... Καλή ’ναι κι ἡ Στέρφα... Ἄ
δὲ βρῶ νὰ τὴν πουλήσω νὰ κάμω χαρτσ’λίκι, τὴν ξεφαντώνουμε
κανένα μεσ’μέρι μὲ τὴν παρέα ἐδῶ.

— Θὰ κατεβῶ ἐγὼ, ἀπήντησεν ἰσχυρογνώμων ὁ Στάθης. Ἐλᾶτε,
παιδιά, νὰ μὴ χασομεροῦμε.

Ἔφεραν μακρὸν σχοινίον δέκα ὀργυιῶν. Ἔδεσαν τὴν μίαν ἄκρην
εἰς μέγαν κορμὸν πελωρίου σχοίνου, θάλλοντος δίπλα εἰς τὸ παρεκ-
κλήσιον. Ὁ Στάθης ἔλαβε τὴν ἄλλην ἄκρην, ἔκαμε θηλειάν κι ἐδέθη
μοναχὸς του ὑπὸ τὰς μασχάλας.

Τρεῖς ἄνδρες, ὁ Περηφανάκιος, ὁ ἄλλος βοσκός, ὅστις ἦτο ὁ Ντά-
νας, ὁ συμπέθερος τῆς θειά Ἀρετῶς, καὶ ὁ Ἀγκούτσας, ὅστις δὲν
ἐμνησικακεῖ διὰ τὴν ἀπόρριψιν τῆς προσφορᾶς του, κρατοῦντες
σφιγκτὰ τὸ σχοινίον ἐκαλουμάρισαν σιγὰ - σιγὰ τὸν Στάθη εἰς τὸ
ἰλιγιῶδες κενόν, εἰς τὸν τρομακτικὸν κρημνόν, εἰς τὴν αἰώραν τῆς
ἀβύσσου.

‘Ο Στάθης εἶχεν ὠχριάσει κατ’ ἀρχάς. Ἔκαμε τρεῖς σταυροὺς καὶ
ἤλθεν εἰς τὴν ὄψιν του. Κατέβαινε κάτω ταλαντευόμενος, προσπα-
θῶν νὰ ψαύη μὲ τὰς χεῖρας καὶ μὲ τοὺς πόδας τὸν βράχον.

Μίαν φορὰν ἐκτύπησε τὸ δεξιὸν πλευρόν, ὅχι πολὺ σφοδρῶς,
κατὰ τοῦ βράχου.

— Ἀγάλια - ἀγάλια! μαλακά, παιδιά! ἐκέλευεν ὁ Ἀγκούτσας. Λά-
σκα, λάσκα, καλούμα!

— Ποῦ ἔμαθες πῶς μιλοῦν οἱ καραβάδες, διαόλ’ Ἀγκούτσα; εἴ-
πεν ὁ Περηφανάκιος.

— Σιώπα, μὴ βλαστημῆς, λάσκα, λάσκα.

‘Ο Στάθης κατέβαινεν εἰς τὸ κενὸν σφίγγων τοὺς ὀδόντας, ἀνοι-
γοκλείων τὰ ὄμματα, κρατούμενος σφικτὰ ἀπὸ τὸ σχοινίον. Δὲν
ἐφάνητο νὰ ἐδειλίασε.

Κοίταξέ τονε πῶς κατεβαίνει, εἶπεν ὁ Ντάνας, σὰ νύφη καμα-

ρωμένη.

Τέλος, ὁ Στάθης ἐπάτησεν ἐπὶ τῆς ἔσοχῆς τοῦ βράχου.

Ἐκάθισε καλῶς, συνεμαζεύθη μὲ τὰ δύο σκέλη περιβάδην ἐπὶ τῆς Ψαρῆς, ἣτις ἐβέλασεν ἅμα τὸν εἶδεν. Ἔλυσεν τὴν θηλειὰν ἀπὸ τὰς μασχάλας του, ἔδεσε καλὰ τὴν Ψαρήν περὶ τὸ στέρνον καὶ ὑπὸ τοὺς προσθίους πόδας. Ἐκαμε σημεῖον, καὶ οἱ τρεῖς ἄνδρες ἄνωθεν τοῦ βράχου ἤρχισαν νὰ ἀνασύρωσι σιγά - σιγά τὴν Ψαρήν.

Μετὰ δέκα λεπτὰ τῆς ὥρας κατῆλθε πάλιν κενὸν τὸ σχοινίον.

Ἐκ τῆς Στάθης ἔδεσε τὴν Στέρφαν, καὶ οἱ τρεῖς ἄνδρες ἀνέσυραν αὐτήν.

Ἡ Στέρφα τότε μόνον ἐδοκίμασε νὰ ἐκβάλλῃ βελασμόν, ὅταν ἤρχισεν νὰ ταλαντεύεται εἰς τὸ κενὸν μὲ τὸ σχοινίον.

Ἐκ τῆς Στάθης ἔμεινε μοναχὸς του ἐπὶ δέκα λεπτὰ τῆς ὥρας, χωρὶς τὴν Ψαρήν καὶ χωρὶς τὴν Στέρφαν.

Κατὰ τὰ δέκα ταῦτα λεπτὰ ὑπέφερε φοβερῶς. Ὁ Ἰλιγγος ἤρχισεν νὰ τὸν καταλαμβάνῃ. Ἐκλείει τὰ ὄμματα, διὰ νὰ μὴ ζαλίζεται. Ἐσφιγγε τὰ δόντια. Ἐλεγε τὸ «Πάτερ ἡμῶν», τὸ «Θεοτόκε Παρθένε», καὶ δύο ἀκόμη προσευχάς, ὅσας ἤξευρε.

Ἐκ τῆς ἀνεμος, ὁ σφοδρὸς ἄνεμος τοῦ μεγάλου κενοῦ καὶ τοῦ πελάγους, ἐφύσα μετὰ βοῆς εἰς τὰ ὦτά του. Ἀνέπνεε δυνατὰ, ἤσθμαινε, καὶ ἡ καρδιά του ἔπαλλε σφοδρῶς.

Τέλος ἐφάνη τὸ σχοινίον.

Ἐκ τῆς Στάθης τὸ ἔδραξε πεταχτὰ, ἐδέθη σπασμωδικῶς, ἐσφίχθη. Ἐξέχασεν νὰ σείσῃ τὸ σχοινίον, διὰ νὰ δώσῃ σημεῖον εἰς τοὺς ἄνδρας.

Πλὴν ἐκεῖνοι ἠσθάνθησαν τὸ βάρος καὶ ἤρχισαν νὰ τραβοῦν.

Ἐκ τῆς Στάθης ἀνέπεμψεν ἔνθερμον, ἐσχάτην προσευχὴν ἀγωνίας, ἐκρατήθη μὲ τρεμούσας χεῖρας ἀπὸ τὸ σχοινίον καὶ ἀφέθη εἰς τὸ κενόν.

Ἐταλαντεύετο σφοδρῶς. Ὁ ἄνεμος εἶχε δυναμώσει. Ἐκτύπησεν δύο ἢ τρεῖς φοράς τὴν κεφαλὴν, τοὺς ὤμους καὶ τοὺς πόδας εἰς τὸν βράχον.

Ὅταν ἐφθασεν εἰς τὸ ὕψος τοῦ βράχου, εἶχε ξεπιάσει ἤδη τὰς χεῖρας ἀπὸ τὸ σχοινίον. Ἦτο λιπόθυμος καὶ μόλις ἀναπνέων.

Οἱ ἄνδρες τὸν ἔλυσαν, τὸν ἐπλάγιασαν ὑπὸ τὸ σχοινίον, τοῦ ἔδωκαν νὰ πῆν ρούμι καὶ τὸν ἔβρεξαν μὲ νερό.

Εὐτυχῶς δὲν ἐβράδυνε νὰ συνέλθῃ.

‘Η Ψαρή ἦτο ἐκεῖ καὶ τὸν ἐζέσταινε μὲ τὴν πνοήν της.

‘Η Στέρφα ἴστατο ὀλίγον παραπέρα καὶ ἐκοίταζεν ἠλιθίως.

‘Η θειά - ‘Αρετῶ ἐθαύμαζε καὶ ἔλεγεν ἀκόμη:

— Τί ἀποκοτιά! Τί ἀποκοτιά!

‘Ο ἱερεὺς βοηθούμενος ἀπὸ τὸν μπάρμπτ’ - ‘Αναγνώστη τὸν Παρθένην εἶχε ψάλει τὴν μικρὰν παράκλησιν ἐμπρὸς εἰς τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας τῆς Γλυκοφιλοῦσης.

‘Ο Περηφανάκίας ἔλεγε:

— Νὰ σᾶς ὀρίσου, βρὲ πιδιά, πουτέ μ’ δὲν εἶδια τέτοιου πρᾶμα, ἀπ’ λείει οὐ λόους. Κακὴ δ’λειά, νὰ σᾶς πῶ, βρὲ πιδιά!

‘Ο ‘Αγκούτσας ἐκοίταζε μετὰ πόθου τὴν Στέρφαν.

— ‘Αξιζεν, ἄξιζεν, εἶπε μέσα του· θὰ τ’νε ξεφαντώναμε μιὰ χαρά!

‘Ο Ντάνας εἶπε:

— Κι εἶδατε πῶς κατέβαινε, σὰν καμαρωμένη νύφη. Κι τῶρα ζαλίστηκε τὸ παιδί· δὲν πειράζει, περαστικὰ νὰ ’ναι.

‘Όταν συνῆλθεν ὁ Στάθης, ἔκαμε τὸν σταυρὸν του, ἐστράφη πρὸς τοὺς ἄνδρας καὶ εἶπε:

— Τῶρα τὴν Ψαρή τὴν ἔταξα ἀσημένια στὴν Παναγία καὶ θὰ τὴν δώσω... Μὰ ὡς τόσο ἓνα κατσικάκι, πού μοῦ βρίσκεται ἀκόμα ἀπ’ τὰ πρῶτα γεννητούρια, ἀξίζετε, θὰ σᾶς τὸ θυσιάσω. ‘Ελᾶτε, παιδιά, πᾶμε στὸ μαντρί νὰ σᾶς φιλέψω.

‘Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης

2. ΤΟ ΦΙΛΗΜΑ

Εἰς τὸ Μανιάκι, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου, ἐκ τῶν τριακοσίων μαχητῶν δὲν ἀπέμεινεν οὔτε ἓνας ζωντανός. ‘Ο ἥλιος προβάλλων ἀπὸ τὰς χιόνας τῶν βουνῶν τοὺς ἐχαιρέτισεν ὀρθίους ὄλους, ἐφώτισε τὰς λευκὰς φουστανέλλας, ἐχάϊδευε τὰς μαύρας κόμας των ἀπήστραψεν εἰς τοὺς φλογερούς των ὀφθαλμούς, κατωπτρίσθη εἰς τὸν χάλυβα τῶν σπαθῶν των, ἐχρύσωσε τῶν ἀρμάτων των τὰς λαβὰς. Καὶ τῶρα δύων ἐκεῖ κάτω, μέσα εἰς τὸ πέλαγος, τοὺς ἀποχαι-

ρετίζει λυπημένος νεκρούς, σκορπισμένους επάνω εις τὸ χῶμα, καὶ χάνεται ἀργά - ἀργά, ὡς μέγα κλειόμενον ἐρυθρὸν ὄμμα, ὅπερ σβῆ-
νον θέλει ἀκόμη νὰ ρίψη τελευταῖον βλέμμα πρὸς τοὺς γενναίους.
"Ὀλην τὴν ἡμέραν ἄσιτοι καὶ ἄποτοι ἐπάλαισαν πρὸς τὴν θύελλαν
τῶν σφαιρῶν, ἀντέστησαν εἰς τὴν χάλαζαν τῶν βομβῶν, κατήσχυ-
ναν τὴν βροχὴν τῶν μύδρων, ἐχλεύασαν τὴν ὀρμὴν τῆς ρομφαίας
καὶ τῆς λόγχης τὴν βίαν. Καὶ ἀφοῦ ἔφαγαν τὴν μπαρούτην μὲ τὴν
φούχταν, ἀφοῦ καὶ τὸ ἔσχατον σπυρὶ τῆς ἐσώθη μέσα εἰς τὶς πα-
λάσκες των, ἀφοῦ ἐρραγίσθη καὶ τοῦ τελευταίου ὄπλου των ἡ κάννη,
ἀφοῦ καὶ τὸ ὕστατον γιγαταγάνι ἔσπασε μέσα εἰς τὸ χέρι των, ἔπεσαν
χαμαί· ἄψυχοι ναί, ἠττημένοι ὄχι. Κι ἐν τῷ μέσῳ των ὁ Παπα-
φλέσσας, ὁ πρῶτος ἀρχισας τὴν σφαγὴν καὶ τελευταῖος σταματή-
σας, πελιδνός, ξαπλωμένος, μὲ πλατεῖαν πληγὴν ἐπὶ τοῦ στήθους
κρατεῖ ἀκόμη τὸ θραυσμένον τμήμα, αἰμοστάζον, μὲ σφικτὰ δάκτυ-
λα ἐν σπασμῷ.

Καὶ ὁ Αἰγύπτιος ἀνέρχεται ἐν καλπασμῷ ἵππων καὶ κλαγγῇ
ξιφῶν, ἐν ἤχῳ τυμπάνων καὶ σαλπίγγων βοῆ, ἐνῶ τὰ μπαϊρά-
κια του ἀναπειπταμένα φρίσσουν εἰς τὸν ἄνεμον τῆς ἑσπέρας καὶ
τὰ μισοφέγγαρα ἀστράπτουν ἐπὶ τοῦ καθαροῦ ὀρίζοντος τῆς δύ-
σεως. Μυρμηκιᾶ ἀνὰ τὴν πεδιάδα καὶ τὰ πρανή ὁ συρφετὸς καὶ βαρὺ
ἀκούεται τὸ βῆμά του. Ἐπὶ τῆς ὑγρᾶς ἐκ τοῦ λύθρου γῆς οἱ Ἄρα-
βες βαδίζουν ἐπιμόχθως, τῶν ἀλόγων τὰ πέταλα γλιστροῦν.
Ἄλλ' ἡ χαρὰ ἐπὶ τῇ ἀνελπίστῳ νίκῃ εἶναι τόση, ὅση εἶναι ἡ μετὰ
τὸν φόβον ἡδονή, ὥστε φέρει αὐτοὺς ταχεῖς πρὸς τὸν ἀνήφορον,
ταχεῖς φέρει αὐτοὺς ἐπὶ τὴν ῥάχιν. Ἦδη ὁ ἀρχηγὸς των ἔφθασεν
εἰς τὴν ὄφρυν τοῦ λόφου, ἀνέβη κι ἐπ' αὐτῆς ἐστάθη, περιέφερε τὸ
βλέμμα, ἐκοίταξε τὸ κοκκινίσαν ἔδαφος, ὅπερ πίνει λαιμάργως τὸ
αἷμα τῶν ἀνδρείων, ἐπεσκόπησε τὸν ἀνερχόμενον στρατόν, εἶδε
κύκλω τοὺς πεσόντας. Καὶ μ' ἀνοικτὸν τὸ ὄμμα, ἐκπληκτὸς ἀναμε-
τρᾷ τοὺς ὑψηλοὺς κορμούς των, τὰ εὐρέα στέρνα των καὶ τοὺς βρα-
χιονὰς των τοὺς νευρώδεις, τὰς ὠραίας των μορφάς, τὰ μέτωπά
των τὰ ἀγέρωχα. Καὶ ἐπὶ τὴν τραχεῖαν ὄψιν του, ὡς νέφος τι διέρ-
χεται, τὸ βλέμμα του θολοῦται ἐλαφρῶς, ἀδιόρατος παλμὸς συσπᾷ
τὰ χεῖλη του.

— Κρίμα νὰ χαθοῦν τέτοιοι λεβέντες.

Καί βλέπει, βλέπει γύρω, βλέπει θαυμάζων, βλέπει άπορών, ώσαν νά μη πιστεύη πώς έχάθησαν τοιοῦτοι άνδρες, ότι κείτονται άναίσθητοι καί δέν κοιμώνται μόνον, διά νά ξυπνήσουν πάλιν φοβερώτεροι, πώς καί ο ίδιος ο θάνατος ύπήρξεν ισχυρότερος αὐτῶν.

— Ποιός είναι ο Παπαφλέσσας;

Οί οδηγοί του έσπευσαν, προσέδραμον, έδειξαν τὸ πτώμα διάβροχον, περιρρέομενον εκ τοῦ ιδρώτος τοῦ άγῶνος, κατερρακωμένον τὰ φορέματα, μαῦρον άπό τοῦ καπνοῦ.

— Σηκῶστέ τον, μωρέ, πάρτε τον... Πάρτε τον... πλύντε τον... Πλύντε τὸ παλικάρι...

Δύο άνδρες έλαβον αὐτὸν άπό τῶν μασχαλῶν, τὸν ηγειραν, τὸν έστησαν επάνω εις τοὺς πόδας του κι έβάδισαν διευθυνόμενοι πρὸς παραρρέουσαν πηγὴν. Έκει τοῦ έπλυναν τὰς χεῖρας καί τὸ πρόσωπον, έξέτριψαν τὸν πηλὸν καί τὸν ιδρώτα, τὸν εκαθάρισαν εκ τοῦ κονιορτοῦ καί τῆς άσβόλης, τοῦ καπνοῦ καί τοῦ ίχῶρος, τὸν έσπόγγισαν, διευθέτησαν τὰ ξεσχισμένα του ένδύματα κι έγύρισαν όπίσω φέροντές τον.

Οί άνδρες κρατοῦντες εκατέρωθεν αὐτὸν ώδευσαν πρὸς τὸ δειχθὲν δένδρον, τὸν άπέθηκαν παρὰ τὴν ρίζαν του, τὸν ύψωσαν καί τὸν ακούμβησαν, τὸν έστερέωσαν επί τὸ στέλεχος αὐτοῦ, τὸν ισορρόπησαν, ώσανει ζῶντα. Έπειτα έτραβήχθησαν, άπεμακρύνθησαν καί τὸν άφήκαν μόνον βασταζόμενον διά τῆς ιδίας του δυνάμεως.

Τὸ πτώμα έναπέμεινεν ακίνητον, εὐθύ, στηρίζον επί τοῦ κορμοῦ τὴν ράχιν, τὸν θώρακα προτεταμένον καί κρεμάμενα τὰ χέρια με άναπόσπαστον τὸ τμήμα τοῦ σπασμένου χατζαριοῦ, τὰ σκέλη διεστῶτα, ύψηλά τὴν κεφαλὴν. Τότε ο Ἰμπραίμης πλησιάζει βραδέως πρὸς τὸ δένδρον, ίσταται καί προσβλέπει σιγηλὸς επί μακρὸν τὸ άπνουν πτώμα τοῦ αντιπάλου· καί ύπὸ τὸ φῶς τῆς σελήνης, ἥτις άνέτελλε τὴν ὥραν εκείνην αίματόχρους, ὡσει βαφεῖσα καί αὐτὴ εκ τοῦ λύθρου τοῦ χυθέντος κατὰ τὴν μάχην, ύπὸ τοὺς σειομένους κλάδους, οίτινες άνέφρισσον πενθίμως, φιλεῖ παρατεταμένον φίλημα τὸν ὄρθιον νεκρὸν.

3. ΝΑΥΑΓΙΑ

Μόλις ἀράξαμε στη Στένη, ὁ καπετὰν Ξυρίχης πήρε τὴ βάρκα κι ἔτρεξε στὸ τηλεγραφεῖο. Δυὸ ἡμέρες τώρα δὲν ἤβρεσκε ἡσυχία. Τριάντα μίλια ἔξω ἀπὸ τὸ Μπουγάζι ἀντάμωσε τὸν « Ἀρχάγγελο », τὸ μπάρκο του, ποῦ ἦταν μέσα κυβερνήτης καὶ γραμματικὸς τὰ δυὸ του ἀδέρφια. Δὲν πρόφτασαν νὰ καλοχαιρετηθοῦν, νὰ εἰποῦν γιὰ τὸ φορτίο καὶ τὸ ναῦλο τους καὶ τοὺς χώρισε ὁ χιονιάς. Κατόρθωσε τέλος νὰ ὀρθοπλωρίση τὸ δικό μας καὶ ὀλάκερο ἡμερονύχτι θαλασσοδαρθῆκαμε στ' ἀνοιχτά. Μὰ ὅταν μπῆκε στὸ Βόσπορο, ρώτησε ὅλους τοὺς βαρκάρηδες, τοὺς πιλότους, ἀκόμη τοὺς κουμπάρους καὶ τὶς κουμπάρες· ἀλλὰ τίποτε δὲν ἔμαθε γιὰ τὸν « Ἀρχάγγελο ». Τί νὰ ἔγινε; Φυλάχτηκε πουθενά; Πρόφτασε νὰ ὀρθοπλωρίση κι ἐκεῖνος ἢ ἔπεσε ἀπάνω στοὺς βράχους; Κι ἂν τσακίστηκε τὸ μπάρκο, σώθηκαν τουλάχιστον τ' ἀδέρφια του; Ὅλο τέτοια συλλογίζεται κι ἔχει συγνεφωμένο τὸ μέτωπο, τρέμουλο ἔχει στὴν καρδιά.

Ὅταν ἔφτασε στὸ τηλεγραφεῖο, ξέχασε μιὰ στιγμή τὸν πόνο του ἐμπρὸς στὸν πόνο τῶν ἄλλων. Κάτω στὴν αὐλή, ἀπάνω στὶς σαρακωμένες σκάλες καὶ παραπάνω στ' ἀσάρωτα πατώματα κόσμος σὰν αὐτὸν ἀνήσυχος· γυναῖκες, ἄντρες, παιδιά πρόσμεναν νὰ μάθουν ἀπὸ τὸ σύρμα τὴν τύχη τῶν δικῶν τους. Κι ἐκεῖνο σώριαζε μὲ τὴν ταρναριστὴ φωνή του ἀκατάπαυστα θλίψη. Ὀνόμαζε πνιγμούς, μετροῦσε θανάτους, ἔλεγε ναυάγια, περιουσίας χαμοῦς, συνέπαιρνε χαρὲς κι ἐλπίδες σὰν δρόλαπας. Καὶ κάθε λίγο ἀπάνω στὰ πατώματα, στὶς σκάλες κάτω καὶ παρακάτω στὴν αὐλή θρῆνοι ἀκούονταν, κορμιὰ ἔπεφταν λιπόθυμα, φωτιά κυλοῦσε τὸ δάκρυ.

Ὁ καπετὰν Ξυρίχης δὲ μπορούσε νὰ ὑποφέρει περισσότερο τὸ βάσανο. Βιαζότανε νὰ μάθῃ καὶ τὴ δική του μοῖρα. Ἐσπρωξε τὸν κόσμο ζερβόδεξα, ἀνέβηκε δυὸ - δυὸ τὰ σκαλιά, ἔφτασε μὲ κόπο στὴ θυρίδα καὶ ρώτησε μὲ ὀλότρημη φωνή:

— Γιὰ τὸν « Ἀρχάγγελο »... τὸ μπάρκο... μὴν ἀκούσατε τίποτα;

— Τίποτα· τοῦ ἀπαντᾶ ξερά ὁ τηλεγραφετῆς.

— Τίποτα! πῶς εἶναι δυνατὸ; ξαναρωτᾶει. « Ἀρχάγγελο » τὸ λέν· ἔχει φιγούρα δέλφινά... ἔχει στὸ μεσανὸ κατάρτι κόφα. Σπετσιώτικο χτίσιμο.

Καὶ κολλάει περιέργα τὰ μάτια στοῦ ὑπαλλήλου τὸ πρόσωπο,

αυτιάζεται τούς κρότους που βγάξει ξερούς, συγκρατητούς, σαν δοντοχτύπημα κρυωμένου, ή μηχανή. Τὰ σωθικά του λαχταροῦν, φεύγουν τὰ σανίδια ἀπὸ τὰ πόδια του· ἔτοιμος νὰ λιποθυμήσῃ. Μὰ δὲν τὴν παραιτᾷ τῆ θέσῃ του. Τέλος, σηκώνει ἐκεῖνος τὰ μάτια, τὸν καλοκοιτάζει μιὰ στιγμή καὶ λέει μὲ φωνὴ ἀδιάφορη:

— Ναί... « Ἀρχάγγελος ». Χάθηκε στὸ τάδε μέρος τῆς Ρούμελης· κόπηκε στὰ δυό· ἡ πρύμνη του ρίχτηκε στοὺς βράχους μὲ δυὸ παιδιὰ μέσα... Τὰ παιδιὰ εἶναι ζωντανά.

Ζωντανά! Ἄναστυλῶνεται ὁ καπετάνιος στὰ πόδια του.

— Τὰ ὀνόματα; λέει μὲ φωνὴ σαν χὰδι· δὲ μπορούμε τάχα νὰ μάθουμε τὰ ὀνόματα;

— Πέτρος καὶ Γιάννης.

Δόξα σοι ὁ Θεός! Πέτρος καὶ Γιάννης εἶναι τ' ἀδέρφια του. Ζωντανὰ λοιπὸν καὶ τὰ δυό. Ζωντανὰ ἐκεῖνα, θρύμματα τὸ ὀλοκαίνουργο σκαφίδι! Πάλι δόξα σοι ὁ Θεός! Φτιάνουν ἄλλο μεγαλύτερο καὶ ὁμορφότερο. Φιλεῖται ἀνοιχτόκαρδος πέντε ποῦρα τὸν ὑπάλληλο· δίνει ἕνα μετζίτι κέρασμα στὸν ὑπηρέτη· παρηγορεῖ γλυκομίλητος τὰ θλιμμένα πρόσωπα: — Δὲν εἶναι τίποτα· ὅλοι καλὰ εἶναι· ὅλα καλὰ!

— Ποιᾶς ἡλικίας τάχα νὰ εἶναι τὰ παιδιὰ; ρωτᾷε πάλι.

Ὁ ὑπάλληλος σκουντουφλιάζει· Μὰ τὸν παρασκότισε! Γύρω ἀκούονται φωνὲς ἀνυπόμονες· σπρώχνει ὁ ἕνας τὸν ἄλλον· θέλουν νὰ τὸν βγάλουν ἀπὸ τὴ θυρίδα. Ἔμαθε πὼς ζοῦν τ' ἀδέρφια του· δὲν τοῦ φτάνει; Εἶναι κι ἄλλοι πουὶ λαχταροῦν γιὰ τοὺς δικούς των. Ἄς μάθουν κι ἐκεῖνοι κατιτί! Μὰ ἐκεῖνος δὲν ἀφήνει τὴ θέσῃ του.

— Ποιᾶς ἡλικίας τάχα; ξαναρωτᾷ.

— Δέκα δώδεκα χρονῶν.

Πάλι ἀπελπισία. Τ' ἀδέρφια του δὲν εἶναι τόσο μικρά. Εἶναι ἀπὸ εἴκοσι πέντε κι ἀπάνω. Σκουντούφλης κατεβαίνει τὶς σκάλες, βγαίνει ἀπὸ τὴν αὐλή, παίρνει τὸ βαποράκι καὶ φτάνει στὰ Θεραπεία. Ἄπὸ κεῖ μ' ἕν' ἄλογο φτάνει στὸν Ἄι - Γιώργη, παίρνει τὴν ἀκρογιαλιά. Τὰ μάτια του ὀμπρίζουν. Ὁ ἥλιος παιγνιδίζει ἀκόμη σὲ ζαφειρένιο οὐρανό. Ἡ θάλασσα λίμνη ἀπλώνεται ὡς τὰ οὐρανοθέμελα. Ἡ γῆ ἀνθοσπαρμένη μοσχοβολᾷ. Μὰ ἡ ἀκρογιαλιά μοιάζει μὲ νεκροταφεῖο. Κάθε βράχος καὶ νεκροκρέβατο. Καράβια κομματιασμένα, βαρκοῦλες μισοσπασμένες, σχοινιά, κατάρτια, φιγοῦρες, πανιά, εἰκονίσματα, παδέλες, πιάτα, λιβανιστήρια, πυξίδες, χρυσόξυλα. Καὶ μαζί χέρια, πόδια,

κορμιά δίχως κεφάλια, κεφάλια δίχως κορμιά, ἄδεια καύκαλα, τρίχες χωμένες στὶς σκισμάδες, μυαλά στουτιασμένα στὴν πέτρα. Ἐνα τρεχαντηράκι ὁμορφοφτιασμένο, ἄγγελος, πρόβαινε μὲ πανιά καὶ ξάρτια, λὲς κι ἀρμένιζε ἀνάερα. Καὶ ὅμως ἦταν καρφωμένο στὸ βράχο, σφιλιασμένο τόσο καλὰ στὴν πέτρα, πού οὐδὲ νερὸ οὐδ' ἄνεμος μποροῦσε νὰ περάσῃ. Κι ἓνα σκυλι στὴν πρύμνη δεμένο γύριζε μάτια φωτιές, δάγκωνε τὴν ἀλυσίδα του καὶ τὸ νερὸ κοιτάζοντας ἀλίχταγε κι ἀλίχταγε, σὰν νὰ τὸ ἔβριζε, πού χάλασε τ' ὁμορφοκάραβο.

Ἐκαμε ἀκόμη μερικά βήματα ὁ καπετὰν Ξυρίχης καὶ ἄξαφνα βρέθηκε μπρὸς στὸ μπάρκο του. Ἐπρεπε νὰ εἶναι δικό του ξύλο, γιὰ νὰ τὸ γνωρίσῃ. Οὔτε κατάρτια οὔτε πανιά οὔτε σκαφίδι ἀπόμεινε πλιά. Μονάχα ἡ πρύμνη του, κι ἐκείνη ξεσκλισμένη, κρατιότανε σὲ δυὸ χάλαρα. Καὶ γύρωθὲ τῆς πικρὴ νεκροτομπὴ, ἄλλα ξύλα σκορπισμένα, κουπιὰ καὶ ἄρμενα· ἄλλες καρίνες φαγωμένες· ἄλλα ποδόσταμα καὶ σωτρόπια καὶ σταύρωσες. Κι ἀκόμη γύρωθὲ τῆς ἄλλῃ πικρότερη συνοδεία! Βλέπει τὸ ναύκληρο νεκρὸ στὸ πλάγι· βλέπει τοὺς ναῦτες πέρα δῶθε σκορπισμένους, ἄλλους κολλιτσιδα ἀπάνω στὰ κοτρόνια, ἄλλους μισοσκεπασμένους μὲ τὸν ἄμμο, ἄλλους παιχνίδι τοῦ νεροῦ, δαρμὸς καὶ φτύμα του. Κι ἀπάνω στὰ τουμπανιασμένα κουφάρια, στὰ πρόσωπα τὰ χασκογέλαστα τὰ ὄρνια καλοκαθισμένα βύθιζαν τὸ ράμφος στὴ νεκρὴ σάρκα καὶ στὸν κρότο του πέταξαν κρίζοντας, σὰν νὰ διαμαρτύρονταν πού τὰ ἐνοχλοῦσε στὸ πλούσιο φαγοπότι.

Ἀρχίζει τώρα φριχτότερο τοῦ καπετάνιου τὸ βάσανο. Ἐκεῖνα τὰ κουφάρια δείχνουν πὼς κοντὰ βρίσκονται καὶ τὰ δικά του. Θέλει νὰ δράμῃ, νὰ ψάξῃ ὅλοῦθε, μὰ δὲν τολμᾷ. Κάτι μέσα του τὸν κρατεῖ, τὰ πόδια του καρφώνει στ' ἀχνάρια τους. Τέλος πάει καὶ ψαχουλεύει. Βρίσκει ἀσούσουμα καὶ τ' ἀδέρφια του. Τὸ ἓνα κείμεται μὲ τὸ κεφάλι συψαλιασμένο, τὸ ἄλλο ἔχει καὶ τὰ δύο πόδια κομμένα στὰ γόνατα. Ἄν δὲν τοῦ τό ἔλεγε ἡ ψυχὴ, βέβαια δὲ θὰ τὰ γνώριζαν τὰ μάτια του, ὅπως καὶ τὸ μπάρκο. Ἄλλὰ τοῦ τὸ εἶπε καὶ τὰ καλογνώρισε. Καὶ τότε τὰ μάτια του στέρεψαν· οὔτε δάκρυα βγάζουν οὔτε σπαρταροῦν. Τῆ θάλασσα μόνο κοιτάζουν πεισιμωμένα. Ἄξαφνα ὁ γρόθος σηκώνεται καὶ πέφτει μὲ ὄρμη, πού λὲς τρόμαξε καὶ πισωπάτησε ἐκείνη φοβισμένη.

Ἐπειτα σκύφτει καὶ γλυκοφιλεῖ τ' ἀδέρφια του. Χαϊδεύει τους τὰ

χτυπημένα κορμιά ανάλαφρα, σάν νά φοβᾶται μὴν τὰ ξυπνήσει·
κάτι τοὺς ψιθυρίζει μυστικά στ' αὐτί, θές παρηγοριά, θές μακρινήν
ὑπόσχεση. "Ἐπειτα μὲ τὸ λάζο ἀρχίζει καὶ σκάφει τὸν τάφο τους.
Παιδεύτηκε κάπου μιὰ ὥρα στὸν ἄμμο. Τὸν ἀνοίξε καλά· ἀπίθωσε
πρῶτα τ' ἀδέρφια, ἔπειτα τὸ ναύκληρο, κατόπιν τοὺς ναῦτες, κύ-
λησε ἐπάνω πέτρες καὶ χάλαρα. "Ἐπειτα ἔπιασε πάλι τὴ στράτα του
κι ἔφτασε στὰ Θεραπειά. Βρίσκει τὸ βαπόρι, ἔφτασε πάλι στὸ μπάρ-
κο του.

— "Ἐτοιμα; ρωτᾷ τὸ γραμματικό.

— "Ἐτοιμα.

— Βίρα ἄγκουρα!

Ὁ καπετὰν Ξυρίχης, ἀμίλητος, ἔπιασε τὴ θέση του στὸ κάσαρο
κι ἐξακολουθήσαμε τὸ ταξίδι.

«Λόγια τῆς πλώρης»

Ἄνδρέας Καραβίτσας

4. ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ

α) Τὸ ἄγαλμα (Ἐλευσίς)

Ἀναφέρεται σὲ κολοσσαῖο ἄγαλμα ἀπὸ τὰ Προπύλαια τῆς Ἐλευ-
σίνος. Κοινῶς λέγεται ἄγαλμα τῆς Δήμητρος, στὴν πραγματικότη-
τά ὅμως πρόκειται γιὰ «κιστοφόρο». Τὸ ἄγαλμα αὐτὸ βρισκόταν σ'
ἓνα ἄλώνι κοντὰ στὸ Τελεστήριο καὶ μετακομίστηκε τὸ 1801 στὴν
Ἄγγλια, ὅπου ἀπετέθη στὸν πρόδρομο τῆς Πανεπιστημιακῆς Βιβλιο-
θήκης τοῦ Καϊμπριτζ.

Σ' ἓνα ἄλώνι στὴ Λεψίνα, ἦταν ἓνα μαρμαρένιο ἄγαλμα, ποὺ
προστάτευε τὸ χωριὸ καὶ μὲ τὴ βοήθεια του πήγαιναν πάντα καλά
τὰ γεννήματα. Κανεὶς δὲ μποροῦσε νὰ τὸ πάρη, ὅποιος δοκίμαζε
νὰ τὸ κουνήσει ἀπὸ κεῖ ποὺ ἦταν στημένο, τοῦ κοβότανε τὸ χέρι.
Μιὰ φορὰ τὸ πήραν Φράγκοι καὶ τὸ τράβηξαν ὡς τὸ γιαλὸ καὶ ἤθε-
λαν νὰ τὸ φορτώσουν, ἀλλὰ τὴ νύχτα γύρισε μοναχὸ του στὴ θέση
του.

"Ἦξεραν ὅλοι πῶς, ἂν τὸ ἔβαναν σὲ καράβι νὰ τὸ πᾶν ἀλλοῦ,
τὸ καράβι θὰ βούλιαζε. Ὅμως κατόρθωσαν νὰ τὸ πάρουν οἱ Ἑγγλέ-
ζοι στὰ 1801, ἀφοῦ ἔδωκαν πολλὰ χρήματα στοὺς Τούρκους. Τὴν
παραμονὴ τῆς ἡμέρας ποὺ ἤθελε νὰ τὸ πάρουν, ἓνα βόιδι ἔκοψε τὸ

ζυγό, έχουμψε καταπάνω στο μάρμαρο και τὸ χτύπησε μὲ τὰ κέρατά του κι ἀπὸ κεῖ ἀπολύθη μουγκρίζοντας στὸν κάμφο. Οἱ χωριανοὶ κατάλαβαν πὼς θὰ τοὺς ἔβρη μεγάλο κακὸ, ἂν τὸ ἀφήσουν, και δὲν ἤθελαν κι ἔλεγαν πὼς θὰ καταστραφοῦν τὰ γεννήματά τους. Ἄλλὰ οἱ Ἑγγλέζοι τοὺς ἔπεισαν πὼς δὲ θὰ πάθουν τίποτα· και τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωὶ ἔβαλαν τὸν παπαὶ μὲ τὸ πετραχήλι και πρῶτος μὲ τὴν ἀξίνα ἔσκαψε τὸ χῶμα ποὺ ἦταν γύρω στοὺς μάρμαρο. Τὸ σήκωσαν λοιπόν, τὸ φόρτωσαν στοὺς καράβι τους και τὸ πῆγαν στὴν Ἀγγλία κι ἐκεῖ τὸ ἔβαλαν σ' ἕνα μουσεῖο. Τὸ καράβι ὅμως ποὺ τὸ φόρτωσαν πραγματικῶς ἔπεισε ὄξω κι ἐχάθηκε.

Τὸν ἄλλο χρόνο ἦταν καλὴ σοδεὶά και οἱ χωριάτες ἐπίστεψαν πὼς τὸ ἀγαλμα θὰ γυρίση πάλι. Ὑστερα ἦρθαν δύστυχοι χρόνοι και εἶδαν πὼς αὐτὸ ἦταν, γιατί ἀφῆσαν νὰ τοὺς πάρουν τὸ ἀγαλμα.

β) Τὸ Πετροκάραβο (Πόρος)

Παραδόσεις γιὰ «μαρμαρώματα» ὑπάρχουν πολλές. Δημοτικὰ τραγούδια περιγράφουν ἀγῶνα δρόμου τοῦ Ἥλιου και τοῦ ἥρωος Γιάννη, ὅπου ὁ θνητὸς ἠττᾶται. Συγγενὴς φαίνεται και ὁ ἀρχαῖος μῦθος γιὰ τὴν κυνηγὸ Ἄργη, ἡ ὁποία κυνηγώντας ἕνα ἐλάφι εἶπε ὅτι θὰ τὸ φτάση, ἀκόμα κι ἂν αὐτὸ τρέξῃ τόσο γρήγορα ὅσο ὁ Ἥλιος. Ὁ Ἥλιος θύμωσε γι' αὐτὸ και τὴν μεταμόρφωσε σὲ ἐλάφι.

Ἀντίκρυ στὸν κάβο Μπίστη τοῦ Πόρου και στὸν Καβαλάρη τῶν Μεθάνων εἶν' ἕνα ξερονήσι μοναχικὸ και ἔρημο, τὸ Πετροκάραβο. Αὐτὸ ἕναν καιρὸ ἦταν μία ἀπὸ τίς μεγαλύτερες μπρατσέρες τοῦ κόσμου.

Ἦταν ὀγλήγορη και πέρναγε ὅλα τ' ἄλλα καράβια. Καπετάνιο εἶχε μιὰ Νεράιδα, ποὺ τὴν ἔχασε ἡ μεγάλη της περηφάνια. Γιατὶ δὲν τὴν ἔσωνε ποὺ ἦταν ἡ πρώτη στὴ θάλασσα, μόν' ἠθέλησε νὰ γίνῃ και ἡ πρώτη τοῦ οὐρανοῦ. Και γι' αὐτὸ βάλθηκε νὰ περάση και τὸ φεγγάρι κι ὀρκίστηκε « ἡ τὸ τὸ φεγγάρι θὰ περάσω ἢ θὰ χαθῶ ».

Και μιὰ βραδιά ἡ Νεράιδα, ἀφοῦ εἰτοίμασε τὸ καράβι της, λείε στοὺς φεγγάρι: « Ἔλα νὰ ἰδοῦμε σήμερα ποιὸς θὰ γίνῃ ὁ ἀφέντης τῆς θάλασσας ». Τὸ φεγγάρι τραβοῦσε ἡσυχὰ τὸ δρόμο του, και ἡ Νεράιδα ἐπάσχιζε νὰ τὸ φτάση. Τρεῖς μέρες και τρεῖς νύχτες ἐπάλεσε, ὅσο

πού είδε τ' άσπρα της πανιά νά γίνουν κουρέλια. Άπό τò θυμò και τή ντροπή της άρχισε νά βρίζη και νά καταριέται τή μάνα της. Τότε σηκώνεται μεγάλη θαλασσοταραχή κι ένα άστροπελέκι έπέτρωσε τò καράβι.

Άν τύχη και ζυγώση κανείς εκεί και βάλη τ' αυτί του σε μιá τρύπα, πού είναι στη μέση στο Πετροκάραβο, άκουει κάτι σαν φωνές, σαν μοιρολόγια· εκεί λέν πώς ήταν ή κάμερα τής Νεράιδας. Και πολλά καράβια, όταν περάσουν από κεί νύχτα και κάνη μεγάλη φουρτούνα, βλέπουν μπροστά στην πλώρη ένα μεγάλο κόκκινο φώς τρεμουλιαστό· μερικοί μάλιστα άλαφροϊσκιωτοί βλέπουν και μιá γυναίκα με κάτασπρα ντυμένη νά κρατῆ αυτό τò φώς στο δεξι της χέρι.

γ) 'Ο δράκοντας του Μεγάλου Σπηλαίου (Καλάβρυτα)

Προτού νά γίνη τò μοναστήρι του Μεγάλου Σπηλαίου, ήταν ó τόπος άγριος, κι έβροσκε εκεί τά γίδια του ένα κορίτσι από 'να χωριό εκεί κοντά. Τò κορίτσι αυτό ήταν πολύ καλό και θεοφοβούμενο και με τή χάρη τής Παναγίας άγιασε και τò λέν άγία Κόρη. Ένα μεσημέρι πού καθότανε εκεί πού είναι ή έκκλησία των Άγίων Πάντων, βλέπει ένα από τά τραγιά της, και ξεκόπη από τ' άλλα και προχώρησε στο γκρεμό, κεί πού φαινότανε ή τρούπα μιās σπηλιάς, μπήκε μέσα, ύστερα βγήκε με τò γέμι του βρεμένο και ήρθε και στάθη μπροστά της. Δέν έδωσε καμιá προσοχή, αλλά και πάλι τò άλλο μεσημέρι τò τραγι έκαμε τò ίδιο, και τρίτη φορά και πάλι τò ίδιο.

Έγινε τότε περιέργη και τò άκολούθησε. Και μπήκε μέσα στη σπηλιά, πού ήταν όλη κρυμμένη από τά βάτα και τούς κισσούς και τ' άλλα φυτά, κι εκεί βλέπει μιá βρύση νά βγαίνει από τò βράχο και ψηλά τήν εικόνα τής Παναγίας, πού τήν έχει ίστορισμένη με μαστίχα ó Εύαγγελιστής Λουκάς. Και άκουσε νά τής φωνάζη ή χάρη της και νά τής λέη πώς θα 'ρθοϋν δυò καλογέροι (και είπτε τά όνόματά τους) και νά τούς δείξη σ' αυτούς τήν εικόνα, νά χτίσουν μοναστήρι.

Έβγήκε ή άγία Κόρη και πραγματικώς σε λίγο είδε τούς δυò καλογέρους, κι ήσαν οί άγιοι, πόχτισαν τò μοναστήρι, τούς είπτε τί είδε και τούς όδήγησε και πήγαν και πήραν τήν εικόνα. Και έσκέφτηκαν νά βάλουν φωτιά νά κάψουν αυτόν τόν λόγγο και νά καθαρί-

σουν τὸ σπήλαιο. Ἄλλὰ μέσα βαθιὰ στὸ σπήλαιο, ἐκεῖ ποὺ εἶναι τὴν ὥρα τὸ μεγάλο βαγέρι τοῦ μοναστηριοῦ, ἦταν ἕνας φοβερὸς δράκοντας. Αὐτός, ὅταν ἀναψε ἡ φωτιά, πῆγε νὰ βγῆ, μόν' ἀπὸ τὴν εἰκόνα, ποὺ τὴν κρατοῦσαν οἱ ἅγιοι, βγῆκε μιὰ ἀστραπή καὶ τὸν ἔκαψε καὶ τὸν ἔκαψε στάχτη. Καὶ μόνο λίγα κόκκαλα του ἔμειναν καὶ τὰ εἶχαν στὸ μοναστήρι, ὅσο ποὺ ἔγινε ἡ μεγάλη φωτιά, ποὺ ἔκαψε τὸ μοναστήρι, πᾶνε πολλὰ χρόνια τώρα, καὶ τὰ ἔκαψε κι αὐτὰ.

δ) Διονύσιος (Κόκκινον τοῦ Δήμου Ἀκραιφνίου τῶν Θηβῶν)

Ἡ χαριτωμένη αὐτὴ παράδοση εἶναι ἀκραιφνῶς ἐλληνική, ἂν καὶ ἀνάλογες ὑπάρχουν καὶ σὲ ἄλλους λαούς· θὰ ἔχουν ὡς κοινὴ πηγὴ κάποιον ἀρχαῖο ἐλληνικὸ μῦθο. Ὁ Διονύσιος τῆς παραδόσεως εἶναι ὁ θεὸς τῆς ἀμπέλου καὶ τοῦ κρασιοῦ Διόνυσος, καὶ ἡ Ἀξιά, δηλαδὴ ἡ Νάξος, ἦταν ἕνα ἀπὸ τὰ πρὶν σημαντικὰ κέντρα τῆς λατρείας του. Τὴν ἡθικὴ διδασκαλία γιὰ τ' ἀποτελέσματα τοῦ κρασιοῦ ἐπανάλαμβανον πολλοὶ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς.

Ὅταν ὁ Διονύσιος ἦταν ἀκόμη μικρός, ἔταξιδεψε γιὰ νὰ πάη στὴν Ἀξιά. Ἐπειδὴ ἦταν πολὺς ὁ δρόμος, ἀπόστασε καὶ κάθισε σ' ἕνα κοτρόνι γιὰ νὰ ξεκουραστῆ. Ἐκεῖ ποὺ κοίταζε πέρα δῶθε, βλέπει μπρὸς στὰ πόδια του νὰ φυτρῶνῃ ἕνα βοτάνι, ποὺ τοῦ ἐφάνη τόσο πολὺ ὁμορφο, ὥστε ἀποφάσισε νὰ τὸ πάρῃ μαζί του καὶ νὰ τὸ ματαφυτέψῃ. Τὸ ξερίζωσε τὸ λοιπὸν καὶ τὸ κουβαλοῦσε μαζί του. Ἀλλὰ ὁ ἥλιος ἔκαιγε πολὺ καὶ φοβήθη μὴν ξεραθῆ, προτοῦ νὰ φτάσῃ στὴν Ἀξιά. Ἐκεῖ βρῆκε ἕνα κοκκαλοπούλιο, τὸ ἔβαλε τὸ βοτάνι μέσα καὶ τράβηξε τὸ δρόμο του. Ἀλλὰ στὰ εὐλογημένα χέρια του τὸ βοτάνι τόσο γρήγορα μεγάλωσε, ποὺ ἔβγαине κι ἀποπάνω κι ἀποκάτω ἀπὸ τὸ κόκκαλο. Ἐφοβήθη πάλι μὴν ξεραθῆ καὶ συλλογίζοτανε τί νὰ κάμῃ. Τότε βρῆκε ἕνα κόκκαλο λιονταριοῦ, ποὺ ἦταν χονδρύτερο ἀπὸ τοῦ πουλιοῦ τὸ κόκκαλο, καὶ σ' αὐτὸ ἔχωσε τὸ κόκκαλο τοῦ πουλιοῦ μὲ τὸ βοτάνι. Σὲ λίγο μεγάλωσε καὶ ἔβγαине ὄξω καὶ ἀπὸ τοῦ λιονταριοῦ τὸ κόκκαλο. Βρῆκε μιὰ γαῖδουροκοκκαλο ποὺ ἦταν μεγαλύτερη ἀπὸ αὐτό, κι ἔχωσε μέσα τοῦ πουλιοῦ καὶ τοῦ λιονταριοῦ τὸ κόκκαλο κι ἔτσι ἔφτασε στὴν Ἀξιά.

Ὅταν θέλησε νὰ φυτέψῃ τὸ βοτάνι, ἐπαρτήρησε πῶς οἱ ρί-

ζες του ἦσαν κολλημένες στὰ κόκκαλα, καὶ δὲ μποροῦσε νὰ τὸ βγάλη χωρὶς νὰ χαλάσῃ τὶς ρίζες· τὸ ἐφύτρεψε λοιπὸν ὅπως ἦταν. Σὲ λίγο φύτρωσε τὸ βοτάνι καὶ πρόκοψε κι ἔγινε ἀμπέλι κι ἔβγαλε σταφύλια. Ἄπ' αὐτὰ ἔφτιασε τὸ πρῶτο κρασί καὶ ἔδωκε στοὺς ἀνθρώπους νὰ πιοῦν. Καὶ ὦ τοῦ θαύματος! Ὄταν οἱ ἀνθρωποὶ ἔπιναν, στὴν ἀρχὴ κελαηδοῦσαν σάν τὰ πουλιά· ὅταν ἔπιναν περισσότερο, γίνονταν δυνατοὶ σὰ λιοντάρια, κι ὅταν ἀκόμη περισσότερο ἔπιναν, γίνονταν σάν τὰ γαϊδούρια.

Ν. Γ. Πολίτου, «Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, Παραδόσεις», τόμ. Α'.

III. ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ — ΒΙΟΓΡΑΦΙΑΙ — ΧΡΟΝΙΚΑ

I. ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

Κήρυξις τῆς Ἐπαναστάσεως ἐν Ἄρτῃ

Τελειώνοντας ὁ πόλεμος, συνάχτηκαν καὶ οἱ πρόκριτοι τῶν χωριῶν τῆς Ἄρτας καὶ οἱ νοικοκυραῖγοι καὶ μιλήσανε πῶς θὰ βαστάξουν αὐτὸν τὸν μεγάλον ὄχτρον, ὅπου ἔταν πνιμένους ὅλος αὐτὸς ὁ τόπος ἀπὸ τὰ Γιάννινα, Ἄρτα, Πρέβεζα, Σούλι, ὅλο αὐτὸ τὸ καυκὶ πλῆθος Τουρκιᾶ καὶ πασάδες καὶ ὅλο νέοι κουβαλιόνταν ἀπ' οὐλα τὰ μέρη τῆς Τουρκιᾶς καὶ Ἀρβανιτιᾶς ἐξαιτίας τοῦ Ἀλήπασα τὴν πολιορκία. Καὶ ὕστερα γεννήθη καὶ τὸ δικὸ μας τὸ Ἑλληνικὸν κι ἐμεῖς τὸ πηγαίναμε σκεπασμένο, ὅτι δουλεύομε διὰ τὸν Ἀλήπασα, τὸν ἀφέντη μας, νὰ τὸν σώσωμε, ὅτι ἀδίκως τὸν κατατρέχει ὁ Σουλτάνος. Αὐτὰ βγαίναμε νὰ ἐλκίζωμε τοὺς Τούρκους Ἀρβανίτες, τὸ κόμμα τοῦ Ἀλήπασα, νὰ τοὺς ἔχωμε φίλους αὐτούς, νὰ μᾶς βοηθήσουνε κι αὐτῆνοι, ὅτι ἤμαστε ὀλίγοι καὶ οἱ Τούρκοι πλῆθος.

Ἀφοῦ συνάχτηκαν οἱ πρόκριτοι καὶ οἱ νοικοκυραῖγοι, μιλήσαμε νὰ εἶναι αὐτὸ τὸ μυστήριον κρυφόν, καὶ τῶν ἀνθρώπων τοῦ Ἀλήπασα νὰ τοὺς λέμε συντρόφους διὰ τὸν σωμὸ τοῦ Ἀλήπασα. Ἀφοῦ μιλήσαμε δι' αὐτό, εἶπαμε καὶ μὲ τί μέσα θὰ βαστήσουμε τὸν πόλεμον. Καὶ δὲν εἶχαμε οὔτε ὄπλα οἱ περισσότεροι οὔτε τ' ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου ὅλοι. Ἀποφάσισαν οἱ νοικοκυραῖγοι ὅτι ἡ τυραγνία τῶν Τούρκων — τὴν δοκιμάσαμεν τόσα χρόνια, δὲν ὑποφέρνονταν πλέον. Καὶ δι' αὐτῆν τὴν τυραγνία, ὅπου δὲν ὀρίζαμεν οὔτε βιὸν οὔτε τιμὴ οὔτε ζωὴ (ξέραμεν κι ὅτ' ἤμασταν ὀλίγοι καὶ χωρὶς τ' ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου) ἀποφασίσαμεν νὰ σηκώσωμεν ἄρματα ἐναντίον αὐτῆς τῆς τυραγνίας. Εἴτε θάνατος εἴτε λευτεριά. Τώρα ὅπου ἀρχίσαμεν, νὰ τοὺς πολεμήσωμεν καὶ νὰ θυσιάσωμεν καὶ τὸ βιὸν μας εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ σ' ἐκείνους ὅπου δὲν ἔχουν τὸν τρόπον, νὰ τοὺς ζωοτροφίζωμεν καὶ νὰ κάνουν καὶ ἐκεῖνοι τὰ χρέη τους διὰ τὴν πατρίδα. Τότε σύστησαν τοὺς ἀνθρώπους τοὺς τιμίους καὶ πρόβλεπαν διὰ τ' ἀναγκαῖα καὶ δὲν καρτεροῦσαν οἱ ἀνθρώποι. Ἀπὸ κείνους πάλε ὅποιος εἶχε τὸν τρόπον τοὺς ἔδινε καὶ τὸ δικόν του καὶ πολέμαγε καὶ διὰ τὴν λευτεριάν του· πολιτικὸς καὶ στρατιωτικὸς ἦταν τὸ ἴδιον,

Καί αὐτὸ τὸ σύστημα ἦταν σὲ ὅλη τὴν πατρίδα, καὶ μὲ αὐτὸ τὸ σύστημα πορέψαμε δυὸ χρόνια. Τηρᾶτε τὸ ἱστορικὸν ἐκείνου τοῦ καιροῦ πόσο προβοδέψαμε, πόση ἄρμονίαν εἶχαμε, πόση ὁμόνοια καὶ ἀδελφοσύνη.

Μάχη τῆς Σφακτηρίας (Ἀπρίλιος 1825)

Σὲ δυὸ μέρες εἶδαμε καρσί εἰς τὴν Μοθώνη καὶ Σφακτηρία ὡς ἑκατὸν τριάντα κομμάτια καράβια τούρκικα τοῦ Σουλτάνου, τοῦ Μπραΐμη, τῶν Ἀλτζερίνων καὶ τῶν ἀλλουινῶν ὄτζακιῶν. Σὲ δυὸ ἡμέρες ἦρθε κι ὁ Μιαούλης μὲ τὰ ἑλληνικὰ ὡς τριάντα κομμάτια· καὶ ἦταν καρσί εἰς τὰ τούρκικα· καὶ φαίνονταν τὰ ἑλληνικὰ σὰν φελοῦκες μπρὸς εἰς τὰ τούρκικα. Τότε σὰν ἦρθε ὁ στόλος τοῦ Μπραΐμη, στέλνει ἕναν Τοῦρκο ἀπ' ὄξω τὸ κάστρο νὰ μιλήσουμε. Βγήκαμε ἀπὸ τὸ κάστρο διορισμένοι ὁ Μπεζαντὲς Μαυρομιχάλης ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτες, ὁ Γιατράκος ἀπὸ τοὺς Πελοποννήσιους, ἐγὼ ἀπὸ τοὺς Ρουμελιῶτες. Τοῦ λέμε τοῦ Τοῦρκου: « Τί ὀρίζεις; — Ὁ πασὰς μ' ἔστειλε ν' ἀφήσετε τὸ κάστρο νὰ φύγετε, νὰ μὴ χαθῆτε. — Δὲν πρέπει ὁ πασὰς, τοῦ εἶπαμε, νὰ μᾶς λυπᾶται τόσο· ἄς κοπιᾶση νὰ τὸ πάρη μὲ πόλεμον κι ὅταν μᾶς κυργέψη, φαίνεται ἡ ἐσπλαγχνία του. Καὶ σύρε εἰς τὴν δουλειά σου ».

Ἔφυγε ὁ Τοῦρκος. Βλέπομε ἀπὸ τὰ καράβια ἔρχονται πληθὸς φελοῦκες κι ἔμπαιναν ἀσκέρια καὶ τὰ πήγαιναν εἰς τὰ καράβια. Εἰς τὴν Σφακτηρία τὸ νησί εἶχαμε ἕξι κομμάτια κανόνια καὶ φύλαγαν τὸ στόμιον τοῦ λιμανιοῦ καὶ καμπόσους ἀνθρώπους ἐκεῖ ἀπάνου. Ὅταν οἱ φελοῦκες τελείωσαν τ' ἀσκέρι τὸ τούρκικον, τὸ ἔβαλαν εἰς τὰ καράβια τους. Τότε βλέπομεν τὰ καράβια πλησιάζουν, ὅσα εἶχαν τ' ἀσκέρι, κοντὰ εἰς τὸ νησί κι Ἀβαρίνους.

Ὅσοι ἦταν εἰς τὸ νησί γυρεύουν δύναμιν — γύρευε ὁ Ἀναγνωσταρᾶς ὁ ὑπουργὸς νὰ βγῶ ἐγὼ μὲ τοὺς ἀνθρώπους μου εἰς τὸ νησί, ὅπου ἔταν κι αὐτός, καὶ νὰ πάρω κι ἐκείνους ἀπὸ τοὺς Ἀβαρίνους, νὰ πᾶμε ὅλοι στὸ νησί νὰ δυναμώσουμε ἐκείνη τὴν θέσιν. Ἀκούγοντας αὐτὸ ὅσ' ἦταν εἰς τὸ κάστρο, πὼς θὰ πάγω μὲ τὸ σῶμα μου εἰς τὸ νησί, δὲν θέλησαν· ἂν βγῶ ἐγὼ μὲ τοὺς ἀνθρώπους μου, βγαίνουν κι ἐκεῖνοι. Καὶ γράφει ὁ φρούραρχος ὅτι ἐμένα δὲν μ' ἀφήνουν ἀπὸ τὸ κάστρο νὰ βγῶ. Τότε βγάλαμε τὸν Τζόκρη καὶ τὸν Σταῦρο Σαῖνη

μέ καμπόσους και πήγαν εις τὸ νησί· κι ἔστειλε κι ὁ Χατζηχρήστος καμπόσους δικούς του ἀπὸ τοὺς Ἀβαρίνους.

Τότε τὰ καράβια τὰ τούρκικα βαροῦσαν ἐκείνους εις τὸ νησί με τὰ κανόνια· δὲν τοὺς ἔδωσαν καιρὸν νὰ ὀχυρωθοῦνε· και ἦταν εις τὸ σιάδι. Οἱ φελοῦκες πλήθος με τ' ἀσκέρια τὰ τούρκικα κάμανε ντισμπάρκο ἀπάνου εις τὸ νησί. Αὐτῆνοι πολλοί, οἱ ἐδικοί μας ἀδύνατοι — και κάτι ὀλίγοι γλίτωσαν ἀπὸ τοὺς δικούς μας κατὰ τὸ μέρος τοῦ Ἀβαρίνου. Ρίχνονταν εις τὴν θάλασσα κι ὅσοι μέναν χωρὶς νὰ πνιγοῦνε ἐκείνοι γλίτωσαν. Χάθηκαν ἐκεῖ κεφαλές, ὁ Τζαμαδός, ὁ Ἀναγνωσταράς, ὁ Σαίνης, ὁ Σίμος και ἄλλοι πολλοί.

Εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν πήγε κι ὁ Μπραίμης μ' ὄλες τὶς δύνამες και πολέμαγε τοὺς Ἀβαρίνους με κανόνια και ντουφέκια και τὰ καράβια του τοῦ πελάγου. Τότε βγήκαμεν κι ἐμεῖς ἀπὸ τὸ κάστρο ἐναντίον τῶν Τούρκων εις τὰ χαρακώματά τους, τοὺς πολεμήσαμεν γενναίως. Βλέποντας αὐτὸ οἱ Τοῦρκοι τοῦ νησιοῦ, μᾶς βαροῦσαν με τὰ κανόνια τὰ δικά μας, ὅπου ἔχουμεν εις τὸ νησί· μᾶς βαροῦσαν ἀπὸ τὶς πλάτες κι ἤφεραν κι ἀσκέρια ἀπ' τὸ νησί ἐναντίον μας· και δυναμώθηκαν καλά οἱ Τοῦρκοι. Σκοτώσαμεν ὀλίγους· κι ἀπὸ μᾶς σκοτώθηκαν καμπόσοι και πληγώθηκαν. Μᾶς ἀφάνισαν τὰ κανόνια. Μπήκαμεν πίσου εις τὸ κάστρο. Ὁ Μπραίμης πήρε και τοὺς Ἀβαρίνους με συνθήκες· κι ἄλλο φύγαν με γιρούσι, κι ἀπ' αὐτοὺς ἄλλοι σκοτώθηκαν και πληγώθηκαν. Πῆρε και σκλάβους τὸν Χατζηχρήστον, τὸν δεσπότη Μοθώνης ὅπου ἔταν ἐκεῖ· κι ἐκείνον ὅπου ἔχα κεφαλή εις τοὺς ἀνθρώπους μου τὸν πλήγωσαν και τὸν πιάσανε· και τὸν πήγαν εις τὸ Μισίρι. Στάθη τέσσερα χρόνια ἐκεῖ κι ὀλίγον καιρὸν ἔχει ὅπου ῥθε. Τὸν λένε Στάμον Βελέτζα.

Εἰς τὸ νησί ἀπάνου ἦταν και ὁ Μαυροκορδάτος· μπήκε εις τὸ καράβι τοῦ Τζαμαδοῦ, μπήκε κι ὁ Σαχτούρης μέσα, ὁ φρούραρχος τοῦ Νιόκαστρου, και πολεμώντας μ' ὄλα τὰ καράβια τῶν Τούρκων σώθηκαν με μεγάλον κίντυνο και μ' ἀπερίγραφη γενναιότητα ὅπου ἔδειξαν αὐτῆνοι οἱ ἀνθρωποὶ τοῦ καραβιοῦ. Ἄλλο ἦταν νὰ τὸ βλέπη ὁ ἀνθρωπος κι ἄλλο νὰ τὸ λέγη. Σώθηκαν με τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ δίνοντάς τους ἀντρεία πολλή.

Αὐτῆνη ἡ μέρα, ἀδελφοὶ ἀναγνώστες, ἦταν πολὺ φαρμακερὴ διὰ τὴν πατρίδα, ὅπου ἔχασε τόσα παλικάρια και σημαντικούς ἀν-

τρεις, στεριανούς και θαλασσινούς· διὰ ὅλη τὴν πατρίδα ἦταν φαρμάκι ἐκείνη ἡ μέρα και διὰ μᾶς πεθαμός, ὅτι χάσαμεν τοὺς συντρόφους μας.

Εἰς τοὺς Μύλους τῆς Λέρνης (13 Ἰουνίου 1825)

Εἰς τοὺς Μύλους τ' Ἀναπλιοῦ ἦταν γιομάτο ζαϊρέδες και πολεμοφόδια, ὅπου ἔχαν πάρει τὰ καράβια μας πρέζες, ὅπου τὰ πάγαιναν τοῦ Μπραίμη, και ἦταν ὅλα ἐκεῖ νὰ χρησιμέσουν διὰ τὸν Ἀρχηγὸν τῆς Πελοπόννησος, ὅπου θὰ πολεμήσῃ τοὺς Τούρκους. Κι οἱ Τοῦρκοι ἔρχονταν εἰς τοὺς Μύλους νὰ πάρουν τοὺς ζαϊρέδες τους και πολεμοφόδια τους ὀπίσου, ὅπου τοὺς πῆραν τὰ καράβια μας.

Τότε ἔπιασα τοὺς Μύλους και ἔφκιασα ταμπούρια κι ἔκλεισα τοὺς Μύλους μέσα. Τὸν τοῖχο τὸν ἔχτισα ὡς μέσα εἰς τὴν θάλασσαν και τὸν ἀσφάλισα καλά ὄλο μὲ μασγάλια. Ἔπιασα και τὴν κούλια ὅπου ἔναι πλησίον στοὺς Μύλους, και τὴν τρύπησα ἀπὸ πάνου εἰς τὸ πάτωμα και εἰς τὸ κατώγι. Ἔκοψα και νερὸ ἀπὸ τὸ μυλαύλακον και τὸ πέρασα εἰς τὴν κούλια κάτου ἀπὸ τὴν γῆ, νὰ ἔχωμεν νερό, ὅτι παλαβώσαμε ἀπὸ νερὸ εἰς τὸ Νιόκαστρον.

Ἄφοῦ ἔφκιασα αὐτά, ἔφκιασα και ταράτζα εἰς τὰ κεραμίδια τῆς κούλιας, και τὴν ἄλλη κούλια τὴν συγύρισα καλά νὰ δεχτῶ τὸν ἀφέντη μου τὸν Μπραίμη, ὅπου ἔθελε εἰς τὸ Νιόκαστρο νὰ μὲ πάρῃ μαζί του, ὅτι μ' ἤβρε νηστικὸν και διψασμένον. Συγυρίστηκα εἰς τοὺς Μύλους κι ἐφόδιασα τίς κούλιες ἀπ' οὔλα τ' ἀναγκαῖα, και κρέας και κρασί και ρακί, — και τώρα θέλει ἰδεῖ ντουφέκι ἑλληνικόν !

Εἰς τὴν Καλαμάτα ὁ Μπραίμης ἔσμιξε μὲ τὸν Ντερνύ, τὸν ναύαρχον τῆς Γαλλίας, κι ἔφαγαν εἰς τὴν φρεγάδα του· κι ἕνας τράβηξε τῆς στεριᾶς κι ἄλλος τοῦ πελάου και εἶπαν νὰ σμίξουν εἰς τοὺς Μύλους. Και ἦρθε ὁ ναύαρχος Ντερνύς-πρωτύτερα. Πῆγα και τόκαμα βίζιτα και μοῦ εἶπε ὅτι ἐγὼ δὲν θὰ μπορέσω νὰ πολεμήσω τὸν Μπραίμη. Τοῦ εἶπα : « Τέτοιες συνθήκες δὲν ἔκαμα, ὅταν ἔφυγα ἀπὸ τὸ Νιόκαστρο· ὅτι δὲν εἶχα ζαϊρὲ ἐκεῖ και θὰ τὸν πολεμήσουμεν ἐδῶ, νὰ εἶμαστε και τὰ δυὸ μέρη χορτάτα ».

Δυνάμωσα τὴν θέσιν τῶν Μύλων καλά, νὰ πολεμήσουμεν ἐκεῖ ὅσο νὰ λιώσουμε. Ὅτι, ἂν μᾶς πάρῃ αὐτὴν τὴν θέσιν, πάγει και τ' Ἀνάπλι...

Ἐκεῖ ὅπου ἴφκίανα τὶς θέσες εἰς τοὺς Μύλους, ἦρθε ὁ Ντερνὺς νὰ μὲ ἰδῆ. Μοῦ λέγει : « Τί κάνεις αὐτοῦ ; Αὐτὲς οἱ θέσες εἶναι ἀδύνατες· τί πόλεμον θὰ κάμετε μὲ τὸν Μπραϊμή αὐτοῦ ; — Τοῦ λέγω, εἶναι ἀδύνατες οἱ θέσες κι ἐμεῖς, ὅμως εἶναι δυνατὸς ὁ Θεός, ὅπου μᾶς προστατεύει· καὶ θὰ δεῖξομεν τὴν τύχη μας σ' αὐτὲς τὶς θέσες τὶς ἀδύνατες. Κι ἂν εἴμαστε ὀλίγοι εἰς τὸ πλῆθος τοῦ Μπραϊμή, παρηγοριόμαστε μ' ἓναν τρόπον, ὅτι ἡ τύχη μᾶς ἔχει τοὺς Ἕλληνας πάντοτε ὀλίγους. Ὅτι ἀρχὴ καὶ τέλος, παλαιόθεν καὶ ὡς τώρα, ὅλα τὰ θερία πολεμοῦν νὰ μᾶς φᾶνε καὶ δὲν μποροῦνε· τρῶνε ἀπὸ μᾶς καὶ μένει καὶ μαγιά. Καὶ οἱ ὀλίγοι ἀποφασίζουν νὰ πεθάνουν· κι ὅταν κάνουν αὐτήνη τὴν ἀπόφασιν, λίγες φορὲς χάνουν καὶ πολλὰς κερδαίνουν. Ἡ θέση, ὅπου εἴμαστε σήμερα ἐδῶ, εἶναι τοιοῦτη· καὶ θὰ ἰδοῦμεν τὴν τύχη μας οἱ ἀδύνατοι μὲ τοὺς δυνατούς. — Τρὲ μπιέν » λέγει κι ἀναχώρησε ὁ ναύαρχος.

Ἀπάντησις τοῦ ἀγωνιστοῦ εἰς τὸν Ἐἰδὲκ

Ἁ Μακρυγιάννης ἦλθεν εἰς σύγκρουσιν μὲ τοὺς Βαυαροὺς διὰ τὸ ζήτημα τῆς βαθμολογίας τῶν ἀγωνιστῶν.

Τότε τοῦ λέγω : « Ἐγὼ κι ἀπλὸ στρατιώτη νὰ μὲ βάλετε στρέγω διὰ τὴν ἀγάπη τῆς πατρίδας μου. Ὅμως ἐδῶ δουλεῖ ἀδικία καὶ δὲν εἶναι δικὴ σας γνώσις αὐτὲς, εἶναι ἀλλοιῶν· καὶ δὲν θὰ πᾶμεν καλά ». Ἐγὼ τὸ εἶπα ἀπαθῆς. Ὁ φίλος μου ὁ Ἄιντεκ ἐπειράχτη καὶ μόκρινε μὲ πολὺν φαρμάκι. « Ὅ,τι σᾶς λένε, αὐτὸ θὰ κάμετε, καὶ γινώμεν δὲν μπορεῖτε νὰ δώσετε, ὅτι ὁ Μπαυαρία ἔχει τριάντα χιλιάδες *μπαγενέτα* καὶ φέρνει ἐδῶ καὶ σᾶς ὑποτάζει ». Τότε βρέθηκα εἰς θέση δεινὴ· νὰ μὴν μιλήσω δὲν μποροῦσα, ὅτι ἀδικιόνταν οἱ ἀγωνισταὶ καὶ βραβεύονταν οἱ κόλακες. Τοῦ λέγω : « Δυστυχία μας τῶν καημένων ! Κακὰ καὶ ψυχρὰ θὰ πᾶμεν. Ἐγὼ σοῦ μίλησα ἀλλιῶς κι ἐσὺ μοῦ ἀπαντεῖς διαφορετικὰ μὲ *μπαγενέτα*. Σᾶς λέγω, ὡς φίλος, νὰ πασκίσετε καὶ τὸν Βασιλέα κι ἐσᾶς ν' ἀγαποῦμεν, κι ὄχι νὰ σᾶς φοβόμαστε. Ὅτι τὸν κιοτὴ χίλιες φορὲς νὰ τὸν ἔβρης κιοτὴ καὶ νὰ τὸν χτυπᾶς, πάγει καλά· μιὰ νὰ σὲ χτυπήσῃ, δὲν σὲ φοβᾶται πλέον. Κι αὐτήνη ἡ πατρίδα δὲν λευτερώθη μὲ παραμύθια, λευτερώθη μ' αἵματα καὶ θυσίαι· κι ἀπὸ αὐτὰ ἔγινε βασιλείον — κι ὄχι νὰ βραβεύονται ὀλοένα οἱ κόλακες κι οἱ ἀγωνισταὶ νὰ ἀδικιῶνται. Ὅτι, ὅταν σκο-

τώνονταν οί άγωνισταί, αύτήνοι κοιμόνταν. Κι όσο άγαπώ την πατρίδα μου δέν άγαπώ άλλο τίποτας. Νά 'ρθή ένας νά μου εϊπῆ ότι θά πάγη όμπρός ή πατρίδα, στρέγομαι νά μου βγάλη και τά δυό μου μάτια. "Ότι, άν εϊμαι στραβός και ή πατρίδα μου εϊναι καλά, με θρέφει· άν ή πατρίδα μου εϊναι άχαμνά, δέκα μάτια νά 'χω, στραβός θά νά εϊμαι. "Ότι σ' αύτήνη θά ζήσω, δέν έχω σκοπόν νά πάγω άλλοϋ. — Μοϋ λέγει, τόν βασιλέα δέν τόν άγαπās ; — "Όχι τοϋ λέγω· δέν ξέρω ψέματα. "Όταν χαθῆ ή πατρίδα μου, οϋτε αύτός μ' έχει ύπήκογόν του οϋτε εγώ βασιλέα. Και δι' αύτό χρειάζεται δικαιοσύνη από σās κι όχι φοβέρες με μπαγενέτες ».

Στρατηγοϋ Μακρυγιάννη «'Απομνημονεύματα»

2. ΔΙΗΓΗΣΙΣ ΣΥΜΒΑΝΤΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΥΛΗΣ

(Καθ' ύπαγόρευσιν Θ. Κολοκοτρώνη εις Γ. Τερτσέτην)

α) 'Ο Κολοκοτρώνης έναντίον τοϋ 'Ιμπραήμ

Πολλοί έφώναζαν τότε και ή ίδια ή Κυβέρνηση με έγραφε νά συστήσω γενικό στρατόπεδο και νά κάμω ένα γενικό πόλεμο. Αϋτοι όμως δέν ήξευραν την κατάστασή μας, διότι οί Τουρκοί ειχαν πιάσει τó κέντρο και δέν μās άφηκαν ποτέ νά συγκεντρωθούμε δέκα και δεκαπέντε χιλιάδες νά αντιπαραταχθούμε εις τόν έχθρό. Κάθε έπαρχία έφρόντιζε διά την υπεράσπισή της. "Επειτα ό τόπος ειχε έρημωθῆ, ό πόλεμος δέν άφηνε νά καλλεργῆται, ψωμί δέν έβρίσκαμε, ή Κυβέρνηση ήτον μόνο διά τó όνομα, διότι δέν ειχε και εκείνη και δέν μās έστελνε, μόνο με αστάχια, ψάρι και με κρέας έζούσαμε εικοσι και τριάντα ήμέρες. Και άν εκάμναμε και ένα γενικό πόλεμο και έχάνοντο τέσσερες ή πέντε χιλιάδες, ήτον άδύνατο νά μεταμαζεύσω στρατεύμα, ένω, άν έχάνοντο και δέκα - δεκαπέντε χιλιάδες παλιαραπάδες, έφερνεν άλλους ό 'Ιμπραήμης.

Εις αύτή την περίσταση οί τσοπάνηδες μās έβοήθησαν πολύ, διατι όλο με τά ζωντανά τοϋ κόσμου έβαστιέτο στρατόπεδο. Εις αύτους τοϋς άκροβολιστικούς πολέμους όλοι ευδοκίμησαν, όλοι, πλην κατ' έξοχήν ό 'Αντωνάκης Κολοκοτρώνης, ό Κορέλας από τó 'Αρ-

κουδόμεμα, ὁ παπα - Δημήτρης ἀπὸ τὸ Χρυσοβίτσι· ἐσκότωναν πότε εἴκοσι, πότε τριάντα, σαράντα, πενήντα. Εἰς ὅλες τὲς ἐπαρχίες ἀπαντοῦσε ἀντίσταση. Οἱ Ἀρκαδιοὶ καὶ οἱ Κοντοβουνίσιοι καὶ ὅλοι οἱ Μεσσηνιοὶ ἐπήγαιναν εἰς τὰ Μοθωκόρωνα καὶ τοὺς ἐκτυποῦσαν τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς ἐσκότωναν καὶ τοὺς ἐπαῖρναν πότε εἴκοσι, πότε τριάντα, σαράντα μολάρια, καὶ ἔτσι ἐζοῦσαν, διατὶ μισθὸν οἱ Πελοποννήσιοι δὲν ἐπῆραν, παρὰ ἀπὸ τὰ τούρκικα λάφυρα ἐζοῦσαν. Οἱ κάτοικοι τῶν ἐπαρχιῶν ἐπήγαιναν εἰς ἓνα βουνό, ἐρχόντανε οἱ Τούρκοι, ἔφευγαν καὶ ἐπήγαιναν εἰς ἄλλο βουνό· ὅλα αὐτὰ ἐγίνοντο εἰς τὰ 1826.

Ἐπειδὴ τοῦ ἐχάλασα τοὺς μύλους τοῦ Ἰμπραίμη, δὲν εἶχε πλέον πῶς νὰ ἔχη ζωοτροφίες. Ἄνοιξε δρόμο ἀπὸ τὰ Μοθωκόρωνα ἕως τὴν Τριπολιτσά, καὶ ἀπὸ τὴν Μεσσηνία ἔστειλε φορτηγὰ μὲ ζωοτροφίες, ἔπιασε εἰς τοῦ Ἰσαρι καὶ ἔκαμε στρατόπεδο. Ἀφοῦ μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο ἐφοδίασε διὰ κάμποσο καιρὸ τὴν Τριπολιτσά καὶ ἄφηκε καὶ πέντε χιλιάδες φρουρά, αὐτὸς ἐσυνάχθηκε εἰς τὰ μεσσηνιακὰ φρούρια.

Ἀφοῦ ἔμαθα ἀπὸ ζωντανοὺς Ἀράπηδες, ποὺ ἔπιαναν οἱ Ἕλληνες, ὅτι ὁ Ἰμπραίμης ἐτοιμάζεται, διὰ νὰ περάσῃ ἀπὸ τὴ Γαστούνη καὶ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸ Μισολόγγι, ἔγραψα εἰς τὴν Κυβέρνηση καὶ τοὺς ἔδωκα γνώμη μὲ δυὸ γράμματά μου, ὅτι νὰ μοῦ δώσουν τὴν ἄδεια νὰ ὑπάγω εἰς τὴν Γαστούνην ἢ ἄλλον νὰ στείλουν, διὰ νὰ σηκώσουν ὅλες τὲς ζωοτροφίες, ὅπου εὐρίσκοντο εἰς τὴν Γαστούνη, καὶ νὰ τὲς ἐμβάσουν εἰς τὸ Μισολόγγι, καὶ ἂν ἤθελαν μὲ ἀκούσει, ὁ Θεὸς ἡξέυρει πῶς ἤθελε γυρίσουν τὰ πράγματα, διατὶ τὸ Μισολόγγι δὲν ἤθελε πέσει ἔχοντας ζωοτροφίες. Εἶχαν καιρὸν εἴκοσι ἡμέρες· τοὺς ἔδωσα τὴν εἶδηση πρωτύτερα. Ἐφοδίασε τὰ τρία φρούρια μὲ στρατεύματα καὶ ζωοτροφίες, καὶ ἐκίνησε διὰ τὴν Γαστούνη. Οἱ Γαστουναῖοι, ἄλλοι ἐπῆραν τὰ βουνὰ καὶ ἄλλοι ἐκλείσθηκαν εἰς τὸ Χλομούτσι· ἀπὸ τὲς ζωοτροφίες ἄλλες ἔκαψε καὶ ἄλλες ἐβάσταξε καὶ τὲς ἐπῆρε στὸ Μισολόγγι.

β) Ἡ ἐντύπωσις ἀπὸ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου

Τὴν ἡμέραν τῶν Βαίων ἔκαμαν γιουρούσι στὸ Μισολόγγι οἱ ἤρωες τοῦ Μισολογγίου, σὲ τόσες χιλιάδες ἀσκέρι, σὲ τόσα κανόνια, χαντάκια, καβαλαριά· ἐγλίτωσαν δυὸ χιλιάδες καὶ τὸ γυναικόπαιδο ἔγινε θύμα. Μᾶς ἤλθε ἡ εἶδηση Μεγάλῃ Τετράδῃ, εἰς τὸ

δειλινό, πού είχε παύσει ή Συνέλευση και είμεθα εις κάτι ἴσκιους. Μᾶς ἤλθε εἶδηση, ὅτι τὸ Μισολόγγι ἐχάθη. Ἔτσι ἐβάλαμε τὰ μαῦρα ὄλοι, μισή ὥρα ἐστάθη σιωπή πού δὲν ἔκρινε κανένας, ἀλλ' ἐμέτρεε καθένας μὲ τὸ νοῦ του τὸν ἀφανισμό μας. Βλέποντας ἐγὼ τὴ σιωπὴ ἐσηκώθηκα εἰς τὸ πόδι και τοὺς ὀμίλησα λόγια, διὰ νὰ ἐμψυχωθοῦν. Τοὺς εἶπα ὅτι τὸ Μισολόγγι ἐχάθη ἐνδόξως και θὰ μείνη αἰῶνας αἰῶνων ἢ ἀνδρεία. Ἐὰν βάλουμε τὰ μαῦρα και ὀκνεύσωμε, θὰ πάρωμε τὸ ἀνάθεμα και θὰ πάρωμε τὸ ἀμάρτημα τῶν ἀδυνάτων ὄλων. Μὲ ἀπεκρίθησαν : « Τί νὰ κάμωμε τώρα, Κολοκοτρώνη ; ». « Τί νὰ κάμωμε ; » τοὺς λέγω. « Τὴν αὐγὴ νὰ κάμωμε συνέλευση, νὰ ἀποφασίσωμε κυβέρνηση, πέντε, ἕξι, ὀκτῶ ἄτομα, διὰ νὰ μᾶς κυβερνήσουν, και νὰ διαλέξωμε και ἄτομα νὰ ἀποφασίσουν νὰ ἀνταποκρίνωνται μὲ τὰ ἐξωτερικά (πού τότε ἦτο περασμένος και ὁ μινίστρος Κάνιγγ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολη)· ἡ ἐπιτροπὴ τῆς συνελεύσεως διὰ τὰ ἐξωτερικά νὰ δίδη λόγο εἰς τὴν Κυβέρνηση και εἰς τὸ λαό, και ἡμεῖς οἱ ἄλλοι νὰ σκορπίσωμε εἰς τὲς ἐπαρχίες και νὰ πιάσωμε γενικῶς τὰ ἄρματα, ὡς τὰ πρωτοπιάσαμε εἰς τὴν Ἐπανάσταση ».

Θ. Κολοκοτρώνη, « Ἀπομνημονεύματα »

3. ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΕΝΘΥΜΗΜΑΤΑ

Ἀπὸ τὰ μέσα Φεβρουαρίου 1826 ἄρχισαν πολλὲς φαμελιὲς νὰ ὑστεροῦνται τὸ ψωμί. Μία Μεσολογγίτισσα, Βαρβάρηνα ὠνομάζετο, ἦτις περιέθαλπεν ἀσθενῆ και τὸν αὐτάδελφόν μου Μῆτρον, ἐτελείωσε τὴν θροφήν της και μυστικά, μαζί μὲ ἄλλες δύο φαμελιὲς Μεσολογγίτικες, ἔσφαξαν ἕνα γαῖδουράκι, πωλᾶρι, και τὸ ἔφαγαν.

Τὲς ἤῤρα, ὁπού ἔτρωγαν· ἐρώτησα ποῦ ἤῤραν τὸ κρέας και τρώμαξεν ἡ ψυχὴ μου, ὅταν ἄκουσα ὅτι ἦτον γαῖδουρί.

Μία συνδροφιὰ στρατιωτῶν Κραβαριτῶν εἶχεν ἕναν σκύλον και κρυφὰ και αὐτοὶ τὸν ἔσφαξαν και τὸν μαγείρευσαν. Ἐμαθητεύθη και τοῦτο.

Ἡμέραν παρ' ἡμέραν αὐξάνουσα ἡ πείνα, ἔπεσε και ἡ πρόληψις κι ὅλα τοῦ νὰ τρώγουν ἀκάθαρτα και ἄρχισαν ἀναφανδὸν πλέον νὰ σφάζουν ἄλογα, μουλάρια και γαῖδουρία και ἀκόμη νὰ τὰ πωλοῦν μία λίρα τὴν ὀκὰ οἱ ἰδιοκτῆται των — και ποῦ νὰ προφθάσουν ;

Τρεῖς ἡμέρες ἐπέρασαν καὶ ἐτελείωσαν καὶ αὐτὰ τὰ ζῶα.

Περὶ τὰ τέλη Φεβρουαρίου οἱ στρατιῶται εἶχαν ἀπὸ 2 - 3 ὄκ. ἄλευρι ἕκαστος καὶ ἄλλοι καθόλου.

Ἐδιορίσθη μία Ἐπιτροπὴ νὰ παρατηρήσῃ εἰς ὅλας τὰς οἰκίας, κὶ εἰς τὰ κιβώτια ἀκόμη τῶν οἰκογενειῶν, καὶ ὅ,τι ἄλευρι εὐρεθῆ νὰ τὸ συγάζῃ, διὰ νὰ διανεμηθῆ κατ' ἄνδρα εἰς ὅλους, στρατιώτας καὶ πολίτας, μικροὺς καὶ μεγάλους, ὥστε νὰ σώσωμεν τὴν τροφήν ὅλοι ἴσα.

Ἐξετάσασα κατὰ σειρὰν ὅλας τὰς οἰκίας, μόλις ἤυρεν 600 ὀκάδες· καὶ ἔως 600 ἄλλες ὀκάδες, ὅπου εἶχαν αἱ εὐρεθεῖσαι σάκκινες, 1200. Τοῦτο τὸ ἄλευρι ἐμοιράσθη μὲ ἐν φιλτζιάνι ὡς μέτρον. Ἐμοιράσαν καὶ ἀπὸ ἐν φιλτζιάνι κουκιά. Ἄρχισαν λοιπὸν νὰ σμίγουν ἐτοῦτο τὸ ὀλίγον κουκί καὶ ἄλευρι εἰς τὴν τέντζερην καὶ βάνουν μέσα καὶ καβούρους στουμπίζοντές τους.

Ὁ συνεργάτης τοῦ Κου Γ. Μενεσθέα, τυπογράφου, καθήμενος εἰς τὴν οἰκίαν μας ἔσφαξε καὶ ἔφαγε μίαν γάταν καὶ ἔβαλεν τὸν ψυχογιὸν τοῦ Στορνάρη καὶ ἐσκότωσαν ἄλλην μίαν. Τοῦτος ὑπέμνησεν εἰς τοὺς ἄλλους νὰ πράξουν τὸ ἴδιον καὶ εἰς ὀλίγες ἡμέρας γάτα δὲν ἔμεινεν.

Ὁ Ἄγιομαυρίτης ἱατρὸς Π. Στεφανίτσης ἐμαγείρευσε τὸν σκύλον του μὲ λάδι, ἀπὸ τὸ ὁποῖον εἶχαμεν ἀρκετόν, καὶ ἐπαινοῦσε τὸ φαγί του ὅτι ἦτον τὸ πλέον νοστιμώτερον.

Ἄρχισαμεν περὶ τὰς 15 Μαρτίου τὲς πικραλῆθρες, χορτάρι τῆς θαλάσσης· τὸ ἐβράζαμεν πέντε φορές, ἔως ὅτου ἔβγαιεν ἡ πικράδα, καὶ τὸ ἐτρώγαμεν μὲ ξίδι καὶ λάδι ὡσὰν σαλάτα, ἀλλὰ καὶ μὲ ζουμί ἀπὸ καβούρους ἀνακατωμένον καὶ τοῦτο.

Ἐδόθησαν καὶ εἰς τοὺς ποντικούς, πλὴν ἦτον εὐτυχῆς ὅστις ἐδύνατο νὰ πιάσῃ ἕναν. Βατράχους δὲν εἶχαμεν, κατὰ δυστυχίαν.

Ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν τῆς θροφῆς αὖξαναν αἱ ἀσθένειαι, πονόστομος καὶ ἀρθρίτις.

Εἰς τοιαύτην κατάστασιν εὕρισκόμασθον, ὅταν μᾶς ἔφθασεν τὸ γράμμα τῶν ἀπεσταλμένων μας εἰς Ναύπλον, συσταῖνον νὰ βαστάξωμεν 12 ἡμέρας καὶ νὰ φάγωμεν ἐν ἀνάγκῃ ἕνας τὸν ἄλλον.

Μὲ αὐτὴν τὴν κατάστασιν ἐπολέμησαν οἱ ἀθάνατοι τῆς Κλείσοβας 13 ὥρες.

Νικολάου Κασομούλη, «Ἐνυμήματα Στρατιωτικά»

4. Η ΠΕΝΙΑ ΤΟΥ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ

«Ό,τι λέγει ὁ Ἡρόδοτος περὶ τῆς Ἑλλάδος, ἀρμόζει κάλλιστα καὶ ἐπὶ τοῦ Κοραῆ, ὅστις ἀπὸ τῆς γεννήσεως μέχρι τῆς τελευταίας αὐτοῦ ἔσχε πάντοτε ἀδιάζευκτον σύντροφον τὴν πεινίαν — «θηρίον βαρύτερον» ὡς ἀποκαλεῖ αὐτὴν ὁ Μένανδρος.

Ὀλίγον πρὶν ἀπάρη ἐκ Σμύρνης, παρεκάλεσε τὸν Πρωτοψάλτην νὰ πωλήσῃ ἔπιπλά τινα καὶ σκεύη, ἐλπίζων ὅτι τὸ ἐκ τῆς πωλήσεως ἀργύριον θὰ ἐπῆρκει εἰς τὰς πρώτας αὐτοῦ χρείας. Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1872, μικρὸν μετὰ τὸν κατάπλου εἰς Λιβόρνον, ἔγραφε κατεπειγόντως πρὸς τὸν Πρωτοψάλτην :

« Σοῦ ἐνθυμίζω νὰ ἐπιμεληθῆς τὴν πώλησιν ἐκείνων τῶν ὀλίγων πραγμάτων, διὰ νὰ μὲ στείλῃς χωρὶς ἀναβολὴν τὰ ἐξ αὐτῶν συναχθησόμενα ἀργύρια ».

Ὁ Πρωτοψάλτης προσκόπτων εἰς ἐμπόδια, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκτελέσῃ ραδίως τοῦ φίλου τὴν ἐντολήν.

« Πίστευσόν μοι (ἔγραφεν ὁ Κοραῆς) ὅτι, ὅταν ἦλθεν ἡ πόστα καὶ δὲν ἔλαβα τὰ ἐπιζόμενα, ἠγανάκτησα μεγάλως μάλιστα, διότι ἐπρόσμενον αὐτὰ τὰ ὀλίγα ἀργύρια, διὰ νὰ ἀγοράσω μερικά ἀναγκαϊότατα βιβλία, χωρὶς τῶν ὁποίων εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάγω ἐμπρός ».

Καὶ πάλιν :

« Ὅσα εἶδη ἰδικά μου ἔμειναν εἰς χεῖράς σου, κάμε τρόπον (νὰ ζῆς) νὰ τὰ πωλήσῃς τὸ γρηγορώτερον· τὸ νὰ προσμένης περισσότερον εἶναι ἀνωφελές· εἶπέ τοῦ ἀδελφοῦ μου νὰ σοῦ δώσῃ καὶ μερικά ὑποκάμισα παλαιά, διὰ νὰ πωλήσῃς καὶ αὐτὰ ».

Ἐπὶ πᾶσιν ἐδέετο ὁ Κοραῆς τοῦ Πρωτοψάλτου νὰ πωλήσῃ ὅπερ ἀφῆκεν αὐτῷ ὠρολόγιον, προσέτι δὲ καὶ σιδηροῦν τι κιβώτιον.

« Ἐλπίζω νὰ μὲ γράψῃς μὲ πρῶτον, ὅτι ἐπώλησας τὸ ὠρολόγιον καὶ τὸ σιδηροῦν κιβώτιον· ἂν δὲν τὸ ἔκαμες, μὴ βραδύνης νὰ τὸ κάμῃς, διότι εἶμαι γυμνὸς ἀκόμη ἀπὸ βιβλία καὶ ἄλλα ἀναγκαῖα. Ἄν εἶναι ἀδύνατον νὰ πωλήσῃς εὐθὺς τὸ ὠρολόγιον, παρακάλεσον τὸν ἐξάδελφόν μου Κ. Διαμαντῆν νὰ σέ δανείσῃ 50 γρόσια, λαβῶν ἐνέχυρον πρὸς ὥραν τὸ ὠρολόγιον, καὶ πέμψον αὐτὰ χωρὶς ἀναβολὴν ».

Ὁ ὑπὸ τῆς πεινίας πάσχων Κοραῆς, πρὸς ἀποφυγὴν ἐξόδων ἀπέστειλε τὰ πρὸς τὸν Πρωτοψάλτην γράμματα οὐχὶ διὰ τοῦ τα-

χυδρομείου, αλλά δια φίλων· ὁ δὲ Πρωτοψάλτης λαμβάνων τὰς ἐπιτολὰς κατόπιν ἐορτῆς ἡσχαλλε καὶ ἡγωνία ἐπὶ τῇ βραδύτητι τοσοῦτω μᾶλλον, ὅσω ἐν τοῖς γράμμασι περιεγράφοντο τὰ τότε μεγάλα πολιτικά καὶ πολεμικά συμβάντα.

« Νὰ μὴν αἰτιάσαι (ἀποκρίνεται ὁ Κοραῆς) μῆτε Γάλλους μῆτε Μαλτέζους, ἀλλὰ τὴν κατάρατον πενίαν, « ἥς οὐδὲν πέφυκεν ζῶον ἐξωλέστερον ». Παρακαλεῖ δὲ τὸν Πρωτοψάλτην « νὰ γράφη εἰς χάρτην τῆς πόστας χάριν οἰκονομίας καὶ ἂν δὲν τὸν ἔχη, νὰ τὸν ζητῇ ἀπὸ τὸν Δόμινον (Κεῦνον) ».

Καθ' ὄλον τὸν χρόνον τῆς ἐν Μομπελλιῆ διατριβῆς του ἡγωνίζετο ὁ Κοραῆς πρὸς τὴν ἔνδειαν.

« Προσπαλαίω μὲ δύο φοβερούς καὶ ρωμαλέους ἐχθρούς, τὴν πενίαν καὶ τοὺς κόπους τῶν μαθημάτων· καὶ ποῖος ; ὄχι κανένας Ἡρακλῆς, ἀλλ' ἄνθρωπος λεπτῆς καὶ νοσηρᾶς κράσεως. Σὲ βεβαιώνω, ἀδελφέ, ὅτι καὶ ὁ πέρυσι καὶ ὁ ἐφέτος πυρετός μου δὲν εἶχεν ἄλλην αἰτίαν παρὰ τὴν ἀπορίαν μου καὶ τὴν καθημερινὴν μέριμναν τῆς αὔριου καὶ τὸν φόβον νὰ μὴ μὲ λείψωσι τὰ ἀναγκαῖα· εἰς τὴν τελευταίαν μου νόσον εὐρέθη μὲ 5 μόνον γρόσια ».

Καὶ αὖθις :

« Εὐρίσκομαι κατὰ τὸ παρὸν καλά, ἂν εἶναι δυνατόν νὰ εὐρίσκειται καλά, ὅστις εὐρίσκεται εἰς ἀναργυρίαν. Μὴν ἐρωτᾶς, ἀδελφέ, πόσην στενοχωρίαν ἐδοκίμασα καὶ δοκιμάζω. Τὸ διὰ τί δὲν ἔγινα σφάγιον τῶν ἀλλεπαλλήλων μου συμφορῶν, εἰς ἄλλο δὲν τὸ ἀποδίδω, πάρεξ εἰς μίαν ἐξαιρετὸν πρόνοιαν, τὴν ὁποίαν ἔχει ὁ Θεὸς δι' ἐμέ, δὲν ἠξερύω διὰ ποίαν αἰτίαν ». Εἶπε καὶ ὁ Σχίλλερος ἢ ὁ Γκαῖτε, δὲν ἐνθυμούμεθα καλῶς ὁπότερος, ὅτι « καὶ ὁ ὑγιῆς ἄνθρωπος, ἀπορῶν χρημάτων, εἶναι κατὰ τὸ ἡμισυ ἄρρωστος ».

Ἄλλὰ τί ἔγινε τὸ κακόμοιρον τοῦ Κοραῆ ὠρολόγιον ; Ἔτη ἐπὶ ἔτεσι παρήλθον, ἀλλ' ὅμως ἔμενεν ἄπρατον.

« Εἶδα (ἔγραφε πρὸς τὸν Πρωτοψάλτην) καὶ τὰ ὅσα ἐδοκίμασας διὰ τὸ ὠρολόγιον, ὅσα εἶπας τὸν μεσίτην, ὅσα σὲ εἶπεν ὁ μεσίτης, τοὺς κόπους τοῦ ὠρολογᾶ, διὰ νὰ τὸ καθαρίσῃ, τοὺς ἰδικούς σου, διὰ νὰ τὸ μεταφέρῃς ἀπὸ τοῦ ὠρολογᾶ εἰς τὸν μεσίτην καὶ ἀπὸ τοῦ μεσίτου εἰς τὸν ὠρολογᾶν· βάσανα μεγάλα καὶ φοβερά, διὰ τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν συμπάσχω, μῆτε σὲ λυποῦμαι παντάπασιν, ὅτι εἶναι ἐκούσια καὶ δὲν δύνασαι νὰ αἰτιαθῆς μῆτε θεὸν μῆτε τύχην. Ἄφοῦ

τὸ ἔλαβες εἰς χεῖρας αὐτὸ τὸ ἀτυχῆς ὠρολόγιον, τὸ ἐνόμισας θησαυρόν, σὲ ἐφάνη, δὲν ἤξεύρω πῶς, πολυτελέστερον λίθων τιμίων, καὶ ἀπεφάσισας νὰ κερδίσης ἀπ' αὐτὸ δύο ἢ τριῶν ἐτῶν ζωοτροφίαν μου. Θαυμάζω ὅτι δὲν εὐρέθη ἀκόμη τις νὰ σὲ δώσῃ τοῦλάχιστον χίλια γρόσια ».

Χαλεπῶς καὶ περιλύτως μνημονεῦει ἐκάστοτε τὰ χρέη τοῦ ὁ Κοραῆς λέγων ὅτι « ἑορτὴν ἑορτῶν καὶ πανηγυριν πανηγύρεων θέλει εἶναι πρὸς αὐτὸν ἡ ἡμέρα, καθ' ἣν θέλει ἀξιῶσει αὐτὸν ὁ Θεὸς νὰ πληρώσῃ τὰς ὀφειλάς του ».

Ἐπὶ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἠναγκάσθη νὰ πωλήσῃ ἱκανὴν τῶν βιβλίων του μερίδα, ἵνα μὴ ἀποθάνῃ ἐκ τῆς πείνης.

« Ἦναγκάσθη (λέγει) νὰ πωλήσω μέρος τῶν βιβλίων μου, διὰ νὰ μὴ λιμοκτονηθῶ. Εἰς αὐτὸν τὸν φρικώδη χειμῶνα (ἐπὶ τοῦ 1796) ἔχασα τὰ δύο τριτημόρια τοῦ αἵματός μου ἀπὸ τὰς αἰμορροΐδας, πολλάκις δὲ ἐλιποθύμησα. Ἐλευθερωθεὶς καὶ ἀπ' αὐτὸ εἶχον χρεῖαν καὶ περισσοτέρας τροφῆς καὶ περισσοτέρας ἀναπαύσεως τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ πνεύματος, διὰ νὰ ἀναλάβω τὰς δυνάμεις μου· ἡ τροφή μου ἐστάθη πολλάκις μία οὐγγία ἄρτου καθ' ἡμέραν, ἐπειδὴ ἡ λίτρα τοῦ ἄρτου ἐπωλήθη ἕως εἴκοσι γρόσια ».

Κατὰ τὸ ἀρχαῖον ρητὸν « οὐδὲν ἀθλιώτερον ἀπόρου γέροντος »· ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ νεανικῇ αὐτοῦ ἡλικίᾳ καὶ ἐν τῷ γῆρα ἐμαστιζέτο δεινῶς ὁ Κοραῆς ὑπὸ τοῦ στυγεροῦ τῆς πενίας δαίμονος. Ἐπὶ τοῦ 1824 ἠναγκάσθη πάλιν νὰ ἐκποιήσῃ μέρος τῶν βιβλίων του, ὅπως ἐπαρέκειναι εἰς τὰς πολλαπλᾶς αὐτοῦ χρεῖας.

« Μὴν ἀμφιβάλλης (ἔγραφε τῇ 7ῃ Νοεμβρίου 1824 πρὸς τὸν φίλον του Ρώταν) ὅτι καεὶς ἐκ τῶν ἐδῶ ὀλίγων πιστῶν φίλων μου, ἂν ἐγνώριζε τὴν κατάστασίν μου, δὲν ἤθελε μὲ ἀνασύρειν πάραυτα ἀπὸ τὴν ὁποίαν βασανίζομαι γέενναν ἡμέρας καὶ νυκτός. Δὲν σὲ λέγω παραμύθια· ἰδοὺ τί μὲ συνέβη ταύτας τὰς ἡμέρας ! Ἕνας ἀπὸ τοὺς εἰρημένους φίλους μου, ὁ τυπογράφος Διδότος, νέος χαριτωμένος, ἔμαθε, δὲν ἤξεύρω πόθεν, ὅτι πωλῶ μέρος τῆς βιβλιοθήκης μου. Χωρὶς νὰ μὲ φανερώσῃ τίποτε περὶ τούτου, ἤρχισε νὰ μὲ προσφέρῃ δάνεια, ἂν ἔχω χρεῖαν· βλέπων ὅτι δὲν τὰ ἐδεχόμην, μοῦ ἐπρόβαλε νὰ ἀγοράσῃ τὴν βιβλιοθήκην μου, μὲ συνθήκην νὰ μὴ τὴν παραλάβῃ ἢ μετὰ τὸν θάνατόν μου. Τὸν εὐχαρίστησα ἀπὸ ψυχῆς λέγων ὅτι δὲν κατήντησα ἀκόμη εἰς τόσῃν ἀνάγκην ».

Τοῦ Κοραῆ αἱ ἀνάγκαι ἦσαν ἀληθῶς δεινόταται καὶ κατεπείγουσαι, ὁ μέγας ὅμως ἀνὴρ εἶχεν ἐκάστοτε ἐν διανοίᾳ τὸ παλαιὸν παράγγελμα « σοφοὶ συγκρούπουσιν οἰκείας βλάβας », τὴν φοβερὰν δὲ χρηματικὴν αὐτοῦ ἀπορίαν ἐφύλαττεν ἐπομένως ἀπόρητον. Ἦτο δὲ οὐ μόνον ἀξιοπρεπῆς ἐν τῇ πενίᾳ του· θὰ ἔστεργε μᾶλλον νὰ διαφθαρή ὑπὸ λιμοῦ ἢ νὰ ἀφαιρεθῇ ἔστω καὶ κατ' ἐλάχιστον τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ ἐλευθερίαν καὶ αὐτεξουσιότητα.

« Δὲν λυποῦμαι ὅτι εἶμαι πτωχὸς (ἔλεγε)· σπαράσσει μόνον τὴν καρδίαν μου ὁ φόβος μήπως ἡ πενία ἀρπάσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν μου ».

Οὐδεμίαν, οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην, ἀπεδέχετο συνεισφοράν.

« Εὐεργεσίαν δέχομαι μετ' εὐχαριστίας, ἐπειδὴ εἶμαι ἀκόμη εἰς κατάστασιν νὰ ἀντευεργετήσω· ἐλεημοσύνην δὲν ἔλαβα ἀκόμη ἀπὸ κανένα. Ἔγραφα ἀποκρινόμενος εἰς τὸν Γενικὸν Γραμματέα ὅτι δὲν δέχομαι τὴν κατ' ἔτος τῶν 500 ταλίων βοήθειαν ».

Ὅτε ἔμαθεν ὅτι ὁ Κοντόσταυλος καὶ ὁ Ρώτας προέτρεψαν τοὺς ἄλλους Χίους νὰ προσέλθωσιν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ :

« Σᾶς παρακαλῶ θερμῶς (ἀνήγγειλε πρὸς αὐτοὺς ὁ Κοραῆς) νὰ παύσητε νὰ ἐνοχλήτε τοὺς συμπολίτας δι' ἐμέ ».

Ἐνίοτε φιλότιμοί τινες καὶ φιλοπάτριδες Χιοὶ ἀπέστειλαν αὐτομάτως πρὸς τὸν Κοραῆν μικρὰ χρηματικὰ βοηθήματα· οὗτος δέ, ἵνα μὴ λυπήσῃ τοὺς εὐπροαιρέτους καὶ εὐπροθύμους φίλους καὶ συμπολίτας, δὲν ἀπεποιεῖτο μὲν τὰς ἀποστελλομένας χορηγίας, ἀλλ' ἀνταπέστειλε παραχρῆμα πρὸς τοὺς χορηγοὺς βιβλία (ἐκ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐκδεδομένων) ἴσης ἀξίας πρὸς τὴν προσφοράν.

« Οἱ Σεκιάραι καὶ Ἀργένται (ἔγραφε) μ' ἔστειλαν 150 φρ. ὡς ἐτήσιον μὴ ζητοῦντες τίποτε. Ἄλλ' ὅμως ἔκρινα δικαιοτέρον νὰ τοὺς πληρώσω καὶ αὐτοὺς εἰς τόσους Ξενοκράτας, καὶ τοὺς ἐπλήρωσα. Ἐπιθυμοῦσά νὰ συνεργήσω περισσότερο εἰς τὴν ὠφέλειαν τῆς πατρίδος· ἀλλ' ἡ ἔλλειψις πόρων μὲ ψήνει καὶ μὲ τηγανίζει καὶ ἔχει δεμένας τὰς χεῖράς μου μὲ βαρείας καὶ ὀδυνηρὰς ἀλυσίδας ».

« Ἡ πενία μου, τὴν ὁποῖαν βλέπω ὅτι γνωρίζεις, (ἔγραφεν ὀδοηκοντούτης πρὸς τὸν Καποδίστριαν) δὲν μὲ καταισχύνει, ἐπειδὴ δὲν ἐγεννήθη οὗτ' ἀπ' ἀργίαν οὗτ' ἀπ' ἀσωτίαν, ἀλλ' ἀπὸ περιστάσεις ἀπροσδοκῆτους· μὲ θλίβει ὅμως, διότι μ' ἐμποδίζει νὰ συνεισφέρω κι ἐγὼ ὅσον ἐπιθυμῶ εἰς τὰς πολλὰς χρεῖας τῆς πατρίδος. Μ' ὅλον τοῦτο δὲν ἔλειπα νὰ πέμψω δῶρα τινὰ εἰς τὴν ἐν Ναυπλίᾳ φιλαν-

θρωπόν ὀνομαζομένην ἑταιρείαν, ἥτις δὲν μ' ἐφιλανθρωπεύθη οὐδὲ κἄν μὲ μίαν ἀπόκρισιν ».

Ὅπόσον ἐπὶ τέλους συνησθάνετο ὁ Κοραῆς τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς πενίας, γίνεται δῆλον ἐξ ὄσων ἔγραφεν ἐν τοῖς Προλεγομένοις εἰς τὰς Ἐπικτήτου διατριβάς :

« Ἄν ἀμφιβάλλῃ τις ὅτι ἔχει καὶ ἡ πενία τὴν μεγαλοπρέπειάν της, ἃς ἐρώτησεν τὸ λογικόν του, τίνα κρίνει μεγαλοπρεπέστερον τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον πέμποντα δωρεὰν εἰς τὸν Φωκίωνα ἑκατὸν τάλαντα ἢ τὸν ἀποστρεφόμενον τὴν δωρεὰν ταύτην Φωκίωνα ».

Ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου 1825 μέχρι τῆς τελευτῆς του ὁ Κοραῆς ἐπορίσατο τὸν βίον ἐξ ἐτησίου δανείου ἐπὶ τόκῳ 6 % τεθέντων ἐνεχύρων τῆς βιβλιοθήκης καὶ τῶν ἐκδόσεών του. Ἐπὶ τῷ εὐφύμῳ ὀνόματι δανείου (ἵνα μὴ προσβληθῇ ἡ φιλοτιμία τοῦ σεβαστοῦ γέροντος) ἐτέλεσαν τὸν ἔρανον τοῦτον πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ Ζαννῆς Βλαστός ἀνά φράγκα 600 κατ' ἔτος, ὁ Ἰάκωβος Ρώτας ἀνά 500, ὁ ἐν Τεργέστῃ Ἀμβρόσιος Στεφάνου Ράλλης ἀνά 300, ὁ Ἀλέξανδρος Κοντόσταυλος ἀνά 300 καὶ πέντε ἢ ἕξ ἄλλοι Χῖοι ἀνά ὀλιγώτερα ποσά. Ὁ μὲν Κοραῆς ἐνόμιζεν ὅτι ἐλάμβανε τὰ χρήματα ὡς δάνειον ἐπὶ ὑποθήκη τῶν βιβλίων καὶ τῶν ἐκδόσεών του, ἀλλ' οἱ γενναῖοι τῶν χρημάτων δοτῆρες ἐγίνωσκον ὅτι τιμὴν καὶ δόξαν περιεποιῶν πρὸς ἑαυτούς, τιμῶντες οὕτω τῆς Χίου τὸ καύχημα, τὸν μεγαλόφωνον καὶ μεγαλόφρονα κήρυκα καὶ ὑπέρμαχον τῶν δικαίων τοῦ ἑλληνικοῦ γένους.

« Ἀδαμάντιος Κοραῆς »

Διονύσιος Θερεϊανός

5. Ο ΤΟΡΠΙΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ « ΕΛΛΗΣ »

Εἶχε ροδίσει γιὰ καλὰ ἡ αὐγή, ὅταν τὸ ἱερὸ πλοῖο ζύγωνε στὴν Τῆνον γιὰ τὸ μεγάλο γιορτάσι. Ὁ αὐγουστιάτικος ἥλιος, ἰοῦ ἴκανε τ' ὀλόστρωτο Αἰγαῖο ν' ἀντιφέγγῃ τεράστιο πετράδι παραμυθιοῦ, ἔβαφε τριανταφυλλόχρυσον τὴ σπαθάτη σιλουέτα του. Ἡ πολιτεία εἶχε ξυπνήσει. Ἀπὸ τὰ μαγαζάκια τῆς προκουμαίας εἶχε σηκωθῆ κίολας ἢ βουή τοῦ πανηγυριοῦ. Οἱ καμπάνες χτυποῦσαν χαρμόσυνα, τὰ περιστέρια πετοῦσαν πάνω ἀπ' τὰ λουλουδισμένα περιβόλια καὶ τὶς στέγες, ἄνθρωποι χαρούμενοι κυκλοφοροῦσαν στοὺς δρόμους.

Τὸ πλοῖο ἔγραφε γοργὰ κομπὸ τόξο καὶ φουντάρησε στὸ λι-

μάνι απέξω, πεντακόσια πενήντα μέτρα μακριά από το πράσινο φανάρι τής μπούκας.

Κάθε καράβι έχει τή μοίρα του. Ποιός θά μπορούσε ποτέ νά βάλη μέ τò νοῦ του πῶς αὐτὸ ἐδῶ, σκαρωμένο στήν Ἰαμερικὴ γιά λογαριασμό τῶν Κινέζων, πού τὸ ἔθελαν σχολή πυροβολικοῦ, θά ξεκινούσε ἀπὸ τὰ μακρινὰ νερά τοῦ Εἰρητικοῦ μέ τὸ ἐξωτικό ὄνομα « Φέι-Χούνγκ », γιά νά ῥθῃ μιὰ μέρα νά βρῆ τάφο ἱστορικό στό βυθὸ τοῦ Αἰγαίου, σαβανωμένο μέ τὴ γαλανόλευκὴ τῶν Ἑλλήνων, μ' ἓνα μυθολογικό μας ὄνομα στήν πρύμνη του ; Μά καί ποιός ἀπὸ τὸ πλήρωμα τῆς « Ἑλλῆς », πού ἦταν ἀραγμένη στὸν Ἀδάμη τῆς Μήλου, θά μπορούσε ποτέ νά φαντασθῆ, ὅταν ὁ στόλαρχος πρόσταξε τὸ καράβι νά φύγῃ αὐτὴ τὴ νύχτα γιά τὴν Τῆνο, γιά τὸ πανηγύρι, πῶς τὸ ταξίδι αὐτὸ θά ἔτανε τὸ τελευταῖο τῆς καί, γιά μερικούς, καί τὸ δικό τους ;

Εἶχανε βγῆ ἀπὸ τὸ λιμάνι τῆς Μήλου στή μιὰ μετὰ τὰ μεσάνυχτα. Ἀπόλυτὴ μπανάτσα. Ἐπλεαν μέ εἴκοσι μίλια σὲ θάλασσα γυαλί, πού θά μπορούσε νά μετρήσης τ' ἄστρα πού καθρέφτιζε. Καί ἦταν ὅλα τόσο ἤσυχα, τόσο γλυκά, πού ὑπαξιωματικοὶ καί ναῦτες νά ρωτιοῦνται γιατί νά εἶναι τὸ καράβι σὲ πολεμικὴ ἔγερση. Αὐτὴ δὲν ἦταν νύχτα γιά σκληρὰ ἔργα πολέμου, ἀλλὰ γι' ἀγάπη.

Ἐλαφρὸς λίβας ἄρχισε νά φυσᾷ καί νά τυλίγῃ τὶς μορφές μέ χλιαρὸ λάδι, ἅμα φουντάρησαν στήν Τῆνο. Ἡ ὥρα ἦταν ἔξι καί μισή. Ἐνα σάλπισμα εὐθυμο ἀντιλάλησε : Πρόσταγμα νά γίνῃ « ἀνάτασις σημαίων ». Τὸ πλοῖο φόρεσε μεμιᾶς τὸ φαιδρὸ τρίγωνο τοῦ μεγάλου σημαιοστολισμοῦ του. Στὰ σκοινιά, πού ἦτανε τὰ σήματα, εἶχανε ράφει καί τὶς λεγόμενες « ὀριζόντιες σημαῖες ἀναγνωρίσεως », προορισμένες νά δείχνουν ἀπὸ μακριὰ στ' ἀεροπλάνα τὴν ἐθνικότητα τοῦ καραβιοῦ.

Στὴν προκουαία καί γύρω ἀπ' τὸ ναὸ τῆς Μεγαλόχαρης ἡ κίνηση τῶρα δυναμώνει. Οἱ ἄπειροὶπραματευτάδες ἄρχισαν νά ζουζουνίζουν σὰ σφήκες ἀνάμεσα στοὺς πανηγυριῶτες. Καί τί δὲν πουλοῦσαν ! Σταυρούς, κομπολόγια, χαρτοκόφτες, κοντυλοφόρους ἀπὸ τ' Ἀγιονόρος, εἰκονίσματα, φυλαχτά, κανατάκια, ξυλογλυπτική, ξυλολεπτουργικὴ, νταντέλες, βεντάλιες, σουτιέν, νυχτικιές, βραχιόλια, μαντίλια, ὅ,τι μπορεῖ νά ζαλίση τὶς γυναικοῦλες τῶν πανηγυριῶν. Κοντὰ στοὺς ἐμποράκηδες, μέσα στὰ πλήθη, ἀπατεῶνες καί λωπο-

δύτες, άρσενικοί και θηλυκοί, προσπαθοῦν νά πασάρουν τά ψεύτικα δαχτυλίδια τους ή νά σουφρώσουν τό πορτοφόλι τῶν πιστῶν.

Ἡ πιό γελαστή ἀτμόσφαιρα βασιλεύει στήν «Ἑλλη» αὐτή τή στιγμή. Εἶχε λυθῆ στό ταξίδι τό πολυθρύλητο ζήτημα ποιοῖ ναῦτες θά σχηματίζουν τό τιμητικό ἄγγημα (ἔπρεπε νά εἶναι σαράντα), πού θά συνόδευε τήν καθιερωμένη λιτανεία. Καί τώρα εἶχαν κατεβῆ στό πρυμναῖο ὑπόφραγμα μαζί μέ τοὺς ὀκτώ εὐσεβεῖς ὑπαξιωματικούς πού εἶχανε ζητήσει μόνοι τους ἀπό τόν κυβερνήτη νά τοὺς ἐπιτρέψη νά κρατοῦν ἐκ περιτροπῆς τήν εἰκόνα τῆς Παρθένας στήν περιφορά της. Ζυρίζονταν, πλένονταν, ἄλλαζαν τίς στολές τους, γυάλιζαν τὰ κουμπιά τους μ' ἄστεια πειράγματα καί τραγούδια. Κι αὐτὸς ὁ ζῆλος τοὺς γλίτωσε, γιατί, ἂν ἦτανε στό κατάστρωμα, μπορεῖ νά εἶχανε τύχη διαφορετική. Οἱ ἄλλοι ναῦτες ἔπλεναν καί καθάριζαν τό καράβι.

Ἦταν ἡ ὥρα ἑπτὰ παρά τέταρτο, πού ἀκούστηκε νά βουίξει κινήτηρας ἀεροπλάνου στὸν ἀέρα. Μιά ἰταλική ἀεράκατος, πού εἶχανε σβῆσει τὰ ἔθνικα χρώματά της, ζύγωσε τήν «Ἑλλη». Ἐρχόταν ἀπὸ ἀνατολική διεύθυνση πετώντας σὲ 1000 μέτρα ὕψος. Στὴ στιγμή βρέθηκαν στὴ θέση τους οἱ ὁμοχειρίες τῶν πυροβόλων. Ὁ ὑπαξιωματικὸς πυροβολητῆς πῆρε διαταγή νά παρακολουθῆ τό ἀεροσκάφος μέ τὴν ὁμοχειρία τοῦ πρώτου πυροβόλου «Τέρνυ». Τὴν ἴδια διαταγή πῆρε καί ὁ ἀρχικελευστής πυροβολητῆς μέ τὴν ὁμοχειρία τῶν πυροβόλων «Σκόντα».

Ἡ ἀεράκατος ἔκαμε δυὸ μεγάλες βόλτες πάνω ἀπὸ τό λιμάνι. Τὰ πλήθη, πού ἐτοιμάζονταν γιὰ τὴ λιτανεία, θαρρώντας πῶς ἦταν ἑλληνικό, χαιρετοῦσαν ἀπὸ τὴν προκυμαία, τὰ δρομάκια, τὰ μπαλκονάκια μέ καπέλα καί μαντίλια. Τὸ ἀεροσκάφος, περνώντας ἀπὸ τὴν «Ἑλλη» σὲ κάποια ἀπόσταση, τράβηξε μέ κατεύθυνση τό Σκίρωνα ἐλαττώνοντας ὀλοένα τὸ ὕψος του.

Κανένας δὲν ἔδωσε σ' αὐτὸ τό ἐπεισόδιο τὴ σημασία πού εἶχε: Ἀπὸ κανενὸς τὸ νοῦ δὲν πέρασε, ὅτι ἡ ἀεράκατος ἐρχότανε νά κάμῃ ἀναγνώριση, νά δώσῃ στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐπικείμενη θανάσιμη ἐπίθεση. Καί ἡ προετοιμασία γιὰ τὴ λιτανεία ἐξακολουθοῦσε στό καράβι — ἐτοιμασία ἐξόδου καί καθαρισμῶν. Οἱ ναῦτες στό πρυμναῖο ὑπόφραγμα παραλάβαιναν τώρα τὸν ὄπλισμό τους.

Ἦτανε πιά ἡ ὥρα 8 καί εἴκοσι πέντε. Στὸ κατάστρωμα βρισκό-

ταν ὁ σημαιοφόρος τῆς βάρδιας (τετραωρίας), ὁ ὑπαξιωματικὸς τῆς φυλακῆς, ὁ « σκοπὸς κλίμακος », ὁ ἀγγελιαφόρος, οἱ ἄντρες τῶν ὁμοχειριῶν, μερικοὶ ἄντρες τοῦ ἀγῆματος, πού εἶχαν ἐτοιμαστῆ, καὶ ὁ ἀνθυποπλοίαρχος Κυριαζόπουλος περιστοιχισμένος ἀπὸ ὑπαξιωματικούς.

Τὸν εἶχαν ζυγώσει γιὰ νὰ τὸν ρωτήσουν :

— Θὰ βγῆτε, θὰ πᾶτε στὴ Μεγαλόχαρη ;

— Γιατί ρωτᾶτε ; εἶπεν ὁ ἀξιωματικὸς.

— Γιὰ νὰ σᾶς δώσουμε ν' ἀνάψετε καὶ γιὰ μᾶς ἓνα κερί, κύριε ἀνθυποπλοίαρχε.

Δὲν εἶχε προλάβει ν' ἀποκριθῆ, πού ἀκούστηκε ἀπὸ τὴ γέφυρα τοῦ караβιοῦ ὅπου στέκονταν οἱ σηματοῦροι, μιὰ δυνατὴ φωνή :

— Τορπίλη δεξιά ! . . .

Καὶ σύγχρονα τὶς τελευταῖες συλλαβὲς σκέπαζε δαιμονισμένως πάταγος καὶ βουή ἀπὸ τρομερὴ ἔκρηξη.

Τράνταγμα φριχτό, σεισμὸς ἀλλόκοτος ἔσεισε τὸ καράβι, πού νόμιζες πὼς θὰ διαλυθῆ, πὼς θὰ ξεκολλήσουν τὰ σίδερά του καὶ τ' ἀτσάλια καὶ θὰ φύγουν στὰ τέσσερα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντα. Σύγκορμο ἀναπήδησε δυὸ μέτρα ἔξω ἀπὸ τὴ θάλασσα, σὰν νὰ τὸ σήκωσε γιγάντια δύναμη. Κι ἀπὸ τὰ σπλάχνα του, ἀνοιγμένα μεμιᾶς ἀπὸ τεράστια ὑπερπίεση, τινάχτηκαν μ' ἀπαίσιο οὐρλιασμα, μούγκρισμα καὶ φύσημα λαβωμένου μεγαθήριου, σὲ ὕψος μεγάλο φλόγες, ἀτμοί, σίδερα, σωλῆνες κομματιασμένοι καὶ στριμμένοι, ρουμπινέτα, σύρματα, μπροῦντζοι παραμορφωμένοι καὶ σάρκες ἀνθρώπινες, ξεσκισμένες, καρβουνιασμένες. Καὶ τὸ καράβι κατάρπησε πάλι στὰ νερὰ μὲ καινούριο τράνταγμα κι ἀναπαλμό, πού κράτησε λίγες στιγμὲς.

Ὁ ἀνθυποπλοίαρχος Κυριαζόπουλος, πού βρισκόταν στὸ ἄλλο πλευρὸ τοῦ караβιοῦ ἀπ' αὐτὸ πού ἔσκασε ἡ τορπίλα, τινάχτηκε ψηλά στὸν ἀέρα. Κι ὅταν ἔπεσε πάλι στὸ κατάρωμα μὲ τὰ σπλάχνα του τρανταγμένα, εἶδε ὅλους τοὺς ὑπαξιωματικούς πού κουβέντιαζε μαζί τους λίγα δευτερόλεπτα πρὶν, στρωμένους κάτω νὰ βογγοῦν ματωμένοι.

Μ' ὄλο τὸν πόνο πού νιώθει στὰ σωθικά του, σηκώνεται, ζυγώνει νὰ τοὺς βοηθήσει. Βαριὰ πληγωμένοι. Νεκρὸς ὅμως ὁ Παπανικολάου, παραμορφωμένος. Μιὰ σιδερένια πόρτα ὀλάκερη ξεκόλλησε ἡ ἔκρηξη ἀπὸ τὴ θέση της, τὴν εἶχε ρίξει ἀπάνω του μ' ἀφάνταστη ὄρμη καὶ τὸν εἶχε συντρίψει.

“Άλλοι τρείς νεκροί κείτονταν στο άντικρινό πλευρό τοῦ καμ-
βιοῦ, πού ἴσκασε ἡ τορπίλα. Ἐπ’ ὄλα τὰ μέρη ἀκούγονταν βογγητὰ
καί φωνές. Οἱ ὑπαξιωματικοί, ἔξω ἀπό τοὺς ἀσυρματιστές, ἦταν ὄλοι
λαβωμένοι, καί οἱ περισσότεροί σοβαρά. Οἱ ναῦτες ἀπὸ τὸ πρυμναῖο
ὑπόφραγμα τρέχανε πάνω κάτω νὰ τοὺς περιμαζέψουν, νὰ τοὺς
φροντίσουν.” Ἦτανε πάνω ἀπὸ τριάντα. “Ὅσοι βρέθηκαν κοντὰ στὴν
ἔκρηξη πάθανε τρομερὰ ἐγκαύματα, καψαλίστηκαν, ἀλείφτηκαν πε-
τρέλαια, μοιάζαν μὲ ἀνθρώπους ἄλλης φυλῆς.

Οἱ λίγοι ναῦτες πού εἶχαν ἀνεβῆ ἀπ’ τὸ πρυμναῖο ὑπόφραγμα
ἔτοιμοι γιὰ τὴ λιτανεία, οἱ σηματοῦροι ἀπὸ τὴ γέφυρα, ὁ ὑπαξιω-
ματικὸς τῆς φυλακῆς, ὁ «σκοπὸς κλίμακος», οἱ ἄνδρες τῶν ὁμο-
χειριῶν, ὅσοι βρέθηκαν στὸ κατὰστρωμα, ἔγιναν ἀνάρπαστοι. Μω-
λωπισμένοι, λαβωμένοι, ματωμένοι βρέθηκαν στὴ θάλασσα σ’ ἀρκετὴ
ἀπόσταση γύρω ἀπὸ τὸ καράβι, τραγικοί κι ἀπρόοπτοι ναυαγοί, νὰ
φωνάζουν βοήθεια. Κι ὅσοι τοὺς ἀκούγαν κι ὅσοι πρόφταιναν κι
ὅσοι μπορούσαν ἔτρεχαν στὰ «ἐνθέμια» κι ἄρπαζαν σωσίβια καί
τοὺς πετοῦσαν. Γιατὶ ἀνάμεσα σ’ αὐτοὺς ἦτανε καί πολλοί, πού κο-
λυμποῦσαν λαβωμένοι, τσουρουφλισμένοι, μὲ πόνους ἀβάσταχτους.

Μέσα στὸ κύτος ἄλλη θύελλα. Στὰ καμαράκια τῶν ἀξιωματικῶν
μπροστὰ στὴν πλώρη, γυαλικά συντρίβονταν, λάμπες σπάζανε,
λαβομάνοι πέφτανε, ντουλάπες ἀναποδογυρίζονταν, τὰ φῶτα σβή-
νανε, οἱ ἄνθρωποι μένανε στὸ σκοτάδι.

Ὅττε τρία λεπτὰ δὲν εἶχανε περάσει ἀπὸ τὴν πρώτη ἔκρηξη,
πού ἀκούστηκε δεῦτερος τρομερὸς κρότος. Κι ἀπὸ τὴ ρίζα τοῦ δυ-
τικοῦ λιμενοβραχίονα, πού σάλεψαν κι ἔφυγαν οἱ μολόπετρες του
σὲ φάρδος τριάμισι μέτρα, σηκώθηκε ἀπίστευτη κολόνα, πάνω ἀπὸ
ἑβδομήντα μέτρα, σίφουνας θεόρατος ἀπὸ νερά, τσιμέντα, πέτρες,
πλάκες, χαλίκια, κομμάτια τοῦ ρημαγμένου μόλου πού τινάχτη-
καν μακριὰ κατὰ τὴν πολιτεία κι ἔπεφταν ὁλοῦθε στὸ λιμάνι καί στὰ
σπίτια καί τσάκιζαν κεραμίδια, κάγκελα μπαλκονιῶν καί τὶς γλά-
στρες μὲ τὰ φλογάτα γεράνια πού τὰ στόλιζαν.

Ὁ κυβερνήτης κι οἱ ἀξιωματικοί τῆς «Ἑλλης» φαντάστηκαν πῶς
μπομπάρδιζε ἀπὸ πολὺ ψηλὰ ἰταλικὸ ἀεροπλάνο. Ἀπὸ τὶς βάρκες
ὁμως πού πήγαιναν μὲ γλήγορο κουπί νὰ βοηθήσουν ν’ ἀνασυρ-
θοῦν οἱ ναῦτες ἀπὸ τὴ θάλασσα, σὲ λίγο ἀκούστηκαν φωνές :

«... — Τορπίλα !... Τορπίλα !...»

Ήταν ἡ τρίτη. Κρότος δυνατὸς ἀκούστηκε. Καὶ μιὰ κολόνα νερό, καπνὸς καὶ τρίμματα βράχων, τινάχτηκε πάνω ἀπὸ σαράντα πέντε μέτρα, κοντὰ στὸ πράσινο φανάρι τῆς μπούκας, ἀπὸ μιὰ ὕφαλο. Αὐτὴ ξεσκέπασε τὸ ἱστορικὸ στίγμα τοῦ Μουσσολίνι. Ἐμοιαζε ἡ τρίτη τούτη κολόνα, σὰν νὰ τὴ φύσηξε ἀπὸ τὴ ράχη τῆς ὑπερφυσικῆ, τιτανικῆ φάλαινα. Στριφογύρισε στὸν ἀέρα κι ἔσπασε τέλος καὶ κατάρπεσε, σκορπίστηκε ἰριδίζοντας στὸν αὐγουστιάτικον ἥλιο.

Τὰ τζάμια τῶν σπιτιῶν πέφτανε μὲ πάταγο. Τὰ μαγαζιά τῆς παραλίας κλείνανε χτυπώντας βιαστικὰ τὶς πόρτες. Μιὰ γυναικοῦλα μεσόκοπη, καταγωγῆς ἀρμένικης, πού περνοῦσε κοντὰ στὸ δυτικὸ μόλο, σωριάστηκε στὸν τόπο ἀπὸ συγκοπή. Μιὰ βουερῆ, πάνδημη συναυλία τρομάρας γέμισε τὸν ἀέρα τοῦ νησιοῦ, ὅπου κυριαρχοῦσαν οἱ φάλτσες γυναικειῖες ὄξυφωνίες. Κι ὄλοι φεῦγαν ἀλαφιασμένοι, ξεφρενιασμένοι, κοπάδια, πού τὰ σαλαγοῦσε φοβερὸς καὶ ἄγριος βοσκὸς — ὁ πανικός. Σκαρφάλωναν σὰν κατσίκια στοὺς λόφους πού στεφανώνουν τὴν πολιτεία. Ἄλλοι — κι ἦτανε κάμποσοι — ἄντρες, γυναῖκες, παιδιά, φτάσανε τρέχοντας σ' ἀπίστευτα λίγη ὥρα ὡς αὐτὴ τὴν πίσω μεριά τοῦ νησιοῦ, κατὰ τὸ φράγκικο μοναστήρι.

Οἱ τρομαγμένες γυναικοῦλες ἱστοροῦσαν πὼς ἦτανε τὸ καράβι γεμάτο τορπίλες, πού τρελάθηκαν καὶ φεῦγανε μονάχες τους καὶ χτυποῦσαν ὅπου λάχη, γιατί, λέγανε, ἡ ἑμαρτία περίσσεψε κι ἤθελε ἡ Παναγιὰ νὰ μᾶς παιδέψη. Μὰ ὁ μεγάλος, ὁ πραγματικὸς φόβος τῶν ἀνθρώπων πού 'φευγαν ἦταν μὴν ἔπαιρνε φωτιά ἡ μπαρουτοθήκη τοῦ караβιοῦ. « Καὶ τότε — χουχουλίζονταν τὰ φοβισμένα πλήθη — ἄχ, Βαγγελίστρα μου ! . . ».

Σπύρος Μελάς

6. Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ 1940 - 41

α) Αἱ μεγάλαι δυσχέρειαι τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ

Προηγεῖται ἡ ἐξιστόρησις τῶν πολεμικῶν γεγονότων ἀπὸ τῆς 28ης Ὀκτωβρίου μέχρι τῆς 13ης Νοεμβρίου 1940, ὅτε ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς εἶχεν ἀπωθήσει τοὺς εἰσβολεῖς μέχρι τῶν συνόρων.

Αἱ ἀνωτέρω ἐπιτυχίαι τῶν ἡμετέρων δυνάμεων εἰς τὴν ὀρεινὴν περιοχὴν Πίνδου εἶναι τοσοῦτο μᾶλλον ἀξιοσημείωτοι καθ' ὅσον

ἐπρόκειτο περί μονάδων μόλις ἐπιστρατευθεισῶν καὶ ριπτομένων εἰς τὸν ἀγῶνα, λόγω τοῦ ἐπείγοντος τῆς καταστάσεως, μὲ ἑλλιπῆ μεταγωγικὰ καὶ συνεπῶς μὲ ἀνεπαρκῆ ἐφοδιασμὸν εἰς πυρομαχικὰ καὶ τρόφιμα. Ἐξαιρετικὰ δυσχέρεια παρουσιάσθησαν κατὰ τὰς ἐν Πίνδου ἐπιχειρήσεις διὰ τὸν εἰς πυρομαχικὰ καὶ τρόφιμα ἀνεφοδιασμὸν τῶν ἐκεῖ μαχομένων ἑλληνικῶν δυνάμεων. Αὐτοκίνητα διὰ τὸν ἀνεφοδιασμὸν ἠδύναντο νὰ προωθηθῶσι μόνον μέχρι Νεστορίου (πρὸς βορρᾶν), μέχρι Δούτσικου (πρὸς ἀνατολὰς), μέχρι Μετσόβου (πρὸς νότον), ἀλλὰ αἱ ὁδοὶ πρὸς Νεστόριον καὶ πρὸς Δούτσικον, καρροποίητοι καὶ ἄνευ καταστρώματος, κατέστησαν μὲ τὰς πρώτας βροχὰς τοῦ Νοεμβρίου ἄβρατοι εἰς τροχόν.

Ἐξ ἄλλου, ἐπειδὴ ἡ ὄρεινὴ περιοχὴ τῆς Πίνδου εἶναι πτωχὴ εἰς πόρους καὶ ἐπειδὴ οἱ Ἴταλοι εἰσβαλόντες ἐξήντηλσαν καὶ τοὺς ὀλίγους διατιθεμένους ἐπιτοπίους πόρους, ἐγεννᾶτο μὲ τὴν ἀνακατάληψιν τῆς ἀνωτέρω περιοχῆς ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων ζήτημα ἀνεφοδιασμοῦ καὶ αὐτῶν τούτων τῶν κατοίκων. Διὰ τὸν ἀνεφοδιασμὸν τῶν μαχομένων στρατευμάτων ἐχρησιμοποιήθησαν ἔκτακτα μέτρα, ὠργανώθησαν ἐφοδιοπομπαὶ ἐκ χωρικῶν, γυναικῶν καὶ παιδίων, τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς προσερχομένων μετ' ἐνθουσιασμοῦ. Ἐγένετο ἐπίσης μερικὴ τις χρησιμοποίησις ἀεροπλάνων διὰ τοὺς ἀνεφοδιασμούς, ἦτις ὅμως ὑπῆρξε λίαν περιορισμένη, ἔλλειψαι ἐπαρκοῦς ἀριθμοῦ καταλλήλων ἀεροπλάνων καὶ λόγω ἀτμοσφαιρικῶν συνθηκῶν.

β) Ὁ θαυμασμὸς τῶν Γερμανῶν διὰ τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν

Προηγεῖται ἡ ἐξιστόρησις τῆς γερμανικῆς ἐπιθέσεως κατὰ τῶν ὀχυρώσεων τῆς Θράκης καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας ἀπὸ 6ης μέχρι τῆς 9ης Ἀπριλίου 1941.

Κατὰ τὰς τετραήμερους ταύτας ἐπιχειρήσεις εἰς τὸ πρὸς Βουλγαρίαν μέτωπον αἱ ὀλιγάριθμοι ἑλληνικαὶ δυνάμεις, καίτοι στερούμεναι παντελῶς ἀεροπορίας καὶ συγχρόνων πολεμικῶν μέσων, ἠγωνίσθησαν γενναίως, μετ' ἀφθάστου ἡρωισμοῦ καὶ πρωτοφανοῦς αὐτοθυσίας, ἐναντίον ἐχθροῦ πολλαπλάσιως πολυαριθμοτέρου, διαθέτοντος ὅπλα καὶ λοιπὰ πολεμικὰ μέσα ἀσυγκρίτως ἰσχυροτέρα καὶ πολυαριθμότερα, καὶ προεκάλεσαν εἰς αὐτὸν σημαντικωτάτας ἀπωλείας εἰς ἄνδρας καὶ ὑλικόν. Ἐκ πληροφοριῶν Ἑλλήνων ἄξω-

ματικῶν αἰχμαλώτων, ὀδηγηθέντων ἐν ἀρχῇ εἰς νότιον Βουλγαρίαν καὶ ἀκολούθως εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Μακεδονίαν, χωρικῶν παραμεθορίων χωρίων, ὅπου ἐνεταφιάσθησαν φονευθέντες Γερμανοί, ἐξ ἀκριτομυθίων διαφόρων Γερμανῶν καὶ ἐκ πληροφοριῶν διαφόρων ξένων ραδιοφωνικῶν σταθμῶν, καθ' ὅς μάλιστα ἀριθμὸς τραυματιῶν μετεφέρθη εἰς νοσοκομεῖα ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ ἄνω τῶν δύο χιλιάδων νεκρῶν ἐνεταφιάσθησαν μόνον εἰς τὸ νεκροταφεῖον τοῦ βουλγαρικοῦ χωρίου Πετριτσιού, δύναται νὰ ἐξαχθῇ ὡς ἀσφαλὲς συμπέρασμα ὅτι τὸ σύνολον τῶν ἀπωλειῶν τοῦ ἐχθροῦ εἰς νεκροὺς καὶ τραυματίας θὰ ἀνῆλθεν εἰς δεκαπέντε περίπου χιλιάδας. Παρὰ τὰ ἡμέτερα πενιχρὰ ἀντιαεροπορικὰ μέσα ὁ ἐχθρὸς ἀπώλεσε περὶ τὰ δεκαεπτὰ ἀεροπλάνα. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ καταστραφέντα ἐχθρικά ἄρματα, ταῦτα δὲν εἶναι δυνατὸν ἐπακριβῶς νὰ ὑπολογισθῶσιν. Ἀρκετὰ τούτων ἀνετράπησαν ἐξ ὑπονομεύσεων τοῦ ἐδάφους καὶ πολλὰ ἐβλήθησαν ὑπὸ τῶν ἀντιαρματικῶν πυροβόλων τῶν πυροβολείων, τῶν ὄχυρῶν καὶ τοῦ λοιποῦ πυροβολικοῦ παντὸς διαμετρήματος. Ὅσακις παρουσιάσθησαν ἄρματα ἐν προχωρήσει ἔναντι πυροβολείων καὶ ὄχυρῶν, ἐξηναγκάσθησαν εἰς ἀναστροφήν πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ ἀρκετὰ τούτων κατεστράφησαν.

Τὴν ἀνδρείαν, τὴν μαχητικότητα καὶ τὸν ἡρωϊσμόν τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων, ὡς καὶ τὴν ἀξίαν τῆς ἡμετέρας ὄχυρώσεως ἐξετίμησαν καὶ αὐτοὶ οἱ Γερμανοί. Παραθέτω σχετικὰς τινὰς κρίσεις αὐτῶν: Τὴν 9ην ὥραν τῆς 10ης Ἀπριλίου 1941 προσῆλθε Γερμανὸς συνταγματάρχης, ἵνα παραλάβῃ τὸ ὄχυρον Παλιουριῶνες. Γερμανικὸν τάγμα εἶχε παραταχθῆ πρὸ τοῦ ὄχυροῦ. Ὁ Γερμανὸς συνταγματάρχης προσεφώνησε διὰ διερμηνέως τὸν διοικητὴν τοῦ ὄχυροῦ καὶ συνεχάρη τὴν φρουρὰν τοῦ ὄχυροῦ ἐκφράσας τὸν θαυμασμόν του διὰ τὴν ἀντίστασίν της. Προσέθεσεν ὅτι τὰ γερμανικὰ στρατεύματα εἶναι ὑπερήφανα ἔχοντα τοιοῦτους ἀντιπάλους. Μεθ' ὃ παραλαβὼν τὸν διοικητὴν τοῦ ὄχυροῦ τὸν ὠδήγησε πρὸ τοῦ γερμανικοῦ τάγματος πρὸς ἐπιθεώρησίν του ὑπ' αὐτοῦ. Ἐπὶ πλεόν ὁ Γερμανὸς συνταγματάρχης διέταξεν, ὅπως ἡ γερμανικὴ σημαία ἀνυψωθῇ ἐπὶ τοῦ ὄχυροῦ μόνον μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῆς φρουρᾶς αὐτοῦ. Τὴν 10ην Ἀπριλίου 1941 ὁ Γερμανὸς ἀξιωματικὸς, ὁ ἐντεταλμένος νὰ κανονίσῃ τὰ τῆς παραδόσεως τοῦ Ροῦπελ, κατόπιν τῆς γενικῆς συνθηκολογήσεως τῶν δυνάμεων Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, ἀφοῦ συνε-

χάρη τὸν διοικητὴν ταῦ ὄχυροῦ, διεβίβασεν εἰς αὐτὸν καὶ τὰ συγχαρητήρια τῆς διοικήσεώς του καὶ τὸν θαυμασμὸν διὰ τὴν ἥρωϊκὴν ἀντίστασιν τοῦ ὄχυροῦ καὶ ἐτόνισεν ὅτι διὰ τοὺς Γερμανοὺς ἀποτελεῖ τιμὴν καὶ ὑπερηφάνειαν, ὅτι εἶχον ὡς ἀντίπαλον ἓνα τόσον ἥρωϊκὸν στρατόν. "Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἡμετέραν ὀχύρωσιν, ἀνέφερον ὅτι αὕτη ἐκρίθη ὑπὸ τῶν Γερμανῶν ἀνωτέρα τῆς ὀχυρώσεως τῆς γραμμῆς Μαζινὸ καὶ ἰσότιμος τῆς ὀχυρώσεως τῆς γραμμῆς Ζίγκ-φριδ. Τὰ ἀνωτέρω συγχαρητήρια διὰ τὴν ἥρωϊκὴν ἀντίστασιν τοῦ Ροῦπελ καὶ ὁ θαυμασμὸς διὰ τὴν ὀχύρωσίν μας διευτυπώθησαν βραδύτερον εἰς Σέρρας καὶ αὐτοπροσώπως εἰς τὸν διοικητὴν τοῦ Ροῦπελ ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ συνταγματάρχου, τοῦ διοικήσαντος τὰ κατὰ τοῦ Ροῦπελ ἐπιτεθέντα γερμανικὰ στρατεύματα.

Ἐπιτελάρχης τῆς 72ας μεραρχίας, ὁμιλῶν μὲ τὸν διοικητὴν τῆς ὁμάδος μεραρχιῶν ἀντιστράτηγον Δέδεν, ἐξέφρασεν ἀνεπιφύλακτον θαυμασμὸν διὰ τὴν μαχητικότητα τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων καὶ τὴν ἀξίαν τῆς ὀχυρώσεως. Προσέθεσεν ὅτι ἐπολέμησεν εἰς τὴν Πολωνίαν καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν, ἀλλ' ὅτι οὐδαμοῦ συνήτησε τόσον ἀποτελεσματικὴν καὶ φθοροποιὸν ἀντίστασιν, ὅπως εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐπεδείχθη προσέτι εἰς τὸ ἀντιστράτηγον Δέδεν ἡ ἔκθεσις τῆς 72ας μεραρχίας, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀνεγράφετο ὅτι ἡ ὠχυρωμένη ἑλληνικὴ τοποθεσία, λόγῳ ἀρίστης χρησιμοποίησεως τοῦ ἐδάφους καὶ ἐπιτυχοῦς ἐκτελέσεως, ὑπερεῖχεν εἰς ἀμυντικὴν ἀξίαν τῆς ὀχυρώσεως τῆς γραμμῆς Μαζινὸ καὶ ὅτι ἡ κατ' αὐτῆς ἐπίθεσις προσέκρουσεν εἰς πολὺν μεγαλύτερας δυσκολίας.

Ἐπιτελάρχης τοῦ 5ου γερμανικοῦ σώματος στρατοῦ εἶπε τὰ ἐξῆς εἰς τὸν ἀντιστράτηγον Δέδεν : « Ἐπολεμήσατε θαυμάσια : τὸ πυροβολικὸν σας ἦτο ὑπέροχον, αἱ πλαγιοφυλάξεις ἀποτελεσματικώταται. Μόλις μετεκινεῖτο ἕστω καὶ μία ὁμάς μάχης, ἐδέχετο ἐπιτυχή βολήν. Ἄν τὰ βλήματα σας δὲν εἶχον κατὰ τὰ 3/5 ἀφλογιστίας, οὐδὲν ἀπὸ τὰ μετασχόντα εἰς τὸν ἀγῶνα τμήματά μας θὰ ἐσῶζετο ἀπὸ τὴν κόλασιν ἐκείνην τοῦ πυρός ». Ὅταν δὲ ὁ αὐτὸς ἐπιτελάρχης ἐπληροφορήθη πόσον ἀσθενὲς πυροβολικὸν διετίθετο εἰς τὴν γραμμὴν τῶν ὀχυρῶν, ἀπήντησεν : « Εἶσθε ἀξιέπαινοι, διότι ἐπροξενήσατε ἐντύπωσιν μεγάλης ἰσχύος καὶ μεγίστης ἀφθονίας μέσων, ἡ ὁποία ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιδράσῃ εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς γερμανικῆς διοικήσεως ».

Γερμανός αξιωματικός τῆς ἀεροπορίας ἐδήλωσεν εἰς τὸν ἀντι-στρατηγὸν Δέδεν ὅτι ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς εἶναι ὁ πρῶτος στρατὸς, εἰς τὸν ὁποῖον τὰ ἀεροπλάνα καθέτου ἐφορμήσεως «Στούκας» δὲν ἐνέσπειραν πανικόν. «Οἱ στρατιῶταί σας ἀντί νὰ φεύγουν ἀλλόφρονες, ὅπως ἐγένετο εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Πολωνίαν, μᾶς ἐπυροβό-λουν ἀπὸ τὰς θέσεις των», προσέθεσεν ὁ Γερμανὸς ἀεροπόρος.

Κατὰ τὰ τέλη Μαΐου 1942 ἀφίκοντο εἰς Ἀθήνας ὁ Γερμανὸς στρα-τηγὸς Σνάιντερ καὶ ὁ Γερμανὸς ταγματάρχης Τεοκάρη, βραδύτερον δὲ ὁ συνταγματάρχης Στράϊμπερ. Οὗτοι ἀνήκον εἰς τὸ ἐπιτελεῖον τῆς ἀνωτάτης διοικήσεως τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ καὶ εἶχον ἀπο-σταλῆ μετ' ἄλλων ἀξιωματικῶν εἰς Ἀνατολικὴν Μακεδονίαν διὰ τὴν μελέτην τῶν ἑλληνικῶν ὀχυρώσεων. Εἰς συνομιλίαν, ἃς οὗτοι ἔσχον μετὰ τοῦ ὑποστρατήγου Στρίμπερ, ὑπαρχηγοῦ τοῦ ἐπιτελείου ἐν τῷ γενικῷ στρατηγεῖῳ, ἐξεφράσθησαν λίαν ἐπαινετικῶς τόσοσιν διὰ τὴν ἡμετέραν ὀχύρωσιν, ὅσον καὶ διὰ τὸν τρόπον τῆς διεξαγωγῆς τῆς ἀμύνης. Ἐξήραν ἰδιαιτέρως τὸ ἐφαρμοσθὲν σύστημα ὀχυρώσεως, τὴν θαυμασίαν ἐκλογὴν τῶν θέσεων, τὴν ἀρίστην ἐκμετάλλευσιν τοῦ ἐδάφους καὶ τὴν τελείαν, ὡς εἶπον, προσαρμογὴν τῶν ὀχυρώσεων καὶ τῶν πυρῶν εἰς τὸ ἔδαφος. Ὁ στρατηγὸς Σνάιντερ ἐχαρακτήρισε τὸ ἐφαρμοσθὲν σύστημα ὀχυρώσεως ὡς ἀποτελοῦν χρυσοῦν μέσον ὄρον μετὰ τὸ γαλλικὸν σύστημα καὶ τῶν συστημάτων ἄλλων κρατῶν καὶ ὡς καταλληλότερον δι' ὄρεινὰ ἐδάφη, ὡς τὰ ἡμέτερα. Ἐπεξηγῶν τὰ ἀνωτέρω ὁ στρατηγὸς Σνάιντερ εἶπεν ὅτι ἡ γαλλικὴ ὀχύρωσις ἐχαρακτηρίζετο ὑπὸ ὑπερβολικῆς καλύψεως, ὑπερβολικῆς φροντίδος διὰ τὴν ἀνεσιν καὶ εὐζωίαν τοῦ προσωπικοῦ καὶ ὑπὸ πο-σότητος ὀπλισμοῦ δυσαναλόγως μικρᾶς ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἔκ-τασιν τῶν ὑπογείων ἐσκαφῶν τῶν ὀχυρῶν καὶ τὰ διατεθέντα χρη-ματικά μέσα. Ἐξ ἀντιθέτου, ἡ ὀχύρωσις τῶν ἄλλων κρατῶν ἐχα-ρακτηρίζετο ὑπὸ ἀνεπαρκῶς φροντίδος διὰ τὴν ζωὴν τοῦ προσωπικοῦ καὶ ἐξ ἄλλου ὑπὸ δυσαναλόγως μεγάλης πυκνότητος ὀπλισμοῦ ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἔκτασιν τῶν ἔργων. Τὰ ἑλληνικὰ ὀχυρὰ ἐχα-ρακτήριζεν ὡς παρέχοντα ἐπαρκῆ κάλυψιν, ἐπαρκῆ φροντίδα διὰ τὴν ζωὴν τοῦ προσωπικοῦ, πυκνότητα δὲ ὀπλισμοῦ ἀνάλογον πρὸς τὴν πυκνότητα τῶν ἔργων. Προσέθεσε δὲ ὅτι, καίτοι ἡ ἑλληνικὴ ὀχύρωσις εἶχεν ὡς σκοπὸν νὰ ἀποκρούσῃ βουλγαρικὴν ἐπίθεσιν, ἐν τούτοις ἀπεδείχθη ἰσχυρὰ καὶ διὰ τὰ γερμανικὰ μέσα καὶ ὅτι κατὰ τὴν ἐπί-

σκεψιν, τήν ὁποίαν ἔκαμεν εἰς τὸ ἑλληνικά ὄχυρά, παρετήρησεν ὅτι πολλὰ ἔργα εἶχον δεχθῆ πλείστας βόμβας ἀεροπλάνων καὶ βλήματα πυροβολικοῦ μὲ μόνον ἀποτέλεσμα ἀποφλοιώσιν τινὰ καὶ ἐλαφρὰς ρωγμάς, αἵτινες κατ' οὐδὲν παρημποδίζον τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποστολῆς των. Ἐπίσης ὅτι τὰ ἔργα, ἅτινα εἶχον δεχθῆ ἐκ τοῦ σύγγυς βολὴν βαρέων πυροβόλων εὐθυτενοῦς τροχιᾶς, εἶχον ὑποστῆ βεβαίως ζημίας εἰς τὰ φατνώματα, ἀλλὰ κάλλιστα ἠδύναντο νὰ χρησιμοποιηθῶσιν ἀντικαθισταμένων τῶν ἐκτὸς μάχης ἀνδρῶν καὶ τοῦ βλαβέντος ὀπλισμοῦ. Ὁμόφωνος ὑπῆρξεν ἡ γνώμη πάντων τῶν Γερμανῶν ἀξιωματικῶν ὅτι ὁ βουλγαρικός στρατός δὲν θὰ ἐπετύχαινε διάσπασιν τῆς τοποθεσίας.

Ὁ στρατηγὸς Σνάϊντερ ἐξῆρξεν ἐπίσης τὴν προσαρμογὴν τῆς ὄχυρώσεως πρὸς τὰς νεωτάτας ὄχυρωματικὰς καὶ τακτικὰς ιδέας καὶ τὸ ἐπιθετικὸν πνεῦμα ἐν τῇ διεξαγωγῇ τῆς ἀμύνης, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ παθητικὸν πνεῦμα, ὅπερ διεῖπε τὰς ὄχυρώσεις ἄλλων κρατῶν καὶ τὴν διεξαγωγὴν τῆς ἀμύνης των. Ἰδιαιτέρως ἐπήνεσε τὴν ὑπαρξιν εἰς τινὰ σημεῖα χαρακωμάτων καὶ συγκοινωνιῶν πρὸς αὐτά, καὶ τὴν ὑπαρξιν πλειόνων ἐξόδων, ἐπιτρεπουσῶν τὴν ἐν εὐθέτῳ χρόνῳ εἰς τὸ κατάλληλον σημεῖον ἐξοδὸν τμημάτων πρὸς ἐνεργεῖαν ἀντεπιθέσεων ἐναντίον τοῦ ἐπὶ τοῦ ὄχυροῦ ἐπικαθήσαντος ἐχθροῦ ἢ πρὸς συγκράτησιν αὐτοῦ, καὶ τὴν ὑπαρξιν ἐφεδρικῶν ὀπλων καὶ τμημάτων διὰ τοὺς ἀνωτέρω σκοποὺς. Ταῦτα, ὡς εἶπεν ὁ Γερμανὸς στρατηγός, ἀπετέλεσαν ἔκπληξιν διὰ τοὺς ἐπιτεθέντας. Ὁ Γερμανὸς συνταγματάρχης Στράϊμπερ ἐδήλωσεν ἐπίσης ὅτι ὁ τρόπος οὗτος ἐνεργείας ὑπῆρξεν ἡ πλέον συγχρονισμένη τακτικὴ ἀντίληψις, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀμυναν τῶν ὄχυρῶν, δι' ἣν ἐξέφρασε τὸν θαυμασμόν καὶ τὴν ἔκπληξίν του.

Ἐντύπωσιν ἐπίσης ἐνεποίησεν εἰς τοὺς Γερμανοὺς τὸ λίαν περιωρισμένον τῆς δαπάνης ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν γενομένην ἐργασίαν. Ὁ συνταγματάρχης Στράϊμπερ εἶπεν ὅτι δι' αὐτὸν ἀποτελεῖ αἰνίγμα τὸ πῶς μὲ τόσον ὀλίγα μέσα καὶ μὲ τὰς ὑπαρξάσας πάσης φύσεως δυσχερείας ἐπετεύχθη ἐν σχετικῶ βραχεῖ χρόνῳ ἡ γενομένη ὄχύρωσις.

Ἡ τεχνητὴ ἀπόκρυψις, εἰς ὅσα ἔργα εἶχεν αὐτὴ συντελεσθῆ, ἦτο, κατὰ τὴν γνώμην τῶν Γερμανῶν, ἐπιτυχεστάτη. Ὁ στρατηγὸς Σνάϊντερ ἐδήλωσεν ὅτι εἰς διάφορα σημεῖα ἐδέησε νὰ φθάσουν οἱ Γερ-

μανοί στρατιῶται εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων μόλις δεκάδων μέτρων, διὰ τὰ ἀντιληφθῶσι τὴν ὕπαρξιν θυρίδος βαλλούσης αὐτοῦς.

Οἱ Γερμανοὶ ἀξιωματικοὶ ἐζήτησαν ἐπιμόνως τὰ πληροφορηθῶν ἂν τὰ ἑλληνικὰ ὄχυρά διέλυτον ὄπλα εἰδικοῦ τύπου. Ὅταν ἐπληροφορήθησαν τὸ ἀντίθετον, ἐξεφράσθησαν ἔτι μᾶλλον ἐπαινετῶς διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ὄχυρώσεως, χρησιμοποισάσης τὰ συνήθη ὄπλα τοῦ στρατοῦ ἐκστρατείας. Ἐξεπλάγησαν δ' ἔτι περισσότερο, ὅταν ἐπληροφορήθησαν ὅτι τὰ πολυβολεῖα προσεφέροντο διὰ τὴν χρησιμοποίησιν οἰουδήποτε τύπου πυροβόλου ἐκ τῶν ἐν χρήσει εἰς τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν καὶ ὅτι πλεῖστα πυροβολεῖα προσεφέροντο διὰ τὴν χρησιμοποίησιν δύο τύπων πυροβόλων, διαφερόντων πολὺ ἀπ' ἀλλήλων, ὡς ἐπὶ παραδείγματι πεδινοῦ καὶ ὄρειβατικοῦ πυροβόλου.

Τέλος δέ, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἐφαρμοσθὲν σύστημα διατηρήσεως τῆς μυστικότητος, οἱ Γερμανοὶ ἐδήλωσαν ὅτι οἱ Βούλγαροι δὲν εἶχον ἐπιτύχει πληροφορίας ἐπὶ τῶν ὄχυρῶν μας.

Ἄλέξανδρος Παπάγος

IV. ΜΕΛΕΤΑΙ — ΔΙΑΤΡΙΒΑΙ — ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

1. Η ΠΡΟΕΛΕΥΣΙΣ ΚΑΙ Η ΑΞΙΑ ΤΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΑΣΜΑΤΩΝ

Τὴν ποίησιν τῶν δημοτικῶν ἄσμάτων ἡ κοινὴ συνείδησις ἀποδίδει εἰς ἓνα ἀπρόσωπον καὶ ἀνώνυμον ποιητὴν, τὸν ἑλληνικὸν λαόν, καὶ ἡ δημοδῆς ποίησις θεωρεῖται ὄχι μόνον κτῆμα τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ δημιούργημα αὐτοῦ· οὕτω δὲ μόνον, ἂν θεωρήσωμεν δηλ. δημιούργημα τοῦ λαοῦ τὴν δημοτικὴν ποίησιν, καθίσταται εὐεξήγητον πῶς ἐν αὐτῇ συναισθανόμεθα παλλομένην τὴν καρδίαν, ἐκδηλουμένους τοὺς μυχίους πόθους, διατυπούμενον ἀκίβδηλον τὸν χαρακτῆρα τοῦ λαοῦ. Διότι τίς ἄλλος θὰ εἶχε ποτὲ τὴν δύναμιν νὰ συγκεντρώσῃ τὰ συναισθήματα καὶ τὰ ιδεώδη τοῦ ἔθνους σύμπαντος εἰς μίαν ἔστιαν ἀκτινοβολοῦσαν πιστὸν ὁμοίωμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; Ἐπιφαίνονται βεβαίως ἐνίοτε εἰς ἡ καὶ πλείονες δαιμόνιοι ἄνδρες, οἵτινες αἰρόμενοι ὑπὲρ τὸ πάτριον ἔδαφος γίνονται ἐξάγγελοι καὶ ὑποφῆται ὑψηλοτέρων καὶ εὐγενεστέρων ιδεωδῶν ἀπροσίτων εἰς τὸ πολὺ πλῆθος, διὰ τῶν δεσμῶν δέ, δι' ὧν ἐξακολουθοῦν νὰ συνδέωνται ἀρρήκτως πρὸς τὸ ἔθνος των, ἀποβαίνουν σὺν τῷ χρόνῳ τροφεῖς καὶ διδάσκαλοι αὐτοῦ καὶ ἀνασύρουν αὐτοὶ μέχρι τοῦ ὕψους, ἐφ' οὗ ἴστανται, καὶ οὕτω τὸ ἔθνος ἐγκολποῦται τὰ ιδεώδη τοῦ δαιμονίου ἀνδρὸς καὶ λαμβάνει συνείδησιν αὐτῶν ὡς ἰδίῳν, τότε δ' ἐκεῖνος ἀνακηρύσσεται διερμηνεὺς τῶν ἔθνικῶν ιδεωδῶν. Μακάρια τὰ ἔθνη, τὰ ὁποῖα ηὐμοίρησαν νὰ γεννήσουν τοιοῦτους μεγαλοφυεῖς ποιητάς! Οὕτως ὁ Ὅμηρος, διὰ νὰ περιορισθῶμεν εἰς ἓν μόνον, ἀλλ' ἐνδεικτικώτατον παράδειγμα, ὁ ποιητὴς ὁ ἐκπροσωπῶν ἐν ἀρχῇ τὴν διανόησιν μικρᾶς ἐπιλέκτου μερίδος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τῆς τάξεως τῶν ἀριστέρων, ἔγινε σὺν τῷ χρόνῳ, πραγματοποιήσαντος τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὁ ποιητὴς ὀλοκλήρου τοῦ ἔθνους. Ἄλλ' οἱ μεγάλοι οὗτοι ποιηταί, ὅταν δημιουργοῦν τὸ ἔργον των, ἀσθενεστάτην ἔχουν ἐπαφὴν πρὸς τὸν λαόν, εἶναι σχεδὸν κεχωρισμένοι αὐτοῦ καὶ μόλις διακρίνονται εἰς τοὺς στίχους των ἀμυδρόταται ἀπηχῆσεις τῆς ἔθνικῆς ψυχῆς· μόνον δ' ὅταν, προϊόντος τοῦ χρόνου, ὀγκωθῇ ἡ ἐπίδρασις τοῦ ποιητοῦ εἰς τὴν διανόησιν τοῦ λαοῦ, εἰς ὑστερωτέραν περίοδον ἀναπτύξεως, ὁ λαὸς δια-

πλάσσεται οὕτως, ὥστε νὰ εἰσδέχεται καὶ διασπείρη τὴν ἀνταύγειαν τῆς αἴγλης τοῦ ποιητοῦ. Ἡ δημοτικὴ ποιήσις τούναντίον οὔτε προάγει οὔτε μεταβάλλει τὸν λαόν, δὲν ἐξυψώνει, δὲν ἐξωραΐζει αὐτόν, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον προβάλλει εἰκόνα αὐτοῦ ἀπαράμιλλον κατοπτρίζουσα πιστὸν Ἴνδαλμα τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς.

Διὰ τίνος θαυμασίας δυνάμεως γίνεται τοῦτο κατορθωτὸν καὶ εἰς τίνα πρέπει ν' ἀποδώσωμεν τὴν συντέλειαν ἔργου τόσοσ μεγάλης ἐπιβολῆς; Δυνάμεθα ἄρα γε νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ποιητῆς τῶν δημοτικῶν ἄσμάτων εἶναι αὐτὸς ὁ λαός, ἐν συνεργασίᾳ κατὰ τρόπον ἀκατάληπτον φιλοτεχνήσας τὴν ποίησιν αὐτοῦ, ἢ ὀφείλομεν ν' ἀναγνωρίσωμεν ὅτι ἄνθρωποι κοινοὶ καὶ ἄσημοι, οὐδὲν ἔχοντες ἰδιάζον γνώρισμα, τὸ ἐξαῖρον αὐτοὺς ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς, ἀπειργάσθησαν ἰδίᾳ ἕκαστος ἐν ἡ ἔστω καὶ πλείονα τῶν δημοτικῶν ἄσμάτων, χωρὶς ν' ἀποτυπώσουν εἰς αὐτὰ τὴν σφραγίδα τῆς ἰδίας αὐτῶν προσωπικότητος, χωρὶς νὰ διασπᾶσουν τὴν ἐνότητα καὶ ὁμοιομορφίαν τῆς δημοτικῆς ποιήσεως, ἀλλ' ἐν τούτοις μετ' ἴσης ἀριστοτεχνικῆς δεξιότητος διαγράψαντες εἰς τὰ ἔργα των τοὺς χαρακτῆρας, ἐκφράσαντες τὰ πάθη καὶ προσδώσαντες μὲρφήν συγκεκριμένην εἰς τὰ ὄνειρα τοῦ λαοῦ;

Κρίνομεν ἀναγκαῖον νὰ ἐξετάσωμεν ὅσον ἔνεστι διὰ βραχυτάτων τὸ ζήτημα τοῦτο, νὰ προσπαθῆσωμεν δηλ. νὰ εὕρωμεν πόθεν ἀναβλύζουν οἱ κρουνοὶ τῆς δημῶδους ποιήσεως καὶ νὰ διακρίνωμεν ποῦ προπάντων ἔγκειται ἡ ἀρετὴ αὐτῆς.

Ἐκ τῶν προτέρων δυνάμεθα νὰ κηρύξωμεν ὡς δόγμα ἀνεπίδεκτον ἀμφισβητήσεως, ὅτι ὁ λαός, ὡς λαός, ὡς σύνολον, εἶναι ἀνίκανος νὰ συνθέσῃ ποίημα. Ἡ ὁμαδικὴ ποιήσις εἶναι πρᾶγμα ἀδύνατον. Παρουσιάζουν μὲν αἱ λογοτεχνίαι πολλῶν ἔθνῶν παράδειγμα ἔργων προεθόντων ἐκ κοινῆς συνεργασίας, ἀλλ' εἶναι ταῦτα ἐξαιρέσεις, ἐλέγχουσαι παρέκκλισιν ἀπὸ κανόνων ἀπαραβάτων τῆς ποιητικῆς δημιουργίας, γεννήματα ἀνάγκης τινὸς ἢ περιστάσεων ἀσχέτων πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς τέχνης, καὶ διὰ τοῦτο δὲν δικαιῶνται νὰ προβάλλουν ἀξιώσεις ἔργων τέχνης.

Πῶς δὲ γεννῶνται τὰ δημοτικὰ ἄσματα; Εἰς τῶν πολλῶν, ἔχων τὸ χάρισμα τῆς στιχοουργικῆς δεξιότητος καὶ τὸ μουσικὸν αἴσθημα ἀνεπτυγμένον, ὑπέικων εἰς ἐσωτερικὴν ὥθησιν, ἐν στιγμῇ

ἐξάρσεως συνθέτει τὸ ἄσμα, ταυτοχρόνως ἐξευρίσκων τὸν ρυθμὸν καὶ τὸ μέλος ἢ προσαρμόζων εἰς γνωστά. Τὸ ἄσμα τοῦτο εὐκόλως παραλαμβάνει ἄλλος τῆς αὐτῆς μορφώσεως καὶ ἐπαναλαμβάνει, ὅταν διατελῆ εἰς παρομοίαν ψυχικὴν διάθεσιν, διότι διαβλέπει ἐν αὐτῷ ἀποτύπωσιν τῶν σκέψεων καὶ τῶν συναισθημάτων του, ἐπιφέρων ἐνίοτε εἰς αὐτὸ ἀσημάντους μεταβολάς, διὰ ν' ἀποκτήσῃ πληρεστέραν τὴν συμφωνίαν αὐτοῦ πρὸς τὰ ἴδια συναισθήματα. Οὕτω δ' ἀπὸ στόματος εἰς στόμα διαδιδόμενον καθίσταται κοινὸν κτῆμα· ἕκαστος τραγουδιστῆς ἰδιοποιεῖται αὐτὸ τρόπον τινὰ ἀνεπιγνώστως, τὸ ἰδιοποιεῖται ἀπλούστατα καὶ φυσικώτατα, καθόσον φέρεται ἀδέσποτον, καὶ ὅπερ σπουδαιότερον, καθόσον εὐρίσκει ἐν αὐτῷ τὰ πάντα γνώριμα, οὐδὲν δὲ ξένον ἢ ἀνώτερον τῶν ἰδίων νοημάτων καὶ συναισθημάτων, ἢ καὶ ἄν εὔρη τι τυχὸν ἀλλότριον ἢ ἀπρόσιτον εἰς αὐτόν, τὸ μεταβάλλει ἢ τὸ ἀποβάλλει.

Εἶναι δὲ ἀδέσποτον τὸ τραγούδι, διότι ὁ πρῶτος δημιουργὸς αὐτοῦ δὲν κατεῖχετο ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ καταστήσῃ γνωστὸν τὸ ὄνομά του, ἀλλ' ἀμοιρῶν φιλολογικῆς φιλοδοξίας τὸ ἐποίησε, διότι τοῦ τὸ ἐπέβαλεν ἀνάγκη τῆς καρδίας του. Καὶ ἡδύνατο, ὡς ὁ τραγουδιστῆς τοῦ Γκαίτε, νὰ εἴπῃ : « τραγουδῶ καθὼς κελαδεῖ τὸ πουλί, ποῦ φωλιάζει στὰ κλαριά· τὸ τραγούδι, ποῦ βγαίνει ἀπὸ τὸ στόμα μου, εἶναι πλούσια ἀμοιβή μου ». Ὁ δ' ἐπαναλαμβάνων τὸ ἄσμα, ἰδιοποιούμενος αὐτό, κυρίως εἶπεῖν, δὲν σφετερίζεται ξένον πλοῦτον, ἀλλὰ μᾶλλον κάμνει χρῆσιν κοινῷ κτήματος. Διότι ὁ ποιητῆς καὶ τὰ συστατικὰ τοῦ ἄσματος καὶ τοὺς τρόπους τῆς ἐξωτερικῆς διαπλάσεως αὐτῶν παραλαμβάνει ἐκ τοῦ ἔθνικοῦ ταμείου τῶν παραστάσεων, τῶν γνώσεων, τῶν ἐμπειριῶν, καὶ συναρμολογῶν σποράδην κεχυμένα ὑλικά, ἀφομοιῶν καὶ ἀναχωνεύων αὐτὰ δημιουργεῖ, προσθέτων ἀσημαντὰ τινα μόρια εἰς τὸν ἔθνικόν θησαυρὸν τῶν παραδεδομένων, ὅταν κατὰ τὸ μέτρον τῆς δυνάμεώς του διασκευάζῃ ἢ μεταπλάσῃ τὰ εἰλημμένα ἢ καὶ πλουτίζῃ αὐτὰ.

Μεταβολὰς ἐπιφέρουν, ὡς εἶπομεν, καὶ οἱ ἐπαναλαμβάνοντες τὸ ἄσμα, μέχρις ὅτου λάβῃ τοῦτο τὴν τελειωτικὴν διάπλασιν αὐτοῦ, ὅθεν εὐλόγως δύναται νὰ λεχθῆ, ὅτι ὁ λαὸς ἀπεργάζεται τὴν ὀριστικὴν μορφήν τῶν δημοτικῶν ἄσμάτων. Ἄλλ' αἱ μεταβολαὶ αὗται ἔχουν χαρακτῆρα οὐσιωδῶς ἀρνητικόν, συνιστάμεναι εἰς διορθώσεις, ἀφαιρέσεις ἢ ἑναρμογάς. Οὕτω δὲ ὁ λαὸς παρουσιάζεται ὄχι ὡς

παραγωγός δύναμις, ἀλλ' ὡς φθαρτική, πάντοτε εἰσδεχόμενος καὶ οὐδέποτε δίδων, διότι ἡ κυριωτάτη συμμετοχὴ αὐτοῦ εἰς τὴν δημιουργίαν ποίησιν εἶναι ἡ ἀποκάθαρσις αὐτῆς ἀπὸ τῶν μὴ ὁμογενῶν στοιχείων. Ἡ παραγωγή εἶναι κληρὸς τῶν ὀλίγων, οἱ ὅποιοι ὡς δημιουργοὶ χωρίζονται ἀπὸ τὸν μὴ παραγωγὸν λαὸν καὶ δὲν πρέπει νὰ συγχέωνται πρὸς αὐτόν, ἄν καὶ ἐξέρχωνται ἐκ τῶν σπλάγχων του.

Πολλῶν μείζων εἶναι ἡ συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ εἰς τὴν ποίησιν, διατηροῦσα τὸν ἀρνητικὸν χαρακτήρα αὐτῆς πάντοτε εἰς δύο περιπτώσεις. Πρῶτον μὲν ὅταν παραλαμβάνη ἔργα τῆς τεχνικῆς ποιήσεως, ἐξερχόμενα τῆς περιοχῆς τῶν συνήθων αὐτῶν παραστάσεων, ἄσματα ἀνώτερα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τῆς ἀντιλήψεως του. Ὁ λόγος, δι' ὃν παραλαμβάνει τοιαῦτα ἄσματα, εἶναι τὸ μέλος αὐτῶν. Ἐλκνόμενος ὑπὸ τῆς μουσικῆς προσπάθει νὰ καταστήσῃ εὐληπτα καὶ τὰ διὰ τῶν στίχων ἐκφραζόμενα νοήματα, ποῦ μὲν παραλείπων τὰ παντελῶς ἀκατάληπτα, ποῦ δὲ ἀπλοποιῶν καὶ ὄχι σπανίως παρανοῶν καὶ διαφθείρων οὕτως, ὥστε συμβαίνει ἐνίοτε μόνον ὄρθιον ν' ἀπομένῃ τὸ μέλος, οἱ δὲ στίχοι νὰ ἐπέχουν θέσιν ἐπουσιώδους ἐπικουρήματος τῆς μουσικῆς μεταβαλλόμενοι εἰς ἀδιανόγητα τερετίσματα.

Δευτέρα δὲ περίπτωσις, ἀντίθετος ὅλος, παρουσιάζεται, ὅταν τὸ ἄσμα εἶναι ἔργον ἀνθρώπου τοῦ λαοῦ, ὑστεροῦντος εἰς στιχογραφικὴν δεξιότητα καὶ εἰς σαφήνειαν ἐκδηλώσεως τῶν συναισθημάτων. Διαδίδεται μὲν τὸ ἄσμα, ὅταν δὲν στερῆται ἐνδιαφέροντος, ἀλλὰ πάντες οἱ ἐπαναλαμβάνοντες φιλοτιμοῦνται νὰ συντελέσουν εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν του διορθῶντες καὶ περικοσμοῦντες αὐτό. Ἄν δὲ καὶ μεθ' ὅλας τὰς συντελεσθείσας μεταβολὰς ἐναπολειφθοῦν πλημμέλειαι, ἔχουν συνείδησιν τῆς ἀτελείας τοῦ ἄσματος οἱ τραγουδοῦντες καὶ ὁμολογοῦν ὅτι δὲν ἔλαβε τὴν τελειωτικὴν διάπλασιν αὐτοῦ. Φίλος καθηγητῆς, ἀκούσας ποτὲ ἐν Τήνῳ τοιοῦτον ἄξιστον καὶ ἀκατάσκευον ἄσμα, ἔλαβε περίεργον ἐξήγησιν τῆς ἀπορίας του: « Ἄκόμα δὲν τὸ ταίριασαν οἱ κοπέλλες τὸ τραγούδι· θὰ τὸ ταιριάσουν τὸν ἄλλο χρόνον » ὅτι δηλαδὴ μόλις τὸ ἐπόμενον ἔτος θὰ λάβῃ τὸ τραγούδι τὴν ὀριστικὴν του διατύπωσιν.

Πλὴν τῶν ἄσμάτων, ὅσα ὁ λαὸς ἐνστερνίζεται καὶ θεωρεῖ κτῆμα

του, εις τὴν δημῶδη ποίησιν καταλέγονται καὶ ἄσματα εἰς στενωτάτην περιοχὴν κυκλοφορούμενα, διερμηνεύοντα δὲ τὰς ἰδέας καὶ τὰ φρονήματα ἢ πληροῦντα ἀνάγκας μικρᾶς ὁμάδος, ἐλαχίστου μορίου τοῦ ὅλου ἔθνους. Τὸ λοιπὸν ἔθνος ἐνδέχεται νὰ εἶναι ξένον ἢ ἀδιάφορον πρὸς τὰς ἀνάγκας, ὧν τὴν πληρῶσιν ζητοῦν, νὰ μὴ συμερίζεται τὰς ἰδέας, τὰς ὁποίας ἐκφράζουν, ἀλλ' ὅμως, ὡς οἰκεία πρὸς τὴν διανόησιν τοῦ λαοῦ καὶ συντεθειμένα κατὰ τοὺς ὅρους τῆς δημῶδους ποιήσεως, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ χωρισθοῦν τῶν κατ' ἐξοχὴν δημοτικῶν ἄσμάτων. Τοιαῦτα λ.χ. εἶναι τὰ ἐργατικά ἄσματα, τὰ διὰ τοῦ ρυθμοῦ ἐπιβοηθοῦντα εἰς ταχυτέραν συντέλεσιν τῆς ἐργασίας εἰς τινὰ ἐπιτηδεύματα καὶ κανονίζοντα τὴν τάξιν αὐτῆς, τὰ ἐπιχώρια, τοπικοῦ ἐνδιαφέροντος ἄσματα, εἰς τὰ ὁποία δυνάμεθα νὰ τάξωμεν καὶ στασιωτικά ἢ φατριαστικά, ἄσματα συνήθως ἐφήμερα καὶ θνησιγενῆ, ἀλλὰ μὴ ἀμοιροῦντα ἀξίας, ὅταν συμπέσῃ ὁ ποιητὴς αὐτῶν, ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ, νὰ ἐκφράσῃ σθεναρῶς τὰ συναισθήματα τῆς λαϊκῆς ὁμάδος, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει...

Διότι τὸ κυριώτερον γνῶρισμα τοῦ δημοτικοῦ ἄσματος εἶναι ἡ συμφωνία αὐτοῦ πρὸς τὴν διανόησιν τῶν πολλῶν. Οὐδὲν πρέπει νὰ περιέχῃ τὸ ὑπερεξέχον τοῦ κοινοῦ ἐπιπέδου τῆς μορφώσεως, οὐδὲ τὸ μαρτυροῦν τὴν παρέμβασιν τῆς προσωπικότητος τοῦ ποιητοῦ, προσωπικότητος χωριστῆς καὶ ἀνωτέρας. Ὁ ποιητὴς τοῦ δημοτικοῦ ἄσματος πρέπει νὰ εἶναι εἰς τῶν πολλῶν, δυσδιακρίτως συγχεόμενος εἰς τὸ ἀνώνυμον πλῆθος. Ἀλλὰ τούτου δεδομένου, πῶς ἐξηγεῖται τὸ κάλλος καὶ ἡ δύναμις τῆς δημοτικῆς ποιήσεως; Πῶς τὰ ἔργα ἀπαιδευτῶν καὶ ἀμορφῶτων ἀνομολογοῦνται πολλακίς ὑπέριτερα τῶν δημιουργημάτων καλλιτεχνῶν τοῦ λόγου, οἵτινες τὸ ποιητικὸν χάρισμα αὐτῶν ἐκαλλιέργησαν καὶ ἐνίσχυσαν διὰ τῆς παιδείας καὶ τῆς μορφώσεως; Ποῖον τὸ μυστήριον τῆς τοιαύτης ὑπεροχῆς;

Ἡ ὑπεροχὴ τῆς δημῶδους ποιήσεως ὀφείλεται εἰς τὴν ἐκφαινομένην ἐν αὐτῇ ἐπλότητα καὶ ἀλήθειαν. Ἔχει τὸ ἀνεπιτήδευτον καὶ τὴν εἰλικρίνειαν, τὴν ἀρετὴν, ἢ ὁποία ἐν ἄλλῃ περιοχῇ τῆς τέχνης, ἐν τῇ ἀρχαϊκῇ ἑλληνικῇ τέχνῃ ἢ ἐν τῇ προρραφικῇ, καταθέλγει τοὺς λεπτοὺς τεχνοκρίτας. Ἐκ τῶν ἀμέσων καὶ διαυγεστάτων πηγῶν τῆς γλώσσης ἢ δημῶδης ποίησις ἀντλεῖ φραστικὴν δύναμιν καὶ ἐνάργειαν, ἐγγύτερον δὲ προκειμένη εἰς τὴν φύσιν δέχεται ἀκραίφνεστέραν τὴν ἀπὸ ταύτης ἐντύπωσιν. Οὐδὲν ἐν αὐτῇ τὸ ψευδὲς ἢ

τὸ περίτεχνον. Ἡ μὲν παρατήρησις τῶν πραγμάτων τοῦ ἔξωτερι-
κοῦ κόσμου εἶναι ἐπλή, ἀλλ' ἀκριβής, ἢ δὲ ἔκφρασις τῶν παθῶν
ἀπερικόσμητος, ἀλλὰ βαθεῖα καὶ ἀληθινή.

Ὅταν μεγάλα γεγονότα, ὅταν δειναὶ συμφοραὶ ἢ ἀπροσδόκητοι
εὐτυχίαι γεννοῦν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου πάθη σφοδρά, ὅταν
ἐξαιρετικὴ τις περίστασις ἐπιφέρῃ ὑπερεκχείλισιν προσωπικῶν συναι-
σθημάτων, ἢ εἰλικρινῆς καὶ ἀπέριττος ἐκδήλωσις αὐτῶν συγκινεῖ ἰσχυ-
ρῶς. Ἡ δύναμις τῶν πραγμάτων ἀναπληρῶνει τὴν ἐλλείπουσαν τέ-
χνην· ἢ δὲ προσπάθεια ἐντονωτέρας ἐκδηλώσεως αὐτῶν διὰ τῶν
ἀτελῶν μέσων, τὰ ὁποῖα ἡμπορεῖ νὰ διαθέσῃ πρωτογενῆς καὶ ἄμορ-
φος τέχνη, ἀποτυγχάνει τοῦ σκοποῦ, ἐνίοτε μάλιστα συμβαίνει νὰ
φέρῃ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα. Ἀπὸ τὸν *Θοῤῥον τῆς Κωνσταντινου-
πόλεως*, τὸν ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Ἐμμανουὴλ Γεωργιλᾶν, τὸν ὁ-
ποῖον πάντως συνέθεσε σύγχρονος τῆς ἐλώσεως λόγιος στιχουργός,
ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους θρήνους τῶν συγχρόνων, τοὺς ὁποίους ἀνεῦ-
ρον εἰς κώδικας βιβλιοθηκῶν καὶ ἔφερον εἰς φῶς ὁ Σπ. Λάμπρος, ὁ
Κρουμπάχερ, ὁ Ρούσος καὶ ἄλλοι, πολλῶ ἀνώτερον καὶ ἐκφραστι-
κώτερον εἶναι τὸ δημοτικὸν ἄσμα, τὸ ἀρχόμενον μὲ τὴν ὀδυνηρὰν
κραυγὴν τῆς ἀπογνώσεως :

Πῆραν τὴν Πόλην, πῆραν τὴν, πῆραν τὴ Σαλονίκη,
πῆραν καὶ τὴν Ἀγιά Σοφιά, τὸ μέγα μοναστήρι!

καὶ τελειῶνον μὲ τὴν ἐξαγγελίαν τῆς θείας ὑποσχέσεως περὶ πλη-
ρώσεως τῶν ἐλπίδων τοῦ δυσμοῖρου ἔθνους

Πάλε μὲ χρόνους, μὲ καιροὺς, πάλε δικά σας εἶναι.

Τοιαῦτα δημιουργήματα ἔχουν ἐν ἑαυτοῖς τὴν δύναμιν νὰ ἐπι-
ζήσουν τοῦ ποιητοῦ αὐτῶν, καὶ ἐπὶ γενεάς ἀπὸ στόματος εἰς στόμα
μεταδιδόμενα νὰ συγκλονοῦν τὰς ψυχάς.

Ὅμοιās συγκινήσεις μόνον μεγάλοι ποιηταὶ δύνανται νὰ προ-
καλέσουν· δυσκόλως δὲ ἢ τέχνη καὶ δοκιμωτάτων ποιητῶν παρέ-
χει ἀποτελέσματα, ὁποῖα δι' ἀπλῶν μέσων ἐπιτυγχάνει ἀνεπιγνώ-
στως ὁ λαϊκὸς ποιητής.

χους άβοήθητοι, άνυπεράσπιστοι, χωρίς έλπίδα λυτρωμοϋ, χωρίς τή δυνατότητα για άντίσταση.

Και όμως σήμερα είναι ο έρμόδιος καιρός για να συγκεντρώσωμε τὸ πνεϋμα μας στη θέση της, προσπαθώντας να κερδίσωμε μιὰ γνήσια ένατένισή της. Λίγες μέσα στην Ιστορία τῶν αἰώνων είναι οἱ μεγάλες στιγμές, λίγες φορές έρχεται ἡ έλευθερία σέ αὐτοπρόσωπη εμφάνιση, πολὺ σπάνια γίνεται ἀληθινὸ βίωμα.

Ἐπάρχουν εποχές πού δὲν εἶχαν τὴν εὐτυχία νὰ τὴν ἴδουν κατὰ πρόσωπο, ἄλλες τὴ βλέπουν ἔλλειπτικά, ἄλλες μέσα ἀπὸ τὸ θαμπωμένο κρύσταλλο τοῦ νοῦ, ἄλλες τὴν ξαναφέρνουν στὴν ἐνόραση μὲ τὴν ἱστορικὴ μνήμη κι ἄλλες χρησιμοποιοῦν τὸ δελεασμὸ τῆς φαντασίας καὶ τὴ μαγεία τῆς τέχνης, γιὰ νὰ μᾶς δώσουν κάποιαν ἐξεικονιστικὴ τῆς ἀναπαράστασι. Οὔτε ἡ ἐπάνω στὴν καλλιτεχνικὴ μαγανεία στηριγμένη ἐνόραση οὔτε ἡ κίνηση τοῦ ἀφαιρετικοῦ στοχασμοῦ μπορεῖ νὰ μᾶς κάμη προσιτὴ τὴν έλευθερία.

Ἀλήθεια εἶναι πὼς οἱ φιλόσοφοι ἔβαλαν τὸ νοῦ τους σέ μεγάλο κόπο καὶ πολλὰ εἶπαν καὶ ἔγραψαν σχετικὰ μὲ τὸ νόημα τῆς έλευθερίας. Τὸ ἐκπληκτικὸ όμως εἶναι πὼς πολλές φορές προσπαθώντας νὰ ἀποδείξουν τὴν ὕπαρξή της ἐκατάφεραν νὰ ἀποδείξουν τὸ ἀντίθετο. Αὐτὸ μᾶς κάνει νὰ σκεφτοῦμε πὼς ἡ έλευθερία εἶναι μιὰ πραγματικότητα, πού ἢ τὴ ζοῦμε ἢ δὲν τὴ ζοῦμε. Δὲν πρέπει νὰ τὴ λογαριάσωμε ὡσάν κάτι, πού τὸ εὐρίσκει ὁ ἄνθρωπος ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του, ὅπως κάθε ἄλλο ἀντικείμενο. Πρέπει νὰ τὴν πάρωμε ὡσάν κάτι, πού πραγματώνεται μέσα στὸ βαθύτατο τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς στρῶμα. Εἶναι κάτι πού φυτρώνει μέσα στὴ ρίζα τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, κάτι πού μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ ταυτιστῆ μὲ τὴν εὐψυχία μας.

Ἡ έλευθερία δὲν μπορεῖ νὰ χαρακτηριστῆ ὡσάν κτῆμα, πού θὰ τὸ συναντήσωμε ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ μας· αὐτὴ έρχεται ἢ δὲν έρχεται σέ μᾶς ἀνάλογα μὲ τὰ ἔργα μας, γιατί εἶναι τρόπος ζωῆς καὶ ἀγώνισμα. Δὲν ἔχει κανένα νόημα νὰ ζητήσωμε ἀπὸ ἕναν ἄλλο ἄνθρωπο νὰ μᾶς δώση τὴν έλευθερία μας, ὅπως θὰ τοῦ ἦταν εὐκόλο νὰ μᾶς δωρίση ἕνα ἀπὸ τὰ στὴν κατοχή του ὑλικά ἀγαθὰ.

Ἐπάνω στὴ γῆ ἔζησαν ἀπειράριθμοι σκλάβοι, πού πολλές φορές ἐζήτησαν ἀπὸ τοὺς ἀφέντες τους τὴν έλευθερία. Κι ἐπάνω στὴ γῆ ἔζησαν πολλοὶ ἀφέντες, πού στάθηκαν πρόθυμοι νὰ τοὺς κάμουν

αυτή τη δωρεά. Παρ' ὅλο τοῦτο ὅμως ἡ δουλεία δὲν καταλύθηκε, γιατί ἐκεῖνοι ποὺ ἐπῆραν τὴν ἐλευθερία, τὴν ἐπῆραν ὡσάν δωρημένο κτῆμα καὶ ὄχι ὡσάν ἀγώνισμα. Κι αὐτὸ ἔγινε, γιατί, σχετικὰ μὲ τὸν ἐσωτερικὸ ἄνθρωπο, ἡ ἐλευθερία δὲν εἶναι κάτι τὸ εἰσερχόμενο, ἀλλὰ κάτι τὸ ἐξερχόμενο. Ἐξαρτᾶται ἀπόλυτα ἀπὸ τὴ μορφολογία τοῦ ψυχικοῦ μας εἶναι. Αὐτὸ ἤθελε νὰ εἰπῆ ὁ Θουκυδίδης χαρακτηρίζοντας τὸν ἐλεύθερο ὡς εὐψυχο, ἐξαρτημένο δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἐσώτατη μορφολογικὴ ὑφὴ τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς.

Ἄς μὴ λησμονᾶμε ὅτι ἡ ψυχὴ γιὰ τοὺς Ἕλληνες δὲν σημαίνει ἓνα κάποιο ἐπένθετο στοιχεῖο, ποὺ ἔρχεται, νὰ ἐμψυχώσῃ τὸ σῶμα, ἀλλὰ ἀποτελεῖ τὴν ἐντελέχεια ὁλόκληρου τοῦ ἀνθρώπου θεωρημένου στὴ συνολικότητά του. Γιὰ τοὺς παλαιούς Ἕλληνες ἡ διατήρηση τῆς ἐλευθερίας ἐθεωρήθηκε συνδυσασμένη μὲ τὴν προθυμία γιὰ διακινδύνευση καὶ ἀνάληψη πολεμικῆς εὐθύνης καὶ ἡ πιὸ ταιριαστὴ παρακίνηση γιὰ κείνους, ποὺ ἤθελαν νὰ μείνουν ἐλεύθεροι ἦταν : « μὴ περιορᾶσθε τοὺς πολεμικοὺς κινδύνους ».

Ἄληθινὰ ποτὲ δὲν θὰ εἶμαστε δικαιολογημένοι νὰ εἰποῦμε ὅτι αὐτὸς ἢ ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος, τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ περιστατικὸ ἐστάθηκε ἢ αἰτία, γιὰ νὰ πέσωμε στὴ σκλαβιά. Γινόμαστε δοῦλοι ἢ ἐλεύθεροι μόνο ἐξαιτίας μας, καὶ ἂν πρέπει νὰ ζητηθῆ κάποιος ὑπεύθυνος γιὰ τὴ δούλωσή μας, αὐτὸς εἶναι ὁ ἑαυτὸς μας.

Ἐσυνηθίσαμε νὰ παραδεχόμαστε ὡσάν αὐτονόητο ἀξίωμα τὴν ἀπόφραση ποὺ λέει ὅτι « ὁ ἄνθρωπος γεννιέται ἐλεύθερος ». Ἄν καλοεξετάσωμε ὅμως τὰ πράγματα, θὰ εὐρούμε ὅτι ἡ δοξασία αὐτὴ εἶναι μιὰ ἀναδρομικὴ πρὸς τὰ πίσω τοποθέτηση ἐνὸς ὑστερογέννητου γεγονότος. Ὁ ἄνθρωπος δὲν γεννιέται, ἀλλὰ γίνεται ὕστερα ἀπὸ ἀδιάκοπο σκληρὸ ἀγῶνα ἐλεύθερος. Συμφωνότερο μὲ τὰ πράγματα θὰ ἦταν, ἂν ἐλέγαμε ὅτι « οἱ ἄνθρωποι ἐρχόμενοι στὸν κόσμον μοιάζουν μὲ δεσμῶτες ὀλυσοδεμένους μέσα σὲ σκοτεινὸ σπήλαιον ». Ὁ καθένας μας χρεωστεῖ σπάζοντας τὰ δεσμά του νὰ γίνῃ ἐλεύθερος, καί, μόνο ἂν συνεχίζῃ κάθε στιγμὴ αὐτῆ του τὴν προσπάθεια, θὰ κατορθώσῃ νὰ κρατηθῆ στὴν περιοχὴ τῆς ἐλευθερίας. Σὲ κάθε στιγμὴ τῆς ζωῆς του εἶναι ὁ ἄνθρωπος ὑποκείμενος στὴ δούλωση. Τὸ νὰ γίνῃ κανεὶς δοῦλος δὲν σημαίνει μόνο νὰ χάσῃ τὴν πολιτικὴ του ἐλευθερία, καὶ δὲν πιστοποιεῖται ἡ δούλωση ἀπὸ τὴν τυπικὴ πράξη τῆς κατάλυσης ἐνὸς ἔθνους ἢ ἐνὸς πολιτικοῦ καθεστώτος. Ση-

ἀγῶνα. δὲν εἶχε πίσω του αὐτὸς τοὺς ἀπὸ τὴν ἀποκατὰ τὸν ἄλλον.

μαίνει πώς έστρέψαν οί πηγές του θάρρους και τής άγωνιστικότητας, πώς ή ψυχή έχασε τήν έγρήγοσή της.

‘Ο άγώνας είναι διαρκής, γιατί σε κάθε μας βήμα παραμονεύει το πολύμορφο τέρας τής σκλαβιάς, για να μάς ξαναδουλώσει. Και τις περισσότερες φορές ό άνθρωπος δέν άντέχει στον πειρασμό, χαλαρώνει τήν άγωνιστικότητά του και ζή μέσα στη φαντασίωση μάς ψευδοελευθερίας.

Τόν περισσότερο καιρό ό άνθρωπος ύποκίπτοντας άσυνείδητα σε κάθε λογής δουλεία χάνει το άληθινό βίωμα τής έλευθερίας. Γι’ αυτό μόνο σε άγωνιστικές έποχές, όπως ή τωρινή, γίνεται βολετό να ύψωθούν τα ανθρώπινα μάτια στην ένατένιση τής άληθινής έλευθερίας, όπως τήν είδε και ή έποχή του 21 και τήν έπραγούδησε με τον μεγαλόστομο ‘Υμνο του Σολωμού. ‘Όλες οί γενεές, όσες ήρθαν έπειτα από τήν επαναστατική γενεά του 21, κάθε φορά που αισθάνονταν να άδυνατίζει το βίωμα τής έλευθερίας μέσα τους, έξαναγυρίζαν στην έποχή εκείνη. Και θα έρθουν έπειτα από έμας πολλές γενεές, που θα ξαναγυρίσουν, για να θερμάνουν τήν ψυχή τους με ό,τι έμεις ζούμε στις ήμέρες αυτές.

Το να κρατηθή κανείς στην περιοχή τής έλευθερίας είναι έπιπνο άγώνισμα. Άναφορικά με τήν έλευθερία μας, ή ζωή μας είναι πάντοτε πεσμένη σε φανερή ή σε λαυθάνουσα κρίση και μέσα στα βάθη του είναι μας παραμονεύει παίρνοντας χίλιες δυο μορφές ή σκλαβιά έτοιμη να μάς τραβήξει στο σκοτεινό της βασίλειο. ‘Όταν μάς λείψη το θάρρος και ή θεληματικότητα, χάνομε το άληθινό της βίωμα και ζούμε με τή φαντασίωση της πέφτοντας πραγματικά στην άνελευθερία. Μπορεί τότε να κραυγάζομε και να χειρονομούμε για τήν έλευθερία, χωρίς όμως να ζούμε το νόημά της. Τότε πιά είναι που από ζωντανό βίωμα ξεπέφτει σε κραυγή, σε μορφασμό και γίνεται χωρίς νόημα γλωσσική άρθρωση και άδειανό φώνημα.

Δέν είναι καθόλου περίεργο σε μιá τέτοια παρακμή οί πιο άνελεύθεροι να ξεπροβάλλουν διαλαλητές και άπολογητές της. Αυτό όμως δέν θα μάς ξαφνιάσει καθόλου, αν σκεφτούμε πώς πίσω από το φώς άκολουθει πάντα ή σκιά . . .

‘Η πραγματικότητα, όπως τήν έζήσαμε τις τελευταίες δεκαετηρίδες, μάς έδειξε πώς ύπάρχουν άνθρωποι που τρέφουν μέσα στην

ψυχή τους άκατασίγαστη νοσταλγία όχι για Έλευθερία, αλλά για σκλαβιά. Ή πιό έντονη μέριμνά τους είναι να εϋρουν κάποιο είδωλο, για να τὸ προσκυνήσουν, έναν άφέντη, για να τὸν στήσουν επάνω στο κεφάλι τους. Διαλέγουν πάντοτε τὸν πιό άνελεύθερο μεταξύ τους, έναν άνθρωπο, πού ή ψυχή του είναι γεμάτη από φόβους, από σφασμασμούς και από οδύνες, και αυτός με τή σειρά του περνά από τὸν τράχηλό τους τὰ δεσμά τῆς πιό φριχτῆς και σκοτεινῆς σκλαβιάς. "Άλλοι πάλι άνθρωποι δέν έχουν καμιά δυσκολία να θεωρήσουν άντάλλαγμα ίσάζιο με τήν Έλευθερία τους τήν υλική τους ευδαιμονία.

Μιά τέτοια νοοτροπία άντιμετωπίζοντας ὁ ιστορικός τῶν αρχαίων Ἀθηνῶν διεκήρυξε πώς για άληθινή ευδαιμονία αξίζει να λογαριαστῆ μόνο ή Έλευθερία. Προϋπόθεση για τήν Έλευθερία δέν είναι ὁ υλικός ευδαιμονισμός, αλλά στήν άληθινή ευδαιμονία μονάχα ή Έλευθερία μπορεί να μᾶς ὀδηγήσει. Αὐτή φτερουγίζει πιό επάνω από τὰ δεσμά τοῦ υλικῆς χορτασμοῦ και ή οὐσία της στέκει στο ὅτι οὔτε δεσμεύεται οὔτε κιβδηλεύεται. Μένει έλευθερία καθαρή, χωρίς να επιδέχεται κανέναν άλλο προσδιορισμό, χωρίς να υποτάσσεται στήν έξυπηρέτηση καμιᾶ άλλης σκοπιμότητας. Οὔτε στή γνώση οὔτε στήν έπιστήμη εμπρός χάνει τὸ κυριαρχικό της αξίωμα.

Τὰ γεγονότα πού διαδραματίστηκαν στα τελευταία χρόνια παρουσίασαν τήν τεχνικοποιημένη γνώση και έπιστήμη ὡσαν ὄργανα, πού έρχόντανε να έξυπηρετήσουν τῆς πιό βάρβαρες και άντιανθρώπινες επιδιώξεις. Ή δουλεία στον παλαιό κόσμο ἦταν σε θέση να σκοτώνη μόνο τὸ σῶμα· ή με έπιστημονικό έξοπλισμό άρματωμένη άνελευθερία τῆς πρόσφατης εποχῆς εἶχε προχωρήσει τόσο πολύ, ὡστε έστάθηκε ίκανή να διαφθείρη τῆς ψυχῆς και να σκοτώνη τὸ πνεῦμα. Αὐτή ἦταν, πού ἔκαμε να ξεπέσει ὁ άνθρωπος σε αυτόματα μηχανή χωρίς πρωτοβουλία, χωρίς άτομική σκέψη, επαναλαμβάνοντας τὰ ὅσα ἔλεγαν οἱ έξουσιαστές του σαν πλάκα γραμμοφώνου.

Κάτω από τὸν έπηρεασμό της ή ανθρώπινη πολιτεία, πού ὁ λόγος τῆς ὕπαρξῆς της είναι ή διασφάλιση τῆς έλευθερίας τῶν μελῶν της, μεταμορφώθηκε σε σατανική μηχανή καταδούλωσης.

Ἐναντία στο άκαταμέτρητο εκείνο κύμα τῆς άνελευθερίας, που εἶχε δαμάσει έκατομμύρια ανθρώπινες ψυχῆς, ὀρθώθηκε ὁ Ἑλληνικός λαός και έδωκε τή μάχη του. Ὅταν έπῆρε τήν άπόφαση να μπῆ στον άγώνα, δέν εἶχε πίσω του οὔτε τούς άτέρμονες ὠκεανούς ένός ὀλόκλη-

ρου γήινου ήμισφαιρίου, όπως οι Άγγλοσάξονες, ούτε την άνθρωποπλημμύρα και την άπεραντοσύνη της ρωσικής γής, ούτε την τεχνοκρατική όργάνωση των αντιπάλων του.

Σύμφωνα με την παρακέλευση των προγόνων του είδε την εύδαιμονία του στην έλευθερία του, και αυτήν πάλι την έσθίριξε στην εύψυχία του. Άνέλαβε τον πολεμικό κίνδυνο από δική του πρωτοβουλία, αντιστάθηκε επάνω στη στενή λωρίδα της πατρικής γής, άγωνίστηκε με άπέραντη καρτερία και άναδείχτηκε, πρώτος αυτός, νικητής, δείχνοντας και στους άλλους σύμμαχους λαούς ότι τα πόδια του σιδερόφραχτου γιγάντιου αντιπάλου ήταν φτιασμένα από άργιλο. Γι' αυτό άξίζει στο λαό των Έλλήνων ό πρώτος νικητήριος στέφανος.

Περ. «Νέα Έστία» 1945

Κωνσταντίνος Δ. Γεωργούλης

3. ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

Ποιον είναι τó περιεχόμενον της έννοίας «πνευματική ζωή;» Κατά την γνώμη μου, πνευματική ζωή είναι τó ίδιον άκριβώς πράγμα, ό,τι ονομάζομεν πολιτισμόν, έφ' όσον ούτος θεωρείται όχι καθ' έαυτόν και αντικειμενικώς, άλλ' από την άποψιν του ύποκειμένου, τó όποιον είναι φορέυς και έργάτης του πολιτισμού. Κατά ταυτα, άν πολιτισμός είναι τó σύνολον των δημιουργημάτων του άνθρωπίου πνεύματος, εις τά όποια πραγματοποιούνται και λαμβάνουν μορφήν διάφοροι άξιαί, άξιαί ήθικαί π.χ. θρησκευτικάί, αισθητικάί, γνωστικάί, οικονομικάί, δυναστικάί κλπ., πνευματική ζωή είναι αυτή αύτη ή δημιουργία και πραγματοποίησης των άξιων έντός του ύποκειμένου και διά μέσου του ύποκειμένου.

Πολιτισμός είναι τó προϊόν, ό σκοπός της πνευματικής της ζωής, πνευματική ζωή είναι τó σύνολον των ψυχικων φαινομένων, από τά όποια γεννάται και άποκρυσταλλούται ό πολιτισμός.

Ό πολιτισμός δύναται νά νεηθή ως ένα συγκρότημα αντικειμενικόν, άνεξάρτητον του άτομου, άποτετελεσμένον εις ώρισμένην στιγμήν όχι τόσον ως περιεχόμενον (άφοϋ τó περιεχόμενον του μεταβάλλεται διαρκώς), άλλ' ως μορφή και ως ιδέα: είναι άλλως τε προϊόν λογικής άφαιρέσεως από την άμεσον πραγματικότητα. Τούναντίον

ἡ πνευματικὴ ζωὴ δὲν νοεῖται χωρὶς τὸ ὑποκείμενον ποῦ τὴν ζῆ, εἶναι κάτι, ποῦ εὐρίσκεται εἰς διαρκῆ κίνησιν, ροήν, μεταβολήν, ἐξέλιξιν· εἶναι αὐτὴ αὐτὴ ἡ πραγματικότητα, ὅπως μᾶς παρουσιάζεται εἰς τὴν ἄμεσον ἐποπτεῖαν τῶν αἰσθήσεων καὶ τῆς αὐτοπαρατηρησίας.

Σαφέστερος γίνομαι, ἂν, ἀντὶ τῆς καθολικῆς ἐννοίας «πολιτισμός», φέρω ὡς παράδειγμα ἓνα ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους αὐτοῦ στοιχείων. Εἰς τὴν θρησκείαν π.χ. ἔχομεν ἓνα σύνολον πεποιοτήσεων, γνώσεων, παραδόσεων, τύπων, ἠθικῶν κανόνων, ἐξωτερικῶν συμβόλων κ.τ.τ. Θρησκευτικὴ ζωὴ ὅμως εἶναι ὅλος ὁ κόσμος τοῦ ψυχικοῦ βίου τοῦ ἀτόμου, ποῦ ἀναδημιουργεῖ μέσα του τὰς πεποιοθήσεις καὶ τοὺς κανόνας καὶ τὰ σύμβολα καὶ συλλαμβάνει ἐσωτερικῶς τὸ νόημά των. Τὴν αὐτὴν διαφορὰν δυνάμεθα νὰ διαπιστώσωμεν μεταξύ πολιτείας καὶ πολιτικῆς ζωῆς, τέχνης καὶ ζωῆς καλλιτεχνικῆς κ.ο.κ.

Ὡς ἄμεσος πραγματικότης ἡ πνευματικὴ ζωὴ νοεῖται, κυρίως εἰπεῖν, ἐντὸς τοῦ πλαισίου τοῦ ἀτόμου καὶ τῶν χρονικῶν ὀρίων τῆς υπάρξεως αὐτοῦ, τοῦ παρόντος. Ἡ ζωὴ, εἴτε φυσιολογικὴ εἴτε πνευματικὴ εἶναι, ὑπάρχει πάντοτε εἰς ἓνα συγκεκριμένον ὄργανισμὸν, ὁ ὁποῖος ζῆ, ἐφ' ὅσον χρόνον αὐτὸς ζῆ.

Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ὡς ζωὴ τοῦ πνεύματος, ὡς ζωὴ δηλαδὴ ἀξιών, ἔχει χαρακτηρὰ ἐξόχως κοινωνικὸν καὶ ὑπερπηδῶντα τὰ ὄρια τοῦ παρόντος. Διότι τὸ ἄτομον, καθ' ἑαυτὸ λαμβανόμενον, δὲν ἔχει μέσα του ἐξ ἀρχῆς ἀξίας πνευματικὰς, ἀλλὰ τάσεις καὶ ροπὰς πρὸς ἀξίας· δὲν ἔχει π.χ. θρησκευτικὰς ἀξίας, ἀλλὰ θρησκευτικὸν αἶσθημα, δὲν ἔχει αἰσθητικὰς ἀξίας, ἀλλὰ κλαίσθησιαν κ.τ.τ. Τὸ ἄτομον, ὡς φορεὺς πνευματικῆς ζωῆς, εἶναι μία σύνθεσις ἀπὸ δύο διαφορετικῆς προελεύσεως στοιχεῖα: ἀπὸ τὸ περιβάλλον μὲ τὸ ἄλλοθι τῶν περιεχομένων καὶ ἀξιών τῆς κοινωνίας, ἀξιών θεωρητικῶν, πρακτικῶν, αἰσθητικῶν, θρησκευτικῶν κ.τ.λ., καὶ ἀπὸ τὴν ἰδιοφυΐαν του τὴν ψυχικὴν — τὸ πνευματικόν του ἐγὼ — σύνθεσις ὄχι σταθερὰ καὶ παραμόνιμος, ἀλλὰ διαρκῶς ἀλλοιουμένη καὶ ἀνανεουμένη εἰς τὰ ἐπὶ μέρους, ὅπως καὶ εἰς τὰς γενικὰς τῆς κατευθύνσεις καὶ τὸν ρυθμὸν τῆς πραγματοποιήσεώς της. Καὶ ἀκριβῶς ἡ ἐπαφὴ αὐτὴ καὶ σύνθεσις τῆς ἰδίας πνευματικῆς δυνάμεως καὶ τῶν ἀτομικῶν ροπῶν καὶ τάσεων πρὸς τὰς ἀξίας τῆς κοινωνίας ἀπαρτίζει τὴν πνευματικὴν ζωὴν.

Ἡ ἐπαφή αὐτὴ εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι διαφορωτάτης φύσεως· νὰ εἶναι παθητικὴ ἀφομοίωσις τῶν κοινωνικῶν ἀξιών ἢ συνδυαστικὴ διαφόρων τάσεων ἐνέργεια ἢ ἐκλεκτικὴ μεταξὺ τῶν ποικιλιῶν αὐτῶν, δυνατὸν ὁμως καὶ νὰ εἶναι ἐχθρική, νὰ καταλήξῃ εἰς πάλην, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ ἄτομον ἀποδεχόμενον πολλὰς ἢ ὀλίγας ἀπὸ τὰς ἀξίας τῆς κοινωνίας, τὰς τροποποιεῖ ἢ δημιουργεῖ τελείως νέας, τὰς ὁποίας κατορθώνει βαθμηδὸν νὰ ἐπιβάλλῃ καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν, ὅπως συμβαίνει εἰς τὰς ἐξαιρετικὰς προσωπικότητας τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ πνεύματος. Οἰαδήποτε ὁμως καὶ ἂν εἶναι ἡ ἐπαφή αὐτὴ διὰ τὸ ἄτομον, θὰ ὀδηγήσῃ πάντοτε εἰς νέαν δημιουργίαν ἀξιών, νέαν ἀκόμη καὶ εἰς περίπτωσιν παθητικῆς ἀποδοχῆς τῶν παραδεδομένων. Διότι καὶ τότε γίνεται ἀνάπλασις τῶν ἀξιών τῆς κοινωνίας καὶ προσαρμογὴ τούτων πρὸς τὰς πνευματικὰς ἀνάγκας καὶ ἰκανότητος τοῦ ἀτόμου· μόνον κατόπιν τῆς ἐπεξεργασίας αὐτῆς γίνονται αὐτὰ κτῆμα τοῦ ἀτόμου καὶ μέρος τῆς ζωῆς του.

Ἄς ἀναφέρω καὶ ἐδῶ συγκεκριμένον παράδειγμα. Ἡ θρησκευτικὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου ἀρχίζει ἀπὸ τὴν στιγμήν, πού τὸ ἔμφυτον θρησκευτικὸν αἶσθημα ἀποκτᾷ συνείδησιν ἑαυτοῦ ἐρχόμενον εἰς ἐπαφήν πρὸς ὠρισμένας θρησκευτικὰς ἀξίας τοῦ περιβάλλοντός του, π.χ. πρὸς τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις καὶ συνηθείας τῶν γονέων του. Ἀναλόγως τῶν ἀτομικῶν του ροπῶν, ἀναγκῶν καὶ ἰκανοτήτων θὰ ἀφομοιώσῃ ἐξ αὐτῶν περισσότερα ἢ ὀλιγώτερα, ταῦτα ἢ ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα, θὰ προσθέσῃ ἢ θὰ ἀφαιρέσῃ ἄλλα, θὰ ἐπιφέρῃ μεταβολὰς, θὰ ἐπιβάλλῃ εἰς ἄλλα τὸν χαρακτήρα, πού ἔχουν αἱ ἀτομικαὶ θρησκευτικαὶ ἀνάγκαι (πανθειστικὸν π.χ. ἢ μυστικοπαθῆ ἢ αἰσθητικὸν ἢ ἠθικὸν ἢ τελετόφιλον καὶ φιλακόλουθον κλπ.), ὥστε ν' ἀποτελέσῃ τὴν προσωπικὴν του θρησκευτικὴν ζωὴν, ἢ ὁποία θὰ εἶναι προσωπικοῦ αὐστηρῶς χαρακτήρος, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν περιέχῃ κανένα πρωτότυπον, κυρίως εἰπεῖν, στοιχεῖον. Μεταξὺ τῶν ἑκατομμυρίων χριστιανῶν ὀλίγοι εἶναι ἐκεῖνοι, πού ἔχουν νὰ παρουσιάσουν πρωτότυπους ἀντιλήψεις περὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἢ αἰσθημάτων, ἀλλὰ, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἀτομικῆς πνευματικῆς ζωῆς, εἰς κάθε χριστιανὸν ἀντιστοιχεῖ καὶ μία ἰδιαιτέρα μορφή τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Οἰαδήποτε καὶ ἂν εἶναι τὰ προϊόντα τῆς συνθέσεως αὐτῆς εἰς κάθε ἄτομον, δι' ἡμᾶς εἶναι ἀρκετὴ ἡ διαπίστωσις, ὅτι ἡ πνευματικὴ ζωὴ σήμερον προϋποθέτει ἀπαραιτήτως ἀξίας ἔξω τοῦ ἀτόμου κει-

μένες, αξίας, πού εισδέχεται τὸ ἄτομον ἀπὸ τὸ κοινωνικὸν του περιβάλλον. Αἱ ἀξίαι δ' αὐταὶ δὲν προσφέρουν μόνον κατὰ μέγα μέρος καὶ εἰς τὸ μέγιστον πλῆθος τῶν ἀτόμων τὸ περιεχόμενον τῆς ἀτομικῆς πνευματικῆς των ζωῆς, ἱκανοποίησιν τῶν πνευματικῶν των ροπῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν φύσιν τῶν πόθων αὐτῶν καὶ τὴν κατεύθυνσιν ἐπηρεάζουν — καὶ τὸ σπουδαιότερον, μόνον διὰ τῆς ἐπαφῆς πρὸς τὰς ἔξω τοῦ ἀτόμου πνευματικὰς ἀξίας λαμβάνει τὸ ἄτομον ἐπίγνωσιν καὶ συνείδησιν τῆς ὑπάρξεως καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν πνευματικῶν τοῦ ἀναγκῶν. Τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα, π.χ. εἶναι ἔμφυτον εἰς τὸ ἄτομον, κατὰ τὴν πεποιθησίν μου· ἀλλὰ ζήτημα εἶναι, ἂν, χωρὶς τὴν ἐπαφὴν πρὸς ὠρισμένας ἀντικειμενικὰς (ἀντικειμενικὰς μὲ τὴν ἔννοιαν ἔξω τοῦ ἀτόμου κειμένας) θρησκευτικὰς ἀξίας, θὰ ἐλάμβανε τὸ ἄτομον συνείδησιν τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς φύσεως τοῦ θρησκευτικοῦ του αἰσθήματος.

Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται, ὅτι ὁμιλοῦμεν περὶ πνευματικῆς ζωῆς ὄχι μόνον ἑνὸς ἀτόμου, ἀλλὰ καὶ ἑνὸς ἔθνους, μιᾶς κοινωνικῆς τάξεως, μιᾶς ἐποχῆς κλπ. — καὶ ἀκριβῶς καὶ τὸ ἄτομον προσπαθοῦμεν νὰ συλλάβωμεν ἔντὸς τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆς φυλῆς καὶ τῶν χρόνων του. Γίνεται δὲ τοῦτο, διότι μεταξύ τῶν ἀτόμων μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς κοινωνικῆς ἐνότητος, ἐνότητος φυλετικῆς ἢ ταξικῆς ἢ χρονικῆς, παρατηροῦνται ἀναλογίαι καταπληκτικαὶ καὶ κοινὰ χαρακτηριστικὰ εἰς τὴν πνευματικὴν των ζωὴν, ὀφειλόμενα εἰς τὸ ὅτι κοινὰ εἶναι καὶ τὰ πολιτιστικὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἕνα ἕκαστον ἄτομον ἠντλησεν ἀπὸ τὸ περιβάλλον του διὰ τὴν πνευματικὴν του ζωὴν, ὅμοια δὲ καὶ αἱ συνθήκαι τῆς ὑπάρξεως, πού ἐπηρεάζουν τὰς πνευματικὰς τῶν ἀτόμων ροπὰς. Πνευματικὴ δὲ ζωὴ μιᾶς ἐποχῆς δὲν σημαίνει τὸ ἄθροισμα τῶν πνευματικῶν ζωῶν τῶν ἀτόμων ὅλων, πού ζοῦν εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν· εἶναι τὰ κοινὰ χαρακτηριστικὰ, τὰ κοινὰ περιεχόμενα, αἱ κοινὰ κατευθύνσεις, ὁ κοινὸς ρυθμὸς, πού παρατηροῦνται εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῆς μεγίστης πλειονότητος τῶν ἀτόμων τῆς ἐποχῆς ταύτης.

Ἄλλὰ δὲν ἔχει μόνον κοινωνικὰς προϋποθέσεις ἡ πνευματικὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου. Ἄν καὶ κατ' οὐσίαν εἶναι φαινόμενον σύγχρονον, ἔχει χαρακτῆρα ἱστορικόν. Διότι αἱ ἀξίαι, πρὸς τὰς ὁποίας ἔρχεται εἰς ἐπαφὴν τὸ ἄτομον, διὰ νὰ ζήσει τὴν πνευματικὴν του ζωὴν, εἶναι καρπὸς τῆς πνευματικῆς ζωῆς ἄλλων ἀτόμων ἢ ὁμάδων

προϋπαρξάντων ἢ συγχρόνων μὲν, ἀλλὰ καρπὸς προγενέστερος. Αἱ ἀξίαι ἄλλωστε τοῦ πολιτισμοῦ μας παρουσιάζονται εἰς τὴν πραγματικότητα πάντοτε ὡς περιεχόμενα ὠρισμένου ἱστορικοῦ περιβλήματος, συνυφασμένοι δηλαδὴ μὲ ὠρισμένας τοπικὰς καὶ χρονικὰς συνθήκας τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων, ποὺ τὰς ἐδημιούργησαν. Καθ' ἑαυτὰς οὐδέποτε τὰς συναντῶμεν, πλὴν μόνον εἰς τὴν λογικὴν ἀφαίρεσιν. Κατὰ ταῦτα πνευματικὴ ζωὴ δὲν εἶναι νοητὴ, παρὰ μόνον ὡς ἐπαφὴ πρὸς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ παρελθόντος — τοῦ μακρικοῦ ἢ τοῦ ἀμέσου παρελθόντος, ἀδιάφορον· πάντως τοῦ παρελθόντος — καὶ ἔχει βαθεῖαν ἔννοιαν τὸ ἀπόφθεγμα ὅτι « πολιτισμὸς σημαίνει συναναστροφήν μὲ τοὺς νεκροὺς ».

Ἡ ἐπαφὴ αὕτη πρὸς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ παρελθόντος, ἢ ὁποία, ὡς ἐκ τῆς φύσεώς της ὡς ζωῆς, ἔχει πάντοτε τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀτομικοῦ καὶ ἐπικαίρου, εἶναι δυνατὴ, μόνον ἐφ' ὅσον αἱ ἀξίαι, τὰς ὁποίας πραγματοποιοῦν δι' ἑαυτοὺς τὸ ἄτομον ἢ ἡ κοινωρία τοῦ παρελθόντος, ἐξωτερικεύονται εἰς ὠρισμένα ὑλικά ἀντικείμενα ἢ αἰσθητὰ φαινόμενα, ἐφ' ὅσον λαμβάνουν ὠρισμένην ἀντικειμενικῶς αἰσθητὴν μορφήν.

Αἱ μορφαὶ ἀποτελοῦν τὸ ὑλικόν, οὕτως εἰπεῖν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου διενεργεῖται καὶ δρᾷ ἡ πνευματικὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου. Ἡ γνώσις τούτων προκαλεῖ καὶ εἰς τὸ ἄτομον, ποὺ ἔρχεται εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὸν πολιτισμὸν τῶν παρωχημένων γενεῶν, τὰ αὐτὰ ψυχικὰ φαινόμενα (ἢ περίπου τὰ αὐτά), ποὺ ἐπροκάλεσαν τότε τὴν γένεσιν καὶ δημιουργίαν τῶν μορφῶν. Ἐνας καλλιεργημένος ἀγρὸς π.χ. ἢ ἓνα ἄγαλμα εἶναι ἀντικείμενα ὑλικά, ἀλλ' ἡ αἰσθησις τούτων ἐπιτρέπει εἰς τὴν ψυχὴν μου ν' ἀναπλάσῃ τὰς αὐτὰς ψυχικὰς λειτουργίας, ποὺ ὠδήγησαν τὸν γεωργὸν εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ ἀγροῦ ἢ τὸν καλλιτέχνην εἰς τὴν πλάσιν τοῦ ἀγάλματος, καὶ νὰ ζήσῃ ἐκ νέου τὰς ἀξίας τῆς ὠφελιμότητος ἢ ὠραιότητος, ποὺ ἐξεφράσθησαν διὰ τοῦ λίθου ἢ τῆς γῆς. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς καὶ ὁ καλλιεργημένος ἀγρὸς καὶ τὸ ἄγαλμα ἀποτελοῦν μορφάς.

« Φιλολογία καὶ Ζωή », 1931

Ἰωάννης Σκουρτῆς

4. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Τὸ κεφάλαιο αὐτὸ ἀνήκει σὲ μιὰ εὐρύτερη μελέτη τοῦ Δραγούμη γιὰ τὸν Ἑλληνικὸ πολιτισμὸ, γραμμένη τὸ 1913, μετὰ τὸ τέλος τῶν δύο Βαλκανικῶν πολέμων.

Ξεσκέπασε τὴ δημοτικὴ παράδοση καὶ πρόσωπο μὲ πρόσωπο θὰ ἀντικρίσης γυμνὴ τὴν ψυχὴ σου.

Ἔπειτα, καλλιεργώντας τὴν παράδοση αὐτὴ καὶ ἀνεβαίνοντας κατὰ τὶς ρίζες καὶ προσέχοντας καὶ τὴ γύρω σου φύση, θὰ προβλέψης τοὺς νέους δρόμους πού δύνασαι νὰ ἀνοίξης, τὸν πολιτισμὸ πού μπορεῖς μὲ τὸ ἔθνος σου νὰ δημιουργήσης.

Τὸ χωριὸ καὶ οἱ γυναῖκες πρῶτα - πρῶτα μποροῦν νὰ σοῦ δείξουν καθαρότερα ἀπὸ κάθε ἄλλον τὸ μονοπάτι, γιὰ νὰ ἀνηφορίσης κατὰ τὶς ρίζες του. Στὸ χωριὸ βρίσκεις τὴ βάση τοῦ ἀνθρώπου τῆς φυλῆς σου, γιατί εἶναι κάτι πλατύτερο ἀπὸ τὴν οἰκογένεια καὶ ὄχι ἀκόμα ἐθνικὴ κοινωνία, μολοντί ἀρχὴ ταύτης.

Καὶ στὶς πολιτείες, στὸ λαὸ μπορεῖς νὰ μελετήσης τὴ ζωὴ τῆς φυλῆς σου, γιατί δὲ μολεύτηκε ὀλότελα ἀπὸ ξενισμούς καὶ σχολαστικισμούς. Ὅσο γιὰ τὶς ὅποιες γυναῖκες, καὶ τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς πολιτείας, αὐτὲς παντοῦ, μὲ τὸ νὰ μένουν πιότερο στὸ σπίτι παρὰ στὴν ἀγορὰ καὶ νὰ μὴ διαβάζουν ἐφημερίδες καὶ γιὰ νὰ εἶναι πιὸ ἐσωτερικὲς, αἰσθαντικὲς, θρησκευτικὲς ἀπὸ τὸν ἄντρα, φυλάγουν πιστότερα τὴν παράδοση ἀπὸ τοὺς ἄντρες, πού τὴν παραμορφώνουν ἀπὸ ἐξωτερικὲς ἐπιρροὲς καὶ ἀπὸ λογικὴ.

Χνάρια τῆς παράδοσης θὰ σοῦ δώσουν τὰ νησιώτικα καὶ τὰ ἄλλα κεντήματα καὶ ὑφάσματα, τὰ τραγούδια καὶ οἱ χοροί, οἱ παροιμίαι, πού καθρεφτίζουν τὴν πείρα καὶ τὴ σοφία τοῦ λαοῦ, τὰ παραμύθια, ὡς καὶ οἱ προλήψεις, οἱ ἱστορικὲς, προφορικὲς παραδόσεις, τὰ συνήθια, τὸ σπίτι μὲ ὅ,τι βρίσκεται μέσα.

Ὅλα αὐτὰ σοῦ φανερώνονται μὲ τὴ λαϊκὴ γλῶσσα, καὶ χωρὶς αὐτὴν εἶναι σὰ νὰ μὴν ὑπάρχουν, γιατί μόνο μὲ δαυτὴ μποροῦν καὶ μεταδίδονται πιστὰ ἀπὸ ἄνθρωπο σὲ ἄνθρωπο καὶ ἀπὸ γενιὰ σὲ γενιὰ. Καὶ ὁ χορὸς δίχως τραγούδι δὲ στέκεται, καὶ τὸ τραγούδι δίχως ποίημα καὶ τὸ ποίημα χωρὶς γλῶσσα, καὶ τὸ φάσιμο ἢ μάνα μὲ παράδειγμα, ἀλλὰ καὶ μὲ λόγια θὰ τὸ διδάξῃ τῆς κόρης της, καὶ κάθε ὄργανο γιὰ τὸ φάσιμο καὶ τὸ κέντημα καὶ ὅλα τὰ σκευή

τοῦ νοικοκυριοῦ καί ὅ,τι περιτριγυρίζει τὸν ἄνθρωπο στήν καθημερινή του ζωὴ ἔχει ὄνομα. Ξερίζωσε τὴ λαϊκὴ σου γλώσσα καί θὰ χάσης τὴν ψυχὴ σου. Μονάχα κάτι κληρονομίες ἀσύνειδες θὰ ἀπομένουν μέσα σου, πού θὰ ξεπροβάλλουν ἀξαφνα, γιὰ νὰ δείχνουν στοὺς ξένους πὼς δὲν εἶσαι ὀλότελα δικός τους, καί θὰ εἶσαι χωρὶς πατρίδα, ὥσπου μὲ τὴν ἐπιγαμία τὰ παιδιὰ σου καί τὰ ἐγγόνια σου νὰ ριζώσουν σ' ἄλλη πατρίδα καί νὰ ἐξωτερικεύσουν τὴν ψυχὴ τους σ' ἄλλη γλώσσα. Μὲ τὸ νὰ μὴ γίνεται νὰ ξεφορτωθοῦμε ὀλότελα τὴ γλώσσα μας τὴ λαϊκὴ, ὅσο τουλάχιστο ζοῦμε στὸν τόπο μας, συνεχίζομε τὴν ψυχὴ τοῦ ἔθνους μας σ' ὅλα τὰ ξένα ἢ τὰ παλιὰ πού φορτωνόμαστε.

Πήγαινε λοιπὸν στὰ δημοτικὰ τραγούδια, στὴ δημοτικὴ τέχνη καί στὴ χωριάτικη καί τὴ λαϊκὴ ζωὴ, γιὰ νὰ ἴβρης τὴ γλώσσα σου καί τὴν ψυχὴ σου, καί μ' αὐτὰ τὰ ἐφόδια, ἂν ἔχης ὄρμη μέσα σου καί φύσημα, θὰ πλάσης ὅ,τι θέλεις, παράδοση καί πολιτισμὸ καί ἀλήθεια καί φιλοσοφία.

Ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ μὴ μπορεῖς νὰ προβλέψης πὼς θὰ εἶναι ἡ ἑλληνικὴ μουσικὴ. Ἐκκλησιῶν, τὰ ἀρχοντόσπιτα καί τὰ χωριάτικα σπίτια θὰ προμαντέψης τὴν ἀρχιτεκτονικὴ. Ἐκκλήσεων καί τὴν εἰκόνες καί τὴν τοιχογραφίες καί τὰ μωσαϊκὰ τὴ ζωγραφικὴ. Ἐκκλήσεων καί τὴν κεντήματα τῶν χωριῶν τὴν ποικιλτικὴ. Ἐκκλήσεων καί τὴν στίχους τῶν τραγουδιῶν, ἀπὸ τὰ παραμῦθια καί τὴν παροιμίες καί τὴν ὁμιλίαις θὰ μαντέψης τὴ γλώσσα καί τὸ πνεῦμα καί τὴ λογοτεχνία. Ἐκκλήσεων καί τὰ ἄλλα. Καί ἅμα γνωριστῆς μ' αὐτὰ, πού πάσκισαν αἰῶνες τώρα οἱ γραμματισμένοι σου πατριῶτες νὰ σ' ἀποξενώσουν, τότε προσέχοντας καί τὴ φύση θὰ ὠριμάσης, γιὰ νὰ πλάσης κι ἐσύ κάτι πρωτότυπο καί, ἂν ἔχης πνοή — ὅπως ἔχεις —, θὰ δημιουργήσης τὸν πολιτισμὸ σου. Θὰ προσέξης καί τὴ γύρω σου πλάση, γιατί ἔτσι ὄχι μόνο θὰ νιώσης καλύτερα τὴν ρίζες τῆς ζωῆς σου, τὴ φύτρα σου, μὰ καί θὰ ἐνωθῆς μαζί της, γιὰ νὰ γεννήσης τελειότερα πράγματα.

Ἐχεις χρέος νὰ τὰ μελετήσης αὐτὰ, γιατί εἶναι ὅλα δικά σου καί ἀρκετὰ πιὰ τὰ περιφρόνησες ὡς τώρα μὲ τὸ νὰ ἔχουν κοντέψει νὰ σὲ πείσουν πὼς εἶναι ἄσχημα, κατώτερα καί γιὰ πέταμα. Ἐκκλήσεων τὸν ἑαυτὸ σου θὰ ἀρχίζης πάντα, δὲν ἔχεις καί τίποτε ἄλλο δικό σου καί

τόσο πολύτιμο. Μαθαίνοντας ποῦθε ἔρχεσαι, ξέρεις καί ποῦ εἶναι ὁ δρόμος νά πᾶς. Καί σάν τὰ μάθης αὐτά, θά εἶσαι ἄνθρωπος.

Οὔτε σάν τόν ἀρχαῖο οὔτε σάν τόν πιό ἀρχαῖο οὔτε σάν τὸ βυζαντινὸ οὔτε καί σάν τὸν εὐρωπαϊκὸ, τὸ συγκαρινό, θά εἶναι ὁ νέος ἑλληνικὸς πολιτισμός. Κάτι ἄλλο θά εἶναι, πού θά κλῆ καὶ πολλὰ ἀνατολίτικα στοιχεῖα. Καὶ ἡ γεωγραφικὴ θέση τῆς πατρίδας, τῆς φυλῆς, ἀνάμεσα σ' Ἀνατολὴ καὶ σὲ Δύση, τὸ λέει πὼς ὁ πολιτισμός, πού θά γεννηθῆ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, θά γίνῃ ἀναγκαστικὰ διαφορετικὸς ἀπὸ τὸ δυτικὸ, καὶ μ' ὅλα τὰ ξένα ἢ τὰ παλιά στοιχεῖα, πού θά' χη πάρει, θά εἶναι ἑλληνικότατος.

Καὶ ἴσως ἡ μόνη δυνατὴ του πίστη θά εἶναι ἡ ἐθνικὴ. Ἀπ' αὐτὴν συνεπαρμένο τὸ ἔθνος θά ἀθήσῃ.

Εἶναι ὁ καιρὸς τῆς τώρα, καὶ τὸ ἔχουν νιώσει πάλι πρῶτοι ἀπὸ τοὺς σύγχρονους λαοὺς καὶ συνειδητότερα οἱ Ἕλληνες. Καὶ τὸ ἄνθος τοῦ ἔθνους, τὸ ὠραῖο, θά εἶναι ἔργο ἀνθρώπινο καὶ ἀνθρωπιστικὸ. Δὲ γύρεψε τὸ ἔθνος, ἀπὸ τότε πού παρουσιάστηκε στὸν κόσμον, πολιτικὲς κατακτήσεις· οἱ πολεμικὲς του προσπάθειες ἦταν σχεδὸν πάντα ταιριασμένες μὲ τὴν ἀνάγκη τῆς πολιτικῆς του ἀνεξαρτησίας, ἐπάσκιζε ὁμως μὲ τὴν ὑπεροχὴ του τὴν ψυχικὴ νὰ ἐξανθρωπίσῃ τοὺς ἀνθρώπους. Ἴσως καὶ νὰ μὴν ἐπάσκιζε κιόλα, ἀλλ' ἀπλὰ τὸ ἔκανε. Τὸ παράδειγμα τῶν Ἑλλήνων ἐσκλάβωσε τὸν κόσμον. Σάν ἀνθρώπινο γέννημα ὁ πολιτισμὸς ἔχει μέσα καὶ τὴν πατρίδα κοντὰ στὰ ἄλλα ἀνθρώπινα αἰσθήματα, τὸν ἔρωτα, τὴν ἀγάπη, τὸ θάνατο, τὴ φύση, μὰ ὑψώνει τὸν ἀνθρώπο ἀπὸ πάνω ἀπ' τὶς ὁποῖες πατρίδες. Τοῦ πολιτισμοῦ τὰ κύρια παρακλάδια λογαριάζονται οἱ τέχνες, οἱ ἐπιστῆμες, οἱ φιλοσοφίες, ἡ θρησκεία καὶ ἡ ἠθικὴ. Καὶ ὅλα αὐτὰ μαζί ἢ τὸ καθένα ξεχωρὰ ὑψώνουν τὸν ἀνθρώπο ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὶς πατρίδες, ὅσο καὶ νὰ βρίσκωνται θεμελιωμένα ὅλα σὲ κάποια πατρίδα, σάν παρακλάδια τοῦ κάθε πολιτισμοῦ, πού καὶ αὐτὸς ἔχει πατρίδα. Γιὰ νὰ γεννηθῆ πολιτισμὸς χρειάζεται τόπος, χρόνος καὶ ἀνθρώποι μαζωμένοι καὶ συνθεμένοι σὲ ἔθνος. Οἱ πολιτισμοὶ γεννιοῦνται ὁ καθένας σὲ κάποια πατρίδα, σὲ κάποια ἐποχὴ καὶ σὲ κάποιο ἔθνος. Ἐξω ἀπ' αὐτὰ δὲν μπορεῖ νὰ σταθῆ πολιτισμὸς. Ὅσο γιὰ τὸν κοσμοπολιτισμὸ εἶναι τὸ ἀποσταμένο ἀποσπῶρι τοῦ κάθε πολιτισμοῦ. Τὴ θρησκεία τὴ δική του, τὴν πρωτινὴ, δὲν μπόρεσε τὸ ἔθνος νὰ μὴ γενικέψῃ στοὺς

άνθρώπους, έπηγε αρκετά μακριά, μὰ ὄχι παντοῦ, ἀλλά, ὅταν προσέχοντας κάθε ψυχική ἐκδήλωση παρατήρησε στήν Ἰουδαία μιὰ θρησκεία ἀνθρώπινη, τὴν πῆρε, τὴ μεταμόρφωσε καὶ τὴν ἔκανε δεχτὴ στὸν κόσμο, γιατί τῆς ἔδωσε τὴν ἔκφραση. Αὐτὴ ἦταν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἡ ἰδιοφυΐα ἀπὸ τὰ παλιὰ τὰ χρόνια, νὰ μπορῆ νὰ ἐκφράζῃ ὅ,τι οἱ ἄνθρωποι μισοένιωθαν, νὰ ἀνθρωπίζῃ, νὰ δίνῃ μορφή στὰ ἀσύννεδα, νὰ τραβᾶ ἀπὸ τὰ βάθη τῶν θησαυρῶν τῆς ψυχῆς, ἀπὸ τὰ πλούτη τοῦ ἀσύννεиду καὶ νὰ φέρνῃ στὸ φῶς ὅσα μποροῦσε περισσότερα, κάνοντάς τα συνειδητὰ ἢ δίνοντάς τους νοητὴ μορφή. Ἡ ἀξιοσύνη του ἦταν καὶ εἶναι νὰ βοηθῆ τὴν ἀνθρωπότητα, γιὰ νὰ ἐκφρασθῆ. "Ἄν ἡ νέα θρησκεία εἶναι τὸ ἔθνος, τὴν ἔκφραση τῆς, τὴ μορφή τῆς πάλι οἱ Ἕλληνες θὰ τὴ βροῦνε καὶ θὰ φανερώσουν ἔτσι στὸν κόσμο τὴν ἀληθινὴ ἔθνολατρεία, τὴν ἀγάπη καὶ τὴν ὀλοκληρωτικὴ καλλιέργεια τῆς ἀτομικῆς καὶ τῆς ὁμαδικῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου. Πολιτισμὸς δὲν εἶναι μόνο κοινότητα σκέψης, αἴσθησης καὶ θέλησης, παρὰ καὶ βάση, γιὰ νὰ ὑψωθῆ ἐπάνω τὸ ἀνώτερο εἶδος τῶν ἀνθρώπων, οἱ ἐξαιρετικοὶ ἀνθοί, οἱ μεγάλοι ἄντρες σὲ κάθε λογῆς ἀνθρώπινη ἱκανότητα. Ἐχει τὴν ἀξιοσύνη ὁ πολιτισμὸς νὰ πλάσῃ τοὺς ἐξαιρετικούς ἀνθρώπους, ποὺ περιέχουν καὶ ἀντιπροσωπεύουν ὅλες τὶς ἰδιότητες καὶ ἱκανότητες τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ ἔθνους ποὺ τοὺς γέννησε.

«Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς»

Ἰων. Δραγούμης

5. ΠΟΛΙΤΙΚΑΙ ΠΑΡΑΙΝΕΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΑΣ

Ἐν Παρισίοις, 5 Σεπτεμβρίου 1821

Φίλοι ὁμογενεῖς,

Ἡ δικαιοτάτη κατὰ τοῦ τυράννου μας ἐπανάστασις καὶ οἱ κατ' αὐτοῦ ἔως τὴν ὥραν ταύτην ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνές σας ἔδειξαν εἰς τοὺς φωτισμένους λαοὺς τῆς Εὐρώπης, ὅτι ἡ πολυχρόνιος τυραννία δὲν ἴσχυσε νὰ ἐξαλειψῇ ὀλότελα ἀπὸ τὰς ψυχάς μας τὰ προγονικὰ γενναῖα φρονήματα, ὡς ἀδίκως τινὲς ἐξ αὐτῶν μᾶς ὠνειδίζαν καὶ δὲν ἔπαυσαν ἀκόμη νὰ μᾶς ὀνειδίζωσι. Μὴν ἔχοντες πλέον νὰ κατηγορῶσιν ὡς ἀνάνδρους τοὺς Γραικοὺς, τοὺς κακολογοῦν τώρα ὡς

ἀποστάτας καὶ βόσκονται μὲ τὴν ἀπάνθρωπον ἐλπίδα νὰ μᾶς ἴδωσιν ἢ πάλιν ἐξαναδεμένους εἰς τὸν ζυγὸν τοῦ τυράννου ἢ ἀπώλεσμένους ἀπὸ ἐμφύλιον πόλεμον διὰ τὴν ἀδυναμίαν πῶς νὰ κυβερνηθῶμεν μὲ νόμους δικαίους αὐτόνομοι. Τὸ πρῶτον εἶναι ματαίᾳ καὶ ἀνόητος ἐλπίς, ἐπειδὴ ἀπεφασίσατε γενναίως νὰ μὴ παραδώσετε πλέον παρὰ νεκρὰ τὰ σώματά σας εἰς τοὺς τυράννους. Σᾶς ἔμεινε τώρα νὰ ματαιώσετε καὶ τὴν δευτέραν ἐλπίδα τῶν ἐχθρῶν· τὸ ὁποῖον δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι θέλετε κατορθώσῃ, ἂν καὶ πολλὰ δυσκολώτερον τοῦ πρώτου.

Τὴν δυσκολίαν ταύτην συγχωρήσατέ με, φίλοι ὁμογενεῖς, διὰ τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος νὰ σᾶς παραστήσω χωρὶς περιπλοκάς, διὰ νὰ μεταχειρισθῶμεν καὶ μέσα ἱκανὰ νὰ τὴν νικήσωμεν. Χωρὶς τῆς νίκης ταύτης, αἱ πρότεροι νῖκαι ἀντὶ δόξης θέλουν μᾶς προξενήσῃν κατασχύνην. Πολεμοῦντες τοὺς Τούρκους ἐπολεμήσατε τοὺς ὁποίους καὶ ἄλλοι ἐπολέμησαν καὶ ἐνίκησαν ἀρχύτερά σας. Ἡ ἀπόκτησις τῆς ἐλευθερίας εἶναι βέβαια μέγα καὶ ἀξιέπαινον ἔργον· δὲν εἶναι ὁμως σπάνιον. Ἡ φυλακὴ τῆς εἶναι τὸ μέγιστον καὶ σπανιώτατον κατόρθωμα, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν ἀρκεῖ ὁ πρόσκαιρος κατὰ τῶν τυράννων πόλεμος, ἀλλὰ χρειάζεται νὰ πολεμῇ τις ἀκαταπαύστως τὰ πολὺ τυραννικώτερα πάθη τῆς ψυχῆς του, διὰ νὰ τὰ ὑποτάξῃ εἰς τὸν ἅγιον τῆς δικαιοσύνης καὶ τῶν νόμων ζυγόν. Ἡ ἱστορία μᾶς διδάσκει ἀρκετά, ὅτι εἰς κανὲν ἔθνος δὲν ἔλειψαν ποτὲ Μιλτιάδαι, Θεμιστοκλεῖς καὶ Λεωνίδαι, τῶν ὁποίων τὰ ἡρωϊκὰ ἔργα ἀνενεώσατε πρὸ μικροῦ· ἐξεναντίας παντοῦ καὶ πάντοτε οἱ Ἀριστείδαι καὶ Φωκῖωνες ἐφάνησαν σπανιώτατοι. Διὰ τοῦτο καὶ πολλὰ ἔθνη ἴσχυσαν ν' ἀποκτήσωσιν, ἀλλ' ὄχι καὶ νὰ φυλάξωσι τὴν ἐλευθερίαν. Ἡ ἀπόκτησις αὐτῆς δὲν χρειάζεται πολλάκις πλὴν μόνην ἀνδρείαν· καὶ ὁ ἐνθουσιασμός της εὐκολὰ ἀνάπτεται εἰς καθενὸς τὴν ψυχὴν, ἂν ἡ φύσις, πάλιν τὸ λέγω, δὲν τὸν ἐπλασεν ὀλότελα ἀνδράποδον· ἀλλ' ὅστις ἐπιθυμεῖ νὰ τὴν φυλάξῃ, ἔχει χρειαν φρονήσεως συνωδευμένης μὲ τὰς ἄλλας ὅλας ἀρετάς, καὶ ἐξαιρέτως τὴν βασιλίισαν αὐτῶν δικαιοσύνην.

Ἴδετε, φίλοι ὁμογενεῖς, τοὺς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνας τῶν προγόνων μας καὶ τοὺς ἐμιμήθητε τόσον λαμπρὰ, ὥστε μὲ δίκαιον ἐμπορεῖ καθεὶς ἀπὸ τοὺς νέους ἀγωνιστὰς τῆς Ἑλλάδος νὰ καυχᾶται τοῦ λοιποῦ φωνάζων :

«Ταύτης τοι γενεῆς τε καὶ αἵματος εὐχομαι εἶναι».

Ἄλλ' ἴδετε καὶ τὰς διχονοίας των, διὰ τὰς ὁποίας δὲν ἴσχυσαν νὰ φυλάξωσι μέχρι τέλους τὴν ἐλευθερίαν. Ἄν ἀληθῶς τὴν ἀγαπᾶτε προθυμήθητε, διὰ τοὺς οἰκτιρμούς τοῦ Θεοῦ ! νὰ μὴ τὰς μιμηθῆτε, ἀλλὰ νὰ συνδεθῆτε σφιγκτὰ μὲ τὸν ἱερὸν δεσμόν τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης, διὰ νὰ ἀξιωθῆτε νὰ καυχᾶσθε καὶ τὸ πολὺ ἐνδοξότερον καύχημα τοῦτο :

« Ἡμεῖς τε πατέρων μέγ' ἀμείνονες εὐχόμεθ' εἶναι ».

Ναί ! φίλοι ὁμογενεῖς, σᾶς ὑπόσχομαι χωρὶς φόβον νὰ ψευσθῶ ὅτι ἡ ὁμόνοια θέλει σᾶς καταστήσειν ἀληθῶς « μέγ' ἀμείνονας » καὶ πολὺ εὐδαιμονεστέρους τῶν προγόνων μας.

Πραγματικὴ ἐλευθερία

Ἡ ἐλευθερία, διὰ νὰ ἐξηγήσωμεν καὶ αὐτῆς τὴν ἀληθῆ σημασίαν, ἢ ἐλευθερία, λέγω, τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ πράσῃ ἀνεμποδίστως ὅχι ὅ,τι θέλει, ἀλλ' ὅ,τι συγχωροῦν οἱ νόμοι. Διὰ τὴν ἄγνοιαν αὐτῆς οἱ πρόγονοί μας δὲν ἤρκεσαν νὰ τὴν φυλάξωσι πολὺν καιρὸν, ἀφοῦ μὲ τοὺς ἡρωϊκοὺς ἀγῶνάς των ὀλίγοι αὐτοὶ τὸν ἀριθμὸν ἐδίωξαν πολλὰς βαρβάρων μυριάδας, οἱ ὅποιοι ἐζήτησαν νὰ τοὺς δουλώσωσι. Διὰ τὴν ἄγνοιαν αὐτῆς δὲν ἐδυνήθησαν οὔτε πόλις μὲ πόλιν οὔτε πολίτης μὲ πολίτην νὰ συνδεθῶσι μὲ τὴν αὐτὴν ὁμόνοιαν, ἥτις τοὺς ἔκαμε νὰ θριαμβεύσωσι κατὰ τῶν τυράννων. Μόλις ἐδίωξαν τὸν ὑπερήφανον δεσπότην τῆς Ἀσίας καὶ ἐζήτησαν νὰ δεσπώσωσιν αὐτοὶ πολῖται συμπολίτας, πόλεις ἄλλας ὁμογενεῖς πόλεις. Διὰ τὴν ἄγνοιαν αὐτῆς αἱ δύο τάξεις τῶν πολιτῶν, οἱ ἐπίσημοι καὶ οἱ δημοτικοί, δὲν ἠθέλησαν νὰ πιστεύσωσιν ὅτι τῆς ἐλευθερίας ἡ φυλακὴ δὲν εἶναι ἀσφαλής, ἂν δὲν φυλάσσεται ἐντάμα καὶ ἀπὸ τὰς δύο. Οἱ ἐπίσημοι ἠθέλαν μόνον αὐτοὶ νὰ δεσπώζωσιν ὀλιγαρχικῶς τὴν πολιτείαν καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἔφθασαν εἰς τόσῃν πλεονεξίαν, ὥστε ἐμβαίνοντες εἰς πολιτικὰ ἀξιώματα ἐτόλμων νὰ ὀμνύωσι τὸν ἄνομον καὶ ἀνάσχυντον ὄρκον, νὰ μεταχειρίζωνται ὡς ἐχθρούς, ποίους ; ὅχι τοὺς βαρβάρους τυράννους τῆς Ἀσίας, ὡς ἠθέλε φυσικὰ τὸ συλλογισθῆ πᾶς ἕνας, ἀλλὰ τοὺς δημοτικούς, ἠγουν τοὺς συμπολίτας, τοὺς ἀδελφούς των. Οἱ δημοτικοὶ πάλιν, ὅταν ὑπερίσχυαν εἰς τὴν πολιτείαν,

ἔπιναν τὸ γλυκύτετον τῆς ἐλευθερίας ποτήριον· ἀλλὰ μὴ γνωρίζοντες τί πρᾶγμα εἶναι ἡ ἐλευθερία, τὴν ἔπιναν ἄκρατον, ἔχοντες κακοὺς κεραστάς, τοὺς καταράτους δημαγωγούς, ἕως ἐμεθύοντο κι ἐγίνοντο καὶ αὐτοὶ τῆς πατρίδος τῶν τύραννοι, πράσσοντες τὰς αὐτὰς πλεονεξίας, τὰς αὐτὰς ἀδικίας, διὰ τὰς ὁποίας ἐκατηγόρουν τοὺς ὀλιγαρχικούς. Καὶ τὸ κακὸν δὲν ἔμενεν ἕως αὐτοῦ· ἡ ἄκρατος ἐλευθερία ἔφθειρεν ὅλων τῶν πολιτῶν τὰ ἦθη, διότι μὲ πρόφασιν αὐτῆς οὔτε γυνή, λέγει ὁ Πλάτων, ἐσεβάζετο τὸν ἄνδρα οὔτε τέκνα τοὺς γονεῖς οὔτε μαθηταὶ τοὺς διδασκάλους οὔτε νέοι τοὺς γέροντας οὔτε αὐτὰ πλέον τὰ κτήνη (προσθέτει) ἐφοβοῦντο τοὺς ἀνθρώπους.

Ἐκ τῆς τοιαύτης ἄνομον ἐλευθερίαν, ὅταν μεθυσθῇ ἡ πόλις, δὲν εἶναι πλέον πολιτικὴ κοινωνία, ἀλλὰ γίνεται κοινωνία ληστῶν ἢ μᾶλλον ἀγρίων θηρίων, τὰ ὁποῖα χωρὶς αἰσθησιν ἀμοιβαίας ἀγάπης, χωρὶς φροντίδα τοῦ κοινοῦ συμφέροντος δαγκάνονται, σπαράσσονται, τρώγονται ἀμοιβαίως, ἕως νὰ ἐξολοθρευθῶσιν ὁλότελα.

Ἐξεναντίας ἀληθινὴν ἐλευθερίαν τότε μόνον ἔχει ὁ πολίτης, ὅταν τὴν μεταχειρίζεται μὲ τρόπον, ὥστε νὰ μὴ ἐμποδίσῃ ἄλλου συμπολίτου κανενὸς ἐλευθερίαν· καὶ τότε μόνον ἐμπορεῖ νὰ τὴν φυλάξῃ, ὅταν σεβάζεται καὶ τοὺς συμπολίτας του ὡς ἐλευθέρους. Ἡ ἄκρατος ἐλευθερία εὐρίσκεται εἰς τὴν κατάστασιν τῆς φύσεως· καὶ διὰ νὰ ἐλευθερωθῶσιν ἀπὸ τοὺς καθημερινούς πολέμους καὶ τὰς εἰς ἀλλήλους ἀδικίας, ὅσας ἡ τοιαύτη ἐλευθερία γεννᾷ, ἐνώθησαν οἱ ἄνθρωποι εἰς πολιτικὰς κοινωνίας καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ θυσιάσῃ μικρὸν καθένας μέρος τῆς ἀκράτου ἐλευθερίας, διὰ νὰ φυλάξῃ τὸ ὑπόλοιπον μὲ εἰρήνην. Διὰ τοῦτο ὠνόμασαν προσφυστάτα τὴν δικαιοσύνην θυγατέρα τῆς ἀνάγκης καὶ μητέρα τῆς εἰρήνης.

Καθήκοντα τῆς μέσης τάξεως τῶν πολιτῶν

Ἦν νέοι τοῦ Γένους, τοὺς ὁποίους ἐπαράβαλαν μὲ τὴν ἑαρινὴν ὥραν τοῦ ἔτους, διότι καὶ ἀληθῶς τῆς ἡλικίας σας τὸ ἄνθος ὁμοιάζει τὸ ἀνθηρὸν ἔαρ. Ἀλλὰ τὰ ἄνθη ὑπόσχονται καὶ καρπούς, καὶ τούτους ἀπαιτεῖ, τούτους ἐλπίζει ἀπὸ σᾶς ἡ ἐρημωθεῖσα ἀπὸ τὸν ἄγριον τύραννον πατρίς σας. Μὴ ματαιώσετε λοιπὸν τὴν ἐλπίδα τῆς.

«ὦ παῖδες Ἑλλήνων, ἴτε,
 ἐλευθεροῦτε πατρίδ', ἐλευθεροῦτε δὲ
 παῖδας, γυναῖκας, θεῶν τε πατρῶων ἔδη,
 θήκας τε προγόνων· νῦν ὑπὲρ πάντων ὁ ἀγών».

Τιμὴ καὶ δόξα εἰς τοὺς νέους, ὅσοι ἕως τώρα ἐδράμετε εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος, οὐδ' ἐφοβήθητε νὰ κενώσετε τὰς φλέβας σας ἀπὸ τὸ αἷμα, διὰ νὰ ἐκδικήσετε ὅσα αἵματα ἀθῶων ἔχυσε καὶ χύνει καθ' ἡμέραν ὁ παράνομος καὶ ἄνανδρος τύραννος τῆς Ἑλλάδος! Τιμὴν καὶ δόξαν ἔχετε νὰ λάβετε καὶ σεῖς, ὦ νέοι, οἱ σήμερον μιμούμενοι καὶ ὅσοι μέλλετε νὰ μιμηθῆτε τὰ ἠρωϊκὰ ἀνδραγαθήματα τῶν εὐγενῶν ὁμηλικῶν σας, τόσον ἐνδοξότερα τῶν Μαραθῶνιων καὶ Σαλαμινίων ἀνδραγαθημάτων, ὅσον ἐκεῖνοι μὲν ἐδίωκαν ἀπὸ ἐλευθέραν Ἑλλάδα ἐξωθεν ἐρχομένους δεσπότης νὰ τὴν δουλώσωσιν, ἐσεῖς δὲ ἀγωνίζεσθε νὰ διώξετε βαρβάρους ριζωμένους πρὸ πολλῶν ἐτῶν εἰς αὐτὴν καὶ κατατρῶγοντας τὰ σπλάγχνα της. Οἱ ἕως τῆς ὥρας ταύτης ἀγῶνές σας εἶναι λαμπροί· τὸ ἐλευθερωθὲν μέρος τῆς Ἑλλάδος ἐγεύθη τοὺς ἐλπιζομένους ἀπὸ τὴν ἡλικίαν σας γλυκεῖς καρπούς καὶ καυχᾶται ἢ πατρίς σας καὶ μητρίς εἰς τὴν γέννησιν τοιοῦτων τέκνων.

Ἄλλὰ σᾶς μένουν ἄλλοι ἀσυγκρίτως ἐνδοξότεροι τούτων ἀγῶνες, ὦ γενναῖα τέκνα τῆς Ἑλλάδος. Διὰ τῶν παρόντων ἠλευθερώσατε τὴν Ἑλλάδα· τῶν δὲ νέων ἀγῶνων σκοπὸν πρέπει νὰ προβάλετε τὴν φυλακὴν τῆς ἐλευθερίας, φυλακὴν δύσκολον καὶ διὰ τοῦτο προσοχῆς πολλῆς ἀξίαν. Οἱ πρότεροί σας ἀγῶνες ἐκαθάρισαν τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὴν παρουσίαν τοῦ τυράννου· σᾶς μένει τώρα ὁ μέγας ἀγὼν νὰ τὴν καθαρῖσετε καὶ ἀπὸ τὸν μολυσμὸν τῆς ἀδικίας του, βάλλοντες εἰς τόπον αὐτῆς τὴν δικαιοσύνην, τὴν μητέρα τῆς εἰρήνης, ἃν ἀγαπᾶτε νὰ φυλάξετε τὴν πατρίδα σας ἀπὸ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους, πολὺ πλεον ἐναντίους τῆς ἐλευθερίας παρὰ τοὺς ἐξωτερικούς. « Χαλεποὶ γὰρ πόλεμοι ἀδελφῶν ».

Ὅσοι μάλιστα ἀπὸ σᾶς ἐγνωρίσατε τὴν φωτισμένην Εὐρώπην, ἐποτίσθητε μὲ τῆς φιλοσοφίας της τὰ μαθήματα καὶ ἴδετε ὅσα ἀγαθὰ ἀπολαύουν οἱ εὐνομούμενοι αὐτῆς λαοὶ καὶ ὅσα ἐλπίζουν ἀκόμη ν' ἀπολαύσωσι διὰ τὴν καθ' ἡμέραν τελειοποίησιν τῆς Πολιτικῆς ἐπιστήμης, εἰς τὴν κυριωτάτην ταύτην τῶν ἐπιστημῶν, τὴν ἐπι-

στήμην τοῦ Σωκράτους, χρεωστεῖτε σήμερον νὰ καταγίνεσθε· αὐτῆς τὰ περὶ δικαιοσύνης μαθήματα νὰ διδάσκετε καὶ εἰς τὰς καθημερινὰς τῶν πολιτῶν ἀναστροφὰς καὶ συνελεύσεις καὶ εἰς τοὺς μαθητὰς τῶν γυμνασίων, ἔάν τινες ἀπὸ σᾶς ἔχετε διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα. Ὁλοὺς τοὺς πάσης τάξεως καὶ παντὸς ἐπαγγέλματος πολίτας πρέπει νὰ πληροφορήσετε, ὅτι ὅστις ἐπιθυμεῖ νὰ συζῆ εἰρηνικῶς καὶ εὐδαιμόνως μὲ τοὺς ὁμοίους τοῦ χωρὶς δικαιοσύνην, ἐπιθυμεῖ πρᾶγμα ἀδύνατον. Εἰς ὧν τὰς ψυχὰς πρέπει νὰ φυτεύετε τὸ μῖσος τῆς ἀδικίας...

Ἐπέκεινα νὰ προχωρήσω, ὦ φίλη μου πατρίς, μ' ἐμποδίζει τὴν ὥραν ταύτην ὁ γεννηθεὶς εἰς τὴν ψυχὴν μου σεισμός, ὅστις καὶ τὴν χεῖρά μου παραλύει καὶ τοὺς ὀφθαλμούς μου σκοτίζει μὲ τὰ δάκρυα. Ἐξωρίσθην ἐκούσιος ἀπὸ τοὺς κόλπους σου, μὴν ὑποφέρων νὰ σὲ βλέπω καθημέραν σπαρασσομένην ἀπὸ τὰς ἀνομίας τῶν βαρβάρων. Εἰς τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς ὀδυνηρᾶς μου ζωῆς ἀκούω παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα, ὅτι ἐξήνθησε καὶ πάλιν ἢ ἀπὸ τοὺς τυράννους καταμαραμένη σου ἐλευθερία. Μὴ δυνάμενος ν' ἀκούσω ἢ νὰ ἴδω πλέον καὶ τοὺς καρπούς της διὰ τὴν μετ' ὀλίγον μέλλουσαν ἐξορίαν μου ἀπὸ τὸν βίον, τοὺς εὐχομαι πολλοὺς καὶ καλοὺς εἰς ὅλα σου τὰ τέκνα, τοὺς ἀδελφούς μου ! Χαῖρε, φίλη μου πατρίς !

« Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη » τ. ΙΓ', 1821.

Ἄδαμάντιος Κοραΐς

6. Ο ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΣ ΤΟΥ 1821 ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΕΘΝΟΣ ΟΛΟΚΛΗΡΟΝ

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἰδίως ἔτη κατεβλήθη ἰδιαιτέρα προσπάθεια, ἵνα ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821 θεωρηθῆ ὡς τὸ ἔργον οὐχὶ ὀλοκλήρου τοῦ κακοπαθοῦντος ἔθνους, ἀλλὰ τῶν προκρίτων μεγάλων γαιοκτημόνων, οἱ ὅποιοι διὰ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἔθνους ἀπὸ τοῦ ξενικοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας καὶ τῆς ἀποκαταστάσεως αὐτοῦ εἰς κράτος ἀνεξάρτητον ἐπεδίωξαν νὰ διατηρήσουν καὶ ἐδραιώσουν τὴν ἀρχὴν των.

Ἄλλ' ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821 ὑπῆρξε προῖον τῆς ὁμαδικῆς συνεργασίας τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλλήνων, τοῦ ἔθνους ὀλοκλήρου, ὡς διεκήρυξε τοῦτο ἡ περισσότερον παντὸς ἄλλου ἐκπροσωποῦσα τὴν θέ-

λησιν αὐτοῦ συνέλευσις τῆς Ἐπιδαύρου διὰ τῆς ἀπὸ 15 Ἰανουαρίου 1822 προκηρύξεώς της :

«Ὁ κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμος ἡμῶν, μακρὰν τοῦ νὰ στηρίζεται εἰς ἀρχὰς τινὰς δημαγωγικὰς καὶ στασιώδεις ἢ ἰδιωφελεῖς μέρους τοῦ σύμπαντος ἑλληνικοῦ ἔθνους σκοπούς, εἶναι πόλεμος ἔθνικος, πόλεμος ἱερός, τοῦ ὁποῦ ἡ μόνη αἰτία εἶναι ἡ ἀνάκτησις τῶν δικαίων τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ἐλευθερίας, τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς τιμῆς, τὰ ὁποῖα τὴν σήμερον ὅλοι οἱ εὐνομούμενοι καὶ γειτονικοὶ λαοὶ τῆς Εὐρώπης τὰ χαίρουσι ».

Δὲν εἶναι τὸ ἔπαθλον μέρος τῆς Ἑλλάδος, οὐδὲ τὸ τίμημα τῶν θυσιῶν μερίδος τῶν Ἑλλήνων ἢ κτηθεῖσα ἐλευθερία. Ἄλλὰ ἐνιαῖος ἦτο ὁ πόθος, ἐνιαῖα ἡ ἐλπίς, ἐνιαῖος ὁ ἀγὼν τοῦ ἔθνους, ὅπως εἶναι ἐνιαῖα καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἡ ὑπόστασις. Ἡ φυλὴ ὀλόκληρος εἶχε τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἐξεγέρσεως, ἡ φυλὴ ὀλόκληρος ἠγωνίσθη μὲ τὴν ψυχὴν καὶ τοὺς ὀδόντας διὰ τὴν πατρίδα καὶ τῆς φυλῆς ὀλοκλήρου τὸ ψυχικὸν σθένος καὶ αἱ θυσίαι ἐξησφάλισαν τὸ πρῶτον σκῆνωμα τῆς ἔθνικῆς ἐλευθερίας. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ ἑξάφους ἑλληνικοῦ καὶ οἱ Ἕλληνες οἱ ἐν διασπορᾷ εἰς ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος, ἀπὸ τὰ βᾶθη τῆς Μ. Ἀσίας, καὶ τῆς Συρίας μέχρι τῆς Βενετίας καὶ τῆς Τεργέστης, ἀπὸ τῆς μεσημβρινῆς Ρωσίας καὶ τῶν Παραδουναβίων ἡγεμονιῶν μέχρι τῆς Αἰγύπτου, εἶναι οἱ αὐτουργοὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Ἀρχιερεῖς, ἱερεῖς τῶν χωρίων, μοναχοὶ τῶν μονῶν, ἀγρόται δουλοπάροικοι δι' ἐπαχθοῦς ἐργασίας καὶ τοῦ ἰδρώτος τοῦ προσώπου κερδίζοντες τὸν ἄρτον των, ναυτιλλόμενοι διὰ τῆς πάλης πρὸς τὴν ἀγριότητα τῆς θαλάσσης πλουτήσαντες, ἔμποροι ἀνταλλάξαντες τὸ εὐκραὲς κλίμα τῆς πατρίδος πρὸς τὸ τραχὺ καὶ ἄξειον κλίμα ξένων χωρῶν, ἵνα δώσουν διέξοδον εἰς τὴν περισσεύουσαν δραστηριότητά των, ταπεινοὶ τοῦ γένους διδάσκαλοι, οἱ φρουροὶ τῆς ἐννόμου τάξεως καὶ ἀσφαλείας τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἀρματολοί, οἱ κλέφται τῶν ὀρέων καὶ οἱ πειραταὶ τῆς θαλάσσης: ὅλοι αὐτοὶ εἶναι οἱ πρωτεργάται τῆς ἔθνικῆς ἀνεξαρτησίας.

Μαρτυρεῖ περὶ τούτου ἡ καταπληκτικὴ διάδοσις τοῦ μυστηρίου τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, τῆς ὁποίας πυκνοὶ οἱ πλόκαμοι ἐξηπλώθησαν εἰς ὅλας τὰς κοινωνικὰς τάξεις, εἰς ὅλους τοὺς τόπους, ἔνθα ὀμαδικῶς ἢ διεσπαρμένοι ἔζων Ἕλληνες, ἀπὸ τῶν πατριαρχῶν τῆς

Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας μέχρι τῶν μοναχῶν τῶν μονῶν τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου καὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἀπὸ τῶν ἐμπόρων τῆς Ρωσίας, τῆς Βεσσαραβίας, τῆς Τεργέστης, τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Σμύρνης, τοῦ Λιβάνου καὶ τῆς Αἰγύπτου μέχρι τῶν κλεφτῶν καὶ τῶν ἀρματολῶν τῆς Ἠπείρου, τῆς Μακεδονίας, τῆς Θεσσαλίας, τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου καὶ ἀπὸ τῶν ἀγροτῶν τῆς Μακεδονίας, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Πελοποννήσου μέχρι τῶν ἐκπροσώπων τῆς ἀριστοκρατίας τῆς Ὑδρας, τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Ψαρῶν.

«Ἡγεμόνες καὶ πατριάρχαι — παρατηρεῖ ὁ πρωτοσύγκελλος τῆς Μητροπόλεως Χριστιανουπόλεως καὶ ἐκ τῶν αὐθεντικωτέρων ἱστορικῶν τῆς ἐπαναστάσεως Ἀμβρόσιος Φραντζῆς — μητροπολίται καὶ ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι καὶ ἡγούμενοι μοναστηρίων καὶ ἱερομόναχοι καὶ πρεσβύτεροι καὶ μοναχοὶ καὶ ἀπλοὶ δόκιμοι, ἄρχοντες, προεστῶτες, ἔμποροι, τεχνῖται, βιομήχανοι μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ ποιμενικοῦ ὑπηρετοῦ ἐπερίμεναν τὴν στιγμὴν τῆς ἀποστασίας καὶ τῆς καταστροφῆς ὅλων τῶν Τούρκων...».

Μαρτυροῦν περὶ τούτου ὁ τρόπος τῆς διεξαγωγῆς τοῦ ἀγῶνος καὶ αἱ ἀνήκουστοι θυσίαι, εἰς τὰς ὁποίας ὑπεβλήθη κατὰ τὴν διάρκειάν του τὸ ἔθνος ὀλόκληρον, ἀνεξαρτήτως τόπου καὶ κοινωνικῆς τάξεως, πρὸς ἐξαγορὰν τῆς ἐλευθερίας του.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἔνεκα ἀντιξῶν περιστάσεων δὲν ἐπεξετάθη ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821, κατὰ τὰ ἐσχεδιασμένα, πανταχοῦ τῆς Ἑλληνικῆς γῆς, ἀλλὰ παρέμεινε μέχρι τέλους ἐντοπισμένη εἰς μικρὸν μόνον τμήμα αὐτῆς. Κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Ἰωάννου Φιλήμονος, τὸ ἔν τέταρτον μόνον τῆς Ἑλληνικῆς γῆς ἔλαβε μέρος εἰς τὸν ἀγῶνα, τὰ δὲ τρία τέταρτα ἔμειναν μέχρι τέλους ἀμέτοχα αὐτοῦ. Ἡ συνωμοσία ὅμως τοῦ ἔθνους ὑπῆρξε γενικὴ καὶ ὄχι μερικὴ. Ἐνέχονται εἰς αὐτὴν οἱ Ἀσιαῖται καὶ οἱ Εὐρωπαῖοι Ἕλληνες, οἱ ἐξεγερθέντες καὶ οἱ μὴ ἐξεγερθέντες· ὅλα τὰ τμήματα τῆς Ἑλληνικῆς γῆς προσφέρουν τὰ ὀλοκαυτώματά των εἰς τὸν βῶμον τῆς πατρίδος: ἡ Θράκη τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν Ἀδριανούπολιν· ἡ Μακεδονία τὴν Νάουσαν, τὸ Ἅγιον Ὄρος, τὴν Κασσάνδραν καὶ τὰ Μαδεμοχώρια· ἡ Ἠπειρος τὸ Σούλι, τὸ Συράκον καὶ τοὺς Καλαρρύτας· ἡ Θεσσαλία τὸν Ἀσπροπόταμον καὶ τὴν Μαγνησίαν· ἡ Στερεὰ Ἑλλὰς τὸ Μεσολόγγι, τὴν Ἀλαμάναν καὶ τὴν Γραβιάν· ἡ

Πελοπόννησος τὸ Μανιάκι, τὸ Βαλτέτσι, τὴν Σφακτηρίαν καὶ τὰ Δερβενάκια· ἢ Μ. Ἀσία τὰς Κυδωνίας, τὰ Μοσχονήσις καὶ τὴν Σμύρνην· τὸ Αἰγαῖον πέλαγος τὴν Χίον, τὰ Ψαρά καὶ τὴν Κάσον· ἢ ἀνατολικὴ Μεσόγειος τὴν Κύπρον καὶ τὴν Κρήτην.

Ἐγκαταμειγνύουσιν τὸ αἷμά των μετὰ τοῦ αἵματος τῶν μαχητῶν τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος οἱ πρόσφυγες τοῦ Σουλίου, τῆς Θεσσαλίας, τῆς Μακεδονίας, τῆς Σμύρνης καὶ τῶν Κυδωνιῶν καὶ οἱ ὑπὸ ξένην προστασίαν Ἐπτανήσιοι εἰς τὸ Πέτα, τὰς Ἀθήνας, τὸ Μεσολόγγι καὶ τὰς Πάτρας. Ἀνθαμιλλῶνται εἰς ἀγριότητα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ μέγεθος τῆς παρομαρτούσης δυστυχίας αἱ σφαγαὶ καὶ δηώσεις τῆς Ναούσης, τῆς Χίου, τῶν Ψαρῶν, τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῶν Ἀθηνῶν πρὸς τὰς σφαγὰς καὶ τὰς δηώσεις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Ἀδριανουπόλεως, τῆς Σμύρνης, τῶν Κυδωνιῶν, τῆς Κῶ καὶ τῆς Κύπρου.

Συναντῶνται εἰς τὰς ἀγορὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς Σμύρνης καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας οἱ αἰχμάλωτοι τῆς ἐντεῦθεν καὶ τῆς ἐκεῖθεν τοῦ Αἰγαίου πελάγους Ἑλλάδος καὶ συνενώνουν τὰ δάκρυα τοῦ κοινοῦ πόνου καὶ τῆς κοινῆς νοσταλγίας, ὅπως ἄλλοτε οἱ αἰχμάλωτοι υἱοὶ τοῦ Ἰσραὴλ παρὰ τὰς ὄχθας τῶν ποταμῶν τῆς Βαβυλῶνος.

Εἰς τὰς κοινὰς δὲ θυσίας εἰς αἷμα προστίθενται καὶ αἱ κοινὰι θυσίαι εἰς χρῆμα τοῦ ἐπαναστατημένου, τοῦ ἐμπορευομένου ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ καὶ τοῦ ὑπὸ ξένην προστασίαν Ἑλλήνου.

Ἐν τῇ ἐπαναστατημένῃ Ἑλλάδι ἡ Ἐκκλησία μαζί μὲ τοὺς πολυαρίθμους μάρτυράς της προσφέρει 800 ὀκάδας ἀργύρου ἐκ τῶν ἱερῶν σκευῶν τῶν μονῶν καὶ τῶν ναῶν· οἱ πρόκριτοι τῆς Ὑδρας τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Ψαρῶν διαθέτουν ἐξ ἰδίων διὰ τὸν ἐξοπλισμὸν καὶ τὴν κίνησιν τῶν πλοίων των 20 ἑκατομμύρια περίπου παλαιῶν δραχμῶν κατὰ τὴν γενομένην ἐκκαθάρισιν τῶν λογαριασμῶν των μετὰ τὸν τερματισμὸν τοῦ ἀγῶνος, ἐκτὸς τῶν πληρωθέντων ὑπὸ τῆς Προσωρινῆς Διοικήσεως κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Ἐπαναστάσεως· οἱ προεστῶτες τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων διατρέφουν ἐξ ἰδίων κατὰ τὰ πρῶτα βήματα τοῦ ἀγῶνος τοὺς μαχητὰς καὶ ἐνισχύουν οἰκονομικῶς τὸν ἀγῶνα διὰ τῶν προαιρετικῶν εἰσφορῶν καὶ τῆς ἐγγραφῆς των εἰς ἀναγκαστικὰ δάνεια· οἱ χειρῶνακτες καὶ οἱ ἀγρόται, αἱ χῆραι καὶ τὰ ὄρφανὰ μετέχουν τῶν ἀναγκαστικῶν

συνεισφορῶν τοῦ ἑνὸς γροσίου κατ' ἄτομον. Ἄλλὰ καὶ οἱ μακρὰν τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος Ἕλληνες δὲν ὑστεροῦν εἰς θυσίας : Οἱ ὑπὸ ξένην προστασίαν Ἑπτανήσιοι διαθέτουν γενναῖα ποσὰ πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἀγῶνος, αἱ δὲ θυσίαι των πρὸς ἀνεφοδιασμὸν τῆς λιμωττούσης φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου ὑπερβαίνουν τὰ ὄρια τῆς ὀπλῆς φιλανθρωπίας· οἱ δὲ ὁμογενεῖς τῆς Ἰταλίας, τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ρωσίας, οἱ ἔμποροι τῆς Χίου — πρόσφυγες τῆς Χίου, τῶν Κυδωνιῶν καὶ τῶν Ψαρῶν — δὲν παύουν νὰ ἐνισχύουν οἰκονομικῶς τὸν ἀγῶνα διὰ τῆς ἀποστολῆς τροφίμων, ἐνδυμάτων, φαρμάκων, διὰ τῆς ἀγορᾶς πυρπολικῶν καὶ τῆς ἐξαγορᾶς αἰχμαλώτων.

Τὸ γεγονός ὅτι ἡ πρωτοβουλία πρὸς ἔναρξιν καὶ διεξαγωγὴν τοῦ ἀγῶνος συνδέεται πρὸς εὐάρθμα καὶ ὠρισμένα μόνον πρόσωπα, τὰ ὅποια δυνάμεθα νὰ κατονομάσωμεν, κατ' ἑαυτὸ δὲν ἔχει ἀξίαν. Κατὰ πάσας τὰς ἐποχὰς ὑπάρχουν εἰς τὰ ἔθνη, παρὰ τὰς ἀφανεῖς καὶ ἀγνώστους μάζας, καὶ οἱ πνευματικοὶ ἡγέται αὐτῶν. Ἄλλὰ καὶ οἱ πνευματικοὶ ἡγέται καὶ αἱ ἀφανεῖς μάζαι εἶναι προϊὸν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας, εἶναι σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους. Οἱ πνευματικοὶ ἡγέται τοῦ ἔθνους, εἴτε ἐκ τῆς πνευματικῆς ὑπεροχῆς καὶ τοῦ κύρους των εἴτε ἐκ τῆς συνδρομῆς τῶν περιστάσεων καὶ τῆς τύχης ἀντλοῦντες τὴν ιδιότητα ταύτην, εἶναι πλῶς ἐκπρόσωποι καὶ σημαιοφόροι ὠρισμένων διαθέσεων καὶ τάσεων, τῶν ὁποίων φορεὺς εἶναι ὁλόκληρον τὸ ἔθνος. Ἡ δὲ ἀποστολὴ των συνίσταται εἰς τὸ νὰ συγκεντρῶνουν, ὀργανώσῃν καὶ κατευθύνουν πρὸς τὰ ἔμπροσ τούτων ἀσυστηματοποιήτους παράγοντας τοῦ ἔθνους, ἀφυπνίζουσιν καὶ ἐμψυχώνουσιν τὰς διαχύτους καὶ λανθανούσας δυνάμεις αὐτοῦ.

Ἡ δύναμις δέ, ἡ ὁποία συνεῖχε τοὺς ἀπανταχοῦ Ἕλληνας διὰ δεσμῶν ἀλύτων, παρώθησεν εἰς τὴν ἀπόφασιν πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ξενικοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας, ὥπλισε τοὺς φανεροὺς καὶ ἀφανεῖς ἐργάτας τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐνέβαλεν εἰς αὐτοὺς τὴν προθυμίαν εἰς θυσίας καὶ τὴν ἐγκαρτέρησιν ἐν ταῖς δοκιμασίαις καὶ ταῖς συμφοραῖς, ὑπῆρξε τὸ φρόνημα τὸ ἐθνικόν. Ἡ ὁρθόδοξος δηλ. διδασκαλία, ἡ συνεχῶς καταβαίνουσα ἐκ τοῦ Ὄρους τῶν Ἐλαιῶν καὶ τὸ κάλλιστον τῶν φωνημάτων, ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα, ἡ συνεχῶς καταβαίνουσα ἐκ τοῦ Ἑλικῶνος, πρὸ παντός δὲ ἡ συνείδησις τοῦ ἐθνικοῦ προορισμοῦ, ἡ ὁποία δὲν ἐξέλιπε

μετά τήν κατάλυσιν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἀλλ' ἐπέζησε καί μετὰ τήν καταστροφὴν καί τήν δουλείαν ὡς ἀνάμνησις τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς καί ὡς ἐλπίς περὶ ταχείας πολιτικῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ἔθνους.

Ἡ δύναμις, κατὰ ταῦτα, ἡ ὁποία συνεῖχε τοὺς ἐξεγερθέντας κατὰ τὸ 1821 Ἕλληνας, δὲν ὑπῆρξεν ὑλικῆς φύσεως, τ.ἔ. τὰ οἰκονομικά συμφέροντα τῶν κοινωνικῶν τάξεων καί ἡ ἐκ τούτων προερχομένη καί διατηρουμένη ἀντίθεσις πρὸς ἀλλήλας καί τήν κυρίαρχον δύναμιν, ἀλλὰ ἐθνικῆς καὶ πνευματικῆς φύσεως, τ.ἔ. ἰδέα. Ἡ συνεκτικὴ δὲ δύναμις τῶν ἰδεῶν εἶναι περισσότερον ἰσχυρὰ καί ἀδιάλυτος παρὰ ἡ τῶν ὑλικῶν συμφερόντων. Διότι, ἐνῶ αἱ ἰδέαι εἶναι κοινὸν κτῆμα πάντων εἰς κοινὴν ἐνέργειαν καί δρᾶσιν ὀτρύνουσαι καί ἐμψυχοῦσαι, τὰ οἰκονομικά ἀγαθὰ τούναντίον εἶναι ἀνίσως διανεμημένα καί οὐχὶ σπανίως προκαλοῦν ἄρῃς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἐξ ἀφορμῆς τῆς κτήσεως αὐτῶν. Ἐντεῦθεν συμβαίνει, ὅτι λαοὶ καί κράτη, παρὰ τοῖς ὁποίοις κοινὰ ἰδεώδη συνέχουν τοὺς ἀπαρτίζοντας αὐτὰ πολίτας, προάγονται ταχέως εἰς εὐρωστίαν ἠθικὴν καί ἀκμὴν ὑλικὴν καί ἐξυψοῦνται εἰς σημασίαν παγκόσμιον ὑπὲρ τῆς ἰδίας ὑπάρξεως καί τῆς προαγωγῆς τοῦ κοινοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος κατὰ δύναμιν ἐργαζόμενα. Τούναντίον δὲ λαοὶ καί κράτη, τὰ ὁποῖα ὑφίστανται χάριν τοῦ οἰκονομικοῦ συμφέροντος, ἔλλειπει δὲ τὸ πνεῦμα τῆς θυσίας καί τῆς αὐταπαρνήσεως ἀπὸ τῶν ὑπηκόων των, φέρουν ἐν ἑαυτοῖς τὰ σπέρματα τῆς διαλύσεως καί τῆς ἀποσυνθέσεως.

Προσεπικυροῦν τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἡ ταχεῖα παρακμὴ τῆς ἀρχαίας Καρχηδόνος, τῆς ὁποίας χαρακτηριστικὸν γνώρισμα ὑπῆρξε θρησκεία πτωχῆ εἰς ἰδεώδη καί στοιχεῖα ἠθικὰ καί ἡ ἔλλειψις αὐταπαρνήσεως καί πνευματικῆς ὑπεροχῆς παρὰ τοῖς ὑπηκόοις τῆς καί ἡ διάλυσις ἡ ἀπορρόφησις ὑπὸ τοῦ κράτους τῶν συσταθειῶν κατὰ τὸν 16ον καί 17ον αἰῶνα πρὸς ἐκμετάλλευσιν τῶν ἀποικιῶν μεγάλων ἐμπορικῶν ἐταιρειῶν, ἐν ταῖς ὁποίαις οὐδὲν ὑψηλότερον ἰδεῶδες συνεῖχε τοὺς ἑταίρους παρὰ τὸ ὑλικὸν συμφέρον καί ἡ πλεονεξία.

7. ΤΟ ΠΑΣΧΑ

«*Ἀναστάσεως ἡμέρα, καὶ λαμπρυνθῶμεν... Πάσχα τὸ τερπνόν· Πάσχα Κυρίου· Πάσχα πανσεβάσμιον ἡμῖν ἀνέτειλε· Πάσχα, ἐν χαρᾷ ἀλλήλους περιπτωζώμεθα. ὦ Πάσχα, λύτρον λύτης! Πάσχα ἄμωμον· Πάσχα μέγα· Πάσχα, τὸ πύλας ἡμῖν τοῦ παραδείσου ἀνοῖξαν· Πάσχα πάντας ἀγιάζον πιστούς...».*

Διὰ τοιούτων στιχηρῶν, ἐξ ὧν ἀναπέμπεται εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίασις ἀνεκλάλητος, ἡ Ἐκκλησία ὑμνεῖ καὶ πανηγυρίζει τὴν Ἄναστασιν τοῦ Σωτῆρος. Ἡ λέξις «Πάσχα» ἐπενεργεῖ μαγικώτατα ἐπὶ τῶν ὁσίων ὑμνογράφων καὶ λησμονοῦσιν ἐπὶ βραχὺ τὸ αὐστηρὸν καὶ μελαγχολικὸν κάλλος, ὅπερ χαρακτηρίζει τὰς ἐμπνεύσεις των πρὸ τῆς ἀπαλῆς καὶ λυρικῆς, ὡς εἰπεῖν, ἑρμονίας, ἥτις αὐτόματος διαχέεται ἀπὸ τῶν ἱερῶν αὐτῶν φορμίγγων ἐπὶ τῷ τρισμεγίστῳ ἀγγέλματι. Ἡ Ἐκκλησία ἀποβάλλουσα τὴν πένθιμον περιβολὴν ἐνδύεται λευκὴν καὶ φεγγοβόλον στολὴν, ὡς ἂν ἀνταναικᾷ ἐπ' αὐτῆς ἡ λευκότης καὶ ἡ λάμψις τοῦ ἀγγέλου τοῦ ἀποκυλίσαντος τὸν λίθον τοῦ μνημείου.

Τὰ ἀνήλια βάθη, οἱ ζοφεροὶ θόλοι τῶν χριστιανικῶν ναῶν διαυγάζονται ὡς ἐν ἡμέρᾳ ἀνεσπέρου φωτός, καὶ τὰ ἄνθη τὰ εὖσσμα καὶ δροσόεντα, ἅτινα ἀπὸ τῶν λειμώνων καὶ τῶν κήπων μετηνέχθησαν, ὅπως στολίσωσι τὴν ἐπιτάφιον σινδόνα τοῦ Σωτῆρος, τηροῦσιν ἔτι τῆς ραδινῆς των χάριτος, τῶν κοσμικῶν των θελγήτρων τὰ ἴχνη ἐν τῇ τεθολωμένῃ ὑπὸ τοῦ λιβάνου ἀτμοσφαίρα τῶν ναῶν. Καὶ ἡ Ἐκκλησία καταπέμπει τὴν εὐχὴν αὐτῆς τὴν ἀναστάσιμον κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἐν γλώσση ἀλλοίᾳ ἢ τῇ συνήθει· ἐν γλώσση πλήρει παιδικῶν, θὰ ἐλέγομεν, σκιρτημάτων καὶ παιδικῆς συγκαταβάσεως. Εἰς τὴν μεγάλην εὐωχίαν τῆς Ἄναστασεως προσκαλεῖ πάντας, παρόντας καὶ ἀπόντας, νηστεύσαντας καὶ μὴ νηστεύσαντας, πιστοὺς καὶ ἀπίστους καὶ τοὺς φέροντας ἔνδυμα γάμου καὶ τοὺς ἀγοραῖον περιβαλλομένους ἱμάτιον. ὦ, μέθη τῆς Νύμφης ἐπὶ τῇ ἀνακτῆσει τοῦ Νυμφίου! ὦ, μέθη τρισαγία καὶ ἀνερμήνευτος!

Τὴν ὑψηλὴν ταύτην μέθην συναισθάνεται ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ὡς οὐδεὶς ἄλλος λαός. Οὐδεμία ἄλλη χριστιανικὴ ἑορτὴ κατέχει παρ' αὐτῷ τὴν θέσιν τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα. Οἱ Δυτι-

κοί ἔχουσι τὰ Χριστούγεννα. Ἡμεῖς ἔχομεν τὴν Ἀνάστασιν. Αὕτη εἶναι ἡ βασίλισσα τῶν ἑορτῶν, ἡ πανηγυρίς τῶν πανηγύρεων ἡμῶν. Οἱ Δυτικοὶ ἑορτάζουσι τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ ἐν πλούτῳ τρυφῶν καὶ ὠραίων ἐθίμων, ἐν οἰκογενειακῇ συνενώσει καὶ τέρψει ἀνθρώπων ἀπὸ καιροῦ συνωκειωμένων πρὸς τὸν πολιτισμὸν.

Ἄλλὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους ἡ Λαμπρὴ ἀνατέλλει καὶ δύει ἐν θορυβῶδει διαχύσει καὶ ὑπερτάτῃ ἀγαλλιάσει ἀνθρώπων, οἵτινες εἰς τὰς φλέβας των τηροῦσιν ἔτι ρανίδας τινὰς τοῦ αἵματος τῶν ἀγρίων καὶ ἀτιθάσων καὶ ὑπὸ τοῦ ἔρωτος τῆς ἐλευθερίας βαυκαλωμένων πατέρων μας. Ἀρματολικάϊ συνήθειαι, ἀγρία ποίησις πληροῦσιν ἐκείνην. Βαρὺς χειμῶν ἐπικάθηται τῆς φύσεως, γογγύζει ὁ βορρᾶς καὶ πίπτουσιν αἱ χιόνες καὶ τὰ καλὰ Χριστούγεννα συσπειροῦνται πέριξ τῆς σπινθηροβολούσης ἐστίας.

Ἄλλὰ πόσον διάφορον εἰκόνα παριστᾷ ἡ φύσις παρ' ἡμῖν, ὅταν οἱ κώδωνες τῶν ἐκκλησιῶν ἐξαγγέλλουσι χαρμωδῶς τὴν Ἀνάστασιν! Τὸ ἔαρ συνεορτάζει μετὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ φύσις συναγάλλεται μετὰ τῆς πίστεως. Οἱ θύμοι τῶν ὀρέων μοσχοβολοῦσιν, ὁ σμαράγδινος μανδύας τῶν πεδιάδων ἀνακινεῖται ἠρέμα ὑπὸ τῆς ζεφυρίτιδος αὔρας καὶ στίλβει διακέντητος ἐκ λευκανθέμων, αἱ εὐωδίαί των ἐσπεριδοειδῶν βυθίζουσι τὰς ψυχὰς εἰς μυστικὰς ἐκστάσεις, τὰ ρόδα τὰ ἐφήμερα, τὰ αἰώνια ρόδα, ξανθὰ, λευκά, ὠχρά, πορφυρᾶ, διηγοῦνται τὴν δόξαν τοῦ Κυρίου.

Ἡ ἀνοιξίς, ὡς ἄλλη μυροφόρος, ὡς τῆς Μαγδαληνῆς Μαρίας ἀδελφή, κηρύσσει διὰ μυρίων στομάτων ὅτι «ἑώρακε τὸν Κύριον». Δεῦτε, ἐξέλθωμεν τῶν σκοτεινῶν θόλων τῶν ναῶν, οἵτινες δὲν ἀφήνουσι τὴν χαρὰν μας νὰ ἐκραγῇ ἀκράτητος. Δεῦτε, ὑμνήσωμεν τὸν Κύριον ὑπὸ τὸν σαπφείρινον καὶ ἀστερόεντα θόλον τοῦ οὐρανοῦ καὶ λάβωμεν τὸ φῶς τὸ ἀνέσπερον καὶ ἀναμείνωμεν τὰ πρῶτα μειδιάματα τῆς κροκοπέπλου Ἡοῦς.

Τοιαύτην ὥραν ὁ Κύριος ἀνέστη «ζωὴν τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι χαρισάμενος». Εἰς ἡμᾶς τοὺς ἐν τῷ βίῳ, ἃς χάρις τῆς ζωῆς ζωῆς! Χριστὸς Ἀνέστη! Συναθροισθῶμεν πέριξ τοῦ ὀβελισθέντος ἀμνοῦ καὶ συνοδεύσωμεν τὴν ὀπτησιν αὐτοῦ, ἐντέχνως στρεφομένου ἐπὶ τῆς ἀνθρακιᾶς, διὰ τοῦ κρότου τῶν πυροβόλων.

Ἡ πυρίτις ἔστω τὸ σύμβολον τῆς Ἀναστάσεως καὶ τὸ φίλημα ἔστω τὸ σύμβολον τῆς ἀγάπης. Δὲν ἐννοοῦμεν τὴν

λάμπιν τῆς Ἀναστάσεως ἄνευ τῆς γλώσσης τοῦ τρομπονίου καὶ ἡ ἀγάπη χωρὶς φιλήματος εἶναι τὸ ἄνθος ἄνευ ἀρώματος.

Οὕτως ὑποδέχεται καὶ οὕτως ἀντιλαμβάνεται τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα ὁ Ἑλληνικὸς λαός. Αὐτὰ τὰ ὀνόματα, δι' ὧν ἐκδηλοῦνται τὸ Πάσχα, χρησιμεύουσιν, ὅπως ἐμπνέωσιν εἰς αὐτὸν ἐνθουσιασμόν καὶ ἐξαίρωσιν εἰς κόσμους ὀνείρων, ὡς ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ ἑορτῇ.

Ὅταν λέγῃ «Ἀνάστασις» ὁ Ἑλληνικὸς λαός, κρυφία τις χορδὴ ἀναπαλλομένη εἰς μυχιαίτατα τῆς καρδίας του ὑπενθυμίζει εἰς αὐτὸν καὶ τοῦ γένους τὴν ἀνάστασιν, καὶ ὁ Χριστὸς καὶ ἡ πατρις συναντῶνται ἐν αὐτῷ ἰσοπαθεῖς καὶ ἰσόθεοι. Καὶ ὅταν λέγῃ «ἀγάπη» ὁ Ἑλληνικὸς λαός, ἐκφωνεῖ τὴν γλυκυτάτην τῶν λέξεων, ἣτις κατ' ἐξοχὴν τονιζομένη ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ καὶ ἀνακηρυσσομένη ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ ἀποστόλου Παύλου παρέμεινεν ἐν τῇ γλώσσῃ του κατ' ἐξοχὴν περιπαθὲς καὶ ἐγκάρδιον ῥῆμα, δι' οὗ ἐκφράζει πᾶσαν στοργὴν καὶ πάντα ἔρωτα καὶ πᾶσαν ἀφοσίωσιν.

Καὶ νομίζει τις ὅτι ὁ ἡμέτερος λαός κατ' ἐξοχὴν ἠσθάνθη καὶ ἀπεδέχθη καὶ ἐπραγματοποίησε τὸ κήρυγμα τῆς ἀγάπης, ὡς φέρεται ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ τοῦ ἀποστόλου: «*Ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ, χρηστεύεται· ἡ ἀγάπη οὐ ζηλοῖ· ἡ ἀγάπη οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται, οὐκ ἀσχημονεῖ, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, οὐ παροξύνεται, οὐ λογίζεται τὸ κακόν, οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ, πάντα στέργει, πάντα ἐλπίζει, πάντα πιστεύει, πάντα ὑπομένει*».

Εὐνόητον δὲ ὅτι, ὅπως λάβῃ τις ἀγνὴν ἰδέαν περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν προσδεχόμεθα, κατανοοῦμεν καὶ ἑορτάζομεν τὴν Ἀνάστασιν, δεόν νὰ εὐρεθῇ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς σήμερον μακρὰν τῆς πρωτευούσης, ἔνθα, φυσικῶς τῷ λόγῳ, ὁ βίος δὲν δύναται νὰ παράσχη τοιαύτας ἀπολαύσεις. Ἀληθῆς καὶ ἀνόθευτος Λαμπρὴ ἀνατέλλει διὰ τοὺς κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν, τῶν πόλεων, τῶν κωμοπόλεων, τῶν χωρίων, ὅσον διασφύζονται καθαρώτερον καὶ ἐκδηλοῦνται ἐμφανεστερον τοῦ ἐθνικοῦ βίου τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα.

Ἐκεῖ γλυκύταται παραδόσεις, ἐκεῖ αἱ ἑλληνικώταται συνήθειαι, ἡ χριστιανικώτερα πίστις καὶ ἡ εὐαγγελικώτερα χαρὰ συνενοῦνται καὶ ἀναφαίνονται ἐπὶ πάντων καὶ ὑπὸ πάντων ἀκολουθοῦνται ἀπροσποίητως καὶ ἀπερίπτως. Ἐκεῖ καὶ ἄκων τις καθίσταται χριστιανὸς καὶ ἑορτάζει τὴν Ἀνάστασιν καὶ τὴν ἀγάπην.

Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης

8. ΕΛΛΗΝΙΔΕΣ

Εἰς αὐτὴν τὴν μεγάλην μάχην ποὺ ἄρχισε, μάχην ἡ ὁποία μᾶς ἐπεβλήθη, ἔχει σπουδαίαν ἀποστολὴν ἢ γυναῖκα, ἢ Ἑλληνίς. Ἐνῶ πολεμοῦν οἱ ἄνδρες ἐπάνω εἰς τὰ βουνά - ὅσοι ἄνδρες ἔχουν τὴν τύχην νὰ φέρουν ὄπλα - καὶ στέλλουν ἐδῶ ἀνδραγαθήματα καὶ προελάσεις καὶ νίκας, αἱ γυναῖκες μποροῦν ἀπ' ἐδῶ μὲ τὴν ψυχραιμίαν, τὸ θάρρος καὶ τὴν πνοὴν των νὰ κρατοῦν τὸν ἀγῶνα. Χθὲς ἀκόμη αἱ γυναῖκες τῆς Πίνδου ἔδωσαν κάτι περισσότερο ἀπὸ τὸ θάρρος καὶ τὴν πνοὴν. Ἔδωσαν τὴν ζωὴν καὶ τὰ χέρια των.

Ὅταν ἡ 8η μεραρχία διετάχθη νὰ προελάσῃ καὶ νὰ καταλάβῃ ὠρισμένας διαβάσεις «ἔστω καὶ χωρὶς ἐφοδιοπομπάς», μαζὶ μὲ τοὺς γέροντας καὶ τὰ παιδιά ἐβγήκαν ἀπὸ τὰ σπίτια των αἱ γυναῖκες καὶ ἔφεραν εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὄρεων τὰ πυροβόλα, τὰ πυρομαχικά, τὰς ὀβίδας.

Ἐν ὥρᾳ μάχης. Γυναῖκες τῆς Πίνδου πρέπει νὰ γίνουν τώρα ὅλα αἱ Ἑλληνίδες. Δὲν θὰ χρειασθῇ νὰ μεταφέρουν κανόνια καὶ δὲν θὰ κληθοῦν νὰ ἀνεβοῦν εἰς τὰ βουνά. Εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ χωριά καὶ τὰ σπίτια των ἀκόμη αἱ Ἑλληνίδες διαχειρίζονται τόσον μέγα μέρος τῆς μάχης, ὥστε αὐταὶ μόναι ἠμποροῦν νὰ μᾶς δώσουν τὴν νίκην. Διότι μὲ τὸ θάρρος των ἀγωνίζεται καὶ ὁ σύζυγος καὶ τὸ παιδί. Μὲ τὸ θάρρος των κρατιέται τὸ σπίτι. Μὲ τὸ θάρρος των στέκει ἡ κοινωμία. Κληρονόμοι μεγάλων παραδόσεων καὶ μεγάλων παραδειγμάτων, αἱ Ἑλληνίδες καλοῦνται τὴν στιγμὴν αὐτὴν, τὴν σημαντικωτέραν τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, νὰ γράψουν μαζὶ μὲ τὰ ὀνόματα τῶν ἡρώων μας τὰ ἰδικὰ των.

Καλοῦνται νὰ ἐνθυμηθοῦν τὴν Ἑλλάδα καὶ τόσες γυναῖκες, ποὺ ἐγαλούχησαν τὴν αἰώνιαν τῆς δόξαν. Τὶς γυναῖκες τῶν Σπαρτιατῶν, ποὺ ἔδιναν μὲ τὸ «τὰν ἢ ἐπὶ τᾶς» - αὐτὴν ἢ ἐπ' αὐτῆς - τὴν ἀσπίδα εἰς τὰ παιδιά των. Τὴν Τελέσιλλαν, ποὺ ἐφόρεσεν εἰς τὸ Ἄργος τὸ κράνος καὶ ἐπολέμησεν ὡς ἄνδρας. Τὰς ἑλληνίδας τῶν Συρακουσῶν, ποὺ προσέφεραν εἰς τὴν κινδυνεύουσαν πατρίδα των ὅλα των τὰ κοσμήματα καὶ ὅλα των τὰ κειμήλια διὰ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ ἐναντίον τῶν Καρχηδονίων πολέμου.

Νὰ ἐνθυμηθοῦν ἔπειτα τὶς ἡρωίδες τοῦ ἀγῶνος τῆς Ἀνεξαρτησίας: τὴν Μαρούλαν τῆς Λήμνου, ἡ ὁποία, ἅμα εἶδε νεκρὸν τὸν πατέ-

ρα της, ἐπῆρε τὸ σπαθί του καὶ ὠδήγησε τοὺς Ἑλληνας εἰς τὴν νίκην. Τὴν Μαρίαν τὴν Συγκλητικὴν ἀπὸ τὴν Κύπρον, ἡ ὁποία, μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Λευκωσίας ὀδηγουμένη με̄ ἄλλας παρθένους εἰς τὴν δουλείαν, ἔβαλεν εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην φωτιά καὶ ἐτίναξεν εἰς τὸν ἄερα τὸ πλοῖον. Τῆς Σουλιώτισσας, ποὺ ἐτραγούδησαν εἰς τοὺς βράχους τοῦ Ζαλόγγου τὸ κύκνειον ἄσμα των καὶ ἔπεσαν μαζί με̄ τὰ παιδιὰ των εἰς τοὺς κρημνοὺς. Τὴν Μόσχω Τζαβέλλα, ἡ ὁποία, ὅταν ὁ Ἄλῃ πασαῶς τὴν ἠπέιλησε πῶς, ἂν δὲν ἄλλαξοπιστήσῃ, θὰ ψήσῃ τὸ παιδί της, τὸν Φῶτον, τοῦ ἀπήντησε : «Νὰ μοῦ στείλῃς κι ἐμένα ἕνα κομμάτι νὰ φάω. Ἐγὼ εἶμαι νέα καὶ θὰ κάνω κι ἄλλα παιδιὰ ».

Γυναῖκες τῆς ἀρχαιότητος, τῆς Σπάρτης, τῶν Συρακουσῶν καὶ τοῦ Ἄργους, γυναῖκες τῆς νέας Ἑλλάδος, τοῦ Σουλίου, τῆς Πάργας καὶ τοῦ Ζαλόγγου, γυναῖκες σημεριναί, αἱ γυναῖκες τῆς Πίνδου, ὅλες μαζί, πνοὴ καὶ χάρις καὶ δύναμις καὶ ψυχὴ τῆς αἰωνίας Ἑλλάδος, ἃς παρασύρουν τώρα εἰς μίαν πελωρίαν διαδήλωσιν διὰ τὴν πατρίδα ὅλες τῆς Ἑλληνίδες. Ἄς ἐννοήσουν ὅλαι ὅτι ἐκλήθησαν ὑπὸ τὰς σημαίας, ὅτι εἶναι ἐπιστρατευμένη ἡ ψυχὴ των, ἡ καρτερία των, τὰ χέρια των, τὸ μεδίαιμά των. Ὅτι καὶ αὐτὸ ἀκόμη ἀποτελεῖ πυρομαχικόν. Ὅτι καὶ αὐτὸ κρατεῖ ἕνα σπίτι! Εἶναι τὸ παιδί εἰς τὸ μέτωπον; Θὰ γυρίσῃ με̄ τὸ καλόν. Περνοῦν οἱ δολοφόνοι ἀπὸ ψηλά; Ἡ Παναγία θὰ μᾶς φυλάῃ. Καὶ θάρρος καὶ ὑψηλὰ τὰ μέτωπα καὶ ἴσια τὰ κορμιά. Καὶ δουλειά. Νοσοκομεῖα, πρῶται βοήθειαι, συσσίτια, πλέξιμο, οὔτε μιὰ ὥρα χαμένη οὔτε μιὰ στιγμή οὔτε μιὰ σκέψις, ποὺ νὰ μὴν εἶναι Ἑ λ λ η ν ι κ ή. Ἔτσι, ὅταν οἱ ἄνδρες νικοῦν εἰς τὰ σύνορα καὶ ἐντεῦθεν τῶν συνόρων νικοῦν οἱ γυναῖκες, ἡ Ἑ λ λ ἄ ς θ ἂ ν ι κ ή σ η .

Ἄρθρα τοῦ πολέμου 1940-41.

Γεώργιος Α. Βλάχος

9. Η ΤΕΛΕΤΗ

Ἐφέτος δὲν θὰ παραταχθῇ ἀπὸ τῶν Ἀνακτόρων μέχρι τῆς Μητροπόλεως ὁ στρατός· δὲν θὰ ἔχῃ τὸ γενικὸν πρόσταγμα λάμπων εἰς χρυσὸν καὶ παράσημα ὁ ἔφιππος στρατηγός. Δὲν θὰ ἐκχυθῇ ὁ λαὸς εἰς τοὺς δρόμους, δὲν θὰ ἀκουσθοῦν ἑορταστικοὶ οἱ κώδωνες

τοῦ ναοῦ, δὲν θὰ ἀντηχήσουν τὰ πυροβόλα. Ἐφέτος θὰ γίνη στὰ χιόνια ἢ τελετή. Ἐκεῖ, εἰς τὰς κορυφάς, τὰ ὑψώματα, εἰς τοὺς παγωμένους κρημνοὺς, ἔχει ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα παραταχθῆ ὁ στρατός. Ἐκεῖ ὁ στρατηγὸς ἔχει σταθῆ, ἐκεῖ ἔχει στηθῆ βαρὺ, σκυθρωπὸν τοῦ λόφου τῶν Νυμφῶν τὸ χαρμόσυνον πυροβόλον. Ἐκεῖ θὰ κατεβοῦν ἀπὸ τοὺς θόλους τοῦ οὐρανοῦ με τῶν ἀγίων τὰ ὡσαννὰ καὶ τῶν ἀγγέλων τὰ φτερουγίσματα αἱ εὐχαὶ τοῦ Ἰησοῦ. Ἐκεῖ ἔχει ἐκχυθῆ ὁ λαός. Ὅπου κορυφή, ὅπου δρόμος, ὅπου στενωπός, ὅπου πλαγιά στέκει ὄρθια μία σύζυγος, μία ἀδελφή, μία μητέρα. Σκιαὶ κρατοῦν γύρω τὰ ἐξαπτέρυγα, ὀπτασίαι καίουν λιβανωτόν, τὰ ἄστρα ἔχουν κατεβῆ χαμηλά, διὰ νὰ γίνουν κανδηλαί, καὶ πλῆθος λάμπουν μέσα εἰς τὶς πέτρες, στοὺς βράχους, στὰ παγωμένα κλαδιὰ τῶν ἐλάτων τὰ ὀλόχρυσά εἰκονίσματα. Ψάλλται τῶν βουνῶν ὁ ἀντίλαλος, χορὸς ἢ χιονοθύελλα, τῆς Παρθένου τὰ δάκρυα σταλακτῖται. Ἐκεῖ θὰ γίνη ἢ τελετή.

Μία ἴλη ἱππικοῦ, ὅπως εἰς τὴν ἄσφαλτον ἄλλοτε, θὰ καλπάσῃ τῶρα διὰ μέσου τῶν χαραδρῶν, διὰ νὰ φέρῃ εἰς τὸν ναὸν τοὺς νεκροὺς τῶν πολέμων. Θὰ κατέβουν ἀπὸ τ' ἄλογά των οἱ ἀρχαῖοι ἱππεῖς με τὰς ἀσπίδας καὶ με τὰ δόρατα οἱ Μακεδόνες, σταυροφόροι οἱ Βυζαντινοὶ με τὰ λάβαρα των, με τὶς μπάλες, τὰ καριοφίλια καὶ τοὺς δαυλοὺς οἱ ἀγωνισταί, με αἱματωμένα ἀκόμη τὰ στήθη των οἱ χθесινοὶ μας νεκροί. Καὶ ἀπὸ τὰ βάθη τῶν αἰώνων θερμῆ, εὐλαβῆς, τρομακτικῆ, μυριόστομος θὰ ὑψωθῆ πρὸς τὸν Θεὸν ἢ εὐχή:

«Θεέ, Σὺ, ὁ ὁποῖος ἐδημιούργησες τὸν κόσμον αὐτόν, ὁ ὁποῖος ἐχάραξες τῶν ἡλίων τοὺς κύκλους καὶ τῶν ἀστρῶν τὰς τροχιάς καὶ κρατεῖς εἰς τὴν παλάμην Σου χρυσοῦν κόνιν τὸν Γαλαξίαν, εἰς τοῦ ὁποῖου τὸ πρόσταγμα αἱ ὑψηλοὶ ὑπακούουν, τοῦ ὁποῖου τὸ μείδιμα εἶναι γαλήνη τῶν θαλασσῶν, πλοῦτος τῆς γῆς καὶ σεισμὸς ἢ ὄργη

»Θεέ, Σὺ, τὸν ὁποῖον, διὰ νὰ συλλάβουν ἐν νῶ, διεμοίρασαν εἰς χιλίους θεοὺς οἱ ἀρχαῖοι, πρὸ τοῦ θρόνου τοῦ ὁποῖου ἐγονυπετήσαμεν ἡμεῖς πρῶτοι καὶ ὑψώσαμεν εἰς τὴν δόξαν Σου τοὺς πρώτους ναοὺς. Σὺ, ὁ ὁποῖος ὀρίζεις τὸν βίον τῶν πλανητῶν καὶ τὴν ζωὴν τῶν ἐντόμων, ὁ ὁποῖος δημιουργεῖς τοὺς χειμῶνας καὶ τὰς ἀνοίξεις, τὰς ἡλιολούστους ἡμέρας καὶ τοὺς βαρεῖς κεραυνούς, ὁ ὁποῖος μεταβάλλεις τὰ ὄρη εἰς ἄμους, εἰς πεδιάδας τὰ βάθη τῶν θαλασσῶν καὶ ἀνοίγεις με τὴν πνοήν Σου τῶν ἀνθέων τὰ μέταλα καὶ ἐξυπνᾷς

τὰ πτηνὰ καὶ ἀποκοιμίξεις τὰ βρέφη· Σὺ, ὁ ἔξω περάτων καὶ χρόνου καὶ λογισμοῦ, στρέψε πρὸς ἡμᾶς τὴν θέλησίν Σου προστάτιδα· εὐλόγησον τοὺς ἀγωνιστὰς τοῦ δικαίου· χαλύβδωσον τὰς ψυχὰς καὶ τὰς λόγχας των· ὀδήγησον τοὺς στρατοὺς των διὰ μέσου πετρῶν καὶ κρημνῶν εἰς τὰς πεδιάδας τῆς δάφνης.

» Γωνία γῆς, δρᾶξ ἀνθρώπων, δανεισθέντες ἓνα σπινθήρα τοῦ θείου φωτός Σου, διὰ νὰ διαλύσωμεν τὰς νύκτας τοῦ σκότους καὶ νὰ φωτίσωμεν τοὺς ἀνθρώπους, μεταδώσαντες εἰς τὸν κόσμον ὅ,τι ἐκ Σοῦ ἐκπορεύεται, λάμπιν, γράμματα, τέχναι, σοφίαν καὶ τοῦ Ἐσταυρωμένου τὰς ἐντολάς, ζῶμεν ἐδῶ μηδένα ὑποβλέποντες, κατ' οὐδενὸς στρατευόμενοι, οὐδένα ὀχλοῦντες.

»Καὶ μᾶς ἐξύπνησαν οἱ σταυρωταὶ τοῦ Υἱοῦ Σου, οἱ προχθῆς σπιλώσαντες δι' αἱμάτων τὴν φάτνην Του, οἱ ὕβρισται τῆς Παρθένου, μὲ δολοφόνον ἐχειρίδιον εἰς τὰ χέρια, λησταὶ τῆς πατρίδος μας, κλέπτει τῆς τιμῆς μας, ὕβρισται τῶν ὁσίων μας, καὶ μᾶς ἔφεραν ὑπερασπιστὰς τοῦ μόνου πλούτου μας, τῶν Ἰδελῶν, ἐδῶ εἰς τὰ χιόνια. Κάμε λοιπόν, Θεέ, νὰ νικήσωμεν. Δῶσε ἐντολήν εἰς τὴν αὐριον, τὴν ὁποίαν Σὺ θὰ ἀνατείλῃς, νὰ νικήσῃ ἡ Ἑλλάς καὶ νὰ κατατροπώσῃ τοὺς στρατοὺς τῶν κακούργων καὶ νὰ στήσῃ μεταξὺ τῶν θαλασσῶν καὶ αὐτῆς τὴν θέλησίν Σου, τείχος ἀσάλυτον...»

Τότε μητέρες, σύζυγοι, ἀδελφαί, ὀπτασίαι, σκιαί, ἱππεῖς ἀρχαῖοι, Μακεδόνες, Βυζαντινοί, ἀγωνισταί, λάβαρα καὶ ἀσπίδες, αἱματωμένα σπαθιά καὶ ξεσχισμένοι σημαῖαι θὰ γονυπετήσουν εὐλαβῶς καὶ θὰ κλίνουν ἐπάνω στὸ χιόνι. Καὶ ὀπίσω ἀπὸ κάποιο ὕψωμα θὰ ἀνατείλῃ ὠχρὰ ἢ αὐγὴ, καὶ τὴν ὥραν ἐκείνην, ἐνῶ ἡ τελετὴ θὰ διαλύεται καὶ θὰ γίνωνται τὰ ὄπλα ἀτμοὶ καὶ οἱ ἀνθρωποὶ ὄνειρα, θὰ ἀκουσθῇ, διὰ νὰ ἀντιλαλήσῃ ἀπὸ βουνὸν εἰς βουνὸν καὶ νὰ παραδώσῃ τὴν ἠχώ της εἰς ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα, ἡ πρώτη φωνὴ τοῦ Ἑλλήνου στρατιώτου τοῦ 1941 :

«Μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, διὰ τὴν τιμὴν τῆς πατρίδος, πρὸς τὴν Δόξαν, Ἐμπρός !».

Καὶ χιλιάδων ναῶν οἱ κώδωνες κρυμμένοι ὀπίσω ἀπὸ τὰ σύννεφα θ' ἀπαντήσουν.

Ἄρθρα τοῦ πολέμου 1940-41.

Γεώργιος Α. Βλάχος

10. ΠΑΥΛΟΥ ΜΕΛΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΕΚ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Ἐπίστανμα ἀπὸ ἐπιστολὴν τοῦ μακεδονομάχου Παύλου Μελά πρὸς τὴν γυναῖκά του κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος.

Γαβρέσι, 6 Μαρτίου 1904

Τὸ ἀπόγευμα περὶ τὰς 5 μ.μ. κατόπιν προσκλήσεως τοῦ Κώτα συνεκεντρώθησαν εἰς τὸ δωμάτιόν μας 12 προύχοντες. Εἰς αὐτοὺς ζωηρότατα, εὐγλωττότατα καὶ πειστικώτατα—μετέφραζεν ὁ Πύρζας—ὠμίλησε μακεδονικὰ ὁ Κώτας. Τοὺς εἶπε πολλὰ, ἀλλὰ περιορίζομαι νὰ σοῦ εἰπῶ ὅτι ἦσαν ὅλα σύμφωνα μὲ τὰς ἰδέας μας, ὁ δὲ τόνος τῆς φωνῆς του καὶ τὸ ὕφος του ἐδείκνυον ὅτι τὰ ἔλεγεν εἰλικρινῶς. Ὅλοι οἱ προύχοντες ἐνθουσιάσθησαν καὶ συνεφώνησαν μὲ τὸν Κώταν. Μετὰ τὸν Κώταν τοὺς ὠμίλησεν ὁ Ἀλέκος (Κοντούλης) μὲ τὴν συνήθη βαθεῖαν του λογικὴν καὶ φρόνησιν, ἐπίσης δὲ καὶ ἄλλοι τοὺς ὠμίλησαν πολὺ ὠραῖα εἰς τρόπον, ὥστε ν' αὐξήσουν τὸν ἐνθουσιασμόν των.

Ἐγὼ ἰστικῶς φερόμενος θὰ σοῦ κάμω μίαν μικρὰν περίληψιν τοῦ λόγου, τὸν ὁποῖον ἐξεφώνησα πρὸ τῆς μακεδονικῆς αὐτῆς βουλῆς διὰ νὰ γνωρίζης ὑπὸ ποῖον πνεῦμα ὁμιλῶ εἰς τοὺς ἀδελφούς μας:

«Ἀδελφοί, ἡμεῖς ποὺ ἤλθαμεν ἀπὸ τὰς Ἀθήνας, διὰ νὰ σᾶς βοηθήσωμεν, ἐφέραμεν μαζί μας μόνον ἀγάπην, πατριωτισμόν καὶ παλικαριά· μὲ αὐτὰ μόνον καὶ μὲ τὰ ὄπλα, ποὺ θὰ σᾶς φέρωμεν, ἂν τὰ θελήσετε, θὰ σᾶς βοηθήσωμεν νὰ ὑπερασπισθῆτε κατὰ τῶν ἀτιμιῶν τῶν Βουλγάρων, καὶ ἂν εἶναι ἀνάγκη, καὶ κατὰ τῶν ἀτιμιῶν τῶν Τούρκων.

»Ἡμεῖς δὲν θὰ βιάσωμεν νὰ μᾶς ἀκολουθήσετε, ὅπως σᾶς ἔκαμαν οἱ Βούλγαροι. Αὐτοὶ σᾶς ἀνάγκαζαν νὰ πωλήτε καὶ τὰ βόδια σας, γιὰ νὰ τοὺς δώσετε χρήματα δι' ὄπλα. Ἀλλὰ ἀφοῦ ἔπαιρναν τὰ χρήματά σας, ὄχι μόνον ὄπλα δὲν σᾶς ἔδιδαν, ἀλλὰ τὸ καλοκαίρι διὰ τῆς βίας σᾶς ἐσήκωσαν μόνον καὶ μόνον, διὰ νὰ δείξουν εἰς τὴν Εὐρώπην ὅτι ἡ Μακεδονία εἶναι βουλγαρικὴ καὶ ὀλόκληρος ἐπανεστάτησε· καί, ἀφοῦ ἔκαμαν ἔτσι τὸ κέφι τους, ἄφησαν τοὺς Τούρκους καὶ ἔκαψαν τὰ χωριά σας.

»Ἡμεῖς ὄπλα θὰ δώσωμεν δωρεὰν εἰς ὅσους μᾶς ζητήσουν. Ἀλλὰ καὶ ἐκείνους, ποὺ δὲν θὰ μᾶς ζητήσουν, θὰ τοὺς ἀγαπῶμεν καὶ θὰ τοὺς προστατεύωμεν.

«Ἡμεῖς δὲν θὰ βγάλωμεν μάτια οὔτε αὐτιά θὰ κόψωμεν οὔτε θὰ κρεμάσωμεν κανένα· ἀλλά, ἓνας ἰδικός μας ἅμα δολοφονῆται, ἀμέσως θὰ σκοτώνωμεν ἓνα ἔνοχον ἐχθρόν. Δὲν θὰ κρυπτόμεθα, ὅπως οἱ ἄτιμοι Σαράφωφ, Τσακαλάρωφ, καὶ λοιποὶ. Ἀλλὰ θὰ πολεμοῦμε στῆθος μὲ στῆθος, καὶ πρῶτα θὰ πέφτωμεν ἡμεῖς καὶ ἔπειτα σεῖς.

«Ἡ πολιτικὴ μας ἐφέτος εἶναι ἡ ἐξῆς: Πρέπει νὰ ἐμποδίσωμεν τοὺς Βουλγάρους νὰ κάμουν πάλιν κακουργήματα καὶ τὴν ἰδίαν περσινὴν ψευδοεπανάστασιν. Διότι ὁ κόσμος ὅλος κοντεύει νὰ πιστεύσῃ ὅτι ἐδῶ μέσα μόνον Βούλγαροι εἶναι. Αὐτὸ πρέπει νὰ γίνῃ ἐφέτος, καὶ τοῦ χρόνου ἐργαζόμεθα διὰ τὴν ἐλευθερίαν κλπ. κλπ.»

Βεβαίως αὐτὸς ὁ πολιτικὸς λόγος δὲν εἶχε ἀξιώσεις· ἀλλὰ λεγόμενος μὲ τόνον καὶ εἰλικρίνειαν δὲν ἤμπορεῖ παρὰ νὰ τοὺς ἔκαμε ἐντύπωνσιν. Ἡ συνάθροισις διελύθη καὶ ἀπεκομίσαμεν ἀμφοτέρωθεν λαμπρὰς ἐντυπώσεις. Σὲ βεβαιῶ ὅτι θὰ ἤθελα νὰ παρευρίσκεσο εἰς τὴν συνάθροισιν αὐτὴν.

«Ὅλοι οἱ προύχοντες (ὀμιλοῦν ὅλοι κάλλιστα τὰ ἑλληνικὰ) ἐκάθοντο κάτω σταυροπόδι ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος τοῦ δωματίου· ἀπὸ τὸ ἄλλο ἡμεῖς ἐπίσης σταυροπόδι. Ὁ Κώτας μὲ τὴν φανταστικὴν στολήν του, γονατιστὸς ἐνώπιόν των τοὺς ὠμιλοῦσε μὲ πολὺν ἐνθουσιασμόν καὶ πολλὴν διπλωματίαν διὰ τὰ διάφορα ζητήματά μας. Ὅταν δὲ ἔφθασεν εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐλευθερίας, τοὺς ἔκαμε τὴν ἐξῆς εὐφυστάτην παραβολὴν:

«Ἡμεῖς οἱ Μακεδόνες, διὰ ν' ἀποκτήσωμεν ἐλευθερίαν, ἔχομεν δύο δρόμους ν' ἀκολουθήσωμεν· ἐκλέξατε σεῖς ποῖον θέλετε· ὁ ἓνας πηγαίνει εἰς τὴν Βουλγαρίαν· εἶναι δρόμος πού βαστᾶ 30 ἡμέρας καὶ εἶναι γεμάτος ἀγκάθια, πού θὰ μᾶς γδάρουν ὥσπου νὰ φθάσωμεν ἐκεῖ. Ὁ ἄλλος πηγαίνει εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰς 3 ἡμέρας καὶ εἶναι ὠραῖος καὶ καθαρὸς».

V. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΑΙ — ΤΕΧΝΟΚΡΙΤΙΚΑ

1. ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ ΣΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΩΝ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΣΟΛΩΜΟΥ

Μετά τὸ θάνατο τοῦ ἔθνικοῦ μας ποιητοῦ ἀνέλαβαν νὰ τακτοποιήσουν τὰ ἀνέκδοτα χειρόγραφα του καὶ νὰ ἐκδώσουν τὰ «Ἀπαντά» του οἱ φίλοι καὶ μαθηταὶ του Κάρολος Μάνεσις, Γεράσιμος Μαρκοῤῥᾶς, Πέτρος Κουαρτάνος καὶ Ἰάκωβος Πολυλάς. Ὁ τελευταῖος ἔγραψε τὰ περίφημα «Προλεγόμενα», τὴν καλύτερη ἕως σήμερα κριτικὴ μελέτη γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Σολωμοῦ.

Παραθέτομε τὰ κεφάλαια 14 καὶ 15, στὰ ὁποῖα ἀναλύεται τὸ περιεχόμενον καὶ ἡ ποιητικὴ μορφή τῶν «Ἐλευθέρων Πολιορκημένων».

14.

Ὅσο ἀνέβαινε εἰς τὸ φῶς τῆς ἰδέας, τόσο σοβαρότερα αἰσθάνετο τὴν ἀξιοπρέπεια τῆς τέχνης του· ὅθεν ὁ Σολωμὸς θὰ συναριθμηταὶ μὲ τοὺς ὀλίγους ποιητάδες, οἱ ὁποῖοι εἶδαν ὅτι ὑψηλοτάτην ἐντολήν ἔχει ἡ ποιητικὴ καὶ ἠθέλησαν νὰ τὴν ἐκπληρώσουν· τὸ ἠθέλησαν ἐξόχως ὁ Δάντης καὶ ὁ Σχίλλερ, ἀλλὰ καὶ οἱ δύο εἰς τὸ σοβαρὸ περιεχόμενον κάποτε ἐθυσίασαν τὸ καθαρὸ κάλλος τῆς πλαστικῆς μορφῆς. Ἀπὸ παρόμοιαν ὑψηλὴν ἰδέαν τῆς τέχνης ἀναχωροῦσε, κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Σολωμοῦ, ὁ ποιητικώτατος τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων, ὅταν ἐξόριζε ἀπὸ τὴν Πολιτεία του τοὺς ποιητάδες, ἐνόσω ἡ τέχνη του ἔτεινε νὰ ὑποδουλώσῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὰ πάθη, ἀντὶ νὰ τὸν ἐλευθερώσῃ.

Καὶ ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ ποιητικοῦ ἔργου ὁ Σολωμὸς ἐβλεπε καθαρὰ καὶ ἀσάλευτα ἐπίστευε ὅτι ψυχὴ τοῦ ἀληθινοῦ ποιήματος πρέπει νὰ εἶναι ἡ νίκη τοῦ λόγου ἀπάνου εἰς τὴ δύναμη τῶν αἰσθήσεων· θρίαμβος ἀληθινός, διότι οὔτε θὰ στηρίζεται εἰς τὴν στωικὴν ἀπάθειαν, οὔτε θὰ ἀναπαύεται (μολονότι ὄχι ριζικῶς ἀντίθετο) εἰς τὴν τυφλὴν ὑποταγὴν εἰς τὴν θεῖαν θέλησιν, ἀλλὰ θὰ πηγάζῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ ἔβγῃ νικητὴς μέσ' ἀπὸ τοὺς πλέον γλυκοὺς πειρασμοὺς τῆς καρδίας, ἀπὸ τὸν πλέον τρομερὸν ἀγῶνα μὲ τὴν τυφλὴν ὀργὴν τῶν ἀνελευθέρων ἐχθρῶν τοῦ φωτός.

«Ἡ ψυχὴ, λέγει ὁ Σχίλλερ, τόσο περισσότερο ἐκτείνεται μέσα της, ὅσο περισσότερους περιορισμοὺς εὕρισκει ἔξω της. Διωγμένοι ἀπὸ ὅλα τὰ ὀχυρώματα, ὅσα δύνανται νὰ δώσουν μίαν φυσικὴν προστασίαν τοῦ αἰσθητικοῦ ἀνθρώπου, προσφεύγομε εἰς τὸν ἀκαταμάχητον

πύργο τῆς ἠθικῆς μας ἐλευθερίας, καὶ ἀποχτοῦμε μίαν ἀπόλυτη καὶ ἄπειρη ἀσφάλεια, ἐνῶ ἀφήνουμε ἓνα ἀπλῶς σχετικὸ καὶ προσωρινὸ ὑπεράσπισμα μέσα εἰς τὸ πεδίου τῶν φαινομένων. Ἄλλὰ μάλιστα γιὰ τοῦτο, ὅτι πρέπει νὰ μᾶς πλακῶση τούτη ἡ φυσικὴ βία, ὅπως ἀναγκασθοῦμε νὰ ζητήσουμε βοήθεια εἰς τὴν ἠθικὴ μας φύση, δὲν ἠμποροῦμε νὰ φθάσουμε εἰς τούτη τὴν ὑψηλὴ συναίσθηση τῆς ἐλευθερίας μὲ ἄλλο παρὰ μὲ τὸ πάθος. Ἡ κοινὴ ψυχὴ μένει ἀπλῶς εἰς τοῦτο τὸ πάθος· καὶ μέσα εἰς τὸ ὕψος τοῦ πάθους ποτὲ δὲν αἰσθάνεται ἄλλο τι παρὰ τὸν τρόμο· μία αὐτόνομη ψυχὴ ἐξ ἐναντίας μάλιστα ἀπὸ αὐτὸ τὸ πάθος σπρώχνεται νὰ μεταβῆ εἰς τὴ συναίσθηση τῆς ἄκρας ἐνεργείας, καὶ ἀπὸ κάθε φοβερὸ ἀντικείμενο ἡξέυρει νὰ γενήσῃ ἓνα ὑψηλό».

Τέτοια ἦταν ἡ θέση, εἰς τὴν ὁποῖαν ἔσταινε ὁ Σολωμὸς τοὺς *Ἐλεύθερους πολιορκημένους*, ποίημα, εἰς τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ φανῆ ἀκέραιος ὁ ἄνθρωπος· τὸ ὕψος τῆς ψυχῆς καὶ ἐνταυτῶ τὰ φυσικὰ αἰσθήματα εἰς ὅλη τους τὴ σφοδρότητα. Αὐτὸ τὸ σέβας πρὸς ὅλα τὰ ἰδιώματα τοῦ θεοῦ πλάσματος ἀνάγκαζε τὸν ποιητὴ νὰ μὴ θυσιά-ζῃ κανένα ἀπὸ αὐτά, ἀλλὰ νὰ θέσῃ ὅλα εἰς μίαν ἁρμονικὴν ἰσοζυγίαν· νὰ παραστήσῃ πλαστικῶς τὰ παντοειδῆ ἀνθρώπινα ὀρμήματα, αἰσθήματα, φρονήματα καὶ πάθη· τὸν ἔρωτα, τὴν μητρικὴν ἀγάπη, τὸν ἐνθουσιασμό τῆς δόξας, τὴν φιλοζωία, τὸν ἔρωτα πρὸς τὰ κάλλη τῆς φύσης, τὴν ὥρα ὁποῦ θανάτου σκιά τὰ σκεπάζει τῶν ἀγωνιζομένων· καὶ σύγχρονα νὰ δείξῃ τὴν ὑπεροχὴ τοῦ πνεύματος ὀμπροστὰ εἰς ὅλα τὰ ἐξωτερικὰ ἐναντία.

Αὐτὴ ἡ αὐτονομία ἔπρεπε νὰ φανῆ ὁμοία, ἀλλὰ μὲ διαφορετικὴ μορφή, εἰς τὸν ἀνδρικὸν καὶ εἰς τὸν γυναικίον χαρακτήρα· καὶ ὡς κορυφὴ τοῦ ἠθικοῦ αὐτοῦ μεγαλείου ἐφαίνετο εἰς τὸ ποίημα μίαν τῶν γυναικῶν, τῆς ὁποίας ὁ ποιητὴς ἔδινε ἓνα πνεῦμα φιλέρευνο, διψασμένο νὰ ἐννοήσῃ τι ἀπὸ τὰ μυστήρια τοῦ παντός. Ἄπὸ αὐτὴ τὴ μυστικὴ διάθεση τῆς γυναικὸς πιάνεται ὁ Πειρασμὸς ὅπως τὴν κάμῃ νὰ ξεκλίνῃ ἀπὸ τὴ θέση, εἰς τὴν ὁποῖαν αὐτὴ ὑψώθηκε καὶ βασιτέται μὲ τοὺς ἄλλους ἀγωνιστάδες. Ἐνῶ, εἰς τὲς ὑστερινὰς ὥρες, οἱ γυναῖκες κάθονται περίλυπες καὶ σιωπηλές, ξάφνου ἡ Μάρθα σκάει τὰ γέλια. Τότε μιὰ ἄλλη τῆς λέει : «Τί κάνεις, ὦ καρδιογνώστρα ; ἐσύ, ὅπου δὲν σὲ εἶδαμε νὰ καλοκαρδίζεται οὔτε εἰς τὸν καιρὸ τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς δόξας, τώρα γελάς, ἐνῶ ἐχάσαμε τὰ πάντα ; » Καὶ ἡ Μάρθα :

«Εἰς ἐκείνη τὴ στιγμὴ ἐπαρουσιάσθηκε εἰς τὸ πνεῦμα μου ὁ Πειρασμὸς καὶ μοῦ ἔταξε νὰ μοῦ ξεσκεπάσῃ τὰ ἄπειρα μυστήρια τῆς πλάσης, ἂν ἐγὼ ἔστεργα ν' ἀφήσω τοῦτο τὸ χῶμα. Τοῦτο ἔκανε ὁ Πειρασμὸς, κι ἐγὼ ἐκδίκηση τοῦ πῆρα».

Ὡς ἀντίθετον εἰς τὴν οὐρανικὴ γαλήνη, ὅπου ὕψωσε τοὺς Πολιορκημένους, ὥστε ὅλα τοὺς τὰ ἔργα, τὰ λόγια, οἱ στοχασμοὶ παρομοιάζονται μὲ τὸ ὠραιότερο καὶ τερπνότερο γέννημα τῆς φύσης (Σχεδ. Γ', Ἀποσπ. 2, 1-3), φαίνεται ἡ χαρὰ τοῦ δυνατοῦ βαρβάρου, ὅπου μὲ ἄπονη σκλήρότητα περιπαίζει τὴν ἀδυναμία τῶν Πολιορκημένων (Σχεδ. Β', Ἀπόσπ. 3) καὶ μὲ τὸ πολεμικὸν ὄργανον ἀναγαλλιάζει ἡ ψυχὴ του εἰς τὸν τερπνότερον ἀέρα, ἐπειδὴ εἶναι βέβαιοι ὅτι γλήγορα θὰ κάμῃ δική του τὴν χαριτωμένη ἐκείνη γῆ· ἔπειτα (Σχεδ. Γ', Ἀπόσπ. 5) καταφρονεῖ τόσο τὴν ἀντίστασίν τους, ὥστε δὲν εὐρίσκει εἰς τὴν ἄγρια φαντασίᾳ του ἄλλα παραδείγματα νὰ τὴν εἰκονίσῃ, παρὰ τὰ πλέον οὐτιδανὰ ἐνεργήματα τοῦ ζωικοῦ κόσμου· ἀλλὰ τέλος ταπεινωμένος ἀδημονεῖ ὅτι δὲν δύναται νὰ καταβάλλῃ τὴν ἀνδρεία τους, καὶ τοιοῦτοτρόπως οἱ Ἐλεύθεροι θριαμβεύουν μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τῶν ἐχθρῶν τους.

15.

Μὲ τὸ ἀρχέτυπο νόημα τοῦ ποιήματος ἐπλάσθηκε καὶ ἀνάλογη μορφή, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Σολωμὸς ἐδείχνετο διαφορετικὸς, ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του, ὅπως εἶχε φανῆ εἰς τὰ ἀρχαιότερα ποιήματά του. Ὅμπρὸς εἰς τόσο ὕψος θεωρούμενα αὐτὰ ἄλλο δὲν εἶναι εἰμὴ ἀπλὰ δοκίμια, εἰς τὰ ὁποῖα ἐγυμνάσθησαν οἱ πολλὲς ποιητικὲς δυνάμεις του, ὅπως καθεμίᾳ φθάσῃ εἰς τὸ ἄκρο τῆς τελειότητος.

Ὁ λυρικός ἐνθουσιασμὸς τῶν δύο *Ἵμνων*, ἡ πολύμορφη καὶ σφοδρὴ ἔκφραση τοῦ πάθους εἰς τὸν *Λάμπρο*, ἡ πρὸς τὸ μυστηριῶδες κλίση εἰς τὴν *Μοναχίη*, ἡ ρομαντικὴ καὶ ἀνατολικὴ ζωηρότης, μὲ τὴν ὁποίαν θεοποιεῖται εἰς τὸν *Κρητικὸν* τὸ αἶσθημα τῆς ἀγάπης, ἡ φανταστικότης πικρῆ εἰρωνίας εἰς τὲς *Σάτιρες* καὶ εἰς τὰ *Ἐπιγράμματα*, ἦταν ὄργανα ποιητικὰ, τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ ξαναφανοῦν σεμνοπρεπέστατα εἰς τὸ ποίημα, καὶ ὡσὰν πνευματοποιημένα νὰ συμπνέουν ὅλα εἰς τὴν μὀρφωση του. Καὶ τοῦτο φαίνεται ἴσως ἀρκετὰ εἰς τὰ εὐρίσκόμενα ἀποσπάσματα τοῦ ποιήματος· καὶ εἰς

τά άλλα τῆς αὐτῆς ἐποχῆς· καθὼς εἶναι βέβαιον ὅτι χάρις εἰς τὴ φύση τῆς γλώσσας ὁ ποιητὴς ἐδυνήθηκε νὰ ἐντύση μὲ ὀμηρικό, δηλαδὴ ἀπλούστατο καὶ φυσικό ὕφος, ἐλεύθερο ἀπὸ τοὺς περιεργασμένους τύπους, τὴν πνευματικότητην οὐσία. Εἰς αὐτὸ εὗρηκεν ἀρμόδιον καὶ τὸν στίχο ἢ ρυθμική του δύναμη, ἢ ὁποῖα καὶ αὐτὴ, ἀντηχητικὴ εἰς τοὺς δύο Ὑμνους, ἐνεργητικὴ κατ' ἐξοχὴν εἰς τὸν *Λάμπρο*, μελωδικὴ καὶ σχεδὸν μουσικοειδῆς εἰς τὸν *Κρητικό*, ἔφθασε τὸ ἄκρο τῆς ἀρμονίας εἰς αὐτὰ τὰ ὕστερα ποιήματά του.

Εἶχε δεῖξει τὴν ἐπιδεξιότητά του εἰς τὰ διάφορα ὁμοιοκατάληχτα μέτρα καὶ τὸ ἀνομοιοκατάληχτο ἑνδεκασύλλαβο· μέτρα τὰ ὁποῖα, ἂν δὲν τὰ εἶχε εὗρει εἰς τὴν ἰταλικὴ στιχουργία, ἤθελε βέβαια τὰ ἐφεύρει· τόσο τὰ θέλει ἢ φύση τῆς γλώσσας μας καὶ τόσο φαίνεται πρωτότυπος εἰς αὐτὰ ὁ ἑλληνικὸς ρυθμὸς, μάλιστα εἰς τὸν *Λάμπρο*, ὅπου τὸ ὀχτάστιχο ἀποχτᾶ ἓνα βᾶρος, τὸ ὁποῖο δὲν ἔχει εἰς τοὺς Ἰταλοὺς ποιητάδες, ἐπειδὴ ὁ χαρακτήρας αὐτῆς τῆς στροφῆς γενικῶς εἶναι μία ἑλαφρὴ τερπνότης, καθὼς ἢ χαρμόσυνη ἀρμονία εἰς τὰ τρία ὀχτάστιχα τοῦ *Λάμπρου* (Ἀπόσπ. 21). Εἰς τὸν *Κρητικό* καὶ εἰς τὸ Β' Σχεδιάσμα τῶν *Ἐλευθέρων Πολιορκημένων* ἐμεταχειρίστηκε τὸν ὁμοιοκατάληχτον δεκαπεντασύλλαβον στίχον εἰς τρόπον, ὥστε αὐτὰ τὰ ἀτελῆ δοκίμια θέλει μείνουν εἰς τὴ γλώσσα ὡς ἀξιόλογο παράδειγμα αὐτοῦ τοῦ μέτρου. Καὶ ἐνῶ (τὸ ἔτος 1844) ἦταν ἤδη ἄρκετὰ προχωρημένος εἰς τοὺς *Ἐλευθέρους Πολιορκημένους*, ἀποφάσισε νὰ μεταβάλῃ τὸ ποίημα εἰς ἀνομοιοκατάληχτους στίχους, μέτρο τὸ ὁποῖο εἶχε ἔως τότε διστάσει νὰ παραδεχθῆ, φοβούμενος μὴ καταντήσῃ μονότονον εἰς διεξοδικὸ ποίημα. Καὶ τῶντι ἢ ὁμοιοκαταληξία, ἀντὶ νὰ εἶναι μία δυσκολία γιὰ τὸν ποιητὴ, μὲ τὴν πολυμορφία τῆς μάλιστα τὸν ἐλευθερώνει ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ αὐξήσῃ μέσα εἰς τὸ στίχο τὴν ἀρμονία, ὥστε αὐτὴ νὰ βασιτέται μοναχὴ τῆς, δίχως τὸ βοήθημα αὐτοῦ τοῦ ἤχου, τὸν ὁποῖον ὁ Μίλτων ὀνόμασε «κουδούνισμα», ὡς ἀνάξιον τῆς ὑψηλῆς στιχουργίας.

Μὲ τὸ ἀνομοιοκατάληχτο μέτρο ἐπιχείρησε ὁ Σολωμὸς καὶ μίαν ἀναμόρφωση τῆς προσωδίας του. Εἰς ὅλα τὰ ἀρχαιότερα ποιήματά του καὶ εἰς τὰ δύο πρῶτα σχεδιάσματα τῶν *Ἐλευθέρων Πολιορκημένων* ἐμεταχειρίσθη συχνὰ τὴ συναίρεση τῶν διφθόγγων τῆς ὁμιλουμένης (ια, εει, αει, κλπ.) καὶ τὴ συνεκφώνηση τῶν συναπαντουμένων φωνηέντων· χρῆση κανονικότητα, μὲ τὴν ὁποῖαν ὁ στιχουργὸς

δύναται νὰ ἐκτείνῃ τὸν περιορισμένον ἤχο, μάλιστα εἰς τὰ ὀλιγοσύλλαβα μέτρα· ὄχι Ἰταλισμός, ὡς ἄλλοι εἶπαν· διότι ἡ συναίρεση τῶν διφθόγγων μας δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται βιασμένη, εἰμὴ ἐὰν τῆς ἐφαρμόσουμε, ἀντὶ τῆς σημερινῆς προφορᾶς, τὴν ἀρχαία, δηλαδὴ τὴν πατροπαράδοτη εἰς τὰ σχολεῖα· καὶ ἡ συνεκφώνηση ἢ συνίζηση εἶναι σύμφωνη καὶ αὐτὴ μὲ τοὺς νόμους τῆς προφορᾶς καὶ τῆς ἀκουστικῆς, γνωστῆ εἰς τοὺς παλαιούς, εἰς τὴ δημοτικὴ ποίηση τῶν Βυζαντινῶν καὶ εἰς τοὺς αὐτοδίδαχτους στιχουργοὺς τῶν ἔθνικῶν ἀσμάτων.

Παρατηροῦμεν ὁμοίως ὅτι ὁ Σολωμὸς ἀπόφυγε τὴ διαίρεση καὶ τὴ χασμωδία, δύο ἐλαττώματα, τὰ ὅποια παραλύουν τὸν ρυθμὸ τοῦ στίχου, καὶ ἀπὸ τὰ ὅποια μόνος μεταξὺ τῶν νέων Ἑλλήνων ποιητῶν ἐφυλάχθηκε ὁ Βηλαρᾶς, ἐξόχως εἰς τὸ καλύτερό του στιχοῦργημα, τὴ μετάφραση τῆς Βατραχομυιομαχίας. Μολονότι, ὡς ἐσημείωσα, ἡ προσωδία τοῦ Σολωμοῦ εἰς τὰ ἀρχαιότερα ποιήματά του εἶναι κανονικώτατη, ὅμως αὐτὸς αἰσθανόμενος τὴν ἀνάγκη νὰ τεντώσῃ ἐντέλεστα τὴ ρυθμικὴ χορδὴ, ὥστε καθαρότατος νὰ ἔβγῃ ὁ ἤχος, καὶ σύμφωνος μὲ τὸ ἀποσταλαγμένο ὕφος τοῦ λόγου, ὑποτάχθηκε αὐτοθέλητα εἰς αὐστηροτατον κανόνα, νὰ ἀποφύγῃ δηλαδὴ, ὅσο τὸ δυνατόν, τὴ συναίρεση καὶ μάλιστα τὴ συνεκφώνηση δίχως νὰ προσφύγῃ εἰς τὴ διαίρεση καὶ εἰς χασμωδία. Καὶ βέβαια εἰς τέτοιαν ἐντέλεια τῆς στιγουρχικῆς δὲν θὰ δυνηθῆ νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ, εἰμὴ ὅποιος λάβῃ ἀπὸ τὴ φύση τὸ δῶρον αὐτὸ τῆς ἀρμονίας (οὐσιαστικὸ μέρος τοῦ ποιητικοῦ ἐνθουσιασμοῦ) καὶ γυμνάσῃ τὴ δύναμη του ἐμψυχωμένος ἀπὸ τὸν ἄκρον ζῆλον τῆς τέχνης.

Εἰς τὰ ὀλίγα εὐρισκόμενα ἀνομοιοκατάληχτα ἀποσπάσματα τῶν ποιημάτων, ὅπου ὁ Σολωμὸς ἐφάρμοσε τὸ νέο προσωδιακὸ σύστημα του, φαίνεται πῶς ἀπὸ τὴν τεχνικὴ πλοκὴ τῶν συμφώνων καὶ τῶν φωνηέντων, πῶς ἀπὸ τὲς διαφορετικὲς φωνὲς καὶ τόνους μέσα εἰς κάθε στίχο, καὶ ἀπὸ τοὺς διαφορετικοὺς ρυθμοὺς τοῦ κάθε στίχου, μορφώνεται ἡ ἀρμονία τῆς κάθε σειρᾶς, σύμφωνα μὲ τὴ φύση τοῦ ποιητικοῦ νοήματος εἰς ὅλους τοὺς βαθμοὺς, ἀπὸ τὴ σοβαρότερη ἕως τὴν τρυφερώτερη διάθεση τῆς ψυχῆς. Ἐνῶ εἰς αὐτὰ ὅλα φαίνεται λαμπρὰ ὁ πλαστικὸς νοῦς καὶ ἡ πλοῦσια φαντασία τοῦ Σολωμοῦ, φαίνεται ἄλλο τόσο ἡ ἐλαστικότης τῆς ἀπλῆς, ἡ ὅποια εἶναι δεχτικὴ τέτοιαις ἀρμονίαις, ἂν ὀρθὰ ἐνηνοθηοῦν καὶ πιστὰ τηρηθοῦν οἱ νόμοι τῆς εἰς τοὺς γραμματικούς καὶ πρόφορικούς τύπους.

Ἄλλὰ ἔὰν εἰς τὸ ἔργο του τὸν ἐβοηθοῦσε τὸ πνεῦμα τῆς ὀμιλοῦ-
μένης, τὸν ἐδυσκόλευε ὁμως ἡ λεκτικὴ ὕλη, τὴν ὁποῖαν δὲν εἶχε ὄλην
πρόχειρην, οὔτε ἦταν δυνατὸν νὰ τὴν ἔχη· ὅ,τι ἀπάνθισε ἀπὸ ἔθνικὰ
τραγούδια καὶ παροιμίες δὲν ἤμποροῦσε νὰ ἀρκέσῃ εἰς τὰ πολυειδῆ
λεπτὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα καθημερινῶς τοῦ ἐπαρουσίαζε ἡ ἄκρα
καλαισθησία του. Τὸ πλοῦτος μιᾶς γλώσσας φαίνεται, ὅταν τὸ ξε-
σκεπάσῃ τὸ φωτισμένο μάτι τῶν συγγραφέων καὶ τὸ θέσῃ εἰς τὸ
ἄληθινό του φῶς· ὅθεν μακαριστὸς θεὸς νὰ εἶναι, ἂν γεννηθῆ εἰς τὸ
ἔθνος ἓνας ἄλλος Σολωμός, ὅταν οἱ λόγιοι, σύμφωνοι ὡς πρὸς τὴ
γλώσσα, ἀρχίσουν νὰ ξεθάψουν τοὺς ἀμελημένους θησαυροὺς της.

Ἰάκωβος Πολυλάς

2. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

*Ἐὰν ἐπιλάθωμαί σου, Ἱερουσαλήμ, ἐπιλη-
σθείη ἡ δεξιὰ μου, κολληθείη ἡ γλῶσσά μου
τῷ λάρυγγί μου, ἐὰν οὐ μὴ σου μνησθῶ...*

Νοσταλγία τῆς ἡρεμῆς χαρᾶς τῶν ζέγνοιαστων παιδικῶν χρό-
νων, ποὺ ἐπέρασαν καὶ ἔσβησαν εἰς ἓνα ὠραῖο ἑλληνικὸ νησί, φωτί-
ζει τὸν λογοτεχνικὸν του δρόμον. Ὁ Παπαδιαμάντης ὑπῆρξε θρησκος,
ὑπῆρξεν ἄνθρωπος μὲ γνώσιν καὶ μὲ κρίσιν καὶ μὲ παιδευσιν πολλήν,
ὑπῆρξε δεινὸς τεχνίτης τοῦ λόγου. Εἶχε τὸ χάρισμα ἔμφυτον νὰ διη-
γῆται τερπνά. Εἶχε καὶ φαντασίαν καὶ δύναμιν ἐκφράσεως παρα-
στατικῆς. Ἦτο συγγραφεὺς. Ἄλλ' ἦτο πρὸ παντὸς βαθύς, βα-
σανισμένος νοσταλγός.

Ὀδυσσεύς, πρὸς τὸν ὁποῖον οἱ θεοὶ ἠρνήθησαν καλοὺς ἀνέμους. Ὁ
καπνὸς ὁ ἀναθρόσκων ἀπὸ πάτριον στέγην δὲν θ' ἀπαλύνη ποτὲ
τὴν ψυχὴν τοῦ ἐρήμου ναύτου. Καὶ ποτὲ τὰ γαλανὰ ἐδάφη δὲν θὰ
ὑψώσουν τοὺς φιλικούς κώνους των ἐμπρὸς εἰς τὰ ὑγρά του μάτια.
Ἐπάρχει εἰς τὰ ἔργα του ἓνα νησί. Ἡ Σκίαθος. Ἄλλὰ τὸ νησί του,
τὴν Σκίαθον τὴν ἰδικήν του, δὲν τὴν λείχουν τὰ κύματα τοῦ ἄλμυροῦ
πόντου. Θάλασσα ἄλλη, ἀσύλληπτος, φανταστικὴ, περιβάλλει τὴν
θερμὴν του γῆν, ὅπου τὸ χῶμα γελᾷ, τὰ δένδρα ὀμιλοῦν, οἱ σπηλιᾶς
μύρονται, τὰ λουλούδια ἀστράφτουν καὶ οἱ ἄνθρωποι εἶναι τοῦ

Θεοῦ γνήσια τέκνα. Ὁ τόπος του εἶναι ὁ πρωτόπλαστος κόσμος, ὅπου ἓνα παιδί ἀνοίξε φαιδρὰ τὰ μάτια του πρὸς τὴν ζωὴν καὶ ἐχάρη, ὅπου ἀνέπνευσε ἠδονικὰ τὸν δροσερὸν ἀέρα, ἐθώπευσε μὲ τὸ βλέμμα του τὰ ἔμψυχα καὶ τὰ ἄψυχα καὶ εὐλόγησεν Ἐκεῖνον, ποῦ τοῦ ἐχάρισε τὴν ὑπαρξιν.

Νέος ἔφυγεν ἀπὸ τὸ νησί του. Τὸν ἔσυρεν ἡ ἀγάπη τῆς σπουδῆς πρὸς ἄλλα ἐδάφη. Ἐμελέτησεν. Εἰργάσθη. Ἐξετιμήθη. Τοῦ ἐδόθη εὐκαιρία νὰ χρησιμοποιοῦσῃ τὰ ἔμφυτα προσόντα του. Καὶ ἐγνώρισε τὴν πλῆξιν τῆς ἀναληθοῦς δημιουργίας, ὅταν ἡ φαντασία εὐρίσκη πάντοτε τρόπον νὰ οὐριοδρομῇ εἰς τὸ κενόν. Ἐγραψε τοὺς «Ἐμπόρους τῶν Ἐθνῶν», μυθιστόρημα μὲ ὀλίγην Βενετιάν καὶ ὀλιγωτέραν Ἑλλάδα, μὲ σπιλέτα, πνιγμούς, καταποντισμούς, ἔρωτας, μίση καὶ πελάγη. Ἄλλ' αὐτὸ ἦταν ἓνα ξέσπασμα, μιὰ κραυγὴ. Καὶ ἀμέσως ὁ τόνος καταπίπτει. Ὑπῆρχεν ἀγνότης εἰς τοῦ νέου τὴν ψυχὴν, ὑπῆρχαν πόθοι, πόνοι. Ἀσυνειδήτως ἀκόμη, ἀσυναίσθητα, ὁ καλὸς ἀέρας τῆς πατρίδος του ἀρχίζει νὰ ἐπιδρᾷ ἐπάνω του. Ἐννοεῖ τὸ ἀνωφελὲς τῆς ἀκρίτου συγγραφῆς, τὸ ἄσκοπον τῆς διαγραφῆς μιᾶς οἰασδήποτε ὑποθέσεως μὲ ἀρχὴν καὶ τέλος, κοινῆς ἢ παράξενης. Νιώθει ὅτι ζῆ εἰς ἓνα τόπον, ὡς μέλος ὠρισμένου ἔθνους, ὠρισμένης κοινωνίας. Κρίνει, σκέπτεται, μορφώνει ἀντιλήψεις, βλέπει ἱστορίαν. Αἰσθάνεται ὅτι ὑπάρχει ἡ πρᾶξις, καὶ ὅτι, φυσικὰ, εἰς αὐτὸν ἀπόκειται νὰ ἐκλέξῃ τὸ ἔδαφος τῆς δράσεώς.

Καὶ συγγράφει τὴν «Γυφτοπούλαν». Πλέγμα συμβόλου καὶ ὁράματος ζωντανοῦ. Ὁ μυθιστοριογράφος παλαίει πρὸς τὸν ὦμον κριτὴν τῶν πραγμάτων. Τὸ ἔργον γεννᾶται ὡς σύμβολον, ἐκτυλίσσεται ὁ μῦθος καὶ κλείνει ἀπότομα μὲ τὴν σφραγίδα ἀλληγορίας ψυχρᾶς. Ὑπάρχουν στιγμὲς ποῦ ἡ φαντασία, ὀρμητικὴ, θραύει τὰ δεσμά της. Ὁ μῦθος τότε κυριαρχεῖ, τὸ σύμβολον χάνεται. Ἄλλ' ὁ ποιητὴς παλαίει. Ἀγωνίζεται ἀγῶνα σκληρὸν πρὸς τὸν ἴδιον ἑαυτὸν του. Ἀσκεῖ ὠμὴν αὐτοκριτικὴν. Τὸ ἔργον, καθὼς διασώζεται, ὅπως ἐγράφη, εἰς σειρὰν ἐπιφυλλίδων ἡμερησίας ἐφημερίδος, χωρὶς συνολικὴν ἐπισκόπησιν τοῦ περατωθέντος δημιουργήματος νὰ ἐναρμονίσῃ τὸ ὕφος καὶ νὰ ρυθμίσῃ ἐπιμελέστερα τὴν ὕλην, ἐμφανίζεται ὡς μαρτύριον ἀψευδὲς τῶν ἐσωτερικῶν σκέψεων καὶ αἰσθημάτων τοῦ ποιητοῦ, τοῦ δεινοῦ πρὸς ἑαυτὸν ἀγῶνος.

Πρὸς τὴν Πόλιν τῶν ἐθνικῶν ὀνείρων ἀποβλέπει διὰ τῆς συγ-

γραφής του ὁ λογοτέχνης. Θέλει νὰ θερμάνη τὸ ἰδεῶδες, ποὶ ἀρχίζει νὰ ξεψυχᾷ εἰς τὰς συνειδήσεις τῶν συγχρόνων του, τῶν ὁποίων οἱ ἄριστοι τρέπονται πρὸς ἄκαιρον λατρείαν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ θαύματος. Καὶ προσωποποιεῖ τὴν ἀφηρημένην σκέψιν του εἰς δύο συμβολικὰ πλάσματα, ἀλλὰ καὶ ζωντανὰ ὄντα: τὸν Γεμιστὸν καὶ τὴν Ἄιμῶ, τὴν γυφτοπούλαν. Δευτερεύοντα σύμβολα ἐκφράζονται μέσα ἀπὸ πρόσωπα ἄλλα. Πότε ὁ μῦθος χωρεῖ ἀβίαστα, πότε τὸ σύμβολον νικᾷ. Ἡ «Γυφτοπούλα» εἶναι ἡ δοκιμασία ἡ σκληρὰ τοῦ ποιητοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου.

Ἄλλ' ἡ δοκιμασία, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκθύμως καὶ ἐξ ἰδίας προαιρέσεως ὑποβάλλεται ὁ ἄνθρωπος, εἶναι καὶ ἡ ἐγγύησις τῆς ὀριστικῆς του νίκης. Μετὰ τὴν «Γυφτοπούλαν» ὁ Παπαδιαμάντης ἀλλάζει. Νέοι ὀρίζοντες ἀνοίγονται εἰς τὰ ὀλοκάθαρα μάτια του. Ἀρχίζει ὁ μακρὺς τώρα καὶ στρωτὸς δρόμος, ὁ δρόμος ὁ καλός, ποῦ τὸ τέλος του χάνεται εἰς τοὺς ἀπεράντους κόλπους τοῦ οὐρανοῦ. Χρυσίζει ἐκεῖ ἡ ἀλήθεια, αὐγὴ γλυκιὰ νέας ἀνύχτωτης ἡμέρας.

Ἄπλως πέφτει στὴν ψυχὴν του ὁ λόγος ὁ λυτρωτικός. Ὁχι ἀπὸ τὰ σύμβολα εἰς τὰ πράγματα, ἀλλ' ἀπὸ τὰ πράγματα πρὸς τὰς ἰδέας. Καὶ ἡ μνήμη του φέγγει. Ἡ ἤρεμη ζωὴ εἰρηνικοῦ χωριοῦ, κουρνιασμένου θερμὰ στὴ στωργικὴ ἀγκαλιὰ νησιοῦ χαρούμενου, ἡ ζωὴ ἡ λουσμένη ἀπὸ τὸ φῶς ἀγνῆς παιδιάτικης καρδιάς λαμπυρίζει ἀδιάκοπα μπροστὰ εἰς τὰ μάτια τῆς ψυχῆς του. Ἐκεῖνο ποῦ ποθεῖς ὑπάρχει πάντα. Γίνε μόνον ἄξιος νὰ τὸ ψάξης καὶ νὰ τὸ βρῆς.

Ματαίᾳ ἡ ψυχρὰ προσπάθεια νὰ γίνῃ τὸ σύμβολον πραγματικότης. Ὁ Παπαδιαμάντης λυτρώνεται, ὅταν κατανοῇ ὅτι ἡ πραγματικότης δύναται νὰ ὑψωθῇ εἰς ἀξίαν συμβόλου. Δὲν μᾶς ἐπέταξεν ἄκριτον σπορέως χέρι εἰς ἐρήμους ἀύχμηράς. Ἡμποροῦμε νὰ βλαστήσουμε καὶ νὰ προσφέρουμε καρποὺς ἐκεῖ ποῦ σπαρθήκαμε.

Μουχρώνει ἀτμόσφαιρα νοσταλγικὴ τὶς γαληνὲς κοιλάδες. Καὶ ὁ ποιητὴς αἰσθάνεται νὰ ὑψώνεται μέσα ἀπ' τὰ στήθη του βαθιὰ ἡ εὐχαριστία. Δὲν ὑπῆρξεν ἀπόκληρος αὐτός, ὅπως δὲν εἶναι ἀπὸ παιδο κανεῖς. Κάποτε εἶχεν ἀνοιξοί μάτια ἀγνὰ πρὸς ἀνεφελους κόσμους. Ἄς κοιτάξῃ τοὺς κόσμους αὐτοὺς σταθερότερα καὶ μὲ πρόθεσιν πάναγνον, καὶ ἰδοὺ ὁ λυτρωμός του.

Καὶ ἀρχίζει τὴν σειρὰν τῶν ἠθογραφικῶν διηγημάτων του.

Ἡθογραφίες ; Πλάνη ! Εἶναι διηγήσεις μελωδικαί, πού ἱστοροῦν γιά μιὰ ζωή, πού ὑπάρχει καί ὅμως μένει ἀσύλληπτη, γιά μιὰ ζωή, πού τέρμα καί ὄρια δὲν ἔχει, ὅπως ὁ ἀπειρος κόσμος ὁ ἠθικός. Ἡ ἐνατένισις τοῦ θερμοῦ αὐτοῦ ὁράματος εἶναι ἡ μεγαλυτέρα εὐτυχία. Πῶς νὰ τὸ συλλάβῃ, πῶς νὰ τὸ ἀποκρυσταλλώσῃ, πῶς νὰ τὸ διηγηθῇ ; Αἰσθάνεται ἐμπρὸς εἰς τὸ ὄραμα αὐτὸ νὰ γίνεταί καλύτερος. Ἄλλὰ τρυγᾷ καὶ τὴν πικρίαν τῆς ἀνθρώπινης ἀδυναμίας καὶ τῶν φυσικῶν δεσμῶν τὸν πόνον. Ὁ πόνος εἶναι ἰσχυρός, ἐπίμονος. Βασανίζει τὸν ἔρημον ὄνειροπόλον. Ἐμπρὸς εἰς τὸ ἀφθαστον, ἀσύλληπτον ὄνειρόν του, ἡ ἴδια του ἀδυναμία, ἀδυναμία κάθε ἀνθρώπου γίνεται οἰκτρῶς αἰσθητή. Νιώθει πολλές φορές νὰ κατατρύχεται ἀπὸ πυρίνην δίψαν, ἡ ὁποία φλέγει καὶ σπαράσσει τὸ εἶναι του ὀλόκληρον. Καὶ τότε βλασφημεῖ ὡς πένθιμος ὁδοιπόρος, χαμένος εἰς ἔρημους σιωπηλάς («Ἡ Φόνισσα»). Ἡ δυστυχία τοῦ ἀνθρωπίνου σαρκίου πνίγει τὴν θεϊκὴν του συνείδησιν.

Ἄλλ' ὁ συλλογισμὸς τὸν ἐπαναφέρει εἰς τὸ ἔργον του : «Τὸ ἐπ' ἐμοί, ἐνόσω ζῶ καὶ ἀναπνέω καὶ σωφρονῶ, δὲν θὰ παύσω πάντοτε νὰ ὑμῶ μετὰ λατρείας τὸν Χριστόν μου, νὰ περιγράφω μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν καὶ νὰ ζωγραφῶ μετὰ στοργῆς τὰ γνήσια ἑλληνικὰ ἔθῃ. Ἐὰν ἐπιλάβωμαί σου, Ἱερουσαλήμ, ἐπιλησθείῃ ἡ δεξιὰ μου, κολληθείῃ ἡ γλῶσσά μου τῷ λάργυγι μου, ἐὰν οὐ μὴ σου μνησθῶ». («Λαμπριάτικος Ψάλτης»).

Καὶ προσπαθεῖ νὰ ζήσει, μέσα εἰς τὰ ἔργα του, τὸ ὄνειρον κόσμου ἀγαθοῦ. Συνήνητησεν ἀνθρώπους καὶ εἶδε πάθη καὶ πόνους καὶ κακίας καὶ μίση. Ἄλλ' ὅσο ζυγώνει μὲ ἀγνήν ψυχὴν καὶ ἤρεμον σκέψιν τὸν πλησίον του, ἡ κακὴ ὄψις τῆς ζωῆς χάνεται καὶ προβάλλει ἐνώπιόν του ὁ ἀνθρωπος ὡς πλάσμα τοῦ Θεοῦ. Εἶναι ἀγαθὰ τὰ πρόσωπα τῶν ἔργων του, καθ' ὅσον ἡ ἐνατένισις τῆς ζωῆς γίνεται ἰσχυροτέρα, τὰ πάθη σβήνουν τὰ μίσῃ διαλύονται. Ἡ νοσταλγία φωτεινῶν ἡμερῶν τυλίγει μὲ τὴν γαλανὴν τῆς ἀτμόσφαιραν τὰ ἐπίγεια πλάσματα. Οἱ γειτόνισσες, καὶ ὅταν κουτσομπολεύουν, ἔχουν προθέσεις ἀγαθὰς. Ὑπερβολὴ εἶναι ὁ λόγος των, ποτὲ κακία. Οἱ ἱερεῖς εἶναι σεβασμοὶ γέροντες καὶ τρυφεροὶ οἰκογενειάρχαι, ἀνθρωποὶ θρησκοὶ ἐρμηνεύοντες μὲ ὕφος ἀπλοῦν τὰ ρήματα τῆς θεϊκῆς σοφίας. Καὶ ὅταν ἀκόμη τὸ πάθος τῆς φιλοχρηματίας τοὺς καταλαμβάνῃ («Ἐξοχικὴ Λαμπρὴ»), γοργὰ πάλιν ἀποκτοῦν συνείδησιν τῶν πρά-

ξεών των και ύφιστανται τὸν δι' αὐτοθυσίας καθαρμόν. Καί εἶναι οἱ γυναικες τίμιες καὶ καλές καὶ οἱ ἔρωτες ἄγνοί, μεγάλοι.

Ἄν ἡ νοσταλγία του δὲν ἀπέβλεπε ρητῶς πρὸς ὠρισμένην ζωὴν ὠρισμένου νησιοῦ, ἔστω καὶ ἂν ἡ ζωὴ αὐτὴ ἐκτείνεται καὶ ἀπλώνει, ἂν ἡ νοσταλγία του ἦτο δυνατὸν νὰ μετατραπῆ εἰς πόθον, πόθον ὁράματος θεϊκοῦ, ὁ ὁποῖος ν' ἀγκαλιάσῃ μὲ δύναμιν καὶ τὰ τωρινά, ὅπως καὶ τὰ περασμένα, καὶ τοὺς ἐγγύς τόπους, ὅπως καὶ τ' ἀπόμακρα νησιά, τότε ὁ Παπαδιαμάντης θὰ ἔδιδε μὲ τὸ ἔργον του δεῖγμα καὶ σύμβολον ποιήσεως ὑψηλῆς. Ἄλλ' ἡ ὠμὴ πραγματικότης τῆς καθημερινῆς ζωῆς τὸν νικᾷ. Ἡ ποιητικὴ του δύναμις εἶναι ἀπέναντί της ἀνίσχυρος.

Οἱ τύποι τῶν ἀθηναϊκῶν του διηγημάτων εἶναι τόσοσιν ξένοι πρὸς τὰ πρόσωπα τοῦ πράσινου νησιοῦ ! Τοὺς ἀντικρίζει μὲ βλέμμα σκώπτου καὶ εἴρωνος, χωρὶς συγκατάβασιν, κάποτε ὡς σατιρικός παρὰ ὡς διηγηματογράφος. Ἄδυνατεῖ νὰ τοὺς ζυγώσῃ μὲ ἀπόλυτον καλοσύνην καὶ νὰ τοὺς κοιτάξῃ ὡς ὄντα ἀνθρώπινα, μὲ ἀδυναμίας καὶ πάθη, ἀλλὰ καὶ μὲ σφραγίδα θεϊκῆς καταγωγῆς εἰς τὰ μέτωπα. Τοὺς ἰδίους τύπους, ἂν τοὺς εἶχεν ἰδεῖ ἐκεῖ ὅπου ἐχάρη τὸ φῶς τοῦ κόσμου, θὰ τοὺς περιέβαλλε μὲ ἐνδύματα φωτεινά, θὰ τοὺς ἐθώπευε μὲ τὸ γλυκὺ καὶ πρᾶον βλέμμα τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος μὲ ἤσυχον καρδίαν συγχωρεῖ, διότι ἀνεγνώρισεν εἰς τὸ κακὸν προσκαίρον ἀπλῶς τῶν ἀνθρώπων πλάνην.

Ἄλλ' εἶναι ἀνόμοιοι, διότι εἶναι μόνον νοσταλγός.

Νοσταλγὸς ἀκόμη καὶ εἰς τὸ θρησκευτικὸν του αἴσθημα. Εἶναι πράγματι θρησκός. Δὲν εἶναι ὁμοῦς ὁ ἀνθρώπος, ὁ ὁποῖος ἐκ βάθους συνειδήσεως ἀναζητεῖ τὸν Θεὸν τὸν ζῶντα καὶ πιστεύει. Εἶναι ὁ νοσταλγὸς τῶν ἐρημοκλησιῶν καὶ τῶν θρησκευτικῶν ὀλονυκτιῶν σὲ ταπεινὰ ἐξωκλήσια, ὁ πιστὸς τῶν ἐξωτερικῶν συμβόλων τῆς λατρείας τῆς χριστιανικῆς. Ποτὲ δὲν θὰ ἐγένετο διὰ λογικῆς σκέψεως κῆρυξ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὡς ἐξόχου κοινωνιολογικῆς ὑποθήκης ὅπως ὁ Τολστόι. Ἄλλὰ καὶ ποτὲ δὲν θὰ κατάρθωνε νὰ καταλήξῃ εἰς κελεύσματα ἐνθουσιώδους πίστεως, ὡς ὁ Δοστογιέφσκυ, ὁ ἀποδεχόμενος ἀπολύτως ὅτι θὰ ἐκινούσαμε καὶ τὰ βουνα ἀκόμα, ἂν μᾶς ἐφλεγε πίστις τελεία.

Ὁ Παπαδιαμάντης δὲν ταρασσεται ἀπὸ τέτοιες σκέψεις: Ζῆ

μέ τους μύθους μόνον τούς θρησκευτικούς, ζή με τὰς ἀπλᾶς τῶν ὀρθοδόξων τελετὰς καὶ ἀναζητεῖ γαλήνην εἰς τὴν ἀφελῆ πίστιν τῶν ἀνθρώπων. Δὲν βλέπει παντοῦ τόπους προσευχῆς. Ἀναζητεῖ καὶ μέσα εἰς τὰς Ἀθήνας ἐκκλησιάκια ἐρημικά καὶ παρακολουθεῖ τὰς ὄλουγκτίας τοῦ παρὰ τὸν Παλαιὸν Στρατῶνα ναῖσκου τοῦ Ἁγίου Ἐλισσαίου καὶ ψάλλει ὡς ψάλτης. Ἡ νοσταλγία ἢ ἰσχυρὰ θολώνει τὴν σκέψιν του. Τέρπεται τόσο ἀπὸ τὴν παράδοσιν καὶ ἀπὸ τὰς ἀφελεῖς τῶν ταπεινῶν δοξασίας καὶ τόσο τὸν πειράζει ὁ «παράσιτος νεωτερισμός», ὥστε δὲν προσέχει οὔτε ἂν αἱ ἀντιλήψεις του συμφωνοῦν μετὰ τὰ δόγματα τῆς θρησκείας ποὺ λατρεύει. «Παντοῦ παρουσιάζονται Ρωμαῖοι διὰ συζήτησιν περὶ τοῦ ἂν ὑπάρχουν στοιχεῖα. Ἐγὼ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους, ἂν εἶχα ἐξουσίαν, θὰ ἔθετα φίμωτρον» («Ἡ Πεποικιλμένη»).

Ἔτσι, ὅπως εἶναι, εἰργάσθη μετὰ αἴσθημα ἑλληνικὸν καὶ μετὰ ἔθνικὴν πεποίθησιν. Ἕλλην γνήσιος καὶ συγγραφεὺς ἰσχυρός, ἐχάρισε σελίδας ἐξόχου ἀγνότητος καὶ ἠθικῆς ρώμης, ἐνῶ ὁ ἴδιος ἐτήκετο ἀπὸ τὴν νοσταλγίαν ἀπόκοσμου νησιοῦ, λουσμένου σὲ γαλάζιο φῶς, ὅπου οἱ κάμποι ὀμιλοῦν καὶ οἱ σπηλιές μοιρολογοῦνε, ὅπου τὰ λουλούδια, τὰ δένδρα, τὰ πουλιὰ σκορποῦν τὴν εὐφροσύνην καὶ ὅπου οἱ ἀνθρωποὶ εἶναι τοῦ Θεοῦ τὰ γνήσια τέκνα.

«Ἐκλογή ἀπὸ τὸ ἔργο του»

Φῶτος Πολίτης

3. ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

Καὶ πρῶτον ἡ φυσιογνωμία τοῦ ποιητοῦ. Μία μορφή, ὡς ν' ἀνέθορεν ἀπὸ κάποιον πίνακα τοῦ Γκρέκο. Μορφή ἰσχνή, ἀσκητική, χαρακτηριστικὴ τοῦ παθητικοῦ «ἠθικοῦ», τῆς μυστικοπαθείας, τῆς βαθείας ἰδανικότητος, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὸ διακριτικὸν τῆς σχολῆς τῆς Σεβίλλης. Θὰ ἔλεγα ὁ καρδινάλιος Gaspar de Guiroga τοῦ Δομενικοῦ Θεοτοκοπούλου χωρὶς τὴν μακρὰν γενειάδα. Τὸ πρόσωπον, τὸ ὁποῖον σκεπάζει ἡ πυκνὴ δασύτης, ποὺ τὴν λευκαίνουν τώρα πυκνὰ ἀργυρὰ νήματα, φωτίζουν δύο κατάμαυροι πυρῶδεις ὀφθαλμοί, ἐκλάμποντες τὴν νόησιν καὶ τὴν ἔμπνευσιν, ὡς ἀπὸ τὰ βᾶθη μιᾶς πολυήχου ψυχῆς, ἐνὸς θαυμαστοῦ ἐσωτέρου ἀντικα-

τοπτριμοῦ αἰγλήεντος καὶ ἀστραπτεροῦ. Θὰ ἔλεγα αὐτὸς ὁ Δομένικος Θεοτοκόπουλος εἰς τὴν εἰκόνα, τὴν κοινῶς θεωρουμένην ὡς τὴν αὐτοπροσωπογραφίαν του.

Καὶ ἡ πνευματικὴ φυσιογνωμία σύμφωνος καὶ ἑναρμονισμένη πρὸς τὴν φυσικὴν ἐμφάνισιν. Αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἐξαπατήρησε τὸ ἔργον του τὸ πολύμορφον, τὸ πολυστόχαστον, τὸ παθητικόν, τὸ πολύηχον, τὸ ἄπειρον εἰς τοὺς στίχους τῆς «Ἀσάλευτης Ζωῆς» :

Στὸ δάσος ἔστησα τοῦ πόθου ὅλα τὰ ξόβεργα
 κι ἔπιασα τὰ πιὸ γνώριμα πουλιά καὶ τὰ πιὸ ξένα,
 κι ἐκεῖνα, πού ὄλο κελαηδοῦν, καὶ τὰ βουβὰ
 καὶ τ' ἄσπρα καὶ τὰ κίτρινα καὶ τὰ σμαλτοχυμένα,
 κι ὅσα πικροδαγκώνουν καὶ τὰ πιὸ ἀπαλά,
 καὶ τὰ πουλιά, πού σέρνονται σὰ λαβωμένα χάμου,
 καὶ τ' ἄλλα μὲ τ' ἀνήσυχα πλατιὰ φτερά.
 Καὶ σ' ἄλλο δάσος τ' ἄφησα, μὲς στὴν καρδιά μου.

Ποῦ νὰ εὔρη τις λέξεις καὶ εἰκόνας περισσότερο ὑποβλητικὰς, διὰ νὰ προσθέτη τι τὸ χαρακτηριστικώτερον; Θὰ εἶπω ὅτι παραβάλλω τὸν Παλαμᾶν πρὸς λυρικόν τινα Κύκλωπα σωρεύοντα, διὰ ν' ἀποτελέσῃ τὸ ἀρχιτεκτόνημά του, ὀγκολίθους, τοὺς ὁποίους πολυλάκεις δὲν εὔρε καιρὸν νὰ λαξεύσῃ ἢ νὰ λειάνῃ, ἀλλὰ καὶ πέτρας στυλπνὰ ἐπεξεργασμένας ὡς πολυτίμους λίθους, μάρμαρα λεῖα ὡς ἀρχαίου ναοῦ, μετόπας, ὅπου ἡ δύναμις τῆς ἐμπνεύσεως ἀμιλλᾶται πρὸς τὴν ἁρμονίαν τῆς ἐκτελέσεως, κάτι τὸ μεγαλοπρεπές, κάτι τὸ ἐπιβλητικόν, πού γεννᾷ συγχρόνως τὴν συγκίνησιν τῆς τρυφερότητος, τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ θαυμαστοῦ.

Τὸν συγκρίνω ἀκόμη πρὸς ὑπέροχον σαλπιστὴν, τοῦ ὁποίου ἡ πολύηχος πνοὴ τονίζει ρυθμούς, τώρα γλυκυτάτης μελωδίας, τώρα προφητικῆς δυνάμεως βαρυβρόμου, τώρα νοητικῆς μυστικοπαθείας, πού ὁ ἀκούων χρειάζεται νὰ βυθισθῇ εἰς βαθεῖαν ἔρευναν, διὰ νὰ τὴν συλλάβῃ, τώρα ἐξάρσεως ἀτείου μέχρι τοῦ νὰ χάνωνται οἱ ρυθμοὶ μέσα εἰς τὴν θύελλαν τῶν νεφῶν. Τὸν παραβάλλω ἀκόμη πρὸς ζωγράφον, ὅστις θὰ ἐξέφραζε μὲ τὰς ποικιλωτέρας τῶν ἀποχρώσεων τὸν ψυχικὸν ὀραματισμόν, τὴν ἐσωτερικὴν φαντασίωσιν, τὸ καταῖθον αὐτὸν πῦρ τῆς χλιδῆς τῶν νοητικῶν χρωμάτων.

Ἦρώς τῆς σκέψεως. Ἀθλητῆς τῆς νοήσεως. Ἐχων κάτι φυσι-

κῆς δυνάμεως. Κυβερνήτης τῶν ρυθμῶν. Κατ' ἔξοχὴν Ἕλληνας ποιητῆς καὶ ὁμῶς κοσμοπολίτης. Ζητήσας καὶ εὐρῶν νέαν ἔκφρασιν εἰς τὴν ἔμπνευσιν καὶ τὴν νόησιν ὁ Κωστής Παλαμᾶς ἀποτελεῖ ἀληθινὴν δόξαν διὰ τὴν Ἑλλάδα. Εἶναι εἰς ἕκ τῶν ἐκπροσωπευτικῶν ἐκείνων τύπων, οἱ ὅποιοι πλουτίζουν τὴν ἠθικὴν κληρονομίαν ἐνὸς ἔθνους. Ἴσως κανεὶς ἄλλος σύγχρονος Ἕλληνας ἀφ' ὅτου ἡ Ἑλλάς ἀνέστη εἰς τὸ φῶς τῆς ἐλευθερίας, δὲν ἀνταποκρίνεται περισσότερον εἰς τὸν ὅρισμὸν τοῦ Ἐμερσον : « Ἐκεῖνος εἶναι μεγάλος, ὁ ὅποιος εἶναι φυσικὸς καὶ ποτὲ δὲν ἐνθυμίζει τοὺς ἄλλους », καὶ ἐνσαρκώνει τὸ βαθύτατον ἐκεῖνο τοῦ ἰδίου : « Ὑπάρχουν προσωπικότητες ποὺ μὲ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰς πράξεις των (θὰ προσέθετα μὲ τὸ ἔργον καὶ τὴν ἔμπνευσίν των) ἀπαντοῦν εἰς ἐρωτήματα, ποὺ δὲν ἔχει δύναμιν νὰ τοῖς ἀπευθύνῃ κανεὶς ».

Ὁ ποιητῆς ἐπλάτυνε πράγματι τὴν νεοελληνικὴν νόησιν. Ἀνεώσθη τοὺς χρυσοὺς δεσμούς, οἱ ὅποιοι μᾶς συνδέουν πρὸς τὴν ἔμπνευσιν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ὑψώσθη τὴν αἰωνίαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν μέχρι τοῦ ἀπείρου καὶ τὴν ἀνεβάπτισεν εἰς τὰ γάργαρα νερὰ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀληθείας. Ὑπῆρξεν ὑπέρτερος ὄχι μόνον τῆς γενεᾶς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐποχῆς του, καὶ θὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ ἀπωτέρου μέλλοντος, τὸ ὅποιον θὰ ἀκροασθῇ μὲ ἐντονωτέραν τὴν χαρὰν καὶ διαυγεστέραν τὴν ἀπόλαυσιν τὸ γλυκὺ ἢ βαθύηχον μέλος τῶν ρυθμῶν του. Ἐρμήνευσε τὴν νεοελληνικὴν ψυχὴν ὄχι ὡς νησιδὰ τινα τῆς διανοητικῆς θαλάσσης, ἀλλ' ὡς ἐν κύμα βαθυτάραχον καὶ μυριόχρωμον τοῦ ὠκεανοῦ τῆς παγκοσμίου διανοήσεως.

Θαυμαστῆς εἰλικρινῆς φέρω πρὸς τὸν ποιητὴν τὸν χαιρετισμὸν κάποιου, ὅστις εἶδε τὴν αὐγὴν τῆς δόξης του καὶ πανηγυρίζει μὲ συγκίνησιν τὸ μεσουράνισμα τοῦ ἡλίου της.

« Δώδεκα ἄρθρα γιὰ τὸν Παλαμᾶ ».

Δημήτριος Κακλαμᾶνος

4. ΤΟ ΧΡΥΣΕΛΕΦΑΝΤΙΝΟΝ ΑΓΑΛΜΑ ΤΟΥ ΔΙΟΣ ΕΙΣ ΟΛΥΜΠΙΑΝ

Τὸ χρυσελεφάντινον ἀγαλμα τοῦ Διὸς εἰς τὴν Ὀλυμπίαν γνωρίζομεν ἀπὸ τὰς περιγραφὰς συγγραφέων, ἰδίως τοῦ Πausανίου,

καί ἀπό νομίσματα τῶν Ἡλείων, τὰ ὁποῖα εἰκονίζουν ἢ τὸ ὄλον ἢ τὴν κεφαλὴν του μόνου. Ἐπίδρασις αὐτοῦ φαίνεται νὰ ὑπάρχη καὶ εἰς ὀλίγα ἄλλα ἔργα, ἐσχάτως δ' ἀνεκοινώθη ὅτι ἀνεκαλύφθη εἰς τὴν Κυρήνην πραγματικὸν μαρμάρινον ἀντίγραφον. Ἡ σχέσις ὁμως τούτου μετὰ τὸ πρωτότυπον τοῦ Φειδίου ἀκόμη δὲν ἐξηκριβώθη ἐπαρκῶς.

Ὁ θεὸς ἐκάθητο εἰς θρόνον καὶ ἐβάσταζεν, ὅπως ἡ Παρθένος, εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα τὴν Νίκην, τὴν ἄλλην δ' ἐστήριζεν εἰς ἀετοφόρον σκῆπτρον· τὸ χρυσοῦν ἱμάτιόν του, τὸ ὁποῖον ἄφηνε γυμνὸν μέγα μέρος τοῦ ἄνω σώματος, ἐποικίλλετο μετὰ ζῳῖδια καὶ κρίνους, ἡ κόμη καὶ τὰ πέδιλα ἦσαν ἐπίσης χρυσαῖα, τὸ δὲ σκῆπτρον συνέκειτο ἀπὸ διάφορα μέταλλα. Ἡ νίκη ἦτο φυσικὰ πάλιν χρυσελεφαντίνη, ὁ δὲ θρόνος ἀπὸ χρυσοῦν, ἐλέφαντα, ἔβενον καὶ πολυτίμους λίθους καὶ ἐκοσμεῖτο μετὰ πολυαριθμούς γλυπτὰς ἢ γραπτὰς μορφὰς καὶ παραστάσεις. Αἱ ζωγραφίαι εὐρίσκοντο εἰς πίνακας, οἱ ὁποῖοι ἔκλειον τὰ μεταξὺ τῶν ποδῶν τοῦ θρόνου κενὰ καὶ ἦσαν ἔργα τοῦ Παναίου, παρίστανον δὲ τὸν Ἡρακλέα καὶ τὸν Ἄτλαντα, τὸν Θησέα καὶ τὸν Πειρίθουν, τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Σαλαμίνα κρατοῦσαν εἰς τὴν χεῖρα ἀκροστόλιον πλοίου, τὸν Λοκρὸν Αἴαντα καὶ τὴν Κασσάνδραν, τὸν Ἡρακλέα καὶ τὸν δεσμώτην Προμηθέα, τὸν Ἀχιλλέα ὑποστηρίζοντα τὴν ἀποθνήσκουσαν Πενθεσίλειαν, τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος ἐπλήγωσεν κ.ἄ.

Γλυπταὶ ἦσαν πλὴν πολλῶν Νικῶν, Χαρίτων, Ὠρῶν, Σφιγγῶν κ.ἄ. αἱ παραστάσεις τοῦ φόνου τῶν τέκνων τῆς Νιόβης ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος, τῶν Ἀμαζονομαχιῶν τοῦ Ἡρακλέους καὶ τοῦ Θησέως καὶ τῆς ἀναδυομένης ἀπὸ τὴν θάλασσαν Ἀφροδίτης, τὴν ὁποίαν ὑπεδέχοντο οἱ Ὀλύμπιοι θεοί· ἡ τελευταία παράστασις εὐρίσκετο εἰς τὸ βᾶθρον τοῦ θρόνου, τὸ ὁποῖον ἦτο ἀπὸ μελανὸν ἐλευσινιακὸν μάρμαρον, αἱ μορφαὶ ὁμως ἦσαν χρυσαῖα καὶ προσηλωμένα εἰς τὸν λίθον, εἰς τὰ ἄκρα δὲ τῆς παραστάσεως εἰκονίζοντο πάλιν — ὅπως δηλαδὴ καὶ εἰς τὴν ἀντίστοιχον παράστασιν τοῦ βᾶθρου τῆς Παρθένου—ὁ Ἥλιος ἐπὶ ἄρματος καὶ ἡ Σελήνη ἐπὶ ἵππου.

Τὸ μέγεθος τοῦ ἀγάλματος τοῦ Διὸς δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστὸν, ὑπολογίζεται ὁμως ὅτι ὁμοῦ μετὰ τὴν βᾶσιν ἦτο μεγαλύτερον ἀπὸ τὴν Παρθένον κατὰ ἓν ἢ δύο μέτρα καὶ ὅτι κατελάμβανεν ὁλόκληρον τὸ πλάτος καὶ τὸ ὕψος τῆς μεσαίας ὑποστάσεως τοῦ σηκοῦ, εἰς τὸ βᾶθος τῆς ὁποίας ἦτο ἱδρυμένον· διὰ τοῦτο ἐγεννᾶτο ἡ ἐντύπωσις ὅτι ἂν ἀνηγείρετο ὁ καθήμενος θεός, ἡ κεφαλὴ του θὰ ἀπεστέγαζε τὸν

ναόν, καί εἰς τὴν ἀρχαιότητα ὑπῆρχεν ἡ γνώμη ὅτι ὁ Φειδίας ἀπέ-
 τυχεν ὡς πρὸς τὰ μέτρα τοῦ ἀγάλματος. Ἀλλὰ τὰ μέτρα ταῦτα
 παρεδέχθη πιθανώτατα κατ' ἀπαίτησιν τῶν Ἡλείων, οἱ ὅποιοι
 ἐπιθυμοῦσαν, φαίνεται, νὰ ὑπερβάλουν κατ' ὄλα τὴν Παρθένον τῆς
 Ἀκροπόλεως, ἂν καὶ ὁ ναὸς δὲν ἦτο προωρισμένος διὰ κολοσσὸν
 τοιούτων διαστάσεων.

Ὅπως εἰς τὸν Παρθενῶνα, ἐχώρισεν ὁ Φειδίας μὲ φράγματα καὶ
 εἰς τὴν Ὀλυμπίαν ἓνα τετράγωνον χώρον πρὸ τοῦ ἀγάλματος καὶ
 ἔστρωσεν αὐτὸν μὲ τὸν ἴδιον μελανὸν ἑλευσινιακὸν λίθον, ἀπὸ τὸν
 ὅποιον ἦτο καὶ τὸ βᾶθρον, ὁμοίως δ' ἔφραξε καὶ τὰ εἰς τὰ πλάγια
 τοῦ βᾶθρου μετακίονια· οἱ ἐπισκέπται ὁμως ἠδύναντο νὰ παρατη-
 ρήσουν τὸ ἄγαλμα ὄχι μόνον ἀπὸ τὸ τμήμα τῆς μεσαίας ὑποστάσεως,
 τὸ ὅποιον ἔμενεν ἐλεύθερον μεταξὺ τῆς εἰσόδου καὶ τοῦ περιφράκτου
 τετραγώνου, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ ἄνω πάτωμα τῶν πλαγίων στοῶν,
 αἱ ὅποιοι εἶπομεν ὅτι ἦσαν διώροφοι, ἔφερον δ' εἰς τὸν δεῦτερον ὄροφον
 κλίμακες εὐρισκόμεναι δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ τὴν εἴσοδον.

Ὡς πρὸς τὴν ὄψιν τοῦ Διός, διηγεῖται ὁ Στράβων, ὅτι ἐρωτηθεὶς
 ὁ Φειδίας ὑπὸ τοῦ Παναΐνου κατὰ ποῖον παράδειγμα ἐσκέπτετο νὰ
 πλάσῃ τὸν Θεόν, ἀνέφερε τοὺς περιφήμους στίχους τῆς Ἰλιάδος :

*ἦ, καὶ κτανέησιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων·
 ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
 κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο· μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὀλυμπον.*

Ἄλλος συγγραφεὺς, ὁ Δίων Χρυσόστομος, ἐξαίρει τὸ ἤρεμον
 καὶ πρᾶον καὶ σεμνὸν τοῦ Διὸς τῆς Ὀλυμπίας· ὅσον δὲ εἶναι δυνατὸν
 νὰ κρίνωμεν καὶ ἡμεῖς ἀπὸ μνημεῖα, ὅπως τὰ νομίσματα, πραγματι-
 κῶς συνεδυάζετο εἰς τὴν εἰκόνα ταύτην τὸ ἄπειρον μεγαλεῖον τοῦ
 βασιλέως τοῦ κόσμου, τὸ ὅποιον τόσον παραστατικὰ ἐκφράζουν οἱ
 ὀμηρικοὶ στίχοι, μὲ τὴν ἀγαθότητα καὶ μειλιχίότητα τοῦ πατρὸς τῶν
 θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ μὲ τὴν ὑπερτάτην εὐγένειαν, ἡ ὅποια
 δύναται νὰ κοσμήσῃ τὰ χαρακτηριστικὰ ἀνθρωπίνου προσώπου.

Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐντύπωσις τοῦ ἔργου ἦτο τεραστία. Ἐφαίνετο
 ὡς ἀληθινὴ ἀποκάλυψις τῆς μορφῆς τοῦ ὑπάτου θεοῦ — μορφῆς
 πολὺ καθαρωτέρας καὶ ὑψηλοτέρας, παρ' ὅσον ἐνεδεικνυον αὐτὴν
 οἱ παλαιοὶ μῦθοι, ἀνυψώμετο δ' οὕτω καὶ τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα
 τοῦ θεατοῦ καὶ ἐγένετο καθαρώτερον. Ὁ αὐτὸς Δίων Χρυσόστομος

λέγει ὅτι οἱ ἰδόντες τὸ ἄγαλμα τῆς Ὀλυμπίας δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ φανταστοῦν τὸν θεὸν κατ' ἄλλον τρόπον, τὴν ιδέα δὲ τῆς ἀποκαλύψεως διετύπωσεν ὁ Θεσσαλονικεὺς ποιητὴς Φίλιππος εἰς τὸ ἐπίγραμμα:

*Ἦ θεὸς ἦλθ' ἐπὶ γῆν ἐξ οὐρανοῦ εἰκόνα δείξων,
Φειδία, ἣ σὺ γ' ἔβης τὸν θεὸν ὀφόμενος.*

Ὅμοιως καὶ ἄλλα πολλὰ χωρία ἀρχαίων ρητόρων, ἱστορικῶν κ. ἄ. μαρτυροῦν περὶ τῶν συναισθημάτων θαυμασμοῦ καὶ καταπλήξεως, ἀλλὰ καὶ εὐφροσύνης, τὰ ὅποια διηγείρεν εἰς τὴν ψυχὴν τῶν θεωμένων αὐτὸν ὁ Ζεὺς τοῦ Φειδίου.

Τὸ ἄγαλμα ἦτο προδήλως τὸ ὠριμώτατον καὶ τελειότατον δημιουργημα τοῦ μεγάλου καλλιτέχνου καὶ εἰς αὐτὸ ἐπραγματοποιήθησαν ὅλαι αἱ προσπάθειαι, τὰς ὁποίας ἡ τέχνη εἶχε κάμει ἕως τότε, διὰ ν' ἀποδώσῃ τὸ ἀπόλυτον ἀξίωμα τῶν οὐρανίων θεῶν. Μετὰ τὸν Φειδίαν ὁ τύπος τοῦ Διὸς μετεβλήθη, ἀλλ' ἡ ἀρχαιότης ποτέ, ὡς φαίνεται, δὲν ἐγνώρισεν ἄλλην εἰκόνα θεοῦ, ἢ ὅποια ν' ἀνυψῶνῃ τόσον τὸν θεατὴν καὶ νὰ καταλαμβάνῃ καὶ γεμίξῃ τόσον ὀλοκληρωτικὰ τὴν ψυχὴν του. Οἱ συγγραφεῖς, οἱ ὅποιοι ὀμιλοῦν περὶ αὐτοῦ μὲ τόσον ἐνθουσιασμόν, εἶναι ὅλοι μεταγενέστεροι καὶ ἔγραφον εἰς χρόνους, κατὰ τοὺς ὁποίους ἡ ἑλληνικὴ τέχνη ἔβαινε πλέον πρὸς τὴν δύσιν της, ἐπομένως ἐγνώριζον ἐξ ὄψεως ἢ ἐξ ἀκοῆς ὅλα τὰ μεγαλύτερα ἀριστουργήματα αὐτῆς· ἀλλ' εἰς κανὲν δὲν ἀποδίδουν τὴν βαθεῖαν καὶ ἰσχυρὰν ἐντύπωσιν τοῦ Διὸς τῆς Ὀλυμπίας. Καὶ αὐτὴ ἡ Ἀθηναῖα τοῦ Παρθενῶνος, ἢ ὅποια ἦτο ἄλλως ἐφάμιλλος τοῦ Διὸς καὶ κατὰ τὸ μέγεθος καὶ κατὰ τὴν λαμπρότητα, ἦτο φαίνεται κατωτέρα ἀπ' αὐτὸν ὡς πρὸς τὴν ἔκφρασιν τῆς θεϊότητος.

«Ἱστορία τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης»

Χρῆστος Τσοῦντας

5. Η ΤΕΧΝΗ ΤΟΥ ΓΚΡΕΚΟ

Ὁ Γκρέκο εἶναι παροξυστῆς. Ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν καλλιτεχνῶν ποὺ δὲν ἐνεργοῦν παρὰ μόνον στὸν πυρετὸ καὶ δὲν δημιουργοῦν παρὰ μόνον ἂν χαλάσουν. Ἐλληνας στὴν Ἀναγέννηση μὲ μεσαιωνικὴ ψυχολογία ἔσπασε τὴν κλασσικὴ παράδοση ποὺ συνταυτίζει τὴν ἡρεμία μὲ τὸ ὠραῖο. Χωρὶς τὴν κίνηση, χωρὶς τὴ δύναμη ποὺ μετατοπίζει, ποὺ καταστρέφει καὶ πλάττει, τὸ ὠραῖο γι'

αὐτὸν εἶναι ἀνύπαρκτο. Ὁραῖο θεωρεῖ τὸ γίγνεσθαι. Τὸ θεῖο γιὰ τὸν Γκρέκο εἶναι δράμα σχημάτων καὶ χρωμάτων. Οἱ οὐρανοὶ του εἶναι συννεφιασμένοι. Οἱ ἄγγελοι του παίρνουν γωνιώδεις καὶ συστροφικὲς κινήσεις. Τὰ φτερὰ καὶ τὰ φορέματά τους δένουν τὸν αἰθέρα καὶ τὸν ἀγέρα. Τὰ σύννεφά του δὲν ταξιδεύουν. Στέκουν. Χάνουν τὴν εὐτυχία τους στὸ διάστημα, τὴ συγγενείά τους μὲ τὸν ἀχνὸ καὶ τὸν καπνὸ. Ὁ Γκρέκο δὲν τὰ ἀνέχεται παρὰ στερεοποιημένα σὲ κάτι σὰν ὕφασμα καὶ σὰν μέταλλο, ὄγκους ποὺ κρύβουν τὸ γαλάζιο αἰθέρα ἢ ἀπότομα σχίζονται, γιὰ ν' ἀφήσουν διέξοδο σὲ οὐράνια πρόσωπα.

Καὶ τὸ σχῆμα τοῦ ἔργου ἀκολουθεῖ κι αὐτὸ τὴν ὄραση τοῦ ζωγράφου. Ἡ ὄρθια στενόμακρη ὀθόνη εἶναι ἐκείνη ποὺ προτίμησεν ὁ μυστικιστής, γιὰ ν' ἀναπτύξη τὴ σύνθεσή του σύμφωνα μὲ τὴν κάθετο, τὴν ἀγαπητὴ του γραμμὴ, καὶ μὲ τὸ θρησκευτικὸ τῆς νόημα. Ἡ Πεντηκοστή, ἡ Σταύρωση, τὸ Βάπτισμα, ἡ Ἀνάσταση τοῦ Μουσείου τοῦ Πράντο, ἡ Ἀνάληψη τοῦ Τολέδο, καὶ τὰ πέντε αὐτὰ ἔργα του, συνθεμένα στὸ ὄρθιο σχῆμα, ἔγιναν στὸ νόημα τῆς καθέτου. Ἀνεβαίνουν. Στὴν Ἀνάσταση ἡ κάθετος γίνεται πραγματικὰ ὄργανο τοῦ θριάμβου. Νά τον ποὺ ἀνεβαίνει στὸν ἀέρα ὁ θριαμβευτὴς μὲ τὸ γυμνὸ του ὑψωμένο σὲ ἀψογή κατακόρυφο, ἐνῶ ἀπὸ κάτω ἄλλη ἀντίθετη γραμμὴ γκρεμίζει στὴν ἄβυσσο τὸ ἀναποδογυρισμένο σῶμα τοῦ Ρωμαίου φρουροῦ. Οἱ ἴδιες θρησκευτικὲς ιδέες δὲ θὰ μπορούσαν νὰ ἐκφραστοῦν ἀπὸ τὸν Τιτσιάνο παρὰ στὴ διάσταση τοῦ πλάτους.

Δύο εἶναι οἱ κόσμοι τῆς ζωγραφικῆς: ἡ Φλωρεντία κι ἡ Βενετία. Ἡ μιὰ βλέπει τὸν κόσμο σὲ περιγράμματα, ἡ ἄλλη σὲ χρωματισμένες ἐπιφάνειες. Ὁ Γκρέκο ἀνήκει στὸ δεύτερο κόσμο. Ἄν δὲν ὑπῆρχε, θὰ τὸν ἔφτιανε. Θὰ ἦταν λάθος νὰ τὸν κρίνουμε μὲ τὰ μέτρα ποὺ ἐφαρμόζουμε σὲ ὅσους ὀραματίστηκαν καὶ σχεδίασαν κατ' εὐθείαν μὲ τὴ γραμμὴ, στοὺς μεγάλους διανοητικοὺς τῆς Φλωρεντίας καὶ τῆς Ρώμης. Τὸ πνεῦμα του τὸν ἐβίαζε νὰ διαλύσῃ τίς μορφὲς τῆς Φλωρεντίας καὶ τῆς Ρώμης, ἀκόμη καὶ τίς χρωματικὲς ἀξίες τῶν δασκάλων του Βενετσιάνων καὶ νὰ παρουσιάσῃ κι αὐτὴν ἀκόμα τὴ ζωγραφικὴ τοῦ Τιτσιάνο, σὰν κάτι σταματημένο, δημιουργώντας ἀπέναντί της τὸ γίγνεσθαι τῆς ζωγραφικῆς του, τὴ δυναμικὴ καὶ θερμὴ τέχνη.

Ὁ Γκρέκο ἀνήκει κατ' ἐξοχήν στήν κατηγορία τῶν ζωγράφων πού σχεδιάζουν μέ τὸ χρώμα, ἐπειδὴ ἡ ὄρασή τους προσλαμβάνει πρῶτα αὐτό, πρὶν ἰδεῖ τὸ σχέδιο. Τὴν ὁμολογία τοῦ κολορίστα τὴν ἔκαμε ἀπαντώντας στὴν ἐρώτηση τοῦ Παχέκο, ἂν τὸ κύριο στὴ ζωγραφικὴ εἶναι τὸ χρώμα ἢ τὸ σχέδιο ! «Τὸ κύριο εἶναι τὸ χρώμα», ἀπάντησε.

Τὴν ἀρχὴ του τὴ βλέπουμε πράγματι στὰ ἔργα του. Γιὰ νὰ ζωγραφίσῃ τὸ «Διμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου» στὸ Ἑσπόλιο τοῦ Τολέδο, συνέλαβεν ἀμέσως τὸ θέμα σὲ χρώμα, στὴ μεγάλη κηλίδα τῆς βύσσινης πορφύρας τοῦ Χριστοῦ. Σ' αὐτὴ τὴ χρωματιστὴ ἰδέα ὀραματίστηκε τὸ «Μαρτύριο», καὶ σὰ συνέπειές της σχεδίασε τὶς μορφές. Μὰ κι ὅταν βρεθοῦμε μπροστὰ στὴν «Ταφὴ τοῦ κόμητος τοῦ Ὀργκάζ», πού εἶναι καθαυτὸ ἓνας ἄθλος τῆς γραμμῆς, πάλι τὸ χρώμα εἶν' ἐκεῖνο πού μᾶς κρατεῖ πρῶτα ἀπ' ὅλα προσηλωμένους.

Τὸ ἀριστούργημα τοῦτο μᾶς ἐμφανίζεται ἀμέσως μέ τοὺς ἐξαισίσιους τεφροὺς τόνους τῆς ἐνδυμασίας τοῦ καλόγερου ἀριστερὰ καὶ τοῦ ἐφημέριου δεξιὰ, σὰ δυὸ γεροὺς χρωματικὸς στύλους, πού στηρίζουν τὴ σύνθεση ὀλόκληρη. Εἶναι οἱ τεφροὶ τόνοι τοῦ Γκρέκο. Κανένας δὲν τοὺς ἔφτασε. Βγῆκαν ἀκηλίδωτοι ἀπὸ τὴ μυστηριώδη παλέτα του καὶ λάμπουν σὰν τὸν ὀλόαργυρον ἀφρὸ τῆς στάχτης πού κάθεται στὸ κάρβουνο, ὅταν δὲν τὸν τάραξε κανένα φύσημα καὶ ἀκίνητῃ ὥρα πολλὴ ἀπάνω ἀπὸ τὴ σβησμένη φωτιά.

Τὸ γνήσια ζωγραφικὸ πού κυριαρχεῖ στὴ μεγάλη συμφωνία τοῦ Ὀργκάζ, εἶναι ἐκτὸς ἀπὸ τὰ λαμπρότατα καὶ πρωτόφαντα μαῦρα τῆς ἐνδυμασίας τῶν Τολεδάνων, οἱ μελωδίες τῶν τεφρῶν τόνων. Ζεκινοῦν ἀπὸ τὶς δυὸ μορφές τῶν ἱερωμένων κι ἀνεβαίνουν στὰ σύννεφα τὰ κρεμάμενα ἀπάνω ἀπὸ τὶς εἰκοσιτέσσερες κεφαλές τῶν ἐκστατικῶν ἰδαλῶν, ὥσπου γίνονται χιόνι, μόλις φτάσουν ψηλὰ στὸ κορυφαῖο σημεῖο τῆς γκλόριας, στὸ Χριστό, στὴν πηγὴ τοῦ φωτός. Μ' αὐτὰ τὰ λόγια προσπαθῶ νὰ δώσω μιὰ ἰδέα τῆς συμφωνίας τῆς «Ταφῆς τοῦ Ὀργκάζ» καὶ νὰ δείξω πὼς τὸ ἔργο, τὸ δίκαια ξακουσμένο γιὰ τὰ σχήματά του, εἶναι κυρίως μιὰ μεγάλη συμφωνία τῶν φαιῶν, τῶν ἀργυροκύανων τόνων τοῦ Γκρέκο. Ὡς τὴ στιγμὴ ἐκείνη κανένας ἀπ' τοὺς δασκάλους του Βενετσάνους δὲν εἶχε βγάλει ἀπ' τὸ στοιχεῖο τοῦ χρώματος τέτοιες δυνατότητες.

Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 1938.

Ζαχαρίας Παπαντωνίου

IV. ΕΠΙΣΤΗΜΗ — ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

1. ΚΑΤΑΚΟΜΒΑΙ

Ἡ μουσική γεννᾶ μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τὴν συναίσθησιν τῆς ἀγροικίας τοῦ κόσμου τῆς αἰσθητῆς πραγματικότητος. Ἀνάλογον ἐπίδρασιν ἀσκεῖ ἐπάνω εἰς τὴν ψυχὴν ἢ ἐπίσκεψις τῶν κατακομβῶν. Ἡ κάθοδος εἰς τοὺς τόπους αὐτοὺς τῆς λατρείας τῶν πρώτων Χριστιανῶν εἶναι δι' ἐμὲ σὰν μία κατάβασις εἰς τὸν καταποντισμένον κόσμον τῶν ὀνείρων, τῶν προαισθήσεων καὶ τῶν νοσταλγιῶν τῆς ἐφηβικῆς μου ἡλικίας. Ἡ ἐκκλησία τῶν κατακομβῶν ἐγείρεται διὰ μιᾶς ἀπὸ τὸν τάφον τῶν αἰώνων, ἡ ἐκκλησία τῆς στρατείας καὶ τῶν διωγμῶν, οἱ αἰῶνες τῆς κλασσικῆς θρησκευτικότητος τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Νεκρική σιγὴ βασιλεύει μέσα εἰς τὰ ὑπόγεια σκότη. Ἀπὸ τὴν σιγὴν αὐτὴν ἐξώρμησεν ἡ νέα θρησκεία, διὰ τὴν κατάκτησιν τὸν κόσμον. Πρὸ τῆς ὀρμῆς τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ πνεύματος κατέρρευσαν ναοὶ καὶ ἀνάκτορα καὶ ἡγεμόνες. Σπανίως ἡ ψυχὴ ἐθριάμβευσε τόσον ἐμφανῶς κατὰ τὸν ἄνισον αὐτὸν ἀγῶνα μεταξὺ Χριστιανισμοῦ καὶ εἰδωλολατρίας. Διὰ τὴν ἀποδειχθῆ ὅτι ὄχι αἱ ἀποδείξεις τῆς λογικῆς, ἀλλ' ὁ ἐνθουσιασμὸς τῆς πίστεως φέρει τὴν νίκην.

Αἱ κατακόμβαι, αἱ ὑπόγειοι αὐταὶ στοαὶ τῶν τριάντα χιλιομέτρων, ὅπου αἰσθάνεται κανεὶς τὴν πνοὴν τῶν ἀθῶνων νεκρῶν, εἶναι κλασσικὴ ἀπόδειξις τῆς δυνάμεως τῆς ἰδέας ἐπὶ τῆς ὑλικῆς βίας.

Περιφέρομαι μὲ συγκίνησιν ἀνὰ τοὺς πολυδαίδαλους διαδρόμους τῶν λαβυρίθων αὐτῶν. Οἱ τοῖχοί των ἀποτελοῦνται ἀπὸ τάφους μαρτύρων. Ἡ λακωνικὴ συντομία τῶν ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν χαρίζει πτερὰ εἰς τὴν φαντασίαν καὶ αἱ παραστάσεις, ποὺ κοσμοῦν τοὺς τάφους αὐτοὺς καὶ τοὺς μυστικούς βωμούς, συμβολίζουν τὴν πίστιν καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς νέας ψυχῆς καὶ ἔγιναν ἡ ἀπαρχὴ μιᾶς νέας τέχνης. Τὸ ἄ γ ι ο ν πλανᾶται μέσα εἰς τὴν σιγὴν αὐτὴν, τὴν ὁποῖαν φωτίζουν δειλὰ τὰ εὐλαβικὰ κηρία τῶν ἐπισκεπτῶν. Διότι ἡ ἐντύπωσις ἀπὸ τὰς κατακόμβας εἶναι πολὺ βαθύτερα ἀπὸ τὴν ἐντύπωσιν, ποὺ γεννᾶ τὸ ὕψος καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια τῶν μεγάλων ναῶν τῆς Χριστιανοσύνης, διὰ τῶν ὁποίων ἠθέλησαν τὰ ἐκφράσασθαι οἱ δημιουργοὶ τῶν τῶν βίωμα τοῦ ὑπεραισθητοῦ καὶ τὸ μυστήριον τῆς θεότητος.

Ἐδῶ συναρπάζει τὴν ψυχὴν ἢ αἴσθησις μιᾶς ἄλλης πραγματικότητας, πού κρύπτεται ὀπισθεν τῆς αἰσθητῆς. Καὶ ὁ ἄνθρωπος μετατίθεται εἰς τὴν κατάστασιν ἐκείνην, ὅπου τὸ ὑπεραισθητὸν ἀναμειγνύεται μὲ τὰ ὑλικά ἀντικείμενα καὶ ὅπου δεσπόζει τὸ βίωμα τῶν δύο κόσμων, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνήκομεν.

Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ μνημεῖα τῆς εἰδωλολατρικῆς Ρώμης, ἡ ἀσημότης τῶν στοῶν τῶν κατακομβῶν συγκεντρώνει τὴν ψυχὴν εἰς τὴν βαθυτέραν τῆς φύσιν, εἰς τὴν οὐσίαν τῆς ὑπάρξεώς της.

Ὅταν δὲν ἔχωμεν νὰ ἀντιτάξωμεν τίποτε εἰς τὸν χρόνον, ὁ ἄνθρωπος γίνεται διαιτητῆς μεταξὺ τῶν ἀντιμαχομένων ἐντυπώσεων, πού ρέουν μαζὶ μὲ τὸν χρόνον. Ἡ ζωὴ μεταβάλλεται εἰς ἀπλὴν ροὴν τῶν φαινομένων καὶ ἡ πραγματικότης προσλαμβάνει κάτι τὸ φανταστικόν, διότι κινεῖται ἀπλῶς μεταξὺ ὑπάρξεως καὶ ἀνυπαρξίας. Ὅ,τι χθὲς ἔθεωρεῖτο καινοφανὲς ὑπερνικᾶται τὴν ἐπομένην, ὁ χρόνος διαλύεται εἰς καθ' ἕκαστον ἀσυναρτήτους στιγμᾶς, ἡ ἀλήθεια καταπίπτει εἰς φευγαλέας δοξασίας τῆς στιγμῆς. Ἡ ἀληθινή, ἡ οὐσιώδης ζωὴ ἐξαφανίζεται καὶ ὅ,τι ὑπολείπεται εἶναι ἡ θέλησις πρὸς τὴν ζωὴν, πόθος, πού παραμένει διαρκῶς ἀνικανοποίητος. Ὅλα μεταβάλλονται εἰς σκιάς, πού καταδιώκουν ἢ μία τὴν ἄλλην. Διότι σκοπεῖ, πού δὲν καθαγιάζονται ἀπὸ τὴν αἴγλην τοῦ αἰωνίου, δὲν εἶναι ἐν τέλει παρὰ μόνον μέσα. Καὶ χρόνοι, τῶν ὁποίων καθεδρικός ναὸς εἶναι τὸ κατὰστημα τῶν νεωτερισμῶν, ἔχασαν τὸν καθαγιασμόν, πού ἐξασφαλίζει τὴν συγκέντρωσιν εἰς τὴν οὐσίαν τῆς ζωῆς. Διότι δεικνύουν ὅτι ἔσβησε μέσα των ἡ νοσταλγία πρὸς τὸ ἀπόλυτον, ἀφοῦ ἐπνίγησαν ἐντὸς τοῦ ὠκεανοῦ τῶν σχετικῶν ἀγαθῶν τῆς ζωῆς.

Ὁ ἄνθρωπος ἐξουσιάζει τὸν ἑαυτόν του καὶ τὴν ζωὴν, ἐφ' ὅσον τὸ κέντρον τῆς βαρύτητός του κεῖται μέσα εἰς τὸν ἄλλον κόσμον, τὸν πνευματικόν. Τότε ἀποκτᾷ τὸν σεβασμὸν πρὸς τὸν ἑαυτόν του καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ μόνη πραγματικὴ πηγὴ τῆς εὐδαιμονίας τῶν ἀτόμων καὶ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Ὁ πόθος ἐκεῖνος πρὸς τὸ ἀπόλυτον καὶ ὁ σεβασμὸς αὐτὸς ἤϊραν τὴν κλασσικὴν των ἔκφρασιν εἰς τοὺς Χριστιανούς τῶν κατακομβῶν.

«Νοσταλγικαὶ περιπλανήσεις».

Νικόλαος Λούβαρης

2. ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΟΥΝΤΑ ΤΟΥΣ ΣΕΙΣΜΟΥΣ

Οί σεισμοί ξεαγγέλλονται συνήθως δι' ύπογείων βρόμων άκουόμενων μικρόν τινα χρόνον πρό αὐτῶν ἢ συγχρόνως ἢ μετ' αὐτούς. Διάφορος δὲ ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἀκούονται· καί ὅτε μὲν ὁμοιάζουσι πρὸς ψόφους τρικυμιώδους ἀνέμου, ὅτε πρὸς ἤχον ταρασσομένων ὀλύσεων ἢ πρὸς ταραχὴν ὁμαζῶν φορτηγῶν συρομένων ἐπὶ λιθοστρώτου, ὅτε δὲ πρὸς τὸν ἤχον πολλῶν τυμπάνων ἢ συνεχῶν βροντῶν. Ἄλλοτε πάλιν οἱ ὑπόγειοι βρόμοι ἀκούονται, ὡς ἂν ὑπὸ τὴν γῆν συντρίβηται πλῆθος ὑαλίνων ἀγγείων ἢ ὡς ἂν ἐκκενῶνται διὰ μιᾶς πολλὰ τηλεβόλα ἢ νὰ κτυπᾷ τὰς πτέρυγας αὐτοῦ μέγα τι πτηνὸν ἢ νὰ ἀκούηται ὁ ψόφος πυρκαϊᾶς τινος ἢ ὁ συριγμὸς σιδηροδρομικῆς ἀτμομηχανῆς. Ζητεῖ λοιπὸν ἡ φύσις νὰ ξεαγγείλῃ τῷ ἀνθρώπῳ τὴν ἐνέργειαν αὐτῆς δι' ὅλων τῶν γνωστῶν αὐτῷ ἤχων.

Πάντες δὲ οἱ παντοειδεῖς οὔτοι βρόμοι ἀρκούντως ξεηγοῦσι τὴν φρίκην τὴν καταλαμβάνουσαν τοὺς πλείστους τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὅταν δὲν ὑπάρχη κίνδυνος ἐκ τοῦ σεισμοῦ.

Ὅτι δὲ κυρίως καταφοβίζει τὸν ἄνθρωπον καὶ ἀφαιρεῖ ἀπ' αὐτοῦ πᾶσαν δύναμιν, εἶναι ὅτι αἰσθάνεται ἑαυτὸν ὡς μὴ ἔν ἀσφαλείᾳ εὐρισκόμενον, διότι τὸ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ ἔδαφος, ὅπερ θεωρεῖ στερεὸν καὶ ἀκίνητον, βλέπει αὐτὸ μεταβεβλημένον εἰς εὐκίνητον μᾶζαν ὁμοίαν πρὸς τὸ ὕδωρ, εἰς ἕκαστον δ' αὐτοῦ βῆμα φοβεῖται μήπως διαρραγῇ τὸ ἔδαφος καὶ καταπίῃ αὐτόν. Ἄν δὲ τυγχάνῃ ἀμαθῆς, ἀποδίδει πάντα ταῦτα εἰς ἐκδίκησιν τῆς Θεῆς Προνοίας.

Οἱ βρόμοι οὔτοι ἀκούονται ἐκ μεγάλων ἀποστάσεων. Γινώσκουσι δ' ἐκ πείρας οἱ κάτοικοι τῆς νοτίου Ἀμερικῆς, ὅτι ἰσχυρότερον οἱ βρόμοι ἀκούονται ἐκ τῶν βαθέων φρεάτων, μεταδίδονται δὲ ταχύτατα καὶ ἀπώτατα οὔτοι, διότι ταχύτατοι εἶναι οἱ κραδασμοὶ τοῦ ἔδαφους καὶ διότι τάχιον τὰ στερεὰ σώματα μεταφέρουσι τοὺς ἤχους ἢ ὁ ἀήρ. Αἰτία δὲ τῶν βρόμων τούτων εἶναι, πολὺ πιθανόν, ὅτι μέρη τοῦ στερεοῦ τῆς γῆς φλοιοῦ διαρρηγνυνται ἢ προστρίβονται ἢ κάμπτονται.

Πλὴν τῶν ὑπογείων βρόμων, παρακολουθούτων πάντοτε τοὺς σεισμούς, γίνονται ἐνίοτε συγχρόνως καὶ ὀμίχλαι τινὲς καὶ σφοδρῶν ἀνεμοὶ καὶ ἀστραπαὶ καὶ βρονταί. Ἄλλαχοῦ παρατηρήθη πάλιν ἠνεμία μεγίστη καὶ μολυβδόχρους οὐρανός.

Τὰ φαινόμενα ὅμως ταῦτα δὲν ἐπιβεβαιοῦνται ἐπισημονικῶς, ἂν ἔχωσι σχέσιν πρὸς τοὺς σεισμούς, καὶ ἐπομένως εἰκασίαι περὶ τῆς συνεργίας τούτων ὑπάρχουσιν, ὡς κατωτέρω θέλομεν καταδείξει. Τὸναντίον πείθεται τις, ὅτι ταῦτα οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσιν, διότι σεισμοὶ ἐγένοντο ὑπὸ καταιγίδων συνοδευόμενοι, ἄλλοι δὲ ἐν καιρῷ εὐδία καὶ ἐν ἡρέμῳ ἀτμοσφαίρα.

Κατὰ σεισμόν τῆς Χίου τῆς 22ας Μαρτίου 1881 ὁ οὐρανὸς ἦτο πλήρης νεφῶν ὑπὸ ἀστραπῶν διασχιζομένων, ἔπνεε δὲ ἄνεμος νότιος καὶ τὸ θερμόμετρον ἐδείκνυε θερμοκρασίαν 20 βαθμῶν. Ὅτε κατὰ τὸ ἔτος 1783 σεισμός μὲν μέγας κατέστρεψε τὴν Καλαβρίαν, τὸ δὲ ἐν Ἰστανδία ἠφαιστειὸν δεινὴν ἔπαθεν ἔκρηξιν κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ ἔτους τούτου, ὁμίχλη παχυτάτη ἐκάλυψε σχεδὸν ὀλόκληρον τὴν Εὐρώπην, τὴν Β. Ἀφρικὴν καὶ μικρὸν μέρος τῆς Ἀσίας καὶ τὸν Ἀτλαντικὸν ὠκεανὸν μέχρι τῆς Β. Ἀμερικῆς. Πρὸ πάντων δὲ ἡ ὁμίχλη αὕτη ἦτο πυκνοτάτη ἐν τῇ Μεσογείῳ θαλάσσει, καὶ ἰδίως μεταξύ Ἰσπανίας καὶ Ἰταλίας, ἔνθα φαίνεται ὅτι εἶχε καὶ ὕψος μέγιστον, διότι εἶχε καλύψει καὶ τὴν ὑψίστην κορυφὴν τῶν Ἄλπεων. Τὸ αὐτὸ φαινόμενον παρατηρήθη καὶ κατὰ τὸ 1831, ὅτε ἐγεννήθη ἡ νῆσος Ἰουλία πλησίον τῆς Σικελίας. Κατὰ τὸν μνησθέντα σεισμόν τῆς Καλαβρίας ὁ ἥλιος ἀνέτειλε θεθολωμένος.

Κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ ἐν Ζακύνθῳ σεισμοῦ τῆς 30ῆς Ἰανουαρίου 1893 ὁ καιρὸς ἦτο ὠραῖος, αὔρα θαλασσία ἡσυχῶς ἔπνεε καὶ ἡ σελήνη λάμπουσα ἀνέτειλε. Μόνον αἱ συχναὶ τῶν ἀλεκτόρων φωναί, αἱ ἀσυνήθεις τῶν κυνῶν ὕλακαὶ καὶ δύο μικροὶ συντιναγμοὶ ἔφερον τοὺς κατοίκους τῆς νήσου εἰς ἀπόγνωσιν, ὑποπτευθέντας ὅτι ἐπίκειται μεγάλη καταστροφή.

Μόνα δὲ τὰ ἐπὶ σεισμῶν γινόμενα ἐκάστοτε ἀναφυσήματα ἀέρων καὶ ἀτμῶν, βορβόρων καὶ ὑδάτων εὐρίσκονται ἐν αἰτιώδει λόγῳ πρὸς τοὺς σεισμούς, διότι διαρρηγνυμένου τοῦ ἐδάφους ἀνοίγεται συγκοινωνία μεταξύ τῆς ἐπιφανείας τοῦ πλανήτου καὶ τῶν βαθυτέρων αὐτοῦ μερῶν.

Πολλοὶ διηγοῦνται, ὅτι εἰς τινὰς σεισμούς, ὡς π.χ. εἰς τὸν τῆς Μεσσηνίας τοῦ 1886, παρατηρήθησαν καὶ φλόγες ἀναφυσώμεναι ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, ἄλλοι δὲ ἀναφέρουσιν, ὅτι εἶδον κατὰ τὴν στιγμήν τοῦ συγκλονισμοῦ ἀναλάμψεις ὁμοίας πρὸς ἀστραπάς. Περὶ τῶν φαινομένων τούτων πολλοὶ ἀμφιβάλουσι, διότι ἐν τῇ παρα-

χῆ ἐκλαμβάνουσί τινες ἄλλα φαινόμενα ὡς φλόγας. Δὲν εἶναι ὁμῶς καὶ ἀπίθανον, ὅτι φλόγες δυνατὸν νὰ αναφυσῶνται οὐ μόνον κατὰ τοὺς ἠφαιστειογενεῖς σεισμούς, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς τεκτονικούς, διότι ρήγματα σχηματίζονται εἰς μέγα διήκοντα βόθος, ἐν ᾧ ἀέρια συμπεπυκνωμένα ἐγκλείονται.

Κατὰ τινας παρατηρήσεις, οὐχὶ ὁμῶς καὶ λίαν ἀξιοπίστους, λέγεται, ὅτι καὶ τὰ ζῶα πρὸ τοῦ σεισμοῦ καταλαμβάνονται ὑπὸ ζωηρᾶς τινος ἀνησυχίας. Εἷς τινας δὲ χώρας, ἐν αἷς οἱ σεισμοὶ εἶναι ἀσυνήθεις, δίδουσι οἱ κάτοικοι μεγάλην προσοχὴν εἰς τὰς κινήσεις τῶν κατοικιδίων ζῶων, ὅπως προφυλάσσωνται ὑπὸ μελλόντων νὰ ἐπέλθωσι κραδασμῶν τοῦ ἐδάφους.

Παρ' ἡμῖν σύνηθες φαινόμενον κατὰ τοὺς σεισμούς εἶναι οἱ ὠρυγμοὶ τῶν κυνῶν. Πολύ πρὸ τοῦ σεισμοῦ τῆς Καλαβρίας (1783) κύνες καὶ ὄνοι ἐγένοντο περίφοβοι, περιτρέχοντες ὠρυόμενοι καὶ ὄγκωμενοι. Ἴπποι, βόες καὶ ἡμίονοι ἔτρεμον τύπτοντες διὰ τῶν ποδῶν τὴν γῆν καὶ ὑψοῦντες τὰ ὦτα, ὡς νὰ ἤκουον μακρόθεν ἔκτακτόν τι. Ἐπειδὴ δὲν εἶναι ὅλως ἀπίθανον, ὅτι τῶν ἰσχυρῶν τοῦ ἐδάφους κραδασμῶν προηγοῦνται τρόμοι τινὲς ἀσθενεῖς, δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι οὗτοι γίνονται αἰσθητοὶ ὑπὸ τῆς λεπτῆς ζῶων τινῶν αἰσθήσεως, ἣτις προκαλεῖ ἐν αὐτοῖς τὴν παρατηρηθεῖσαν ἀνησυχίαν. Τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι τὰ ζῶα καταλαμβάνονται ὑπὸ φόβου κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς καταστροφῆς, ὅπως καὶ οἱ ἄνθρωποι.

Λέγεται ὅτι οἱ σεισμοὶ ἐπιδρῶσιν καὶ ἐπὶ τοῦ ἐθνικοῦ τῶν λαῶν χαρακτήρος, π.χ. τῶν Ἑλλήνων, τῶν Ἰταλῶν καὶ τῶν Ἰσπανῶν, ὧν αἱ χώραι εἰς διηνεκῆ εὐρίσκονται χορὸν. Ἴσως εἰς τὸν ὑποχθόνιον τοῦτον χορὸν καὶ εἰς τὸ γλυκὺ κλίμα καὶ τὴν θαυμασίαν φύσιν πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν τὸν εὐθυμον τῶν Ζακυνθίων χαρακτήρα, οἵτινες, ἂν καὶ ἡ ἀγαπητὴ αὐτῶν πόλις εἶχε μεταβληθῆ τὸ 1893 εἰς ἐρείπια, δὲν ἐλησμόνουν καὶ τὰς εὐφυολογίας αὐτῶν καὶ ἀστειότητας.

« Γεωλογία »

Κωνσταντῖνος Μητσόπουλος

3. ΣΚΙΑΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΑΤΤΙΚΟΥ ΚΛΙΜΑΤΟΣ

Ἡ Ἀττικὴ κειμένη περὶ τὸν 38ον παράλληλον, ἐπὶ τῆς βορείου εὐκράτου ζώνης, μετέχει πολλῶν ἐκ τῶν κλιματολογικῶν πλεονεκτημάτων, δι' ὧν ἐπροικίσθησαν αἱ γλαυκὴ ὄσον καὶ χαρίεσσα τῆς Μεσογείου ἀκταί· περιβαλλομένη ὑπὸ καθαρᾶς καὶ διαυγοῦς ἀτμοσφαιρας, τὴν ὁποίαν περιλούει ἡ βαλασμάδος τῆς θάλασσης αὔρα καὶ ἀρωματίζει τῶν ἀνθοσπάρτων βουνῶν ἡ εὐώδης ἀναπνοή, ἀκτινοβολεῖ αἰωνίως τῆς μεσημβρινῆς καλλονῆς τὴν θέλγουσαν χάριν. Ἡ φιλομειδῆς κοὶ γελόεσσα φύσις αὐτῆς ἐμπνέει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν χαρὰν καὶ ὠθεῖ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ πρὸς τὴν ζωηρότητα, ἦν γεννᾷ τῆς φυσικῆς φαιδρότητος ἡ ἐπίδρασις.

Ἡ Ἀττικὴ εἶναι ἡ χώρα τοῦ φωτός καὶ τοῦ ἡλίου, ὁ τόπος τῆς αἰθρίας καὶ τοῦ αἰθέρος. Ἐναγκαλιζομένη ὑπὸ τῶν θερμῶν ἀκτίνων περιφλεγοῦς ἡλίου, κολυμβῶσα ἐντὸς πλημμύρας διαχύτου φωτός ἀπαστράπτει ἐντὸς τοῦ ἐκπάγλου κάλλους φωταυγοῦς αἰθέρος· ὑπὸ τὸ αἰώνιον μειδίαμα γλυκείας καὶ ἐπεράστου φύσεως ἐξωραίζεται ἐξαισιῶς, ἐμφανιζομένη πάντοτε ἐν τῇ αἴγλῃ ἑορτασίμου στολῆς, ὡσεὶ ἔτοιμος διὰ πανήγυριν !. . .

Ἡ διαύγεια τοῦ ἀέρος, ἡ πλημμύρα τοῦ φωτός, ἡ αἰθρία τοῦ οὐρανοῦ, ὁ πλοῦτος καὶ ἡ πολυτέλεια τῶν χρωμάτων, ἡ εὐκρίνεια καὶ ἡ λεπτότης τῶν γραμμῶν, ἡ ζωηρὰ ἀλλ' ἀρμονικὴ ἀντίθεσις τῶν σκιῶν πρὸς τὸ φῶς προσδίδουσιν εἰς τὰ τοπία αὐτῆς λαμπρότητα, ζῶην καὶ χάριν σπανίας ὠραιότητος. Τὰ πάντα ἐν αὐτῇ εἶναι φωτεινά, διαφανῆ, ἐλαφρά, εὐκρινῆ, αἰθέρια· τίποτε τὸ σκοτεινόν, τὸ θολόν, τὸ βαρὺ, τὸ συγκεχυμένον. Ἀπὸ τοῦ Σουνίου ἐφαίνετο ἡ Ἀθηνᾶ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, εἰς ἀπόστασιν δὲ ὀλίγων χιλιομέτρων ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν ἐξερχόμενοι, ἐντὸς μιᾶς τὸ πολὺ ὥρας, νομίζομεν ὅτι θὰ ἀνέλθωμεν ἐπὶ τῆς Πάρνηθος !

Πάντα τὰ διαγράμματα παρουσιάζονται εἰς εὐκρινεῖς καὶ ὠριμένες γραμμάς οὕτως, ὥστε αἱ μορφαὶ τῶν τοπίων νὰ ὑποπίπτωσιν εἰς τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ παρατηρητοῦ, οὐχὶ διὰ συγκεχυμένων καμπύλων, ὡς συμβαίνει ἐν Γερμανία, ἀλλ' ἐν ὀξυτάτῃ διαυγείᾳ. Ἐνεκὰ τούτου πάντα τὰ ἀντικείμενα φαίνονται μετατοπιζόμενα πολὺ πλησίον· ὁ ὕμηττός φαίνεται τόσον ἐγγύς, ὥστε οἱ ξένοι, οἱ μὴ συνειθισμένοι εἰς τὴν ὀπτικὴν ταύτην ἀπάτην, νομίζουσιν

ὅτι δύνανται νὰ ἀνέλθωσιν ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὴν κορυφὴν αὐτοῦ διὰ πρωϊνοῦ περιπάτου. Τὰ χρώματα ἐν Ἀθήναις δὲν τρέπονται ἔνεκα τῆς ὑγρότητος τοῦ ἀέρος πρὸς τὸ φαιὸν κυανοῦν, ἀλλ' ἐμφανίζονται ἐν τελείᾳ καθαρότητι. Ἰδιαιτέραν ὅλως ἐντύπωσιν προξενεῖ ἡ ὠραιότης καὶ ἡ λαμπηδὼν τῶν κυανῶν τοῦ οὐρανοῦ χρωμάτων, ἅτινα εἰσδύουσι βαθέως μέχρι τοῦ ὀρίζοντος, χωρὶς νὰ μεταβάλλωνται πλησίον αὐτοῦ, ὡς ἐν Γερμανίᾳ, εἰς τὸ λευκοειδὲς φαιόν.

Τοῦτο εἶναι αἰτία μεγάλως συντελοῦσα εἰς τὴν ἑξαρσιν τῆς πολυτελείας τῶν χρωμάτων τῶν ἑλληνικῶν τοπίων· διότι ὅλα τὰ ἀντικείμενα φαίνονται ὠραιότατα, συνεπείᾳ τῆς βαθύτητος τοῦ χρωματισμοῦ τοῦ περιβάλλοντος. Ἐφ' ὅσον τὸ λαμπρὸν τοῦτο κυανοῦν στίλβει μεταξὺ τῶν στύλων ἑλληνικοῦ ναοῦ ἢ διὰ μέσου τῶν αἰωρουμένων κορυφῶν τῶν φοινίκων, αἰσθάνεται τις ἑαυτὸν μεταφερόμενον εἰς τὸν μαγευτικὸν τῆς Ἀνατολῆς κόσμον καὶ λησμονεῖ ὑπὸ τὴν μεγαλοπρέπειαν αὐτὴν τοῦ φωτὸς καὶ τὸν πλοῦτον τῶν χρωμάτων ὅτι ἡ χώρα αὕτη στερεῖται ἀκριβῶς ἐκείνου, ὅπερ ἐν τῇ νεφελῶδι ἀτμοσφαίρᾳ τῆς Γερμανίας συντηρεῖ τὸ κυριώτερον αὐτῆς κόσμημα, τὴν πλουσίαν καὶ μεγαλοπρεπεῖ βλάστησιν (Νάουμαν Πάρτς).

Μετὰ τοῦ αὐτοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ ὁ Φίλιππον γράφων περὶ τοῦ φωτὸς καὶ τῶν χρωμάτων τῆς Ἑλλάδος λέγει : «Υπὸ τὴν ἀκτινοβολίαν τοῦ ἡλίου τὰ χρώματα τῆς χώρας περὶ τὰ μέσα τοῦ θέρους λάμπουσι μετὰ τόσης μεγαλοπρεπειᾶς, ὥστε δὲν δύναμαι νὰ τὰ παραστήσω, ἰδίως κατὰ τὰς πρωϊνὰς καὶ τὰς ἑσπερινὰς ὥρας, ἐνῶ κατὰ τὰς μεσημβρινὰς ἡ ἀτμόσφαιρα θολοῦται ὑπὸ τῆς ἀχλύος καὶ καθίσταται ἀδιαφανής. Ἰδίως περὶ τὴν ἑσπέραν πᾶσα γραμμὴ τῶν τοπίων φαίνεται ἐξ ἀπωτάτης ἀποστάσεως ἐν τοιαύτῃ ὀξύτητι, ὡς νὰ ἔχη κοπῆ διὰ μαχαίρας, καὶ πᾶσα ἀπόχρωσις ἢ παραλλαγή τοῦ ἐδάφους φαίνεται ὑπέρλαμπρος, εἶναι εἰκῶν ἀσυλλήπτου φανταστικότητος, ποικιλίας χρωματισμοῦ καὶ ὀξύτητος. Εἰς τοῦτο συντελεῖ ὅτι κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου τὸ παίγνιον τῶν χρωμάτων παραλλάσσει διαρκῶς».

Ἄλλ' ἐν Ἀττικῇ καὶ αὐταὶ αἱ φαλακραὶ πέτραι τῶν ἀφύτων ὁρέων περιβάλλονται διὰ χρωμάτων καταπληκτικῆς πολυτελείας. Τὴν ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος πεφημισμένην ὄψιν τοῦ Ὑμηττοῦ κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ὁ Βούρσιαν τάσσει μεταξὺ τῶν ὠραιότερων φυσικῶν φαινομένων, τὰ ὁποῖα δύναται τις νὰ ἴδῃ.

Ἐπιπέδον τὸ ἐπιπέδον τῶν ἑξήκοντα ὅρων, ὅταν ἀρχίζῃ νὰ δῦῃ ὁ ἥλιος, περιβάλλονται δι' ὠραιότητα ἐρυθροροδίνου χρώματος, ὅπερ βαθμηδὸν μεταπίπτει διὰ ποικιλωμάτων ἀποχρώσεων εἰς τὸ βαθύτατον ἰώδες· μόνον ὁ τὸ θέαμα τοῦτο ἀπολαύσας ἐννοεῖ ἐντελῶς τὸ τοῦ Ὀβιδίου: περὶ τῶν πορφυροχρῶν κλιτύων τοῦ πάντοτε ἀθηροῦ Ὑμηττοῦ.

Καλλιτεχνικὴ καὶ εὐπλαστος, πολυποίκιλος καὶ ἀρμονικὴ ὑπῆρξεν ἀνάκαθεν καὶ εἶναι πάντοτε καθ' ὅλας αὐτῆς τὰς διευθύνσεις ἢ Ἀττικὴ. Ἐκαστος λόφος τῆς ἀνοίγει περικαλλεῖς ὀρίζοντας· ἐκάστη πτυχὴ τοῦ ἀττικοῦ ἐδάφους ἀποκαλύπτει ποικίλας μαγευτικὰς εἰκόνας· ἕκαστον βῆμα ἐπ' αὐτῆς φέρει εἰς νέα θελκτικὰ πανοράματα.

Πρὸς μεσημβρίαν βλέπομεν ὑπὸ μορφήν μεγαλοπρεποῦς ποταμοῦ μαρμαίρουσαν τὴν γλαυκὴν ταινίαν τοῦ Σαρωνικοῦ, πλαισιοῦσαν ὡς κρυστάλλινον ἐνετικὸν πλαίσιον τὰς ἀκτὰς τοῦ Φαλήρου καὶ τοῦ Πειραιῶς· ἐντὸς δὲ τῶν κυανολεύκων τοῦ κόλπου κυμάτων φαίνονται κολυμβῶσαι ἡ Σαλαμίς καὶ ἡ Αἴγινα, ἐνῶ περαιτέρω ἐκ τῶν γαλανῶν τοῦ πελάγους κυμάτων ἀναδύονται ἀμυδρῶς πολλαὶ ἄλλαι ποικίλαι τὸ σχῆμα, τὸ μέγεθος καὶ τὴν χροίαν περικαλλεῖς νῆσοι τοῦ Αἰγαίου.

Εἰς τὸ βάθος ὑψοῦνται ἀποτόμως ὑπὲρ τὴν θάλασσαν κοσμοῦντα τὸν ὀρίζοντα τὰ κυανοβαφῆ βουνὰ τῆς Πελοποννήσου· κλείουσι καλλιτεχνικῶς εἰς ἰκανὴν ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς ἀπόστασιν τὸ διάστημα, καὶ ἀναπαύουσιν εὐαρέστως τοῦ θεατοῦ τὸ βλέμμα, ὅπως μὴ χάνηται βυθιζόμενον εἰς τὸ ἄπειρον.

Ὑπὸ τὰς καλλιτεχνικὰς κορυφογραμμὰς καὶ τὰς ἀρμονικὰς μορφὰς τῆς Πάρνηθος, τοῦ Πεντελικοῦ καὶ τοῦ Ὑμηττοῦ, ὑπὸ τὰς ποῦ μὲν δασοσκεπεῖς καὶ θαλεράς, ποῦ δὲ γυμνὰς καὶ ἰοχρούους κλιτύας τῶν ὠραίων τούτων ὁρέων, ὡς παρὰ τὸ μεγαλοπρεπὲς πλαίσιον κολοσιαιᾶς περικαλλοῦς εἰκονογραφίας, φαίνονται διεσπαρμένα τὰ θαλερὰ τῆς Κηφισιάς, τοῦ Ἀμαρουσίου, τοῦ Χαλανδρίου, τῶν Ἀχαρνῶν καὶ ἄλλα χωρία· ὀπισθεν δὲ καὶ ὑπεράνω τῶν χαμηλῶν ὀροσειρῶν τοῦ Αἰγάλεω καὶ τοῦ Κορυδαλλοῦ ὀρθοῦται ὑπερήφανος φέρων τὴν χιονόλευκον χειμερινὴν αὐτοῦ περιβολὴν ὁ Κιθαιρῶν· στίλβει ζωηρῶς ὑπὸ τοὺς ἀποχαιρετισμοὺς τῆς φευγούσης αὐγῆς, ἀκτινοβολεῖ ροδοδάκτυλος καὶ κροκόπεπλος, ὡς ἡ Ἡώς, ὑπὸ τὰς θωπείας τῶν πρώτων τοῦ ἡλίου ἀκτίνων.

Ἄλλὰ τὸ ἔμφυτον τῶν ἀττικῶν τοπιῶν γόητρον ἐξωραΐζουσι μετ' ἀπεριγράπτου χάριτος οἱ ποικιλόχροες τῆς ἀτμοσφαιρας φωτισμοί, ἡ λαμπηδὼν τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης, ἡ φωταύγεια τῶν πολυχρῶν τοῦ ἄστρου τῆς ἡμέρας δύσεων, καὶ μάλιστα ἡ γοητεύουσα τῶν ἀστροχιτῶνων καὶ σεληνοφεγγῶν νυκτῶν καλλονή. Ὑπὸ τὴν χρυσαυγῆ ἡλιακὴν ἀκτινοβολίαν καὶ τὸ βαθυκύανον τοῦ βελουδίνου οὐρανοῦ χρῶμα, τὰ ἤρεμα τοῦ Σαρωνικοῦ νερά ποικίλλουσι καὶ χαράσσουσι, ὡς παμμέγιστον τοπογραφικὸν χάρτην ἀπειράριθμοι μικροὶ ρύακες, ποῦ μὲν γλαυκοὶ ἢ πράσινοι, ποῦ δὲ λευκοὶ ἢ κίτρινοι· ἀνήκουσιν εἰς ὅλας τὰ βαθμίδας τῆς θαλασσίας χρωστικῆς κλίμακος καὶ φέρουσιν ὅλους τοὺς τόνους αὐτῆς· παράλληλοι καὶ κάθετοι, εὐθύγραμμοι καὶ καμπύλοι, διαρκῶς μεταμορφούμενοι καὶ βαθμηδὸν μεταχρωματιζόμενοι προσδίδουσιν εἰς τὸ αἰώνιον τῆς θαλάσσης μειδίαν τὴν καλλιτεχνικὴν ποικιλίαν τῶν χρωμάτων καὶ τῶν σχημάτων τὸ θέλητρον.

Ὑπὸ τὸ νυκτερινὸν τῆς ἀνατελλούσης σελήνης φέγγος τὰ ἔλαφρά τοῦ Σαρωνικοῦ κύματα στίλβουσιν, ὡς ἀπέραντον μωσαϊκὸν ἐκ πολυχρῶν πολυτίμων λίθων· ἀπειράριθμοι σάπφειροι, σμάραγδοι, ἀμέθυστοι καὶ λαμπαδάμαντες ἀκτινοβολοῦσι, κυμαινόμενοι ἐπὶ τῆς ψηφιδωτῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης· ὀλόκληρος δὲ ὁ Σαρωνικὸς κατὰ τὴν στιγμήν τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου λαμβάνων βαθμηδὸν τὰς διαφόρους ἀποχρώσεις τῆς ἐρυθρᾶς κλίμακος παρουσιάζει ὄψιν φλεγομένης θαλάσσης, περιφλεγοῦς ὠκεανοῦ.

Καὶ ὅταν αἱ τελευταῖαι τοῦ φεύγοντος ἄστρου τῆς ἡμέρας ἀκτῖνες ἐκλείψωσι, καὶ ὅταν καὶ αὐτὸ τὸ ἀμυδρὸν τοῦ λυκόφωτος γλυκὺ φέγγος σβεσθῆ, ἡ ἄπειρος τοῦ ἐνάστρου οὐρανοῦ φωταγία, ὅστις κατὰσπαρτος ἐξ ἀπείρων ἡλιακῶν κόσμων ἐκπέμπει ποικιλοχρόους σπινθηρισμούς, μαγεύει τὸ ὄμμα· πρὸ τῆς θέας τοιοῦτου οὐρανοῦ, ὑπὸ τὰς ἀβρὰς θωπείας δροσερᾶς αὔρας ἢ τὴν εὐχάριστον θερμοκρασίαν ξηρᾶς καὶ νηνέμου ἀτμοσφαιρας, αἱ ἀττικαὶ νύκτες προσλαμβάνουσιν ἕκτακτον γοητείαν καὶ ἀπερίγραπτον μεγαλεῖον· τὸ μαγευτικὸν θέλητρον τῶν τοιούτων νυκτῶν, πανταχόθεν ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου εἰσδύον, θέλγει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἥτις μεθύσκουσα ἐξ ἡδονῆς πτερυγίζει θριαμβευτικῶς πρὸς τὰ ἰδεώδη ὕψη καὶ φέρεται μετέωρος ἐν ἐνθουσιασμῷ πρὸς ἄλλους κόσμους ! Οὐδὲν μεγαλοπρεπέστερον μιᾶς θερνῆς ἀττικῆς νυκτός, ὅταν ὁ τοπικὸς ἄνεμος ἔλαφρά πνέων φέρῃ

βαλσαμώδη αὔραν, οἱ δὲ ἀστέρες ἐκπέμπωσι φῶς, ὅπερ σπανίως φαίνεται εἰς ἄλλα κλίματα.

Καὶ ἡ τοιαύτη χώρα δικαίως ἐτέθη ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ἀκτινοβόλου παρθένου, τῆς προσωποποιούσης τὴν διαύγειαν τοῦ αἰθρίου ἀέρος, τῆς γλαυκώπιδος τοῦ Διὸς κόρης, τῆς θεᾶς τοῦ φωτός καὶ τῆς λάμπεως, τοῦ πνεύματος καὶ τῆς δρόσου, τῆς σκέψεως καὶ τῶν τεχνῶν· καὶ διὰ τοῦτο ἡ Ἄγραυλος καὶ Πάνδροσος Ἀθηνᾶ, ἥς τὸ ἀστραπηβόλον βλέμμα ὑπῆρξε τόσον ἐξαιρετικῶς εὐμενὲς καὶ τὸ φαιδρὸν μειδίαμα τόσον ἐκτάτως γλυκὺ πρὸς τὴν Ἀττικὴν, ἐγένετο τὸ εἶδωλον τῆς ἀθηναϊκῆς λατρείας, ἡ ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα τῆς δεσποζούσης ἐν Ἀττικῇ φυλῆς, συμβολίζουσα τὴν φύσιν, εἰκονίζουσα τὸ κλίμα καὶ παριστώσα αὐτὸ τοῦτο τὸ δαιμόνιον καὶ τὴν δημιουργὸν δύναμιν τοῦ τόπου· καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διός, ἐν τῶ μέσῳ ἀστραπῶν καὶ βροντῶν, χρυσῆς βροχῆς καὶ φωτεινῶν ἀκτίνων ἐξεληθούσα σεμνὴ καὶ φωτοβόλος θεότης, ἡ ὑπενθυμίζουσα τὴν ἀναλαμπὴν καὶ τὸν κατοπτρισμὸν τῶν χρυσῶν τοῦ Σαρωνικοῦ κυμάτων Τριτογένεια, ἡ ἐν τῇ πυρακτούσῃ τῶν γλαυκῶν ὀφθαλμῶν τῆς ἀκτινοβολίᾳ ἐκδηλοῦσα τὴν τραχύτητα τοῦ θερινοῦ τῆς Ἀττικῆς καύσωνος καὶ τὴν φωτοβόλον λαμπρότητα τοῦ γλαυκοῦ τῆς Ἀττικῆς οὐρανοῦ, ἐπολιτογραφήθη ἐν Ἀττικῇ γενομένη Ἀθηναία ἢ Ἀθηνᾶ.

Ἦρκει νὰ στρέψωσι τὰ βλέμματα αὐτῶν οἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ τῆς ἐν τῇ Ἀκροπόλει παντοδυνάμου ἐγχωρίου θεότητος πρὸς τὰς φυσικὰς καλλονὰς τῆς πατρίδος των, διὰ νὰ ἀνακαλύψωσιν εἰς τὰς ζωτικὰς δυνάμεις καὶ τὰ προτερήματα ταύτης τὰς ιδιότητας καὶ τὰς ἀρετὰς ἐκείνης ἥρκει νὰ ἀτενίσωσι τὴν Ἀττικὴν, εἰς τὴν φύσιν τῆς ὁποίας ἀπέδιδον τὴν ζωηρότητα τοῦ πνεύματος καὶ τὴν μεγαλοφυΐαν τῆς φυλῆς των, διὰ νὰ αἰσθανθῶσι τὴν Παλλάδα πανταχοῦ παροῦσαν, ἐν τῇ λάμπει τοῦ φωτός, ἐν τῇ διαυγείᾳ τοῦ ἀέρος, ἐν τῇ στίλβῃ τοῦ γλαυκοῦ οὐρανοῦ, ἐν τῇ εὐκρινείᾳ καὶ τῇ λεπτότητι τῶν γραμμῶν τοῦ ὀρίζοντος, ἐν τῇ δροσερότητι καὶ τῇ καλλονῇ τῆς ὄλης φύσεως τῆς χώρας των.

«Τὸ κλίμα τῆς Ἑλλάδος», τ. Β΄

Δημήτριος Αἰγινήτης

4. Η ΔΗΜΟΣΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ

Α' — Τὰ δημόσια ἔργα

α') Ἡ περὶ τῶν δημοσίων ἔργων ἀντίληψις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Σήμερον ὀμιλοῦντες περὶ δημοσίων ἔργων πόλεως τινος ἀποβλέπομεν πρὸ παντός εἰς τὴν ἐπὶ τῇ βάσει σχεδίου ρυμοτομίαν, εἰς τὴν συντήρησιν τῶν ὁδῶν, τὴν ὕδρευσιν, τὴν ἐγκατάστασιν δικτύου ὀχετῶν, τὸν φωτισμὸν κλπ. Τοιαύτη ἦτο περίπου ἡ ρωμαϊκὴ ἀντίληψις, μέχρι δὲ τινος ἀκόμῃ καὶ ἡ τῆς Ἑλληνιστικῆς περιόδου, οὐχὶ δ' ὅμως καὶ ἡ τῶν κλασσικῶν χρόνων, καθ' οὓς ἀπέβλεπον πρὸ παντός εἰς τὸν καλλωπισμὸν τῆς πόλεως, ἰδίᾳ διὰ ναῶν, ἀγαλμάτων καὶ ἀναθημάτων. Ἐντεῦθεν δύο τινά :

Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἔστερεῖτο σχεδίου καὶ ρυμοτομίας· ὑπὲρ στρώσεως καὶ φωτισμοῦ τῶν ὁδῶν ἐλάχιστα ἔδαπάνη· αὐτὴ ἡ ὕδρευσις ἦτο ἀνεπαρκής· πολλοὺς δ' αἰῶνας ἀπὸ τοῦ Περικλέους ἡ εἰσοδα maxima ἐκίνει τὸν θαυμασμὸν τῶν ἐπισκεπτομένων τὴν Ρώμην προγόνων ἡμῶν. Ταῦτα ἐξηγοῦσιν ἐν μέρει τὰς φοβερὰς φθοράς, ἃς ἐπήνεγκον οἱ λοιμοὶ ἐπὶ πληθυσμοῦ ἄγοντος κατὰ τ' ἄλλα λίαν ὑγιεινὴν δίαιταν.

Τοῦναντίον τὰ εἰς θρησκευτικοδιακοσμητικὰ μνημεῖα δαπανηθέντα — ἐν παραβολῇ πρὸς τὸ σύνολον τῶν προόδων — ὑπερηκόντισαν πάσας τοιαύτης φύσεως νεωτέρας δαπάνας συμπεριλαμβανόμενων καὶ τῶν γενομένων ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος Γ' χάριν τῶν Παρισίων.

β') Ἡ πολιτικὴ τοῦ Περικλέους. Αἱ δαπάναι αὗται συνδυάζονται δικαίως πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ Περικλέους, διότι καὶ ἡ πρωτοβουλία τῆς τοιαύτης πολιτικῆς ἀνήκει εἰς αὐτὸν καὶ ἡ πραγματοποιήσις τῆς ἐν τοῖς κυριωτέροις σημείοις εἰς αὐτὸν ὀφείλεται· ἀπὸ δὲ τοῦ θανάτου αὐτοῦ μέχρι τοῦ ρήτορος Λυκούργου, ἐξαιρέσει τοῦ ναοῦ τοῦ Ἡφαίστου καὶ τοῦ Ἐρεχθείου, ὧν ἡ ἀνέγερσις ἀποτελεῖ ἄμεσον συνέχισιν τῆς πολιτικῆς του, ὀλίγα μεγάλα ἔργα συνετελέσθησαν.

Αἱ σποραδικαὶ καὶ τμηματικαὶ πληροφορίες, ἃς δίδουσιν αἱ ἐπιγραφαί, δὲν ἐπιτρέπουσι ν' ἀποφανθῶμεν μετ' ἀσφαλείας περὶ

τοῦ συνόλου τῶν ὑπὸ τοῦ Περικλέους δαπάνηθέντων. Ταῦτα ὑπολογίζονται κοινῶς μεταξύ 6—8 χιλιάδων τάλαντων.

Ἄλλὰ καὶ ἂν δεχθῶμεν τὸν πρῶτον ἀριθμὸν, πάλιν εὐρισκόμεθα πρὸ δαπάνης, ἥτις ἰσοδυναμεῖ πρὸς 200 - 300 ἑκατομμύρια προπολεμικῶν δραχμῶν καὶ ἥτις φαίνεται ἔτι μᾶλλον ὑπέρογκος, ὅταν ἀναλογισθῶμεν ὅτι τὰ τακτικά ἐνιαύσια ἔσοδα τῶν Ἀθηναίων πρὸ τῆς αὐξήσεως τοῦ φόρου τῶν συμμάχων περιεστρέφοντο περὶ τὰ χίλια τάλαντα.

γ) Κρίσεις περὶ τῆς πολιτικῆς τοῦ Περικλέους. Τοιαῦτα δαπάναι, μὴ ἀμέσως παραγωγικαὶ καὶ ὑπερβαίνουσαι τὸ ἔξαπλάσιον τοῦ τακτικοῦ προϋπολογισμοῦ, μόνον ἐν ἀπολύτῳ μοναρχίᾳ θὰ ἠδύναντο νὰ πραγματοποιιῶνται ἄνευ ἀντιδράσεως. Ὄντως δ' ἀπετέλεσαν τὸ ἔδαφος, ὅπερ οἱ διαδεχθέντες τὸν Κίμωνα ὀλιγαρχικοὶ ἐξέλεξαν, ὅπως πολεμήσωσι τὸν Περικλέα. Περιττὸν νὰ ὑπομνήσωμεν ἐνταῦθα τὰς περιπετείας πάλης βιαιοτάτης, ἧς θύματα ἔπεσαν καὶ τινες τῶν περὶ τὸν Περικλέα νικητῶν καὶ ἧς αἱ λεπτομέρειαι εὗρηνται ἐν πάσῃ, ὅπωςδῆποτε πλήρει, ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ. Ἀπὸ δημοσιονομικῆς ἀπόψεως δύο τινὰ κυρίως προσάπτονται εἰς τὸν Περικλέα: α) ὅτι χρήματα καταβαλλόμενα ὑπὸ τῶν συμμάχων πρὸς ἔθνικούς ἀγῶνας κατηνάλισκεν εἰς δαπάνας πολυτελείας καὶ εἰς τὸ καλλωπίζειν τὸ Ἄστυ «ὥσπερ ἀλαζόνα γυναῖκα», β) ὅτι ὑπῆρξεν εἰσηγητῆς τοῦ πολιτειακοῦ σοσιαλισμοῦ, ἐπιχειρῶν ἔργα οὐχὶ διότι ἔκρινε ταῦτα χρήσιμα, ἀλλ' ὅπως παράσχη ἔργασίαν εἰς πολίτας, ὧν ἄλλοι μὲν ἐγκατέλειπον τοὺς ἀγρούς, ἄλλοι δὲ κακῶς ἐθισθέντες ἔπαυσαν ὄντες «σώφρονες καὶ αὐτουργοὶ» καὶ ἠξίωσαν τοῦ λοιποῦ νὰ ζῶσιν εἰς βάρος τῆς πολιτείας.

Ἀρχόμενοι ἀπὸ τοῦ δευτέρου τούτου σημείου παρατηροῦμεν ὡς πρὸς μὲν τὴν ἐκ τῶν ἀγρῶν μετανάστευσιν, ὅτι αὕτη ὠφέιλετο ἐν μέρει τοῦλάχιστον εἰς ἄλλους, γενικωτέρους, πλουτολογικούς λόγους, ὡς πρὸς δὲ τοὺς ἐν τῇ πόλει θῆτας, τοὺς προλεταρίους τοῦ Ε' αἰῶνος, ὅτι ἡ περὶ συντηρήσεως αὐτῶν μέριμνα ἐπεβάλλετο, διότι ἡ τάξις αὕτη εἶχεν ἀπὸ τῆς ἐν Σαλαμῖνι μάχης ἐπιδοθῆ εἰς τὰ ὄπλα καὶ ἐτρέφετο ἀπὸ τῶν πολέμων· ὅθεν κλειομένης ὀριστικῆς εἰρήνης τῇ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐξεύρη μόνη καὶ ἀμέσως τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Ἀφ' ἑτέρου, ἂν σὺν τῷ χρόνῳ οἱ φιλόπονοι καὶ ὑπερήφανοι Σαλαμινο-

μάχοι μετεβλήθησαν εἰς ὄχλον πολυπράγμονα καὶ ἄργόν, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὰς μισθοφορίας καὶ τὰς διανομάς, αἵτινες εἴθισαν αὐτοὺς νὰ ζῶσιν ἐν ἀργίᾳ· τὰ δημόσια ἔργα τούναντίον ἔτρεπον τὸν λαὸν πρὸς τὴν ἐργασίαν, καθιστῶντα μάλιστα αὐτὸν εἰδικὸν εἰς τέχνας, αἵτινες ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσι βραδύτερον. Τὸ μόνον, λοιπόν, ὑπολειπόμενον ἐκ τῆς δευτέρας κατηγορίας εἶναι ὅτι ἡ ἐγκαινισασθεῖσα πολιτικὴ ἐξωκείωσε τοὺς Ἀθηναίους πρὸς τὴν ἀντίληψιν ὅτι ἡ πολιτεία ὤφειλε νὰ μὴ ἀφήσῃ αὐτοὺς νὰ λιμώττωσιν, ἀλλὰ καὶ ἡ γνώμη αὕτη φαίνεται χρονολογουμένη ἀπὸ ἀρχαιοτέρας ἐποχῆς, οὕσα δὲ συμφυῆς πρὸς τὴν κρατοῦσαν δόξαν περὶ τῶν καθηκόντων τῆς πολιτείας, δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀντιστάθμισμα τῶν ὑπερόγκων ταύτης δικαιωμάτων.

Ἡ πρώτη κατηγορία εἶναι σοβαρωτέρα· παρ' ὅσα ἔλεγεν ὁ Περικλῆς ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐξασφαλίζοντες τοὺς συμμάχους ἀπὸ τῶν κινδύνων, δι' οὓς οὗτοι κατέβαλλον τοὺς φόρους, εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ διαθέτωσι τὰ καταβαλλόμενα χρήματα κατὰ τὸ δοκοῦν, παραμένει ἀληθές ὅτι ἡ τοιαύτη τῶν χρημάτων διάθεσις καθιστῶσα ἀπτότερον τὸ γεγονός ὅτι οἱ σύμμαχοι εἶχον κατ' οὐσίαν μετατραπῆ εἰς ὑποτελεῖς, ἐψύχρανε τούτους καὶ ὑπῆρξεν ἐν τῶν αἰτίων τῆς ἐξεγέρσεως αὐτῶν. Προσθετόν δ' ὅμως, ὅτι μικρὰ σχετικῶς ὑπῆρξεν ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ· πολλῶ μᾶλλον πιεστικὴ ἐφάνη εἰς τοὺς συμμάχους ἡ ὑποχρέωσις νὰ δικάζωνται ἐν Ἀθήναις, καὶ ἰδίᾳ ἡ αὔξησις τῆς φορολογίας ἐπὶ Κλέωνος· ὀρθῶς δ' ὁ Στήβενσον παρατηρεῖ ὅτι ὁ Περικλῆς ἐξηγόρασε τὴν πρὸς τὰ δημόσια ἔργα ἄκραν αὐτοῦ ἐλευθεριότητα διὰ τῆς συνέσεως, ἣτις ἐκράτησεν ἐν τῇ λοιπῇ αὐτοῦ διοικήσει καὶ ἣτις τῷ ἐπέτρεψε, καίτοι ἀνεσχημάτισε τὸν θησαυρόν, νὰ μὴ προβῆ εἰς αὔξήσεις τοῦ φόρου, πιθανῶς δὲ καὶ νὰ ἐλαττώσῃ τοῦτον.

Ἄλλὰ τέλος καὶ ἂν δεχθῆ τις ὅτι ἐκ τῶν κτισμάτων τοῦ Περικλέους ἐπῆλθε πολιτικὴ τις ζημία, πάντως αὕτη δὲν ἰσοφαρίζει τὴν ὠφέλειαν, ἣτις προέκυψε κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων, αἰῶνας δ' ὕστερον ὑπὲρ πάντων τῶν Ἑλλήνων, ἐκ μνημείων, ἅτινα δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς τὸ Παλλάδιον τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὁ Περικλῆς ἀνεδείχθη καλὸς προφήτης, ὅτε ἔλεγεν ὅτι « δόξα αἰδίου » θά προκύψῃ ἐκ τῶν οἰκοδομημάτων διὰ τὴν πόλιν.

Πρὸς τούτοις ἐκ τῶν ἀθηναϊκῶν μνημείων ἐπήγασαν ἀμεσώ-

τερα ὠφελήματα. Πολὺ ταχέως ἡ ἐπίσκεψις τῶν Ἀθηναίων ἐθεωρήθη ὡς ἀπαραίτητος εἰς πάντα μεμορφωμένον Ἕλληνα, ἐκ δὲ τῆς συρροῆς τόσων ξένων ἐν τῷ Ἄστει ἐπορίζοντο πλεῖστα κέρδη καὶ δημόσιον καὶ ἰδιῶται.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται ὅτι, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν περὶ τὰ δημόσια ἔργα διχογνωμίαν, κλίνομεν μᾶλλον πρὸς τὸ μέρος τοῦ Περικλέους. Ταύτην δὲ τὴν γνώμην ἔχομεν καὶ δι' ἄλλον λόγον: Φρονοῦμεν πράγματι ὅτι, ὅπως κρίνη τις περὶ ὠρισμένης πολιτικῆς, πρέπει πρῶτον νὰ ἐξετάσῃ ταύτην μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. Τοῦτου θεέντος εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι, ὁσάκις ἡ ἰδέα τῆς πολιτείας συγχέεται πρὸς τὴν τῆς πόλεως (τοῦτο δὲ συνέβη οὐ μόνον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ τὴν Ἀναγέννησιν), ἡ τοπικιστικὴ χροιά, ἣν λαμβάνει ὁ πατριωτισμός, προσδίδει εἰς τὰς δαπάνας τὰς τεινούσας πρὸς καλλωπισμὸν καὶ ἀνάδειξιν τῆς πόλεως χαρακτηριστῆρα πατριωτικοῦ καθήκοντος, ὃν δὲν ἔχουσι σήμερον αὐται.

Διὰ τὸν Ἀθηναῖον, ὅπως μετέπειτα διὰ τὸν Φλωρεντῖνον καὶ τὸν Βενετόν, τὸ νὰ εἶναι ἡ πόλις του «καλὴ καὶ μεγάλη» ἦτο ζήτημα ἔθνικῆς φιλοτιμίας· ὁ δὲ θρησκευτικὸς χαρακτήρ, ὃν κατὰ τὸν μεσαιῶνα, ὅπως καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι, εἶχον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ αἰὶ οἰκοδομαί, συνέτεινεν εἰς τὸ νὰ χαλαρῶνται καὶ αἰ ἀντιρρήσεις τῶν συντηρητικωτέρων.

Β' — Τὰ μεταλλεῖα τοῦ Λαυρίου

α') Ἐξέλιξις τῶν λαυρευτικῶν πρὸσόδων. Εἶπομεν ἀνωτέρω ὅτι πλὴν τῶν Ἀθηναίων, μόναι δύο ἄλλαι Ἑλληνίδες πόλεις ἐκαρπώθησαν σπουδαία ἔσοδα ἐκ τοῦ ὑπεδάφους αὐτῶν, ἡ Σίφνος δηλαδὴ καὶ ἡ Θάσος, καὶ ὅτι δι' ἀμφοτέρας ἡ πηγὴ αὐτῆ πλούτου ὑπήρξε παροδική. Τούναντίον κατὰ τοὺς ἀπασχολοῦντας ἡμᾶς Ε' καὶ Δ' αἰῶνας τὰ μεταλλεῖα τοῦ Λαυρίου διεδραμάτισαν μονιμώτερον πῶς παράγοντα τῆς ἀθηναϊκῆς οἰκονομίας, ἀλλὰ καὶ τούτου ἡ σημασία ὑπέστη πολλὰς διακυμάνσεις.

Ὡς γνωστὸν ἐκ τῆς ἱστορίας, τὸ Λαύριον ἔλαβε σπουδαιότητα μόνον ἀπὸ τοῦ 483, δηλαδὴ ἀπὸ τῆς ἀνακαλύψεως πλουσιωτάτων μεταλλείων ἐν Μαρωνείᾳ. Ἡ περίνοια τοῦ Θεμιστοκλέους, πείσαντος

τούς Ἀθηναίους νὰ μὴ διανεμῶνται αἱ πρόσοδοι μεταξύ τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ νὰ διατίθενται ὑπὲρ τοῦ στόλου, συνετέλεσεν ὥστε ἡ ἀνακάλυψις αὕτη νὰ ἔχη μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τὰς τύχας τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Αἱ πρῶται μετὰ τὸ 483 ἀποδόσεις, ἀναμφισβήτητως μεγάλαι, δὲν εἶναι γνωσταὶ μετ' ἀκριβείας.

Ἐπελογίσθη ὅτι τὸ δημόσιον ἐρχοῦτο 100 ἕως 50 τάλαντα κατ' ἔτος· πιθανὸν τὸ ἔσοδον νὰ διεκυμάνθη μεταξύ τῶν δύο τούτων ποσῶν μὲ τάσιν πρὸς ἐλάττωσιν. Μετὰ τὰ μέσα τοῦ Ε' αἰῶνος παρετηρήθη πράγματι χαλάρωσις τῆς παραγωγῆς· ἀλλ' αὕτη φαίνεται τι μικρὸν ἀπέναντι τῆς συμφορᾶς, ἣτις παρ' ἀπάσας τὰς ὀχυρώσεις ἐν Σουνίῳ, Θορικῷ καὶ Ἀναφλύστῳ προέκυψεν ἐκ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου.

Ἡ ἐκμετάλλευσις τῶν ἀργυρείων ἐγένετο διὰ κατωτέρου ποιοῦ ἀνδραπόδων, ἅτινα ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις δούλους ἔπασχον πολλά· διὰ τοῦτο δέ, εὐθύς ὡς ἐγκατέστη ὁ ἐχθρὸς ἐν Δεκελείᾳ, κατέφυγον ἱλαδὸν πρὸς τοὺς συμμάχους· ἢ δ' ἀπορία ἀργύρου, εἰς ἣν περιῆλθον οἱ Ἀθηναῖοι, δύναται νὰ κριθῆ ἐκ τοῦ ὅτι κατὰ μὲν τὸ 407 ἔκοψαν χρυσᾶ, κατὰ δὲ τὸ 406 ὑπόχαλκα νομίσματα.

Ὁ μαρασμὸς οὗτος παρετάθη πέρα τῶν προκαλεσάντων αὐτὸν αἰτίων· ὅτε δὲ τὸ 355 ὁ Ξενοφῶν προσεπάθει ἐν εἰδικῇ συγγραφῇ νὰ ἐξεύρη νέας διὰ τὴν πατρίδα του προσόδους, ὁ νοῦς αὐτοῦ ἐστράφη πρὸς τὸν «θησαυρὸν χθονός», ὃν εἶχεν ὑμνήσει ὁ Αἰσχύλος, καὶ ἐκ τούτου κυρίως ἤλπισε τὴν ἀποκατάστασιν τῶν οἰκονομικῶν τῆς πατρίδος. Ὡς ἀναπτύσσεται ἐν ἐπιμέτρῳ Γ', ἐν ᾧ τὰ ἐν τοῖς «Πόροις» προτεινόμενα ἐκτίθενται καὶ συζητοῦνται ἐν πλάτει, αἱ ἐλπίδες αὗται ἦσαν ὑπερβολικαί, ἀλλὰ δὲν ἐστεροῦντο παντελῶς βάσεως. Πράγματι τὰ μεταλλεῖα τοῦ Λαυρίου, ἂν δὲν ἦσαν ἀνεξάντλητα, ὡς ἐφρόνει ὁ Ξενοφῶν, ἦσαν ὅμως ἐπιδεκτικὰ πλουσίας ἀποδόσεως· ἀπόδειξις δὲ τούτου εἶναι ἡ μετ' ὀλίγον ἐκδηλωθεῖσα ἀναβίωσις τῆς παραγωγῆς, ἡ πιστοποιουμένη ὑπὸ τῶν πολυαριθμῶν «μεταλλικῶν λόγων» τῶν ἐτῶν 345 - 323 καὶ τῶν κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν σχηματισθεισῶν μεγάλων περιουσιῶν ὑπ' ἀνδρῶν συνδεομένων πρὸς τὸ Λαύριον· ὁ Ἀρνταγιὸν ὑποθέτει μάλιστα ὅτι ἡ ἐπὶ Λυκούργου αὔξεισις τῶν δημοσίων προσόδων εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς μεθοδικωτέρας ταύτης τοῦ Λαυρίου ἐκμεταλλεύσεως.

β') Βεβαίωσις τῆς ἐκ τοῦ Λαυρίου προσόδου. Ὁ Μπέκκ, καί μετ' αὐτὸν πολλοὶ συγγραφεῖς, βασιζόμενοι εἰς χωρίον τι περισωθὲν ὑπὸ τοῦ Σουίδα, εἰκάζουσιν ὅτι, ὅπως βραδύτερον ἐν τῇ Ρωμαϊκῇ αὐτοκρατορίᾳ, οὕτω καὶ ἐν Ἀθήναις τὸ κράτος εἰσέπραπτεν ὠρισμένον ποσὸν τοῦ ἐξαγομένου μετάλλου.

Ὁ Ἀρνταγιὸν ὁμως δὲν παραδέχεται τὴν γνώμην ταύτην, διότι α') πάντα τὰ ἄλλα κείμενα δεικνύουσιν ὅτι ἐγένετο ἐκχώρησις ἀντὶ ὠρισμένου τιμήματος, β') ἡ θεωρία αὕτη ὑποθέτει ἔλεγχον τῆς παραγωγῆς, ἀρχὴ δὲ παραπλησίᾳ πρὸς τοὺς Ρωμαίους procuratores τῶν μεταλλείων δὲν ἀπαντᾷ ἐν Ἀθήναις, γ') τὸ ποσοστὸν $1/24$, καθ' ἑαυτὸ πολὺ εὐτελές, δὲν ἀνταποκρίνεται καὶ εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ Λαυρίου· πράγματι ἐπὶ τῇ βράσει τούτου, ὅπως εἰσπραχθῶσιν 100 τάλαντα ἐντὸς ἔτους, θὰ ἀπηρείτο παραγωγὴ 2.400 ταλάντων, ἧτοι 62.000 χιλιογράμμων ἀργύρου. Τὴν ἐπιχειρηματολογίαν ταύτην ὁ ἀείμνηστος Ν. Γ. Πολίτης ἐνίσχυσε μεγάλως παρατηρήσας: «Ὅτι ὁ μισθωτὴς ἐτέλει τὴν εἰκοστὴν τετάρτην, ὡς παραδέχεται ὁ Γίλμπερτ, μοὶ φαίνεται ἀσυμβίβαστον πρὸς τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐμισθοῦντο τὰ μέταλλα ἐν Ἀθήναις. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, οἱ πωληταὶ ἐπώλουν τὰ μέταλλα μετὰ τοῦ ταμίου τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν ἐπὶ τὸ θεωρικὸν ἐνώπιον τῆς βουλῆς καὶ κατεκυροῦντο, ὡς εἰκός, εἰς τὸν πλειοδοτήσαντα.

Ὅθεν δὲν ἦτο δυνατὸς ὁ ὀρισμὸς ἐκ τῶν προτέρων τοῦ αὐτοῦ τιμήματος, τῆς εἰκοστῆς τετάρτης, ὡς κανονικοῦ μισθώματος, διότι τοῦτο ἀναγκαίως ἦτο διάφορον κατὰ λόγον τοῦ εἰς ἄργυρον πλοῦτου τοῦ μισθουμένου χωρίου. Ἀλλὰ τὸ τέλος ἐτάσσετο εἰς τὰς καινοτομίας ὧν ἄδηλος ἐκ τῶν προτέρων ἡ παραγωγὴ, σαφῶς δέ, νομίζω, δηλοῦται τὸ πρᾶγμα παρὰ Σουίδα· αὐταὶ δ' αἱ καινοτομίαι εἶναι πιθανῶς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους λεγόμενα συγκεχωρημένα μέταλλα».

Ὁ Μπόσπορτ διατυποῖ γνώμην, ἣτις συμβιβάζει τὰς δύο θεωρίας, καθ' ὅσον δέχεται ὅτι οἱ μισθωταὶ ἐκτὸς καθωρισμένου ἐνιαυσίως ποσοῦ κατέβαλλον καὶ φόρον κυμαινόμενον ἀναλόγως τῆς παραγωγῆς. Τὸ πρᾶγμα θεωρητικῶς δὲν ἀποκλείεται, ἀλλὰ προκειμένου περὶ Ἀττικῆς ἡ θεωρία χρῆζει κρεισσόνων ἀποδείξεων. Δυνατὸν πρὸς τούτοις τὸ χωρίον τοῦ Σουίδα νὰ ἐξηγηθῇ καὶ ἄλλως. Ἀντιθέτως πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Μπέκκ φαίνεται ὅτι ὑπῆρχον ὀλίγα ἀληθῶς μεταλλεῖα ἀνήκοντα εἰς ἰδιώτας, διὰ ταῦτα δ' ἐνδε-

χόμενον νὰ ἐκράτει φορολογίαν ἐπὶ τοῦ παραγομένου μεταλλεύματος, ὅποτε καὶ δυνατὸν αὕτη ν' ἀνήρχετο εἰς τὸ ποσοστὸν, περὶ οὗ ὀμιλεῖ ὁ ἡμέτερος λεξικογράφος, ἦτοι εἰς τι πλέον τῶν 4 %.

γ') Ἡ κεφαλαιώδης σημασία τοῦ μεταλλικοῦ παράγοντος. Ὑπεμνήσθη ἀνωτέρω ὅτι χάρις εἰς τὰ μεταλλεῖα τῆς Μαρωνείας οἱ Ἀθηναῖοι ἠδυνήθησαν νὰ ναυπηγήσωσι τὸν στόλον, ὅστις ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα ἐν Σαλαμῖνι, καὶ ὑπεδείχθη ὅτι ἢ περὶ τὸ τελευταῖον τρίτον τοῦ Δ' αἰῶνος δημοσιονομικὴ αὐτῶν ἀνάρρωσις ἀποδίδεται ὑπὸ τινων ἐν μέρει εἰς ἀναβίωσιν τῆς λαυρευτικῆς βιομηχανίας, κατὰ τὰς ὑποδείξεις τοῦ Ξενοφῶντος, περὶ ὧν ἐπίσης ὠμιλήσαμεν. Δυστυχῶς διὰ τὰς Ἀθήνας, πρὶν ἢ τὰ σχέδια τῶν «Πόρων» ἐφαρμοσθῶσιν ἐν Ἀττικῇ, ἐπραγματοποιεῖ ταῦτα ἐπὶ ἄλλου ἐδάφους οὐχὶ βραδέως καὶ μερικῶς, ἀλλ' ἀμέσως καὶ εἰς εὐρείαν κλίμακα ὁ μέγας αὐτῶν ἀντίπαλος.

Ἡ Μακεδονία ἀνέκαθεν εἶχε μεταλλεῖα. Ὁ βασιλεὺς αὐτῆς Ἀλέξανδρος Α' (498—458 π.Χ.) φέρεται ὡς ἀπολαμβάνων ἐκ τῶν περὶ τὴν Πρασιάδα μεταλλείων ἐν τάλαντον ἀργύρου καθ' ἡμέραν. Ἡ δὲ φήμη τῶν πλουσίων χρυσορυχείων τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας παρέσυρε κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα δεκακισχιλίους Ἀθηναίους εἰς περιπετειάς, ὧν εἶναι γνωστὸν τὸ οἰκτρὸν τέλος. Τοῦτο δ' ὅμως δὲν ἠμπόδισε τὸν Φίλιππον, εἴτε ἰδίᾳ πρωτοβουλίᾳ εἴτε κατ' εἰσήγησιν τοῦ ἀναδιοργανώσαντος τὰ οἰκονομικὰ τῆς Μακεδονίας Ἀθηναίου Καλλιστράτου, νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν τοιαύτην πολιτικὴν καὶ νὰ πορισθῇ ἐξ αὐτῆς τὰ διὰ τὰ μεγαλεπήβολα αὐτοῦ σχέδια ἀναγκαῖα μέσα. Ἴδου πῶς συνοψίζει τὰ πράγματα ὁ Διόδωρος : «Παρελθὼν ἐπὶ πόλιν Κρηνίδας, ταύτην μὲν ἐπαυξήσας οἰκητόρων πλήθει μετωνόμασε Φιλίππους, τὰ δὲ κατὰ τὴν πόλιν χρύσεια μέταλλα παντελῶς ὄντα λιτὰ καὶ ἄδοξα ταῖς κατασκευαῖς ἐπὶ τοσοῦτον ἠΰξησεν, ὥστε δύνασθαι φέρειν αὐτῷ πρόσοδον πλεῖον ἢ ταλάντων χιλίων. Ἐκ δὲ τούτων ταχὺ σωρεύσας πλοῦτον αἰεὶ μᾶλλον διὰ τὴν εὐπορίαν τῶν χρημάτων εἰς ὑπεροχὴν μεγάλην ἤγαγε τὴν Μακεδονικὴν βασιλείαν· νόμισμα γὰρ χρυσοῦν κόψας, τὸ προσαγορευθὲν ἀπ' ἐκείνου Φιλίππειον, μισθοφόρων τε δύναμιν ἀξιόλογον συνεστήσατο καὶ τῶν Ἑλλήνων πολλοὺς διὰ τούτου προετρέψατο προδότας γενέσθαι τῶν πατριῶν ».

Οὕτω, ἐνῶ τὰ λαυρευωτικά μεταλλεῖα τοσοῦτον συνετέλεσαν εἰς τὴν γένεσιν τῆς ἀθηναϊκῆς ἡγεμονίας, τὰ Μακεδονικά καθίστανται εἰς τῶν κυρίων συντελεστῶν τῆς ὀριστικῆς αὐτῆς καταρρέυσεως. Ἐξ ἴσου ἀποφασιστικὴν ἐπίδρασιν ἤσκησεν ὁ ἐκ τῶν μετάλλων πλοῦτος καὶ ἐν τῷ μεταξύ Ρωμαίων καὶ Καρχηδονίων ἀγῶνι. Ἐκτὰ νεώτερον ἱστορικόν, τὸν Οὕρλιχ Κάρστεντ, ἡ φοινικικὴ μεγαλόπολις ἦντλει τὸ ἥμισυ σχεδὸν τῶν προσόδων αὐτῆς ἐκ τῶν ἐν Ἰσπανίᾳ μεταλλείων καὶ δι' αὐτῶν κυρίως ἠδυνήθη νὰ διεξαγάγῃ τὸν Β' Καρχηδονιακὸν πόλεμον· διὸ καί, μόλις ὁ Σκιπίων κατέκτησε τὴν Ἰβηρικὴν χερσόνησον, ἡ πολιτικὴ τῶν Βαρκιδῶν κατεδικάσθη εἰς ἀποτυχίαν.

Ἡ ἐξαιρετικὴ σημασία, ἣν οὕτως ἀναφαίνεται ἔχων ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὁ μεταλλεῖακὸς παράγων, ἐξηγεῖται εὐκόλως, ἂν ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ὁ κινητὸς πλοῦτος ἦτο τότε σπάνιος καί, ἐλλειπόντων ἐν ὥρᾳ εἰρήνης τῶν ἀμέσων φόρων, ἡ φορολογία ἑτεροσκελής. Ὅθεν τὰ μεταλλεῖα καὶ οἱ ἐκ τῶν κατακτηθέντων λαῶν φόροι ἐτύγχανον αἱ μόναι πηγαὶ ἀφθόνων τακτικῶν ἐσόδων· συνάμα δὲ ἦσαν καὶ τὰ μόναι μέσα πρὸς κάλυψιν μεγάλων ἐκτάκτων δαπανῶν, ἀφ' οὗ ἐλλειπόντων τῶν δημοσίων δανείων αὐταὶ δὲν ἠδύνατο νὰ καλυφθῶσιν ἢ διὰ θησαυροῦ, ὅστις πάλιν δὲν ἠδύνατο νὰ καταρτισθῇ εἰμὴ διὰ μιᾶς τῶν δύο ἐκείνων προσόδων.

Πρὸς τούτοις, εἰδικῶς διὰ τὰς Ἀθήνας, πρέπει νὰ μὴ λησμονηθῇ καὶ ἕτερό· τι : Ἡ πόλις τῆς Παλλάδος ἐπεδείκνυε διὰ ποικίλους λόγους τὴν διεθνῆ ἐπικράτησιν τοῦ ἰδίου αὐτῆς νομίσματος· προφανῶς δ' ἡ τοιαύτη πολιτικὴ διηκολύνετο μεγάλως, ἐφ' ὅσον ἠδύνατο νὰ ἀντλήσῃ ἐκ τοῦ ἰδίου αὐτῆς ἐδάφους τὰ πρὸς κοπὴν ἀφθόνων γλαυκῶν ἀναγκαῖα μέταλλα.

« Ἱστορία τῆς Ἑλλ. Δημοσίας Οἰκονομίας »

Ἀνδρέας Μ. Ἀνδρεάδης

5. Η ΑΥΤΟΝΟΜΟΣ ΗΘΙΚΗ ΣΥΝΕΙΔΗΣΙΣ

Περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς αὐτονόμου ἠθικῆς συνειδήσεως δίστανται αἱ γνώμαι. Κατὰ τινες ὑπάρχει αὕτη ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐκ τῶν προτέρων, εἶναι ἔμφυτος. Κατ' ἄλλους εἶναι τῆς ἐμπειρίας μόνης προῖόν. Ἡ πρώτη ὀνομάζεται ὀρθολογικὴ θεωρία (rationalismus)

καὶ προτεροδοξία (apriorismus) καὶ τοῦ ἐμφύτου θεωρία (nativismus) καὶ τῆς διαισθήσεως ἢ τῆς ἀμέσου ἐποπτείας (intuitionismus) ἢ δὲ ἄλλη καλεῖται ἐμπειρικὴ θεωρία (empirismus), ἔτι δὲ τῆς ἀνελιξεως (evolutionismus), ἐπειδὴ πρεσβεύει ὅτι αἱ ἠθικαὶ ἰδέαι ἀναπτύσσονται κατὰ μικρόν.

Κατὰ τὴν ὀρθολογικὴν θεωρίαν ἡ ἠθικὴ συνείδησις εἶναι στοιχεῖον ἀρχέγονον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Ἐκαστος ἔχει ἀρχῆθεν ἐσωτερικὴν τινα αἴσθησιν ἀνάλογον πρὸς τὰς ἄλλας αἰσθήσεις, δι' ἧς ἀμέσως ἀντιλαμβάνεται τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Ἡ ἐμπειρία οὐδὲν ἢ ἐλάχιστα συντελεῖ· ὁ λόγος γίνεται πηγὴ τῆς ἠθικῆς ἀληθείας καὶ τῶν ἠθικῶν κρίσεων καὶ οὕτως ἀποκαλύπτει εἰς τὸν ἀνθρώπον τὸ καθῆκον. Ἐκφέρει δὲ ὁ λόγος τὰς ἠθικὰς ταύτας κρίσεις μετ' ἀπολύτου κύρους, διὸ ἡ θεωρία αὕτη ἐκλήθη καὶ ἀπολυτοδοξία (absolutismus).

Ὅλως τὰ ἐναντία διδάσκει ἡ ἐμπειρικὴ θεωρία, ἥτις ἀμφισβητεῖ τὴν ὑπαρξιν ἐμφύτων ἠθικῶν ἀρχῶν. Ἡθικὴ συνείδησις δὲν ὑφίσταται ἐξ ὑπαρχῆς, ἀλλὰ γίνεται προῖον τῆς ἐμπειρίας. Ἡ ἐν τῷ βίῳ ἐξέτασις ἠθικῶν πράξεων καθιστᾷ ἡμᾶς ἱκανοὺς νὰ ἐκφέρωμεν ἠθικὰς κρίσεις καὶ δι' ἀφαιρέσεως ἔπειτα νὰ ὑποτυπώμεν ἠθικὰς ἀρχὰς καὶ κανόνας.

Οὕτως ἔχουσι τὰ κατὰ τὰ διδάγματα τῆς ὀρθολογικῆς καὶ ἐμπειρικῆς σχολῆς. Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ μεσεύουσα γνώμη εἶναι ἡ ὀρθότερα. Ὅτι δὲν ὑπάρχουσιν ἔμφυτοι ἠθικαὶ ἔννοιαι εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἀποτετελεσμένοι ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ὡς διδάσκουσιν οἱ ἄκροι ὀρθολογικοί, ἐλέγχει ἡ ἀκριβὴς ἐξέτασις τῶν πραγμάτων. Ἐὰν ὑπῆρχε σύμφυτος ἠθικὴ συνείδησις, πάντες ἐπὶ ἠθικῶν ζητημάτων κατὰ τὸν αὐτὸν θὰ ἔκρινον τρόπον. Καὶ ἐν τῇ ἀναπτύξει τῶν λαῶν ἐκάστων δὲν θὰ εὐρίσκομεν διαφορὰν ἀντιλήψεως προκειμένου περὶ ἠθικῶν ἐννοιῶν καὶ ἀρχῶν. Ἄλλ' ἡ πείρα μαρτυρεῖ τὸ ἐναντίον. Ἡ ἐξέλιξις τῶν ἠθικῶν ἐννοιῶν εἶναι περιφανής. Ἄλλας περὶ ἠθικῆς γνώμας ἔχουσιν οἱ κατὰ φύσιν ζῶντες λαοί, ἄλλας δὲ οἱ προαγόμενοι εἰς τὸν πολιτισμόν. Διδάσκουσιν οὐ μόνον ἡ Ἀνατολὴ καὶ ἡ Ἑλλάς καὶ ἡ Ρώμη, ἀλλὰ καὶ οἱ μέσοι αἰῶνες καὶ οἱ νεώτεροι χρόνοι. Τὸ τοῦ Θουκυδίδου περὶ τῆς ληστείας λεγόμενον : «δηλοῦσι δὲ τῶν τε ἡπειρωτῶν τινες ἔτι καὶ νῦν, οἷς κόσμος καλῶς τοῦτο δρᾶν, καὶ οἱ παλαιοὶ τῶν ποιητῶν, τὰς πύστεις τῶν καταπλεόντων πανταχοῦ ὁμοίως

ἔρωτωντες εἰ λησταί εἰσιν, ὡς οὔτε ὦν πυνθάνονται ἀπαξιούντων τὸ ἔργον, οἷς τ' ἐπιμελὲς εἶη εἰδέναι οὐκ ὄνειδιζόντων» καὶ ἄλλα πολλὰ μαρτυροῦσι περὶ τούτου. Καὶ νῦν δ' ἔτι πολλοὶ λαοὶ τὴν ληστείαν καὶ τὸν φόνον θεωροῦσιν ὡς πράξεις φερούσας τιμὴν καὶ δόξαν. Ἄλλοι πάλιν τὴν ἐκδίκησιν, καὶ ἐν τῇ ἀγριωτάτῃ μορφῇ, θεωροῦσιν ὡς ἱερὸν καθήκον καὶ μεγίστην ἀρετὴν. Ἐπειτα οἱ καννίβαλοι τρώγουσι σάρκας ἀνθρώπων, ἐνῶ θεωροῦσιν ἀσέβειαν τὸ πατεῖν εἰς ἔδαφος ἀφιερωμένον εἰς θεούς!

Ἄλλὰ δὲν εἶναι πάλιν ὀρθὸν νὰ μὴ δεχόμεθα ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ συνειδήσει στοιχεῖόν τι ἐκ τῶν προτέρων ὑπάρχον, ἐξ οὗ ἡ ἠθικότης ἀναπτύσσεται. Ἐὰν μὴ ὑπάρχωσιν ἠθικαὶ ἔννοιαι ἀποτελεσμένοι, ὑπάρχει ὁμως προδιάθεσις τις ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἐξ ἧς ἐκφύεται ἡ ἀρετὴ ἢ τρέφεται ἢ κακία.

Καὶ λέγομεν προδιάθεσιν ὅ,τι πάλαι οἱ Ἕλληνες εἶπον «φύσιν», ὅ,τι δηλαδὴ ἀρχῆθεν ὁ ἀνθρώπος φέρει ἐν τῷ ὀργανισμῷ αὐτοῦ. Καὶ ἐὰν μὲν ἡ προδιάθεσις αὕτη ἔχη ὑπερβατικὴν ἢ ἐμπειρικὴν τὴν ἀρχήν, εἶναι ζήτημα, πάντως ὁμως ἰσχύει καὶ ἐν αὐτῇ τῆς κληρονομικότητος ὁ νόμος. Γνωριμώτατον εἶναι ὅτι ἡ ψυχὴ συνδέεται πρὸς τὸ σῶμα καὶ αἱ ψυχικαὶ λειτουργίαι, αἶ τε διανοητικαὶ καὶ αἱ ἠθικαὶ, εἶναι ἐξηρητημένοι ἀπὸ τοῦ σωματικοῦ ὀργανισμοῦ, πρῶτιστα μὲν ἀπὸ τοῦ νευρικοῦ συστήματος, καὶ δὴ τοῦ ἐγκεφάλου, ἔπειτα δὲ ἀπὸ τῆς ἰδιαζούσης κατασκευῆς καὶ λειτουργίας, τῆς ἰδιοσυστασίας καὶ ἰδιοσυγκρασίας τοῦ ὄλου ὀργανισμοῦ, αἵτινες οὐχὶ ὀλίγην ἀσκοῦσιν ἐπὶ τὸν ψυχικὸν βίον ροπήν. Ἡ δύναμις τῆς ἀντιλήψεως καὶ τῆς μνήμης καὶ τῆς κρίσεως, τὸ εὐόργητον καὶ ἡ δυστροπία τοῦ χαρακτῆρος καὶ ὅσα τοιαῦτα ἀπὸ τῆς κληρονομικότητος ἔχουσι τὴν ἀρχήν. Αὕτη ἡ προδιάθεσις γίνεται ἀφετηρία τῶν ὁρμῶν καὶ τῶν συναισθημάτων, ἅτινα μετὰ τῆς γνώσεως συντελοῦσιν εἰς τὴν ἀνέλιξιν τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως. Εἶναι δὲ πρόδηλον ὅτι, ὅπως πᾶσα προδιάθεσις, εἶναι καὶ ἡ ἠθικὴ παρ' ἄλλοις τῶν ἀνθρώπων ἄλλη, ἰσχυροτέρα δὴλον ὅτι ἡ ἀσθενεστέρα.

Ἄλλὰ ἡ ἠθικότης δὲν εἶναι μόνῃς τῆς κληρονομικότητος προῖον, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ περιβάλλοντος, τοῦ τε φυσικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ, ἣτις ἀσκεῖται ἐπὶ τὸν ἀνθρώπον εὐθύς ἀπὸ τῆς πρώτης ἡλικίας.

Οὐχὶ ἐλαχίστη εἶναι ἡ ἐπὶ τὴν διανοητικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν

τοῦ ἀνθρώπου ἀνάπτυξιν ροπή τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος. Ἡ πολιτεία, ὁ οἶκος, τὸ σχολεῖον, ἡ κοινωνία καθόλου εἶναι ἡ διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ ἀτμόσφαιρα, ἐν ἣ ἕκαστος ζῆ δι' ὅλου τοῦ βίου. Ἐκ τοῦ περιβάλλοντος τούτου διὰ μιμήσεως μάλιστα καὶ ὑποβολῆς ἀρύεται ὁ ἄνθρωπος τὸ πλεῖστον τῶν γνώσεων, τὴν γλῶσσαν δηλαδὴ καὶ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην καὶ τὰς θρησκευτικὰς καὶ τὰς πόλιτικὰς ἰδέας καὶ καθόλου τὰ κοινωνικὰ κληρονομήματα, ἅτινα οὕτως ἀπὸ ἀτόμου εἰς ἄτομον καὶ ἀπὸ γενεᾶς μεταδίδονται εἰς γενεάν.

Διὰ τῆς τοιαύτης τοῦ περιβάλλοντος ἐπιδράσεως καὶ τὸ συναίσθημα μορφοῦται καὶ ἡ βούλησις δι' ἀγαθῆς ἀγωγῆς ρυθμίζεται πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν ἠθικῶν ἰδεῶν καὶ κατὰ μικρὸν πλάσσεται ὁ ἠθικὸς χαρακτήρ, ἐνῶ τὰ φαῦλα παραδείγματα γίνονται παράγοντες τῆς διαφθορᾶς τῶν ἠθῶν. Τὸ φιλάλληλον καὶ φιλόπολι καὶ μεγαλόφρον, τὸ μεγαλεπήβολον καὶ μεγαλόπραγμον καὶ μεγαλουργόν, τὸ θαρραλέον καὶ τὸ μετριόφρον καὶ τὸ πρᾶον, τὸ συμπαθὲς καὶ σύγγνωμον καὶ ἐλεητικόν, πᾶσαι συλλήβδην αἱ ἀρεταί, ὅσαι τῶν ἀνθρώπων ἀγλαΐζουσι τὸν βίον, δὲν μεταδίδονται ἀποτετελεσμέναι ἀπὸ τῶν γονέων εἰς τὰ τέκνα, ἀλλ' ἐκ διδασκαλίας καὶ διὰ παραδειγμάτων ὁ ἔμφυτος πυρὴν τῶν ἀρετῶν αὐξάνεται, ἐκ τοῦ φυσικοῦ δὲ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, ἐν ᾧ ἀναπτύσσεται, καὶ ὁ κακὸς τρέφει τὴν ἔμφυτον φαυλότητα καὶ διὰ μιμήσεως ρυθμίζει τὴν ἐν αὐτῷ ὑπάρχουσαν μοχθηρὰν ὀρμήν.

Ἐθίζεται δὲ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸ πράττειν οὕτως ἢ ἄλλως διὰ τῆς ἐπαναλήψεως μάλιστα ὁμοίων ἐνεργειῶν κατὰ τὴν νεαρὰν ἰδίαν ἡλικίαν, ὅτε ὑγρότερον καὶ εὐπλαστότερον εἶναι τὸ σῶμα, καὶ δὴ τὸ σύστημα τὸ νευρικόν. Κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην αἱ ἀγαθαὶ κληρονομικαὶ προδιαθέσεις διὰ τῆς ἀσκήσεως ἐνισχύονται ἢ ἐκκρούονται ὑπὸ κακῶν ἔξεων, αἱ δὲ κακαὶ ἐπιδίδουσιν ἢ ἀποβαίνουσιν ἀσθενέστεραι.

Διὰ τῆς τοιαύτης τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος ἐπιδράσεως καὶ τὰ ἄγρια ζῶα βαθμηδὸν τιθασεύονται καὶ οἱ ἄνθρωποι τῆς πρώτης ἀγριότητος ἀπαλλασσόμενοι, ἐν ἣ προέχει ἡ φιλαυτία καὶ τὰ παρομαρτοῦντα κακά, ἄγονται εἰς τὸ φιλάλληλον καὶ φιλειρηνικόν. Θαυμασίως δ' ἔχει καὶ τοῦ Πλάτωνος: «ἄνθρωπος παιδείας μὲν ὀρθῆς τυχὼν καὶ φύσεως εὐτυχοῦς θεϊότατον ἡμερώτατόν τε

ζῶον γίγνεσθαι φιλεῖ, μὴ ἱκανῶς δὲ ἢ μὴ καλῶς τραφέν ἀγριώτατον ὅποσα φύει γῆ».

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως συντελεῖται μάλιστα διὰ τοῦ ἔθισμοῦ καὶ τοῦ λόγου, ἥτοι τῆς διδασκαλίας. Ἡ παιδικὴ ἡλικία, ἥτις κατὰ φύσιν ἐπιδιώκει τὸ ἡδὺ καὶ ἀποστρέφεται τὸ λυπηρόν, πράττει κατ' ἀρχὰς πᾶν ὅ,τι εἶναι εἰς αὐτὴν εὐάρεστον. Οἱ δ' ἐπιτετραμμένοι τὴν ἀνατροφὴν αὐτῆς, οἱ γονεῖς, οἱ διδάσκαλοι, ἄλλοι, παρακολουθοῦσι τὰς πράξεις καὶ ἐπαινοῦσι μὲν τὰς ἀγαθὰς, τὰς δὲ κακὰς ψέγουσιν. Καὶ ἐπαναλαμβάνονται μὲν ἔπειτα αἱ ἀγαθαὶ πράξεις διὰ τὴν ἐλπίδα τοῦ ἐπαίνου, ἀποφεύγονται δ' αἱ κακαὶ διὰ τὸν φόγον καὶ τὴν τιμωρίαν. Καὶ οὐ μόνον παρακολουθοῦσιν οὕτω τὰς πράξεις οἱ παιδευταί, ἀλλὰ καὶ ὑποδεικνύουσιν ἐνεργείας ἄλλας καὶ παρακινοῦσιν εἰς τὸ ἐκτελεῖν ταύτας· οὕτω δὲ κατὰ μικρὸν συντελεῖται ὁ ἔθισμός εἰς τὸ πράττειν τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κατ' ἄρετὴν ζῆν.

Ἄλλ' ὁ ἄνθρωπος ἐθίζεται εἰς τὸ πράττειν τὸ ἀγαθὸν οὐχὶ μόνον διὰ τῶν ἐπαίνων καὶ τῶν ψόγων καὶ τῶν ποινῶν, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀγάπης πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς οἰκίους καθόλου καὶ ἐξ αἰδοῦς καὶ σεβασμοῦ πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ ἐκ μιμήσεως παντὸς ὑπερέχοντος. Κορυפוῦται δὲ ἡ τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως ἀνάπτυξις, ὅταν ὁ ἄνθρωπος προαχθῆ εἰς τὴν ἠθικὴν τελείωσιν, ὅτε πλέον αἰσθάνεται ἐν ἑαυτῷ ἀφηρημένην τινὰ ὑποχρέωσιν εἰς τὸ πράττειν κατὰ τοὺς κανόνας, οὓς ἔχει ἐν τῇ συνειδήσει. Ἐνταῦθα δὲ λέγομεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀκούει τὴν φωνὴν τοῦ καθήκοντος. Καὶ ἀληθῶς ἀκούει φωνὴν τινὰ ἐν ἑαυτῷ ὁ παιδαγωγηθεὶς κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον. Ἀκούει τὰ ἐπιτάγματα τῶν παραγγελημάτων, ὡς διευτυπώθησαν καὶ κατετέθησαν ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας.

Ἡ ἠθικὴ συνειδησις εἶναι ἄθροισμα προστακτικῶν. Οὕτως ἤκουεν ὁ Σωκράτης τοῦ δαιμονίου τὴν φωνὴν καὶ ὁ Κάντιος διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ὠμίλησε περὶ κατηγορικῆς προστακτικῆς ἐκ τῆς συνειδήσεως ἀπορροεύσης. Καὶ σημειωτέον ὅτι οὕτως ἠρμήνευσαν τὴν γένεσιν τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως πρῶτοι τῶν Ἑλλήνων, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, εἰς οὓς ἠκολούθησαν οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν σοφῶν τῶν νεωτέρων χρόνων.

6. Ο ΠΛΑΤΩΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΑΡΧΗΓΕΤΗΣ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ

«Παῖδες Ἀρίστωνος, κλεινοῦ θεῖου γένος ἀνδρῶς»

Πλάτωνος, Πολιτεία, 868α

Μέσα στην περιοχή του πνεύματος τίποτε δεν πεθαίνει. Ἐκεῖνο πού πεθαίνει εἶναι τὸ σωματικό ἄτομο, τὸ πνεῦμα ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχει καί νὰ ἐνεργῇ. Ὅσο μεγαλύτερη ἢ δυναμικότητά του, τόσο αἰσθητότερη καί ἡ ἐνέργειά του. Ἐνα ἀπό τὰ πνεύματα πού ζοῦν, καθοδηγοῦν καί ἐνεργοῦν, εἶναι ὁ Πλάτων ὁ Ἀθηναῖος.

Μέσα στόν πνευματικό κόσμο εἶναι πάντοτε αἰσθητή ἡ παρουσία του. Εἴτε τὸ θέλεις εἴτε δὲν τὸ θέλεις, ἀναγκασμένος εἶσαι ν' ἀνοίξης συζήτηση μαζί του, ἂν ποθῆς νὰ προχωρήσης ἐπάνω στό δρόμο πού ὀδηγεῖ στην ἀλήθεια. Κάποτε οἱ ἐποχῆς νομίζουν ὅτι ἀφήνουν τὸν γίγαντα αὐτὸν τοῦ πνεύματος πίσω τους, γιὰ νὰ δειχτῆ σέ λίγο ὅτι αὐτὸς στέκεται πάντοτε ἐμπρός. Τὸ βαθύ του βλέμμα εἶναι τόσο διαπεραστικό, ὥστε τοῦ ἔδωκε μιὰ φορά γιὰ πάντα τὴν ἀπόλυτη πρωτοπορία.

Ἐχει ὅλα τὰ στοιχεῖα μιᾶς ὑπέροχης δραματικότητας ἢ συνάντηση ὑπερόχων πνευμάτων με τὸν Πλάτωνα. Κανένας φιλόσοφος τῆς νεώτερης ἐποχῆς δὲν κατόρθωσε νὰ ἀποφύγει αὐτὴ τὴ συνάντηση. Ὁ ἀνακαινιστὴς τῆς νεώτερης φιλοσοφίας Ἐμμ. Κάντ «ὑπὸ τῆς ἀληθείας ἀναγκαζόμενος», ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ Ἀριστοτέλης, δὲν ἠμπόρεσε νὰ ἀποφύγει αὐτὴν τὴν ἀντιμετώπιση. Ὁ Κάντ ἀνῆκε σ' ἕναν αἰῶνα πού δὲν εἶχε καθόλου τὴν ἰκανότητα οὔτε καί τὴ διάθεση, γιὰ νὰ κατανοῇ ἱστορικά τὸ πνεῦμα. Ὁ φιλόσοφος τῆς Κενιξβέργης ἀποτελεῖ τυπικό παράδειγμα φιλοσόφου, πού ἀποφεύγει κάθε ἱστορική ἀναδρομή. Ἡ σκέψη του εἶναι καθαρὰ συστηματική. Ἡ φιλοδοξία του εἶναι νὰ ἐργασθῆ ἀρχιτεκτονικά δουλεύοντας ἐπάνω στὰ προβλήματα.

Καί ὁμως ἔπειτα ἀπὸ σκέψη πολλῶν ἐτῶν ἐπάνω στὰ θέματα τῆς συστηματικῆς φιλοσοφίας αἰσθάνθηκε τὸν ἀναγκασμὸ νὰ συνάψη διάλογο με τοὺς δυὸ μεγάλους σοφοὺς τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος. Ἐξετάζοντας τὴν ἀνθρώπινη νόηση δὲν ἠμπόρεσε νὰ μὴ λογαριαστῆ με τὴ θεωρία περὶ κατηγοριῶν, πού εἶχεν ἰδρύσει ὁ Ἀριστοτέλης. Προσπαθώντας νὰ διευκρινήσῃ τὸ περιεχόμενο πού ἔπρεπε νὰ δώσῃ στόν καθαρὸ λόγο, ἀναγκάζεται νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν περὶ

ιδεῶν διδασκαλία τοῦ Πλάτωνος. Μνημειῶδες τεκμήριο τῆς συναντήσεως τῶν δύο τούτων μεγάλων πνευμάτων εἶναι τὸ πολυθρύλητο κεφάλαιο «Περὶ τῶν ιδεῶν γενικά», πού κατέχει κεντρικὴ θέση μέσα στὴν «Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου».

[Ἐξοχολογεῖ ἀναλυτικὴ ἀνάπτυξη τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Πλάτωνος στὴ φιλοσοφία τοῦ Κάντ, καὶ γενικότερα τῆς ἐπιδράσεως τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας στὴ νεότερα φιλοσοφία καὶ ἐπιστήμη].

Ὁ λόγος δὲν ἔχει γιὰ τὸν Πλάτωνα σημασία μόνο γνωσιολογική. Ὡς γνωσιολογικὸ στοιχεῖο μᾶς χαρίζει τὴν ἀπόλυτη ἐνέργεια, τὴν *evidentia*, πού τόσο ἐπιζητοῦσεν ὁ Καρτέσιος. Σύγχρονα εἶναι στοιχεῖο πού καθορίζει ὄντολογικὰ τὴν κοσμολογική καὶ κοινωνικὴ τάξη.

Ὅπως εἶδαμε στὸ χωρίο τοῦ «Γοργία», ἡ κοσμολογική, ἡ θεϊκὴ καὶ ἡ ἀνθρώπινη κοινότητα, θεμελιώνεται ἐπάνω στὴ θέληση γιὰ ἐναρμόνιση μέσα στὰ πλαίσια πού διαγράφει ἡ γεωμετρικὴ ἀναλογία. «Καὶ οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ θεοὺς καὶ ἀνθρώπους τὴν κοινωνίαν συνέχειν» ἔλεγαν οἱ σοφοί. Ὁ λόγος ἀποτελεῖ τὴ συνδετικὴ δύναμη, πού ἐνοποιεῖ ὅλες τὶς περιοχὲς τοῦ σύμπαντος. Στὴν ἐνοποιητικὴ δύναμη τοῦ λόγου ἀποβλέποντας ὁ Πλάτων ὕψωσε κατὰ τὴν τελευταία περίοδο τῆς φιλοσοφίας του τὸ «ἔν» σὲ ὑψίστη ὄντολογικὴ ἀρχή. Ἡ κατάληξή του σ' αὐτὴ τὴν ἀντίληψη ἦταν κάτι, πού ἦρθε νὰ ἀποκορυφώσῃ προσπάθειες, πού εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τὸ πρῶτο του ξεκίνημα.

Ἡ ἐνοποίηση τοῦ σύμπαντος μὲ τὸ λόγο δὲν εἶναι κάτι πού ἐπιτελεῖται χωρὶς ἀγῶνα. Ἡ πρώτη ἀρχή, τὸ «ἀγαθόν», ἀποτελεῖ πηγὴ ζωῆς καὶ ἐνέργειας, πού θριαμβεῦει κατανικώντας ἕνα δεύτερο ὄντολογικὸ στοιχεῖο. Ἡ πλατωνικὴ λογοκρατία δὲν ἐμφανίζει τὴν εἰδυλιακὴ ἀφέλεια τοῦ νεώτερου ρασιοναλισμοῦ. Μέσα στὸ σύμπαν διαπιστώνει ὁ Πλάτων ὅτι ὑπάρχει τὸ «ἄλογον» καὶ τὸ «ἄμετρον». Ἡ πρώτη ἀρχή, τὸ «ἔν» καὶ τὸ «ἀγαθόν», ἀκτινοβολώντας ζωτικὴ ἐνέργεια ἀναγκάζει τὸ «ἄλογον» καὶ τὸ «ἄμετρον» νὰ ἐπενδυθῇ μορφῇ καὶ νὰ ὑποταχθῇ στὸ ζυγὸ τοῦ λόγου.

Μιὰ ἀπὸ τὶς κυριότερες φροντίδες τοῦ φιλοσόφου μας ἦταν νὰ παρουσιάσῃ ἔμπρακτα κατὰ ποιὸν τρόπο τὸ ἀντιλογικὸ στοιχεῖο ὑποκύπτει στὸν ἀναγκασμὸ τοῦ λόγου. Στὴ συγκεκριμένη γλώσσα τῶν μαθηματικῶν τῆς ἐποχῆς του μιὰ τέτοια φροντίδα

εσήμαινε να λυθῆ τὸ πρόβλημα τῶν ἀσυμμέτρων ἀριθμῶν, πού ἐφαίνονταν ὅτι δὲν ἤμποροῦσαν νὰ ταξιθετηθοῦν στὰ πλαίσια τῶν γνωστῶν τότε ἀναλογιῶν. Μέσα στὴν Ἀκαδημία ὁ Πλάτων διετύπωσε τὸ πρόβλημα τοῦτο καὶ μὲ τὴν καθοδήγησή του οἱ μεγάλοφυεῖς μαθηματικοὶ Θεαιτήτος καὶ Εὐδοξος ἐβρῆκαν τὴ λύση του.

Ἡ μελέτη τῶν πλατωνικῶν συγγραμμάτων γύρω στὶς ἀρχές τοῦ αἰῶνα μας ἔδειξε ὅτι ὁ Πλάτων εἶχε διαισθανθῆ ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἄλλα εἶδη ἀριθμῶν πέρα ἀπὸ τοὺς ἀκεραίους. Αὐτὸ τὸ νόημα ἔχει τὸ περίφημο χωρίο τῆς Ἐπινομίδος, 990, πού ἀναφέρεται στὴν ἔξομοίωση ἀριθμῶν, πού κατὰ τὴ φύση τοὺς εἶναι ἀνόμοιοι «τῶν οὐκ ὄντων δ' ὁμοίων ἀλλήλοις φύσει ἀριθμῶν ὁμοίωσις πρὸς τὴν τῶν ἐπιπέδων μοῖραν». (Τῶν ἀριθμῶν, πού ἀπὸ τὸ φυσικὸ τοὺς δὲν εἶναι ὅμοιοι, ἔξομοίωση πού ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴ συσχέτισή τους πρὸς τὰ γεωμετρικὰ μεγέθη).

Ὁ Ἀριστοτέλης κρίνοντας τὶς ἀριθμολογικὲς θεωρίες τοῦ διδασκάλου του εἶχε κάμει λόγο γιὰ ἀριθμούς ἀπαρτιζόμενους ἀπὸ ἀσύμβλητες μονάδες, ἀπὸ μονάδες δηλαδή ἐπάνω στὶς ὁποῖες δὲν ἤμποροῦν νὰ ἐκτελεστοῦν οἱ συνηθισμένες λογιστικὲς πράξεις.

Οἱ τελευταῖες ἔρευνες ἔδειξαν ὅτι στὸ βᾶθος ὄλων αὐτῶν τῶν πληροφοριῶν ὑπάρχει θαυμαστὴ μαθηματικὴ σοφία, πού εἶχε προ-ιδεαστῆ γιὰ ἀνακαλύψεις πού ἔγιναν μόλις κατὰ τὸν τελευταῖο αἰῶνα. Ἡ νεώτερη ἔρευνα, ἡ ἀναφερόμενη στὸν καταρτισμὸ τῆς θεωρίας τῶν συνόλων καὶ στὶς μελέτες τὶς σχετικὲς μὲ τοὺς κατ' ἐνέργειαν ἀπείρους ἀριθμούς, ἀνεγνώρισε πανηγυρικὰ ὡς πρόδρομο τῶν ἔρευνῶν τῆς τὸν Πλάτωνα.

Μὲ ὅλα, ὅσα ἐκθέσαμε, γίνεται ἀναμφισβήτητα φανερὸ ὅτι οἱ σχετικὲς μὲ τὴν πλατωνικὴ ἀριθμολογία κρίσεις πού ἐξέφραζεν ὁ Κάντ στὴν «Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου» κατὰ τὸ 1781, ὕστερα ἀπὸ 100 χρόνια εἶχαν πιά ξεπεραστῆ. Ἐνῶ ὁ μέγας φιλόσοφος τῆς Κενιξβέργης εἶχε δηλώσει ἀδυναμία νὰ παρακολουθήσῃ τὴν πτῆση τοῦ Πλάτωνος, ἡ μεταγενέστερη ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ἔπειτα ἀπὸ μεγάλο μόχθο, ἀνοίξε δρόμο καὶ ἀντίκρισε καινούριους ὀρίζοντες. Ἔως τὶς ἀρχές τῆς περασμένης ἑκατονταετίας ἡ φιλολογικὴ ἔρευνα ἐθαύμαζε στὸ πρόσωπο τοῦ Ἀθηναίου σοφοῦ τὸν ἀριστοτέχνη τοῦ λόγου, τὸ δεξιότεχνη διαλεκτικὸ, τὸν πολιτικὸ ὀδηγητὴ καὶ τὸν ἠθικὸ φρονηματιστῆ. Δὲν εἶχεν ὑποψιαστῆ ὅτι ἡ συμβολὴ του γιὰ

τή θεμελίωση τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως ἦταν στὸν ἴδιο βαθμὸ σημαντική. Ἐχρειάστηκε ἡ ἐργασία ὀλόκληρης ἑκατονταετίας, γιὰ νὰ διαπιστωθῆ ὅτι ἐκεῖνος ποὺ εἶχε μεριμνήσει, γιὰ νὰ στηριχθῆ σὲ ἀπαρασάλευτη βάση ἡ μαθηματικὴ ἐπιστήμη, ἦταν ὁ Πλάτων.

Ἄν ὁ νεώτερος κόσμος ἔφτασε νὰ κυριαρχήσῃ ἐπάνω στὴ φύση, αὐτὸ ἔγινε, γιὰτὶ ἐχρησιμοποίησε στὶς ἐρευνές του τοὺς μαθηματικούς τύπους. Ἐκεῖνο ποὺ μένει σταθερὸ μέσα στὶς ἀπειροπληθεῖς ἐπαναλήψεις τῶν ὁμοειδῶν φαινομένων εἶναι, εἶπεν ὁ Γαλιλέι, ὁ μαθηματικὸς τύπος, ποὺ ἐκφράζει τὴ νομοτέλειά τους. Ἡ κάτω ἀπὸ μαθηματικὴ προοπτικὴ ἐξέταση ὄχι μόνο τῶν φυσικῶν φαινομένων, ἀλλὰ καὶ τοῦ σύμπαντος ὀλοκλήρου εἶναι μιὰ ἀντίληψη, ποὺ ἐξέφρασε μὲ σαφήνεια καὶ ὀριστικότητα ὁ Ἀθηναῖος σοφός. Γιὰ νὰ βεβαιωθοῦμε ἀρκεῖ μόνο μιὰ γρήγορη ματιὰ στὸν «Τίμαιο».

Ὅταν οἱ νεοπλατωνικοὶ Ἕλληνες τῆς Ἀναγεννήσεως μὲ ἀρχηγέτη τὸ Γεώργιο Γεμιστὸ κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα ἐπέβαλαν στὴ Δύση τὸν πλατωνισμό, ἄρχισε πιά καὶ ἡ Ἑσπεριακὴ σκέψη νὰ ἐξετάζῃ τὰ φυσικὰ φαινόμενα κάτω ἀπὸ μαθηματικὴ προοπτικὴ. Ἡ πολυθρύλητη ἀπόφανση τοῦ Λεονάρντο ντὰ Βίντσι ὅτι ἡ φυσικὴ εἶναι βέβαιη, μόνον ὅταν ἐκφράζῃ τὰ συμπεράσματά της μὲ μαθηματικούς τύπους, ἔχει τὴν προέλευσή της σὲ πλατωνικὴς πηγές. Ὁ «Τίμαιος», ποὺ ἀποτελεῖ τὴν πρώτη ἀπόπειρα νὰ ἐρμηνευθῆ τὸ σύμπαν μὲ τὴ βοήθεια μαθηματικῶν τύπων, ἦταν τὸ προσφιλέστερο ἀνάγνωσμα τῶν μεγάλων ἐπιστημόνων τῆς Ἀναγεννήσεως. Ὅλοι τους εἶχαν τὴν συναίσθηση ὅτι ὁ Πλάτων δὲν ἐστέκονταν πίσω τους. Ἐβλεπαν σ' αὐτὸν τὸν προδρομικὸ ὀδηγό, ποὺ ἄνοιγε καινούριους δρόμους.

Στὰ τελευταῖα τριάντα χρόνια ἐσημειώθηκε σὲ ὅλες τὶς χῶρες τοῦ κόσμου ἄνθηση τῶν πλατωνικῶν σπουδῶν. Τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀθηναίου σοφοῦ καὶ οἱ σχετιζόμενες μὲ αὐτὰ ἱστορικὲς εἰδήσεις ἐξετάστηκαν ἀπὸ κάθε πλευρὰ καὶ τὰ εὐρήματα ὑπῆρξαν ἀπὸ κάθε ἀποψη πλούσια. Προσπαθοῦμε νὰ πλησιάσωμε, ὅσο γίνεται, κοντὰ στὸ πλατωνικὸ πνεῦμα καὶ κάποτε νομίζομε ὅτι τὸ κατορθώνομε. Σὲ λίγο ἀνακαλύπτομε ὅτι ἀνοίγεται μέσα στὶς ἐρευνές μας νέα προοπτικὴ. Πάντοτε διαισθανόμαστε ὅτι μᾶς ξεφεύγει ἡ τελευταία λέξη. Ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων μᾶς ἔχει πληροφορήσει ὅτι σχετικὰ μὲ τὴν πρώτη ἀρχὴ δὲν ἔχει γράψῃ τίποτε στὰ συγγράμματά του: «Οὐκ οὐκ ἐμὸν γε περὶ αὐτῶν ἔστω σύγγραμμα οὐδὲ μὴ ποτε γένη-

ται· ῥητόν γὰρ οὐδαμῶς ἐστὶν ὡς ἄλλα μαθήματα» (Πλατ. 7η ἐπιστολ. 341 c). (Δὲν ὑπάρχει κανένα δικό μου σύγγραμμα οὔτε θὰ ὑπάρξῃ, πού νὰ ἀναφέρεται σ' αὐτό τὸ πρόβλημα, γιατί αὐτὸ δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἀνακοινωθῆ με λέκτικὴ διατύπωση, ὅπως τὰ ἄλλα μαθήματα).

Μᾶς εἰδοποιεῖ ὅτι τὸ ὕψιστο πρόβλημα δὲν διαφωτίζεται με τὴ διανοητικὴ συλλογιστικὴ σκέψη. Μόνο ἡ ἀναστροφή με τὸ ἴδιο πράγμα ἔμπορεῖ νὰ μᾶς χαρίσῃ μιὰ ξαφνικὴ διαφωτιστικὴ ματιά. «'Ἄλλ' ἐκ τῆς πολλῆς συνουσίας γιγνομένης περὶ τὸ πρᾶγμα αὐτὸ καὶ τοῦ συζῆν ἐξαίφνης, οἶον ἀπὸ πυρὸς πηδησαντος ἐξαφθὲν φῶς, ἐν τῇ ψυχῇ γενόμενον αὐτὸ ἑαυτὸ ἤσῃ τρέφει». ('Ἄλλὰ ἔπειτα ἀπὸ μακροχρόνια ἀναστροφή πού γίνεται γύρω ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ πράγμα, καὶ ἔπειτα ἀπὸ γνήσιο βίωμα ξαφνικά, ὡσάν φῶς, πού ἀνάβει ἀπὸ κάποια σπῖθα φωτιᾶς πού ξεπετιέται, παρουσιάζετς ἰ μέσα στὴν ψυχὴ καὶ τρέφει τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ του).

Μὲ ὅλα αὐτὰ μᾶς λέει ὅτι ὁ δρόμος πού ὁδηγεῖ στὴν ἀληθινὴ φιλοσοφία προϋποθέτει τὸ ἀληθινὸ ἀντίκρισμα, τὸ βίωμα, ἓνα «συζῆν» με τὰ προβλήματα.

Γιὰ τὸν Πλάτωνα ἡ φιλοσοφία δὲν ἦταν ποτὲ διδασκαλικὴ ἀνακοίνωση, ἀλλὰ πάντοτε πάλῃ με τὰ προβλήματα. Στὴν ἀντίληψή του αὐτὴ εἶναι σύμφωνος καὶ ὁ Κάντ λέγοντας ὅτι εἶναι ἀδύνατο νὰ διδασχτῆ κανεὶς τὴ φιλοσοφία, διδακτὸ εἶναι μόνο τὸ φιλοσοφεῖν. Τὰ μεγάλα φιλοσοφικὰ πνεύματα δὲν ἔμποροῦμε νὰ τὰ πλησιάσωμε με ἀκροαματικὴ διάθεση, ἀλλὰ μόνο με ἐρευνητικὴ. Μόνο ἂν εἴμαστε σὲ πραγματικὴ ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων, θὰ φτάσωμε στὴ γνήσια κατανόηση. "Ἄν προχωρήσωμε ὅμως κινημένοι ἀπὸ συναίσθημα ἐρασιτεχνικῆς περιεργείας, θὰ πάθωμε ὅ,τι ἔπαθε τὸ ἀκροατήριό πού ἄκουσε τὴν τελευταία διάλεξη τοῦ ἀθανάτου σοφοῦ. Λίγους μῆνες πρὶν πεθάνῃ ὁ Πλάτων, ἀπεφάσισε νὰ κάμῃ στὴν ἹΑκαδημία τὴν περίφημη διάλεξή του «Περὶ ἀγαθοῦ». "Ἐνα πλῆθος ἀνθρώπων ἔτρεξε νὰ ἀκούσῃ τὶς ἀνακοινώσεις του. Οἱ ἀκροατὲς του ἐφαντάζονταν ὅτι ὁ φιλόσοφος θὰ μιλοῦσε γιὰ τὸ ἀγαθὸ πού φέρνει στὸν ἄνθρωπο τὴν εὐδαιμονία. Διαψεύδοντας τὶς προσδοκίες τους ὅμως ὁ φιλόσοφος τοὺς παρουσίασε μιὰ σειρά μαθηματικῶν ἐξισώσεων, πού ἐνοποιοῦσε τὰ ἀριθμητικὰ δεδομένα τὰ σχετικὰ με τοὺς κλάδους τῶν μαθηματικῶν ἐπιστημῶν. 'Ο μαθητὴς τοῦ Ἄριστοτέλους Ἄριστόξενος ('Ἀρμονικά, 30) μᾶς παρέχει τὴν ἀκόλουθη μαρτυρία : «'Ότε δὲ φανείησαν οἱ λόγοι περὶ μαθημάτων καὶ ἀριθμῶν καὶ γεωμετρίας καὶ ἀστρολογίας καὶ τὸ πέρασ ὅτι ἀγαθὸν ἐστὶν ἔν,

παντελῶς παράδοξον ἐφαίνετο αὐτοῖς ». (Ὅταν πιά τὸ περιεχόμενον τῆς διαλέξεως παρουσίασε πρῶταίσι πού ἀναφέρονταν στὰ μαθηματικά, στοὺς ἀριθμούς, στὴ γεωμετρία καὶ ἀστρονομία, ὑποστηρίζοντας γενικὰ ὅτι τὸ ἀγαθὸν ταυτίζεται μὲ τὸ ἔν, ἐφαίνονταν ὅλα αὐτὰ στὸ ἀκροατήριο σὲ ὀλοκληρωτικὸ βαθμὸ παράδοξα).

Ὁ Πλάτων εἶχε ξεπεράσει αἰῶνες ὀλόκληρους τοὺς συγχρόνους του καὶ αὐτοὶ δὲν ἤμποροῦσαν νὰ τὸν ἀκολουθήσουν.

Ἐθεωροῦσαν τὶς διδασκαλίαι του παραδοξότητα. Δὲν εἶχαν κατανοήσει ὅτι ἡ ἐπιδίωξη τῆς ζωῆς του ἦταν νὰ προσεγγίση στὴν πρῶτη ἐνεργειακὴ πηγὴ τῆς ὑπάρξεως, στὸ «ἀγαθόν», ὅπως ἐσυνήθιζε νὰ λέη. Ἄπ' αὐτὸ ἐνόμιζεν ὅτι πηγάζει ἡ ὑπαρξη καὶ ἡ ἐναρμόνιση τοῦ μακροκόσμου καὶ μικροκόσμου. «Ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέα μέγιστον μάθημα, ἧ δίκαια καὶ ἄλλα προσχρησάμενα χρήσιμα καὶ ὠφέλιμα γίνεταί (Πλ. Πολιτ. 505 Α). (Ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι μέγιστον μάθημα καὶ ὅταν σχετισθοῦν μὲ αὐτὴν ἡ δικαιοσύνη καὶ οἱ ἄλλαι ἀρεταί, γίνονται ὠφέλιμα καὶ χρήσιμα).

Δὲν εἶναι ὁ ἀπόκοσμος ἐρευνητής, πού θέλει νὰ ἀποφύγη τὸν αἰσθητὸ κόσμον. Ἡ πρόθεσή του εἶναι μὲ τὴ συνοπτικὴ ματιὰ τῆς θεωρίας νὰ ὑψώση σὲ εὐκρινῆ ἐνότητα τὴν ποικιλία τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, νὰ δείξη ὅτι καὶ αὐτὸς εἶναι μέτοχος τοῦ αἰδίου κάλλους τῶν ἰδεῶν. Τὸ «ἀγαθόν» δὲν εἶναι ἡ ἀποχρωματισμένη ἠθικολογικὴ ἔννοια τῆς ἐποχῆς μας. Ἀποτελεῖ τὴν κρυφὴ πηγὴ, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀναβλύζοντας ἡ ἑλληνικὴ ἀνδρεία ἐδίδαξε τὴν ἀνθρωπότητα νὰ ἀντιμετωπίζη καὶ νὰ κατανικᾷ, ὅπως εἶπε χρόνια πῶρα ὁ Valery, τὰ τέρατα τῆς ἀσιατικῆς βαρβαρότητος. Τὴν ἐναντίονιση πρὸς μιὰ τέτοια θεῖαν ἀρχὴν ὁ Πλάτων τὴν ἐθεωροῦσεν ὡς κάτι πού τοῦ τὸ ἐπέβαλεν ἡ θεϊκὴ καταγωγὴ τῆς οἰκογενείας του. Ἦταν υἱὸς τοῦ Ἀρίστωνος μαζί μὲ τὸν Γλαῦκωνα καὶ τὸν Ἀδείμαντο καὶ στὴν ἀδελφικὴ τους τριάδα τὸν καλύτερο ἔπαινον ἀποτελεῖ ὁ στίχος πού παραθέτει ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων στὴν «Πολιτεία» του : «Παῖδες Ἀρίστωνος, κλεινοῦ θεῖου γένος ἀνδρός».

Περ. «Ἑλληνικὴ Δημιουργία», 1950

Κωνσταντῖνος Δ. Γεωργούλης

7. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Τὴν ἑλληνικὴν ἔννοιαν τοῦ ἀνθρώπου θὰ ἀναζητήσωμεν μὲ τὴν ὁδηγίαν τῶν Ἑλλήνων πνευματικῶν ἡγετῶν, δηλαδὴ τῶν κλασικῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων, ἰδίως δὲ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους.

Ἐν πρώτοις τὸν «ἄνθρωπον» τῶν Ἑλλήνων δὲν πρέπει νὰ συγχέωμεν μὲ τὸ «ἄτομον» τῶν νέων ἀτομοκρατῶν. Ἄλλο ἄτομον καὶ ἄλλο ἄνθρωπος. Τὸ ἄτομον δὲν συναισθάνεται ἑαυτὸ ὡς ὀργανικὸν μέλος ἑνὸς κοινωνικοῦ συνόλου. Τὸ ἄτομον ἐμπορεῖται ἀπὸ ποταπὸν ἐγωϊσμὸν μὴ ἐπιτρέποντα εἰς αὐτὸ νὰ κατανοήσῃ καὶ νὰ ἐνστερνισθῇ τὸ πνεῦμα τῆς κοινωνικότητος.

Ἐπειτα ὁ «ἄνθρωπος» τῶν Ἑλλήνων δὲν ἔχει τίποτε τὸ κοινὸν μὲ τὸν «ἄπολι» ἄνθρωπον ἢ τὸν «κοσμοπολίτην». Εἶναι ἀληθές ὅτι κοσμοπολιτικὰς τάσεις εὐρίσκομεν εἰς μερικοὺς σοφιστὰς, τοὺς Κυνικοὺς καὶ τοὺς Στωϊκοὺς. Ἄλλ' αἱ τάσεις αὗται ἀποτελοῦν μικράν, ἀσήμαντον ἀπόκλισιν ἀπὸ τῆς καθολικῆς ἑλληνικῆς περὶ ἀνθρώπου ἀντιλήψεως.

Κατὰ ταύτην «ἄνθρωπος» εἶναι τὸ μέλος τῆς πολιτικῆς κοινότητος, τῆς «πόλεως», ὁ πολίτης - ἄνθρωπος. Ἄνθρωπος ἔξω τόπου καὶ συνανθρώπων ἀποτελούντων τὸ πολιτικοκοινωνικὸν πλαίσιον καὶ τὴν προέκτασιν τῆς ζωῆς του δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ κατὰ τοὺς Ἑλληνας. Διότι φυσικοὶ - ὕλικοι καὶ πνευματικοὶ - ψυχικοὶ δεσμοὶ ἀκατάλυτοι συνδέουσι τὸν ἄνθρωπον τόσον μὲ τὸ ἔδαφος καὶ τὴν φύσιν τῆς πατρίδος του, ὅσον καὶ μὲ τοὺς συνανθρώπους του, οἱ ὅποιοι ζοῦσι εἰς τὸ ἴδιον ἔδαφος καὶ εἰς τὴν ἰδίαν φύσιν.

Διὰ νὰ ἀντιληφθῶμεν πόσον ἰσχυρὰ ἦτο ἡ καθήλωσις τοῦ Ἑλληνος εἰς τὸ πάτριον ἔδαφος, ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῶμεν τὴν νοσταλγίαν τοῦ Ὀδυσσεῦς, ὁ ὅποιος δὲν εἶχεν εἰς τὰ ξένα ἄλλον πόθον, παρὰ νὰ ἴδῃ «καπνὸν ἀποθρῶσκοντα» ἀπὸ τὴν πατρικὴν ἐστίαν. Ἡ ἑλληνικὴ γῆ εἶναι, κατὰ τὸν Αἰσχύλον, ἡ «Γῆ μήτηρ, φιλάττη τροφός», ἡ «Κουροτρόφος γῆ», τῆς ὁποίας καὶ ἱερὸν ὑπῆρχεν εἰς τὰς Ἀθήνας. Ὑπὲρ αὐτῆς τῆς γῆς καὶ τῶν βωμῶν καὶ ἐστιῶν τῆς ἡγωνίσθησαν καὶ ἐθυσιάσθησαν οἱ πολυύμητοι Μαραθωνομάχοι καὶ Σαλαμινομάχοι.

Τὸ πάτριον ἔδαφος καὶ ἡ ἑλληνικὴ φύσις δὲν ἦσαν διὰ τοὺς Ἑλληνας ἔννοιαι στενωῶς γεωγραφικαί. Ἦσαν ἔννοιαι μὲ πλούσιον πνευ-

ματικόν καί ψυχικόν περιεχόμενον. Διότι εἰς τὸ κοινόν ἔδαφος καί τὴν κοινήν φύσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἕζων ὁμαιομοί, ὁμόφυλοι καί ὁμόγλωσσοι, ἐδημιουργεῖτο κοινή ζωὴ καί συνειδησις μὲ τὰ κοινὰ ἦθη καί ἔθιμα, τὰς κοινὰς παραδόσεις, τὴν ἰδίαν θρησκείαν καί λατρείαν, τὸ ἴδιον δίκαιον, τὰς κοινὰς εὐτυχίας καί ἀτυχίας, μὲ τὰ κοινὰ βιώματα, πεπρωμένα καί ἰδανικά. Ὅλα αὐτὰ ἐκτρέφουν καί καλλιεργοῦν μίαν ἐνιαίαν ψυχοκοινωνικὴν ἀτμόσφαιραν, δημιουργοῦν τὴν κοινωνικὴν ὁμάδα ἢ κοινότητα, ἐντὸς τῆς ὁποίας ὑποχωρεῖ καί ἀφανίζεται τὸ ἐγωϊστικὸν ἄτομον καί ἀντ' αὐτοῦ διαμορφώνεται ὁ κοινωνικὸς ἢ ἀκριβέστερα ὁ πολιτικὸς ἄνθρωπος, διότι ἡ «πόλις», τὸ ἀρχαῖον κράτος, ἦτο ἡ κοιτίς τῶν ὁμαδικῶν αὐτῶν σχέσεων, ψυχικῶν συναντήσεων καί κοινωνικῶν διαμορφώσεων καί ἡ «πόλις» ἦτο ἡ ἐγγύησις διὰ τὴν συνέχειαν τῆς κοινῆς ζωῆς, ἐφ' ὅσον ἐντὸς τῆς κοίτης τῆς πόλεως αἱ διαδεχόμεναι ἀλλήλας γενεαὶ παρελάμβανον τὴν κοινωνικὴν συνειδησιν καί τὴν ὁμαδικὴν πολιτικὴν καί πολιτιστικὴν κληρονομίαν τῶν προγενεστέρων.

Μέσα λοιπὸν εἰς τὸ πλαίσιον τῆς πόλεως ἕκαστος πολίτης - ἄνθρωπος ἦτο ὁ κόμβος ποικίλων δεσμῶν καί σχέσεων: ὑλικῶν, πνευματικῶν, πολιτικῶν, ἠθικῶν, τόσον μὲ τὴν πόλιν, τὸ κράτος, ὅσον καί μὲ τοὺς συνανθρώπους του, τοὺς συμπολίτας του. Μέσα εἰς τὴν ἑλληνικὴν πολιτικὴν κοινότητα τῶν κλασσικῶν χρόνων ἦτο ἀδύνατον νὰ διακρίνηται τὸν πολίτην ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον. Καί ἡ νεωτέρα δὲ λέξις «πολιτισμός» ἀπὸ τὴν λέξιν «πολίτης» ἔχει τὴν ἐτυμολογικὴν ἀρχὴν της. Ἡ ἐτυμολογικὴ δὲ αὐτὴ σχέση, χωρὶς νὰ εἶναι παλαιά, ἐκφράζει κατὰ εὐστοχον σύμπτωσιν τὴν ἑλληνικὴν ἀντίληψιν περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ τὴν συμβίωσιν, συνεργασίαν καί ἀμοιβαίαν παιδείαν τῶν πολιτῶν.

Αὐτὸς λοιπὸν εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ὅπως τὸν εἶδον οἱ Ἕλληνες τῶν κλασσικῶν χρόνων καί ὅπως ἐξιδανίκευσεν ὁ φιλόσοφος ἑλληνικὸς νοῦς· ὄχι τὸ ἐγωϊστικόν, ἀνεξάρτητον καί ἀσύδοτον ἄτομον, ὄχι ὁ ἕξω τόπου «ἄπολις» ἄνθρωπος, ἀλλὰ ὁ ἔχων πολιτικὴν συνειδησιν «πολίτης - ἄνθρωπος».

Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἡ πολιτικὴ ἰδιότης τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἐκείνη ἡ ἰδιότης, ποὺ κάμνει τὸν ἄνθρωπον ὄντως ἄνθρωπον: «καί πρότερον δὴ τῇ φύσει πόλις ἢ οἰκία ἢ ἕκαστος ἡμῶν ἐστὶ· τὸ γὰρ ὅλον πρότερον ἀναγκαῖον εἶναι τοῦ μέρους». (Προϋπόθεσις τῆς

υπάρξεως ανθρώπου, τῷ ὄντι ἀνθρώπου, δημιουργοῦ ἀνωτέρων ἀξιών τῆς ζωῆς, αἱ ὁποῖα διακρίνουν τὸν ἀνθρώπον ἀπὸ τοῦ κτήνους, εἶναι ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ του συμβίωσις, τὸ πολιτικὸν σύνολον, ἡ «πόλις»).

Κατὰ ταῦτα ἡ «πόλις» εἶναι π ρ ό τ ε ρ ο ν, προηγείται ἐκάστου πολίτου, οὐδὲ εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῆ ἄλλως ὁ ἀνθρώπος παρὰ ὡς πολιτικὸν ζῶον, ὡς μέλος τῆς πολιτικῆς κοινωνίας.

Καὶ τῆς πλατωνικῆς παιδείας κεντρικὸν νόημα εἶναι ἡ διαμόρφωσις τοῦ πολίτου - ἀνθρώπου, ὅπως δεικνύουν ὄχι μόνον ἡ «Πολιτεία» καὶ οἱ «Νόμοι» τοῦ Πλάτωνος, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅλον ἔργον τοῦ φιλοσόφου τούτου. Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὸς τοῦ ἀνωτέρου κεντρικοῦ νοήματος ἕνας ὀρισμὸς τῆς παιδείας εἰς τοὺς «Νόμους», εἰς τὸν ὁποῖον καταλήγει ἡ διαλογικὴ συζήτησις τοῦ θέματος τῆς παιδείας μετὰ τινὰς προηγουμένας ἀτελεῖς ἢ ἀνακριβεῖς ἀποπείρας πρὸς καθορισμὸν τῆς οὐσίας τῆς: «... τὴν δὲ πρὸς ἀρετὴν ἐκ παίδων παιδείαν, ποιοῦσαν ἐπιθυμητὴν τε καὶ ἐραστὴν τοῦ πολίτην γενέσθαι τέλεον, ἄρχειν τε καὶ ἄρχεσθαι ἐπιστάμενον μετὰ δίκης. Ταύτην τὴν τροφήν ἀφορισάμενος ὁ λόγος οὗτος, ὡς ἐμοὶ φαίνεται, νῦν βούλοιτ' ἂν μόνην παιδείαν προσαγορεύειν, τὴν δὲ εἰς χρήματα τείνουσαν ἢ τινὰ πρὸς ἰσχὺν ἢ καὶ πρὸς ἄλλην τινὰ σοφίαν ἄνευ νοῦ καὶ δίκης, βάνουσον τ' εἶναι καὶ ἀνελευθέρον καὶ οὐκ ἀξίαν τὸ παράπαν παιδείαν καλεῖσθαι». (Κατὰ τὴν νέαν μας ἄποψιν παιδεία ἀληθινὴ φαίνεται νὰ εἶναι ἄλλη: ἡ ἀνατροφή, ποὺ κατευθύνει τὸν ἀνθρώπον ἀπὸ τὰ παιδικὰ του χρόνια πρὸς τὴν ἀρετὴν, ἡ ἀγωγή, ἡ ὁποία τοῦ ἐμβάλλει τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὸν ἔρωτα νὰ γίνῃ τέλειος πολίτης, γνωρίζων νὰ ἀρχῇ καὶ νὰ ἀρχεταί σύμφωνα μὲ τὸ δίκαιον. Αὐτὴν τὴν ἀγωγήν, μοῦ φαίνεται, ξεχωρίζει ἡ νέα στροφὴ τοῦ διαλόγου μας καὶ εἰς αὐτὴν μόνον δέχεται νὰ δώσῃ τὸ ὄνομα τῆς παιδείας. Κάθε ἄλλη ἀγωγή ἀποβλέπουσα εἰς τὴν ἀπόκτησιν εἴτε χρημάτων εἴτε ἰσχύος τινὸς εἴτε καὶ ἄλλων γνώσεων χωρὶς φρόνησιν καὶ χωρὶς δικαιοσύνην εἶναι καὶ βάνουσος καὶ ἀνελευθέρα καὶ ἐντελῶς ἀναξία τοῦ ὀνόματος τῆς παιδείας).

Ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς κόσμος εἶναι κόσμος ἐμπορούμενος ἀπὸ αἰσιόδοξον ἀντίληψιν τῆς ζωῆς καὶ ἀπὸ τὴν χαρὰν τῆς πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς δημιουργίας καὶ μορφώσεως. Κεντρικὴ μορφή του εἶναι ὁ πολίτης - ἀνθρώπος, ὁ ἐπιτυχάνων τὴν αὐθυπόστατον ἀνάπτυξιν τῆς προσωπικῆς του ὄντότητος καὶ τὴν πνευματικοπολιτικὴν του τελείωσιν μόνον ἐν τῷ πλασιῶ ἑλευθέρας, δικαιοκρατουμένης καὶ ὀργανικῶς συντεταγμένης πολιτικῆς κοινωνίας.

Θεμελιώδεις ἀξίαι, εἰς τὰς ὁποίας ἀνήχθη ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς

λόγος, εἶναι τὸ ἀ λ η θ ῆ ς, τὸ ἀ γ α θ ὄ ν, τὸ κ α λ ὄ ν, τὸ ἐ λ ε ὕ -
θ ε ρ ο ν, τὸ μ έ τ ρ ο ν.

Ἡ ὑπεροχή καὶ ἐπιβολή τῆς πνευματικότητος καὶ τῆς καλοκαγαθίας ὑπὲρ τὴν ὕλιστικὴν σκοπιμότητα καὶ ἡ ἀγωνιστικὴ τάσις πρὸς ταῦτισιν βίου καὶ λόγου καὶ πρὸς ἄρσιν καὶ ἀνάτασιν τῆς πραγματικότητος εἰς τὸ ὕψος τῆς ἰδέας εἶναι τὰ γνωρίσματα τῆς ἐξιδανικευμένης θεωρητικῆς εἰκόνος τοῦ ἱστορικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων, τὴν ὁποίαν ἡ πνευματικὴ ἡγεσία τοῦ κόσμου ἐκείνου κατέλιπεν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους διὰ τῶν κλασσικῶν ἔργων τῆς ποιήσεως καὶ τῆς τέχνης.

Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν «Ἡλιος».

Κωνσταντῖνος Βουρβέρης

VII. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΙ — ΠΕΡΙΓΡΑΦΑΙ ΤΑΕΙΔΙΩΤΙΚΑΙ ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ

1. Ο ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΙΑΟΥΛΗΣ

Κατὰ τὸ πρῶτον τῆς Ἐπαναστάσεως ἔτος ναύαρχος τῶν Ὑδραίων προεχειρίσθη ὁ Ἰάκωβος Νικολάου Τομπάζης, ἔτι διαρκούσης τῆς δικτατορίας τοῦ Ἀντωνίου Οἰκονόμου.

Ὁ Ἰάκωβος Τομπάζης ἦτο ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ συνετός, ναυτικὸς δὲ ἔμπειρος ἔχων μάλιστα καὶ θεωρητικὰς τινὰς περὶ τὴν ναυπηγικὴν γνῶσεις. Ἄλλ' ἔσπερειτο τοῦ ἀρχικοῦ ἀξιώματος, ὅπερ ἀπητείτο εἰς τὰς δυσχερεῖς ἐκείνας περιστάσεις καὶ εἶχε τὴν μετριοφροσύνην νὰ ἀνομολογῇ τοῦτο. Τότε ὁ Λάζαρος Κουντουριώτης ἐμάντευσε τίς ἐκ τῆς πολυαριθμοῦ πλειάδος τῶν ἀραιοτόλων τῆς Ὑδρας πλοιάρχων ἔφερον ἐπὶ τοῦ μετώπου αὐτοῦ τὴν πεπρωμένην τῆς ἡγεμονίας σφραγίδα. Δὲν ἦτο δὲ εὐκόλος ἡ διάκρισις, διότι ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης εἶχε δεινὰ τινὰ ἐλαττώματα. Τὰς σκιὰς ταύτας τῆς φυσιογνωμίας τοῦ ἐπιφανεστάτου στρατηλάτου τῆς καθ' ἡμᾶς Ἑλλάδος δὲν θέλω διστάσει νὰ καταδείξω, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ χαρακτῆρός του πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἠφανίσθησαν εἴτε ἀφ' ἧς ἀνέλαβε τὴν τοῦ στόλου ἡγεμονίαν εἴτε καὶ πρότερον. Ἴνα δὲ μὴ ἀπατηθῶ καὶ μὴ ἀπατήσω, τὰ μὲν ἐλαττώματα τοῦ ἀνδρὸς θέλω παραστήσει ὅπως ἐξήγαγον αὐτὰ ἐκ τῶν ὀμιλιῶν μου μετὰ φιλτάτων αὐτῶ, τὰ δὲ προτερήματα ὅπως ἀνομολογοῦνται ὑπὸ τῶν ἀντιζήλων.

Ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης ἦτο ἐκ νεότητος οἰνοπότης μέχρι τῆς ἐσχάτης μέτης· καὶ τοῦτο μὲν τὸ πάθος ἀπέβαλεν ἅμα ἐνυμφεύθη τὴν σύντροφον τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν ἐπίστευεν ὅτι τὰ μικρὰ τῆς Ἑλλάδος πλοῖα καὶ τὰ ἀτίθασα αὐτῶν πληρώματα καὶ οἱ ὀλίγοι χρηματικοὶ πόροι θέλουσι δυνηθῆ νὰ κατισχύσωσι τῶν πελωρίων τοῦ πολεμίου δυνάμεων.

Ἄλλ' ὁ Λάζαρος Κουντουριώτης δὲν ἀπλητίσθη· καὶ ἀφοῦ πολλάκις περὶ τὰ τέλη τοῦ 1821 ἠγωνίσθη ἐπὶ ματαίῳ νὰ πείσῃ αὐτὸν εἰς τὸ νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀρχήν, ἔλαβε τελευταίαν τινὰ μακροτάτην μετ' αὐτοῦ συνέντευξιν. Τί ἐρρήθη τότε μεταξύ τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν οὐδέποτε ἐγνώσθη. Ἄλλὰ τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Μιαούλης ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ μεγάρου τοῦ Λαζάρου Κουντουριώτου ναύαρχ-

χος τῶν Ὑδραίων καὶ ἐπεδόθη πρὸς τὴν ἡγεμονίαν τῆς ναυτικῆς ἡμῶν δυνάμεως μετὰ καρτερίας, ἥτις οὐδέποτε ἔπαυσε καθοδηγουμένη ὑπὸ τοῦ ἀνεσπέρου τῆς Ἑλλάδος ἀστέρος.

Ὁ Μισαούλης ἦτο ἀτρομητότατος τῶν ἀνθρώπων, ἐπιτείνων τὴν ἀρετὴν ταύτην μέχρι τῶν ἐσχάτων μεθορίων τῆς φρονήσεως καὶ τῆς ἀφροσύνης. Ἐν τῇ νεότητι ἔχων ιδιόκτητον μέγα καὶ ὠραῖον πλοῖον ἐλοξοδρόμει ποτὲ διὰ τὸν ἐναντίον ἄνεμον ἐντὸς τοῦ πορθμοῦ τῶν Γαδεύρων. Γέρων συμπλωτῆρ παρετήρησεν αὐτῷ ὅτι ὑπάρχει περὶ τὴν Ταρίφην ὕφαλος εἰς μικρὰν ἀπὸ τῆς ξηρᾶς ἀπόστασιν. Τί πειράζει, ἀπήντησεν ὁ Μισαούλης, καί, εἴτε μὴ πιστεῦων τὸν γέροντα εἴτε πεποισθῶς ὅτι θέλει κάμψει τὸν κίνδυνον, ἐξηκολούθησε πλέων εἰς τὸ ὑποδειχθὲν ὕπουλον μέρος, μέχρις οὗ συνετρίβη αἰφνης ἡ ναῦς καὶ δεινὴν ὑπέστη ὁ ἀνὴρ ζημίαν, ἥς ἄνευ ἤθελεν ἀποβῆ ὁ πλουσιώτατος τῶν πλοιαρχῶν τῆς Ὑδρας.

Ἄλλ' ὁ ἄκαμπτος αὐτὸς χαρακτῆρ ἦτο ἀπαραίτητος, ἵνα καταπλήξῃ καὶ δαμάσῃ τὰ δυσήνια ναυτικά πλήθη, ὧν ἔμελλε νὰ ἄρξῃ. Ἀρχὴν εἶχεν ὅτι ὁ πλοίαρχος δὲν πρέπει νὰ ἀναποδίση ποτέ, ὅσον δὴποτε σφοδρὸς καὶ ἂν εἶναι ὁ ἐναντίος ἄνεμος, καὶ πλειστάκις ἔκαμψε τὸν Καφηρέα ἐπικρατοῦντος καταγιγιδώδους βορρᾶ, ἐνῶ οἱ συνάδελφοι αὐτοῦ κατέφευγον εἰς τοὺς παρακειμένους λιμένας.

Ἦτο ἀδυσώπητος πρὸς τὴν δειλίαν μὴ φειδόμενος οὐδὲ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἀδελφοῦ, ὅστις συνέπεσε νὰ μὴ διακρίνεται ἐπ' ἀνδρείᾳ.

Ἀπαράμιλλος ἦτο ὁ Ἀνδρέας Μισαούλης εἰς τὰ πολεμικὰ ἔργα, ἀναφωνεῖ ὁ δίκαιος Σπετσιώτης Ἀνάργυρος Ἀνδρέου Χ' Ἀναργύρου. Ἐπὶ τοῦ πολέμου συνελάμβανεν ἐν σχέδιον καὶ ἀμέσως τὸ ἔθετεν εἰς ἐνέργειαν· ἡδιαφορεῖ δὲ ἂν τὸν παρηκολούθουν οἱ ἄλλοι.

Ἐπὶ τέλους ἦτο εἰς τῶν ἐκτάκτων ἀνδρῶν, οἵτινες τῶν διαπρατομένων τὴν εὐθύνην εἰς μόνον ἑαυτοὺς ἀναθέτουσι. «Τοιοῦτος δὲ ὢν ἐν τοῖς κινδύνοις ἦτο ἐκτὸς αὐτῶν ὁ μετριοφρονέστερος τῶν ἀνθρώπων. Ἐπιτυχάνων εἰς τοὺς ἐναλίους ἀγῶνας ποτὲ δὲν ἐσεμνύετο, ἄφηνε τοὺς ἄλλους νὰ λέγουν· ἀποτυχάνων δὲ πρὸς οὐδὲν ἐμέτρει τὰς ἐναντιότητας. Διὰ ταῦτα περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι μήτε τὸν ἠχθαίροντο μήτε τὸν ἐφθόνουν οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ».

2. Ο ΑΘΩΝΑΣ

"Όταν ποτέ περιηγούμενος τὸ "Άγιον Όρος διέβαινον ταπεινὸς προσκυνητῆς ἀπὸ μοναστηρίου εἰς μοναστήριον, συχνὰ ὁ ἄνεμος τῆς Χερσονήσου, ὁ ἡγιασμένος ἀπὸ τὰ τόσα καιόμενα θυμιάματα τῶν προσευχῶν, διανοίγων τῶν πυκνοφύλλων καστανεῶν τοὺς κλάδους, μοῦ ἀπεκάλυπτε μίαν τριγωνικὴν κορυφήν, ὡς ἀσκητοῦ πολιοῦ κεφαλὴν προσευχομένου ἐγγὺς τῶν νεφῶν, ἓνα κῶνον πέτρινον, ὅστις σὰν νὰ μ' ἐκοίταζε καὶ σὰν νὰ μὲ συνώδευε πανταχοῦ παρῶν μὲ τὸ τεφρὸν ἐκεῖνο μέτωπόν του.

Κατ' ἀρχὰς ἤσθανόμην ἀναφρικίασιν φόβου καὶ περιδεῆς ἀπέστρεφον ἀλλαχοῦ τὸ βλέμμα, κλίνων τὴν κεφαλὴν ἀπὸ τὰ μαῦρα ἔλατα τοῦ Ζηροποταμινοῦ δάσους. 'Άλλ' ἐν τῇ παρακμῇ τῆς ὁδοῦ, πάλιν ἰδοῦ ἐνώπιόν μου ὁ πέτρινος ἀσκητῆς μὲ τὴν μολυβδίνην ἐκείνην ὄψιν του ἰλαρῶς προσμειδιῶν μοι ἀπὸ τοῦ κρημνώδους του ὕψους. "Άλλοτε ὡς νεφέλη καὶ ἄλλοτε ὡς πέτρα αἰωρουμένη. Κι ἔκυπτον τὴν κεφαλὴν ἀναμένων κάτι τι νὰ πῆση ἐπ' ἐμοῦ. 'Άλλ' ἔπειτα τόσον τὸν ἐσυνήθισα, ὥστε τὸν ἐθεώρουν πλέον συμπροσκυνητὴν μου.

"Όπου καὶ ἂν ἤμουν, ὁ φαλακρὸς γέρων πάνποτε ἐμπρὸς μου. 'Έν ὁδῷ βαδίζοντα μὲ παρηκολούθει. Εἰς τὰς ξυλίας ἀπλωταρίας τῶν μονῶν καθήμενον μ' ἐσυντρόφευεν. 'Έν θαλάσῃ παραπλέοντα τὴν ἀπότομον ἀκτὴν μὲ κατευώδωνεν. Εἰς τὸν ὕπνον μου μ' ἐσκέπαζε. Καὶ ὅταν ἀφυπνιζόμενος ἐπήγαινον νὰ νιθῶ εἰς τὴν βρύσιν τὴν κρύαν, τὸν ἔβλεπον πρῶτον - πρῶτον ὡς ἄγγελον νεφελοσκέπαστον τὸν πέτρινον σύντροφόν μου. 'Επρόβαινον εἶτα ἀπὸ τὸν λεμονεῶνα τῶν Ἰβήρων εἰς τοὺς ἀμπελῶνας, πέραν εἰς τοὺς Πέντε Μάρτυρας, νὰ ὁ ἐρημίτης ἐνώπιόν μου μὲ τὸ συννεφέλιον του κουκούλιον. 'Ανηρχόμην ἀπὸ τὰ Παντοκρατορινὰ κελλία πρὸς τὰς Καρυάς, μοῦ ἐθώπευε τὸ βλέμμα ἡ στακτερὰ ὄψις του. 'Εξετρύπωνον ἀπὸ καμμίαν χαράδραν, πέραν ἀπὸ τὸν τάφον τοῦ Ἁγίου Νήφωνος, ὅπου κρημνώδης ἡ ἀτραπὸς παρὰ τὸ χεῖλος τοῦ βράχου, ἰδοῦ πάλιν μ' ἐχειραγῶγει ὁ σύντροφός μου ἀπὸ τὰ οὐράνια ὕψη του.

Μίαν ἡμέραν ὅμως, ἡμέραν συννεφώδη καὶ βροχεράν, τὸν ἔχασα τὸν προσφιλῆ συμπροσκυνητὴν μου, ἀφανισθέντα μέσα εἰς τὰ πυκνωθέντα νέφη, τὴν ἀγαπημένην του συντροφίαν. 'Ο οὐρανὸς μ' ἐφάνη ὅτι κατῆλθε μολύβδινος καὶ βαρὺς πρὸς τὰ κάτω κι ἔλειψαν ἐν τῷ

ἅμα καὶ λόφοι καὶ κράσπεδα τῶν κορυφῶν. Ἐνόμισα πρὸς στιγμήν, ὅτι εὐρισκόμην εἰς τὸ ὑψηλότερον τῆς χερσονήσου μέρος. Ἄλλ' αἴφνης μετὰ τὴν ἐκπνοὴν τῆς τρικυμίας διελύθησαν διωχθέντα ἐδῶ κι ἐκεῖ τὰ νέφη καὶ ἀνέκυψε πάλιν ἡ ἱερὰ τοῦ ἹΑθωνος κορυφή, ὡσὰν μία βυζαντινοῦ Παντοκράτορος εἰκῶν, ἐξωσμένη γύρω - γύρω τοῦ ἁγίου στήθους του ἀπὸ φαιὰ νεφελώματα ὡς πυκνωμένου ἐκεῖ λιβανοκαπνοῦ.

Ὁ ἹΑθωνας εἶναι αὐτός !

Ὁ ἹΑθωνας, τὸν ὁποῖον ὁ ἀρχαῖος γλύπτης ἐσχεδίασέ ποτε νὰ μεταμορφώσῃ εἰς ἀνδριάντα τοῦ μεγάλου Μακεδόνο^ς βασιάζοντα δύο πόλεις εἰς τὰς δύο τεταμένας χεῖράς του, ἡ δὲ ὀρθοδοξία μετέβαλεν αὐτὸν χαριέστερον εἰς «Περιβόλι τῆς Παναγίας» καλλιδενδρον καὶ εὐανθές. Ἀπὸ τούτου ἀναρίθμητοι προσευχαὶ καθ' ἐκάστην ἀναπέμπονται πρὸς τὸν Θεόν, συνοδευόμενοι ἀπὸ τὰ εὐωδέστερα ἄνθη, τὰ θυμιάματα τῶν ἀσκητῶν ἐν ἀρμονίᾳ γοητευτικῆ καλλικελάδων ἐρημικῶν πτηνῶν, τῶν ὄξυφώνων τῶν μονῶν σημάτων ἀπὸ μέσα ἀπὸ ἀνθοβολοῦντας θάμνους, τ' ἀναρίθμητα μαρτυρικά καὶ ὀσιακὰ λείψανα τ' ἀποκείμενα εἰς τοὺς θησαυροὺς ἐκάστου μοναστηρίου.

Καὶ ὅσοι ἀναβοῦν, μετανοοῦν καὶ ὅσοι δὲν ἀναβοῦν, πάλιν μετανοοῦν.

Οὕτω ζωηρῶς χρωματίζει τὸ κοινὸν ἐν Ἁγίῳ Ὁρει λόγιον τὸ μεγαλεῖον τῆς κορυφῆς τοῦ ἹΑθωνος, ὅστις κυρίως ὑπὸ τοῦ λαοῦ καλεῖται ἹΑθωνας.

Δύο χιλιάδων περίπου μέτρων τὸ ὕψος του.

Ἡ ἀνάβασις εἰς αὐτὴν γίνεται ἀπὸ τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς, διότι τὸ βόρειον μέρος, πρὸς τὴν μονὴν στοῦ Ἁγίου Παύλου, τὸ μέγα βουνὸν κατέρχεται καθέτως διὰ βαθυτάτων χαραδρῶν, αἵτινες καθ' ὅλον τὸ ἔτος εἶναι σκεπασμένα ἀπὸ κρυσταλλωμένης χιόνος.

Πρέπει ἀφ' ἐσπέρας νὰ ἔχῃ βρέξει καὶ τότε λίαν πρῶτῃ ἐπιτυγχάνει ἡ ἀνάβασις εἰς τὴν θαυμαστὴν κορυφὴν, ὅτε ἡ ἀτμόσφαιρα εἶναι διαυγῆς καὶ καθαρὰ, ἀμειβομένων ἀπεριγράπτως τῶν κόπων τοῦ προσκνητοῦ διὰ τοῦ ἐξελισσομένου ἐκεῖθεν μεγαλοπρεποῦς πανοράματος.

Συνήθως ὁμως γίνεται ἡ ἀνάβασις τῇ 6ῃ Αὐγούστου, ὅτε πανηγυρίζει τὴν ἑορτὴν τῆς Μεταμορφώσεως ὁ ἐπὶ τῆς κορυφῆς ναῖσκος.

Τότε ἀφ' ἑσπέρας, ἀφ' ὅλης τῆς χερσονήσου μοναχοὶ ἀνέρχονται βασιτάζοντες εἰς χεῖρας ἀντὶ ράβδου ἀπὸ ἓν χονδρὸν ξύλον, ἵνα τὴν νύκτα ἐν τῇ ἀγρυπνίᾳ ἀνάψωσι φωτιὰν καὶ θερμανθῶσι διὰ τὸ ψῦχος, τὸ ὁποῖον ἐκεῖ εἶναι λίαν ἐπισιθητόν, ἰδίως ἐν αἰφνιδίᾳ μεταβολῇ τοῦ καιροῦ τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας τοῦ Αὐγούστου.

Φθάσαντες εἰς τὴν Κερασιάν, τὴν ὑδατόρρυτον καὶ χλοερὰν ἐκείνην κοιλάδα, ἀρχίζομεν ἐντεῦθεν δι' ἡμιονικῆς ὁδοῦ πότε πλαγίως καὶ πότε δι' ἔλιγμων διὰ μέσου ὠραιοτάτου δάσους ἑλατῶν καὶ πευκῶν, τῶν ὁποίων πολλοὶ κορμοὶ κατάξηροι ὑψοῦνται κεραυνόπληκτοι, ὡς σκελετοὶ παλαιῶν τιτάνων.

Οὕτω μετὰ τρίωρον πορείαν φθάνομεν εἰς τὴν Παναγίτσαν, μικρὸν ναῖσκον, ὅπου σταθμεῖουν συνήθως οἱ προσκυνηταὶ οἱ ἀναμένοντες τὴν εὐδίαν τοῦ ὄρθρου διὰ τὴν ἀνάβασιν. Ὁ ναῖσκος οὗτος ὡς μία ἀετοφωλιά διακρινόμενος ἀπὸ τὸ πέλαγος μὲ τὸν χαμηλὸν σφαιρικὸν θόλον του, τέσσαρας μῆνας τοῦ ἔτους εἶναι ἀόρατος, σαβανωμένος ὑπὸ τὰς χιόνας, μὲ τὸ μικρὸν παράρτημά του, ὅπου ἀναπαύονται οἱ Λαυριῶται πατέρες μὲ τοὺς ἡμιόνους των, οἱ ἀποστελλόμενοι ἀπὸ τὴν Λαύραν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει ἡ κορυφή, διὰ τὴν ἐτήσιον τῆς Μεταμορφώσεως πανήγυριν, δειπνοῦντες ἐδῶ ἀφ' ἑσπέρας καὶ τὴν ἐπαύριον μετὰ τὴν λειτουργίαν ἐν τῇ μεταβάσει παραθέτοντες γεῦμα εἰς τοὺς προσκυνητάς.

Ἀπὸ τὴν Παναγίτσαν ἡ ὁδὸς πλέον εἶναι ἄβατος ἐπὶ τοῦ βράχου δι' ἀτραπῶν ἀποκρήμνων. Καὶ ἐδαπάνησε μὲν ἱκανὰς λίρας ἐξ ἰδίων του ὁ Πατριάρχης Ἰωακεῖμ ὁ Γ', ἵνα καταστήσῃ βατὴν εἰς τοὺς ἡμιόνους τὴν ἐπὶ τοῦ βράχου δυσχωρίαν, ἀλλὰ πάντοτε εἶναι ἐπικίνδυνος ἢ μέχρι τῆς κορυφῆς δι' ἡμιόνου ἀνάβασις, διότι τὸ μέρος εἶναι ὅλως ἀδενδρον, ὀλισθηρὸν καὶ πετρῶδες.

Εἶναι αὕτῃ ἡ φαλακρά κορυφή πλέον, ἢ πανταχόθεν τῆς χερσονήσου θεωρουμένη μὲ τὸ μολύβδινόν της κουκούλιον. Εἰς ἓν διάστημα ἡ ὁδὸς εἶναι σκαλιστὴ ἐπὶ τοῦ βράχου καὶ εἰς ἓν αὐτῆς μέρος, ἀπόστασιν ἕως πέντε βημάτων, ἕνας-ἕνας διέρχονται οἱ προσκυνηταί, ἔντρομοὶ θεωροῦντες τὴν ἄβυσσον, τὴν χαίνουσαν κάτω μὲ τοὺς δυσαναβάτους κρημούς της.

Μετὰ ἡμίσειαν ἀκριβῶς ὤραν ἀναχωροῦντες ἀπὸ τὴν Παναγίτσαν εὐρισκόμεθα ἐπὶ τῆς κορυφῆς.

Οὐδεὶς ποιητῆς, οὐδεὶς ζωγράφος, κανέν χρῶμα καὶ καμμίαν φαν-

τασία, καμμία πτερωτή λογογράφου γραφίς δὲν ἔμπορεῖ νὰ παραστήσῃ τὸ μεγαλεῖον τοῦ θεάματος, τὸ ὅποιον πληροὶ θάμβους βαθυτάτου τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου.

Ἔστω ἡ χερσὸν ἡμῶν μετὰ τὰ βουνὰ τῆς καὶ μετὰ τοὺς λόφους τῆς, τὰ ἀκρωτήριά τῆς καὶ τοὺς ὄρους τῆς, ὅλη εὐρίσκεται, θαρρεῖς, γύρω γύρω εἰς τὴν εὐρείαν τοῦ Ἄθωνος ποδιάν. Αἱ μεγαλοπρεπεῖς καὶ πολυώροφοι μοναί, ἄλλαι μὲν ὡς καλυβάκια ἐν τῷ δάσει, ἄλλαι δὲ ὡς πεταλίδες ἐπὶ τῶν σκοπέλων. Ἐνθεν ἡ Χαλκιδικὴ ὅλη καὶ ὁ Θερμαϊκὸς λάμπων ὡς καθρέφτης ἀπὸ ἄργυρον. Ὁ Ὀλυμπος καὶ τὰ βουνὰ τῆς Θεσσαλίας. Ἐκεῖθεν τὸ Θρακικὸν πέλαγος μετὰ τὰς νήσους τοῦ ὡς κύκνους κολύμβωντας πρὸς τὰ Δαρδανέλλια. Κάτω τὸ Αἰγαῖον μετὰ τὰ κύματα τὰ κάτασπρα καὶ τὰ ἐρημονήσια, ὡς κήτη φουρτουνιασμένα καὶ συμμαζεμένα ὡς πρὸς σωτηρίαν ὑπὸ τὴν σκιάν τοῦ μεγαλοπρεποῦς βουνοῦ. Ὅπισθεν τῶν βουνῶν ἰδοὺ οἱ κάμποι τῆς Μακεδονίας μετὰ τοὺς ποταμούς τῆς ὡς ὄφεις ἀσημένιους διολισθαίνοντας μετὰ γυαλιστεροῦς ἐλιγμούς ὑπὸ τὴν ἀνταύγειαν τῶν πρώτων τοῦ ἡλίου ἀκτίνων. Ὅσοι δὲ τῶν προσκυνητῶν εἶναι καλῶς ἐτοιμασμένοι μετὰ ἰσχυρὰς διόπτρας βλέπουν καὶ τὴν Προποντίδα ὡς ὀμίχλην ἀπλουμένην καὶ τὸ ὄγκῳδες Ἑπταπύργιον, τὴν περίφημον τοῦ Βυζαντίου Ἀκρόπολιν, ὡς μίαν μαυρίλαν μετὰ ἑπτὰ στεφανωμένην κορυφάς, τοὺς ἑπτὰ πύργους τῆς.

Ἔχουν δίκαιον λοιπὸν οἱ μοναχοὶ νὰ λέγουν, ὅτι καὶ ὅσοι ἀναβοῦν εἰς τὸν Ἄθωνα μετανοοῦν καὶ ὅσοι δὲν ἀναβοῦν ἄλλοι μετανοοῦν. Μετανοοῦν οἱ πρῶτοι, διότι καταβαίνοντες χάνουν μίαν τοιαύτην μυθικοῦ μεγαλεῖου εἰκόνα. Μετανοοῦν καὶ οἱ δεύτεροι, διότι ἀπὸ τὴν ὀλιγοψυχίαν τῶν δὲν ἠξιώθησαν νὰ ἀπολαύσουν μίαν ἀληθινὴν ἡδονὴν ἀπὸ ἐκείνας, τὰς ὁποίας σπανίως χαρίζει εἰς τὸν ἄνθρωπον ἡ θεία Δημιουργία.

Ὁ ναῖσκος τῆς Μεταμορφώσεως μόλις δύναται νὰ περιλάβῃ ἕως ὁκτῶ μοναχοῦς, ὡς λευκὴ κολονίτσα φαινόμενος ἐπὶ τῆς βραχῶδους αἰχμῆς ἀκριβῶς ἐκτισμένος. Ἐξω ὅμως αὐτοῦ ὑπάρχει μικρὸν ὑπόστεγον καὶ μία ἰσοπέδωσις πελεκητή, ὅπου ἔμποροῦν νὰ σταθοῦν ἕως διακόσιοι ἄνθρωποι. Ἡ ἀγρυπνία τελεῖται ταχέως καὶ τροχάδην μετὰ τῆς λειτουργίας, διότι, ἂν αἴφνης μεταβληθῇ ὁ καιρὸς καὶ ψῦχος ἐπιπνεύσῃ, οἱ ὀδόντες πάραυτα ἀρχίζουσιν νὰ τρίβουσιν καὶ κτυποῦν, αἱ χεῖρες παγώνουσιν, τὰ γόνατα ξυλιάζουσιν. Ὅταν δὲ τὰ νέφη

συμπυκνωθούν, τότε — δεινόν ! — οί κεράυνοι ἐκρήγνυνται. Καί τελείται ἐπάνω εἰς τὴν πετρίνην κορυφὴν φοβερὰ πάλῃ τῶν στοιχείων ἐν μέσῳ ἀστραπῶν καὶ βροντῶν. Χαλασμός κόσμου, εἰκῶν ὑπερνεφούς τιτανομαχίας, ἐν ἣ συντίβονται αἱ ἀπορροῶδες πέτραι τῆς φαλακρᾶς ἐκείνης κορυφῆς μετὰ σπαρακτικῶν τριγμῶν καὶ ἐνίοτε φεῦ ! καὶ ἄνθρωποι παραπεσόντες ἀπροσδοκῆτως ἐν μέσῳ τῆς κραταιᾶς τῶν στοιχείων πάλῃς.

Ὁ τρόμος αὐτὸς ἀπὸ τῶν φημιζομένων σπαρακτικῶν ἐπεισοδίων παρακολουθεῖ τὸν προσκυνητὴν καθ' ὅλην τὴν ἀγρυπνίαν, ὅστις τότε μόνον καταπαύει, ὅταν αἰσίως καταβαίνοντες οἱ ὀλίγοι ἐκείνοι μοναχοὶ ἀναπνεύσωσι κάτω εἰς τὴν Παναγίτσαν. Τότε παρελθόντος πλέον τοῦ κινδύνου αἰσθάνονται τὴν χαρὰν ἀπὸ τῆς ἀναπολήσεως τοῦ μεγαλοπρεποῦς πανοράματος, τὸ ὁποῖον μένει ἀλησμόνητον πλέον εἰς ὅλην τὴν ζωὴν.

«Μὲ τοῦ βοριά τὰ κύματα»

Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης

3. Η ΠΑΝΑΓΙΑ Η ΓΟΡΓΟΝΑ

Ἡ « Παναγιά ἡ Γοργόνα » εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ ἀρτίτερα νεοελληνικὰ μυθιστορήματα. Ὑπόθεσίς της εἶναι ἡ ἐγκατάσταση Μικρασιατῶν προσφύγων, ναυτικῶν, σὲ μιὰ παραλία τῆς Λέσβου, ὅπου σιγά-σιγά χάρις στὴν ἐργατικότητά τους δημιουργήσαν ἓναν ἀξιόλογο συνοικισμό ψαρᾶδων.

Ὁ τίτλος τοῦ μυθιστορήματος ὀφείλεται στὸ μικρὸ ἐξωκλήσι τῆς « Παναγιάς τῆς Γοργόνας », ποῦ εἶχε χτιστῆ σ' αὐτὴ τὴν παραλία, ἐπάνω σ' ἓναν βράχο, μετὰ τὴν παράξενη εἰκόνα ἐνὸς ἀγνωστοῦ ζωγράφου, ποῦ παρίστανε τὴν Παναγιά μετὰ σῶμα Γοργόνας (μισὴ γυναῖκα, μισὸ ψάρι).

Οἱ χαρὲς κι οἱ λύπες, οἱ ἀγῶνες, οἱ ἐλπίδες κι οἱ ἀπογοητεύσεις τῶν κατοίκων τοῦ νέου συνοικισμοῦ, μετὰ κύριον πρόσωπο τὴ Σμαραγδῆ, μιὰ κόρη ὁμορφῆ καὶ γεμάτη καλοσύνη, ποῦ τῆς ἀρέσει ἐξαιρετικὰ ἡ θάλασσα, προβάλλουν μέσα ἀπὸ τὰ διάφορα γεγονότα τοῦ μυθιστορήματος. Ἡ Σμαραγδῆ ἔπειτα ἀπὸ διάφορα ἀτυχήματα γίνεται καλογριά στὸ ἐξωκλήσι τῆς « Παναγιάς τῆς Γοργόνας ».

Παραθέτομε τὴν περιγραφή τοῦ μέρους τῆς Λέσβου, ὅπου ἐγκαταστάθηκαν οἱ πρόσφυγες.

Ἡ ὁμορφιά, ποῦ ἔχει ἀπὸ φυσικὸ τοῦ ὁ τόπος ἐδῶ γύρω, εἶναι νὰ τὴ βλέπης καὶ νὰ σαστίζης μετὰ τὴν πλούσια καρδιά τοῦ Θεοῦ.

Τούτη ή αϊολική άκρογιαλιά δέ λέει νά χάση τή χαρά και τή χάρη της, θέλεις ό Αϋγουστος καίγει τόν κόσμο, θέλεις ό χειμώνας τόν βαρά. Γιατί οί γραμμές άπ' τά βουνά κατεβαίνουν χορευτικά ώς τό γιαλό, ή στεριά κυματίζεται σερπετηή σαν τó πέλαγο κι άπό παντού κατηφορίζουν τά δέντρα, οί πολύχρωμοι βράχοι, και τά νερά φουρφουρίζουνε βιαστικά ώς τ' άκρογιαλί.

Ό έλιώνας σκεπάζει τά βουνά, φυλλουρίζει χειμώνα καλοκαίρι κι αναδεύεται μέ άσημιές άντιφεγγιές. Η σκληρή φυλλωσιά έχει άπό τή μιá μεριά ένα χρώμα μαργαριταρί, σά νά μουσκεύτηκε για πάντα άπό τó φεγγαρόφωτο μιás αύγουστιανής νύχτας.

Οί λαγκαδιές είναι στολισμένες μέ όλόισες λεύκες, πού άνεβαίνουν λαμπαδάτες τόν άνήφορο, άπό τή Σκάλα ώς τó χωριό τής Μουριάς, άράδα ή μιá πίσ' άπό τήν άλλη. Είναι τρυφερές, τρεμουλιάζουν άδιάκοπα μέ όλα τά φύλλα τους, άκόμα και σά δέ φυσά. Και σαν πάρη νά τις κιτρινοφυλλιάση τó φθινόπωρο, μοιάζουν σά νά πήραν φωτιά οί άσημένιοι κορμοί τους και τινάζουν χρυσές φλόγες.

Πάνω σέ τούτο τó νησί, βλέπεις, ή Έλλάδα κι ή Άνατολή σμίγουν τις νοστιμάδες και συνταιριάζουν τή χάρη και τó νόημα τής γής τους. Ό ούρανός είναι κρουστός, νά τόνε πιής στο ποτήρι, κι ή θάλασσα, πού μπαίνει και βγαίνει παντού, άστράφτει άνάμεσ' άπό τά δέντρα. Σκύβεις άπάνω της και μυρίζει ή άγνή άνάσα της. Είναι παστρικά τά νερά σαν άγίασμα και στόν πλουμιστό πάτο δείχνει ένα - ένα όλα τά χρωματιστά της πετράδια, τά κοχύλια και τ' άνθάκια τού βυθοϋ.

Άνεβαίνεις στα ράχτα, γυρίζεις μιá βόλτα τή ματιά ένα γύρω στεριάς και πελάγου, και δακρύζει τó μάτι σου. Ένα αναγάλλιασμα στάζει άπό τά δέντρα, άναβρύζει άπό τά καστανά και κόκκινα χώματα, άπό τις πέτρες και τά νερά. Ό έλιώνας άργοσαλεύει τά κλωνιά σά βάγια. Άπό παντού άνεβαίνει ή δόξα τής γής. Τούτες τις ώρες τρέμει ή καρδιά τ' άνθρώπου άπό τó γλυκασμό τής ζωής, κι άναρρωτίσαι πώς γίνεται και κρύβεται ή κακία, τόση κακία, σαν τó σκουλήκι τ' άκοίμητο, μέσα στο ρόδο τού Θεοϋ.

Τó χωριό τής Μουριάς είναι ψηλά, στή ράχη τού βουνοϋ. Τ' άσπρισμένα σπίτια στριμώχνονται άταχτα, μιá κουβάρα, άνάμεσα στις έλιές και στις μυγδαλιές, σαν ένα κοπάδι άρνιά, πού σκόρπισαν άλλοπαρμένα άπό τρομάρα. Τó κατέβασμα άπό κεί για τó

λιμάνι είναι βολικό. Κατρακυλᾷ κανείς σὲ μιὰν ὥρα. "Ὁμως ἂν πῆς ν' ἀνεβῆς τὸν ὄρθιο μουλαρόδρομο ἀπὸ τῆ Σκάλα τῆς Γοργόνας πρὸς τὴ Μουριά, θὰ κάνης τρίδιπλο κόπο. Τόσο κακοτράχαλη σηκώνεται ἡ ἀνηφόρα.

Οἱ χωριανοὶ ἔχουν κάνει πεζοῦλες ἀπὸ ξερολιθιά κοντὰ σὲ κάθε ἀνάβρα πού ἀνταμώνεις στ' ἀνέβασμα. « Καθίστρες » τὶς λένε κι ἐκεῖ σταματοῦν οἱ στρατοκόποι νὰ πάρουν τὴν ἀνάσα τους. Οἱ ἀγωγιάτες κι οἱ νοικοκυραῖοι, πού ἀνεβάζουν πράμα μὲ τὰ ζά τους, χαλαρώνουν τὸ καπίστρι τοῦ μουλαριοῦ καὶ σφυρίζουν νὰ πιῆ τὸ φορτωμένο ζωντανό, νὰ ξαποστάση.

Κάτω στὸ λιμάνι ἀπομένουν τὴ νύχτα μόνο οἱ ψαράδες, οἱ μικροκαπεταναῖοι πού κοιμοῦνται στὰ καίκια τους, κάτι λίγοι μαγαζατοροὶ πού ἔχουν ἐκεῖ καφενέδες κι ἀργαστήρια. Αὐτοὶ πηγαίνουν στὸ χωριὸ μονάχα τὶς γιορτάδες. Φοραίνουν τὰ καλά τους, ξουρίζονται, βάζουν καὶ κάλτσες καὶ παπούτσια κι ἀνεβαίνουν τὶς Κυριακάδες γιὰ καμιὰ κοινοτικὴ σύναξη τοῦ συνεταιρισμοῦ « Ἡ Ἀθηνᾶ ».

Τὸ ἐργοστάσιο εἶναι στὴ Σκάλα. Ἕνας μεγάλος ἐλιόμυλος μὲ τέσσερις πρέσες. Στὰ ἐλιομαζώματα ἀνεβοκατεβαίνει ὁ κόσμος, ἀρχίζει ἡ μεγάλη ἐποχὴ γιὰ τὸν τόπο. Οἱ μαζῶχτρες ξεχύνονται παρέες παρέες, φοροῦν χρωματιστὰ σαλβάρια, κλαδωτὲς μπόλιες, κουνοῦν τὸ καλάμενιο καλάθι μὲ τὶς γαλάζιες χάντρες στὸ μπράτσο. Κατεβαίνουν στολισμένες καὶ κουδουνίζουν τὰ γαλάζια καὶ βυσσινιὰ βραχιόλια τους ἀπὸ γυαλί. Τὰ χωράφια κι οἱ δρόμοι εἶναι γεμάτα ραβδιστάδες κι ἐργάτες ἀπ' τὸ λιοτριβεῖο.

"Ὅλο τὸ χειμῶνα, ὅσο δουλεύει ἡ ἐλιά, οἱ χωριανοὶ ἔχουν γιὰ ξυπνητήρι τὴ μπουρού τοῦ ἐλιόμυλου. Εἶναι μιὰ δυνατὴ σφυρίχτρα, πού ὀργιάζει μέσα ἀπὸ τὴ μαύρη νύχτα. Ἡ φωνὴ τῆς γεμίζει ἀντίλαλο τὰ ράχτα καὶ τὶς λαγκαδιές, ἀνεβαίνει ὡς τὸ χωριὸ καὶ τὸ ξεσηκώνει στὸ πόδι.

Μεμιᾶς τὰ καλντερίμια ἀντιχτυποῦν ἀπὸ χοντροπάπουτσα μὲ πλατιά σιδερένια καρφιά κι ἀπὸ τὰ πέταλα τῶν μουλαριῶν. Οἱ πόρτες χτυποῦν μὲ θόρυβο, τρίζουν οἱ ρεζέδες, οἱ κοπέλες κατεβαίνουν μὲ χαρούμενες φλυαρίες καὶ πονηρὰ γέλια. Οἱ ραβδιστάδες μὲ τὰ ἴσια μακριὰ ραβδιά στὴ ράχη, « τέμπλες » τὰ λένε, τραγουδοῦν ἀμανέδες. Κόβουν τὸ τραγοῦδι καὶ προγκᾶνε τὰ ζά, τὸ ἴδιο τραγουδιστά :

—Ντὲ μπρέε, ντὲ !

Εἶναι ἡ μεγάλη ἐποχή, τῆς ἐλιᾶς ἡ ἐποχή.

Τὴν περιμένουν ὅλο τὸ χρόνο τὰ ἐνεήντα ὀχτῶ χωριὰ τοῦ νη-
σιοῦ. Ὁλος ὁ κόσμος, ἓνα ψυχομετρί ἀπὸ ἑκατὸν πενήντα χιλιάδες
φτωχόκοσμο καὶ νοικοκυραῖοι, ἀπ' αὐτοῦ κρέμονται. Ἀπὸ τὸ
λιανὸ κλωνι τῆς ἐλιᾶς ζυγιάζεται ἡ ζήση τους.

Οἱ ψαράδες κάτω τὰ περνᾶνε πιὸ φτωχικά, ὅμως πιὸ σίγουρα.
Ἡ θάλασσα, ὅσο νὰ τὴν τρυγήσης, δὲ στερεῦει. Δὲν ξέρει κι ἄλλο
ὄργωμα ἀπὸ τ' ὄργωμα τῆς καρίνας. Βέβαια ἔρχεται ὁ χειμῶνας, τὸ
πέλαγο μελανιάζει σὰν τὸ ξίδι. Πολλὲς βάρκες ἀποτραβιοῦνται στὴ
στεριά. Τὶς κουρνιάζουν ἀπάγγιο πάνω σὲ χοντρά μαδέρια, ὡς νὰ
μερέψουν τὰ νερά. Γιατὶ ὁ βοριάς τὸ πιάνει πολὺ τοῦτο τὸ λιμάνι
καὶ παιδεύεται πολὺ ὁ ψαραδόκοσμος.

Εἶναι ὅμως μεγάλο πράμα νὰ δῆς τὰ ράχτα τῆς Παναγιᾶς νὰ
κεφαλῶνουν τί φουρτούνα, σὰν ξεμπουκάρη ἡ φρέσκια τραμουντά-
να ἀπὸ τὸν κόρφο τ' Ἀδραμυτιοῦ καὶ ταραξὴ τὸ ντουινά. Εἶναι κι
ὁ καρβο-Μπαμπᾶς ἀντίκρυ, κατεβάζει κι αὐτὸς τὰ ρέματα τῆς
Τόλης ἀπὸ τὸ μπουγάζι καὶ στρίβει κατὰ δῶ τὶς θάλασσες ἀπὸ τ'
Ἀγιονόρος.

Τῆς Παναγιᾶς τὰ ράχτα καρτεροῦν ἀτάραγα τὴ φουρτούνα
ποῦ σιμώνει ὀλοένα μελανιάζοντας τὴ θάλασσα. Πολὺ γρήγορα ἡ
σκοτεινὴ γραμμὴ τῆς κοντεύει τὸ λιμάνι. Μιλιοῦνια καμουτσῖα σκί-
ζουν τὸν ἀγέρα ποῦ τρέμει, κάνουν τὰ θεριεμένα κύματα νὰ ση-
κώνονται ὀλόρθα στὰ καπούλια. Εἶναι τὸς νὰ θωρῆς καὶ νὰ σα-
στίξης, σὰν ἀντρεῖψουν ἀπὸ τὴν ψυχὴ τῆς μάχης κι ἀρχίσουν ν'
ἀντιχτυπιοῦνται μὲ μάνητα τὰ δυὸ στοιχειά. Ἡ πέτρα καὶ τὸ νερό.

Τῆς Παναγιᾶς τὰ ράχτα βαστοῦν τὴ μάχη, ἀφόντας στάθηκε
ὁ κόσμος. Εἶναι γεμάτα ἀπὸ τὶς παλιὲς λαβωματιῆς, εἶναι σημαδεμένα
ἀπὸ τὶς χτυπιῆς. Ἡ πέτρα σφουγγάρισε ἀπὸ τὴν ἄρμη, ὁ παραδαρ-
μὸς τοῦ νεροῦ γούφιασε τὰ βασανισμένα στέρνα τῆς.

Τὰ κύματα βγαίνουν ἀπὸ τὴ θολούρα τῆς καταχνιάς μουλωχτά,
πυργῶνουν ψηλὰ σὰ δράκοι, κατεβαίνουν μὲ φοβερὴ τάξη τὰ πολε-
μικά τους φουσατά. Ὅσο σιμώνουν τεντώνουν μπροστὰ φουσκωμένα
στέρνα, παρδαλὰ σὰν τῆς τίγρισσας. Πίσω ἀνεμίζουν στὸν ἀγέρα
ἀφρισμένη χήτη. Φρουμάζουν κι ἔρχονται ψυχωμένα ἀπὸ τιτανι-
κὴν ὀργή. Στὸ τέλος παίρνουν φόρα, ἀναπηδοῦν γουχιάζοντας

πέφτουν κατάστηθα πάνω στο βράχο τῆς Παναγιᾶς. Πελώριες μάζες νερό χτυποῦνται, τρίζουν τὰ δόντια καὶ βρουχιοῦνται. Καὶ καλά νὰ τὰ ξεθεμελιώσουν τὰ ράχτα, νὰ τὰ ψιχουλιάσουν, νὰ τὰ καταπιοῦν.

Φτάνουν ὡς ἀπάνω, καβαλικεύουν τὸν ψηλὸ βράχο, βρέχουν μὲ τοὺς ἀφροὺς τὴν πόρτα τῆς ἐκκλησιᾶς καὶ δρασκελᾶνε τὴν καστρόπετρα. Χύνονται τότες ἀπὸ τὴ μεριά τοῦ λιμανιοῦ, τὰ βλέπει καὶ κατηφορίζουν ἀπὸ τὴν πετρόσκαλα τῆς Παναγιᾶς, ἕνα δεμάτι ἄσπρα φίδια, πού σπαρταροῦν καὶ τρέχουν. Γίνεται μεγάλη χλαπαταγή.

“Ὀλη τὴν ὥρα πού βαστᾶ ἡ μπαλαισιά, τῆς Παναγιᾶς τὰ ράχτα τρέμουν συθέμελα ὡς τὶς σκοτεινὲς ρίζες τους. Μυστικὲς χορδὲς ἀπὸ σκληρὸ μέταλλο δονιοῦνται καὶ ἤχου ἔνδρα τους. “Ὀμως δὲν πισωπλατίζουν πατημασιά. Ὁ βράχος στυλώνει μέσα στὰ μαῦρα βᾶθη τὰ πετρένια πόδια του, καπνίζει σύγκορμος ἀπὸ θυμὸ. Ὁ ἀγῶνας τὸν γεμίζει ψυχὴ καὶ δύναμη, ὅπως ἕνα θεριό. Βογγᾶ καὶ τραντάζεται κάτω ἀπὸ τὴ νεροποντὴ, φτύνει μὲ τὶς ξεδοντιασμένες μασέλες τοὺς ἀφροὺς τῆς λύσσας του κατάμουτρα στὴ θάλασσα. “Ὀσο πιὸ βαριά τὸν δέρνει ἡ ἀνεμικὴ, τόσο πιὸ θεριακωμένα πυργῶνει τὰ στέρνα του καταπάνω της. Ξέρει πὼς πίσω ἀπὸ τὶς φαρδιὲς πλάτες του διαφευγέει τοῦ κόσμου τὰ ψαροκάικα, τὶς τράτες καὶ τὰ λαφρὰ τρεχαντήρια. Κι αὐτὰ ξιπάζονται πάνω στὰ διπλά τους σίδερα, τεντώνουν τὴ γούμενα. Νὰ σπᾶσουν τὶς πρυμάτσες, νὰ φύγουν κατὰ τὴ στεριά, νὰ γλιτώσουν ἀλαλιασμένα ἀπὸ τὴν τρομάρα. Κάνουν σὰν τὰ ζὰ τ’ ἀγαθὰ καὶ δυνατὰ, πού τὰ συνεπῆρε ὁ πανικὸς καὶ τὰ βρίσκει δεμένα ἀπὸ τὸ χαλινάρι.

Τὸ μεγάλο τὸ κακὸ γίνεται τὶς Γεναριάτικες νύχτες, σὰ λυσσάξουν οἱ μπουράσκες, πού ἔρχονται καταδῶ ἀπὸ τ’ ἀκρογιάλια τῆς ἀρχαίας Τρωάδας. Τότε τὸ σκοτάδι πού σκεπάζει τὰ σύμπαντα κάνει πιὸ τρομαχτικὴ τὴ νύχτα. Ὁ ἄνεμος παίρνει τὰ κεραμίδια ἀπὸ τὶς σκεπὲς, τὰ τινάζει στοὺς τσίγκους, πετροβολᾷ τὶς μανταλωμένες πόρτες καὶ τσακίζει τὶς τρυφερὲς λεῦκες. Ὁ σκοτεινὸς ἀγέρας εἶναι γεμάτος ἀπὸ κρότους ἀξήγητους, ἀπὸ οὐρλιαχτὰ καὶ θλιβεροὺς ἤχους. Τὰ τεντωμένα συρματόσκοινα κλαίνε, ἀναστενάζουν τὰ δέντρα καὶ τὰ κατάρτια.

Τὸ δαιμόνιο τῆς φουρτούνας ξαπολυέται ξεχαλίνωτο μέσα στὴ

νύχτα, σφυρίζει με τὰ δάχτυλα ἀπὸ κάθε μεριά, πάνω στὰ ἄλμπουρα, μέσα στὶς καμινάδες. Καβαλικεύει καὶ τὴ σιδερένια καμάρρα πὺν κρατᾷ τὸ καμπανάκι τῆς Παναγιᾶς, κρεμιέται ἀπὸ τὸ σιδερένιο γλωσσίδι καὶ ἀρχίζει νὰ χτυπᾷ ἄταχτα, νὰ χτυπᾷ ξεφρενιασμένα.

Ἄκοῦν οἱ ψαράδες τ' ἄγριο καμπάνισμα μέσα στὸν ὕπνο τους, τ' ἀκοῦν ὡς ἐκεῖ πάνω στὸ βουνὸ κι οἱ Μουριανοί. Ἄνοιγουν οἱ ναυτικοὶ κάτ' ἀπὸ τὸ πάπλωμα ἀνήσυχο μάτι. Οἱ γυναῖκες ἀφουγκράζονται, σηκώνονται χωρὶς θόρυβο ἀπὸ τὸ στρῶμα. Τυλίγουνται, θυμιάζουν τὰ κονίσματα καὶ σταυροκοποῦνται.

—Ἡ Παναγιὰ ἡ Γοργόνα ν' ἀποσκεπάζη τὸν κόσμο.

Τὸ λένε γιὰ τὰ καράβια πὺν ξώμειναν, γιὰ τὰ καΐκια πὺν λείπουν σὲ ταξίδια. Λὲν ἓνα «πατερημὸ» γιὰ τοὺς ἄγνωστους θαλασσινοὺς, πὺν βολοδέρνουνται τούτη τὴν πίσσημη καὶ τρομαχτικὴν ὥρα στ' ἀνοιχτά, ἀφημένοι στὰ χέρια Θεοῦ καὶ τῆς μοίρας, πᾶν' ἀπὸ τὴ σκοτεινὴ ἄβυσσο τοῦ πικροῦ νεροῦ πὺν τοὺς κυκλώνει.

Σὰ φωτίση ὁ οὐρανὸς πάνω στὴ φουρτούνα, βλέπεις κάθε φύλλο τοῦ ἀγέρα πὺν ἔρχεται, νὰ σαρώνη πάνω ἀπὸ τὶς κορφές τῶν κυμάτων τὰ ψιχουλιασμένα νερά, νὰ τ' ἀνεμίξη μεσοῦράνα. Ἡ ἀλίσαχη σηκώνεται ἄσπρος μπουχός, πετᾷ σύννεφο. Ἡ τραμουντάνα τὴν πασπαλίζει στὶς σκεπές. Ἄσπρίζουν τότες τὰ κεραμίδια ἀπὸ τ' ἄλατι. Ὅμως στὸ τέλος ἡ κούραση βαραίνει τὰ στοιχεῖα τοῦ νεροῦ, δαμάζει ἡ θάλασσα, μερεύουν τὰ κύματα κι ἀποτραβιοῦνται.

Τότε προβάλλει θάμαξη ὁ ἥλιος τοῦ Θεοῦ πάνω ἀπὸ τὴ ράχη τῆς Βίγλας καὶ στάζουν εἰρήνη τὰ λιόδεντρα. Βλέπεις πιά τὸ βράχο νὰ στέκεται γελαστός μέσα στὸ χρυσὸ φῶς. Εἶναι ἀκόμα βρεγμένος καὶ χτυπημένος, ἀχνίζει κουρασμένος καὶ στάζει διαμαντόπετρες μέσα στὴ λιακάδα, ὅμως στέκεται δυνατὸς καὶ ἡσυχός. Φορᾷ στὴν κορφή του, μετερίζι μάχης, τὸ κλησάκι τῆς Παναγιᾶς, φορᾷ τὸ καμπανάκι καὶ τὸ σκεβρωμένο κατάρτι, πὺν δὲν ἔχει σημαία. Φορᾷ καὶ μιὰ τούφα ἀγριοσυκιά, πὺν ἔχει πιεῖ ὅλες τὶς ἄρμες τοῦ πελάγου καὶ δὲ μαράθηκε. Ἐχει μιὰ παλικαρίσσιαν ὁμορφιά τέτοιες ὥρες ὁ βράχος.

Πάλι σὰν ξανοίξη ὁ καιρὸς καὶ πάρη νὰ μυρίζη ἡ ἀνοιξη, τίποτα δὲν εἶναι πιὸ ἥμερο ἀπὸ τὰ ράχτα τῆς Γοργόνας. Ἡ πέτρα ροδίζει στὸν ἥλιο. Ξαπλώνεις ἀπάνω μπρούμυτα καὶ νιώθεις τὴ ζωὴ τῆς ν' ἀντιχτυπᾷ σὰ φλέβα. Οἱ μικρὲς ἀγριοσυκιὲς θρασομανοῦν ἀνάμεσ' ἀπὸ τὶς χαραμίδες πάνω στὶς ψηλὲς κρέμασες. Βουτᾶνε πεινασμένες

ρίζες ως μέσα στην καρδιά του βράχου, να βυζάζουν από κεί το πικρό και άρμυρό γάλα που τις θρέφει. Χαράζεις με το σουγιά το κοκκινωπό βλαστάρι και ο άσπρος χυμός πήζει πάνω στο λεπίδι.

Κάτου στα ριζοθέμελα του βράχου κουνιούνται με το μυστικό ρυθμό του βυθού στεφάνια από χλωρά φύκια. Κρεμάζουν μικρούς καρπούς, σαν μαργαριτάρια περασμένα σε κόκκινη μεταξωτή κλωδιά, απλώνουν προς τ' άπάνω τσαμπιά από κοκκινωπούς κόμπους, χοντρούς σαν άγριοκέρασα. Πάνω στις στρογγυλές πέτρες που άσπρουλιάζουν από μαλακό χνούδι, σαλεύονται τουφες από φύκια τρυφερά σαν προφαντά μαρούλια. Στις κουφάλες με κλασιάρικες φωνές οί γλάροι, άδιάκοπα πεινασμένοι και καυγατζήδες, κι ανάμεσα στα παχιά ούβρια κυνηγιούνται οί γύλοι, οί πέγκες, οί λαπένες, όλα τά πετρόψαρα με τά χαρωπά και ζωηρά χρώματα. Στόν άφρο γυρίζουν μεγάλα κοπάδια από μικρά κεφαλόπουλα. Προσπαίζουν στο φώς που τά μαγεύει και κάθε που γυρίζει το σμάρι ν' αλλάξη δρόμο, οί κοιλιές τους άσημίζουν στόν ήλιο.

Οί ψαράδες γυρνώντας από τά καλάρισμα άνεβαίνουν και κρεμάζουν στους τοίχους τής Παναγιάς τά βρεγμένα δίχτυα. Άπό τά όρθια σταυρωτά κουπιά τά κρεμοούν, άπό τó άλμπουρο τής σημαίας κι άπό τó σίδερο του κάμπαριου. 'Ο άγέρας τ' άνεμίζει σαν πέπλα. Είναι βαμμένα σε βραστό πευκόφλουδο κι έχουν τó χρῶμα του σκουριασμένου σιδήρου. Πολλές φορές είναι τόσα, που ζώνεται μέσα όλάκερο τó ξωκλήσι. Καμιά άλλη Παναγιά μέσα στόν κόσμο τής Χριστιανοσύνης δέ φορεί ποτέ τέτοια πέπλα έξόν ή Παναγιά ή Γοργόνα.

Έχει κι ένα ίσωμα πάνω στα ράχτα. Έκει, ανάμεσα ουρανού και πελάγου, έρχονται και καθίζουν άντρες και γυναίκες. Μπαλώνουν τά χαλασμένα δίχτυα, ματίζουν τά σκοινιά, μερμετιίζουν τά σκισμένα πανιά. Κάθονται σταυροπόδι ένα γύρο και δουλεύουν. Φοροούν στό 'να χέρι γάντι από κάλτσα. Πολεμοούν με κάτι χοντρές σακοράφες, περνοούν τις καινούριες θελιές με μικρές ξυλένιες σαίτες. Λίγα είναι τά λόγια τους τήν ώρα τής δουλειάς. Ποϋ και ποϋ κανέναν ν' άνοιξη τó στόμα να πη ένα λόγο, να χωρατέψη ένα χωρατό.

«Η Παναγιά ή Γοργόνα»

Στράτης Μυριβήλης

4. ΠΡΟΣ ΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Τή στιγμή πού ξεκινᾶ κανείς για τὸ ταξίδι τῆς Μακεδονίας, ἡ Γεωγραφία καὶ ἡ Ἱστορία ἐξουσιάζουν τὸ πνεῦμα του. Ἔχει μπροστά του μεγάλα ποτάμια, ψηλά καὶ ἀπόκρημνα βουνά, πανάρχαια δάση, νερά πού πέφτουν ἀπὸ τεράστιους βράχους, καταπράσινους κάμπους καὶ γραφικὲς κοιλάδες, δύσκολες κλεισοῦρες καὶ φιλόπρονες ἀκροθαλασσιές, λίμνες καὶ βάλτους, πόλεις καὶ χωριά, πού ἔγραψαν μὲ τὴν πνευματικὴ, τὴν ἐμπορικὴ, τὴ βιομηχανικὴ τους δραστηριότητα λαμπρότατες σελίδες στὴν Ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς προκοπῆς του. Καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ἀτελεύτητα ἱστορικὰ περιστατικά, καὶ ἀρχαῖα καὶ μεσαιωνικά καὶ νεώτερα, ἀγῶνες καὶ κατορθώματα, αἵματα καὶ στεναγμούς, αὐτοθυσίες καὶ ἥρωισμούς, θαυμαστά φανερῶματα μιᾶς ψυχῆς, πού εἶναι πλασμένη ἀπὸ ἀγνὸ καὶ στέρεο μέταλλο, τῆς προαιωνίας ψυχῆς τῆς Μακεδονίας.

Κι εἶναι πολὺ φυσικὸς ὁ πόθος, πού γεννιέται μέσα στὴν καρδιά τοῦ ταξιδιώτη, νὰ σταθῆ σὲ κάθε πέτρα καὶ σὲ κάθε πλαγιά, νὰ ἀγγίξῃ ἀπὸ κοντά, μὲ τὸ δάχτυλο, κάθε ἱστορικὸ τοπωνύμιο, νὰ περάσῃ καὶ νὰ ξαναπεράσῃ ἀπὸ τοὺς δρόμους τῆς μοναξιᾶς καὶ τῆς πολιτείας, γιὰ νὰ αἰσθανθῆ ζωντανὴ καὶ ὀλόθερμη καὶ τὴν ἱστορικὴ καὶ τὴ σημερινὴ πραγματικότητα τοῦ τόπου.

Ἡ παλιὰ καὶ ἡ ζωντανὴ Θεσσαλονίκη

Ἡ μεγάλη μακεδονικὴ πρωτεύουσα, πού κατηγοροῦν μαλακὰ ἀπὸ τὶς πλαγιὲς τοῦ Χορτιάτη στὴ φεγγόβολη ἀκροθαλασσιὰ τοῦ Θερμαϊκοῦ, εἶναι ἡ πολιτεία μὲ τὴν πολλαπλὴ ψυχὴ, ὅπως εἶναι ὅλες οἱ αἰωνόβιες πανάρχαιες πολιτείες. Μὰ ὑπάρχει μιὰ ἔντονη ἰδιότητα στὴ φυσιογνωμία της, ἓνα χρῶμα καθαρὰ μεσαιωνικὸ, πού δυσκολεύεται κανεὶς νὰ συναντήσῃ σὲ τόση ἔκταση καὶ μὲ τόση ἀφθονία χυμένο ἄλλοῦ.

Σήμερα ἀποτελεῖ σημαντικότερο κέντρο τῆς Βαλκανικῆς, τεράστια κυψέλη, ὅπου παρδαλὸ πλῆθος ἀναδίνει τὸν ἀέναο βόμβο του. Μὰ σὲ πολὺ μακρινούς καιροὺς δὲν κατόρθωσε νὰ παίξῃ ἀνάλογο ρόλο. Καὶ μολονότι ἰδρύθηκε τρεῖς χιλιάδες ἢ κάπως λιγότερα χρόνια πρὸ Χριστοῦ ἀπὸ τοὺς Πρωτοέλληνες καὶ Θεσσαλοὺς, μολονότι ἔφτασε σὲ κάποια ἀκμὴ στὴν ἐποχὴ τοῦ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ

τῆς βορινῆς Ἑλλάδος, μολονότι πῆρε καὶ τ' ὄνομά της ἀκόμη ἀπὸ τῆ Θεσσαλονίκη, τὴν κόρη Φιλίππου τοῦ Β' καὶ ἑτεροθαλῆ ἀδελφὴ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ποὺ τὴν εἶχε γυναῖκα του ὁ Κάσσανδρος, ἡ φήμη της ἔμεινε περιορισμένη ἴσαμε τῆ Ρωμαϊκῆ κατάρκτηση.

Δυὸ κέντρα παλιότερα τοῦ μακεδονικοῦ βίου, σημαντικὰ καὶ σεβάσμια, ἡ Ἑδεσσα καὶ ἡ Πέλλα, ἔστεκαν αἰῶνες ὀλόκληρους ἀντίμαχά της καὶ συγκρατοῦσαν σὲ χρυσὴ μετριότητα τὴν προοδευτικὴ της ἀνάπτυξη. Μὰ οἱ Ρωμαῖοι κατάλαβαν τὴ σημασία τῆς γεωγραφικῆς της θέσεως, τὶς πολυτίμες ὑπηρεσίες ποὺ θὰ μπορούσε νὰ προσφέρῃ στὴν ὀργάνωση τῶν μακρινῶν των κατακτήσεων καὶ στὴν κίνηση τοῦ ἔμπορίου των.

Γι' αὐτὸ ἡ κλασσικὴ ἀρχαιολογία τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι κυριότατα ἀρχαιολογία τῶν Ρωμαϊκῶν ἢ, ἂν προτιμᾶτε, τῶν Ἑλληνορωμαϊκῶν χρόνων. Κι ἔτσι παρουσιάζεται στὰ μάτια τοῦ ἀνθρώπου ποὺ θὰ κάμῃ τὸ σύντομο γύρο τοῦ ἀρχαιολογικοῦ της Μουσείου ἢ θὰ σταθῇ κοντὰ στὴ σημερινὴ «Καμάρα», τὴν ἀψίδα τοῦ Γαλερίου, μὲ τὰ φθαρμένα ἀνάγλυφα, καὶ θὰ συλλογιστῇ πὼς χιλιάδες χρόνια πρωτότερα κάτω ἀπὸ τὴν ἀψίδα αὐτὴ δὲν περνοῦσε τὸ ράθυμο τράμ μὲ τὰ ἐκνευριστικὰ του κουδουνίσματα καὶ τὸ πολυποίκιλο πλῆθος τοῦ αἰῶνα μας, μὰ οἱ ἀδιάκοποι ρωμαῖκοὶ λεγεῶνες μὲ τὸ βαρὺβροντο βῆμα, ποὺ ξεκινοῦσαν μέσα στὴ σκόνῃ καὶ τὸ σάλαγο τῆς Ἀππίας ὁδοῦ καὶ ξαναβρίσκανε τὸ δρόμο τῆς στεριᾶς στὸ Ἰλλυρικὸ λιμάνι τοῦ Δυρραχίου, γιὰ νὰ πάρουν τὴν Ἑγνατία, αὐτὴ τὴν ἴδια ὁδὸ, ποὺ στεφανώνεται ἀπὸ τὴν ἀψίδα, καὶ νὰ καταλήξουν στοὺς μακρινοὺς ἀκραίους σταθμοὺς τῆς Ρωμαϊκῆς Ἀνατολῆς. Ὑπάρχουν πέτρες, ποὺ ξυπνοῦν τὴν ἀνάμνηση ἀπειράριθμων περιπετειῶν, μιὰν ὀλόκληρη ἱστορία γραμμένη μὲ κλαγγὴ σπαθιῶν καὶ μὲ πάταγο πολεμικῶν ἀλόγων.

Τέτοια πέτρα εἶναι ἡ Καμάρα τῆς Ἑγνατίας ὁδοῦ. Ἄμα τὴν προσπερνᾷ κανεὶς κάθε ὥρα καὶ κάθε στιγμή πηγαίνοντας στὴν καθημερινὴ του ἀπασχόληση, λησμονεῖ καὶ τὸ ὕφος της καὶ τὸ νόημά της. Μὰ σὰν τὴν ξαναβλέπῃ ὕστερα ἀπὸ ἀπουσία μακρόχρονη, δὲν μπορεῖ νὰ ξεκολλήσῃ ἀπὸ τὴ φαντασία του τὴν ἀντίληψη, πὼς πέρα μακριά, στὰ βάθη τοῦ ἀτέλειωτου δρόμου, θ' ἀστράψουν χάλκινες περικεφαλαῖες καὶ θὰ φεγγοβολήσουν καλογουαλισμένοι θώρακες καὶ θὰ ρίξουν περίγυρα φλογισμένες δέσμες ἀντανακλάσεων

ἀσπίδες καὶ λόγχες. Εἶναι ἡ ψευδαίσθησις τῆς ἱστορίας, πού ἐξουσιάζει τὸ στοχασμὸ καὶ τὸν προσηλώνει μπροστὰ σ' αὐτὸν τὸν πολυτιμὸ καὶ πολυκύμαντο πίνακα τῆς Μεσογείου, ὅπου ἀστράφτει σὰ χρυσὸ καρφί τεχνουργημένον μετὰ τὸν κόπο καὶ τὴν ἐπιμέλεια τῶν αἰώνων ἡ βασιλικὴ πολιτεία τοῦ Θερμαϊκοῦ, ἡ πολιτεία πού γνῶρισε ὅσο ἐλάχιστες ἄλλες τὴν ἀκμὴ καὶ τὴ δόξα καὶ τὴν ἀγωνία πικρῶν ἀλώσεων ἀπὸ τοὺς Σαρακηνοὺς, ἀπὸ τοὺς Νορμανδοὺς, ἀπὸ τοὺς Σταυροφόρους, ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἡ πολιτεία πού ὑπῆρξε τὸ κέντρο τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος τοῦ Παύλου στὴ Μακεδονία, πού εἶδε μετὰ φρίκη τὸ αἷμα νὰ πλημμυρίζη τὸν ἵππόδρομό της στὶς μέρες τοῦ ἐκδικητοῦ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου, πού αἰσθάνθηκε νὰ τὴ διαπερνᾷ σὰ θανάσιμον ρίγος ἡ βουλιμία καὶ ἡ ζηλοτυπία τῶν γειτόνων της.

Ἄμα σκαρφαλώνη κανεῖς, περνώντας ἀνάμεσα στὰ στενὰ δρομάκια τῆς παλιᾶς Θεσσαλονίκης μετὰ τὸ ζωηρὸ ἀνατολίτικο χρῶμα, στὰ ὕψη τοῦ Ἐπταπυργίου, πού μοιάζει μετὰ καστροθεμελιωμένη καὶ καστρωγυρισμένη πολιτεία, καὶ κοιτάζη κάτω, στὰ πόδια του, τὴ θάλασσα τοῦ Θερμαϊκοῦ καὶ τὰ πυκνὰ ἀθροίσματα τῶν παλιῶν καὶ τῶν νέων κτισμάτων, βλέπει ν' ἀνεβαίνουν ἀνάερα καμπαναριά καὶ μιναρέδες, λυγεροὶ βυζαντινοὶ τροῦλοι καὶ πλαδαροὶ μουσουλμανικοὶ θόλοι κι' αἰσθάνεται βαθύτερα τὸ νόημα καὶ τὰ πεπρωμένα τῆς πολιτείας. Καὶ διαπιστώνει χωρὶς ἀμφιβολία πῶς, ἂν ἡ τουρκοκρατία μέρα μετὰ τὴ μέρα ἐξαφανίζεται μπροστὰ στ' ὄρητικὸ ἀνθισμα τῆς σημερινῆς ζωντανῆς καὶ δραστήριας Θεσσαλονίκης, τὸ βυζαντινὸ ὕφος μένει πάντα τὸ κύριον καὶ οὐσιῶδες ὕφος τῆς πόλεως.

Ὀλόκληρη ἡ Θεσσαλονικὴ δὲν εἶναι παρὰ ἓνα ἀπέραντον βυζαντινὸ μουσεῖον, ὅπου ὁ λαίμαργος ἐρευνητὴς μπορεῖ νὰ χορτάσῃ τὴν αἰσθητικὴν, τὴν ἱστοριοδιφικὴν καὶ τὴν ἀρχαιολογικὴν του πείναν, νὰ παρακολουθήσῃ ὅλες τὶς ἐξελίξεις καὶ τὶς μετατροπὰς τῶν ρυθμῶν τῆς τέχνης τῆς χριστιανικῆς Ἀνατολῆς, νὰ ὄνειρευτῆ κάτω ἀπὸ ζωγραφισμένους θόλους, ἀπὸ κομψὰ κιονόκρανα, ἀπὸ ψηφιδωτὰ καὶ τοιχογραφίας, νὰ περπατήσῃ ἀνάμεσα σὲ θαυμάσιες κιονοστοιχίας, σὲ νάρθηκες καὶ παρεκκλήσια, νὰ προσευχηθῆ σὲ μεγαλοπρεπεῖς βασιλικὰς ἢ θολωτὰς ἐκκλησίας, νὰ εὐφρανθῆ μετὰ τὴ γραφικὴ ἀρμονία τῶν κομψοτεχνημάτων πού δημιούργησαν οἱ βυζαντινοὶ ἀρχιτέκτονες τῶν μακεδονικῶν χρόνων.

Καὶ θὰ ἰδῆ ἀπάνω ἀπ' ὅλη αὐτὴ τὴν πολυσήμαντη θάλασσα

τῶν μνημείων καὶ τῶν κτισμάτων ν' ἀνεβαίνει πλαγιασμένος σὲ μαλακὸν ἀνήφορο, ἀσυμπλήρωτος ἀκόμα ὁ μέγας ναὸς τοῦ πολιούχου, ἡ ἀρχαία βασιλικὴ Δημητρίου τοῦ Μυροβλήτου, ἡ ἐκκλησιὰ μὲ τὴ μακραίωνη καὶ γεμάτη συνταραχτικὴς περιπέτειες ἱστορία, ἡ χαλασμένη καὶ ξανανωμένη, ἡ βεβηλωμένη καὶ δηωμένη, πού πολυάριθμα τώρα χρόνια ξαναχτίζεται ἀπάνω στὰ σχέδια τῆς παλιᾶς ὁμορφίᾳς τῆς καὶ καρτερεῖ τὴ στιγμή πού θὰ γιορτάσῃ ἄλλη μιὰ φορὰ τὰ ἐγκαίνια τῆς, ξαναζώντας θριαμβευτικὰ στοὺς ἀμφίλογους καὶ παράδοξους καιροὺς τοῦ αἰῶνα μας.

Ξαναπῆρα ἔπειτα ἀπὸ τόσα χρόνια τὸ δρόμο τῶν φημισμένων εὐκτηρίων. Ὑστερα ἀπὸ τὸν Ἅγιο Δημήτριο στάθηκα στὴ μοναδικὴ «ροτόντα», πού μεταβάλλεται σήμερα σὲ μουσεῖο τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας, καὶ καμάρωνα τὴν πολλαπλὴ ἀντήχηση τῆς φωνῆς μου κάτω ἀπὸ τὸν ἀέρινο θόλο τοῦ Παντοκράτορος. Πῆγα στὴν Ἁγία-Σοφία ξανανωμένη, γεμάτη ἀστραφτερὴ φεγγοβολία, στὴν Ἁγία-Παρασκευὴ ἢ τὴν Ἀχειροποίητο Θεομήτορα, βασιλικὴ τολμηροῦ καὶ γοητευτικοῦ σχεδίου, μὲ εἴκοσι τέσσερις κολόνες, στὴν Παναγία τῶν Χαλκέων περιποιημένη μὲ στοργικὴ φροντίδα, ὥστε νὰ δείχνῃ ζωηρότερα τὴν κομψότητα, τὴν εὐγένεια καὶ τὴν ὁμορφιά τῆς, στὸν Ἅγιο Παντελεήμονα καὶ στὴν Ἁγία-Κυριακή.

Ὑστερα πῆρα πάλι τὸ δρόμο τοῦ Κάστρου κι ἔφερα τὰ βήματά μου στὸ σεβασμιό μοναστήρι τῶν Βλατάδων καὶ στὸ μικρὸ μοναστήρι τοῦ Ὁσίου Δαβίδ, ὅπου ἔκανε τὴν πρώτη του προσευχὴ μετὰ τὴν ἄλωση τοῦ 1430 ὁ κατακτητὴς Μουράτ. Αἰσθάνθηκα ὅλη τὴν εὐφροσύνη τῆς περιπλανήσεως ἀνάμεσα στοὺς τόπους, πού ἄγιασε καὶ ὠράισεν ἡ εὐλάβεια καὶ ἡ τέχνη. Καὶ σταμάτησα τελειωτικὰ στὸ θαῦμα τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, τὸν φημισμένο γιὰ τὴ σπάταλη ἄρμονία τῆς κεραμοπλαστικῆς του διακοσμῆσεως καὶ γιὰ τὴ φτερωτὴ σύλληψη τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ του σχεδίου, τοῦ ἀπαράμιλλου σὲ κομψότητα.

Μὰ παράλληλα στὴ μεσαιωνικὴ, τὴ βυζαντινὴ αὐτὴ Θεσσαλονίκη, ὑπάρχει καὶ μιὰ ἄλλη ὀλωσδιόλου διαφορετικὴ, ἡ Θεσσαλονίκη τῆς Τουρκοκρατίας, τῆς ἀνατολικῆς παραδόσεως. Εἶναι αὐτὴ, πού ἐνώνει τὸ Ἐπταπύργιο μὲ τὴ νεώτερη πόλη τῆς ἀκροθαλασσιᾶς· εἶναι ἡ Θεσσαλονίκη τῆς κατακτήσεως. Στὶς παλιὲς γειτονιὲς τῆς

δὲ βρῆκα παρὰ ἐλάχιστη γραφικότητα καὶ τούτη χωρὶς στέρεο ὕφος καὶ χωρὶς ρυθμό. Δὲν κατόρθωσα νὰ εὐφρανθῶ ὅπως στὴν Καστοριά ἢ ὅπως στὴ Νάουσα, ὅπου ὑπάρχει εὐγένεια, πάστρα καὶ ἀρχοντιά. Ἐδῶ οἱ ἀρχοντες κατέβηκαν στὴν παραλία καὶ κοιτάζουν ἀπὸ τὰ κυβικά τους οἰκοδομικά μεγαθήρια τῆ θάλασσα· ἀπάνω ἀπόμεινε τὸ «πλήθος», πού περνάει τῆ δύσκολη καὶ τὴν πληχτικὴ του μέρα ἀνάμεσα σ' ἓνα μαραζωμένο δέντρο καὶ σ' ἓνα φαγωμένο λιθόστρωτο.

Πλάι στὴν παλιὰ Θεσσαλονίκη, τῆ Θεσσαλονίκη τῶν μεγάλων ἀναμνήσεων τοῦ παρελθόντος, ζῆ καὶ ἀναπτύσσεται ἡ σημερινὴ ζωντανὴ πολιτεία, κέντρο καὶ κίνητρο μιᾶς ἀένας παλίρροιας, ὅπου τεράστια συμφέροντα, τεράστιοι οἰκονομικοὶ παράγοντες καὶ συνδυασμοὶ παίζουν τὸν πρῶτο καὶ κύριο ρόλο. Πρέπει νὰ τῆ δῆ, νὰ τὴν αἰσθανθῆ καὶ νὰ τὴν ἀγαπήσῃ κανεὶς αὐτὴ τὴν ὀλοζώντανη Θεσσαλονίκη, πού εἶναι ἡ μεγάλη καρδιά τῆς Μακεδονίας, ρυθμιστριά κάθε εἴδους κυκλοφορίας.

Τὸ ταξίδι μου τοῦτο μ' ἔφερε στὶς πιὸ μακρινὲς περιοχὲς τῆς Μακεδονίας, σὲ πολιτεῖες ἀκριτικές καὶ σὲ χωριά χαμένα σὲ κάμπους καὶ βουνά, μακριὰ ἀπὸ τὴ ζωντὴ κίνηση τῆς θάλασσας καὶ τῶν πολυσύχναστων δρόμων. Καὶ παντοῦ μὲ ρώτησαν ἂν ἔρχωμαι ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη. Δὲ μὲ ρώτησαν ἂν ἔρχωμαι ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Ἡ Ἀθήνα εἶναι πολὺ μακρινή, πολὺ ἐπίσημη καὶ πολὺ ἀπίθανη. Γιὰ τὸν ἀγρότη τῆς Μακεδονίας μοιάζει μὲ χώρα τοῦ παραμυθιοῦ, πού δὲν τοῦ ἐπιτρέπεται νὰ τὴν ποθήσῃ, πού δὲν τὴν ἔχει γνωρίσει οὔτε μὲ τὴν ὁποιαδήποτε, τὴν ἀνεργη καὶ τὴ δύσκινητη φαντασία του. Ἡ Θεσσαλονίκη ὀλωσδιόλου ἀντίθετα εἶν' ἓνας κόσμος πιὸ κοντινός, γεμάτος γοητεία καὶ ἔλξη. Εἶναι ἡ ἀκροθαλασσιά, τὸ καράβι πού φεύγει φορτωμένο καρπούς καὶ γυρίζει φορτωμένο χρῆμα, τὸ τραῖνο πού ξεκινάει πρὸς κάθε κατεύθυνση καὶ ξανάρχεται ὅλο σάλαγο καὶ καπνὸ ἀπὸ ὅλα τὰ σημεῖα τῶν ὀριζόντων, τὸ πολύχρωμο πλήθος, πού κερδίζει τὸ ἄφθονο χρῆμα καὶ τὸ ξοδεύει, καθὼς τὸ κερδίζει, μὲ ἀπερισκεψία καὶ ἀπλοχεριά.

Ὁ χωριάτης, πού βασανίζεται ὅλο τὸ χρόνο σκυμμένος στὸ χωράφι του, θὰ στείλῃ τὴ συγκομιδὴ του στὴ Θεσσαλονίκη· ὁ ἄνθρωπος τοῦ ἐσωτερικοῦ, πού θέλει νὰ ταξιδέψῃ ταξίδι μακρινὸ καὶ πολυήμερο, θὰ κατέβῃ καὶ θὰ σταματήσῃ στὴ Θεσσαλονίκη, γιὰ

νά πάρη ἐκεῖ τὴν ἀνάσα του καὶ νὰ σχεδιάσῃ τὴν παραπέρα πορεία του· ὁ ἄρρωστος θὰ κοιταχθῆ ἀπὸ καλύτερο γιαντὸ στὴ Θεσσαλονίκη· τὸ παιδί τοῦ εὐποροῦ σπιτιοῦ θὰ σπουδάσῃ στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Μακεδονίας· ἡ κόρη τοῦ ἄρχοντα θὰ ράψῃ τὸ φόρεμά της, θ' ἀγοράσῃ τὰ προικιά της, θὰ κάμῃ τὸ ταξίδι τοῦ γάμου της στὴν ἴδια φημισμένη πολιτεία τῆς πολυτάραχης ἀκροθαλασσιᾶς. Ἔτσι ἡ Θεσσαλονίκη μεταβάλλεται σ' ἓνα τεράστιο χωνευτήρι, ὅπου ντόπιοι καὶ ξένοι, μόνιμοι καὶ περαστικοὶ βρίσκονται σὲ ἀδιάκοπη κίνηση καὶ συναλλαγῇ, φλογίζονται ἀπὸ τὴν ἴδια δίψα τοῦ κέρδους, ἀπὸ τὸν ἴδιο πυρετὸ τῆς δραστηριότητος, ἀπὸ τὴν ἴδια προσπάθεια τῆς δημιουργίας.

Κάθομαι καὶ βλέπω ἀπὸ τὸ παράθυρο τοῦ ξενοδοχείου μου, χτισμένο ἀντίκρου σὲ πολυσύχναστο τρίστρατο, τὸν κόσμον ποὺ περνᾷ, τὸν κόσμον ποὺ στέκεται στὶς προθήκες τῶν ἐμπορικῶν καταστημάτων, τὸν κόσμον ποὺ προσπαθεῖ νὰ κερδίσῃ τὴν ὥρα του τρέχοντας σὰ νὰ κυνηγιέται. Εἶναι ἡ ὥρα βραδινή· οἱ πρῶτες σκιεὲς τῆς νύχτας σουρῶνουν καὶ κατακάθονται στὴν πολιτεία, ποὺ ἀνάβει τὰ φῶτα της. Ἕνας σύσμιχτος σάλαγος ἀναδίνεται καὶ γεμίζει τὴν ἀτμόσφαιρα, ἓνας σάλαγος ἀπὸ γέλια, κουβέντες, ξεφωνητά, κουδουνίσματα, τροχούς καὶ βήματα. Γυναῖκες γεμάτες ἀνοιχτοκαρδιά πᾶνε κι ἔρχονται, σταματοῦν καὶ ξανακινοῦν. Ἄνθρωποι τῆς δουλειᾶς ἀναπαύουν τὸν κάματο τους στὸ θέαμα τοῦ εὐκίνητου πλήθους. Ἄνθρωποι τῶν ὑποθέσεων περιφέρουν τὴ βιαστική τους ἐμβρίθεια στὴ φλογισμένη ἄσφαλο. Ὑπάλλληλοι μπαίνουν καὶ βγαίνουν στὶς φωτισμένες πόρτες γεμάτοι σπουδῇ.

Ὅλο αὐτὸ τὸ πλήθος τὸ παρδαλό, τὸ ἀκαταστάλαχτο, τὸ πολυποίκιλο μοῦ θυμίζει τὴν ἄλλη πρωτεύουσα, τὴν Ἀθήνα. Μὰ ἡ Ἀθήνα, σὲ ὀρισμένες της τουλάχιστον περιοχές, ἔχει κάποιον ἄλλο ὕψος, κάποιον ἄλλο ἀέρα, ἔχει τὴν παλιὰ εὐγένεια, τὴ στέρα οἰκοδομημένη ἀρχοντιά, τὴν ἀριστοκρατία τῆς καταγωγῆς, τὴν κομψότητα καὶ τὴν πνευματικότητα. Ἡ Θεσσαλονίκη εἶν' ἓνας κόσμος ποὺ τῶρα δημιουργεῖται, ποὺ τῶρα προσπαθεῖ νὰ ἀποκτήσῃ μιὰ ἔκφραση, νὰ πλάσῃ μιὰ προσωπικότητα μέσ' ἀπὸ τὸ χάος τῶν ἀντιφάσεων.

Πέρασαν εἴκοσι ἑπτὰ χρόνια ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση, εἴκοσι δυὸ χρόνια ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τῆς πυρκαϊᾶς τοῦ 1917, ποὺ ἔδωσε στὴν πολιτεία τὴ δυνατότητα νὰ ξαναπλάσῃ τὸν ἑαυτὸ της, δέκα

έφτα χρόνια από την μικρασιατική καταστροφή, που τῆς πρόσφερε ἕνα πλήθος ἐργατικῶν καὶ εὐκίνητων κατοίκων. Καὶ στὸ διάστημα αὐτὸ ἡ Θεσσαλονίκη ξαναχτίστηκε, ὀργανώθηκε, ἔγινε μιὰ νέα πόλη μὲ ἀνοιχτοὺς καλοστρωμένους δρόμους, μὲ δροσεροὺς κατὰ-φυτους κήπους, μὲ οἰκοδομικὰ μεγαθήρια. Ὅλη ἡ ἀκροθαλασσιὰ ζώστηκε ἀπὸ μιὰ τεράστια οἰκοδομικὴ χλωρίδα, κύβους ἀπάνω σὲ κύβους, ἀμφίβολα κατορθώματα τῆς σύγχρονης ἀρχιτεκτονικῆς.

Καμαρώνω τὴ μέριμνα, που ἔσχεδιάσε τοὺς μεγάλους καὶ εὐρύχωρους δρόμους τῆς σημερινῆς Θεσσαλονίκης, που ἀνοιξεν εὐχάριστες πλατεῖες, που δημιούργησε κήπους, καὶ ἀνάδειξε μερικὰ ἀπὸ τὰ ὠραιότερα μεσαιωνικὰ μνημεῖα καὶ κτίσματα. Ἡ παραλιακὴ λεωφόρος, ἡ λεωφόρος τῆς Νίκης, μένει πάντα ἕνας καλὸς δρόμος. Εἶναι ὁ πιὸ ἀγαπημένος περίπατος τῶν κατοίκων, που μαζεύονται κάθε βραδάκι, τὶς Κυριακὲς περισσότερο, γιὰ νὰ γεμίσουν τὰ παραλιακὰ κέντρα, γιὰ νὰ ρεμβάσουν καὶ νὰ φλυαρήσουν ὀλόγυρα στὸ Λευκὸ Πύργο, γιὰ ν' ἀκούσουν μουσικὴ, νὰ ἰδοῦν κινηματογράφο, νὰ πᾶνε μὲ τὴ βάρκα νὰ ξενυχτήσουν καὶ νὰ γυρίσουν κατάκοποι, ξεθεωμένοι καὶ πολὺ φτωχότεροι στὰ σπίτια τους.

Στὴ λεωφόρο τῆς Νίκης παίζεται θαυμάσια κάθε Κυριακὴ τὸ γνωστὸ ἰλαροτραγικὸ δρᾶμα τοῦ πλήθους, που ξεχύνεται ἀπὸ τὶς πολυθρόμβες πολυκατοικίες, ἀπὸ τὰ παλαιὰ σπίτια τοῦ Ἑπταπυργίου, ἀπὸ τοὺς στρατῶνες καὶ τοὺς συνοικισμοὺς, γιὰ νὰ διασκεδάση τὴν πλήξη του· εἶναι τὸ δρᾶμα τοῦ κυριακάτικου Ζαππεῖου, που τὸ ξέρουν ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ πείρα ἢ παρατήρηση, σκηνὴ πρὸς σκηνή.

Μὰ ὅποιος θὰ ἤθελε νὰ συλλάβῃ τὸ ρυθμὸ τῆς μεγάλης αὐτῆς πολιτείας κοιτάζοντας τὸ ἀμέριμνο Κυριακάτικο πλήθος θὰ κινδύνευσεν νὰ πέσῃ σὲ ἀνεπανόρθωτο σφάλμα. Ὁ δρόμος τῆς ἀλήθειας εἶναι διαφορετικὸς. Ἡ πραγματικὴ Θεσσαλονίκη, ἡ Θεσσαλονίκη τῶν ἐμπορικῶν καταστημάτων, τῶν μεγάλων ξενοδοχείων, ὅπου κατασταλάζουν οἱ λογιῆς - λογιῆς παραγγελιοδόχοι, τῶν ἐργοστασίων, τῶν γραφείων, τῶν Ἑλλήνων τῆς Μακεδονίας, που τὴ χρησιμοποιοῦν σὰν κυφὲλῃ πληθωρικῆς δραστηριότητος, τῶν Ἑλλήνων τῆς Παλαιᾶς Ἑλλάδος, που ἔρχονται δῶ νὰ βροῦν καλύτερη τύχη, τῶν Ἑβραίων, που θέραπεύουν μὲ πολύχρονη πείρα τὸ θεὸ τοῦ ἐμπορίου, τῶν προσφύγων, που ἀφομοιώθηκαν πιά μὲ τὸ ντόπιο πλήθος καὶ σφηνώθηκαν

παντοῦ, τῶν ἐμπόρων, τῶν βιομηχάνων, τῶν μεταπρατῶν, πού ξεκίνησαν ἀπὸ τὴν κεντρικὴ καὶ τὴν ἄλλη Εὐρώπη, γιὰ νὰ δημιουργήσουν μιὰ νέα πατρίδα στὴ φημισμένη αὐτὴ ἀκροθαλασσιὰ τοῦ Θερμαϊκοῦ.

Ἡ Θεσσαλονίκη ἀναδίνει τὴ βοή καὶ τὸν πάταγο τῆς ἀπεριόριστης ἐμπορικῆς καὶ βιομηχανικῆς δραστηριότητος.

«Ἑλληνικοὶ Ὅριζόντες»

I. Μ. Παναγιωτόπουλος

VIII. ΠΕΖΟΤΡΑΓΟΥΔΑ—ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ—ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ

1. Η ΖΩΗ

Μαῦρα κι ἀνήσυχα γίδια κατεβαίνουν νὰ πιοῦν στὴν κελαηδού-
σα ρεματιά.

Μαῦρα κι ἀνήσυχα γίδια σταθῆκαν ἄξαφνα στὸν κατήφορο μὲ τὰ
κέρατα σὰν κλάδους, καὶ τὰ κεχριμπαρένια τους μάτια μὲ κοιτάζουν.

Μέσ' ἀπὸ τὸ λόγγο, μέσ' ἀπὸ τὰ σγουρὰ πεῦκα ἕνα κοτσύφι
σφυρίζει σὰν τσοπανόπουλο.

Ἄ! ζωή, τρελή πού εἶσαι! Ἄ! ζωή!

Στὸν κόρφο τοῦ βουνοῦ σὰν καλοσύνη πού κρύβεται, εἶν' ἕνα
ἐκκλησάκι.

Χρόνια διακόσια κοιμᾶται ἀπέξω ὁ καλόγερος πού τὸ ἐζωγρά-
φισε, χρόνια διακόσια σωπαίνουν τὰ τρία του κυπαρίσσια.

Στὸν κόρφο τοῦ βουνοῦ εἶν' ἕνα κάτασπρο ἐκκλησάκι.

Ἄ! ζωή, ὠραία πού εἶσαι! Ἄ! ζωή!

Ἄπάνω στὶς μολόχες, ἀπάνω στὸ νέο θυμάρι, πουλάκια δίχως
ὄνομα, στιγμὲς πουλάκια ἦρθαν, ἔφυγαν.

Οἱ γαλανὲς σκιὲς τῶν φύλλων τρέχουν στὸ μαντήλι τῆς χωρια-
τοπούλας, πού διαβαίνει κάτω ἀπὸ τὸν πλάτανο.

Στὸν ἴσκιο του ὁ γεροπεῦκος ἐκοίμισεν ἕνα κοπάδι.

Στὸ λαμπρὸ γαλάζιο τ' οὐρανοῦ ἄσπρα σύννεφα σβήνουν ἀπὸ
εὐχαρίστηση ...

Ἄ! ζωή, εὐτυχησμένη πού εἶσαι! Ἄ! ζωή!

Κι ὅμως τὴν ὥρα τοῦ δειλινοῦ δὲν ξέρω τί θέλει τὸ φῶς τοῦ ἄλ-
λου κόσμου καὶ χύνεται στὰ πεῦκα, τί θέλει τὸ φῶς τοῦ ἄλλου κό-
σμου ...

Κι ὅμως τώρα πού βράδιασε, δὲν ξέρω γιατί ὅλα στὸν κόσμο
συλλογίζονται τὴν αἰτία τους, γιατί τὸ σκοτάδι ἀπλώνεται σὰν ἕνα
μεγάλο νόημα...

Κι ὅμως τώρα πού σκοτείνιασε, τὰ πλάσματα συλλογίζονται

τὸ νόημα τοῦτο πού τὸ εἶχανε ξεχάσει τὸ πρωὶ σήμερα μὲ τὸν ἥλιο
καὶ πάλι θὰ τὸ ξεχάσουν αὔριο μὲ τὸν ἥλιο, αὔριο μὲ τὶς χαρές...

“Α! ζωή, ἀσυλλόγιστη πού εἶσαι! “Α! ζωή!

« Πεζοὶ Ρυθμοὶ »

Ζαχαρίας Παπαντωνίου

2. ΑΧΩΡΙΣΤΟΙ

Στοὺς σοφοὺς, πού χάνονται ζητώντας τὴν ἀλήθεια, θὰ μαρτυρή-
σω ἓνα γνωστό τους μυστικό.

Ἐκ τῆς μάνας τὴν ἀγάπη πρωτοβγήκε στὸν κόσμον τὸ τρα-
γούδι.

Μικρὸ τὸ πλασματάκι αὐτὸ ἀγρυπνοῦσε στὸν ὕπνον τοῦ παιδιοῦ.
Καὶ πλάγιαζε στὴν κούνια του ἀγκαλιὰ μὲ τὸ παιδάκι.

Ξυπνοῦσε θυμωμένο, λυπημένο τὸ παιδί ; Ὁ συνομήλικος ὁ σύν-
τροφός του τὸ καλόπιανε, τὸ χάιδευε, τὸ ἔκανε νὰ λησμονήσῃ κάθε
φῶβο, κάθε φάντασμα λυπητερό, γέννημα τοῦ ὕπνου.

Ὅλη τὴν ἡμέρα δὲν τ' ἄφηνε ἀπὸ κοντά του τὸ παιδάκι. Τὴ
νύχτα, σὰν ξυπνοῦσε, προσπαθοῦσε νὰ τοῦ ξαναφέρῃ τὸν ὕπνον του
γλυκό. Καὶ τὴν αὐγὴ παράστεκε στὸ ξύπνημά του πρόσχαρο. Κατὰ
τὴν ὥρα καὶ τὴν ὀρεξὴ του ἄλλαζε σκοπὸ κι ἐκεῖνο. Γινόταν κελάδι-
σμα πουλιοῦ—ἄλλο ἀγάπης γέννημα—γινόταν χαμόγελο καὶ χάδι,
γινόταν φιλί. Γινόταν κραυγὴ τοῦ πόνου, σπαραγμὸς καὶ θρήνος
τέλος.

Ἔτσι μεγάλωνε τὸ τραγούδι μαζί μὲ τὸ παιδί. Τὰ ἔτρεφε καὶ
τὰ δυὸ τῆς μάνας ἢ ἀγάπη μὲ τὸ φιλί καὶ μὲ τὸ γάλα τῆς.

Ἐφοῦ παράτησε τὴν κούνια τὸ παιδί, ἀκολούθησε καὶ τὸ τρα-
γούδι πιστὸ τὰ βήματά του. Ἄτολμοι στὴν ἀρχὴ ἐγνωρίζονταν μὲ
τὸν καιρὸ καλύτερα οἱ δυὸ σύντροφοι. Κι ὅσο τὸ παιδί μεγάλωνε,
τόσο μεγάλωνε καὶ τὸ τραγούδι. Κι ἔπαιρνε ἀπὸ τὶς χάρες τοῦ παι-
διοῦ· κι ἔπαιρνε ἀπὸ τοὺς πόνους του καὶ τὶς πληγές του. Καὶ τὶς

ἔκανε δικές του. Καί βότανα τῆς ἔκανε καί φίλτρα στό γλυκό του σύντροφο. Τόσες αὐτό τοῦ ἔβρισκε παρηγορίες, ὅσες ἐκεῖνος εἶχε πίκρες. Τοῦ ἔλεγε ἀκόμα τὸν κρυφὸ καημό του, ποῦ κι ὁ ἴδιος δὲν τὸν ἤξερε. Καί μ' αὐτὸ μονάχα τοῦ ἔχυνε τὸ βάλαμο μὲς στὴν καρδιά. Μαντεύει τοῦ νοῦ του τῆς λαχτάρει, πρὶν ὁ ἴδιος τῆς νοιασθῆ, σὰν μάντις, σὰν προφήτης. Κι ἔκανε σοφὸ τὸ σύντροφό του μὲ τὰ κρυφὰ ποῦ τοῦ φανέρωνε. Καί γινόταν κι αὐτὸ σοφώτερο μὲ τὸν καιρὸ.

Περιπλεγμένοι οἱ δυὸ σύντροφοι ἀκολούθησαν τὸ ταξίδι τους.

«Λόγοι κι Ἀντίλογοι»

Γιάννης Βλαχογιάννης

3. ΣΚΕΨΕΙΣ

Ὁ ἀληθὴς ποιητὴς πρέπει νὰ ὁμοιάζῃ τὴν δρῦν, ἥτις ὅσον ὑψηλότερα αἶρει τὴν κεφαλὴν της πρὸς τὸν οὐρανόν, τόσο βραχύτερον βυθίζει τὴν ρίζαν εἰς τὴν γῆν.

Ἄν δὲν ὑπῆρχαν δύται, οὐδὲ μαργαρίται ἤθελον ὑπάρχει.

Τὸ νὰ μείνῃ τις ἀγνωστος ἐν Ἑλλάδι εἶναι σχεδὸν κατόρθωμα.

Εἶχε πρὸ αὐτοῦ χάρτην, κάλαμον, μελανοδοχεῖον καὶ πᾶν ὅ,τι χρειάζεται πρὸς ἐπίδειξιν τῆς ἀμαθείας του.

Λέγεται ὅτι ὁ Τάσος, πρὶν ἢ ποιήσῃ τὴν ἐν τῇ ἐποποιίᾳ του ἀμίμητον ἐκείνην περιγραφὴν τῆς ἀνδρείας, τῶν βασάνων, τῆς δίψης καὶ τῶν ὀπτασιῶν διαυγῶν βρύσεων καὶ καταλειβομένου χειμάρρου, ὑφ' ὧν κατεῖχοντο ἐν μέσῳ τῆς αὐχμηρᾶς φλεγούσης ἐρήμου οἱ Σταυροφόροι, ἀπείχετο ὕδατος ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας. Διὰ τὸν αὐτὸν ἴσως λόγον ἐπέτυχεν ν' ἀπεικονίσῃ οὕτω θαυμασιῶς ὁ τυφλὸς Μίλτων τὰς σκηνογραφίας, ὧν τὸ κάλλος διέβλεπε διὰ μόνου τοῦ μαγικοῦ πρίσματος τῶν ἀναμνήσεων αὐτοῦ.

Μόνη ἢ στέρησις ἀγαθοῦ τινος διδάσκει ἡμᾶς νὰ ἐκτιμῶμεν αὐτὸ κατ' ἀξίαν ἢ καὶ ἄνευ τῆς ἀξίας του.

«Ἐργα», τ. Ζ'

Ἐμμανουὴλ Ροῦδης

4. ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ

Τὸ νὰ κλειοῦμε τὰ μάτια μας σ' ἐκείνους, ὅπου μᾶς ὑβρίζουνε, εἶναι συχνὰ γενναιότητα. Τὸ νὰ τὰ ἀνοίγωμε καλά σ' ἐκείνους, ὅπου μᾶς ἐπαινοῦνε, εἶναι πάντοτε φρονιμάδα.

Δὲν δικάει ν' ἀποχτοῦμε καὶ νὰ ἔχουμε ἰδέες. Χρειάζεται διὰ τὴ στερέωσή τους εἰς τὸ πνεῦμα μας καὶ νὰ τὲς διατυπώνωμε μὲ φράσεις ρητὲς καὶ γραπτές. Ἐπειδὴ μόνον εἰς τὴν διατύπωσή τους ξεκαθαρίζονται καλύτερα, γίνονται φανερότερες, ἀκριβέστερες· κι ἐμεῖς γενόμεαστε περισσότερο κύριοι αὐτῶν.

Ὁ φιλάργυρος, μὴν ἠξέροντας νὰ ἐκτιμήσῃ τὰ μέσα τῆς ζωῆς, τὰ χρήματα, κατὰ τὴν ἀληθινὴ τους ἀξίαν, ζῆ πάμπτωχος μεταξὺ σωρευμένου πλοῦτου.

Ἄπ' ὅσους σὲ γνωρίζουνε, ὁ λιγώτερος, ποὺ σὲ γνωρίζει, εἶσαι σύ.

«Στοχασμοὶ»

Ἄνδρέας Λασκαράτος

5. ΘΡΥΨΑΛΑ

Ὁ ἐγωιστὴς ἄνθρωπος, ὅταν περιπατῆ, κοιτάζει ἢ ψηλὰ ἢ χαμηλὰ. Ἴσως δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ κοιτάξῃ. Ἄς προσέξουν οἱ ἄλλοι νὰ μὴ πέσῃ ἀπάνω τους.

Διὰ νὰ αἰσθανθῆ κανεὶς τὴν ἰδική του εὐτυχία, πρέπει νὰ παύσῃ ἐνοχλούμενος ἀπὸ τὴν εὐτυχίαν τῶν ἄλλων.

«Βοήθησέ με, λέει τὸ ἔρημοκλήσι στὸ Χρόνο· πύκνωσέ μου τὶς μυρτιές ποὺ μὲ ἀγκαλιάζουν, θέριεψέ μου τὴ βελανιδιὰ ποὺ μοῦ κρατεῖ συντροφιά, τὸν πεῦκο, ποὺ μουρμουρίζει τὸ τροπάρι μου, τὸν πλάτανο, ποὺ μὲ δροσίζει. Προφύλαξέ μου ἀπὸ τὸν κεραυνὸ τὸ ψηλὸ κυπαρίσσι, ποὺ μέσα στὰ πυκνόκλαδά του κρύβεται τὸ στοιχειὸ μου — στὸ κυπαρίσσι αὐτὸ εἶναι κρεμασμένο καὶ τὸ σήμαντρό μου . . .

Ἔτσι θὰ ἔρθη κανένας διαβάτης νὰ ξεκουραστῆ καὶ ἴσως νὰ μπῆ καὶ μέσα νὰ προσκυνήσῃ. Ἐκεῖνο ὅμως, ποὺ περισσότερο σὲ παρακαλῶ, Χρόνε, εἶναι νὰ χρυσώσης τοὺς τοίχους μου μὲ τὸ χνούδι σου, νὰ παλιώσης καὶ τίς εἰκόνες μου· ἔτσι θὰ ἔρθῃ καὶ καμιὰ καλλιτεχνικὴ ψυχή, ἀπ' αὐτὲς ποὺ γνωρίζουν νὰ προσεύχονται.

«Θρύψαλα»

Δημήτριος Καμπούρογλου

6. ΠΑΡΟΙΜΙΑΪ

Ἡ ἀγάπη πύργους καταλεῖ καὶ κάστρα ρίχνει κάτω.

Ὅποιος ἀγοράζει τὰ περιττά, πουλεῖ τὰ ἀναγκαῖα.

Τ' ἀδέλφια ὄντας σμίγουνε, τριαντάφυλλα ἀνοιγμένα.

Ἄδικιᾶς σπυρὶ σπαρμένο κι ἂν φυτρώσῃ δὲ σταχυάζει.

Ὁ ἀκαμάτης δὲν τρώει τὰ μύγδαλα, γιὰ νὰ μὴν τὰ σπάσῃ.

Ἀκούμπα, ἂν θέλῃς νὰ βασιτέσῃ.

Τοῦ γεωργοῦ ἢ δουλειὰ στ' ἄλώνι φαίνεται.

Ν. Γ. Πολίτου «Παροιμίαι»

ΙΧ. ΕΥΘΥΜΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

Ο ΕΠΙΚΗΔΕΙΟΣ

Ἦμεθα τότε μιὰ εὐθυμη συντροφιά νέων εἰς τὰ Χανιά, πού εἶχαμε κοινήν τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἵππασίαν. Εἰς τὴν εἴσοδον τῆς πόλεως ἕνας Τοῦρκος, ὁ Τζανερίκος, ἔδιδεν ἄλογα μὲ νοίκι. Ἐπαίρναμε ἀπὸ ἕνα κι ἔτραβούσαμε στὰ περίχωρα. Τί ὑπέφεραν ἐκεῖνα τὰ ἄλογα ἀπὸ τὴ νεανική μας τρέλα δὲν περιγράφεται. Ἐτρέχαμε σὰ δαιμονισμένοι καὶ τ' ἀναγκάζαμε νὰ ὑπερπηδοῦν κάθε ἐμπόδιο, πού συναντούσαμε, εἴτε τοῖχος ἦτο εἴτε χαντάκι. Καὶ καμιὰ φορά, ὅπως ἦσαν ἀφρισμένα τ' ἄλογα, τ' ἀναγκάζαμε νὰ προχωρήσουν στὴ θάλασσα καὶ ἐκάναμε τὰ λουτρά τῶν Κενταύρων, ὅπως ἐλέγαμε τὸ ἔφιππον ἐκεῖνο κολύμπημα. Ἐπειτα, μουσκεμένοι καθὼς ἦμεθα, ἐγυρίζαμε στὰ Χανιά καὶ παραδίδαμε στὸ Καλέ - Καπισὶ ξεθεωμένα τὰ ἄλογα.

Ὅσες φορές στὶς ἐκδρομὲς ἐκεῖνες ἐπερνούσαμε ἀπὸ ἕνα χωριὸ τοῦ κάμπου, μᾶς ἔπαιρνε στὸ σπίτι του ὁ γερο - Καμαριανός. Μᾶς ἦτο ἀδύνατον ν' ἀποφύγωμε. Ἦμεθα φίλοι καὶ συνομήλικοι τοῦ γιοῦ του Ἀλεξάνδρου, ὁ ὁποῖος ἐσπούδαζεν ἰατρικὴν εἰς τὰς Ἀθήνας· καὶ ὁ γερο - Καμαριανός μᾶς ἔλεγεν ὅτι δὲν μπορούσαμε ν' ἀρνηθοῦμε στὸν πατέρα τοῦ φίλου μας, ὁ ὁποῖος κάθε πού μᾶς ἔβλεπε νόμιζε πὼς ἔβλεπε καὶ τὸ γιό του μαζί. Θὰ τὸ θεωροῦσε προσβολὴ καὶ θὰ τοῦ ἔκανε μεγάλη λύπη. Ἄλλ' ἦτο καὶ καλὸς καὶ εὐθυμὸς ἄνθρωπος, μ' ὅλα του τὰ ἐξήντα χρόνια, κι εἶχε ἐξαίρετο κρασί. Μπορούσαμε λοιπὸν νὰ τοῦ ἀρνηθοῦμε ;

Ἄλλ' ἐνῶ ἦτο εὐχάριστος ἄνθρωπος, εἶχε καὶ μιὰ δυσάρεστη συνήθεια, τὴν ὁποίαν ἐφοβούμεθα. Ἄμα ἔπινε κι ἔφθανε στὸν ἐνθουσιασμό τῆς μέθης, ἐκατάφερε γροθιὲς στὰ μαλλιαρά του στήθη, πού τὰ ἔχε ἀνοικτά, ὅπως τὰ ἔχαν ἀκόμη τότε οἱ γεροντότεροι χωρικοὶ τῆς Κρήτης. Κι ὅταν παραενθουσιάζετο, δὲν περιωρίζετο νὰ κτυπιέται, ἀλλ' ἀφοῦ ἔδιδε μιὰ στὸ στήθος του, ἔδινε καὶ ἄλλη μιὰ στὸ στήθος τοῦ διπλανοῦ του κι ἐφώναζε : «στῆθος μάρμαρο». Ἄλλὰ τὰ στήθια τὰ δικά μας δὲν ἦταν ἀπὸ μάρμαρο κι ἐπιανόταν ἡ ἀναπνοή μας. Ἐκινδυνεύαμε νὰ πάθουμε αἰμοπτυσία.

Μιά μέρα έρχεται ή είδησις ότι ό Καμαριανός απέθανε ξαφνικά: Μαζεύομαστε όλοι οί φίλοι του Κένταυροι και άποφασίζομε να πάμε στην κηδεία του. Τό χωριό δέν ήτο μακριά κι έξεκινήσαμεν πεζοί. Μαζί μας ήρθε κι ό φαρμακοποιός Ζαμαλής. 'Ο Ζαμαλής θα ήταν έξηνητάρης, άλλ' είχαμε μαζί του θάρρος σαν να 'τονε τής ηλικίας μας, γιατί από τα μαλλιά και τα μουστάκια του, που διετηροϋντο κατάξανθα, τον έπαίριναμε για νεώτερο άπ' ό,τι ήτο.

Στό δρόμο δέν ξέρω σε ποιόν ήρθεν ή ιδέα, ότι ήτο άπαραίτητον να βγάλωμε λόγο του μακαρίτη του φίλου μας. Και όλοι έσυμφωνήσαν ότι ό καταλληλότερος δια να αύτοσχεδιάσω και έκφωνήσω τον έπικήδειον ήμουν έγώ. Του κάκου έπροσπάθησα ν' άποφύγω αύτην τήν προτίμησιν.

—Μά πώς είμαι ό καταλληλότερος, έλεγα, αφού δέν έξεφώνησα ποτέ μου λόγο ;

—Μήπως έμεις έξεφωνήσαμε ;

—Μά τί να του πώ ; Ήταν ένας γεωργός άγράμματος, που δέν μπορείς να του πής παρά μόνο πώς ήτο καλός άνθρωπος.

—Αύτά να του πής, είπεν ό Ζαμαλής.

—Μά αύτά δε φτάνουε για να γεμίσουν ένα έπικήδειο. Άν ήξερα τουλάχιστον πώς έπολέμησε . . .

—Θά 'χη πολεμήσει· άμφιβάλλεις; είπεν ένας άπ' τους φίλους μου. Λές πώς έπολέμησε στα 66 ή ότι άνδραγάθησε στην έπανάσταση του Μαυρογένη.

—Δηλαδή τότε που δέν έγινε τίποτε, είπε κι έγέλα ό Ζαμαλής. Δέν τό ξέρετε πώς ή έπανάσταση του Μαυρογένη έπέρασε χωρίς ν' άνοιξη μύτη ;

—Τέλος πάντων, ως πη πώς έπολέμησε στα 66 και φτάνει. Και θά 'χη πολεμήσει· δέν μπορεί. Ήμεις στον Πειραιά έβγάλαμε άγωνιστή του 21 ένα γέρο, που δέν ήξερε πώς πιάνουν τό τουφέκι.

'Ο νέος εκείνος είχε κάμει τό γυμνάσιον στον Πειραιά. Και μάς διηγήθη ότι, όταν απέθανε ό γέρος έπιστάτης του γυμνασίου, τό βρήκαν προφαση, για να μην κάμουν μάθημα. Είπαν λοιπόν στους καθηγητάς ότι ήθελαν ν' άκολουθήσουν την κηδεία του καημένου του μπαρμπα - Τάσου. 'Ο γυμνασιάρχης έδωκε την άδειαν, ένας δε από τους μαθητάς ανέλαβε να έκφωνήση ποίημα· και, για να έχη τί να πής, έχειροτόνησε τον έπιστάτην λείψανον του ίεροϋ 'Αγώνος.

Καί ἔλεγε τὸ ποίημα :

Ἴδου καὶ ἄλλο λείψανο τοῦ ἱεροῦ Ἀγώνα,
ὅπου εἰς Τούρκων καύκαλα τὸ ξίφος του ἀκόνα.

Καὶ τὸ μόνον ὄπλον, πού εἶχε ἴσως πιάσει στὰ χέρια του ὁ καη-
μένος ὁ μπαρμπα - Τάσος, εἶπεν ὁ διηγούμενος, θὰ ἦτο τὸ σκουπόξυλο.

Ἡ ὁμιλία ἐκείνη καὶ τὸ ἀνέκδοτο τοῦ γερο - Τάσου μᾶς ἐκίνησε
τόσην εὐθυμίαν καὶ τόσα γέλια ἐκάμαμε, ὥστε ὁ Ζαμαλῆς μᾶς εἶπε :

— Μὰ σέ κηδεῖα πᾶτε, μωρὲ παιδιά, ἢ σέ γάμο ;

— Τί θέλεις, νὰ κλαίμε ἀπὸ τώρα ; τοῦ εἶπεν ἓνας ἀπὸ τοὺς φίλους
μου. Ἐχομε καιρὸ νὰ κλάψωμε, ὅταν θ' ἀκούσωμε τὸν ρήτορα νὰ
ἐξυμνῇ τὰ πολεμικὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ καπετάν Καμαριανοῦ.

Ἐγέλασε τότε μαζί μας κι ὁ Ζαμαλῆς διὰ τὸν τίτλον τοῦ καπε-
τάνιου.

Ὅταν ἐφθάσαμε στὸ χωριό, ἔβγαζαν ἀπὸ τὸ σπίτι τὸν νεκρόν.
Ἀκολουθοῦσαν οἱ δικοί του μὲ κλάματα καὶ οἱ χωριανοί. Ἀκολου-
θήσαμε κι ἐμεῖς. Ἄλλ' εἶχαμε κάμει τόσο κέφι στὸ δρόμο, πού ἔπρεπε
νὰ βάλωμε προσπάθεια, γιὰ νὰ πάρωμε τὸ σοβαρὸ καὶ λυπητερό
ῦφος πού ταίριαζε στὴν περίσταση. Ἐγὼ εἶχα ἀρχίσει νὰ σκέπτομαι
τὸ λόγο καὶ νὰ φοβοῦμαι ὅτι δὲν θὰ τὰ κατάφερνα. Ἔστιβα τὸ μυαλό
μου, ἀναζητοῦσα στὴ μνήμη μου φράσεις ἔτοιμες ἀπὸ τοὺς ἐπικη-
δεῖους πού εἶχα ἀκούσει, ἀλλὰ δὲν ἔβρισκα παρὰ μικρὰ πράγματα,
πού δὲν ἀρκοῦσαν, γιὰ νὰ γίνῃ ἓνας λόγος δέκα λεπτῶν.

Ἄλλ' ἐκεῖνο πού φοβόμουν περισσότερο, ἦτο ἄλλο. Αἰσθανό-
μουν ὅτι ἡ εὐθυμη διάθεσις, πού εἶχα πιέσει μέσα μου, δὲν εἶχε πνι-
γῆ ὀλότελα. Καὶ ὅσο ἤθελα νὰ φαίνωμαι λυπημένος, τόσο μοῦ φαι-
νόταν ὅλα ἀστεῖα, ἀκόμη καὶ τὰ θρηνηλογήματα τῆς χήρας καὶ
τῶν ἄλλων συγγενῶν τοῦ νεκροῦ. Δὲν ἔφευγεν ἀπὸ τὸν νοῦ μου ὁ
ἐπιστάτης, πού ἀκονοῦσε τὸ ξίφος του εἰς τῶν Τούρκων τὰ καύκαλα,
καὶ ὁ τίτλος τοῦ καπετάνιου, πού ἐδόθη εἰς τὸν Καμαριανόν. Καὶ ὡς
νὰ μ' ἐγαργαλοῦσαν, ἔπρεπε νὰ σφίγγωμαι καὶ νὰ προσέχω ὅλη
τὴν ὥρα, γιὰ νὰ μὴ μοῦ φύγῃ κανένα γέλιο.

— Δὲ θὰ βγάλω ἐγὼ λόγο, εἶπα σιγὰ στοὺς φίλους, πού πήγαιναν
μαζί μου. Δὲν μπορῶ. Ἄς μιλήσῃ κανεὶς ἄλλος ἢ ἄς μὴ μιλήσῃ κανεὶς.

— Τώρα πού τό 'παμε στὴν οἰκογένεια ;

— Είπατε στην οικογένεια πώς θα βγάλω λόγο εγώ ; είπα με απελπισίαν. Ἄς εἶναι, μ' ἐπῆρατε στο λαιμό σας.

— Μὰ γιατί ; Εἶσαι ἀνόητος. Μήπως πρόκειται νὰ βγάλῃς λόγο στα Χανιά ; Σ' ἓνα χωριό θὰ μιλήσῃς καὶ θὰ σ' ἀκούσουν χωριάτες ἀγράμματοι. Δὲ λὲς ὅ,τι θές ; Ποιός θὰ καταλάβῃ ; Λόγια μόνο ν' ἀραδιάσῃς, καὶ σὰ βαρεθῆς λὲς ἓνα «αἰωνία του ἢ μνήμη» καὶ τελειώνεις.

— Καλὰ λοιπόν. Ἄλλ' ἀφῆστε με νὰ συγκεντρώσω τὶς ἰδέες μου.

Ἡ ἐκκλησία, ὅπου ἐψάλη ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία, ἦτο ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό. Δὲν παρετήρησα, ἀλλ' ἴσως θὰ ἦτο ἡ ἐκκλησία τοῦ νεκροταφείου. Ἦτο δὲ τόσο μικρή, ὥστε ἐσφιχτήκαμε σὰ σαρδέλες γύρω στὸν πεθαμένο. Μὲ δυσκολία ἔκαμαν θέση στοὺς ῥήτορα νὰ πλησιάσῃ. Οἱ χωρικοὶ εἶχαν μάθει ὅτι θὰ βγάλω λόγο καὶ μὲ παρατηροῦσαν μὲ περιέργεια καὶ θαυμασμό. Πρώτη φορὰ θὰ ἀκουότανε λόγος στο χωριό τους. Ὁ δάσκαλος τοῦ χωριοῦ, χωρικός καὶ αὐτὸς μὲ βράκες, ἔψαλλε καὶ μὲ κοίταζε μὲ φθόνο. Καὶ ἡ μεγάλη σημασία, ποὺ ἐφαίνοντο ὅτι ἔδιδαν οἱ χωρικοὶ εἰς τὸ πρωτάκουστον γεγονός, ποὺ ἐπεριμένετο, μ' ἔκαμε νὰ αἰσθάνωμαι βαρυτέραν τὴν εὐθύνην, ποὺ ἀνέλαβα.

Ὁ νεκρὸς ἦτο μπροστά μου καὶ τὸν παρετήρουν. Ἦτο σὰν ζωντανός. Ὅπως τοῦ ῥθε ξαφνικὸς ὁ θάνατος, δὲν τὸν εἶχε σχεδὸν ἀλλάξει. Ἄλλ' ἐνῶ τὸν ἐβλεπα, ἄρχισε πάλι ὁ σατανὰς νὰ μὲ γαργαλᾷ. Καὶ μοῦ ἐψιθύρισε :

— Γιά φαντάσου, ἔτσι πού 'χει τὰ χέρια σταυρωμένα, ἂν ἔξαφνα ἀρχίσῃ νὰ κτυπᾷ γροθιές στοὺς στῆθος του καὶ νὰ φωνάζῃ «στῆθος μάρμαρο!». Γιά φαντάσου!

Κύμα ἀπὸ γέλιο ἐσηκώθη μέσα μου καὶ μὲ δυσκολία τὸ κράτησα.

Ἔστρεψα ἄλλοῦ τὸ βλέμμα μου κι ἐσυνάντησα τὰ πρόσωπα δύο φίλων μου καὶ δὲν ξέρω γιατί καὶ αὐτὰ ἔδωκαν ἄλλο ἀνατίναγμα εἰς τὸ γέλιο, ποὺ μὲ δυσκολία τόσῃ ἐσυγκρατοῦσα.

Μοῦ ἐφάνηκε ὅτι τὰ μάτια των γελοῦσαν, ὅτι ἔκαναν τὴν ἴδια σκέψη γιὰ τὸν πεθαμένο καὶ ὅτι, ὅπως ἐγώ, κρατοῦσαν μὲ τὰ δόντια τὴ σοβαρότητά των. Ἐδάγκωσα τὰ χεῖλη μου. Ἦθελα νὰ τὰ ματώσω, νὰ πονέσω, γιὰ ν' ἀπομακρύνω τὴν προσοχή μου ἀπὸ τὸν πειρασμό, ποὺ γελοῦσε στὴ φαντασία μου.

Ἐπάνω σ' αὐτὰ ἤκουσα νὰ μοῦ λέγουν : Ὅρίστε. Ἦτο καιρὸς ν'

ἀρχίσω. Εἶχα κάτι φράσεις συναθροίσει στὸ μυαλό μου, ἀλλ' ὅταν μοῦ 'παν ν' ἀρχίσω, σκορπίστηκαν διὰ μιᾶς κι ἔμεινε ἀδειανὸ τὸ κεφάλι μου, δὲν ἔμεινε παρὰ μόνο σκοτάδι. Ἀκόμη καὶ τὰ μάτια μου εἶχαν θολώσει καὶ δὲν καλόβλεπα. Ἔμεινα ἄφωνος κάμποσα λεπτά, πού μοῦ φάνηκαν αἰῶνες. Καί, ὡς μοῦ 'παν ἔπειτα οἱ ἄλλοι, μιὰ στιγμὴ ἄπλωσα τὰ χέρια μου σὰν ἄνθρωπος πού πνίγεται καὶ θέλει ἀπὸ κάπου νὰ πιαστῆ.

Ἐπιτέλους κάτι βρῆκα. Ἄρπαξα μιὰ φράση ἔτοιμη κι ἐπῆρα κατήφορο : «Θλιβερόν καθήκον μᾶς συνεκέντρωσεν εἰς τὸν οἶκον τοῦτον τοῦ Θεοῦ . . .».

— Ἀλλὰ εἶναι πολὺ στενόχωρος καὶ θὰ σκάσωμε, ἐμουρμούρισε δίπλα μου ἕνας ἀπὸ τοὺς συντρόφους μου.

Ἡ διακοπὴ ἐκείνη ὄχι μόνον μοῦ 'κοψε τὸ νῆμα, ἀλλὰ κι ἔδωκε νέαν εὐκαιρίαν εἰς τὸν πειρασμόν, πού ἤθελε καὶ καλὰ νὰ με καταστρέψῃ. Ἐδάγκασα καὶ πάλιν τὰ χεῖλη μου. Ἐπειτα ἄρχισα νὰ ξεροβήχω καὶ ν' ἀναζητῶ συγχρόνως τὸ νῆμα πού 'χασα. Καί, ἀφοῦ πέρασα ἄλλην ἀγωνίαν, ἐξηκολούθησα :

— Ὁ προκείμενος νεκρὸς ὑπῆρξεν ἀνδρείος διὰ τὴν πατρίδα του, φιλόστοργος διὰ τὴν οἰκογένειάν του, εὐγενὴς καὶ ἀγαθὸς διὰ τοὺς φίλους του. Τὰ ὄρη, τὰ ὅποια ὑψοῦνται ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς μας, τὰ Λευκὰ ὄρη, λέγω, διηγοῦνται τὰς ἡρωϊκὰς αὐτοῦ πράξεις κατὰ τὸν τριετῆ κρητικὸν ἀγῶνα καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν ἐπανάστασιν, ἣτις ἠνάγκασε τὸν σουλτάνον νὰ συνθηκολογήσῃ μετὰ τὴν μικράν, ἀλλὰ μεγαλόψυχον Κρήτην. Ἀνήκεις εἰς γενεὰν γιγάντων καὶ ἡμιθέων. Τὸ ὄνομά σου ὑπῆρξε τόσον σεβαστόν καὶ τιμημένον μεταξὺ τῶν ὁμοεικῶν σου, ὅσον ὑπῆρξε φοβερόν εἰς τοὺς ἐχθρούς. Οἱ Τοῦρκοι σ' ἔτρεμαν . .

Ἐδῶ ἄλλη διακοπὴ.

— Τὰ παραφουσκώνεις, μοῦ ἐπιθύρισε ἡ φωνὴ ἑνὸς ἀπὸ τοὺς φίλους μου, ὁ ὅποιος ἐστέκετο δίπλα μου.

Παρὰ τρίχα νὰ τοῦ φωνάξω : «σκασμός» ἢ κάτι τέτοιο. Ἐπήγαινα τόσο ὠραῖα. Εἶχα πάρει τὸν ἀέρα τοῦ . . ., ἄς ποῦμε, τοῦ βήματος, καὶ οἱ ἄκροαταί μου, χωρὶς νὰ νιώθουν μεγάλα πράγματα ἀπ' ὅσα ἔλεγα, ἐκρέμοντο ἀπὸ τὰ χεῖλη μου. Καὶ ἡμουν ἱκανὸς νὰ τραβήξω μακριὰ στὸ δρόμο πού 'χα πάρει, ἀλλ' ἡ κακόβουλη ἐκείνη διακοπὴ μοῦ τὰ χάλασε πάλι. Πῶς νὰ ξαναγυρίσω εἰς τὸ ἐγκώμιο

τῶν ἡρωισμῶν τοῦ μακαρίτη ; Ἐπρεπε νὰ περάσω εἰς ἄλλα προτερήματά του. Ἄλλὰ μὲ τὴν ταραχή, ποῦ μοῦ ᾿φερον ἡ διακοπή, ἡ στροφή δὲν ἦτο εὐκόλη. Ξεροβήχοντας ἔλεγα καὶ ξανάλεγα. «Ὁ προκείμενος νεκρός. . .» Ἐπειτα μοῦ ᾿ρθε μιὰ ιδέα, ποῦ νὰ μὴ μοῦ ᾿ρχότανε· νὰ μιλήσω γιὰ τὸ γιό του τὸν Ἄλεξανδρο. Καὶ ἤρχισα νὰ πλέκω τὸ ἐγκώμιο τοῦ φίλου μας. Ἐπειτα εἶπα :

« Ποία ὁδὺνη θὰ διαπεράσῃ ὡς φάσγανον τὴν καρδίαν τοῦ προσφιλεστάτου υἱοῦ σου Ἀλεξάνδρου, ὅταν μακρὰν σου εὐρισκόμενος θὰ μάθῃ τὸν θάνατόν σου ! Διατί νὰ μὴ εὐρίσκεται πλησίον σου, νὰ γλυκάνῃ τὰς τελευταίας σου στιγμάς ; Ἴσως δὲ καὶ ἡ ἐπιστήμη του ὁμοῦ μὲ τὴν θερμότητα τῆς υἱικῆς του ἀγάπης θὰ κατάρθωναν νὰ σὲ ἀποσπᾶσουν ἀπὸ τοῦς, ὄνυχας τοῦ ἀδυσωπῆτρου θανάτου . . . ».

Τότε ἕνας χωρικός, συγγενής, φαίνεται, τῆς οἰκογενείας, ὁ ὁποῖος ἔστεκε πίσω μου, ἔριξε στὸ σβέρκο μου μιὰ φράση :

— Πὲ πράμα καὶ γιὰ τ' ἄλλα παιδιὰ.

Πῶς δὲν τρελάθηκα, Θεέ μου, κείνη τὴ στιγμή ! Ἄλλὰ κατάφερα νὰ γυρίσω πίσω τὸ γέλιο, ποῦ μ' ἀνέβηκε σὰ λόξυγγας στὸ λαιμό. Ἐπὶ τὴν ἀγωνία καὶ τὴ ζέστη ἔτρεχεν ὁ ἰδρώτας ποτάμι ἀπὸ τὸ μέτωπό μου. Ἐσώπασα πάλι καὶ ξεροκατάπινα. Νὰ πῶ καὶ γιὰ τ' ἄλλα παιδιὰ ; Ἄλλὰ τί νὰ πῶ, δι' ὄνομα Θεοῦ ! Μήπως τὰ ἄξερα καλὰ-καλὰ ; Στρέφομαι λιγάκι καὶ λέγω χαμηλόφωνα στὸ χωρικό :

— Πῶς τὰ λένε ;

— Ὁ Ἄνδρουλιός. . .

— Ὁ Ἄνδρουλιός, ἐξηκολούθησα, ὁ φημισμένος σκοπευτής, ὁ ὁποῖος ἀνυπομονεῖ νὰ συνεχίσῃ τοὺς ἡρωικούς ἀθλους τοῦ γενναίου πατρός του . . .

— Ἡ Μαρία, μοῦ ψιθύρισε ὁ ὑποβολεύς.

— Ἡ Μαρία, τὸ κόσμημα τοῦ οἴκου σου, ἡ σεμνὴ καὶ ἐνάρετος Μαρία. . .

Εἰς τὸ ἄκουσμα τοῦ ὀνόματός της ἡ Μαρία ἔβαλε φωνὴ μεγάλη : «Μπαμπά μου, καὶ πῶς θὰ μπαίνω στὸ ἔρμο τὸ σπίτι νὰ μὴ σὲ θωρῶ μπλιό ! »

Αἰσθανόμενον ὅτι δὲν ἀντεῖχα πιά, ὅτι ἡ δύναμις τῆς ἀντιστάσεώς μου ἦτο στὸ τέλος της. Τί μαρτύριον ἦτο αὐτό, νὰ ἔχω μιὰ τόσο

ἀκράτητη ὄρμη νὰ γελάσω, νὰ ξεκαρδιστῶ στὰ γέλια καὶ νὰ μὲ πνίγη ἀγωνία! Καὶ ὁ ὑποβολεὺς τὸ σκοπὸ του :

— Ὁ Νικόλας... ἡ Γαρουφαλιά... .

Τὸ βλέμμα μου ἔπεσε πάλι γιὰ μιὰ στιγμή στὸν πεθαμένο· καὶ μοῦ φάνηκε πιὸ ἀξιοθρήνητος καὶ ἀπ' αὐτόν.

— Καὶ τί νὰ εἶπω διὰ τὸν Νικόλαον... .

Δὲν εἶχα τίποτα νὰ εἶπω διὰ τὸν Νικόλαον, ἀλλ' οὔτε καὶ μ' ἀφῆκαν. Ἀπὸ τὸ ἀπέναντι μέρος, ὅπου ἐστέκοντο δύο φίλοι μου, ἦλθε ἓνα φύσημα μύτης, ἓνα γέλιο ποὺ ξέφυγε ἀπὸ τὴ μύτη, γιὰ τὸ στόμα ἦτο φραγμένο μὲ μαντήλι. Τὸ φύσημα ἐκεῖνο καὶ τὸ μαντήλι ποὺ εἶδα στὸ στόμα κάτω ἀπὸ ἓνα μέτωπο χαμηλωμένο, μὲ ἀποτελείωσε. Θύελλα ἀπὸ γέλια ξέσπασε ἀπὸ τὸ στήθος μου. Καὶ σὰν ἄρχισα, ἦτο ἀδύνατο πιά νὰ κρατηθῶ. Ἦθελα νὰ πῶ : «Γαῖαν ἔχοις ἐλαφράν», ἀλλὰ μόνον ἡ πρώτη συλλαβὴ ἔβγαине ἀπὸ τὸ στόμα μου κι ἐτελείωσε μὲ σπασμὸ γέλιου.

Στρέφομαι γύρω μὲ ἀπελπισία καὶ ζητῶ μιὰ πρόφαση, γιὰ νὰ δικαιολογήσω τὴν ἀσεβῆ παραφροσύνη μου. Ἄλλοι μὲ κοιτάζουν μὲ ἀπορία καὶ ἄλλοι μὲ θυμὸ καὶ μόνο οἱ φίλοι μου δὲν μὲ κοιτάζουν, γιὰτ' εἶχαν κρυφτῆ. Τὸ βλέμμα μου φτάνει στὸ φαρμακοποιό, καὶ στὰ μοῦτρα του βρίσκω τὴν πρόφαση ποὺ ζητοῦσα. Ὁ Ζαμαλῆς βαφότανε κι ἀπὸ τὴ ζέστη ἢ βαφὴ εἶχεν ἀναλιγώσει καὶ μὲ τὸν ἰδρώτα σχημάτιζε κιτρινωπὰ ρυάκια στὸ πρόσωπό του.

— Μωρὲ βάφεσαι ; τοῦ λέω, γιὰ νὰ δείξω τάχα ὅτι γι αὐτὴ τὴν ἀνακάλυψη γελοῦσα!

— Δὲ μοῦ λὲς πὼς εἶσαι γιὰ δέσιμο ; ἀποκρίνεται ὁ Ζαμαλῆς καὶ σκουπίζεται μὲ μεγάλο χρωματιστὸ μαντίλι.

Γιὰ νὰ σκεπάζῃ τὸ σκάνδαλο ὁ παπάς, ἄρχισε νὰ ψάλλῃ. Τὴν ἴδια στιγμή δυὸ χέρια μ' ἔσπρωξαν πρὸς τὰ ἔξω· ἦταν ὁ χωρικός, ποὺ μοῦ ἔλεγε τὰ ὀνόματα. Καὶ στὴν πόρτα τῆς ἐκκλησιᾶς μοῦ λέγει :

— Τὸ καλὸ ποὺ σοῦ θέλω, φύγε, φύγε γλήγορα!

«Ὅταν ἤμουν δάσκαλος».

Ἰωάννης Κονδυλάκης

...και η ελπίδα σου να είναι η δική μου ελπίδα...

...και η ελπίδα σου να είναι η δική μου ελπίδα...

...και η ελπίδα σου να είναι η δική μου ελπίδα...

...και η ελπίδα σου να είναι η δική μου ελπίδα...

...και η ελπίδα σου να είναι η δική μου ελπίδα...

...και η ελπίδα σου να είναι η δική μου ελπίδα...

...και η ελπίδα σου να είναι η δική μου ελπίδα...

...και η ελπίδα σου να είναι η δική μου ελπίδα...

...και η ελπίδα σου να είναι η δική μου ελπίδα...

...και η ελπίδα σου να είναι η δική μου ελπίδα...

...και η ελπίδα σου να είναι η δική μου ελπίδα...

...και η ελπίδα σου να είναι η δική μου ελπίδα...

Ι. ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Α' - ΙΣΤΟΡΙΚΑ

1. ΤΗΣ ΛΕΝΩΣ ΤΟΥ ΜΠΟΤΣΑΡΗ

Μετά την παράδοση του Σουλίου δια τῆς συνθήκης τῆς 12 Δεκεμβρίου 1803, δι' ἧς ἐπετρέπετο εἰς τοὺς Σουλιώτας νὰ μεταβῶσιν ἐνοπλοὶ ὅπου ᾔθελον, ὁ Ἄλῃ πασὰς παρασπονδήσας ἐπεχείρησε νὰ ἐξοντώσῃ τοὺς ἐπιζήσαντας. Τοῦτων ὁ Κίτσος Βότσαρης φεύγων τὴν δίωξιν ἤλθεν εἰς Βουλγαρέλι τῶν Τσουμέρκων, ἀλλὰ βλέπων ὅτι καὶ ἐκεῖ διέτρεχε κίνδυνον νὰ κυκλωθῇ ὑπὸ τῶν Ἄλβανῶν, παρέλαβε πάντας τοὺς ἐκεῖ Σουλιώτας, ἀνερχομένους εἰς 1148, καὶ κατέφυγε τὴν 22 Δεκεμβρίου εἰς τὰ ἄγραφα, εἰς μονὴν τινα ἐπὶ ἀποκρήμνου βράχου. Πολιορκηθεὶς ἐν αὐτῇ ὑπὸ ἰσχυρᾶς δυνάμεως τοῦ Ἄλῃ, ἀντέστη ἐπὶ τέσσαρας μῆνας, ἀλλὰ περὶ τὰ μέσα τοῦ Ἀπριλίου 1804 οἱ Ἄλβανοὶ κατέλαβον διὰ προδοσίας τὴν μονὴν καὶ κατέσφαξαν τοὺς ἐν αὐτῇ, πλὴν 80 περίπου ἀνδρῶν καὶ δύο γυναικῶν, διαφυγόντων μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ.

Ἡ Λένω, εἰς ἣν ἀναφέρεται τὸ τραγούδι, δεκαπενταετίς θυγάτηρ τοῦ Κίτσου Βότσαρη ἐκ πρώτου γάμου, ἐπολέμει εἰς τὴν μονὴν παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ ἀδελφοῦ τῆς Γιαννάκη· φονευθέντος δὲ τούτου, μετέβη πλησίον τοῦ θεῖου τῆς Νίκζα, πολεμοῦντος παρὰ τὸν Ἄγγελων, καὶ ἐφόρευσε πολλοὺς Τούρκους. Ἀλλὰ περικυκλωθεῖσα ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, ὅπως μὴ συλληφθῇ, ἔπεσεν εἰς τὸν ποταμὸν καὶ ἐπνίγη.

Ν. Γ. Πολίτης

- Ἔλες οἱ καπετάνισσες ἀπὸ τὸ Κακοσούλι,
ὄλες τὴν ἄρτα πέρασαν, στὰ Γιάννινα τὶς πᾶνε,
σκληρώθηκαν οἱ ὄρφανές, σκληρώθηκαν οἱ μαῦρες,
κι ἡ Λένω δὲν ἐπέρασε, δὲν τὴν ἐπῆραν σκλάβα.
Μόν' πῆρε δίπλα τὰ βουνά, δίπλα τὰ κορφοβούνια,
σέρνει τουφέκι σισανὲ κι ἐγγλέζικα κουμπούρια,
ἔχει καὶ στή μεσούλα τῆς σπαθὶ μαλαματένιο.
Πέντε Τούρκοι τὴν κυνηγοῦν, πέντε τζοχανταραῖοι.
- Τούρκοι, γιὰ μὴν παιδεύεστε, μὴν ἔρχεστε σιμά μου,
σέρνω φουσέκια στὴν ποδιά καὶ βόλια στὶς μπαλάσκες.
- Κόρη, γιὰ ρίξε τ' ἄρματα, γλίτωσε τὴ ζωὴ σου.
- Τί λέτε, μῶρ' παλιότουρκοι καὶ σεῖς παλιοζαγάρια ;
Ἐγὼ εἶμαι ἡ Λένω Μπότσαρη, ἡ ἀδερφή τοῦ Γιάννη,
καὶ ζωντανὴ δὲν πιάνουμαι εἰς τῶν Τουρκῶν τὰ χέρια.

2. ΤΗΣ ΔΕΣΠΩΣ

Κατὰ τὴν διώξιν τῶν Σουλιωτῶν, περὶ ἧς ἔγινε λόγος ἐν τῇ προηγουμένη σημειώσει, μικρὸν ἀπόσπασμα ἐξ 78 ψυχῶν κατέφυγεν εἰς τὸν χωρίον Ρινιάσαν (μεταξὺ Πρεβέζης καὶ Ἄρτης), ὅπου παρέμενον καὶ ἄλλαι τινὲς Σουλιώτικαι οἰκογένειαι. Ἄλλὰ στίφος Ἀλβανῶν καταφθάσαν εἰς τὸ χωρίον τὴν 23 Δεκεμβρίου 1803, κατέλαβεν ἐξ ἀπροόπτου τοὺς κατοικοῦς, καὶ ἄλλους μὲν κατέσφαξεν, ἄλλους δὲ ἠχμαλώτισε.

Μεταξὺ τῶν κατοίκων ἦτο καὶ ἡ οἰκογένεια τοῦ Γεωργάκη Μπότση, τοῦ ὁποίου ἀπόντος ἡ ἡρωϊκὴ σύζυγος Δέσπω ἀντέταξε σθεναρὰν ἀντίστασιν κατὰ τῶν σφαγέων. Κλεισθεῖσα εἰς πύργον, τὴν λεγομένην Κούλαν τοῦ Δημουλά, μετὰ δέκα ἄλλων, θυγατέρων, νυμφῶν, ἐγγονῶν καὶ ἐγγόνων τῆς, ἀφοῦ ἐπὶ πολὺ ἐπολέμησε πρὸς τοὺς Ἀλβανούς, ὅτε εἶδεν ὅτι πᾶσα περαιτέρω ἀντίστασις ἦτο ματαία, ἠρώτησε τὰ τέκνα τῆς ἂν δὲν προτιμοῦν ἀπὸ τὴν σκλαβιανὸν τὸν θάνατον. Πάντες ἐζήτησαν τὸν θάνατον, τότε δὲ συσσωρεύσασα εἰς τὸ μέσον ὄσπην πυρίτιδα εἶχεν, ἔθεσε πῦρ εἰς αὐτὴν καὶ ἐκάησαν.

Ν. Γ. Πολίτης

- Ἄχος βαρὺς ἀκούεται, πολλὰ τουφέκια πέφτουν.
 Μῆνα σὲ γάμο ρίχνονται, μῆνα σὲ χαροκόπι ;
 Οὐδὲ σὲ γάμο ρίχνονται, οὐδὲ σὲ χαροκόπι,
 ἡ Δέσπω κάνει πόλεμο μὲ νύφες καὶ μ' ἀγγόνια.
 Ἄρβανιτιὰ τὴν πλάκωσε στοῦ Δημουλά τὸν πύργο.
 — Γιώργαινα, ρίξε τ' ἄρματα, δὲν εἶν' ἐδῶ τὸ Σούλι.
 Ἐδῶ εἶσαι σκλάβρα τοῦ πασαῦ, σκλάβρα τῶν Ἀρβανιτῶν.
 — Τὸ Σούλι κι ἂν προσκύνησε, κι ἂν τούρκεψεν ἡ Κιάφα,
 ἡ Δέσπω ἀφέντες Λιάπηδες δὲν ἔκαμε, δὲν κάνει.—
 Δαυλι στὸ χέριν ἄρπαξε, κόρες καὶ νύφες κράζει.
 «Σκλάβρες Τουρκῶν μὴ ζήσωμε, παιδιὰ μ', μαζί μου ἐλάτε ».
 Καὶ τὰ φυσέκια ἀνάψανε κι ὅλοι φωτιὰ γενῆκαν.

3. ΜΙΣΟΛΟΓΓΙ

Νά 'μουν πουλι νὰ πέταγα, νὰ πήγαινα τοῦ ψήλου,
 ν' ἀγνάντευα τὴ Ρούμελη, τὸ ἔρμο Μισολόγγι
 πῶς πολεμαίει μὲ τὴν Τουρκιά, μὲ τέσσερους πασάδες.

- Πέφτουν κανόνια στή στεριά καί μπόμπες τοῦ πελάγου,
πέφτουν τὰ λιανοτούφεκα σάν ἄμμος, σὰ χαλάζι.
Καί ὁ Μακρῆς τούς φώναξε καί ὁ Μακρῆς φωνάζει :
- Παιδιά, βαστάτε τ' ἄρματα καί τὰ βαριά τουφέκια,
καί τὸ μιντάτ' μᾶς ἔρχεται στεριά καί τοῦ πελάγου,
ὁ Καραϊσκάκης τῆς στεριᾶς κι οἱ Ὑδραῖοι τοῦ πελάγου.
Μήτε μιντάτι ἔφτασε, μήτε βοήθεια φτάνει,
καί οἱ κλεισμένοι ξόρμησαν μέ τὰ σπαθιά στά χέρια,
κι οἱ Τοῦρκοι τούς ἐσταύρωσαν καί τούς διαμοιράζουν.
Πῆραν κεφάλια ἀμέτρητα καί ζωντανούς ἀμέτρους
καί λίγοι ξεγλιτώσανε πλέοντας μέσ στοῦ αἵμα.

Β' — Π Α Ρ Α Λ Ο Γ Ε Σ

ΤΟΥ ΝΕΚΡΟΥ ΑΔΕΛΦΟΥ

Τὸ ἄσμα περὶ τοῦ ἀδελφοῦ, ὅστις ἀποθανὼν ἐγείρεται τοῦ τάφου πρὸς ἐκτέλεσιν ἱερῆς ὑποσχέσεως καὶ φέρει εἰς τὴν ἀπορφανισθεῖσαν μητέρα τὸ μόνον ἐπιζῆσαν τέκνον τῆς, τὴν εἰς τὰ ξένα ὑπανδρευμένη ἀδελφήν του, κοινότατον εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, εἶναι ἐπίσης διαδομένον εἰς πάντας τοὺς λαοὺς τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, οὔτινες τὸ πρότυπον παρέλαβον ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ.

Ν. Γ. Πολίτης

- Μάνα μέ τούς ἐννιά σου γιούς καί μέ τὴ μιά σου κόρη,
τὴν κόρη τὴ μονάκριβη, τὴν πολυαγαπημένη,
τὴν εἶχες δώδεκα χρονῶ κι ἥλιος δὲ σοῦ τὴν εἶδε!
Στὰ σκοτεινὰ τὴν ἔλουζε, στ' ἄφεγγα τὴν χτενίζει,
στ' ἄστρι καὶ στὸν αὐγερινὸ ἔπλεκε τὰ μαλλιά τῆς.
Προξενητάδες ἦρθαν ἀπὸ τὴ Βαβυλώνα,
νὰ πάρουνε τὴν Ἀρετὴ πολὺ μακριὰ στὰ ξένα.
Οἱ ὄχτῶ ἀδερφοὶ δὲ θέλουνε κι ὁ Κωσταντῖνος θέλει.
«Μάνα μου, κι ἂς τὴ δώσωμε τὴν Ἀρετὴ στὰ ξένα»
στὰ ξένα κεῖ ποὺ περπατῶ, στὰ ξένα ποὺ πηγαίνω,
νὰ ἔχω κι ἐγὼ παρηγοριά, νὰ ἔχω κι ἐγὼ κονάκι.
— Φρόνιμος εἶσαι, Κωσταντή, μ' ἄσκημα ἀπιλογήθης.
Κι ἂ μὸρθη, γιέ μου, θάνατος, κι ἂ μὸρθη, γιέ μου, ἀρρώστια,

- κι ἂν τύχη πίκρα γῆ χαρά, ποιός πᾶει νὰ μοῦ τῆ φέρη ;
 - Τὸ Θεὸ σοῦ βάλλω ἐγγυητὴ καὶ τοὺς ἁγίους μαρτύρους,
 ἂν τύχη κι ἔρθη θάνατος, ἂν τύχη κι ἔρθη ἀρρώστια,
 ἂν τύχη πίκρα γῆ χαρά, ἐγὼ νὰ σοῦ τῆ φέρω».

Καὶ σὰν τὴν ἐπαντρέψανε τὴν Ἄρετὴ στὰ ξένα
 κι ἐμπῆκε χρόνος δισεχτος καὶ μῆνες ὀργισμένοι
 κι ἔπεσε τὸ θανατικό, κι οἱ ἐννιά ἀδερφοὶ πεθάναν,
 βρέθηκε ἡ μάνα μοναχὴ σὰν καλαμιὰ στὸν κάμπο.
 Σ' ὅλα τὰ μνήματὰ ἔκλαιγε, σ' ὅλα μοιρολογιόταν,
 στοῦ Κωσταντίνου τὸ μνημεῖο ἀνέσπα τὰ μαλλιά της.

- Ἀνάθεμά σε, Κωσταντῆ, καὶ μυριανάθεμά σε,
 ὅπου μοῦ τὴν ἐξόρισες τὴν Ἄρετὴ στὰ ξένα!
 Τὸ τάξιμο πού μοῦ ἔταξες, πότε θὰ μοῦ τὸ κάμης ;
 Τὸ Θεὸ μοῦ ἔβαλες ἐγγυητὴ καὶ τοὺς ἁγίους μαρτύρους,
 ἂν τύχη πίκρα γῆ χαρά, νὰ πᾶς νὰ μοῦ τῆ φέρης».

Ἄπο τὸ μυριανάθεμα καὶ τῆ βαριά κατάρρα
 ἡ γῆς ἀναταράχτηκε κι ὁ Κωσταντῆς ἐβγήκε.
 Κάνει τὸ σύγνεφο ἄλογο καὶ τ' ἄστρο χαλινάρι,
 καὶ τὸ φεγγάρι συντροφιά καὶ πᾶει νὰ τῆς τῆ φέρη.
 Παίρνει τὰ ὄρη πίσω του καὶ τὰ βουνὰ μπροστά του.
 Βρίσκει τὴν κι ἐχτενίζονταν ὄξου στὸ φεγγαράκι.

- Ἄπο μακριὰ τῆ χαιρετᾷ κι ἀπὸ κοντὰ τῆς λέγει.
 - «Ἄιντε, ἀδερφή, νὰ φύγωμε, στὴ μάνα μας νὰ πᾶμε.
 - Ἄλίμονο, ἀδερφάκι μου, καὶ τί εἶναι τούτη ἡ ὥρα ;
 - Ἄν ἴσως κι εἶναι γιὰ χαρά, νὰ στολιστῶ καὶ ῥθω
 κι ἂν εἶναι πίκρα, πές μου το, νὰ βάλω μαῦρα νὰ ῥθω.
 - Ἐλα, Ἄρετῆ, στὸ σπίτι μας, κι ἄς εἶσαι ὅπως κι ἂν εἶσαι.
 Κοντολυγίζει τ' ἄλογο καὶ πίσω τὴν καθίζει.

Στὴ στράτα πού διαβαίνανε, πουλάκια κιλαηδοῦσαν,
 δὲν κιλαηδοῦσαν σὰν ποιλιά, μήτε σὰ χελιδόνια,
 μόν' κιλαηδοῦσαν κι ἔλεγαν ἀνθρωπινὴ ὁμιλία.
 «Ποιός εἶδε κόρην ὄμορφη νὰ σέρνη ὁ πεθαμένος !

- Ἄκουσες, Κωσταντῆ μου, τί λένε τὰ πουλάκια ;
 - Πουλάκια εἶναι κι ἄς κιλαηδοῦν, πουλάκια εἶναι κι ἄς λένε ».

- Καί παρεκεῖ πού πάγαιναν κι ἄλλα πουλιά τούς λένε :
- « Δέν εἶναι κρίμα κι ἄδικο, παράξενο, μεγάλο,
νὰ περπατοῦν οἱ ζωντανοὶ μὲ τούς ἀπεθαμένους ! ».
- Ἄκουσες, Κωσταντῖνε μου, τί λένε τὰ πουλάκια
πὼς περπατοῦν οἱ ζωντανοὶ μὲ τούς ἀπεθαμένους !
- Ἀπρίλης εἶναι καὶ λαλοῦν καὶ Μάης καὶ φωλεύουν.
- Φοβοῦμαι σ', ἀδερφάκι μου, καὶ λιβανιές μυρίζεις.
- Ἐχτὲς βραδὺς ἐπήγαμε πέρα στὸν Ἄι - Γιάννη
κι ἐθύμισέ μας ὁ παπὰς μὲ περισσὸ λιβάνι.
- Καί παρεμπρὸς πού πήγανε, κι ἄλλα πουλιὰ τούς λένε :
- « Γιὰ δὲς θάμα κι ἀντίθαμα πού γίνεται στὸν κόσμο,
τέτοια πανώρια λυγερὴ νὰ σέρνῃ ὁ πεθαμένος ! ».
- Τ' ἄκουσε πάλι ἡ Ἄρετὴ κι ἐράγισε ἡ καρδιά της.
- « Ἄκουσες Κωσταντάκη μου, τί λένε τὰ πουλάκια ;
- Ἄφησ', Ἄρέτω, τὰ Πουλιὰ κι ὅ,τι κι ἂ θέλ' ἄς λέγουν.
- Πές μου, ποῦ εἶναι τὰ κάλλη σου καὶ ποῦ εἶν' ἡ λεβεντιά σου
καὶ τὰ ξανθὰ σου τὰ μαλλιὰ καὶ τ' ὄμορφο μουστάκι ;
- Ἐχῶ καιρό, π' ἀρρώστησα καὶ πέσαν τὰ μαλλιὰ μου».

- Αὐτοῦ σιμά, αὐτοῦ κοντὰ στὴν ἐκκλησιὰ προφτάνουν.
Βαριὰ χτυπᾷ τ' ἀλόγου του κι ἀπ' ἐμπροστὰ της χάθη.
Κι ἀκούει τὴν πλάκα καὶ βροντᾷ, τὸ χῶμα καὶ βοῖζει.
Κινάει καὶ πάει ἡ Ἄρετὴ στὸ σπῆτι μοναχὴ της.
Βλέπει τούς κήπους της γυμνοὺς, τὰ δέντρα μαραμμένα,
βλέπει τὸν μπάλσαμο ξερό, τὸ καρυοφύλλι μαῦρο,
βλέπει μπροστὰ στὴν πόρτα της χορτάρια φυτρωμένα.
Βρίσκει τὴν πόρτα σφαλιστὴ καὶ τὰ κλειδιὰ παρμένα,
καὶ τὰ σπιτοπαράθυρα σφιχτὰ μανταλωμένα.
Χτυπᾷ τὴν πόρτα δυνατὰ, τὰ παραθύρια τρίζουν.
« Ἄν εἶσαι φίλος, διάβαινε, κι ἂν εἶσαι ἐχθρὸς μου, φύγε,
κι ἂν εἶσαι ὁ Πικροχάρωντας, ἄλλα παιδιὰ δὲν ἔχω,
κι ἡ δόλια ἡ Ἄρετούλα μου λείπει μακριὰ στὰ ξένα.
- Σήκω, μανούλα μου, ἄνοιξε, σήκω, γλυκιά μου μάνα !
- Ποιὸς εἶν' αὐτὸς πού μοῦ χτυπᾷ καὶ μὲ φωνάζει μάνα ;
- Ἄνοιξε, μάνα μου, ἄνοιξε, κι ἐγὼ εἶμαι ἡ Ἄρετὴ σου».
- Κατέβηκε, ἀγκαλιάστηκαν κι ἀπέθαναν κι οἱ δύο.

Γ' ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ

Τὰ μοιρολόγια τῶν γυναικῶν μας, θαυμαστά ἐλεγειογραφίας ἀριστουργήματα, αὐτόφωτα τῆς ἐλληνικῆς εὐαισθησίας προϊόντα, κινουῦσι τὸν θαυμασμὸν τῶν ποιητῶν καὶ ἐφελκύνουσι τῶν γραμματολόγων τὴν προσοχὴν ὅσον οὐδὲν ἄλλο, ἔστω καὶ τὸ ἐντεχνότερον, τῶν λοιπῶν ἐξηγηνισμένων καὶ τετορνευμένων ἡμῶν στιχοιργημάτων.

Σ π. Ζ α μ π έ λ ι ο ς

1

[Η ΜΑΝΑ ΤΟΥ ΧΑΡΟΥ]

Ποιός ἔχει πέτρινη καρδιά, θέλω νὰ μὴ ραίση,
νὰ εἰπῶ τραγούδι χλιβερὸ καὶ παραπονεμένο·
μῆδ' ἀπὸ χῆρες τ' ἄκουσα μῆδ' ἀπὸ παντρεμένες,
τοῦ Χάρου ἢ μάνα τό 'λεγε, τό 'σουρνε μοιρολόγι.

«Πόχουν παιδιὰ, ἄς τὰ κρύψουνε, κι ἀδέρφια, ἄς τὰ φυλάξουν,
γυναῖκες τῶν καλῶν ἀντρῶ, νὰ κρύψουνε τοὺς ἄντρες,
γιατὶ ἔχω γιὸ κυνηγητὴ, γιατί ἔχω γιὸ κουρσάρο·
οὔλο τίς νύχτες περπατεῖ καὶ τίς αὐγές κουρσεύει,
κι ὀπόβρη τρεῖς παίρνει τοὺς δυό, κι ὀπόβρη δυὸ τὸν ἕνα
κι ὀπόβρη κι ἕνα μοναχό, κεῖνον τὸν ξεκληρίζει ».

Μὰ νὰ τον κατέβαινε στοὺς κάμπους καβελάρης.
Μαῦρος ἦταν, μαῦρα φορεῖ, μαῦρο καὶ τ' ἄλογό του,
σέρνει στελέτα δίκοπα, σπαθιά ξεγυμνωμένα,
στελέτα τὰ 'χει γιὰ καρδιές, σπαθιά γιὰ τὰ κεφάλια.

2

—'Ηλιε μου καὶ τρισήλιε μου καὶ κοσμογυριστὴ μου,
ψές ἔχασα μιὰ λυγερή, μιὰ ἀκριβοθυγατέρα·
νὰ μὴν τὴν εἶδες πουθενά, νὰ μὴ τὴν ἀπαντῆσες ;

—'Εψές προχτές τὴν εἶδηκα στοῦ Χάρου τὸ σαράι.
'Ο Χάρος ἔτρωγε ψωμί κι ἡ κόρη τὸν κερνούσε,
κι ἔτρεχαν τὰ ματάκια τῆς σὰ μαρμαρένια βρύση
κι ἔτρεμε κι ἡ καρδούλα τῆς σὰ μῆλο μαρμαμένο.

Κι ἀπὸ τὸ συχνοκέρασμα τῆς πέφτει τὸ ποτήρι,
 μάιτε σὲ πέτρα βάρεσε, μάιτε σὲ καλντιρίμι,
 μέσα στοῦ Χάρου τὴν ποδιά ἔπεσε κι ἐραίστη.
 Τοῦ Χάρου κακοφάνηκε, γυρίζει καὶ τῆς λέει :

«Τί ἔχεις, κόρη, ποὺ χλίβεσαι καὶ χύνεις μαῦρα δάκρυα
 καὶ τρέχουν καὶ τὰ μάτια σου σὰ μαρμαρένια βρῦση ;

Μὴ σὲ πονεῖ ὄχ τῆ μάνα σου, νὰ στείλω νὰν τὴ φέρω ;

— Δὲ μὲ πονεῖ ὄχ τῆ μάνα μου, μὴ στέλνης νὰν τὴ φέρης.

— Μὴ σὲ πονεῖ ὄχ τ' ἀδέρφια σου, νὰ στείλω νὰν τὰ φέρω ;

— Δὲ μὲ πονεῖ ὄχ τ' ἀδέρφια μου, μὴ στέλνης νὰν τὰ φέρης,
 μόν' μὲ πονεῖ ὄχ τὸ σπίτι μου κι ὄχ τὸν Ἄπάνω κόσμο.

— Ἄ σὲ πονῆ ὄχ τὸ σπίτι σου, πλιά δὲν τὸ ματαβλέπεις ».

II. ΕΝΤΕΧΝΟΣ ΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

Α'. — ΕΠΙΚΑ — ΕΠΙΚΟΛΥΡΙΚΑ

1. ΥΜΝΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΝ

1
Σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν κόψη
τοῦ σπαθιοῦ τὴν τρομερή,
σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν ὄψη,
πού μὲ βία μετράει τὴ γῆ.

2
Ἄπ' τὰ κόκκαλα, βγαλμένη
τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά,
καὶ σὰν πρῶτα ἀνδρειωμένη,
χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά !

3
Ἐκεῖ μέσα ἑκατοικοῦσες
πικραμένη, ἔντροπαλή ,
κι ἓνα στόμα ἀκαρτεροῦσες
«Ἐλα πάλι » νὰ σοῦ πῆ.

4
Ἄργειε νὰ ἴθῃ ἐκείνη ἡ μέρα
κι ἦταν ὄλα σιωπηλά,
γιατὶ τὰ ἴσκιαζε ἡ φοβέρα
καὶ τὰ πλάκωνε ἡ σκλαβιά.

5
Δυστυχής ! Παρηγορία
μόνη σοῦ ἔμενε νὰ λὲς
παρασμένα μεγαλεῖα
καὶ διηγώντας τα νὰ κλαῖς.

6
Καὶ ἀκαρτέρει καὶ ἀκαρτέρει
φιλελεύθερη λαλιά,
ἓνα ἐκτύπαι τ' ἄλλο χέρι
ἀπὸ τὴν ἀπελπισιά,

7
κι ἔλεες «πότε, ἄ ! πότε βγάνω
τὸ κεφάλι ἀπὸ τς ἑρμιές ; »
καὶ ἀποκρίνοντο ἀπὸ πάνω
κλάψες, ἄλυσες, φωνές.

8
Τότε ἐσήκωνες τὸ βλέμμα
μὲς στὰ κλάϊματα θολό,
καὶ εἰς τὸ ροῦχο σου ἔσταζ' αἶμα
πλήθος αἶμα ἑλληνικό.

9
Μὲ τὰ ροῦχα αἵματωμένα
ξέρω ὅτι ἔβγαίνες κρυφά
νὰ γυρεύης εἰς τὰ ξένα
ἄλλα χέρια δυνατά.

10
Μοναχὴ τὸ δρόμο ἐπῆρες,
ἐξανάλθες μοναχὴ·
δὲν εἶν' εὐκόλες οἱ θύρες,
ἔαν ἡ χρεῖα τὲς κουρταλῆ.

11
Ἄλλος σοῦ ἔκλαψε εἰς τὰ στήθια
ἀλλ' ἀνάσασιν καμιά·
ἄλλος σοῦ ἔταξε βοήθεια
καὶ σὲ γέλασε φρικτά.

12
Ἄλλοι, οἰμέ ! στὴ συμφορὰ σου,
ὅπου ἐχαίροντο πολὺ,
«σύρε νὰ ἴβρης τὰ παιδιά σου,
σύρε», ἔλεγαν οἱ σκληροί.

13

Φεύγει όπίσω τό ποδάρι
καί όλογλήγορο πατεί
ή τήν πέτρα ή τό χορτάρι
πού τή δόξα σου ένθυμεί.

14

Ταπεινότατη σου γέρνει
ή τρισάθλια κεφαλή,
σάν πτωχοῦ πού θυροδέρνει
κι εΐναι βάρος του ή ζωή.

15

Ναί· αλλά τώρα αντιπαλεύει
κάθε τέκνο σου μέ όρμή,
πού άκατάπανστα γυρεύει
ή τή νίκη ή τή θανά!

16

Άπ' τά κόκαλα βγαλμένη
τών Έλλήνων τά ιερά,
καί σάν πρώτα άνδρειωμένη
χαΐρε, ώ χαΐρε, Έλευθεριά!

17

Μόλις είδε τήν όρμή σου
ό ουρανός, πού για τς έχθρους
είς τή γή τή μητρική σου
έτρεφ' άνθια καί καρπούς,

18

έγαλήνευσε· καί έχύθη
καταχθόνια μιá βοή
καί του Ρήγα σου άπεκρίθη
πολεμόκραχτη ή φωνή·

19

όλοι οί τόποι σου σ' έκράξαν
χαιρετώντας σε θερμά,
καί τά στόματα έφωνάξαν.
όσα αισθάνετο ή καρδιά.

20

Έφωνάξαν ώς τ' άστέρια
του Ίονίου καί τά νησιά,
καί έσηκώσανε τά χέρια,
για νά δείξουνε χαρά,

21

μ' όλον πού 'ναι άλυσωμένο
τό καθένα τεχνικά
καί εις τό μέτωπο γραμμένο
έχει: ψ ε ύ τ ρ α Έ λ ε υ θ ε ρ ι á

22

Γκαρδιακά χαροποιήθη
καί του Βάσιγκτων ή γή
καί τά σίδερα ένθυμήθη
πού τήν έδεναν κι αυτή.

23

Άπ' τόν πύργο του φωνάζει,
σά νά λήη «σέ χαιρετώ»,
καί τή χήτη του τινάζει
τό λιοντάρι τό Ίσπανό.

24

Έλαφιάσθη τής Άγγλίας
τό θηρίο καί σέρνει εύθυσ
κατά τ' άκρα τής Ρουσίας
τά μουγκρίσματα τς όργής.

25

Εις τό κίνημά του δείχνει
πώς τά μέλη είν' δυνατά.
καί στοῦ Αίγαίου τό κύμα ρίχνει
μιá σπιθόβολη ματιά.

26

Σέ ξανοίγει άπό τά νέφη
καί τό μάτι του Άετοῦ,
πού φτερά καί νύχια θρέφει
μέ τά σπλάχνα του Ίταλοῦ.

27

καὶ σ' ἐσὲ καταγυρμένος,
 γιὰτὶ πάντα σὲ μισεῖ,
 ἔκρωζ', ἔκρωζε ὁ σκασμένος,
 νὰ σὲ βλάψη, ἂν ἤμπορῇ.

28

Ἄλλο ἐσὺ δὲ συλλογιέσαι
 πάρεξ ποῦ θὰ πρωτοπαῖς·
 δὲν μιλεῖς καὶ δὲν κουνιέσαι
 στὲς βρισίες ὅπου ἀγρικᾶς·

29

σὰν τὸ βράχον ὅπου ἀφήνει
 κάθε ἀκάθαρτο νερὸ
 εἰς τὰ πόδια του νὰ χύνη
 εὐκολόσβηστον ἀφρό,

30

ὅπου ἀφήνει ἀνεμοζάλη
 καὶ χαλάζι καὶ βροχῆ
 νὰ τοῦ δέρνουν τῆ μεγάλη,
 τὴν αἰώνια κορυφή.

31

Δυστυχιά του, ὦ δυστυχιά του,
 ὅποιοιοῦ θέλει βρεθῆ
 στὸ μαχαίρι σου ἀποκάτου
 καὶ σ' ἐκεῖνο ἀντισταθῆ.

32

Τὸ θηρίο, π' ἀνανογιέται
 πὼς τοῦ λείπουν τὰ μικρά,
 περιορίζεται, πετιέται,
 αἷμα ἀνθρώπινο διψᾷ·

33

τρέχει, τρέχει ὅλα τὰ δάση,
 τὰ λαγκάδια, τὰ βουνά,
 καὶ ὅπου φθάση, ὅπου περάση
 φρίκη, θάνατος, ἐρμιά·

34

ἐρμιά, θάνατος καὶ φρίκη,
 ὅπου ἐπέρασες κι ἐσύ·
 ξίφος ἔξω ἀπὸ τὴν θήκη
 πλέον ἀνδρείαν σοῦ προξενεῖ.

35

Ἴδου ἐμπρός σου ὁ τοῖχος στέκει
 τῆς ἀθλίας Τριπολιτσᾶς·
 τώρα τρόμου ἀστροπελέκι
 νὰ τῆς ρίψης πιθυμᾶς.

36

Μεγαλόψυχο τὸ μάτι
 δείχνει πάντα ὁπῶς νικεῖ,
 καὶ ἄς εἶναι ἄρματα γεμάτη
 καὶ πολέμιαν χλαλοή.

37

Σοῦ προβαίνουνε καὶ τρίζου
 γιὰ νὰ ἰδῆς πὼς εἶν' πολλὰ·
 δὲν ἀκοῦς ποῦ φοβερίζουν
 ἄνδρες μύριοι καὶ παιδιὰ;

38

Λίγα μάτια, λίγα στόματα
 θὰ σᾶς μείνουνε ἀνοιχτά,
 γιὰ νὰ κλαύσετε τὰ σώματα,
 ποῦ θε νὰ ἴβρη ἡ συμφορά.

39

Κατεβαίνουνε, καὶ ἀνάφτει
 τοῦ πολέμου ἀναλαμπή·
 τὸ τουφέκι ἀνάβει, ἀστράφτει,
 λάμπει, κόφτει τὸ σπαθί.

40

Γιὰτὶ ἡ μάχη ἐστάθη ὀλίγη ;
 Λίγα τὰ αἷματα γιὰτὶ ;
 Τὸν ἐχθρὸν θωρῶ νὰ φύγη
 καὶ στὸ κάστρο ν' ἀνεβῆ.

41

Μέτρα...εἶν' ἄπειροι οἱ φευγάτοι,
ὅπου φεύγοντας δειλιοῦν·
τὰ λαβώματα στήν πλατῆ
δέχοντ', ὥστε ν' ἀνεβοῦν.

42

Ἐκεῖ μέσα ἀκαρτερεῖτε
τὴν ἀφεύγατη φθορά·
νά, σᾶς φθάνει· ἀποκριθῆτε
στῆς νυκτὸς τῆ σκοτεινιά.

43

Ἄποκρίνονται, καὶ ἡ μάχη
ἔτσι ἀρχίζει, ὅπου μακριὰ
ἀπὸ ράχη ἐκεῖ σὲ ράχη
ἀντιβούιζε φοβερά.

44

Ἄκούω κούφια τὰ τουφέκια,
ἀκούω σμίξιμο σπαθιῶν,
ἀκούω ξύλα, ἀκούω πελέκια,
ἀκούω τρίξιμο δοντιῶν.

45

Ἄ ! τί νύκτα ἦταν ἐκείνη
ποὺ τὴν τρέμει ὁ λογισμὸς;
Ἄλλος ὕπνος δὲν ἐγίνη
πάρεξ θάνατου πικρός.

58

Τότε αὐξάνει τοῦ πολέμου
ὁ χορὸς τρομακτικά,
σὰν τὸ σκόρπισμα τοῦ ἀνέμου
στοῦ πελάου τῆ μοναξιά.

59

Κτυποῦν ὅλοι ἀπάνου κάτου·
κάθε κτύπημα ποὺ ἐβγή
εἶναι κτύπημα θανάτου,
χωρὶς νὰ δευτερωθῆ.

60

Κάθε σῶμα ἰδρώνει, ρέει·
λὲς καὶ ἐκέθην ἡ ψυχῆ
ἀπ' τὸ μίσος ποὺ τὴν καίει
πολεμάει νὰ πεταχθῆ.

61

Τῆς καρδίας κτυπιές βροντᾶνε
μὲς στὰ στήθια τους ἀργά,
καὶ τὰ χέρια ὅπου χουμᾶνε
περισσότερο εἶν' γοργά.

62

Οὐρανὸς γι' αὐτοὺς δὲν εἶναι,
οὐδὲ πέλαο, οὐδὲ γῆ·
γι' αὐτοὺς ὅλους τὸ πᾶν εἶναι
μαζωμένο ἀντάμα ἐκεῖ.

63

Τόση ἡ μάνιτα καὶ ἡ ζάλη,
ποὺ στοχάζεσαι, μὴ πῶς
ἀπὸ μία μεριά καὶ ἀπ' ἄλλη
δὲν μείνη ἕνας ζωντανός.

64

Κοίτα χέρια ἀπελπισμένα
πῶς θερίζουνε ζωές !
Χάμου πέφτουνε κομμένα
χέρια, πόδια, κεφαλές,

65

καὶ παλάσκες καὶ σπαθία
μὲ ὄλοσκόρπιστα μυαλά,
καὶ μὲ ὄλοσχιστα κρανία
σωθικά λαχταριστά.

66

Προσοχὴ καμία δὲν κάνει
κανεῖς, ὄχι, εἰς τὴ σφαγῆ·
πᾶνε πάντα ἐμπρός. ὦ ! φθάνει,
φθάνει· ἕως πότε οἱ σκοτωμοί;

67

Ποῖος ἀφήνει ἐκεῖ τὸν τόπο,
 πάρεξ ὅταν ξαπλωθῇ ;
 Δὲν αἰσθάνονται τὸν κόπο
 καὶ λὲς κι εἶναι εἰς τὴν ἀρχή.

74

Ἄπ' τὰ κόκκαλα βγαλμένη
 τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά,
 καὶ σὰν πρῶτα ἀνδρειωμένη,
 χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά !

75

Τῆς Κορίνθου ἰδοῦ καὶ οἱ κάμποι·
 δὲν λάμπ' ἥλιος μοναχά
 εἰς τοὺς πλάτανους, δὲν λάμπει
 εἰς τ' ἀμπέλια, εἰς τὰ νερά·

76

εἰς τὸν ἤσυχον αἰθέρα
 τῶρα ἀθῶα δὲν ἀντηχεῖ
 τὰ λαλήματα ἢ φλογέρα,
 τὰ βελάσματα τὸ ἀρνί·

77

τρέχουν ἄρματα χιλιάδες
 σὰν τὸ κύμα εἰς τὸ γιालό·
 ἄλλ' οἱ ἀνδρεῖοι παλικαράδες
 δὲν ψηφοῦν τὸν ἀριθμό.

78

Ἦ τρακόσιοι ! σηκωθῆτε
 καὶ ξανάλθετε σ' ἐμᾶς·
 τὰ παιδιὰ σας θέλ' ἰδῆτε
 πόσο μοιάζουμε μὲ σᾶς.

79

Ὅλοι ἐκεῖνοι τὰ φοβοῦνται,
 καὶ μὲ πάτημα τυφλό
 εἰς τὴν Κόρινθο ἀποκλειοῦνται
 καὶ ὅλοι χάνονται ἀπ' ἐδῶ.

80

Στέλνει ὁ ἄγγελος τοῦ ὀλέθρου
 Πείνα καὶ Θανατικό,
 πού σέ σχῆμα ἐνὸς σκελέθρου
 περπατοῦν ἀντάμα οἱ δυό.

81

Καὶ πεσμένα εἰς τὰ χορτάρια
 ἀπεθαίνανε παντοῦ
 τὰ θλιμμένα ἀπομεινάρια
 τῆς φυγῆς καὶ τοῦ χαμοῦ.

82

Καὶ ἐσὺ ἀθάνατη, ἐσὺ θεία,
 πρὸς ὅ,τι θέλεις ἡμπορεῖς,
 εἰς τὸν κάμπο, Ἐλευθερία,
 μάτωμένη περπατεῖς.

83

Στῆ σκιά χεροπιασμένες,
 στῆ σκιά βλέπω κι ἐγὼ
 κρινοδάκτυλες παρθένες,
 ὅπου κάνουνε χορό·

84

στο χορὸ γλυκογυρίζουν
 ὠραῖα μάτια ἔρωτικά,
 καὶ εἰς τὴν αὔρα κυματίζουν
 μαῦρα, ὀλόχρυσα μαλλιά.

85

Ἡ ψυχὴ μου ἀναγαλλιάζει
 πῶς ὁ κόρφος καθεμιᾶς
 γλυκοβύζαστο ἐτοιμάζει
 γάλα ἀνδρείας καὶ ἐλευθεριάς.

86

Μὲς στὰ χόρτα, τὰ λουλούδια,
 τὸ ποτήρι δὲν βαστῶ·
 φιλελεύθερα τραγούδια
 σὰν τὸν Πίνδαρο ἐκφωνῶ.

87

Ἐπὶ τὰ κόκαλα βγαλμένη
τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά,
καὶ σὰν πρῶτα ἀνδρειωμένη,
χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά !

88

Πῆγες εἰς τὸ Μεσολόγγι
τὴν ἡμέρα τοῦ Χριστοῦ,
μέσα πού ἀνθισαν οἱ λόγγοι
γιά τὸ τέκνο τοῦ Θεοῦ.

89

Σοῦ ἴθε ἔμπρὸς λαμποκοπώντας
ἡ Θρησκεία μ' ἓνα σταυρὸ
καὶ τὸ δάκτυλο κινώντας
ὅπου ἀνεῖ τὸν οὐρανό,

90

«σ' αὐτό», ἐφώνησε, «τὸ χῶμα
στάσου ὀλόρθη, Ἐλευθεριά»·
καὶ φιλώντας σου τὸ στόμα
μπαίνει μὲς στὴν ἐκκλησιά.

91

Εἰς τὴν τράπεζα σιμώνει,
καὶ τὸ σύγνεφο τὸ ἀχνό
γύρω - γύρω τῆς πυκνώνει
πού σκορπάει τὸ θυμιατό.

92

Ἀγρικαίει τὴν ψαλμωδία
ὅπου ἐδίδαξεν αὐτή·
βλέπει τὴ φωταγωγία
στοὺς ἁγίους ἔμπρὸς χυτή.

92

Ποιοὶ εἶν' αὐτοὶ πού πλησιάζουν
μὲ πολλὴ ποδοβολή,
κι ἄρματ', ἄρματα ταραάζουν ;
Ἐπετάχτηκες Ἐσού.

94

Ἄ! τὸ φῶς, πού σέ στολιζει
σὰν ἡλίου φεγγαβολή
καὶ μακρόθεν σπινθηρίζει,
δὲν εἶναι, ὄχι, ἀπὸ τῆ γῆ·

95

λάμπριν ἔχει ὅλη φλογώδη
χεῖλος, μέτωπο, ὀφθαλμός·
φῶς τὸ χέρι, φῶς τὸ πόδι,
κι ὅλα γύρω σου εἶναι φῶς.

96

Τὸ σπαθί σου ἀντισηκώνεις,
τρία πατήματα πατᾶς,
σὰν τὸν πύργο μεγαλώνεις,
καὶ εἰς τὸ τέταρτο κτυπᾶς.

98

Αὐτὸς λέγει... Ἀφοκρασθῆτε·
«Ἐγὼ εἶμ' Ἄλφα, Ὠμέγα ἐγὼ
πέστετε, ποῦ θ' ἀποκρυφθῆτε
ἐσεῖς ὅλοι, ἂν ὀργισθῶ ;

99

Φλόγα ἀκοίμητην σᾶς βρέχω,
πού μ' αὐτὴν ἂν συγκριθῆ
κείνη ἢ κάτω ὅπου σᾶς ἔχω
σὰν δροσιὰ θέλει βρεθῆ.

100

Κατατρώγει, ὡσὰν τὴ σχίζα,
τόπους ἄμετρα ὑψηλοῦς,
χῶρες, ὄρη ἀπὸ τὴ ρίζα,
ζῶα καὶ δένδρα καὶ θνητούς,

101

καὶ τὸ πᾶν τὸ κατακαίει,
καὶ δὲν σώζεται πνοή,
πάρεξ τοῦ ἀνεμου πού πνέει
μὲς στὴ στάχτη τὴ λεπτή ».

102

Κάποιος ήθελε έρωτήσσει :
του θυμου του είσαι άδελφή;
Ποίος είν' άξιος να νικήση
ή με σε να μετρηθής;

· · · · ·

105

Κακορίζικοι, πού πάτε
του 'Αχελώου μέσ στη ροή
και πιδέξια πολεμάτε
άπό την καταδρομή

106

ν' άποφύγετε! το κύμα
έγινε όλο φουσκωτό·
έκει εύρήκατε το μνημα
πριν να εύρητε άφανισμό.

107

Βλασφημάει, σκούζει, μουγκρίζει
κάθε λάρυγγας έχθροϋ,
και το ρεϋμα γαργαρίζει
τές βλασφήμιες του θυμου.

108

Σφαλερά τετραποδίζουν
πλήθος άλογα, και όρθα
τρομασμένα χλιμιτρίζουν
και πατοϋν εις τα κορμιά.

109

Ποίος στόν σύντροφον άπλώνει
χέρι, ώσαν να βοηθηθής·
ποίος τή σάρκα του δαγκώνει,
όσο όπου να νεκρωθής·

110

κεφαλές άπελπισμένες
με τα μάτια πεταχτά,
κατά τ' άστρα σηκωμένες
για την ύστερη φορά.

111

Σβηέται — αύξαινοντας ή πρώτη
του 'Αχελώου νεροσυρμή —
το χλιμίτρισμα και οί κρότοι
και του ανθρώπου οί γογγυσμοί.

· · · · ·

122

Σε γνωρίζω άπό την κόψη
του σπαθιοϋ την τρομερή,
σε γνωρίζω άπό την όψη,
πού με βία μετράει τή γή.

123

Εις αύτήν, είν' ξακουσμένο,
δεν νικίεσαι έσύ ποτέ·
όμως, όχι, δεν είν' ξένο
και το πέλαγο για σε.

124

Το στοιχείον αύτό ξαπλώνει
κύματ' άπειρα εις τή γή,
με τα όποια την περιζώνει
κι είναι εικόνα σου λαμπρή.

125

Με βρυχίσματα σαλεύει,
πού τρομάζει ή άκοή·
κάθε ξύλο κινδυνεύει
και λιμιώνα άναζητεί·

126

φαίνεται ἔπειτα ἡ γαλήνη
καὶ τὸ λάμπιμο τοῦ ἡλιοῦ,
καὶ τὰ χρώματα ἀναδίνει
τοῦ γλαυκότατου οὐρανοῦ.

127

Δὲν νικίεσαι, εἶν' ἑξακουσμένο,
στὴν ξηρὰν ἐσὺ ποτέ·
ὅμως, ὄχι, δὲν εἶν' ξένο
καὶ τὸ πέλαγο γιὰ σέ.

128

Περνοῦν ἄπειρα τὰ ξάρτια,
καὶ σὰν λόγγος στριμωχτὰ
τὰ τρεχούμενα κατάρτια,
τὰ ὄλοφούσκωτα πανιά.

129

Σὺ τὲς δύνამές σου σπρώχνεις,
καὶ ἀγκαλὰ δὲν εἶν' πολλές,
πολεμώντας, ἄλλα διώχνεις,
ἄλλα παίρνεις, ἄλλα καῖς.

130

Μὲ ἐπιθύμια νὰ τηράζης
δυὸ μεγάλα σέ· θωρῶ,
καὶ θανάσιμον τινάζεις
ἐναντίον τους κεραυνὸ.

131

Πιάνει, αὐξάινει, κοκκινίζει
καὶ σηκώνει μιὰ βροντή,
καὶ τὸ πέλαο χρωματίζει
μὲ αἱματόχροη βαφή.

132

Πνίγονται ὅλοι οἱ πολεμάρχοι
καὶ δὲν μνέσκει ενα κορμί·
χάρου, σκιά τοῦ Πατριάρχου,
πού σ' ἐπέταξαν ἐκεῖ.

133

Ἐκρυφόσιμαν οἱ φίλοι
μὲ τς ἐχθροὺς τους τῆ Λαμπρή,
καὶ τοὺς ἔτρεμαν τὰ χεῖλη
δίνοντάς τα εἰς τὸ φιλί.

134

Κεῖς τὲς δάφνες ποὺ ἐσκορπίστε
τώρα πλέον δὲν τὲς πατεῖ,
καὶ τὸ χέρι ὅπου ἐφιλήστε
πλέον, ἂ ! πλέον δὲν εὐλογεῖ.

135

Ὅλοι κλαῦστε· ἀποθαμένους
ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησιᾶς·
κλαῦστε, κλαῦστε· κρεμασμένους
ὡσὰν νὰ ἔτανε φονιάς.

136

Ἐχει ὀλάνοιχτο τὸ στόμα
π' ὄρες πρῶτα εἶχε γευθῆ
τ' ἅγιον Αἷμα, τ' ἅγιο Σῶμα·
λὲς πὼς θεὸς νὰ ξαναβγῆ

137

ἢ κατάρρα ποὺ εἶχε ἀφήσει
λίγο πρὶν νὰ ἀδικηθῆ
εἰς ὅποιον δὲν πολεμήση
καὶ ἠμπορεῖ νὰ πολεμῆ.

138

Τὴν ἀκούω, βροντάει, δὲν παύει
εἰς τὸ πέλαγο, εἰς τὴ γῆ,
καὶ μουγκρίζοντας ἀνάβει
τὴν αἰώνιαν ἀστραπή.

139

Ἡ καρδιὰ συχνοσπαράζει...
Πλὴν τί βλέπω; Σοβαρὰ
νὰ σωπάσω μὲ προστάζει
μὲ τὸ δάκτυλο ἡ θεά.

140

Κοιτάει γύρω εις τήν Εὐρώπη
 τρεῖς φορές μ' ἀνησυχία·
 προσηλώνεται κατόπι
 στήν Ἑλλάδα καί ἀρχινᾷ :

141

«Παλικάρια μου! οἱ πολέμοι
 γιά σᾶς ὅλοι εἶναι χαρά,
 καί τὸ γόνα σας δέν τρέμει
 στοὺς κινδύνους ἐμπροστά.

142

Ἄπ' ἐσᾶς ἀπομοκραίνει
 κάθε δύναμη ἐχθρική·
 ἀλλὰ ἀνίκητη μιὰ μένει
 πού τές δάφνες σᾶς μαδεῖ

143

μία, πού ὅταν ὡσάν λύκοι
 ξαναρχόστανε ζεστοί,
 κουρασμένοι ἀπὸ τῆ νίκη,
 ἄχ! τὸν νοῦν σᾶς τυραννεῖ.

144

Ἡ Διχόνοια, πού βαστάει
 ἓνα σκῆπτρο ἢ δολερή·
 καθενὸς χαμογελάει,
 «πάρ' το», λέγοντας, «καί σύ».

145

Κιὸ τὸ σκῆπτρο πού σᾶς δείχνει,
 ἔχει ἀλήθεια ὠραία θωριά·
 μὴν τὸ πιάστε, γιατί ρίχνει
 εἰσὲ δάκρυα θλιβερά.

146

Ἄπὸ στόμα ὁπού φθονάει,
 παλικάρια, ἄς μὴν ἴπωθῆ,
 πῶς τὸ χέρι σας κτυπάει
 τοῦ ἀδελφοῦ τὴν κεφαλή.

147

Μὴν εἰποῦν στὸ στοχασμό τους
 τὰ ξένα ἔθνη ἀληθινά :
 «Ἐὰν μισοῦνται ἀνάμεσό τους,
 δέν τοὺς πρέπει ἐλευθερία».

148

Τέτοια ἀφήστενε φροντίδα·
 ὅλο τὸ αἷμα ὁπού χυθῆ
 γιά θρησκεία καί γιά πατρίδα,
 ὅμοιαν ἔχει τὴν τιμή.

149

Στὸ αἷμα αὐτό, πού δέν πονεῖτε,
 γιά τὴν πατρίδα, γιά θρησκεία,
 σᾶς ὀρκίζω, ἀγκαλιασθῆτε
 σὰν ἀδέλφια γκαρδιακά.

150

Πόσον λείπει, στοχασθῆτε,
 πόσο ἀκόμα νὰ παρθῆ·
 πάντα ἡ νίκη, ἂν ἐνωθῆτε,
 πάντα ἐσᾶς θ' ἀκολουθῆ.

151

Ἦ ἀκουσμένοι εἰς τὴν ἀνδρεία! ...
 Καταστήστε ἓνα σταυρὸ
 καί φωνάζετε μὲ μία :
 «Βασιλεῖς, κοιτάξτ' ἐδῶ.

152

Τὸ σημεῖο πού προσκυνᾶτε
 εἶναι τοῦτο, καί γι' αὐτὸ
 ματωμένους μᾶς κοιτᾶτε
 στὸν ἀγῶνα τὸν σκληρὸ.

.....*

154

Ἐξ αἰτίας του ἐσπάρθη, ἐχάθη
 αἷμα ἄθῶο, χριστιανικό,
 πού φωνάζει ἀπὸ τὰ βάθη
 τῆς νυκτός : Νὰ ἴκηθῶ.

155

Δὲν ἀκοῦτε ἐσεῖς εἰκόνες
τοῦ Θεοῦ, τέτοια φωνή;
Τώρα ἐπέρασαν αἰῶνες
καὶ δὲν ἔπαυσε στιγμή.

156

Δὲν ἀκοῦτε; εἰς κάθε μέρος
σὰν τοῦ Ἀβέλ καταβοᾶ·
δὲν εἶν' φύσημα τοῦ ἄερος
πού σφουρίζει εἰς τὰ μαλλιά.

157

Τί θὰ κάμετε ; θ' ἀφήστε
νὰ ἀποκτήσωμεν ἐμεῖς
λευθερίαν ἢ θὰ τὴν λύστε
ἐξ αἰτίας Πολιτικῆς ;

158

Τοῦτο ἀνίσως μελετᾶτε,
ἰδοὺ ἐμπρὸς σας τὸν Σταυρό.
Βασιλεῖς ! ἐλάτε, ἐλάτε,
καὶ κτυπήσετε κι ἐδῶ ».

Διονύσιος Σολωμός

ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΠΟΛΙΟΡΚΗΜΕΝΟΙ

Ἦς εἰσαγωγή παραθέτομε ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν κριτικὴ μελέτη τοῦ Γιάννη Ἀποστολάκη «Ἡ ποίηση στὴ ζωὴ μας».

Οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι» εἶναι τὸ ἔργο πού τὸ μελέτησε καὶ τὸ δούλεψε περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο ὁ Σολωμός. Τὸν εἶδαμε νὰ τὸ ἀρχίζει μαζί μὲ τὸ πέσιμο τοῦ Μεσολογιοῦ (1826) καὶ τὸν βρίσκουμε ὕστερα ἀπὸ πολλὰ χρόνια (1844), ἐνῶ ἦταν ἀρκετὰ προχωρημένος στὴ σύνθεση του, νὰ τὸ ξαναχύνῃ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ σὲ καινούριο μέτρο.

Οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι» μποροῦν νὰ ὀνομαστοῦν τὸ καθαυτὸ ἔργο τῆς ζωῆς τοῦ ποιητῆ, ὄχι μόνο γιατί τὸ δούλεψε χρόνια καὶ χρόνια, παρὰ καὶ γιατί ζήτησε σ' αὐτὸ μέσα νὰ κλείσῃ ὅ,τι ἀνώτερο ἔφτασε ὁ ἴδιος νὰ ἀντικρίσῃ στὴ ζωὴ του. Ὅλη ἡ ἐμπειρία, ὅλο τὸ νόημα τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου θὰ ἦταν βαλμένα ἐκεῖ μέσα. «Σκέψου βαθιά», λέει στὸν ἑαυτό του ὁ ποιητής, «καὶ σταθερὰ (μιά φορά γιὰ πάντα) τὴ φύση τῆς Ἰδέας, πρὶν πραγματοποιήσῃς τὸ ποίημα. Εἰς αὐτὸ θὰ ἐνσαρκωθῇ τὸ οὐσιαστικότερο καὶ ὑψηλότερο περιεχόμενο τῆς ἀληθινῆς ἀνθρώπινης φύσης, ἡ πατρίδα καὶ ἡ πίστις».

Ἦν ὁ Σολωμός ἔφτανε νὰ τελειώσῃ τὸ ἔργο καταπῶς τὸν βλέπουμε νὰ τὸ σχεδιάζῃ, θὰ ἔδινε στὸν κόσμο τὴ σπάνια χαρὰ νὰ γνωρίσῃ ἀνθρώπους μὲ πλούσια ζωὴ. Ὅπως στὰ μεγάλα ἀριστουργήματα τῆς τέχνης. ἔτσι καὶ στοὺς «Ἐλεύθερους πολιορκημένους» ξάστερο ἀνοίγεται ὅλο τὸ βάθος τῆς ζωῆς κι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἄξιοι νὰ τὸ

αντικρίσουν και νά τὸ μετρήσουν. Τὸ ἔργο αὐτό, ἔτσι ἀτελείωτο καθὼς εἶναι, σὲ σαστίζει μὲ τὴ βαθιὰ καὶ πλατιὰ σύλληψή του, καὶ τὸ σπουδαιότερο, τὰ ἴδια τὰ πράγματα νιώθεις νὰ ὀρίζουν τὴ σύλληψη καὶ δὲν εἶναι ἡ παρατεντωμένη προσπάθεια ἑνὸς ἐξαιρετικοῦ ἀτόμου. Ἡ ὑπεράνθρωπη ἀντίσταση καὶ ἡ ἥρωικὴ ἐξοδος τῶν πολιορκημένων τοῦ Μεσολογγοῦ κάνουν τὴν ὑπόθεση τοῦ τραγουδιοῦ, ποὺ ἔμελλε νὰ εἶναι ἡ δοξολογία ὄλου τοῦ ἀγῶνα τῶν πατέρων μας γιὰ τὴ λευτεριά. Σ' αὐτὸ μοιάζει μὲ τὸν Ὑμνο. Ὅμως πόση διαφορὰ ἀπὸ τὸ πρῶτο τραγούδι στὸ τελευταῖο. . .

Εἶχε ὁ Σολωμὸς ἀρκετὰ πονέσει μαζί μὲ τοὺς ἀγωνιστές, εἶχε ἀρκετὰ στὴ ζωὴ του λαχταρήσει τὴ λευτεριά, εἶχε ἀρκετὰ συλλογιστῆ, ποὺ νὰ μὴ μποροῦν νὰ τὸν παρασύρουν ἐντυπώσεις τῆς στιγμῆς.

Ἡ ἀξίωση τοῦ ποιητῆ γιὰ τὴ λευτεριά εἶχε ψηλώσει, δὲν ἦταν ἡ ἴδια ὅπως ὅταν συνέθετε τὸ Ὑμνο. Γι' αὐτὸ οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι», ἐνῶ μοιάζουν νὰ ἀκουμποῦν σ' ἕνα ἐξωτερικὸ περιστατικὸ, στὸ βάθος δείχνουνται ὑπέρτατη ἔκφραση τοῦ πόθου τοῦ ποιητῆ γιὰ τὴ λευτεριά καί, γιὰ νὰ μὴν ἀλλάξουμε τὰ λόγια μας, οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι» εἶναι ἡ μορφή τοῦ ἀνθρώπου, καθὼς τὴ γέννησε ἡ λαχτάρια τοῦ Σολωμοῦ νὰ πλησιάσει τοὺς ἥρωικοὺς ἀγωνιστὲς τοῦ Μεσολογγοῦ καὶ νὰ γίνῃ ἕνα μαζί τους. . .

Ὅπως οἱ μεγάλοι ἀγωνιστὲς ἔβραζαν ὅλη τὴ ζωὴ τους κάτω καὶ δημιουργοῦσαν ἕνα σύνολο, τὸ ἴδιο κι ὁ Σολωμὸς στὸ εἶδος του δημιουργοῦσε ἀκούγοντας στὸ ἐσωτερικὸ του ἕναν ὀλάκερο κόσμον νὰ βουίζει ἀρμονικά. Ἔτσι κάνουν ὅλοι οἱ ἀληθινοὶ ποιητὲς. Οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι» εἶναι ὁ ὑψηλὸς ὕμνος στὸ ἀνεχτίμητο καλὸ τοῦ ἀνθρώπου, στὴ θ ἔ λ η σ η.

Ἐκεῖ μέσα ὁ Σολωμὸς μᾶς φανερώνει τὸ τρομερὸ μυστικὸ τῆς : θ ἔ λ η σ η σημαίνει χ ρ ε ς ς· θέλει μόνο ἐκεῖνος ὁ ἀνθρώπος, ποὺ εἶναι πρόθυμος νὰ πάθῃ. Τὴ στιγμὴ ποὺ ἐλαττωθῆ ἡ προθυμία του, ἀδυνατίζει κι ἡ θέλησή του.

Ὁ Σολωμὸς μὲ τὸ τραγούδι αὐτὸ ἄγιασε τοὺς ἀγωνιστὲς στὴν ψυχὴ μας. Τώρα μπορεῖ ὁ Ἕλληνας νὰ περηφανεύεται, γιατί ἔχει κάτι ἅγιο μέσα ἡ ζωὴ του, γιατί μπορεῖ στὴ γλώσσα του νὰ κάμῃ τὸν ὄρκο «Μὰ τίς ψυχές, ποὺ χάθηκαν πολεμώντας», ὄρκο ποὺ θὰ τὸν φυλάξῃ, ἐπειδὴ ὁ Σολωμὸς μὲ τὴν ποιητικὴ του μεγαλοφυΐα μᾶς δείχνει πὼς οἱ ψυχές ἐκεῖνες ἦταν ἀληθινὰ ἅγιες.

“Όσο κομματιασμένο κι ἂν εἶναι τὸ τραγούδι τῶν «Ἐλευθέρων πολιορκημένων», τὸ νόημά του δὲν θάλωσε καθόλου. Ἀστράφτει, κι ἀπὸ τὰ συντρίμμια του ἀκούγεται ἡ καθαρὴ ἀπόκριση ποῦ ἔδωσε ὁ ποιητὴς στὸ ἐρώτημα ποῦ τοῦ ἔβαζε ἡ ἴδια ἡ ζωὴ: ἂν ἔχη δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος κάτι δικό του. Ἔχει, μᾶς λέει ὁ Σολωμός, κάτι, ποῦ ὁ θάνατος δὲν μπορεῖ νὰ τοῦ πάρη —κι αὐτὸ εἶναι ἡ θ ἔ λ η σ ῆ του.

“Ὅμως ἐκεῖνος θ ἔ λ ε ι , ποῦ εἶναι πρόθυμος νὰ π ἄ θ η. Θέληση σημαίνει χρέος. Ἀπόδειξη οἱ πολιορκημένοι τοῦ Μεσολογγοῦ. Θ ἔ λ η σ α ν νὰ ζήσουν ἐλεύθεροι καὶ ἄ λ η θ ι ν ἄ ζήσανε, γιατί φάνηκαν π ρ ὀ θ υ μ ο ι νὰ πάθουν. Στὸ βάθος εἶναι ἡ ἴδια ἀπόκριση, ποῦ ἔδωσαν ὅλοι οἱ μεγάλοι σὲ διάφορες ἐποχές: «ἀξίζει νὰ ζῆ ὁ ἄνθρωπος, γιατί ἀξίζει νὰ μαθαίνη». Μᾶς τὴ δίνει κι ὁ Σολωμός μὲ τὴ γλώσσα τῆς ἐποχῆς του καὶ γιὰ κείνο εἶναι μεγάλοι κι αὐτὸς καὶ ἡ ἐποχὴ του.

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Β'

1

Ἄκρα τοῦ τάφου σιωπὴ στὸν κάμπο βασιλεύει·
λαλεῖ πουλί, παίρνει σπυρί, κι ἡ μάνα τὸ ζηλεύει.
Τὰ μάτια ἡ πείνα ἐμάρτισε· στὰ μάτια ἡ μάνα μνείει·
στέκει ὁ Σουλιώτης ὁ καλὸς παράμερα καὶ κλαίει:
«Ἔρμο τουφέκι σκοτεινὸ, τί σ' ἔχω ἄγῳ στὸ χέρι;
ὅπου σὺ μοῦ ἄγινες βαρὺ κι ὁ Ἄγαρηνὸς τὸ ξέρει».

2

Ἡ ζωὴ ποῦ ἀνασταίνεται μὲ ὅλες τῆς τὲς χαρὲς, ἀναβρῦζοντας ὀλοῦθε, νέα, λαχταριστὴ, περιχυνόμενη εἰς ὅλα τὰ ὄντα· ἡ ζωὴ ἀκέραιη, ἀπ' ὅλα τῆς φύσης τὰ μέρη, θέλει νὰ καταβάλλῃ τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ· θάλασσα, γῆ, οὐρανός, συγχωνευμένα, ἐπιφάνεια καὶ βάθος συγχωνευμένα, τὰ ὁποῖα πάλι πολιορκοῦν τὴν ἀνθρώπινη φύση στὴν ἐπιφάνεια καὶ εἰς τὸ βάθος τῆς.

Ἡ ὠραιότης τῆς φύσης, ποῦ τοὺς περιτριγυρίζει, αὐξάνει εἰς τοὺς ἔχθρους τὴν ἀνυπομονησίαν νὰ πάρουν τὴ χαριτωμένη γῆ, καὶ εἰς τοὺς πολιορκημένους τὸν πόνο ὅτι θὰ τὴ χάσουν.

Ὁ Ἄπριλῆς μὲ τὸν Ἔρωτα χορεύουν καὶ γελοῦνε,
κι ὅσ' ἄνθια βγαίνουν καὶ καρποὶ τόσ' ἄρματα σὲ κλειοῦνε.

Λευκὸ βουνάκι πρόβατα κινούμενο βελάζει,
καὶ μὲς στὴ θάλασσα βαθιὰ ξαναπετιέται πάλι,
κι ὀλόλευκο ἐσύσμιξε μὲ τ' οὐρανοῦ τὰ κάλλη.
Καὶ μὲς στῆς λίμνης τὰ νερά, ὅπ' ἔφθασε μ' ἄσπυδα,
ἔπαιξε μὲ τὸν ἴσκιο τῆς γαλάζια πεταλούδα,
ποῦ εὐώδισσε τὸν ὕπνο τῆς μέσα στὸν ἄγριο κρίνο·
τὸ σκουληκάκι βρίσκεται σ' ὦρα γλυκιὰ κι ἐκεῖνο.
Μάγεμα ἢ φύσις κι ὄνειρο στὴν ὁμορφιά καὶ χάρη,
ἢ μαύρη πέτρα ὀλόχρυση καὶ τὸ ξερὸ χορτάρι·
μὲ χίλιες βρύσες χύνεται, μὲ χίλιες γλῶσσες κρένει·
ὅποιοι πεθάνη σήμερα χίλιες φορές πεθαίνει.

Τρέμ' ἢ ψυχὴ καὶ ξαστοχᾶ γλυκὰ τὸν ἑαυτὸ τῆς.

3

Ἐνῶ ἀκούεται τὸ μαγευτικὸ τραγούδι τῆς ἀνοιξης, ὅπου κιν-
δυνεύει νὰ ξυπνήσῃ εἰς τοὺς πολιορκημένους τὴν ἀγάπη τῆς ζωῆς
τόσον, ὥστε νὰ ὀλιγοστέψῃ ἢ ἀντρέια τους, ἕνας τῶν Ἑλλήνων πολε-
μάρχων σαλπίζει κράζοντας τοὺς ἄλλους εἰς συμβούλιο, καὶ ἡ σπη-
σμένη κλαγγή, ὅπου βγαίνει μέσ' ἀπὸ τὸ ἀδυνατισμένο στήθος του,
φθάνοντας εἰς τὸ ἐχθρικό στρατόπεδο παρακινεῖ ἕνα Ἀράπη νὰ κάμῃ
ὅ,τι περιγράφουν οἱ στίχοι 4-12.

«Σάλπιγγα κόψ' τοῦ τραγουδιοῦ τὰ μάγια μὲ βία,
γυναϊκός, γέροντος, παιδιοῦ μὴ κόψουν τὴν ἀντρέια».

Χαμένη, ἀλίμονον! κι ὀκνὴ τὴ σάλπιγγα γρικαίει·
ἀλλὰ πῶς φθάνει στὸν ἐχθρὸ καὶ κάθ' ἠχῶ ξυπνάει;
Γέλιο στὸ σκόρπιο στράτευμα σφοδρὸ γεννοβολιέται
κι ἡ περιπαίχτρα σάλπιγγα μεσουρανίς πετιέται·
καὶ μὲ χαρούμενη πνοὴ τὸ στήθος τὸ χορτάτο,
τ' ἀράθυμο, τὸ δυνατὸ κι ὅλο ψυχῆς γιομάτο,
βαρώντας γύρου ὀλόγυρα, ὀλόγυρα καὶ πέρα,

τὸν ὄμορφο τρικύμισε καὶ ξάστερον ἀέρα·
τέλος μακριὰ σέρνει λαλιά, σὰν τὸ πεσοῦμεν' ἄστρο,
τρανή λαλιά, τρόμου λαλιά, ρητὴ κατὰ τὸ κάστρο

17

Κι ἀνθίζε μέσα μου ἡ ζωὴ μ' ὅλα τὰ πλούτια πόχει.

51

Ἡ δύναμή σου πέλαγο κι ἡ θέλησή μου βράχος

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Γ'

4

Ἀπὸ τὸ μαῦρο σύγνεφο κι ἀπὸ τὴ μαύρη πίσσα.

Ἀλλ' ἥλιος, ἀλλ' ἀόρατος αἰθέρας κοσμοφόρος
ὁ στύλος φανερώνεται, μὲ κάτου μαζωμένα
τὰ παλικάρια τὰ καλά, μ' ἀπάνου τὴ σημαία
πού μουρμουρίζει καὶ μιλεῖ καὶ τὸ Σταυρὸν ἀπλώνει
παντόγυρα στὸν ὄμορφο ἀέρα τῆς ἀντρείας,
κι ὁ οὐρανὸς καμάρωνε κι ἡ γῆ χεροκροτοῦσε·
κάθε φωνὴ κινούμενη κατὰ τὸ φῶς μιλοῦσε,
κι ἐσκόρπα τὰ τρισεύγενα λουλούδια τῆς ἀγάπης·
«Ὁμορφη, πλούσια, κι ἄπαρτη, καὶ σεβαστὴ, κι ἁγία!»

Ὁ Πειρασμὸς

Ἔστησ' ὁ Ἔρωτας χορὸ μὲ τὸν ξανθὸν Ἀπρίλη,
κι ἡ φύσις ἤβρε τὴν καλὴ καὶ τὴ γλυκιά της ὥρα,
καὶ μὲς στὴ σικιά πού φούντωσε καὶ κλεῖ δροσιῆς καὶ μόσχους
ἀνάκουστος κιλαηδισμὸς καὶ λιποθυμισμένος.
Νερά καθάρια καὶ γλυκά, νερά χαριτωμένα,
χύνονται μὲς στὴν ἄβυσσο τὴ μοσχοβολισμένη,
καὶ παίρνουνε τὸ μόσχο της, κι ἀφήνουν τὴ δροσιά τους,
κι οὔλα στὸν ἥλιο δείχνοντας τὰ πλούτια τῆς πηγῆς τους,

τρέχουν ἐδῶ, τρέχουν ἐκεῖ, καὶ κάνουν σὰν ἀηδόνια.
 Ἔξ' ἀναβρῦζει κι ἡ ζωὴ, σ' γῆ, σ' οὐρανό, σὲ κύμα.
 Ἄλλὰ στῆς λίμνης τὸ νερό, π' ἀκίνητό 'ναι κι ἄσπρο.
 ἀκίνητ' ὅπου κι ἂν ἰδῆς, καὶ κάτασπρ' ὡς τὸν πάτο.
 μὲ μικρὸν ἴσκιον ἄγνωρον ἔπαιξ' ἡ πεταλούδα,
 πού 'χε εὐωδίσει τς ὕπνους της μέσα στὸν ἄγριο κρίνο.
 Ἄλαφροῖσκιωτε καλέ, γιὰ πὲς ἀπόψε τί 'δες·
 Νύχτα γιομάτη θαύματα, νύχτα σπαρμένη μάγια !
 Χωρὶς ποσῶς γῆς, οὐρανόσ καὶ θάλασσα νὰ πνένε,
 οὐδ' ὅσο κἀν' ἡ μέλισσα κοντὰ στὸ λουλουδάκι,
 γύρου σὲ κάτι ἀτάραχο π' ἀσπρίζει μὲς στὴ λίμνη,
 μονάχο ἀνακατώθηκε τὸ στρογγυλὸ φεγγάρι,
 κι ὁμορφη βγαίνει κορασιά ντυμένη μὲ τὸ φῶς του.

Διονύσιος Σολωμός

3. ΕΙΣ ΤΟΝ ΙΕΡΟΝ ΛΟΧΟΝ

Ἄς μὴ βρέξῃ ποτὲ
 τὸ σύννεφον καὶ ὁ ἄνεμος
 σκληρὸς ἄς μὴ σκορπίσῃ
 τὸ χῶμα τὸ μακάριον
 πού σᾶς σκεπάζει.

σᾶς ἄρπαξεν ἡ τύχη
 τὴν νικητήριον δάφνην,
 καὶ ἀπὸ τὴν μυρτιάν σᾶς ἔπλεξε
 καὶ πένθιμον κυπάρισσον
 στέφανον ἄλλον.

Ἄς τὸ δροσίση πάντοτε
 μὲ τ' ἀργυρᾶ της δάκρυα
 ἢ ροδόπειπλος κόρη·
 καὶ αὐτοῦ ἄς ξεφυτρῶνουν
 αἰώνια τ' ἄνθη.

Ἄλλ' ἂν τις ἀπεθάνῃ
 διὰ τὴν πατρίδα, ἢ μύρτος
 εἶναι φύλλον ἀτίμητον,
 καὶ καλὸ τὰ κλαδιὰ
 τῆς κυπαρίσσου.

Ὡ γνήσια τῆς Ἑλλάδος
 τέκνα· ψυχὰι πού ἐπέσατε
 εἰς τὸν ἀγῶνα ἀνδρείως,
 τάγμα ἐκλεκτῶν ἡρώων,
 καύχημα νέον·

Ἄφ' οὐεῖς τοῦ πρώτου ἀνθρώπου
 τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἢ πρόνοος
 φύσις τὸν φόβον ἔχουσε,
 καὶ τὰς χρυσᾶς ἐλπίδας
 καὶ τὴν ἡμέραν·

ἐπὶ τὸ μέγα πρόσωπον
τῆς γῆς πολυβοτάνου
εὐθύς τὸ οὐράνιον βλέμμα
βαθυσκαφῆ ἐφανέρωσε
μνήματα μύρια.

Πολλὰ μὲν σκοτεινά·
φέγγει ἐπ' ὀλίγα τ' ἄστρον
τὸ τῆς ἀθανασίας·
τὴν ἐκλογὴν ἐλεύθερον
δίδει τὸ θεῖον.

Ἕλληνες, τῆς πατρίδος
καὶ τῶν προγόνων ἄξιοι·
Ἕλληνες, σεῖς, πῶς ἤθελεν
ἀπὸ σᾶς προκριθεῖν
ἄδοξος τάφος ;

Ὁ Γέρων φθονερὸς
καὶ τῶν ἔργων ἐχθρὸς
καὶ πάσης μνήμης ἔρχεται·
περιτρέχει τὴν θάλασσαν
καὶ τὴν γῆν ὅλην.

«Ἢ Λύρα»

Ἄπὸ τὴν στάμναν χύνει
τὰ ρεύματα τῆς λήθης
καὶ τὰ πάντα ἀφανίζει.
Χάνονται οἱ πόλεις, χάνονται
βασίλεια κι ἔθνη.

Ἄλλ' ὅτε πλησιάσῃ
τὴν γῆν ὅπου σᾶς ἔχει,
θέλει ἀλλάξῃ τὸν δρόμον του
ὁ Χρόνος, τὸ θαυμάσιον
χῶμα σεβάζων.

Αὐτοῦ, ἀφ' οὗ τὴν ἀρχαίαν
πορφυρίδα καὶ σκῆπτρον
δώσωμεν τῆς Ἑλλάδος,
θέλει φέρειν τὰ τέκνα τῆς
πᾶσα μητέρα.

Καὶ δακρυχέουσα θέλει
τὴν ἱεράν φιλήσειν
κόριν καὶ εἰπεῖν : Τὸν ἐνδοξον
λόχον, τέκνα, μιμήσατε,
λόχον ἠρώων.

Ἄνδρέας Κάλβος

4. Ο ΩΚΕΑΝΟΣ

Γῆ, τῶν θεῶν φροντίδα,
Ἑλλάς, ἠρώων μητέρα,
φίλη, γλυκεῖα πατρίδα μου,
νύκτα δουλείας σ' ἐσκέπασε,
νύκτα αἰώνων.

Οὕτω εἰς τὸ χάος ἀμέτρητον
τῶν οὐρανίων ἐρήμων
νυκτερινὸς ἐξάπλωσεν
ἔρεβος τὰ πλατέα
πένθιμα ἐμβόλια.

Καὶ εἰς τὴν σκοτιᾶν βαθεῖαν,
εἰς τὸ ἀπέραντον διάστημα,
τὰ φῶτα σιγαλέα
κινῶνται τῶν ἀστέρων
λελυπημένα.

Ἐχάθησαν οἱ πόλεις,
ἐχάθησαν τὰ δάση
κι ἡ θάλασσα κοιμᾶται
καὶ τὰ βουνά· καὶ ὁ θόρυβος
παύει τῶν ζώντων.

Εἰς τὰ φρικτὰ βασίλεια
ὁμοιάζει τοῦ θανάτου
ἡ φύσις ὄλη· ἐκεῖθεν
ἦχος ποτὲ δὲν ἔρχεται
ὑμνων ἢ θρήνων.

Ἄλλὰ τῶν μακαρίων
στάβλων ἰδοὺ τὸ ἥψα
κάγκελλα οἱ ὤραι ἀνοίγουσιν,
ἰδοὺ τὰ ἀκάμαντα ἄλογα
τοῦ Ἥλιου ἐκβαίνουν.

Χρυσᾶ, φλογώδη, καιοῦσι
τοὺς δρόμους τοῦ ἀέρος
τὰ ἀμιλλητήρια πέταλα·
τοὺς οὐρανοὺς φωτίζουνσι
λάμπουσαι οἱ χαίται.

Τώρα ἐξανοίγει τ' ἄνθη
εἰς τὸν δροσώδη κόλπον
τῆς γῆς ἡ αὐγή· καὶ φαίνονται
τώρα τῶν φιλοπόνων
ἀνδρῶν τὰ ἔργα.

Τὰ μυρισμένα χεῖλη
τῆς ἡμέρας φιλοῦσι
τὸ ἀναπαυμένον μέτωπον
τῆς οἰκουμένης· φεύγουσιν
ὄνειρα, σκότος,

ὕπνος, σιγή· καὶ πάλιν
τὰ χωράφια, τὴν θάλασσαν,
τὸν ἀέρα γεμίζουνσι
καὶ τὰς πόλεις μὲ κρότον
ποιόμνια καὶ λύραι.

Εἰς τοῦ σπηλαίου τὸ στόμα
ἰδοὺ προβαίνει ὁ μέγας
λέων, τὸν φοβερὸν
λαιμὸν τετριχωμένον
βρέμων τινάζει.

Ὁ ἀετὸς ἀφήνει
τοὺς κρημνοὺς ὑψηλοῦς·
κτυπάουσιν οἱ πτέρυγες
τὰ νέφη, καὶ τὸν Ὀλυμπον
ἡ κλαγγὴ σχίζει.

Ἔθλιψε τὴν Ἑλλάδα
νύκτα πολλῶν αἰώνων,
νύκτα μακρᾶς δουλείας,
αἰσχύνη ἀνδρῶν ἡ θέλημα
τῶν ἀθανάτων.

Ἡ χώρα τότε ἐφαίνοτο
ναὸς ἡρειπωμένος,
ὅπου οἱ ψαλμοὶ σιγάουσι
καὶ τοῦ κισσοῦ τὰ ἀτρέμητα
φύλλα κοιμῶνται.

Ὡσὰν ἐπὶ τὴν ἄπειρον
θάλασσαν τῶν ὀνείρων,
ὀλίγαι, ἀπηλπισμένα
ψυχαὶ νεκρῶν διαβαίνουνσι
μὲ δίχως βίαν·

οὕτως ἀπὸ τοῦ Ἄθωνος
τὰ δένδρα ἕως τοὺς βράχους
τῆς Κυθήρας κυλιούσα
τὴν ἄμαξαν βραδεῖαν,
οὐρανοδρόμον·

ἢ τρίμορφος Ἐκάτη
 ἑθεώρει τὰ πλοῖα,
 εἰς τοῦ Αἰγαίου τοὺς κόλπους
 λάμνοντα ἀδόξως, φεύγοντα
 διασκορπισμένα.

Σὺ τότε, ὦ λαμπροτάτη
 κόρη Διός, τοῦ κόσμου
 μόνη παρηγορία,
 τὴν γῆν μου σὺ ἐνθυμήθηκες,
 ὦ Ἐλευθερία.

Ἦλθ' ἡ θεά· κοτέβη
 εἰς τὰ παραθαλάσσια
 κλειτὰ τῆς Χίου· τὰς χεῖρας
 ἄπλωσ' ὀρθή, καὶ κλαίουσα
 λέγει τοιάδε :

«Ὠκεανέ, πατέρα
 τῶν χορῶν ἀθανάτων,
 ἄκουσον τὴν φωνήν μου
 καὶ τῆς ψυχῆς μου τέλεσον
 τὸν μέγαν πόθον.

Ἐνδοξον θρόνον εἶχον
 εἰς τὴν Ἑλλάδα· τύραννοι
 πρὸ πολλοῦ τὸν κρατοῦσι,
 σήμερον σὺ βοήθησον,
 δός μου τὸν θρόνον.

Ὅταν τοὺς ἀνοήτους
 φεύγω θνητοὺς, μὲ δέχονται
 οἱ πατρικαὶ σου ἀγκάλαι·
 ἢ ἔλπίς μου εἰς τὴν ἀγάπην σου
 στηρίζεται ὅλη ».

Εἶπε· καὶ εὐθύς ἐπάνω
 εἰς τὰς ροὰς ἐχύθη
 τοῦ Ὠκεανοῦ, φωτίζουσα
 τὰ νῶτα ὑγρά καὶ θεῖα,
 πρόφαντος λάμπις.

Ἀστράπτουσι τὰ κύματα
 ὡς οἱ οὐρανοί, καὶ ἀνέφελος,
 ξάστερος φέγγει ὁ ἥλιος
 καὶ τὰ πολλὰ νησιά
 δείχνει τοῦ Αἰγαίου.

Πρόσεχε τώρα· ὡς ἄνεμος
 σφοδρὸς μέσα εἰς τὰ δάση
 ὁ ἀλαλαγμὸς σηκώνεται·
 ἄκουε τῶν πλεόντων
 τὰ «εἶα μάλα».

Σχισμένη ὑπὸ μυρίας
 πρῶρας ἀφρίζει ἡ θάλασσα,
 τὰ πτερωμένα ἀδράχτια
 ἐλεύθερα ἐξαπλώνονται
 εἰς τὸν ἄερα.

Ἐπὶ τὴν λίμνην οὕτως
 αὐγερινὰ πετάουσι
 τὰ πλήθη τῶν μελίσσων
 ὅταν γλυκὺ τοῦ ἔαρος
 φυσᾷ τὸ πνεῦμα·

ἐπὶ τὴν ἄμμον οὕτω
 περιπατοῦν οἱ λέοντες
 ζητοῦντες τὰ κοπάδια,
 τὴν θέρμην τῶν ὀνύχων,
 ἕάν αἰσθανθῶσιν·

οὕτως, ἔαν τὴν δύναμιν
ἀκούσουν τῶν πτερύγων
οἱ ἀετοί, τὸ κτύπημα
τῶν βροντῶν ὑπερήφανοι
καταφρονοῦσι.

Πεφιλημένα θρέμματα
Ἵκεανοῦ, γενναῖα,
καὶ τῆς Ἑλλάδος γήσια
τέκνα καὶ πρωτοστάται
ἐλευθερίας·

χαίρετε σεῖς καυχήματα
τῶν θαυμασιῶν (Σπετζίας,
Ἵδρας, Ψαρῶν) σκοπέλων,
ὅπου ποτὲ δὲν ἄραξε
φόβος κινδύνου.

Κατευδοῖτε! — Ὅρμησατε,
τὰ συναγμένα πλοῖα,
ὦ ἀνδρεῖοι· σκορπίσατε,
τὸν στόλον, κατακαύσατε
στόλον βαρβάρων.

Ὅθωμανὲ ὑπερήφανε,
ποῦ εἶσαι; νέον στόλον
φέρε, ὦ μωρὲ, καὶ σύναξε·
νέαν δάφνην οἱ Ἕλληνες
θέλουσι ἀρπάξειν.

«Ἡ Λύρα.»

Τὰ δειλὰ τῶν ἐχθρῶν σας
πλήθη καταφρονήσατε·
τὴν κόμην πάντα ὁ θρίαμβος
στέφει τῶν ὑπὲρ πάτρης
κινδυνευόντων.

ἽΩ ἐπουράνιος χεῖρα!
Σὲ βλέπω κυβερνοῦσαν
τὰ τρομερὰ πηδάλια,
καὶ τῶν ἡρώων οἱ πρῶραι
ἰδοὺ πετάουν.

Ἴδου κροτοῦν, συντρίβουσι
τοὺς πύργους θαλασσίους
ἐχθρῶν ἀπείρων· σκάφη,
ναύτας, ἰστία, κάρταρια
ἢ φλόγα τρώγει·

καὶ καταπίνει ἢ θάλασσα
τὰ λείψανα· τὴν νίκην
ὑψώσ', ὦ λύρα· ἂν ἦρωες
δοξάζωνται, τὸ θεῖον
φιλεῖ τοὺς ὕμνους.

Ἄνδρες Κάλβος

5. ΔΙΟΝΥΣΟΥ ΠΛΟΥΣ

Κατά τινα μῦθον ὁ Διόνυσος ἀπήγαγεν ἀπὸ τὴν παρὰ τὴν Κρή-
την νῆσον Δίαν τὴν ὠραίαν κόρην τοῦ Μίνωος καὶ τῆς Πασιφάης
'Αριάδνης. Ἐνῶ δὲ ἔπλεε πρὸς τὴν Νάξον, Τυρρηνοὶ πειραταὶ αἰ-
χμαλωτίζουν τὸ πλοῖον, τὸ ὁποῖον τοὺς μετέφερε, καὶ θέλουσιν ἄρπά-
ξουν τὴν κόρην. Ὁ Διόνυσος τότε ἐγείρει ἀγρίαν λαίλαπα, ἥτις
καταπονεῖ καὶ ἐξαντλεῖ τοὺς πειρατάς, τοὺς ὁποῖους τέλος ὁ θεὸς
μεταβάλλει εἰς δελφῖνας, ἐνῶ ἡ Ἀριάδνη ἐνθρονίζεται εἰς τὸν Ὀλυμ-
πον ὡς νέα θεά.

Ἡ πλαστικότης καὶ μουσικότης τοῦ στίχου, ἡ πλοκὴ τοῦ μύθου
καὶ ἡ πληθὺς τῶν ὠραίων εἰκόνων καθιστοῦν τὸ ποίημα ἐν τῶν ἀρι-
στουργημάτων τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας.

Ἡ ἑκτασις τοῦ ἀχανοῦς
Αἰγαίου ἐκοιμάτο
κι ἔβλεπες δύο οὐρανοῦς
ὁ εἰς ἦν ἄνω κυανοῦς,
γλαυκὸς ὁ ἄλλος κάτω.

Αἶ διαλείπousαι πνοαὶ
τοῦ ἕαρος ἐφύσων
ἀμφίβολοι καὶ ἀραιαί·
μακρὰν δ' ἐφαίνοντ' ὡς σκιαὶ
αἶ κορυφαὶ τῶν νήσων.

Ἡ δύσις, πύλη φλογερά,
λαμπρὰς ἀντανακλάσεις
ἠκόντιζεν εἰς τὰ νερά,
ὡς ἂν ἐνέμοντο πυρὰ
τὴν πλάκα τῆς θαλάσσης.

Ἄλλ' ὅπου νότος εἰς γλαυκὰς
ταινίας τὴν ἔρρικνον,
τί ἦτον; ὄρνις ἢ ὀλκάς,
ἦτις ἐτάνυε λευκάς
τὰς πτέρυγας ὡς κύκνου;

Ἦτον ὀλκάς, οὐχὶ πτηνόν·
ὡς δ' ἔφθασε πλησίον,
μέλαν ἐφαίνετο βουνόν,
καὶ τὸν ἰστόν του Τυρρηνῶν
ἐκόσμη ἐπίσειων.

Ἦν τὸ κατάστρωμα εὐρύ,
πλήρης ἀνδρῶν ἢ πρύμνη·
βῆμα τὴν ἔκρουε βαρὺ·
ἀντήχουν ἄγριοι χοροὶ
καὶ ἐναλίων ὕμνοι.

Εἰς δὲ τὴν πρῶραν ἀπαλῶς
εἰς δέρματα πανθήρων
νέος κατέκειτο καλός,
εἰς τὸν βραχίον' ἀμελῶς
τὸ σῶμα ὑπεγείρων.

Σπανία ἦν ἡ καλλονὴ
αὐτοῦ τοῦ νεανίου.
Μᾶλλον ἐφαίνετο γυνή,
ἔχουσα ὄψιν εὐγενῆ
καὶ πλήρη μεγαλείου.

Χρυσοῦν ἐκράτει ἀφ' ἑνὸς
περίγλυφον κρατῆρα,
καὶ μὲ θωπεύματα κυνὸς
ώραία τίγρις ταπεινῶς
τῷ ἔλειχε τὴν χεῖρα.

Ἐπὶ τῆς ἄλλης δὲ χειρὸς
προσέκλινεν ἡρέμα
νεῶνις, κρίνος ἀνθηρός,
καὶ εἰς τὸ βλέμμα της πυρὸς
αὐτὸς προσήλου βλέμμα.

Ποία ἐντέλεια! Εἰκὼν
ἐφαίνετο μαρμάρου,
θαῦμα τῆς τέχνης γλυπτικόν·
ἀλλ' ὡς αὐτὴ δὲν ἦν λευκὸν
τὸ μάρμαρον τῆς Πάρου.

Τότε δ', ὡς ἔκειτο ἐκεῖ,
διέστειλε τὰ χεῖλη
κι ἐξῆλθον τόνοι μουσικοί,
καὶ μειδιάσασα γλυκὴ
ἡ νεανὺς ὠμίλει :

«Ὅταν σὲ βλέπω, δειλιῶν
τὸ σῶμα μου πῶς τρέμει ;
Εἶναι ἀνώτερόν τι ὄν ;
Ἄν ἀνθρωπὸν ἢ ἄν Θεὸν
ἀκολουθῶ, εἶπέ μοι ».

Κι ἐκεῖνος εἶπε μειδιῶν :
«Θεῶρει με, ὦ κόρη,
θεὸν πλησίον σου, θεόν,
καὶ πρώτην τῶν εὐτυχιῶν
τὴν μετὰ σοῦ θεῶρει ».

«Θεὸν μὴ λέγῃς· οἱ θεοὶ
τὸν Ὀλυμπον οἰκοῦσι.
Καὶ ἂν μοὶ φύγη ἡ ζωὴ
εἰς στεναγμὸν διακαῆ,
τίς θέλει τὸν ἀκούσει ;

Θεὸς ἂν εἶσαι, θὰ ζητῆς
καπνὸν εὐώδους κνίσσης
καὶ ἑκατόμβας τελετῆς,
ἀλλ' ὄχι ἔρωτα θνητῆς,
κι ἐμὲ θὰ λησμονήσης».

Ἐν ᾧ δὲ οὔτοι τρυφερῶς
τοιαῦτα συνωμίλου,
τῶν ναυτῶν ἔστη ὁ χορὸς
κι ἐπὶ τὸ ζεῦγος βλοσυρῶς
τὰ βλέμματα προσήλου.

Καὶ διὰ λόγων ἀναιδῶν
ὁ εἰς τὸν ἄλλον πείθων,
λείας ὠρέγετο, ἰδὼν
τὸν πλοῦτον τῶν πολυειδῶν
καὶ πολυτίμων λίθων.

Ἦρπασαν ὄπλα παρευθὺς
ἀπὸ τῶν προσπιπτόντων,
λίθους τινὲς χειροπληθεῖς,
καὶ ὅ,τι εὔρισκε καθεῖς,
τίς κώπην καὶ τίς κόντον.

Εἶδε τὴν πρᾶξιν τῶν ναυτῶν
ὁ ξένος νεανίας·
τὸν νοῦν ἐνόησεν αὐτῶν,
ἀλλ' ἔμεινεν ἀκίνητῶν
μεθ' ὑπερφηφαναίας.

«Τί θέλετε»; τοὺς ἐρωτᾷ·
καὶ εἰς προπέτης ναύτης
τῷ λέγει: «Θέλομεν αὐτὰ
τὰ ψέλια τὰ τορευτὰ
μετὰ τῆς κόρης ταύτης.

»Σὲ δέ, τὸν νέον τὸν καλόν,
ταλάντου θὰ πωλήσω
εἰς τὰς φυλὰς τῶν Σικελῶν».
Ὁ δ' ἀπεκρίθη ἀπειλῶν:
«Παράφρονες, ὀπίσω!

Ληστῶν ἀγέλη εἶσθε σεῖς».
Κι ἐκάγχασαν ἐκεῖνοι,
κι ἐχώρει ἕκαστος θρασύς,
κι ἐπὶ τὴν κόρην τοὺς δασεῖς
βραχίονας ἐκίνει.

Κτυπᾷ τὸν πόδα του βοῶν,
καὶ δι' ἄρμῶν καὶ κάλων
τρύζει τὸ πλοῖον φρικῶν
ἀπὸ τῶν ἄκρων κεραίων
ὡς ἄκρων τῶν ὑφάλων.

Ἴδου, ἐξ ἔω καὶ δυσμῶν —
ὦ θαῦμα καὶ ὦ φρίκη —
ὡς εἰς δεινὸν κατακλισμὸν
τὰ κύματα μετὰ βρασμῶν
ὀρμοῦν οὐρανομήκη.

Νῦς ἦλθε μέλαινα. Περᾷ
ἢ ἀστραπή τὸ σκόπος,
κι εἰς τὰ πυργούμενα νερὰ
κατὰ λυσσῶντος τοῦ βορρᾷ
λυσσῶν παλαίει νότος.

Ὡς λίκνον βρέφους σαλευτὸν
ἢ λαίλαψ τὸ κυλίει.
Σφάλλουν οἱ πόδες τῶν ναυτῶν
καὶ πᾶσαν δύναμιν αὐτῶν
σκοτιδινία λύει.

Πίπτουσιν ὕπτιοι, πρηνεῖς
καὶ ἐξησθημένοι·
πνοῆς στεροῦνται καὶ φωνῆς,
καὶ ὁ βραχίων ἀδρανῆς
ὁ σιδηροῦς των μένει.

Ἄλλ' ἐμαράνθη κι ἡ καλὴ
παρθένος ὡς τὸ ἶον.
Κλίν' ἢ χρυσῆ τῆς κεφαλῆς,
καὶ εἰς βοήθειαν καλεῖ
ὁ ὀφθαλμὸς τῆς δύων.

Τὰς ἀνθηράς τῆς παρειᾶς
ὁ νέος ἐλυπήθη
νὰ τὰς ἰδῆ χωρὶς χροιάς.
«Μή, φίλη», εἶπεν, «ὠχρίξ,
ἀνάβλεψον καὶ ζῆθι».

Κι ἦνοιξ' ἐκείνη ἀσθενῶς
τοὺς γαλανοὺς ἀστέρας,
κι ἐγέλασεν ὁ οὐρανὸς
κι ἔλαμψε πάλιν φωτεινὸς
ὁ δίσκος τῆς ἡμέρας.

Ἡ λαίλαψ παύει νὰ λυσοᾷ,
τὸ πέλαγος ν' ὀφρίζη.
Πάλιν ὁ ζέφυρος φυσᾷ,
πάλιν ἡ θάλασσα χρυσοᾷ
τὰ κύματα κοιμίζει.

Ὁ φλοῖσβος μουσικούς λαλεῖ
περὶ τὴν τρόπιν ἤχους.
Γελᾷ γαλήνη, καὶ δειλὴ
ἢ αὔρα παίζουσα, φιλεῖ
τῆς κόρης τοὺς βοστρύχους.

Ἄηρ καὶ θάλασσα ζωὴν
καινὴν ἠκτινοβόλει
ὑπὸ τοῦ θέρους τὴν πνοήν.
Τὸ πᾶν ἦν κίνησις, καὶ ἦν
χαρὰ ἢ φύσις ὅλη.

Αἴφνης ὠγκώθη, ὡς μεστὸς
ἐαρινῆς ἰκμάδος,
κι ἐρράγη τρύζων ὁ ἰστός,
κι ἐξέφυ εὐρωστος βλαστός,
κομῶν ἀμπέλου κλάδος.

Στεφάνας πλέκουσα πολλές,
ἤρτηθ' εἰς τὰς κεραίας
κι εἰς πυκνὸν θόλον ἢ φυλλὰς
ἐκάμπτετο, καὶ σταφυλὰς
ἐβλάστησε γενναίας.

Βριθὺς τοὺς κλάδους περικλῶν
καρπὸς τὸ βλέμμα τέρπει.
Εἰς κλώνα πλέκεται ὁ κλών·
καὶ τὸν ἰστὸν περικυκλῶν,
χλωρὸς κισσὸς ἀνέρπει.

Ἐξαίφνης ῥεεῖ ἐκραγεῖς
ἐκ τῶν ἄκροκεραίων
εὐώδης ρύαξ διαυγῆς.
Δὲν ἦτον ὕδωρ ἐκ πηγῆς,
ἀλλ' ἀνθοσμίας ῥέων.

Οἱ πειραταὶ καταλαμβάνονται ἀπὸ φόβου. Ἐν τῷ μεταξύ προσορμίζονται ὑπὸ θριαμβευτικῆν συνοδείαν ὅλου τοῦ ἐναλίου κόσμου, ὅστις περιχαρῆς καὶ ἐν-θουσιῶν συνοδεύει τὸν Διόνυσον, ἐνῶ Ναϊάδες καὶ Νηρηίδες φωνάζουν «εὐοῖ, εὐάν». Μόλις προσορμίζονται εἰς τὴν ἀκτὴν οἱ πειραταί, τρέπονται εἰς φυγὴν, διωκόμενοι ὑπὸ τῶν συντρόφων τοῦ Διονύσου, ὅστις βλέπων τὴν Ἀριάδην «πρὸς ξένους πόνους νὰ πονῆ» ἐκ τῶν δεινῶν, τὰ ὁποῖα ὑφίσταντο οἱ πειραταί, μεταμορφώνει αὐτοὺς εἰς δελφίνας καὶ

σφίζεται ἕκαστος πηδῶν
εἰς τὸ παφλάζον κῦμα.

Ἡ Ἀριάδην ἰδοῦσα τὰς μεταμορφώσεις αὐτὰς καὶ τὰ ἄλλα θαύματα τοῦ συντρόφου τῆς ἀντιλαμβάνεται ὅτι πρόκειται περὶ θεοῦ καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ τὴν ἀπολιθώσῃ, ἵνα μὴ μείνῃ μόνη. Ἐκεῖνος ὁμως τῆς λέγει ὅτι ταυτίζει μετ' αὐτῆς τὴν τύχην του :

«Ἡ θεὸς ν' ἀνέλθῃς μετ' ἐμοῦ
πλησίον τῶν μακάρων,
ἢ εἰς τοῦ μαύρου ποταμοῦ
τὸ ρεῦμα πλέοντας ὁμοῦ
θὰ μᾶς δεχθῆ ὁ Χάριων.

Πλὴν θάρρει. Μετὰ τῶν θεῶν,
ὅπου τὸ θάλλον θέρος,
ὅπου ὁ ἄδυτος αἰὼν,
καὶ ὅπου φῶς χωρὶς σκιῶν,
χωρὶς δακρύων ἔρωσ,

ἐκεῖ τὸ κάλλος σου θ' ἀνθῆ
 μετὰ τῶν λαμπροτέρων
 κι ἡ κόμη αὐτῆ ἦ ξανθῆ
 εἰς τοὺς αἰθέρας θ' ἀπλωθῆ
 ὡς πλόκαμος ἀστέρων».

(1864)

Ἡ νέα κόρ' ἰλιγγιᾷ,
 τῆς γῆς ἐκλείπ' ἡ θέα·
 Τὴν περιέβαλε σκιά,
 καὶ εἰς τὸν Ὀλυμπον θεᾷ
 ἐνεθρονίσθη νέα.

Ἀλέξανδρος Ρ. Ραγκαβῆς

6. Η ΦΛΟΓΕΡΑ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΙΑ

Ἐπίθεση τοῦ ποιήματος εἶναι ἡ θριαμβευτικὴ πορεία τοῦ Βασιλείου τοῦ Β' τοῦ Βουλγαροκτόνου ἀπὸ τῆ Μακεδονία, ὅπου κατασυνέτριψε τοὺς Βουλγάρους, ἕως τὰς Ἀθήνας, γιὰ νὰ προσκινήσῃ στὸ νὰ τῆς Παναγίας τῆς Ἀθηνιώτισσας, ὅπως εἶχε τότε μετονομασθῆ ὁ Παρθενών.

Ὁ ποιητὴς βρίσκει τὴν εὐκαιρία νὰ μᾶς δώσῃ θαυμάσιες ποιητικὲς περιγραφὲς τῶν διαφόρων ἐλληνικῶν τόπων, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους περνάει ὁ Βουλγαροκτόνος μὲ τὸ στρατό του.

Παραθέτομε ἀπόσπασμα ἀπὸ τὶς σημειώσεις τοῦ ποιητῆ, διαφοριστικὲς γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ ποιήματος :

Σύμφωνα μὲ τὰ παραδομένα ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς χρονογράφους, τὸν καιρὸ τοῦ αυτοκράτορα Μιχαὴλ Παλαιολόγου, ὅταν πολιορκοῦσε τὴ φραγκοκρατούμενη Πόλη, ἀξίωματικοὶ τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ διασκεδάζουν σ' ἓνα ἐρειπωμένο μοναστήρι, ἔξω ἀπὸ τὴν Πόλη. Βλέπουν ἐκεῖ ἓνα μνημεῖον ὀλόνοιχτο καὶ στὸ πλάι του ἀκουμπισμένο ἓνα σκελετὸ ἀνθρώπου μὲ μιὰ φλογέρα στὸ στόμα.

Ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή τοῦ τάφου κινημένοι μαντεύουν, πὼς τὸ σκελεθρο μὲ τὴ φλογέρα εἶναι ὁ νεκρὸς τοῦ κραταίου αυτοκράτορα Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου, ποὺ ἑκατὸ χρόνια πρὶν εἶναι πεθαμένος. Οἱ ἀξίωματικοὶ προσκυνοῦν τὸ λεῖψανὸ καὶ στέλνουν ἀγγελιαφόρο, γιὰ νὰ φέρῃ στὸν Παλαιολόγο τὸ μῆνυμα.

Θέλουν νὰ βγάλουν τὴ φλογέρα ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ λεψάνου, γιὰ περίπαιγμα πιθανότατα βαλμένη ἐκεῖ. Ἡ φλογέρα, ἢ περιπαίχτρα, γίνεταί φλογέρα συμβολικὴ, μυστηριακὴ, ἐπικὴ. Μιλᾷ, τραγουδᾷ, ψάλλει. Κρατᾷ δεμένους μὲ τὴν ἔκσταση τοὺς ξεφαντωτές. Στὸ ἐξῆς τὸ ποίημα ἀκολουθεῖ καὶ τελειώνει ἀχώριστο ἀπὸ τὸ τραγοῦδι τῆς φλογέρας μαζί ἐπικό, λυρικό, ἱστορικό, φιλοσοφικό, μυστικό, προφητικό. Ἡ πνοὴ τοῦ ποιητῆ καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ βασιλιᾶ δεμένες ἀκατάλυτα σὲ μιὰ ἀτμόσφαιρα ὀνειροῦ ὀραματικοῦ, ποὺ τὴν ἀποτελοῦν μαζί θετικὰ καὶ μεταφυσικὰ στοιχεῖα. Στὸ σύνολό του τὸ ποίημα εἶναι ἐπικολυρικὸ ἢ καθαρότερα ἕνας ἐπικός ὕμνος σὰν τοὺς ἡμηρικὺς ὕμνους

Στὸν τρίτο λόγο γίνεται ἀπαρίθμηση τοῦ τροπαιοφόρου δρόμου τοῦ Βουλγαροκτόνου ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ κάστρα κι ἀπ' τοὺς κάμπους καὶ τὶς λίμνες τῆς Μακεδονίας. Συντρίβει τὸ Βούλγαρο, ὅπου σταθῆ κι ὅπου περάσῃ. Ἀποφασίζει τέλος νὰ προσκυνήσῃ τὴν Παναγία, πού ἦταν στὴ χάρη τῆς ταμένους καὶ νὰ ψάλλῃ τὰ νικητήρια στὴν ὑπέρμαχη Στρατήγισσα. Δὲ στέκεται στὶς μεγάλες μακεδονικὲς πολιτείες μῆτε στὴν Ἐφτάλοφῃ. Ἴσα τραβᾷ πρὸς τὴν Ἀθήνα, πού φορεῖ κορόνα τῆς τὸ Βράχο. Λυρικὴ ἀποθέωση τοῦ Παρθενώνα.

Ὁ θεῖος Βράχος

Ἐσύ ἴσαι, πού κορόνα σου φορεῖς τὸ Βράχο ; Ἐσύ ἴσαι,
 Βράχε, πού τὸ ναὸ κρατᾷς, κορόνα τῆς κορόνας·
 Ναέ, καὶ ποιός νὰ σ' ἔχτισε μὲς στοὺς ὠραίους ὠραῖο
 γιὰ τὴν αἰωνιότητα, μὲ κάθε χάρη Ἐσένα ;
 Σ' ἐσέ ἀποκάλυψη ὁ ρυθμός, κάθε γραμμὴ καὶ Μούσα·
 λόγος τὸ μάρμαρο ἔγινε κι ἡ ἰδέα τέχνη, καὶ ἦρθες
 στὴ χώρα τῆ θαυματουργή, πού τὰ στοχάζεται ὅλα
 μὲ τῆ βοήθεια τῶν Ὁρῶν τῶν καλομετρημένων,
 ἦρθες ἀπάνου ἀπ' τοὺς λαοὺς κι ἀπάνου ἀπ' τὶς θρησκείες,
 κυκλώπειε, λυγερόκορμε καὶ σὰ ζωγραφισμένε.
 Ὅμοια τὰ πολυτίμητα παντοτινὰ μαγνάδια,
 ἴδια στὴ στέγνια, στὴ νοτιά, στὸ φῶς καὶ στὸ σκοτάδι,
 πού χέρι δὲν ξευφαίνει τα καὶ χρόνια δὲν τὰ φτεῖρουν
 καὶ μάτι δὲν μπορεῖ νὰ βρῆ πῶς ἀπ' ἀρχῆς πλεχτῆκαν,
 κι ἀνήμبور' εἶναι ἡ μαστοριά νὰ τὰ ξαναρχινήσῃ,
 στοιχειά, γιατί τ' ἀργάστηκαν ἀπὸ δροσοσταλίδες
 καὶ νέραϊδοι μὲ τοὺς ἀφροὺς καὶ ἀγγέλισσες μὲ ἀχτίδες.
 Ἔτσι κι ἐσύ. Οὔτε δύνοσουν ἄλλοῦ, Ναέ, νὰ ζήσης,
 παρὰ ὅπου πρωτοφύτρωσες. Ἄνθος, κι ἡ Ἀθήνα γλάστρα.
 Ἐδῶ τοῦ ἀθάνατου ἡ πηγὴ, τῆς ἐρμιᾶς τώρα ἡ κλάψα.
 Στὴν ἴδια γῆ, στῶν ἴδιων σου θεῶν τὸ κατατόπι
 καθὼς φυτρῶναν ἀπὸ τῶν ἀθάνατων τὰ δάκρυα
 καὶ ἀπὸ μακάρων αἵματα, πού στάζαν ἐδῶ κάτω
 καὶ βόθηθαγαν τῆ γέννα τους, φύτρωσες, ὡς φυτρῶναν
 οἱ νάρκισσοι κι οἱ ὑάκινθοι καὶ οἱ δάφνες κι οἱ ἀνεμῶνες
 κι ὅσα ἀπ' τ' ἀνθρώπου τὸ κορμὶ στοῦ λουλουδιοῦ περνοῦσαν.

Κι ὅπου σοῦ πήρανε βλαστό καὶ σπόρο ὅπου σοῦ κλέψαν,
 τὸ ξαναφύτρωμα ἄμοιαστο, γιὰ πάει τοῦ κάκου ὁ σπόρος.
 Ναέ, τὰ θέμελά σου ἐσὲ δὲν εἶναι ριζωμένα,
 σὰ νὰ τὴ γγίξαν τρίσβαθα τὴν τέλειωση τοῦ κόσμου,
 μηδὲ τὸ μέτωπό σου ἐσὲ πάει πέρα ἀπὸ τὰ γνέφια,
 σὰν πυραμίδας κολοσσὸς ἀπάνου σ' ἐρμωτόπι
 τῆς Ἀφρικῆς. Ἀνάλαφρα κρατᾶν ἐσὲ στοῦ ἀέρα
 τὴ διαφανάδα τὴ γλαυκὴ τῶν Ὀλυμπίων τὰ χέρια.
 Κι ἡ ἀρχοντικὴ κορφή σου ἐσὲ δίχως θρασὰ νὰ πάη
 γιὰ νὰ χαθῆ στὰ ἀπέραντα, πού μάτι δὲν τὴ φτάνει,
 τὸ Πνεῦμα πρὸς τ' ἀπέραντα ξέρει ἀπαλὸ καὶ φέρνει.
 Ἐσένα δὲ σὲ χτίσανε τυραγνισμένων ὄχλοι,
 καματερὰ ἀνθρωπόμορφα σπρωμένα ἀπ' τὴ βουκέντρα
 φαρμακερὰ καὶ ἀλύπητα δυνάστη αἱματοπόπη.
 Ἐσένα μὲ τὸ λογισμό κι ἐσὲ μὲ τὸ τραγούδι
 σὲ ὑψῶσαν τῶν ἐλεύθερων οἱ λογισμοὶ ἐκεῖ ὅπου
 καὶ ὁ Νόμος σὰν πρωτόγινε τῆς Πολιτείας προστάτης,
 μὲ τὸ ρυθμὸ πρωτόγινε, κι ἦταν κι αὐτὸς τραγούδι·
 καὶ ὁ δαμαστής σου, μάρμαρο, Ναέ, καὶ ὁ πλαστουργὸς σου,
 δίχως νὰ ἰδρῶση νικητῆς, δίχως ἀγῶνα πλάστης.
 Κι ἀκοῦστε! Πρέπει κι ὁ ἀνθρωπος, κάθε φορά, πού θέλει
 νὰ ξαναβρῆ τὰ νιάτα του, νὰ ῥχεται στὸ ποτάμι
 τῆς Ὁμορφιάς νὰ λούζεται. Σ' ὅλα μπροστὰ τὰ ὠραῖα
 νὰ στέκεται ἀδιαφόρευτα καὶ γκαρδιακὰ νὰ σκύβη
 προσκυνητῆς, ἐρωτευτῆς, τραγουδιστῆς, διαβάτης.
 Κι ἀφοῦ ὅλων πάη ταξίματα καὶ μεταλάβη ἀπ' ὅλα,
 πάλι καὶ πάντα νὰ γυρνᾷ σ' ἐσένα μ' ἕναν ὕμνο.
 Μ' ἐσένα τὸ ξανάνιωμα τοῦ κόσμου ν' ἀρχινάη
 τοῦ κόσμου τὸ ξανάνιωμα μ' ἐσὲ νὰ παίρνη τέλος.
 Ποῦ νὰ τὴ βρῶ, καὶ σὰν τὴ βρῶ, ποῦ νὰ τὴν καταλάβω
 τῆς καλλονῆς σου τὴν ψυχὴ, Ναέ, καὶ τῆς ψυχῆς σου
 τὸ μυστικὸ πῶς νὰ τὸ πῶ, τί δάχτυλα, ποιά χέρια
 θὰ μοῦ τὸ παίξουνε, καὶ ποιά πνοὴ θὰ μοῦ κυλήσῃ
 τὸ μυστικὸ σου μέσα μου σὰ ροδοκόκκινο αἷμα,
 γιὰ νὰ τὸ κάμω λάλημα, πού νὰ τ' ἀξίξῃ ἐσένα ;

Κωστῆς Παλαμᾶς

7. Ο ΟΡΚΟΣ

Ἡ ὑπόθεσις τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἐπικολορικοῦ ποιήματος, διακρινομένου διὰ τὴν δραματικὴν του πλοκὴν καὶ τὴν θρησκευτικὴν πνοήν του, εἶναι εἰλημμένη ἐκ τῆς μεγάλης Κρητικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1866, ἣτις ἀποτυχοῦσα εἶχεν ὡς Οὐλιβερὸν ἐπίλογον τὴν ἀνατίναξιν τῆς μονῆς τοῦ Ἀρχαδίου ὑπὸ τοῦ ἡγουμένου αὐτῆς Γαβριήλ.

Ὁ ἀγωνιστὴς Μάνθος πείθει τὴν μηνηστὴν του Κρητικοπούλου Εὐδοκίαν νὰ φύγῃ ἐκ Κρήτης, ἵνα σωθῇ, ἀφοῦ τῆς δίδει τὴν ἔνορκον ὑπόσχεσιν (ἔρκος) ὅτι μίαν ἡμέραν ἀφεύκτως θὰ συναντηθῶν πάλιν καὶ θὰ τελέσουν τοὺς γάμους των.

Ὁ Μάνθος φονεύεται κατὰ τὴν πυρπόλησιν τοῦ Ἀρχαδίου.

Ἡ Εὐδοκία μετὰ τριετῆ προσφυγικὴν ζωὴν ἐπιστρέψασα εἰς τὴν πάλιν ὑπόδουλον Κρήτην ἐπισκέπτεται ἀλλόφρων ἐκ Θλίψεως τὰ ἐρείπια τῆς μονῆς, ὅπου τῆς φανερώνεται τὸ φάντασμα τοῦ ἀγαπημένου της, τὸ ὁποῖον τῆς ἀφηγεῖται τὰ τῆς δραματικῆς ἀνατινάξεως.

Ἡ Εὐδοκία ἀποθνήσκει ἐκ θλίψεως καὶ οὕτω τηρεῖται ὁ δοθεὶς ἔρκος περὶ συναντήσεως, ἀλλ' εἰς τὸν ἄλλον κόσμον.

Ἐκεῖ, πού κάθε σύνεργο ξολοθρεμοῦ κινουῦσε
 κι ἡ γῆ ὄχ τὸ βάρος ἔτρεμε κι ἀπὸ βαθιὰ βογγοῦσε,
 ἀζάλιστος ὁ Γαβριήλ στὴ ζάλη τέτοιου κρότου
 μαζώνει αὐτοὺς πού γνώριζαν τὸ μέγα τὸ μυστικό του,
 καὶ σὰν μᾶς εἶδε ἀνάμερα, στοὺς ἄλλους, πού συφταίνει
 καὶ κράζει ὀλοῦθε γύρω του, τὰ λόγια τοῦτα κρένει :
 —« Σκορπίστε, ἀδέλφια στὰ κελιά ! Παιδιά, γυναῖκες, γέροι,
 ἐκεῖ βοήθεια καρτεροῦν ἀπ' τὸ γενναῖο σας χέρι·
 πλὴν, ὅσο ἐμεῖς τὸ χεῖμαρρο τοῦ ἐχθροῦ θε νὰ βαστοῦμε,
 ξεμακρεσμένοι ἀπὸ σᾶς; κι ἐδῶ θὰ πολεμοῦμε,
 μὴ τῆ φωνῆ κανένας σας ἀκούσῃ τῆς ψυχῆς του
 καὶ ρίξῃ βόλι ἀπὸ ψηλά, γιὰ τ' ὄνομα τοῦ Ὑψίστου !
 Ἀλλὰ νὰ φύγῃ κάμετε κρυφὰ ὄχ τ' ὀπίσω μέρος
 κάθε γυναῖκα καὶ παιδί κι ἀσθετισμένοι γέρος,
 καὶ βγῆτε σύγκαира κι ἐσεῖς γιὰ μάχῃ ἐτοιμασμένοι,
 ἂν τῆ ψυχῆ σας βλέποντας, χουμήσουν οἱ ὀργισμένοι ! ».

Τοῦ κάκου αὐτοὶ παρακαλοῦν, τοῦ κάκου γονατίζουν,
 θαρρεῖς πού τὸν ἀπόκρυφο σκοπὸ του ξεχωρίζουν·
 κι οἱ μεγαλόψυχοι γι' αὐτὸ σὰ διακονιά γυρεύουν

τὴν ἴδια τύχη νὰ ἴβρουνε, ποὺ κάπως προμαντεύουν.
 Τοῦ κάκου κλαῖνε· ἀσάλευτος ὁ Εὐλογημένος μνήσκει
 καὶ τόση δύναμη φωτῆς καὶ τέτοια λόγια βρίσκει,
 ποὺ ἐδῶθε φεύγουν ὅλοι τοὺς θλιμμένοι ἀγάλι' ἀγάλια,
 μὲ ταπεινὰ ματόφυλλα καὶ μὲ σκυφτὰ κεφάλια.
 Ποτὲ σ' ἀνθρώπου μέτωπο μὲ δάφνη στολισμένο
 τῆς Δόξας δὲν ἐφάνηκε τὸ φῶς περιχυμένο,
 σὰν εἰς αὐτά, ποὺ γέρνανε τοῦ πόνου ἀπὸ τὸ βάρος,
 γιατί δὲν τὰ στεφάνωνε μιὰν ὥρα πρῶτα ὁ Χάρος!
 Μόλις ὁ ἡγούμενος μακριὰ τοὺς εἶχε προβοδῆσει :
 «Τρεχᾶτε» φώναξε· κι ἐδῶ, χωρὶς ν' ἀργοπορήσει,
 κοντὰ - κοντὰ μᾶς ἔστησε στ' ἀθάνατο κελί του,
 τοῦ Τούρκου ν' ἀποκρούσωμε τὴν πρώτη ὀρμὴ μαζί του.

Σὲ τόση ἀντράλα ταραχῆς ἀκούω σὰν τ' ὄνομα μου·
 στρωνάω, καταπῶς ἤμουνα γονατισμένος χάμου,
 καὶ τὸν ἡγούμενο θωρῶ. Δαυλὶ ἀναμμένο ἐκράτει,
 ποὺ τόσο δὲν ξεσπίθιζε, σὰν τοῦ γενναίου τὸ μάτι,
 γιατί τὸν εὔρηκε πικρὸ φαρμακεμένο βόλι
 καὶ ἀπὸ τὴν ὄψη του ἡ ζωὴ σ' ἐκεῖνο ἐπῆγεν ὄλη.
 Χλωμός, χλωμός ἐτρέκλιζε κι ἤθελε πέσει κάτου,
 ἀνίσως καὶ δὲν ἔτρεχα σὰν ἀστραπὴ κοντὰ του.
 Τὸν ἐνατήκωσα, κι εὐθύς τὸν ὤμο αὐτὸς μοῦ ἀδράχτει
 καὶ δεῖχνοντας τὸν ἀνοιχτὸ τοῦ πάτου καταρράχτη :
 «Προτοῦ», μοῦ λέει, «στὸ σῶμα μου ν' ἀδειάση κάθε φλέβα,
 βόθηθα τ' ἀδύνατο πλευρό, μαζί μου ἐκεῖ κατέβα».

Μὲς στὸ χαμῶι σὰν ἔφτασα καὶ ὡς μοῦ ἔχε παραγγεῖλει,
 τ' ἅγιο κορμί του ἀπόθωκα σὲ μαρμαρένια στήλη,
 ἔμεινα ἀκίνητος, βουβός· μὲ μιὰ μεγάλη φρίκη
 ἀργὰ τὰ μάτια ἐγύρισα στὴν μαύρην ἀποθήκη·
 Ἄχ ! μ' ἐπλακῶνανε βαριά τοῦ τόπου τὰ σκοτάδια,
 κι ὁ νοῦς μου ἀποχαιρέτουε πέλαο, βουνά, λαγκαδία,
 ὅλα τὰ ἐλεύθερα πουλιά στ' ἀέρι σκορπισμένα,
 τὲς αὔρες ὅλες τ' οὐρανοῦ, τὸ φῶς τοῦ ἡλίου κι ἐσένα·

Γιὰ μιὰ στιγμή, πού διάβηκε σὰν ἀστραπῆς ἀχτίδα,
 τὰ χρυσωμένα ὄνειράτα τῆς εὐτυχεῖας μας εἶδα,
 καὶ νὰ προφέρω ἤμουν σιμά, στοῦ νοῦ μου τὴν ἀντάρα
 γι' αὐτοὺς πού μοῦ τὰ σβῆσανε, μιὰ τρομερὴ κατάρρα.
 Πλὴν, στὸν ἠγούμενο μεμιάς γυρίζοντας τὸ βλέμμα,
 ἐκεῖ πού ὀρθὸς βασιτίουσε κι ἦταν γιομάτος αἶμα,
 ἐκεῖ πού ὡς μάρτυρας ψηλά κατὰ τὰ θεῖα λημέρια
 τὸ λογισμό του ἀσήκωνε, τὰ μάτια καὶ τὰ χέρια,
 τῆ γῆ ξαστόχησα γοργὰ καὶ κάθε της ἀγώνα,
 μὲ συντριβὴ λυγίζοντας, ὁ ἄμαρτωλός, τὸ γόνα.
 Στὸ θεῖο χλωμό του πρόσωπο δίχως νὰ πνέω τηροῦσα
 κι ἐνῶ στὰ βάθη τῆς ψυχῆς τὸν οὐρανὸ ἀγρικοῦσα,
 χουμοῦν ἀπάνου οἱ δαίμονες· τὰ πάντα πλημμυρίζουν·
 σφαγὴ ἀρχινοῦν ἀλύπητη καὶ σὰ θεριὰ μουγκρίζουν.
 "ὦ ! δὲν τοὺς ἄκουσα πολὺ! —Τὸ εὐλογημένο χέρι
 στὴν κεφαλὴ μου ὁ σεβαστὸς δὲν ἄργησε νὰ φέρη,
 καὶ σὰν μ' εὐχήθη, τ' ἄλλο του, πού τὸ δαυλι φουχτώνει,
 στὴ μαύρη εὐθὺς κατέβηκε θανατηφόρα σκόνη.
 Σύγνεφο μέγα, φλογερὸ κι ἀπὸ βροντὴ γιομάτο
 σὲ ἀνοιγοσφάλισμα ὀφθαλμοῦ μᾶς ἄρπαξε ἀπὸ κάτω
 κι ἐδῶ γοργὰ ξανάπεσε κάθε ζεστό λιθάρι,
 ὅπου μ' ἐμᾶς τὸ σκάσιμο τοῦ λαγουμιοῦ εἶχε πάρει.
 Ἄλλὰ βαθιά, πολὺ βαθιά, μὲ τὴν ὄρμη τὴν ἴδια,
 μαῦρες τῶν Τούρκων οἱ ψυχές, ὡσὰν τ' ἀποκαΐδια,
 σ' ἄγριο σκοτάδι ἀκούσαμε νὰ βυθιστοῦν, καὶ ἀκόμα
 θυμοῦ βλαστήμιες εἶχανε στὸ κολασμένο στόμα.
 Σὰν ἡ φωτιά, πού μέσα της μᾶς εἶχε ξάφνου ἀρπάξει,
 γύρω ἐλαγάρισε ἐπ' αὐτοὺς, τ' ἀψήλου ἐπῆε ν' ἀράξει,
 κι ἐκεῖ, καταπῶς ἀνοιξαν ὅλα τὰ οὐράνια βάθη,
 μὲ βία στὴ μάνα τοῦ φωτὸς μᾶς ἔριξε κι ἐχάθη.

Γεράσιμος Μαρκοράς

III. ΛΥΡΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

1. Ο ΕΡΑΣΙΤΕΧΝΗΣ

Όταν στὰ βάθη τῆς νυκτὸς μὲ περιζώνη
ἄκρα θαλάσσης, οὐρανοῦ καὶ γῆς εἰρήνη,
τὸ πνεῦμα, ὅπου στὴν ταραχὴν τοῦ κόσμου σβήνει,
σιγὰ τὴν μυστικὴν ζωὴν του ἀνανεώνει·

τῶν πόθων ὅλων καὶ παθῶν ἀγάλι' οἱ πόνοι
παύουν, καθὼς στὸν νοῦν ἀπλώνετ' εὐφροσύνη,
ὁ αἰθέρας, ὅπου ἀρχῆθεν ἡ ψυχὴ μου κλίνει·
ἤσυχη ὁρμὴ πρὸς κόσμον ἄλλον μὲ φτερώνει.

Καὶ ὅσα πνεύματα ἐδῶ στὰ πλάσματά τους εἶδα,
ἀκαθρέφτιστα ἐκεῖ θωρεῖ τα ἡ φαντασία,
καὶ ὅταν θαρρῶ πὼς τὴν χρυσὴν πατῶ βαθμίδα,

ὅπου ἀντηχεῖ ψηλάθε ἀπέραντη ἄρμονία,
θαμπὴ στιγμή τὴν ἰλαρὴ μοῦ παίρνει ἐλπίδα,
μὲ οὐράνιο λάλημα νὰ εἰπῶ τραγούδια θεῖα.

Ἰάκωβος Πολυζῆς

2. ΚΑΡΔΑΚΙ

Τ' ἄγνωρα ρεποθέμελα τοῦ ἀρχαίου
ναοῦ στὸ ἔρμο ἀκροθαλάσσιο πλάι
χορταριασμένα κείτονται. Γελάει
γύρου ὁμορφάδα κόσμου πάντα νέου.

Καί λέω πού ἀκόμα ἀπ' τήν κορφή τοῦ ὠραίου
βουνοῦ στ' ἄσπρα ντυμένη ροβολάει
ἡ ἀρχαία ζωή, κι αὐτοῦ φεγγοβολάει
λαμπρὸς ναὸς τεχνίτη Κερκυραίου.

Χρυσόνειρο, σὲ βλέπω, γιατί μ' ἔχει
μαγέψει τὸ νερὸ στὴν κρύα βρύση,
πού μέσαθε ἀπὸ τ' ἅγιο χῶμα τρέχει.

Ἔτσι κάποιος θεὸς θὰ τὸ ἔχη ὀρίσει·
κι ὅποιος ξένος ἐκεῖ τὸ χεῖλι βρέχει,
στὰ γονικά του πλιὰ δὲ θὰ γυρίση.

Λορέντζος Μαβίλης

3. ΠΑΤΡΙΔΑ

Πάλε ξυπνάει τῆς ἀνοιξης τ' ἀγέρι
στὴν πλάση μυστικῆς ἀγάπης γλύκα,
σὰ νύφ' ἡ γῆ, πόχει ἄμετρα ἀνθη προίκα,
λάμπει, ἐνῶ σβηέται τῆς αὐγῆς τ' ἀστέρι.

Ἰεταλοῦδες πετοῦν ταίρι μὲ ταίρι,
ἐδῶ βουίζει μέλισσα, ἐκεῖ σφήκα·
τὴ φύση στὴν καλὴ τῆς ὥρα ἐβρῆκα,
λαχταρίζει ἡ ζωὴ σ' ὄλα τὰ μέρη.

Κάθε μοσκοβολιὰ καὶ κάθε χρῶμα,
κάθε πουλιοῦ κελάδημα ξυπνάει
πόθο στὰ φυλλοκάρδια μου κι ἐλπίδα

νὰ σοῦ ξαναφιλήσω τ' ἅγιο χῶμα,
νὰ ξαναἰδῶ καὶ τὸ δικό σου Μάη,
ὁμορφὴ μου, καλὴ, γλυκιὰ πατρίδα.

Μόναχο, 5 Ἰουνίου 1888

Λορέντσος Μαβίλης

4. ΤΡΕΛΗ ΧΑΡΑ

Μέ γυμνὸ πόδι στὰ πλούσια λουλούδια,
 μέ ξέπλεγα στὶς αὔρες τὰ μαλλιά της
 πετᾶ ἡ τρελὴ Χαρά μέ τὰ τραγούδια,
 παιδούλα δροσερὴ σὰ μοσχομπάτης.

Σὰν πεταλούδα βελουδένια χνούδια
 τινάζει ἀπ' τὰ πολύχρωμα φτερά της,
 καὶ στὰ τετράξανθά της τὰ πλεξούδια
 κάτι ἀντιφέγγει σὰ μεσημεριάτης.

Καὶ τὴ χαρὰ της δὲν κρατάει στὰ στήθια,
 μὰ ἐκεῖ, ποῦ τρελὰ κράζει : «τί μοῦ λείπει ;»,
 νὰ σου πετιέται ἀπὸ τὰ κουφολίθια

ἢ γριά ἢ Ἦχῶ καὶ τῆς φωνάζει : «ἡ λύπη!
 Εἶμαι γριά καὶ ξέρω· μόνο ἂν πάθης,
 μπορεῖς καὶ τί 'ναι ἡ χαρὰ νὰ μάθης».

« Σκαρβαῖοι καὶ Τερρακότες »

Ἰωάννης Γρυπάρης

5. ΠΡΟΣΕΥΧΗ

Θεέ, ὕμνεῖ τὴν δόξαν σου ἡ νύξ καὶ ἡ ἡμέρα·
 μέ ἄνθη ἔστρωσας τὴν γῆν, μέ ἄστρα τὸν αἰθέρα.
 Ἄσύμφωνοι τόσοι λαοὶ αἰνοῦσι Σε συμφώνως,
 ποικίλαι γλώσσαι χίλια ὕμνοῦσι Σε συγχρόνως.
 Τὸ πᾶν ἀμέτρητος μετρᾶς, ἀόριστος ὀρίζεις.
 Τὸ φῶς εἶναι τὸ σῶμα σου, ὁ κεραυνὸς φωνὴ σου,
 τὸ ἄπειρον διάστημα
 τὸ μέγα σου ἀνάστημα
 καὶ ὁ αἰὼν στιγμή σου.

Δύναται ὁ δάκτυλός σου ὡς μοχλὸς τὴν γῆν νὰ σείσει
 καὶ τὸ κοῖλον τῆς χειρός σου τοὺς ὠκεανούς νὰ κλείσει.
 Μὲ πνοήν σου μίαν σβήνεις τῶν ἀστέρων τοὺς φανούς
 καὶ μ' ἔν μόνον νεῦμα κλίνεις πρὸς τὴν γῆν τοὺς οὐρανοὺς.

Ἦ Ὀδοιπύρος »

Παναγιώτης Σουτσοῦ

6. ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Χώρα μεγαλοφυΐας !...εις τούς κόλπους σου τὸ πάλαι,
 ὦ πατρίς μου, αἱ ἰδέαι ἀνεβλάστανον μεγάλαι,
 καὶ τυραννοκτόνον ξίφος κρύπτοντες εἰς τὰς μυρσίνας
 οἱ Ἀρμόδιοι ἠνώρθουν ἰσονόμους τὰς Ἀθήνας.
 Ἄλλοτε θεοὶ ἐπάτουν τὰ ἐδάφη σου καὶ θείαν
 ἔως σήμερον ἡ γῆ σου ἀναδίδει εὐωδίας,
 καὶ ἡ αὔρα τοῦ Ζεφύρου
 ψιθυρίζει τὴν ἀρχαίαν μελωδίαν τοῦ Ὀμήρου.

Δύο ἔφερε μοχθοῦσα γίγαντας τῆς γῆς ἡ σφαῖρα
 καὶ τῶν δύο οἱ αἰῶνες Σὲ κηρύττουσι μητέρα.
 Στρατηλάτης τῶν Ἑλλήνων ἐκδικῶν τὸν Μαραθῶνα,
 ὁ Ἀλέξανδρος εἰσῆλθε νικητῆς εἰς Βαβυλῶνα.
 Διετῆρει αἵματός σου εἰς τὰς φλέβας του ρανίδα
 ὁ Κορσικανός, ὁ ἔχων τὸν Ταῦγετον πατριδα
 καὶ εἰς μίαν μόνην ὥραν
 τὴν γῆν παίξας, τὴν γῆν χάσας εἰς τοῦ Βατερλώ τὴν χώραν.

Ἄλλ' ὁ πρῶτος ἀγαπῶν σε καὶ τὴν δόξαν τῶν Ἑλλήνων
 πέραν τοῦ Ἰνδοῦ καὶ Γάγγου μέχρι Τροπικοῦ ἐκτείνων,
 ἀπεβίωσε μονάρχης καὶ ὡς τοῦ πολέμου λείαν
 μίαν ἔδωκεν εἰς πάντα στρατηγόν του βασιλείαν·
 ὁ δὲ δεύτερος μισῶν σε καὶ τὸν ἄδοξον Σουλτάνον
 ἐπιστήθιον του φίλον ἀντὶ σοῦ παραλαμβάνων,
 δέσμιος εἰς νῆσον ξένην
 δέσμιος εἰς τὴν Ἀγίαν ἐτελεύτησεν Ἑλένην.

« Περιπλανώμενος »

Ἀλέξανδρος Σοῦτσος

7. ΕΙΣ ΕΝ ΑΣΤΡΟΝ

ὦ σύ, πού εἰς αἰθέρος τὰς ἀχανεῖς ἐκτάσεις
 δι' ἀμυδροῦ ὄρασαι φωτὸς καὶ ἀβεβαίου,
 ὡς ὄστρακον λευκάζον εἰς τὸν βυθὸν θαλάσσης,
 χανόμενον καὶ πάλιν φαινόμενον ἐκ νέου.

Ἐὰν ὁ μέγας οὗτος σωρὸς τῶν ἀδαμάντων
 τὸ ἄκρον τῆς ἐσθῆτος ἀποτελῆ τοῦ Πλάστου,
 σὺ τοῦ κρασπέδου εἶσαι τοῦ Ποιοῦ τῶν πάντων
 μικρὸς ἀδάμας στίλβων εἰς τὰς πυκνὰς πτυχὰς του.

Ἦ ἂν δὲν εἶν' ἐσθῆς του, ἀλλὰ βωμὸς προχέων
 ἀείροον φῶς λύχνων χιλίων καὶ χιλίων,
 λαμπὰς μικρὰ σὺ εἶσαι εἰς πείσμα τῶν βορέων,
 ἄσβεστον συντηροῦσα τὸ φέγγος σου τὸ θεῖον.

Ἦ ἂν ὁ θόλος οὗτος τοῦ στερεώματός του
 κατάστιλπνος ἐκ λίθων σμαράγδου καὶ σαπφείρου,
 δὲν εἶναι οὗτ' ἐσθῆς του χρυσῆ οὔτε βωμὸς του,
 ἀλλὰ σωρεῖα κόσμων ἐκτάσεως ἀπείρου,

σὺ τότε ζωογόνος πηγὴ φωτὸς καὶ κάλλους,
 ἥλιος εἶσαι φέρων πλανήτας κινουμένους
 καὶ πᾶς σου δὲ πλανήτης ὑπὸ πλανήτας ἄλλους,
 ὡς πρὸς μητέρα ὄρνεις μικροὺς συσσωρευμένους.

Καὶ φέρεις λοιπόν, γίγα, ἐπὶ εὐρέων νώτων
 καὶ γαίας καὶ θαλάσσης καὶ λόφους καὶ πεδία
 καὶ μυριάδας ἴσως ἄστεων πολυκρότων·
 πλὴν ποία των ἡ τύχη καὶ τίς ἡ ἱστορία ;

Καὶ τὰ ἐν σοί, ὦ κόσμε, ὡς τὰ ἐνθάδε ρέουν ;
 γεννῶνται μυριάδες καὶ θνήσκουν μυριάδες·
 καὶ μυριάδες χαίρουν καὶ μυριάδες κλαίουں,
 καὶ νυμφικαὶ μαρμαίρουν καὶ νεκρικαὶ λαμπάδες ;

Τίς νόμος τῶν υἱῶν σου τὰ δίκαια εὐθύνει ;
 Ἄγνη ἐλευθερία εἰς τὰς βουλὰς των ἄρχαι
 ἢ ὁ λαός σου γόνυ πρὸ τῶν τυράννων κλίνει
 καὶ θῦμα τοῦ κρατοῦντος ὁ ἀσθενὴς ὑπάρχει ;

Κι ἐνῶ ὁ ὀφθαλμός μου, ὦ ἄστρον, σ' ἀτενίζει,
 σὲ διαπρήσσουν ἴσως στρατεύματα καὶ στόλοι·
 ὑπὸ τὰ βήματά των τὸ ἔδαφός σου τρίζει
 καὶ μάχαι συγκροτοῦνται καὶ πίπτουν στρατοὶ ὅλοι.

Καὶ ὅμως τόσα ὄντα, βοή καὶ τύρβη τόση,
 ἐντὸς στενῶν τὰ πάντα ἐγκλείονται ὀρίων,
 πέραν δὲ τούτων μένουν νεκρὰ καὶ σιωπῶσι
 κι εἰς ἓν σμικρὸν τὰ πάντα συγχέονται σημεῖον·

καὶ τὸ σημεῖον τοῦτο, ποὺ στίλβει εἰς τὰ ὕψη
 καὶ πώποτε ἢ θέσιν ἢ ὥραν δὲν ἀλλάσσει,
 ἂν ἔλθῃ νύξ κι ἐκεῖνο δὲν ἔλθῃ, τί θὰ λείψῃ ;
 εἰς κόκκος εἰς τὴν ἄμμον, ἓν φύλλον εἰς τὰ δάση.

Ἦ ἄστρον, ἀνατέλλεις αἰώνια καὶ δύεις
 κι εἰς τὴν πληθὺν τῶν ἄστρον ἡμεῖς σὲ παρορῶμεν,
 πιστῶς τὴν ὠρισμένην ὁδὸν σου διανύεις
 καὶ εἶσαι ἢ δὲν εἶσαι ποτέ δὲν ἐρωτῶμεν.

Ἢ νύξ ὅταν ἐπέλθῃ, ὡσὰν δειλὴ τις κόρη,
 ἔσχατον σὺ τῶν ἄστρον μὲ συστολὴν προκύπτεις
 γλυκοχαράζει μόλις κι ὀπίσω εἰς τὰ ὄρη
 σὺ πρῶτον ἀπὸ ὅλα τὸ πρόσωπόν σου κρύπτεις.

Ἀνώνυμον σ' ἀφήκεν ὁ Ἄργος ἀστρονόμος,
 πλην σὺ ἐπανατέλλεις ἀείποτε ὠραῖον
 κι εἰς τὸν γλαυκὸν αἰθέρα μαρμαίρεις, ἄστρον· ὅμως
 θὰ ἔλθῃ νύξ, ὀπότε δὲν θ' ἀνατείλῃς πλέον!

«Ἐωθινὰ μελωδία»

Ἰωάννης Καρασούτσας

8. ΕΙΣ ΤΟΝ ΗΛΙΟΝ

Ὁ ἥλιος ἐκ τῆς θαλάσσης
 ὑγρὸς ἀκόμη ἀνατέλλει
 κι εἰς τὰς ἀπέναντι ἐκτάσεις
 ὡς ρόδων φαίνεται νεφέλη.

Ἡ λάμψις του, δειλὴ εἰσέτι,
 τὰς ἄκρας λείχει τῶν ὀρέων·
 ζῶν εἰς τὴν ζῶν πρσθέτει
 καὶ ἀνελίσσει κόσμον νέον.

— Ἡ φύσις ἐκοιμᾶτο πᾶσα —
 ἐγείρει ὄρη καὶ κοιλάδας
 καὶ καταβᾶσα, καταβᾶσα
 ζωογονεῖ τὰς πεδιάδας.

Ὡ ἔφορε τῆς οἰκουμένης,
 λαμπρὸς καὶ διὰ τοῦτο μόνος
 ἀνὰ τὸ ἄπειρον προβαίνεις;
 Βαδίζων ἄνω τοῦ αἰῶνος!

Ναί, ἥλιε, γελᾷς, δὲν κλαίεις·
 εἰς ὄμμα χαῖρον ἢ δακρῦον
 ὁμοίον λάμπιν διαχέεις,
 φωτίζων θάνατον καὶ βίον.

Τοῦ οὐρανοῦ εἶν' αἰωνίως
 γλαυκὸν καὶ διαυγὲς τὸ ὄμμα·
 ὁ ἄπειρος τοῦ πλάστου βίος
 εἰς τὸ γλαυκὸν δηλοῦται χρῶμα.

Καὶ ἂν ἐνίστε κοσμηῆται
 μὲ νέφη καὶ μὲ τρικυμίαν,
 ἢ γῆ τὰ νέφη τῷ δωρεῖται,
 φορεῖ τῆς γῆς τὴν βλασφημίαν.

Τί ἡ ἀκτίς σου κατοπτεύει
εἰς τῶν Θερμοπυλῶν τὸ χῶμα;
Τὸν Λεωνίδα ἀνιχνεύει;
ζητεῖ τοὺς μαχητὰς ἀκόμα;

Ἄλλ' ἔκρυψε μετὰ πικρίας
καὶ τὸ στενὸν ὁ ροῦς τῶν χρόνων·
μὲ τὴν σιγὴν τῆς ἐρημίας
ἐνοῦται ἡ ἀκτίς σου μόνον.

«Ἀπαντα»

Δημήτριος Παπαρρηγόπουλος

9. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΨΥΧΗ

Σὺ ποὺ πνέεις, σὺ ποὺ λάμπεις
στὴν ἀνατολὴ τοῦ κόσμου
καὶ μαγεύεις τὰ ὄνειρά μου,
σύ, ποὺ σέ μαντεύω ἔμπρὸς μου
στὰ γαλάζια τοῦ οὐρανοῦ μας
καὶ τῆς θάλασσάς μας πλάτη,
στοιχειωμένα μὲς στ' ἀρχαῖο
μισογκρέμιστο παλάτι,

Ἑλληρικὴ ψυχὴ,

κόσμος ὁμορφιάς κι ἀλήθειας
στὴν πνοή σου ἐγενήθη,
ὁμορφιά κι ἀλήθεια κρύβουν
ὡς κι οἱ θαυμαστοὶ σου μῦθοι.

Στῆς ζωῆς τὸ βῆμα στρώνεις
τ' ἄνθη τῆς χαρᾶς τὰ θεῖα
καὶ χαρίζεις στοὺς θεοὺς σου
τὴ δική σου ἀθανασία,

Ἑλληρικὴ ψυχὴ.

Δίνεις τήν παντοτεινή σου
 τήν νεότητα στήν "Ηβη,
 στὸν Ἀπόλλωνα τὸ φῶς σου
 καὶ στὸν Ἄρη τήν ὀρμή σου.
 Καὶ τήν αἰθερία σου αἴγλη —
 τὸ παντέλειο τοῦ τεχνίτη
 ὄνειρο — στήν οὐρανία
 ἐνσαρκώνεις Ἀφροδίτη,
 Ἑλληνικὴ ψυχὴ.

Μὲ λαχτάρω σὲ θωπεύω
 στὸ μαρμάρινό σου πλάσμα,
 πού κλεισμένη ζῆς καὶ πάλλεις
 σὰν κρουσταλλογέννητο ἄσμα.
 Καὶ σὲ ἀκούω μὲς στοῦ Ὀμήρου
 τήν ἀθάνατη ἀρμονία,
 μὲς στὸ πύρινο τὸ κλάμα
 τῆς Σαπφῶς, ὦ αἰωνία
 Ἑλληνικὴ ψυχὴ.

Ὅταν μέσα σὲ ἄγρια χρόνια
 ψηλαφοῦσε ἡ ἀνθρωπότης
 κι ἰδρώνει ἀπὸ ἀγωνία
 τὸ θρασὺ τὸ μέτωπό της,
 σὲ καὶ πάλιν ἐκαλοῦσε
 μὲς στὰ βάρβαρα της σκότη,
 σέ, τὴν βρύση τῆς σοφίας,
 σέ, τὸν νοῦν τὸν φωτοδότη,
 Ἑλληνικὴ ψυχὴ.

Καὶ φιλάνθρωπη κατέβης
 ἀπ' τὸ ὀλύμπιό σου δῶμα,
 τοῦ Χριστοῦ γιὰ νὰ φιλήσης
 τὸ θεόπνευστο τὸ στόμα.
 Κι ἀπὸ κεῖ μὲ νέαν ὄψη
 κι ἀπὸ κεῖ μὲ λάμψη νέα

νὰ χυθῆς στὴν οἰκουμένη
ὅσο ἀγία, τόσο ὠραία,
Ἑλληνικὴ ψυχὴ.

Ἔσπειρες στῆς γῆς τὰ ἔθνη
τὰ θαυματουργὰ σου δῶρα,
ἔγινες ψυχὴ τοῦ κόσμου.
Κι ἦλθε μέρα κι ἦλθεν ὦρα,
ἄχ, πού πέτάξες κι ἀφήκες
τὴν πατρίδα σου τὴν πρώτη.
Κι ἐνῶ φώτιζες τὰ ξένα,
τὴν ἐσκέπαζαν τὰ σκότη,
Ἑλληνικὴ ψυχὴ.

Ἐφυγες, ἀλλ' ἔχει μείνει
ὁ ζωοποιός σου σπόρος
καὶ στὰ βάθη ἀνατριχιάζει,
γιὰ ν' ἀνθίσῃ νικηφόρος.
Ἐφυγες. Μ' ἂν τ' ἄρωμά σου
τὸ σκορπᾷς στὴν οἰκουμένη,
ὅμως ἡ βαθιά σου ρίζα
ἐδῶ βόσκει ἀντρειωμένη,
Ἑλληνικὴ ψυχὴ.

Κι ὅλη ἡ ὁμορφιά σου ἐχύθη
μέσ στοῦ γένους τὸ τραγούδι,
τῶν αἰώνων μας τῶν στείρων
ὀλοπάρθενο λουλούδι.
Κι ὅλη ἐκεῖν' ἡ περηφάνια
κι ἡ παλιά σου δόξα πάλι
μέσ στῆς λευτεριάς ἐφάνη
τ' ἀστραπόβολα τὰ κάλλη,
Ἑλληνικὴ ψυχὴ.

«Ποιήματα παλαιὰ καὶ νέα»

Ἄριστομένης Προβελέγγιου

10. ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ

Κι ἔγειρ' Ἐκείνος τὸ ἄχραντο κεφάλι καὶ ξεψύχησε
 στὸ μαῦρο τὸ κορμί μου ἅπάνου·
 ἄστρα γινηῖκαν τὰ καρφιὰ τοῦ μαρτυρίου Του, ἄστραφα
 κι ἀπὸ τὰ χιόνια πιὸ λευκὸς τὰ αἰώνια τοῦ Λιβάνου.

Οἱ καταφρονημένοι μ' ἀγκαλιάσανε,
 καὶ σὰ βουνὰ καὶ σὰ Θαβὼρ ὑψώθηκαν ἐμπρὸς μου·
 οἱ δυνατοὶ τοῦ κόσμου μὲ κατάρρεξαν·
 γονάτισα στὸν ἴσκιο μου τοὺς δυνατοὺς τοῦ κόσμου.

Τὸν κόσμο ἂν ἐμαρμάρωσα, τὸν κόσμο τὸν ἀνάστησα,
 στὰ πόδια μου ἄγγελοι οἱ Καιροί, γύρω μου σκλάβες οἱ ὼρες,
 δείχνω μιὰ μυστικὴ Χαναὰν στὰ γαλανὰ ὑπερκόσμια·
 μὰ ἐδῶ πατρίδες πάναγνες εἴσαστ' ἐσεῖς, τρεῖς χῶρες!

Ὡ πρώτη ἐσύ, Ἱερουσαλήμ! τοῦ βασιλιᾶ προφήτη σου
 μικρὴ εἶν' ἡ ἄρπα, γιὰ νὰ εἰπῆ τὴ νέα μεγαλοσύνη·
 τοῦ Σολομώντα σου ὁ ναὸς μὲ ἀντίκρισε καὶ ράγισε·
 καινούρια δόξα ντύθηκαν τῆς Ἰουδαίας οἱ κρίνοι.

Κι ὕστερα ὑψώθηκα σ' ἐσένα, ὦ Πόλη, ἐφτάλοφο ὄραμα
 κι ἔγινε φῶς τῶν οὐρανῶν, τὸ θάμα τοῦ Ἰορδάνη,
 τοὺς Κωνσταντίνους φώτισα καὶ τοὺς Ἡράκλειους δόξασα,
 καὶ τρικυμίες δὲν ἔσβησαν ἐμέ, μηδὲ σουλτάνοι.

Κι ὕστερα ἐγὼ ταξιδευτὴς ἦρθα σ' ἐσένα, ἀσύγκριτη
 Ἀθήνα, τῶν ὡραίων πηγῆ, τῶν ἐθνικῶν κορόνα,
 τὸν ἄγνωστο ἔφερα Θεὸ καὶ ἀπόκοτος, ἀψήφησα
 τὴν πολεμόχαρη Παλλάδα μὲς στὸν Παρθενώνα.

Καὶ γνώρισα τοὺς ἱλαροὺς θεοὺς καὶ στεφανώθηκα
 τὴν ἀγριλιὰ τῆς Ἀττικῆς, τὴ δάφνη ἀπ' τὴν Ἑλλάδα,
 καὶ, ὦ λόγος πρωτογρῆκτος! τοῦ Γολγοθᾶ τὸ σύγνεφο
 ἦῤῥε τὴν ἄσπρη ὀμηρικὴ τοῦ Ὀλύμπου λαμπεράδα.

Τὰ εἶδωλα τ' ἀφρόντιστα καὶ τὰ πασίχαρα ἔφυγαν,
 ἀλλ' οὔτε πιά μεθάει τῇ γῆ τὸ ἀσκητικὸ μεθύσι,
 ἄς λάμψη ἡ μυστικὴ χαρὰ στὰ γαλανὰ ὑπερκόσμια·
 εἶν' ἐδῶ κάτου μιὰ ζωὴ καὶ εἶν' ἄξια γιὰ νὰ ζήση.

Μὲ τὰ κλαδιὰ τῆς φοινικιάς νέα ὡσανὰ λαχτάρια
 σ' ἔσένα, ὦ Γῆ πανάγια καὶ ὦ πρώτη μου πατρίδα·
 σ' ἔσέ γυρνῶ, Ἱερουσαλήμ, κι ἓνα τραγοῦδι φέρνω σου·
 εἶναι πλασμένο ἀπὸ ψυχὴ καὶ ἀπὸ φωνὴ ἑλληνίδα!

«Ἀσάλευτη ζωὴ»

Κωστής Παλαμῆς

11. ΚΥΠΡΟΣ

Καλῶς μᾶς ἦρθατε, παιδιὰ! Στὴν Κύπρο τὴν ἀέρινη,
 στὴ μακαρία τῇ γῆ,
 στάζει τὸ μέλι διαλεχτὸ σὰν πρῶτα; Ἀκόμα γίνεται
 τ' ὀλόγλυκο κρασί;

Ἢ χαρουπιὰ ἢ ὀλόχλωρη λέει τὰ παλιὰ καὶ τ' ἄξια
 τῆς ἀργυρῆς ἐλιᾶς;
 Καὶ τ' ἀηδονάκι τραγουδεῖ στὴν εὐωδιὰ τοῦ λάδανου
 τὰ πάθη τῆς καρδιάς;

Κι οἱ ἀκρογιαλιὲς λαχταριστές, τ' ἀραξοβόλια ὀλόβαθα
 καὶ τ' ἀκροτόπια ὀρθά,
 τὸ καρτεροῦνε τῆς θεᾶς τὸ ὑπέρκαλο ξαγνάντεμα
 καὶ δεύτερη φορά;

Καλῶς μᾶς ἦρθατε, παιδιὰ! Στὴν Κύπρο τὴν πολύχαλκη,
 στὴν καρποφόρα γῆ,
 ἀκόμα ἢ μοίρα τῆς ὀργῆς, ἢ μοίρα ὅλων τῶν ὁμορφῶν
 ξεσπάει καὶ καταλεῖ;

Καλῶς μᾶς ἦρθατε, παιδιὰ! καὶ φέρτε, κελαηδήστε μας
 τὸ εὐγενικὸ νησί.

Μές στή βαθιά της άγκαλιά μητέρα ή "Άσπρη θάλασσα
νά κρύψη έσέ ζητεί.

Τοῦ κάκου· στεριές, πέλαγα, λαοί τριγύρω σου, ήμεροι
καί βάρβαροι λαοί,
σ' εἶδανε, σ' ὀρεχτήκανε, καί κατά σέ χυθήκανε
καί 'Ασία καί 'Αφρική.

Ρωμαίους καί 'Σαρακηνοῦς, Τούρκους καί Φράγκους γνώρισες.
'Ω Ροδαφνούσα έσύ,
ἀπό τή Δύση ὁ βασιλιάς κι ὁ ρήγας σ' έρωτεύτηκαν
ἀπ' τήν 'Ανατολή.

Κι ἀπ' τόν καιρό πού σέ ήβρανε θαλασσομάχοι Φοίνικες,
ὡς τώρα, πού σοφά
πατάει σ' έσένα ὁ Βρεταννός, πολλοῦς ἀφέντες ἄλλαξες,
δέν ἄλλαξες καρδιά.

Κι εἶναι ή καρδιά σου έσέ πιστή καί δένεις μέ γητέματα
καί πῆραν ἀπό σέ
μιὰ ρίζα τὰ διαβατικά, καί μοίρανε τ' ἄλλότρια
δική σου χάρη, ὦ, ναι !

Καί τήν 'Αστάρτη ξέγραψεν ή θεία Ποθοκρατόρισα,
πού γέννησαν οἱ ἀφροί,
κι ἀπό τῆς Τύρου τὸ Μεγκάρθ καί μέ τὰ σπλάχνα σου ἔπλασες
τὸν 'Ελληνα 'Ηρακλῆ.

Κι ἀφοῦ πετάξανε οἱ θεοί καί τῆς Παφίας ἀπίομεινε
συντρίμματα ὁ βωμός,
ή Ροδαφνούσα σου ἔφτασε καί γίνηκε τραγούδι σου
καί σ' ἄναψε, καημός.

Καί τοῦ 'Ηρακλῆ τὸ ρόπαλο τὸ πῆρε καί κυνήγησε
τὸν ξένο, ἐκδικητής,
κι έσέ λημέρι του ἔκαμε τὸ κάλεσμα προσμένοντας
τὸ μέγα, ὁ Διγενής.

Ἐσὺ κρυφοζωντάνεπες, ὠραῖο νησί, καὶ φύλαξες,
 ἔσὺ τὰ προσκυνᾶς,
 τῆς Ρωμιουσύννης τὰ εἶδωλα· τῆς ὁμορφιάς τὸ εἶδωλο
 καὶ τῆς παλικαριάς.

Καλῶς μᾶς ἤρθατε, παιδιά! Στὴν Κύπρο τὴν ἀέρινη,
 στὴ μακαρία γῆ,
 στὸ ὠραῖο πολύπαθο κορμὶ ἢ ἀγνή ψυχὴ δὲν ἔσβησε.
 Καὶ ζῆ, καὶ ζῆ, καὶ ζῆ !

«Ἡ Πολιτεία καὶ ἡ Μοναξιά»

Κωστῆς Παλαμᾶς

12. ὝΜΝΟΣ ΤΩΝ ΑἰΩΝΩΝ

Μητέρα μας πολύπαθη, ὦ ἀθάνατη,
 δὲν εἶναι μόνο σου στολίδι οἱ Παρθενῶνες·
 τοῦ συντριμμοῦ σου τὰ σπαθιά σ' τὰ κάμανε
 φυλαχτὰ καὶ στεφάνια σου οἱ αἰῶνες.

Καὶ οἱ πέτρες ποὺ τὶς ἔστησε στὸ χῶμα σου
 τὸ νικηφόρο χέρι τοῦ Ρωμαίου,
 καὶ ἡ σταυροθόλωτη ἐκκλησιά ἀπὸ τὸ Βυζάντιο,
 στὸν τόπο τοῦ πολύστυλου ναοῦ τοῦ ἀρχαίου,

καὶ αὐτὸ τὸ κάστρο ποὺ μουγκρίζει μέσα του
 τῆς Βενετιάς ἀκόμη τὸ λιοντάρι,
 καὶ ὁ μιναρὲς ποὺ στέκει τῆς ὀλόμαυρης
 καὶ τῆς πικρότατης σκλαβιάς ἀπομεινάρι,

καὶ τοῦ Σλάβου τὸ διάβα ἀντιλαλούμενο
 στ' ὄνομα ποὺ μᾶς ἔρχεται στὸ στόμα,
 —μὲ τὸ γάλα τῆς μάνας ποὺ βυζάξαμε—
 σὰν ξένη ἀνθοβολιά στὸ ντόπιο χῶμα,

“Ολα ένα νύφης φόρεμα σοῦ ὑφαίνουνε,
σοῦ πρέπουνε, ὦ βασίλισσα, σὰ στέμμα,
στὴν ὁμορφάδα σου ὁμορφιά ἀπιθώσανε
κι εἶναι σὰ σπλάχνα ἀπ’ τὸ δικό σου τὸ αἶμα.

Ἔω τίμια φυλαχτά, στολίδια ἀταίριαστα,
ὦ διαβατάρικα, ἀπὸ σᾶς πλάθεται αἰώνια,
κόσμος ἀπὸ παλιὰ κοσμοσυντρίμματα,
ἢ νέα τρανὴ πατρίδα ἢ παναρμόνια!

«Ἡ Πολιτεία καὶ ἡ Μοναξιά»

Κωστῆς Παλαμᾶς

13. ΧΕΙΜΑΡΡΑ

Δὲν τοὺς βαραίνει ὁ πόλεμος, ἀλλ’ ἔγινε πνοή τους.
Σολωμὸς (Οἱ ἐλεύθεροι πολιορκημένοι).

Γράφηκε στὰ 1914, ὅταν οἱ Βορειοηπειρώτες, γιὰ ν’ ἀποφύ-
γουν τὴν ἐνσωμάτωσή τους στὸ τότε ἰδρυμένο κράτος τῆς Ἀλβα-
νίας, κήρυξαν αὐτόνομο κράτος καὶ ἄρχισαν τὸν πόλεμο κατὰ τῶν
Ἀλβανῶν.

Ἄς ἄνθισαν οἱ μυγδαλιές, κι ἄς τὴν κρυφομηνᾶτε
τὴν ἄνοιξη ἀπὸ τώρα
μὲ τὰ γλυκοχαράματα καθὼς γοργοξυπνᾶτε,
πουλάκια εἰρηνοφόρα.

Ἄς εἶναι μέσα μου ἡ καρδιά σκληρὰ σφιχτοδεμένη
ἀπὸ ἕνα ρήγα πόνο,
ποὺ ἀπάνου σὲ χαλάσματα μαστόρεψε καὶ σταίνει
τὸ μαῦρο του τὸ θρόνο.

Ἄς ἄνθισαν οἱ μυγδαλιές. Νά! ὁ οὐρανὸς θολώνει,
νά! τοῦ Φλεβάρη ἡ μπόρα
σὲ φοβερίζει ἀτίναχτη μὲ τ’ ὄψιμο τὸ χιόνι,
πλάση λευκή, ἄνθοφόρα.

Ἄς κλαίη καὶ μέσα μου ἡ καρδιά. Κι ἀπὸ τὰ κλάματά της
ἄθάνατο λουλούδι,
τῆς μοναξιάς παρηγοριά, τῆς χώρας παραστάτης,
φυτρώνει τὸ τραγούδι.

Τέλος νὰ πῆρε ὁ πόλεμος; Ἄλλος δὲν εἶναι ἀγώνας;
 Ἐλλήνων ἱεροὶ λόχοι,
 γιὰ ὕπνο βαρὺ σᾶς δέχτηκε τῆς δόξας ὁ λιμιώνας;
 Ἡ δάφνη ἀμάραντη; — Ὁχι!

Λαλούμενα ξενύχτηδων. Σωπάτε, χαροκόποι!
 — Ὡ σπαθωτὴ κιθάρα
 τυρταία, φόρεσε πύρινη, μπροστὰ στὴν κρύαν Εὐρώπη,
 κορόνα, τὴ Χειμάρρα!

Κιθάρα μου, ἀνυπόταχτη ψυχῇ, οἱ καιροὶ καὶ οἱ τόποι
 πάντα ὑποταχτικοὶ σου,
 φῶς πάρε ἀπὸ τὸν Ὀλυμπο, νύχτα ἀπὸ τὴ Ροδόπη,
 καὶ λάμπε καὶ σκορπίσου.

Στὰ χειμαρριώτικα βουνὰ ροβόλα, τὰ τουφέκια
 τ' ἄγρια συντρόφεψέ τα,
 μὲ τῆς πατρίδας τὴν ψυχὴ καὶ μὲ τ' ἀστροπελέκια
 τὴν ἅγια γῆ χαιρέτα.

Γιὰ σας χαρὰ σας, Βασιλιὰ νικητῆ, Κυβερνήτη
 μὲ τὴν τρανὴ τὴ γνώμη!
 Ουσίας βωμός! Ἐκεῖ πετῶ. Φτερὰ μὲ πᾶν πετρίτη,
 ἐμένα εἶν' ἄλλοι οἱ δρόμοι.

Στοὺς ξέγνοιαστους ἀλίμονο! Τοὺς πρέπει νὰ εἶναι δοῦλοι,
 στὸν ἄρπαγα, τρομάρα!
 Ἡ Ἑλλάδα ποῦ; Στὴν Ἥπειρο. Δόξα στὸ Κακοσοῦλι,
 νίκη σ' ἐσέ, Χειμάρρα!

Τὰ Γιάννενα ὀνειρεύονται, ἡ Κρήτη ξαποσταίνει,
 βουβὴ ἡ Θεσσαλονίκη,
 ἡ Ἀθήνα ξεφαντώνει... Ποιὸς βογγάει σὰ νὰ πεθαίνει;
 — Χειμάρρα, ὀλόρθη! Οἱ λύκοι!

«Βωμοὶ»

Κωστῆς Παλαμᾶς

14. ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΘΑΥΜΑ

Ἐδῶ μπρὸς στὸ περίστυλο τοῦ ἀρχαίου ναοῦ, μόλις φταστός
σ' ἔκσταση ὁ νοῦς — σὲ θαύματα παρόμοια ὡς τῶρα ξένος —
στὴ μετουσίωση ἢ ψυχῇ, στὸ θάλος μέσα τοῦ φωτός
ὄλ' ἡ καρδιά— ὁ εὐτυχισμένος ὕμνος μαρμαρωμένος !

Σκέψη καμιὰ ἄλλη, ἀντίφωνο πολύβοο μῆτε ρεμβασμός,
στὰ τέλια τοῦ χρυσοῦ κισσοῦ μίαν αὔρα ἀρμονισμένη,
τὸ χάλασμα ὄλο λούλουδα, ὁ καιρός, ἡ τύχη, ἕνας σεισμός,
τ' ἀνάστησε καὶ τὰ ἔδεσεν ὅπως ἡ φύση δένει !

Ἄνηφορίσματα ἱερά σὲ βάτους μέσα καὶ ἀγκαθιές,
γεμάτος τῶρα ἀπ' τὸ διπλὸ ρυθμὸ τὸ γύρω, νά με !
Τὴν ἀγωνία μου ξέχασα καὶ τὶς πληγές μου τὶς βαθιές
καὶ σὰς δοξάζω στ' ὄνειρο τὸ ζύπνιο, πού κοιμᾶμαι.

«Ἀσφόμελοι»

Μιλτιάδης Μαλακάσης

---

15. ΕΣΤΙΑΔΕΣ

Βαθιὰ ἄκραχτα μεσάνυχτα, τρισκότεινοι οὐρανοὶ
πάν' ἀπ' τὴν πολιτεία τὴν κοιμισμένη·
κι ἄξαφνα σέρνει τοῦ Κακοῦ τὸ Πνεῦμα μιὰ φωνή,
τρόμου φωνή, — κι ὄλοι πετιοῦνται ἀλαλιασμένοι.

«Ἐσβησε ἡ ἄσβηστη φωτιά !» κι ὄλοι δρομοῦν φορὰ
τυφλοὶ μέσα στὴ νύχτα νὰ προφτάσουν,
ὄχι μ' ἐλπίδα πὼς μπορεῖ νά 'ν' ψεύτρα ἢ συμφορά,
παρὰ νὰ δοῦν τὰ μάτια τους καὶ τὴ χορτάσουν.

Θαρρεῖς νεκροὶ κι ἀπάρισαν τὰ μνήματ' ἀραχνά,
σύγκαιρα ὀρθοὶ γιὰ τὴ στερνὴ τὴν κρίση,
κι ἐνῶ οἱ ἀνέγνωμοι σπαρνοῦν μὲς σὲ κακὸ βραχνά,
μὴν τύχη τρέμουνε κανεῖς καὶ τοὺς ζυπνήση.

Μ' ένα πνιχτό μονόχρωτο αναφιλητό σκυφοί
 πρὸς τῆς Ἑστίας τὸν Ναὸ τραβοῦνε,
 καὶ μπρὸς στὴν Πύλη διάπλατα τὴ χάλκινη ἀνοιχτὴ
 ἕνα τὰ μύρια γίνονται μάτια νὰ ἰδοῦνε.

Καὶ βλέπουν : μὲ τῆς γνώριμης ἀρχαίας τῶν ἀρετῆς
 τὸ σχῆμα τ' ἀνωφέλευτο ντυμένες,
 στὸν προδομένο τὸ βωμὸν ἐμπρὸς γονυπετεῖς
 τὶς Ἑστιάδες, τὶς σεμνές, μὰ κολασμένες.

Τὸ κρίμα τους ἐστάθηκε μιὰ ἄβουλη ἀναμελιὰ
 κὶ ἀραθυμιὰ – σὰν τῆς δικῆς μας νιότης!
 μὰ ἡ Ἄγρια ἢ Φωτιά, μιὰ πόσβησε, δὲν τὴν ἀνάβει πλιὰ
 ἀνθρώπινο προσάναμμα ἢ πυροδότης.

Κὶ ὅσο κὶ ἂν μὲ τὶς φοῦχτες τῶν σκορπίζουσι στὰ μαλλιά
 μὲ συντριβὴ καὶ μὲ ταπεινοσύνη,
 τοῦ κάκου! στὴ χλιὰ χόβολη καὶ μὲς στὴ στάχτη πλιὰ
 σπίθας ἰδέα οὐδ' ἔλπιση δὲν ἔχει μείνει.

Κὶ εἶναι γραμμένη τοῦ χαμοῦ ἢ Πολιτεία· ἐχτὸς
 ἂν, πρὶ ὁ καινούριος ὁ ἥλιος ἀνατεῖλη,
 κάμη τὸ θάμα τοῦ ὁ οὐρανὸς, καὶ στ' ἄωρα τῆς νυχτὸς
 μακρόθυμος τὸν κεραυνὸ τοῦ κάτω στείλη.

Κὶ ἂν εἶν' καὶ πέση ἀπάνω τους, ἄς πέση! ὅπως ζητᾶ
 τὸ δίκιο κὶ οἱ Παρθένες τὸ ζητοῦνε,
 ποὺ ἰδοῦ τις μὲ τὰ χέρια τους στὰ οὐράνια σηκωτὰ
 καὶ τὴν ψυχὴ στὰ μάτια τους τὸν προσκαλοῦνε.

.....
 Τάχα τὸ θάμα κὶ ἔγινε; - Πές μου το νὰ σ' τὸ πῶ,
 γνώμη ἄβουλη, γνώμη ἄδικη μῖς νιότης
 σὰν τὴ δικιά μας, πόσβησεν ἔτσι χωρὶς σκοπὸ
 κὶ ἀκόμα ζῆ καὶ ζένεται – μὲ τὸ σκοπὸ τῆς !

«Σκαραβαῖοι καὶ Τερρακόττες»

Ἰωάννης Γρυπάρης

16. ΜΕΓΑΛΗ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ 1942

Φέτος στη θέση του Χριστού
στο Γολγοθά οι έχθροί μας
καρφώνουνε τή Λευτεριά
και κλαίει, πονεί ή ψυχή μας.

Μά από τον τάφο της θά βγῆ
και πάλι αναστημένη!
Τήν περιμένουμε ἄγρυπνοι,
σκυφοί, γονατισμένοι.

Σωτήρης Σκίπης

14. ΒΡΑΔΥ Σ' ΕΝΑ ΧΩΡΙΟ

Γαληνεμένη, ξάστερη, γαλάζια πέρα ως πέρα,
κρουστάλλινη απ' τον ὄρθρο της ως τον ἑσπερινό.της,
κι εἶχε πλανέσει και τ' ἄχνό χρυσό φεγγάρι ή μέρα
κι ἀργοταξίδευε ἄγρυπνο κι αὐτό στον οὐρανό της.

Τώρα από κάτω απ' τὰ βουνὰ τὰ θεϊκά, πού ἰσκιῶσαν,
μαζῶξαν τὰ κοπάδια τους απ' τὰ λιβάδια οἱ στάνες,
του κάμπου τὰ μικρόπουλα σωπάσανε, θολῶσαν
τὰ στενορύμια του χωριού κι οἱ αὐλές τους με τῖς δράνες.

Πλῆθος οἱ ὀλόχαρες φωνές· κι ἐσβῆσαν λίγο - λίγο·
κάποια τζιτζίκια μοναχὰ λαλοῦν, και πρὸς τ' ἀμπέλια
κάποιες κοπέλες ξένοιαστες γυρνώντας απ' τον τρύγο
σκορπᾶνε ἀκόμα στην ἔρμια τὰ δροσερά τους γέλια.

᾽Ω! σὰν ἀρχίση γύρω μου για πάντα νὰ νυχτώνη,
δὲ θέλω τὰ ξερόφυλλα νὰ τρεμοφτερουγίζουν
στο δρόμο μου, κι ἀπάνω μου οἱ ὄρφανεμένοι κλώνοι
μ' ἕνα βραχνό παράπονο νὰ με καλονυχτίζουν.

Θέλω τὸ βράδυ, πού θὰ ῥθῆ νὰ μ' ἀγκαλιάση, νὰ ᾽ναι
εἰρηνικό σὰν τ' ἀγαθό, σὰν τ' ἅγιο ἐτοῦτο βράδυ·

πὼς πέφτ' ἡ νύχτα τὰ τρελὰ τζιτζίκια νὰ ξεχνᾶνε,
καὶ νὰ μοῦ λένε γιὰ τὸ φῶς καὶ μέσα στὸ σκοτάδι.

Θέλω οἱ θαμπές μου οἱ θύμησες στὸ βᾶθος νὰ περνοῦνε
σὰν τὶς κοπέλες τοῦ χωριοῦ κι ἐκεῖνες· νὰ ἔχω γείρει
στὴ γριὰν ἐλιά μας, νὰ γρικῶ σκυφτὸς ν' ἀχολογοῦνε
τὰ γέλια τους ἀπ' τῆς ζωῆς μακριὰ τὸ πανηγύρι...

«Σκιές»

Λάμπρος Πορφύρας

18. ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ

Δὲν ξέρω πῶς νὰ σοῦ τὸ εἰπῶ. Μὰ ὁ δρόμος, χθὲς τὸ βράδυ,
μὲς στὴ σταχτιά τὴ συνεφιὰ σὰ θέατρο εἶχε γίνει.
Μόλις φαινόταν ἡ σκηνὴ στ' ἀνάριο τὸ σκοτάδι
καὶ σὰ σκιὲς φαινότανε μακριὰ μου οἱ θεατρίνοι.

Τὰ σπίτια πέρα κι οἱ αὐλὲς καὶ τὰ κλωνάρια ἀντάμα
ἔλεγεσ κι ἦταν σκηνικὰ παλιὰ καὶ ξεβαμμένα,
κι ἐκεῖνοι ἐβγαῖναν κι ἐπαιζαν τ' ἀλλόκοτό τους δράμα,
κι ἄκουγεσ βόγγους κι ἄκουγεσ καὶ γέλια εὐτυχισμένα.

Ἐγὼ δὲν ξέρω. Ἐβγαίνανε κι ἐσμίγαν κι ἐπαγαῖναν
κι ἦτανε μιὰ παράσταση καὶ θλιβερὴ κι ὠραία.
Κι ἐβγαίνε, Θέ μου ! κι ἡ νυχτιά, καθὼς ἐπαρασταῖναν,
ἐβγαίνε, Θέ μου, κι ἔριχνε τὴ μαύρη τῆς αὐλαῖα.

«Σκιές».

Λάμπρος Πορφύρας

19. ΙΘΑΚΗ

Σὰ βγῆς στὸν πηγεμὸ γιὰ τὴν Ἰθάκη,
νὰ εὐχεσαι νὰ ἔναι μακρὺς ὁ δρόμος,
γεμάτος περιπέτειες, γεμάτος γνώσεις.

Τους Λαιστρυγόνας και τους Κύκλωπας,
 τὸν θυμωμένο Ποσειδῶνα μὴ φοβᾶσαι,
 τέτοια στὸν δρόμο σου ποτέ σου δὲν θὰ βρῆς,
 ἂν μὲν ἡ σκέψις σου ὑψηλή, ἂν ἐκλεκτή
 συγκίνησις τὸ πνεῦμα καὶ τὸ σῶμα σου ἀγγίξη.
 Τους Λαιστρυγόνας καὶ τοὺς Κύκλωπας,
 τὸν ἄγριο Ποσειδῶνα δὲν θὰ συναντήσης,
 ἂν δὲν τοὺς κουβανῆς μὲς στήν ψυχὴ σου,
 ἂν ἡ ψυχὴ σου δὲν τοὺς στήνη ἔμπρός σου.

Νὰ εὔχεσαι νὰ ἴναι μακρὺς ὁ δρόμος.
 Πολλὰ τὰ καλοκαιρινὰ πρωῒα νὰ εἶναι,
 πού μὲ τί εὐχαρίστηση, μὲ τί χαρὰ
 θὰ μπαίνης σὲ λιμένας πρωτοῖδωμένους,
 νὰ σταματήσης σ' ἔμπορεῖα φοινικικὰ
 καὶ τὲς καλὲς πραγμάτιες ν' ἀποκτήσης,
 σεντέφια καὶ κοράλλια, κεχριμπάρια κι ἔβενους·
 σὲ πόλεις αἰγυπτιακὲς πολλὲς νὰ πᾶς,
 νὰ μάθης καὶ νὰ μάθης ἀπ' τοὺς σπουδασμένους.

Πάντα στὸν νοῦ σου νὰ ἴχης τὴν Ἰθάκη.
 Τὸ φθάσιμον ἐκεῖ εἶναι ὁ προορισμός σου.
 Ἄλλὰ μὴ βιάζης τὸ ταξίδι διόλου.
 Καλύτερα χρόνια πολλὰ νὰ διαρκέση
 καὶ γέρος πιά ν' ἀράξης στὸ νησί,
 πλούσιος μὲ ὅσα κέρδιες στὸν δρόμο,
 μὴ προσδοκώντας πλούτη νὰ σὲ δώση ἡ Ἰθάκη.

Ἡ Ἰθάκη σ' ἔδωσε τ' ὄρατο ταξίδι.
 Χωρὶς αὐτὴν δὲν θὰ βγαίνεις στὸ δρόμο.
 Ἄλλα δὲν ἔχει νὰ σὲ δώση πιά.
 Κι ἂν πτωχικὴ τὴν βρῆς, ἡ Ἰθάκη δὲν σὲ γέλασε.
 Ἔτσι σοφὸς πού ἔγινες, μὲ τόση πείρα,
 ἦδη θὰ τὸ κατάλαβες οἱ Ἰθάκες τί σημαίνουν.

«Ποιήματα»

Κωνσταντῖνος Καβάφης

20. ΘΕΡΜΟΠΥΛΕΣ

Τιμή σ' ἐκείνους, όπου στήν ζώήν των
 ὄρισαν καί φυλάγουν Θερμοπύλες.
 Ποτέ ἀπό τὸ χρέος μὴ κινουῦντες·
 δίκαιοι κι ἴσιοι σ' ὄλες των τὲς πράξεις,
 ἀλλὰ μὲ λύπη κιόλας κι εὐσπλαχνία·
 γενναῖοι ὁσάκις εἶναι πλούσιοι, κι ὅταν
 εἶναι πτωχοί, πάλ' εἰς μικρὸν γενναῖοι,
 πάλι συντρέχοντες ὅσο μποροῦνε·
 πάντοτε τὴν ἀλήθειαν ὀμιλοῦντες,
 πλὴν χωρὶς μίσος γιὰ τοὺς ψευδομένους.
 Καὶ περισσότερη τιμὴ τοὺς πρέπει,
 ὅταν προβλέπουν (καὶ πολλοὶ προβλέπουν)
 πῶς ὁ Ἐφιάλτης θὰ φανῆ στὸ τέλος
 κι οἱ Μῆδοι ἐπιτέλους θὰ διαβοῦνε.

«Ποιήματα»

Κωνσταντῖνος Καβάφης

21. ΕΙΜΑΣΤΙΝ ΤΣΕΙΝΟΙ ΠΟΥ ἸΜΑΣΤΙΝ

Εἰς τὰ ἔμμετρα καὶ πεζὰ ἔργα τῶν Κυπρίων λογοτεχνῶν κατα-
 φαίνεται ἡ Ἑλληνικὴ ἔθνικὴ συνείδησις τοῦ λαοῦ τῆς Κύπρου καὶ προ-
 βάλλεται ἀκίβδηλος ἡ Ἑλληνικὴ ψυχὴ καὶ ὁ χαρακτήρ τῶν Κυπρίων.

Εἶμαστιν τσεῖνοι πού Ἰμαστιν, τεῖι ἔμεις καὶ τὰ παιδικιά μας,
 ὁ σπόρος ἔν' ὁ ἴδιος, τὸ ἴδιον χωράφιν.
 Ὅσον τεῖι ἂν πολλυνίσκουσιν τὲς πλήξεις, τὰ κακά μας,
 ἔν μᾶς λυοῦν τεῖι ἂν μάχουνται μὲ βόλιν, μὲ χρυσάφιν.
 Ἄν ἄλλασεν τὸ φυσικὸν εὐκόλα τοῦ πλασμάτου
 τεῖι ὁ Πλάστης ἔν ν' ἀντρέπετον γιὰ τοῦν' τὰ ἔρκατά του.

Π α ρ ᾶ φ ρ α σ ι ς

Ἐμεῖς, οἱ Κυπριῶτες, εἶμαστε ἐκεῖνοι παῦ εἶμαστε, κι ἔμεις καὶ τὰ παιδιά μας,

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

ὁ σπόρος εἶν' ὁ ἴδιος κι ἴδιο εἶναι τὸ χωράφι μὲ κείνο τῶν ἄλλων Ἑλλήνων.
 Κι ὅσο κι ἂν πληθαίνουνε τὶς σκοτοῦρες καὶ τὰ κακὰ μας ἄλλοι,
 δὲ μᾶς λυγίζουνε, κι ὅταν μὲ βόλι μᾶς χτυποῦν κι ὅταν μὲ τὸ χρυσάφι,
 γιατί ἂν ἄλλαζε εὐκολα ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπου,
 τότε κι ὁ Θεὸς θὰ ντρεπόταν γιὰ τὰ ἔργα του.

22. ΝΑ ᾽ΤΟΥΝ ΝΑ ΘΩΡΟΥΣΑΤΕ

Μὰ νὰ ᾽τουν νὰ θωρούσατε τὰ μέσα, τὴν καρδιά μας,
 ἔθεν νὰ μείνετε τεχαὶ σεῖς οὔλοι σας ξησιτιχεοί,
 τεχαὶ ἔθεν νὰ λαγκοδέρνετε, νὰ κλαίετε μιτὰ μας,
 πῶς εἴμασταν δὰ κάτω δὰ τεχαὶ*σεῖς τεχεὶ κάτω τεχεὶ.

Παράφρασις

Μὰ νὰ ἦταν δυνατὸ νὰ βλέπατε μέσα μας, τὴν καρδιά μας,
 θὰ μένατε ὅλοι ἐσεῖς ἐκστακτικοὶ
 καὶ θὰ σᾶς ἔπιαναν λυγμοί, θὰ κλαίγατε μαζί μας,
 πῶς ἐμεῖς εἴμαστε ἐδῶ κάτω, κι ἐσεῖς ἐκεῖ κάτω.

Δημήτριος Λιπέρης

IV. ΣΑΤΙΡΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

1. ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΛΟΓΙΟΙ

Ἐμμετρος συνέντευξις τοῦ Σουρῆ εἰς τὴν Ἐφημερίδα «Ἄστυ»
τῆς 29 Μαρτίου 1893, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκφράζει τὴν γνώμην του
διὰ τοὺς λογιούς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Δροσίτης γλαφυρότατος, μὲ πνεῦμα δροσερό,
ἀλλὰ προφέρει πάντοτε πολὺ ψευδᾶ τὸ «ρό».

Πολέμης λιγυρότατος καὶ πολυχαϊδεμένος,
ἀλλὰ πολὺ πειράζεται γιὰ κρίσεις ὁ καημένος.

Ὁ *Προβελέγγιος* λαμπρὸς στὰ δράματα κι εἰς ὅλα,
μὰ δύο γλῶσσες παίζουσε στὸ νοῦ του καραμπόλα.

Ὁ *Παλαμᾶς* βαθύτατος, μὲ ποίηση ζοφώδη,
ἀλλὰ φρενιάζει, σὰν τοῦ πῆς κακὸ γιὰ τὴ δημῶδη.

Παράσχος μέγας ποιητῆς, συνάδελφος ἐν μούσῃ,
ποῦ τὰ μαλλιά του ἔκοψε, ἀλλ' ὄχι καὶ τὸ μούσι.

Ὁ *Βλάχος* πρῶτος κριτικὸς, τὸν ἔχω καὶ κουμπάρο,
ἀλλὰ ποτέ μου δὲν μπορῶ στὸ σκάκι νὰ τὸν πάρω.

Ὁ *Ἄντιος* θαυμάσιος, μὲ καλαμπούρια πρώτης,
ὡσὰν καὶ μένα πλούσιος, μὰ τοῦ Σταυροῦ ἵππότης.

Δαμβέρογης φίνος συγγραφεύς, κι αὐτὸς γεμάτος φῶτα,
καὶ κρητικὸς τρικουβερτος μὲ ἦτα καὶ μὲ γιώτα.

Ξερόπουλος πολὺ κομφός, μὰ χωρατὰ δὲ δέχεται,
εἰς δὲ τὸ μάους πάντοτε ἀπ' ὅλους κατατρέχεται.

Πολὺ τιμᾶται παρ' ἐμοῦ καὶ ὁ *Παπαδιαμάντης*,
ποῦ εἶναι πάντ' ἄ κάτρ ἐπέγγλ καὶ φαίνεται γαλάντης.

Ὁ *Καλοσγοῦρος* κριτικὸς, ἀλλ' ὅμως δὲν τὸν ξέρω,
γι' αὐτὰ ποῦ δὲν ἐδιάβασα ἐκ μέσης τὴν συγχαίρω.

Γεώργιος Σουρῆς

2. ΤΙ ΚΟΣΜΟΣ

Θεέ μου, τί κόσμος !... πολλάκις τὸ εἶπα...
 μοῦ πίνει τὸ αἷμα κι ὁ ψύλλος κι ἡ σκνίπα·
 καὶ ὅμως δὲν ἔχω ποτέ μου τὸ θάρρος
 νὰ ρίψω μακράν μου τοῦ βίου τὸ βάρος.

Τὸ εἶπα... ἢ πληξίς τὴν πληξίν μοῦ φέρει...
 Δὲν θέλω θυέλλας, ἀνοίξεις, χειμῶνας...
 Σὰν ἔλθουν οἱ πάγοι, ζητῶ καλοκαίρι·
 σὰν ἔλθῃ καὶ τοῦτο, ζητῶ τοὺς χειμῶνας.

Στὸ χάος τὸ πρῶτον τὸ σύμπαν ἄς πέσῃ
 κι ἔν' ἄλλο ἄς γίνῃ, καθὼς μοῦ ἄρέσει.
 Ἄλλ' ὅμως συστρέφω κι αὐτὸ ἀνωκάτω
 καὶ δεῦτερον, τρίτον καὶ τέταρτον πλάττω.

Ὅποταν δὲ κόσμους συνθέσω πολλοὺς
 γιὰ μένα τελείους, γιὰ μένα καλοὺς,
 κι ἐκεῖνοι μὲ πλήττουν κι αὐτοὺς ἀνατρέπω
 καὶ φθάνω καὶ πάλιν εἰς τοῦτον ποῦ βλέπω.

Γεώργιος Σουρῆς

8. Η ΖΩΓΡΑΦΙΑ ΜΟΥ

Μποὶ δυὸ πῆχες,
 κόψη κακὴ,
 γένια μὲ τρίχες
 ἐδῶ κι ἐκεῖ.

Κούτελο θεῖο,
 λίγο πλατύ,
 τρανὸ σημεῖο
 τοῦ ποιητῆ.

Δυὸ μάτια μαῦρα
 χωρὶς κακία
 γεμάτα λαύρα
 μὰ καὶ βλακεία.

Μακρὺ ρουθούνι
 πολὺ σχιστό,
 κι ἓνα πηγούνι
 σὰν τὸ Χριστό.

Πηγάδι στόμα,
 μαλλιὰ χυτά...
 γεμίζεις στρῶμα
 μόνο μ' αὐτά.

Μούρη ἀγρία
 καὶ ζαρωμένη,
 χλωμὴ καὶ κρύα
 σὰν πεθαμένη.

Κανένα χρώμα
δέν τῆς ταιριάζει
καὶ τώρ' ἀκόμα
βαφές ἀλλάζει.

Δόντια φαφούτη
ὄλο σχισμάδες,
ῦφος τσιφούτη
γιὰ μαστραπάδες.

Γεώργιος Σουρῆς

4. ΕΙΣ ΤΑ ΘΕΜΕΛΙΑ ΤΟΥ ΦΡΕΝΟΚΟΜΕΙΟΥ

Ὁ ἐκ Χίου πλούσιος ἔμπορος Τζωρτζῆς Δρομοκαίτης, ἀποθανὼν τὸ 1880, διέθεσε τὴν μεγάλην περιουσίαν του διὰ φιλανθρωπικούς σκοπούς. Διὰ τοῦ κληροδοτήματος τούτου ἰδρύθη καὶ τὸ Δημόσιον Ψυχιατρεῖον «Δρομοκαίτειον».

᾽Ω, ἑορτὴ τῶν ἑορτῶν!... ᾽Ω, εὐτυχὴς ἡμέρα!
᾽Ω τώρα πρέπει ὁ καθεὶς τοῦ Ἄστεως πολίτης
νὰ βάλῃ στὸ μπαλκόνι του μιὰ κόκκινη παντιέρα
μὲ μιὰ χρυσὴ ἐπιγραφή «Ζωρζῆς Δρομοκαίτης».
Ναί! τώρα πρέπει στολισμὸς μὲ δάφνες καὶ μυρσίνες,
ναί! τώρα πρέπει κανονιές, φανάρια καὶ ρετσίνες!

Φρενοκομεῖον κτίζεται καὶ στὴν σοφὴν Ἑλλάδα!
Ἄ! ὁ Θεὸς ἐφώτισε τὸν Χιώτη τὸν Ζωρζῆ,
καὶ τώρα μέσα στοῦ Δαφνιοῦ τὴν τόση πρασινάδα
θὰ βρισκόμε παρηγοριὰ κι ἡ μνήμη του θὰ ζῆ.
᾽Ω μέγα εὐεργέτημα τῶν εὐεργετημάτων!
᾽Ω! μόνον οἰκοδόμημα τῶν οἰκοδομημάτων!

Θέλει λαμπρὸν Μουσώλειον αὐτὸς ὁ κληροδότης,
παιᾶνας κι ἀποθέωσιν εἰς τρίτους οὐρανοὺς!...
Εὐρέθη μὲς στοὺς Χιώτηδες μὲ γνώση κι ἕνας Χιώτης
κι ἐσκέφη ὁ μέγας του καὶ πρακτικὸς του νοῦς
πὼς μέσα στὴν Ἑλλάδα μας, ποὺ πλημμυροῦν τὰ φῶτα,
φρενοκομεῖον ἔπρεπε νὰ γίνῃ πρῶτα πρῶτα.

Γεώργιος Σουρῆς

V. ΕΜΜΕΤΡΑ ΔΡΑΜΑΤΑ

Φ Α Υ Σ Τ Α

Ἰ π ὀ θ ε σ ι ς : Ἡ Φαύστα, δευτέρα σύζυγος τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, παρασυρομένη ἀπὸ τὸ μητρικὸν φίλτρον, μισεῖ τὸν πρόγονόν της Κρίσπον, διότι θὰ εἶναι αὐτὸς ὁ διάδοχος τοῦ θρόνου καὶ ὄχι οἱ ἰδικοὶ της υἱοί. Τὸ μῖσός της τὴν παρασύρει εἰς τὸ σημεῖον νὰ διαβάλη τὸν Κρίσπον εἰς τὸν πατέρα του, ὅτι δῆθεν συνωμοτεῖ ἐναντίον του. Ὁ αὐτοκράτωρ πιστεῖει τὰς διαβολὰς τῆς συζύγου του καὶ φυλακίζει τὸν υἱόν του, τοῦ ὁποίου διατάσσει ἀργότερον τὴν θανάτωσιν. Ἡ Φαύστα εἰς τὸ τέλος μετανοεῖ, ἀλλὰ, καθ' ἣν στιγμὴν ἐκμυστηρεῖται τὸ ἀμάρτημά της εἰς τὸν αὐτοκράτορα, μανθάνει τὴν τρομερὰν εἰδησίην τοῦ ἀδίκου θανάτου τοῦ Κρίσπου. Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος, ὅταν πείθεται, ὅτι ὑπεύθυνος τῆς καταδίκης τοῦ Κρίσπου εἶναι ἡ Φαύστα, διατάσσει τὴν θανάτωσίν της εἰς τὸ λουτρόν, τὴν ὁποίαν διαφεύγει ἐκεῖνη, ἀλλὰ συναισθανομένη τὸ ἔγκλημά της αὐτοκτονεῖ.

Τὸ ἔργον τοῦτο, ὅταν ἀνεβιβάσθη κατὰ πρῶτον ἐπὶ σκηνῆς εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐγκώρισε πρωτοφανῆ ἐπιτυχίαν, παιζόμενον συγχρόνως ὑπὸ δύο θιάσων.

ΠΡΑΞΙΣ Ε΄, ΣΚΗΝΗ Ε΄

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ (μόνος)

(ὑπάγει εἰς τὸ ἄκρον τῆς σκηνῆς καὶ ἀνοίγων τὴν θυρίδα, βλέπει ἐκτὸς τοῦ παλατίου)

Ἄκομη σκότος ἔξω, καὶ ἄκομη νύξ!

(κλείει τὴν θυρίδα καὶ ἐπιστρέφει)

ᾠ, πότε ἡ κατηραμένη νύξ αὐτὴ
θὰ τελειώσῃ ; Ὅλος ἀναπαύεται
ὁ κόσμος, Ἔπνε, νῦν εἰς τὰς ἀγκάλας σου
καὶ ἓνα μόνον ᾧμοσας νὰ μὴ δεχθῆς
μηδὲ στιγμὴν κἄν, Ἔπνε, εἰς τοὺς κόλπους σου.
τὸν κύριον τοῦ κόσμου τούτου. Καὶ ἰδοὺ

ὁ κοσμοκράτωρ οὗτος ὁ πανίσχυρος,
ὡς σὺ τὴν ὄψιν ἀπ' αὐτοῦ ἀπέστρεψας,
καθὼς ὁ Κάϊν τρέμων. μόλις δύναται
νὰ σύρ' εἰς τὸ παλάτιόν του ὑπαρξιν,
ἦν θ' ἀπηρνεῖτο φρίττων καὶ ὁ ἔσχατος
τοῦ κράτους του ἐπαίτης! Φλόξ ἀθάνατε,
σὺ τῆς ψυχῆς μου, σβέσου! μὲ κατέκαυσες.
Τοῦ συνειδότος ὄμμα σὺ ἀνύστακτον,
κοιμήσου· κι ἡ φωνή του ἡ ἀνηλεής,
ἡ τύπτουσα τὸ οὖς μου, ὡς μὲ δράκοντος
οὐρανὸν τὰς λέξεις: παιδοκτόνε, τύραννε·
σιώπα, παῦσε!

(πρὸς τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἀσκληπιοῦ)

Οἶμοι! ποῦ, Ἀσκληπιέ,
τὸ ὄπιον ὑπάρχει, τὸ δυνάμενον
τὸν πυρετὸν νὰ κατευνάσῃ τῆς ψυχῆς,
ν' ἀποκοιμίσῃ τὰς αἰσθήσεις καὶ τὸν νοῦν;
Δὲν ἔχεις νὰ μοὶ δώσης, θεῖε ἰατρέ,
ποτὸν τῆς λήθης, σπύγγον λήθης, ἱκανὸν
νὰ ἐξαλείψῃ ἐκ τῆς μνήμης μου, καθὼς
ἐκ πίνακος, τὰ γράμματα τὰ φλέγοντα,
τὰ πράγματα τὰ ζῶντα, τὰ ἀλησιμόνητα,
τὰ ὑπαρξιν ἀθάνατον λαβόντα, φεῦ!
δὲν ἔχεις, ὄχι· διὰ τοῦτο σιωπᾶς.

(Ἡ Ἑλένη προσέρχεται μόνη ἐκ τοῦ ἀφανοῦς, κρατοῦσα τὴν λυχνίαν, ἦν καὶ καταθέτει ἐπὶ τραπέζης ἢ σηκοῦ, ἐξ οὗ καὶ φωτίζεται ἡ σκηνή).

ΣΚΗΝΗ ΣΤ'

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ᾤω μῆτέρ μου!

(ὄρμαξ νὰ ριφθῇ εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς Ἑλένης, ἀλλ' ἡ ἀκίνητος ἀπάθεια ταύτης τὸν ἀναχαϊτίζει).

Ἄλλ' ὄχι! εἶμαι ἐναγής!

κι εὐλόγως κλείεις πρὸς με τὰς ἀγκάλας σου
 καὶ κάτω νεύεις, μήτερ, ἀποστρέφουσα
 τὸ τεθλιμμένον ὄμμ' ἀπὸ τοῦ τάλανος
 υἱοῦ σου τούτου. Εἶμαι, ναί, εἶμ' ἐναγής
 καὶ θὰ μιάνω μὲ τὰς αἵματοσταγεῖς
 καὶ παιδοκτόνους χεῖρας τὰς ἀγίας σου
 ἀγκάλας· ναί, τὸ βλέπω, κι ἔχεις δίκαιον.
 Ἄλλ' ἄν, ὦ μήτερ, ἤξευρες τοῦ δυστυχοῦς
 τὴν βάσανον υἱοῦ σου, θὰ ἐκάμπτεσο
 καὶ πάντως θὰ μ' ἠλέεις. Μήτηρ, μ' ἔπνιξε
 τὸ αἶμα τοῦ υἱοῦ μου ! Μὲ τὰς σπείρας του
 ὡς ὄφρις ἐτυλίχθ' εἰς τὸν λαιμὸν ἐδῶ,
 τὴν νύκτα ὄλην ὡς ἀγχόνη σιδηρᾶ
 μὲ περισφίγγει καὶ δὲν ἔχω ἄνθρωπον
 νὰ μὲ λυτρώσῃ. Μήτηρ, μοῦ κατέκαυσε
 τὸ ἔγκλημα τὰ σπλάγχνα, ὅλος φλέγομαι
 ἐντὸς καμίνου καὶ δὲν μ' ἔμεινε κανεὶς
 νὰ μὲ ἀνακουφίση ἱκανὸς ἐκ τοῦ
 φλογομοῦ μὲ μίαν λέξιν του παρήγορον,
 μ' ἐν βλέμμα συμπαθές του, ὦ ! κανεὶς, εἰς οὐ
 ριφθεὶς τὸν κόλπον ὁ ταλαίπωρος ἐγὼ
 νὰ δυνηθῶ νὰ κλαύσω κι εἰς τὰ δάκρυα
 ἀναψυχὴν νὰ εὔρω τῆς βασάνου μου.
 Σὺ μόνη, μήτερ, μ' ἔμεινες, καὶ μία εἰς
 τὰς μητρικὰς ἀγκάλας σου περίπτυξις
 θὰ μ' ἀνεζωογόνει, ἀναψύχουσα
 ὡς δρόσος Ἄερμών ἢ καταβαίνουσα
 ἐπὶ τὰ ὄρη τῆς Σιών· ἀλλ' οἴμοι ! πῶς,
 πῶς νὰ τολμήσω νὰ σ' ἐγγίσω ἐναγής ;

Ε Λ Ε Ν Η

(προδῆλως καμφθεῖσα καὶ ὀρέγουσα τὰς χεῖρας πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον)

Υἱέ μου Κωνσταντῖνε !

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Μῆτερ, μῆτέρ μου !

(ρίπτεται εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς)

ΕΛΕΝΗ

Φεῦ ! Θανασίμως ἔτρωσε τὸ στῆθός μου
τοῦ ἐγγονοῦ μου ὁ ἀκατανόητος,
υἱέ μου, φόνος. Ἔκλαυσα κι ἐθρήνησα
καὶ κλαίω ἔτι καὶ θρηνηῶ πικρῶς. Κι ἐμοῦ
τὰ βλέφαρα νὰ κλείσῃ δὲν ἠθέλησεν
ὁ ὕπνος ἔτι καὶ ὡς φάσμα φέρομαι
τῆδε κακεῖσε τηκομέν' εἰς δάκρυα.
Ἄλλὰ πῶς ἠδυνάμην, ταύτην βλέπουσα
τὴν θλιψίν σου τὴν ἄφατον καὶ συντριβήν,
ἀναίσθητος νὰ μείνω ;

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Καὶ τὸν ἄθλιον,

ὦ μῆτερ, δὲν μὲ κατηράσθης ;

ΕΛΕΝΗ

Τῆς μητρὸς

καὶ ἂν καταδικάζῃ αὐστηρῶς ὁ νοῦς
κι αἰμάσσει ἢ καρδία, εὐκολα αὐτὴ
δὲν καταρᾶται ὅ,τι ἐγκυμόνησεν.
Σεῖς μόν' οἱ ἄνδρες φρένα τρέφετε ὠμῆν,
ἐτοίμην πρὸς κατάκρισιν καὶ πάντολμον
πρὸς τιμωρίαν, ὡς θεοὶ πανίδμονες !

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Ναί ! ὡς θεοί, οἱ δεῖλαιοι καὶ ἄφρονες !

ΕΛΕΝΗ

Δὲν ὀνομάζει σᾶς τοὺς αὐτοκράτορας
θεοὺς καὶ θεῖους ἢ μεγάλη Βαβυλῶν,
των ἐθνικῶν ἢ Ρώμη; Τὸ ἐπίστευσε
καὶ σύ, υἱέ μου;

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Τῆς μωρίας ἄπαγε!

ΕΛΕΝΗ

Δὲν ἔχεις, ναί, τὴν πίστιν ταύτην τὴν μωρὰν
τῶν ἐθνικῶν· ἄλλ' ἔχεις τὴν ἀληθινήν;
Μία ὑπάρχει πίστις ἀληθής, ἡ εἰς
τὸν λυτρωτὴν τοῦ κόσμου Ἰησοῦν Χριστόν.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Ἦν καὶ πιστεύω, μῆτερ.

ΕΛΕΝΗ

Ἦχι, τέκνον μου,
ὄχι τελείαν, πλήρη καὶ ἀκλόνητον!
Ἐὰν τοιαύτην εἶχες πίστιν, τώρα δὲν
θα ἐθρηνοῦμεν φρίττοντες τὸ ἔργον σου,
διότ' ἡ θεία Χάρις τὴν καρδίαν σου
πληροῦσα θὰ σ' ἀπέτρεπεν, ἢ ἔρημον
αὐτῆς εὐρών σε δαίμων ἂν ἐξέμεινεν
ἀλάστωρ, τρέμων δὲν θὰ ἤρχεσο ζητῶν,
ὡς πρὸ ὀλίγου σ' εἶδα καὶ σὲ ἤκουσα,
τὴν θείαν Χάριν παρ' ἐνὸς Ἀσκληπιοῦ!

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Τὴν θείαν Χάριν; Ἦχι, μῆτερ, φάρμακον
παρ' ἰατροῦ. Τὴν θείαν Χάριν, τίς; ἐγώ;
καὶ παρὰ τίνος; Δὲν ὑπάρχει δι' ἐμέ,
φεῦ! θεία Χάρις πλέον.

ΕΛΕΝΗ

Εἶν' ἀκένωτος
ἡ Χάρις τοῦ Ὑψίστου καὶ τὸ ἔλεος
εἰς τοὺς μετανοοῦντας. Μετανόησον!

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Κι ὑπῆρξεν ἐν τῷ κόσμῳ ποτὲ ἄνθρωπος,
ὄν πικροτέρα ἔθραυσε μετάνοια
τῆς τοῦ υἱοῦ σου ταύτης, μήτηρ ;

Ε Λ Ε Ν Η

Τότε τί

κωλύει νὰ προσέλθης πρὸς τὸ βάπτισμα
καὶ ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ ἀπολουόμενος
τὸν ρύπον πάσης ἁμαρτίας, τέλειος
χριστιανὸς νὰ γίνης, Κωνσταντίνέ μου ;

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

᾽Ω ! πόσον ἀπατᾶσαι, μήτér μου καλή,
ἐὰν πιστεῦης ὅτι τοῦ βαπτίσματος
τὸ ὕδωρ θὰ καθάρῃ τὸν ταλαίπῳρον
υἱόν σου ! Οὐδ' ὁ Ἰορδάνης ποταμὸς
νὰ καθάρῃσι δύναται τὰς χεῖράς μου
τὰς παιδοκτόνους ταύτας.

Ε Λ Ε Ν Η

᾽Ολιγόπιστε!

Καὶ ἔχεις, λέγεις ἔπειτα, χριστιανοῦ
σὺ πίστιν καὶ χριστιανοῦ μετάνοιαν !
᾽Α ! ὄχι, εἶσαι ἔθνικὸς καὶ ἄπιστος.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

᾽Αλλὰ μὲ ἀδικεῖς, νομίζω, μήτér μου.
Τίς ἄλλος τόσα, ὅσα ἐγώ, ἔπραξεν
ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας τῶν χριστιανῶν ;

Ε Λ Ε Ν Η

᾽Εγὼ νὰ σ' ἀδικήσω ; καὶ τὴν δόξαν σου,
ἣν διηγοῦνται οὐρανοὶ καὶ γῆ, ἐγώ,
υἱέ μου, ν' ἀρνηθῶ ; Ποτέ μὴ γένοιτο.

Ἄν μόνος εἰς ἓν κράτος καθυπέταξας
 τὴν οἰκουμένην, τοῦτο τὸ τεράστιον
 τί εἶναι ἔργον ὡς πρὸς ὅσα ἔπραξας
 ὑπὲρ τῶν πιστευόντων εἰς Χριστόν ; Οὐδὲν
 σχεδόν. Ἄλλ' εἶμαι μήτηρ. Τί πρὸς ταύτην, ἂν
 κατηύγασας τὸν κόσμον σύμπαντα διὰ
 τῆς οὐρανιας πίστεως, τυφλὸς σχεδὸν
 αὐτὸς σὺ πρὸς τὸ φῶς τῆς τὸ ἀνέσπερον ;
 Πρὸς σύμπαντος τοῦ κόσμου καὶ πρὸ πάντων τὸν
 υἱὸν ποθεῖ τῆς Χάριτος καὶ πίστεως
 νὰ βλέπη πλήρ' ἢ μήτηρ· τότε δὲ καὶ ἡ
 χαρὰ τῆς εἰνας πλήρης. Πλὴν σ' ἐλύπησα
 καὶ δωρεάν, υἱέ μου. Ἡ φιλόνητος,
 ἡ χριστιανικῆς ἀγάπης ἔμπλεως
 καρδιά σου δὲν πταίει· πταίει ἢ μακρὰ
 εἰς τὴν ἁγίαν γῆν ἀποδημία μου,
 καθ' ἣν εὐρών σε μόνον ὁ Ἀρχέκακος,
 κατὰ μικρὸν ἐξένωσε τῆς πίστεως
 καὶ ἑορτῆν νὰ ἑορτάσῃς σ' ἔπεισεν
 ἔλθων εἰς Ρώμην, ὅπου ἴσταται ὀρθὸς
 ὁ θρόνος τοῦ ἀκόμη ὁ ἀντίχριστος !

(ὡς κατ' ἴδιαν)

Εἰς τὴν καρδίαν τοῦ πιστοῦ σοι τέκνου μου
 τοῦ πνεύματος ἢ Χάρις τοῦ ἁγίου σου,
 ὦ ! πότε θὰ κατέλθῃ πλήρης, Ὑψιστε !
 Ἐδῶ ἀκούω κρᾶζουσάν μοι ἄνωθεν
 φωνὴν μυστηριώδη, ἄ ! ἐδῶ ποτέ !

(πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον)

Τὴν Ρώμην ἄφες, τέκνον, τὴν ἀμαρτωλὴν
 καὶ φέρ' ἐκεῖ τὸν πόδα, ὅπου νήπιον
 χρυσάκτιν κατὰ πρῶτον σ' ἔχαιρέτισεν
 ὁ ἥλιος, εἰς τὴν ἀνατολήν. Τὸ φῶς
 ἐκείθεν τῶν ὀμμάτων, ὡς καὶ τῶν ψυχῶν.
 Ἐκεῖ ὁ θεῖος λόγος σὰρξ ἐγένετο.

Ἄλλ' ἂν τὴν σάρκα ἔκτεινεν ἢ ἐν σαρκί
 πατρὶς αὐτῆς, τὸν λόγον τὸν ἀθάνατον
 ἀνέλαβε καὶ ἔνθους υἰοθέτησεν
 ἢ μήτηρ καὶ τροφὸς τῶν λόγων, ἢ πατρίς,
 υἱέ μου, τῆς μητρός σου. Ἐκ τοῦ στόματος
 τῆς ἀναδόχου ταύτης καὶ θετῆς μητρὸς
 τοῦ σαρκωθέντος λόγου, ἐκ τοῦ στόματος,
 ναί, τῆς Ἑλλάδος ἤκουσεν ἐκεῖ ἡ γῆ
 καὶ ἐδιδάχθη νὰ προφέρῃ τ' ἅγια
 ὀνόματα : Χριστὸς καὶ Εὐαγγέλιον.
 Ἐκεῖ ἀπανταχόθεν τὰ ὑδρόγεια
 τοῦ κράτους σου συνέρχονται στοιχεῖα εἰς
 ἓν κέντρον, ἀπαράμιλλον εἰς χάριτας
 καὶ κάλλη, τὸ θεσπέσιον Βυζάντιον.
 Τοὺς λόφους ἄφες τοὺς ἑπτὰ τοῦ νοσηροῦ
 Τιβέριος καὶ εἰς τοῦ μαγικοῦ ἔλθε
 Βοσπόρου τὴν ἀνθόπνευστον Ἐπτάλοφον.
 Ἐκεῖ τὸν κραταιόν σου θρόνον στήσον καὶ
 τοῦ θρόνου ὑπεράνω καὶ τῆς πόλεως
 ὡς ὑψωθῆ ἔκτεινων πρὸς τὰ πέρατα
 τοῦ κόσμου τὰς ἀκτίνάς του ὁ νοητὸς
 ἥλιος οὐτός,

(ἐπιδεικνύουσα ὃν ἐξάγει ἐκ τοῦ κόλπου της Τίμιον Σταυρὸν)

Ὁ Σταυρὸς ὁ Τίμιος,
 φωτίζων, σκέπων πάντα, ἀγιάζων καὶ
 ζωοποιῶν. Τῆς θείας τότε Χάριτος
 διὰ τῆς μετανοίας καὶ τῆς πίστεως
 πλήρης καὶ σὺ καὶ διὰ τοῦ βαπτίσματος
 τὸν παλαιὸν τῆς ἁμαρτίας ἄνθρωπον
 ἀποδυθεὶς, τὸν νέον ἐν Χριστῷ ἐκεῖ
 ἐνδύθητι, τὸν φωτεινὸν καὶ ἄσπιλον.
 Ὡς δὲ διὰ τῆς Ρώμης ὁ Ρωμαῖος σὺ
 τὸν κόσμον εἰς τὸν θρόνον σου ὑπέταξας,
 ὁμοίως ὁ μητρόθεν Ἑλλην σὺ τὴν γῆν
 διὰ τῆς Ἑλληνίδος νέας Ρώμης σου

σαγήνευσον τῷ θεῷ λόγω πείσας και
 ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ σταυροῦ κατάταξον.
 Ποία ἡ δόξα, Κωνσταντίνε, τότε σοῦ
 καὶ τῆς μητρὸς σου ποία, ποία ἡ χαρά!

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Ναί ! θὰ τὸ πράξω, μήτερ, μὰ τὸν Τίμιον
 (ἀναλαμβάνων καὶ ἀνυψῶν μετὰ τῆς Ἑλένης τὸν Τίμιον Σταυρὸν)
 Σταυρὸν, τὴν μόνην μου ἐλπίδα!

«Φ α ὄ σ τ α»

Δημήτριος Βερναδάκης

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ, ΟΥΚ ΕΣΤΙΝ ΕΝ ΤΑΙΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΩΣ
ΑΠΟΛΟΓΙΣΤΟ ΔΕΙΧΝ

Α' ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΑΤΤΙΚΙΖΟΥΣΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ὅτι λέγειν Πλάτων με σὺν τοῖς πρὸς τὴν ποιητικὴν ἢ ἐπιθετικὴν
δοξασίαι, καὶ παντοδαποὶ τοῖς αἰσὶ κατὰ τὸν λόγον, μὴ πᾶσι
καὶ ἐξῆς, προσέχον τὸν τοῖον, ἀλλ' ὅταν μετὰ ἀγαθῶν ἀνδρῶν
πρόξιν ἢ ἀκούσῃ καὶ δικαιοσύνη ἀγαθῶν τε καὶ ἡρώων, καὶ ὅτι
μάλιστα παρασθῆναι τοιαύτους ἴσασ' ὅταν δι' ἐπινοήσεως ἄνδρα
ἴδωσι τῆς αἰσῆς, ταῦτα δὲ φύγειν ἐπιφοροῦσθαι τοὺς τὰ ὄρα
αὐτῶν ἦσαν ἢ τὸν Ὀδυσσεὺς κατὰ ἑαίνοι τοὺς τῶν Σιρῆνων μέλη.
Ἦ γὰρ πρὸς τοὺς φίλους τῶν λόγων συνήθεια ὁδὸς τῆς ἐστὶν ἐπὶ
τὰ πράγματα, διὰ δὲ πάσῃ φυλακῇ τὴν μολὴν παρητήριον, μὴ δια
τῆς τῶν λόγων ἡδονῆς παραδιδόμενοι, τι λαοὶ καὶ τῶν χειρόνων,
ὡσπερ οἱ τὰ δηλητήρια μετὰ τοῦ μέλιτος προσέχονται. Οὐ ταῖσιν
ἐπινοοῦσθαι τοὺς ποιητὰς, ἢ λοφθοροῦσθαι, ἢ σκόπτουσθαι,
ἢ μεθυσθαι μισοῦσθαι, σὺν ὅταν τροπικῇ πληθούσῃ καὶ ὁδῶν
ἀνεμίσει τὴν εὐδομονίαν ἀρίζωνται. Πάντων δὲ ἡκιστα περὶ θεῶν
τι διαλεγόμενοι προσέχονται, καὶ ἀλλισθ' ὅταν ὅς περὶ πολλῶν
τε αὐτῶν δικαιοσύνη, καὶ ταῦτων αὐδ' ἀμειψόμενοι. Ἀδελφοὶ γὰρ
δὴ παρ' ἑαίνοις διαστασιάζει πρὸς ἀδελφῶν καὶ γονεῶν πρὸς παῖδας,
καὶ ταῦτα αὐδὲ πρὸς τοῖς τακτοῦσθαι πολλῶν ἐστὶν ἀκέραιος.
Ταῦτα δὲ ταῦτα λέγειν καὶ περὶ συγγραφέων ἔχει, καὶ μάλιστα

ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗ

ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗ ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗ

1. ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ, ΟΠΩΣ ΑΝ ΕΞ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΩΦΕΛΟΙΝΤΟ ΛΟΓΩΝ

Ὁ Μέγας Βασίλειος γράφει τὴν ὑπὸ μορφὴν ἐπιστολῆς πραγματεῖαν ταύτην πρὸς τοὺς ἀνεψιούς του, οἱ ὅποιοι ἐσπούδαζον εἰς ἐθνικὰς φιλοσοφικὰς σχολάς, διὰ νὰ τοὺς διδάξῃ ποῖαν ἀξίαν πρέπει νὰ ἀποδίδουν εἰς τὴν ἑλληνικὴν σοφίαν. Ἡ πραγματεία ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία μέρη: Εἰς τὸ πρῶτον ὁ συγγραφεὺς ἀναπτύσσει ὅτι εἶναι χρέος ἡ γνώσις τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων· εἰς τὸ δεύτερον ἐξετάζει πῶς πρέπει νὰ διδασκώμεθα τὰ ἑλληνικὰ γράμματα· καὶ εἰς τὸ τρίτον ἐξετάζει τὰ ἀγαθὰ τῆς μελέτης καὶ τὴν φροντίδα, τὴν ὅποιαν πρέπει ἕκαστος νὰ καταβάλλῃ διὰ τὴν ψυχὴν του.

Παρατίθενται τὰ κεφάλαια 4 καὶ 5, τὰ ὅποια ἀνήκουν εἰς τὸ δεύτερον μέρος.

Ἄλλ' ὅτι μὲν οὐκ ἄχρηστον ψυχαῖς μαθήματα τὰ ἔξωθεν δὴ ταῦτα ἰκανῶς εἴρηται· ὅπως γε μὴν αὐτῶν μεθεκτέον ὑμῖν ἐξῆς ἂν εἶη λέγειν. Πρῶτον μὲν οὖν τοῖς παρὰ τῶν ποιητῶν, ἴν' ἐντεῦθεν ἄρξωμαι, ἐπεὶ παντοδαποὶ τινές εἰσι κατὰ τοὺς λόγους, μὴ πᾶσιν ἐφεξῆς προσέχειν τὸν νοῦν· ἀλλ' ὅταν μὲν τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν πράξεις ἢ λόγους ὑμῖν διεξίωσιν, ἀγαπᾶν τε καὶ ζηλοῦν καὶ ὅτι μάλιστα πειρᾶσθαι τοιοῦτους εἶναι· ὅταν δὲ ἐπὶ μοχθηροὺς ἀνδρας ἔλθωσι τῇ μιμήσει, ταῦτα δεῖ φεύγειν ἐπιφρασσομένους τὰ ὦτα οὐχ ἤττον ἢ τὸν Ὀδυσσεά φασὶν ἐκεῖνοι τὰ τῶν Σειρήνων μέλη. Ἡ γὰρ πρὸς τοὺς φαύλους τῶν λόγων συνήθεια ὁδὸς τίς ἐστὶν ἐπὶ τὰ πράγματα. Διὸ δὴ πάσῃ φυλακῇ τὴν ψυχὴν τηρητέον, μὴ διὰ τῆς τῶν λόγων ἡδονῆς παραδεξάμενοί τι λάθωμεν τῶν χειρόνων, ὥσπερ οἱ τὰ δηλητήρια μετὰ τοῦ μέλιτος προσιέμενοι. Οὐ τοίνυν ἐπαινεσόμεθα τοὺς ποιητάς, οὐ λοιδορούμενους, οὐ σκώπτοντας, ἢ μεθύοντας μιμουμένους, οὐχ ὅταν τραπέζῃ πληθούσῃ καὶ ὠδαῖς ἀναιμέναις τὴν εὐδαιμονίαν ὀρίζωνται. Πάντων δὲ ἥκιστα περὶ θεῶν τι διαλεγόμενοις προσέξομεν, καὶ μάλισθ' ὅταν ὡς περὶ πολλῶν τε αὐτῶν διεξίωσι, καὶ τούτων οὐδ' ὁμοουσύντων. Ἀδελφὸς γὰρ δὴ παρ' ἐκείνοις διαστασιάζει πρὸς ἀδελφὸν καὶ γονεὺς πρὸς παῖδας, καὶ τούτοις αὐθις πρὸς τοὺς τεκόντας πόλεμὸς ἐστὶν ἀκήρυκτος. Ταῦτά δὴ ταῦτα λέγειν καὶ περὶ συγγραφέων ἔχω, καὶ μάλισθ'

ὅταν ψυχαγωγίας ἕνεκα τῶν ἀκούοντων λογοποιῶσι. Καὶ ῥητόρων δὲ τὴν περὶ τὸ ψεύδεσθαι τέχνην οὐ μιμησόμεθα. Οὔτε γὰρ ἐν δικαστηρίοις, οὔτ' ἐν ταῖς ἄλλαις πράξεσιν ἐπιτήδειον ἡμῖν τὸ ψεῦδος τοῖς τὴν ὀρθὴν ὁδὸν καὶ ἀληθῆ προελομένοις τοῦ βίου, οἷς τὸ μὴ δικάζεσθαι νόμῳ προστεταγμένον ἐστίν. Ἄλλ' ἐκεῖνα αὐτῶν μᾶλλον ἀποδεξόμεθα, ἐν οἷς ἀρετὴν ἐπήνεσαν, ἢ πονηρίαν διέβαλον. Ὡς γὰρ τῶν ἀνθέων τοῖς μὲν λοιποῖς ἄχρι τῆς εὐωδίας ἢ τῆς χροᾶς ἐστὶν ἡ ἀπόλαυσις, ταῖς μελίτταις δ' ἄρα καὶ μέλι λαμβάνειν αὐτῶν ὑπάρχει, οὕτω δὴ κἀνταῦθα τοῖς μὴ τὸ ἡδὺ καὶ ἐπίχαρι μόνον τῶν τοιούτων λόγων διώκουσιν ἐστὶ τινα καὶ ὠφέλειαν ἀπ' αὐτῶν εἰς τὴν ψυχὴν ἀποθέσθαι. Κατὰ πᾶσαν δὴ οὖν τῶν μελιττῶν τὴν εἰκόνα τῶν λόγων ἡμῖν μεθεκτέον. Ἐκεῖναί τε γὰρ οὔτε ἅπασι τοῖς ἄνθεσι παραπλησίως ἐπέρχονται, οὔτε μὴν οἷς ἐπιπτῶσιν ὅλα φέρειν ἐπιχειροῦσιν, ἀλλ' ὅσον αὐτῶν ἐπιτήδειον πρὸς τὴν ἐργασίαν λαβοῦσαι, τὸ λοιπὸν χαίρειν ἀφήκαν· ἡμεῖς τε, ἦν σωφρονῶμεν, ὅσον οἰκεῖον ἡμῖν καὶ συγγενές τῇ ἀληθείᾳ παρ' αὐτῶν κομισάμενοι, ὑπερβησόμεθα τὸ λειπόμενον. Καὶ καθάπερ τῆς ῥοδωνιᾶς τοῦ ἄνθους δρεψάμενοι τὰς ἀκάνθας ἐκκλίνομεν, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν τοιούτων λόγων, ὅσον χρήσιμον καρπώσάμενοι, τὸ βλαβερὸν φυλαξόμεθα. Εὐθύς οὖν ἐξ ἀρχῆς ἐπισκοπεῖν ἕκαστον τῶν μαθημάτων καὶ συναρμόζειν τῷ τέλει προσῆκε, κατὰ τὴν Δωρικὴν παροιμίαν, τὸν λίθον ποτὶ τὰν σπάρτον ἄγοντας.

Καὶ ἐπειδήπερ δι' ἀρετῆς ἐπὶ τὸν βίον ἡμῖν καθεῖναι δεῖ τὸν ἕτερον, εἰς ταύτην δὲ πολλὰ μὲν ποιηταῖς, πολλὰ δὲ συγγραφεῦσι, πολλῶ δὲ ἔτι πλείω φιλοσόφοις ἀνδράσιν ὑμνηται, τοῖς τοιούτοις τῶν λόγων μάλιστα προσεκτέον. Οὐ μικρὸν γὰρ τὸ ὄφελος οἰκειότητά τινα καὶ συνήθειαν ταῖς τῶν νέων ψυχαῖς τῆς ἀρετῆς ἐγγενέσθαι· ἐπεὶπερ ἀμετάστατα πέφυκεν εἶναι τὰ τῶν τοιούτων μαθήματα, δι' ἀπαλότητα τῶν ψυχῶν εἰς βάθος ἐνσημαινόμενα. Ἡ τί ποτε ἄλλο διανοηθέντα τὸν Ἡσίοδον ὑπολάβωμεν· ταῦτι ποιῆσαι τὰ ἔπη, ἃ πάντες ᾄδουσιν, ἢ οὐχὶ προτρέποντα τοὺς νέους ἐπ' ἀρετὴν, ὅτι τραχεῖα μὲν πρῶτον καὶ δύσβατος καὶ ἰδρωτὸς συχοῦ καὶ πόνου πλήρης ἢ πρὸς ἀρετὴν φέρουσα καὶ ἀνάντης ὁδός· διόπερ οὐ παντὸς οὔτε προσβῆναι αὐτῇ διὰ τὸ ὄρθιον, οὔτε προσβάντα ῥαδίως ἐπὶ τὸ ἄκρον ἔλθειν· ἄνω δὲ γενομένῳ ὄρᾳ ὑπάρχει ὡς μὲν λεία τε καὶ καλή, ὡς δὲ ῥαδία τε καὶ εὐπορος καὶ τῆς ἐτέρας ἡδίων τῆς ἐπὶ τὴν

κακίαν ἀγούσης, ἣν ἀθρόον εἶναι λαβεῖν ἐκ τοῦ σύνεγγυς ὁ αὐτὸς οὗτος ποιητῆς ἔφησεν ; Ἐμοὶ μὲν γὰρ δοκεῖ οὐδὲν ἕτερον ἢ προτρέπων ἡμᾶς ἐπ' ἀρετὴν καὶ προκαλούμενος ἅπαντας ἀγαθοὺς εἶναι, ταῦτα διελεθῆναι. Καὶ μέντοι καὶ εἴ τις ἕτερος ἑοικότα τούτοις τὴν ἀρετὴν ὑμνησεν, ὡς εἰς ταῦτόν ἡμῖν φέροντας τοὺς λόγους ἀποδεχόμεθα.

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 31

Μέγας Βασίλειος

2. ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΠΑΣΧΑ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΡΑΔΥΤΗΤΑ

Ἀναστάσεως ἡμέρα, καὶ ἡ ἀρχὴ δεξιᾶ, καὶ λαμπρυνθῶμεν τῇ πανηγύρει, καὶ ἀλλήλους περιπτυσώμεθα· εἰπωμεν, ἀδελφοί, καὶ τοῖς μισοῦσιν ἡμᾶς, μὴ ὅτι τοῖς ἴδι' ἀγάπην τι πεποιηκόσιν ἢ πεπονθόσι· συγχωρήσωμεν πάντα τῇ ἀναστάσει· δῶμεν συγγνώμην ἀλλήλοις, ἐγὼ τε ὁ τυραννηθεὶς τὴν καλὴν τυραννίδα, τοῦτο γὰρ νῦν προστίθημι, καὶ ὑμεῖς οἱ καλῶς τυραννήσαντες, εἴ τι μοι μέμφοισθε τῆς βραδυτῆτος, ὡς τάχα γε κρείττων αὕτη καὶ τιμιωτέρα Θεῷ τῆς ἐτέρων ταχυτῆτος· ἀγαθὸν γὰρ καὶ ὑποχωρῆσαι Θεῷ τι μικρόν, ὡς Μωϋσῆς ἐκεῖνος τὸ παλαιόν, καὶ Ἰερεμίας ὕστερον, καὶ προσδραμεῖν ἐτοίμως καλοῦντι, ὡς Ἀαρών τε καὶ Ἡσαΐας, μόνον εὐσεβῶς ἀμφοτέρα, τὸ μὲν διὰ τὴν οἰκείαν ἀσθένειαν, τὸ δὲ διὰ τὴν τοῦ καλοῦντος δύναμιν.

Χθὲς συνεσταυρούμην Χριστῷ, σήμερον συνδοξάζομαι· χθὲς συνενεκρούμην, συζωοποιοῦμαι σήμερον· χθὲς συνεθαπτόμην, σήμερον συνεγείρομαι. Ἀλλὰ καρποφορήσωμεν τῷ ὑπὲρ ἡμῶν παθόντι καὶ ἀναστάντι. Χρυσὸν μὲν ἴσως οἴεσθε λέγειν ἢ ἄργυρον ἢ ὑφάσματα ἢ λίθους τῶν διαφανῶν καὶ τιμίων, γῆς ῥέουσιν ὕλην καὶ κάτω μένουσαν, ἧς αἰεὶ τὸ πλεῖον ἔχουσιν οἱ κακοὶ καὶ δοῦλοι τῶν κάτω καὶ τοῦ κοσμοκράτορος. Καρποφορήσωμεν ἡμᾶς αὐτοῦς, τὸ τιμιώτατον Θεῷ κτῆμα καὶ οἰκειότατον· ἀποδῶμεν τῇ εἰκόνι τὸ κατ' εἰκόνα, γνωρίσωμεν ἡμῶν τὸ ἀξίωμα, τιμήσωμεν τὸ ἀρχέτυπον, γινώσκωμεν τοῦ μυστηρίου τὴν δύναμιν, καὶ ὑπὲρ τίνος Χριστὸς ἀπέθανε.

Γενώμεθα ὡς Χριστός, ἐπεὶ καὶ Χριστὸς ὡς ἡμεῖς· γενώμεθα

θεοὶ δι' αὐτόν, ἐπειδὴ κάκεινος δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος. Προσέλαβε τὸ χεῖρον, ἵνα δῶ τὸ βέλτιον· ἐπτώχευσεν, ἵνα ἡμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσωμεν· δούλου μορφὴν ἔλαβεν, ἵνα τὴν ἐλευθερίαν ἡμεῖς ἀπολάβωμεν· κατῆλθεν, ἵν' ὑψωθῶμεν· ἐπειράσθη, ἵνα νικήσωμεν· ἠτιμάσθη, ἵνα δοξάσῃ· ἀπέθανεν, ἵνα σώσῃ· ἀνῆλθεν, ἵν' ἔλκύσῃ πρὸς ἑαυτὸν κάτω κειμένους ἐν τῷ τῆς ἁμαρτίας πτώματι. Πάντα διδότης, πάντα καρποφορεῖτω τῷ δόντι ἑαυτὸν λυτρὸν ὑπὲρ ἡμῶν καὶ ἀντάλλαγμα· δώσει δὲ οὐδὲν τοιοῦτον οἶον ἑαυτὸν τοῦ μυστηρίου συνιέντα, καὶ δι' ἐκείνον πάντα ὅσα ἐκείνον δι' ἡμᾶς γενόμενον.

Καρποφορεῖ μὲν ὑμῖν, ὡς ὄρατε, ποιμένα· τοῦτο γὰρ ἐλπίζει καὶ εὐχεται, καὶ παρ' ὑμῶν αἰτεῖ τῶν ὑπὸ χεῖρα ὁ ποιμὴν ὁ καλός, ὁ τιθεὶς τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων· καὶ διπλοῦν ἀνθ' ἀπλοῦ δίδωσιν ὑμῖν ἑαυτόν· καὶ ποιεῖται τὴν βακτηρίαν τοῦ γήρωσ βακτηρίαν τοῦ πνεύματος· καὶ προστίθησι τῷ ἀψύχῳ ναῶ τὸν ἔμψυχον, τῷ περικαλλεῖ, τῷ δὲ καὶ οὐρανίῳ τὸν ὀποιοῦν καὶ ἡλίκον, ἀλλ' οὖν ἑαυτῷ τιμιώτατον, καὶ αὐτὸν ἰδρῶσι πολλοῖς συντελεσθέντα, καὶ πόνοις, εἴη δὲ εἰπεῖν καὶ τῶν πόνων ἄξιον· καὶ πάντα προστίθησιν ὑμῖν τὰ ἑαυτοῦ. "Ὡ, τῆς μεγαλοψυχίας, ἧ, τό γε ἀληθέστατον εἰπεῖν, τῆς φιλοτεκνίας· τὴν πολιόν, τὴν νεότητα, τὸν ναόν, τὸν ἀρχιερέα, τὸν κληροδότην, τὸν κληρονομον, τοὺς λόγους, οὓς ἐποθεῖτε· καὶ τούτων οὐ τοὺς εἰκῆ καὶ εἰς ἀέρα ῥέοντας καὶ μέχρι τῆς ἀκοῆς ἵσταμένους, ἀλλ' οὓς γράφει τὸ πνεῦμα καὶ πλαξὶν ἐντυποῖ λιθίναις, εἴτουν σαρκίναίς, οὐκ ἐξ ἐπιπολῆς χαρασσομένους, οὐδὲ ῥαδίως ἀπαλειφομένους, ἀλλ' εἰς βάθος ἐνσημαιομένους, οὐ μέλανι, ἀλλὰ χάριτι.

J. P. Migne, *Patrologia graeca*, τ. 55

Γρηγόριος ὁ Θεολόγος

3. ΑΙ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΣ ΕΠΩΔΑΙ

Ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος συνέγραψεν ἕξ λόγους «Περὶ ἱερωσύνης», ἀναφερομένους εἰς τὴν μεγάλην ἀποστολὴν τοῦ ἱερέως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὑπὸ τὴν διπλὴν ἰδιότητά του, τοῦ λειτουργοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ ὁδηγοῦ τῶν πιστῶν. Οἱ «Περὶ ἱερωσύνης» λόγοι τοῦ Χρυσόστομου ἐθεωρήθησαν ἀνεκὰθεν ἕνα ἀπὸ τὰ πρῶτα (ἐγράφησαν τὸ 390 μ.Χ.) καὶ τὰ λαμπρότερα ἀριστουργήματα τῆς Βυζαντινῆς θρησκευτικῆς λογοτεχνίας, ὄχι μόνον διὰ τὴν εὐρύτητα τῶν θρησκευτικῶν τῶν ἀντιλήψεων, ἀλλὰ καὶ τὴν λογοτεχνικὴν τῶν ἀξίαν.

Ἡ ἔκθεσις γίνεται ὑπὸ τύπον διαλόγου, προτασσομένης μακρᾶς ἱστορικῆς εἰσαγωγῆς, ὅπου δίδεται εὐκαιρία εἰς τὸν ἱεράρχην νὰ συνθέσῃ θαυμασιὰς εἰκόνας τῆς φιλίας αὐτοῦ μετὰ τοῦ στενωτάτου φίλου τοῦ Βασιλείου (ὄχι τοῦ Μεγάλου) καὶ τῆς μητρὸς του. Ὁ διάλογος διεξάγεται πρὸς τὸν εἰρημένον Βασίλειον, περὶ τοῦ ὁποίου οὐδεμίαν ἄλλην βεβαίαν πληροφορίαν ἔχομεν.

Παρατίθεται ἕνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν πρῶτον «Περὶ ἱερωσύνης» λόγον, ὅπου ὁ Χρυσόστομος διηγεῖται πῶς ἠμποδίσθη ὑπὸ τῆς μητρὸς του νὰ ἀκολουθήσῃ τὸν μοναχικὸν βίον, ἐν ὅσῳ ἐκεῖνη εὐρίσκειτο ἐν ζῳῇ.

Ἐμοὶ πολλοὶ μὲν ἐγένοντο φίλοι γνήσιοί τε καὶ ἀληθεῖς, καὶ τοὺς τῆς φιλίας νόμους καὶ εἰδότες καὶ φυλάττοντες ἀκριβῶς· εἰς δέ τις τουτωνὶ τῶν πολλῶν, ἅπαντας αὐτοὺς ὑπερβαλλόμενος τῇ πρὸς ἡμᾶς φιλίᾳ, τοσοῦτον ἐφιλονίκησεν ἀφείναι κατόπιν αὐτοῦς, ὅσον ἐκείνοι τοὺς ἀπλῶς πρὸς ἡμᾶς διακειμένους. Οὗτος τῶν τὸν ἅπαντά μοι χρόνον παρηκολουθηκότων ἦν. Καὶ γὰρ μαθημάτων ἠψάμεθα τῶν αὐτῶν, καὶ διδασκάλοις ἐχρησάμεθα τοῖς αὐτοῖς· ἦν δὲ ἡμῖν καὶ προθυμία καὶ σπουδὴ περὶ τοὺς λόγους, οὓς ἐπονούμεθα, μία ἐπιθυμία τε ἴση καὶ ἐκ τῶν αὐτῶν τικτομένη πραγμάτων. Οὐ γὰρ ὅτε εἰς διδασκάλους μόνον ἐφοιτῶμεν, ἀλλὰ καὶ ἠνίκα ἐκεῖθεν ἐξελθόντας βουλευέσθαι ἐχρῆν, ὁποῖαν ἐλέσθαι τοῦ βίου βέλτιον ἡμῖν ὁδόν· καὶ ἐνταῦθα ὁμογνωμοῦντες ἐφαινόμεθα. Καὶ ἕτερα δὲ πρὸς τοῦτοις ἡμῖν τὴν ὁμόνοιαν ταύτην ἐφύλαττεν ἀρραγῆ καὶ βεβαίαν. Οὔτε γὰρ ἐπὶ πατρίδος μεγέθει ἕτερος ἑτέρου μᾶλλον φρονεῖν εἶχεν οὔτε ἐμοὶ μὲν πλοῦτος ὑπέρογκος ἦν, ἐκεῖνος δὲ ἐσχάτη συνέζη πενία· ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς οὐσίας μέτρον τὸ τῆς προαιρέσεως ἰσοστάσιον ἐμιμεῖτο· καὶ γένος δὲ ἡμῖν ὁμότιμον ἦν, καὶ πάντα τῇ γνώμῃ συνέτρεχε.

Ἐπειδὴ δὲ ἔδει τὸν μακάριον τὸν τῶν μοναχῶν μεταδιώκειν βίον καὶ τὴν φιλοσοφίαν τὴν ἀληθῆ, οὐκ ἔτι ἡμῖν ὁ ζυγὸς οὗτος ἴσος ἦν, ἀλλ' ἡ μὲν ἐκείνου πλάστιγξ ἐκουφίζετο μετέωρος· ἐγὼ δ' ἔτι ταῖς τοῦ κόσμου πεπεδημένος ἐπιθυμίαις καθεῖλκον τὴν ἑμαυτοῦ καὶ ἐβιαζόμην κάτω μένειν, νεωτερικαῖς αὐτὴν ἐπιβρίθων φαντασίαις. Ἐνταῦθα λοιπὸν ἡ μὲν φιλία βέβαιος ἔμενεν ἡμῖν, καθάπερ καὶ πρότερον· ἡ δὲ συνουσία διεκόπτετο. Οὐ γὰρ ἦν τοὺς μὴ περὶ τὰ αὐτὰ σπουδάζοντας κοινὰς ποιεῖσθαι τὰς διατριβὰς.

Ὡς δὲ μικρὸν καὶ αὐτὸς ἀνέκυψα τοῦ βιοτικοῦ κλύδωνος, δέχεται μὲν ἡμᾶς ἄμφω τῷ χεῖρε· τὴν δὲ ἰσότητά οὐδὲ οὕτως ἰσχύσαμεν φυλάξαι τὴν πρότεραν. Καὶ γὰρ καὶ τῷ χρόνῳ φθάσας ἡμᾶς, καὶ πολλὴν τὴν σφοδρότητα ἐπιδειξάμενος, ἀνωτέρω πάλιν ἡμῶν ἐφέρετο καὶ εἰς ὕψος ἤρετο μέγα. Πλὴν ἀλλ' ἀγαθὸς τε ὢν, καὶ πολλοῦ τὴν ἡμετέραν τιμώμενος φιλίαν, ἀπάντων ἑαυτὸν ἀποστήσας τῶν ἄλλων, ἡμῖν τὸν ἅπαντα χρόνον συνῆν· ἐπιθυμῶν μὲν τούτου καὶ πρότερον, ὅπερ δὲ ἔφην ὑπὸ τῆς ἡμετέρας κωλυόμενος ῥαθυμίας. Οὐ γὰρ ἦν τὸν δικαστηρίῳ παρεδρεύοντα καὶ περὶ τὰς ἐν τῇ σκηνῇ τέρψεις ἐπτοημένον συγγίνεσθαι πολλακίς τῷ βίβλιος προσηλωμένῳ, καὶ μηδὲ εἰς ἀγορὰν ἐμβαλόντι ποτέ.

Διὰ τοῦτο πρότερον διειργόμενος, ἐπειδὴ ποτε ἡμᾶς ἔλαβεν εἰς τὴν αὐτὴν τοῦ βίου κατάστασιν ἀθρώως, ἦν πάλαι ὠδινεν ἐπιθυμίαν ἀπέτεκε τότε· καὶ οὐδὲ τὸ βραχύτατον τῆς ἡμέρας μέρος ἡμᾶς ἀπολιμπάνειν ἠνείχετο, διετέλει τε παρακαλῶν, ἵνα τὴν οἰκίαν ἕκαστος ἀφέντες τὴν ἑαυτοῦ, κοινὴν ἄμφω τὴν οἴκησιν ἔχοιμεν· καὶ ἔπεισέ γε, καὶ τὸ πρᾶγμα ἦν ἐν χερσίν.

Ἄλλὰ με αἰ συνεχεῖς τῆς μητρὸς ἐπωρδαὶ διεκώλυσαν ταύτην ἐκείνω δοῦναι τὴν χάριν, μᾶλλον δὲ ταύτην λαβεῖν παρ' ἐκείνου τὴν δωρεάν. Ἐπειδὴ γὰρ ἦσθετο (ἐνν. ἡ μήτηρ) ταῦτα βουλόμενον (ἐνν. ἐμέ), λαβοῦσά με τῆς δεξιᾶς, εἰσήγαγεν εἰς τὸν ἀποτεταγμένον οἶκον αὐτῆ· καὶ καθίσασα πλησίον ἐπὶ τῆς εὐνῆς, ἧς ἡμᾶς ὠδινε, πηγᾶς τε ἠφίει δακρύων καὶ τῶν δακρύων ἐλεεινότερα προσετίθει τὰ ῥήματα, τοιαῦτα πρὸς ἡμᾶς ἀποδυρομένη. — «Ἐγὼ, παιδίον», φησί, «τῆς ἀρετῆς τοῦ πατρὸς τοῦ σοῦ οὐκ ἀφήθην ἀπολαῦσαι ἐπὶ πολὺ, τῷ Θεῷ τοῦτο δοκοῦν. Τὰς γὰρ ὠδῖνας τὰς ἐπὶ σοὶ διαδεξάμενος ὁ θάνατος ἐκείνου, σοὶ μὲν ὀρφανίαν, ἐμοὶ δὲ χηρείαν ἐπέστησεν ἄωρον καὶ τὰ τῆς χηρείας δεινὰ, ἃ μόναι αἰ παθοῦσαι δύναιντ' ἂν εἰδέναι

καλῶς. Λόγος γὰρ οὐδεὶς ἂν ἐφίκοιτο τοῦ χειμῶνος ἐκείνου καὶ τοῦ κλύδωνος, ὃν ὑφίσταται κόρη, ἄρτι μὲν τῆς πατρῴας οἰκίας προελθοῦσα καὶ πραγμάτων ἄπειρος οὔσα, ἐξαίφνης δὲ πένθει τε ἀσχέτω βαλλομένη καὶ ἀναγκαζομένη φροντίδων καὶ τῆς ἡλικίας καὶ τῆς φύσεως ἀνέχεσθαι μειζόνων. Δεῖ γάρ, οἶμαι, ῥαθυμίας τε οἰκετῶν ἐπιστρέφειν καὶ κακουργίας παρατηρεῖν, συγγενῶν ἀποκρούεσθαι ἐπιβουλάς, τῶν τὰ δημόσια πραττόντων τὰς ἐπηρείας καὶ τὴν ἀπήνειαν ἐν ταῖς τῶν εἰσφορῶν καταβολαῖς φέρειν γενναίως. Εἰ δὲ καὶ παιδίον καταλιπὼν ὁ θενεὼς ἀπέλθοι, θῆλυ μὲν ὄν, πολλὴν καὶ οὕτω παρέξει τῇ μητρὶ τὴν φροντίδα, ὅμως δὲ καὶ ἀναλωμάτων καὶ δέους ἀπηλλαγμένην· ὁ δὲ υἱὸς μυρίων αὐτὴν φόβων καθ' ἐκάστην ἐμπύμπλησι τὴν ἡμέραν καὶ πλειόνων φροντίδων· τὴν γὰρ τῶν χρημάτων ἐὼ δαπάνην, ὅσῃν ὑπομένειν ἀναγκάζεται, ἐλευθερίως αὐτὸν θρέψαι ἐπιθυμοῦσα. Ἄλλ' ὅμως οὐδὲν μὲν τούτων ἔπεισε δευτέροις ὀμιλῆσαι γάμοις, οὐδὲ ἕτερον ἐπεισαγαγεῖν νυμφίον τῇ τοῦ πατρὸς οἰκίᾳ τοῦ σοῦ· ἀλλ' ἔμενον ἐν τῇ ζάλῃ καὶ τῷ θορύβῳ καὶ τὴν σιδηρᾶν τῆς χηρείας οὐκ ἔφυγον κάμινον, πρῶτον μὲν ὑπὸ τῆς ἀνωθεν βοηθουμένης ῥοπῆς· ἔφερε δὲ μοι παραμυθίαν οὐ μικρὰν τῶν δεινῶν ἐκείνων, καὶ τὸ συνεχῶς τὴν σὴν ὄψιν ὄρᾶν καὶ εἰκόνα μοι τοῦ τελευτηκότος φυλάσσεσθαι ἔμψυχον καὶ πρὸς ἐκείνον ἀπηκριβωμένην καλῶς. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἔτι νήπιος ὢν καὶ μηδὲ φθέγγεσθαι πω μαθὼν, ὅτε μάλιστα τέρπουσι τοὺς τεκόντας οἱ παῖδες, πολλὴν μοι παρεῖχες τὴν παράκλησιν. Καὶ μὴν οὐδὲ ἐκείνο γ' ἂν ἔχοις εἰπεῖν καὶ αἰτιάσασθαι, ὅτι τὴν μὲν χηρείαν γενναίως ἠνέγκαμεν, τὴν δὲ οὐσίαν σοι τὴν πατρῴαν ἡλαττώσαμεν, διὰ τὴν τῆς χηρείας ἀνάγκην, ὅπερ πολλοὺς τῶν ὀρφανῶν δυστυχησάντων οἶδα παθόντας ἐγώ. Καὶ γὰρ καὶ ταύτην ἀκέραιον ἐφύλαξα πᾶσαν καὶ τῶν ὀφειλόντων εἰς τὴν εὐδοκίμησιν δαπανηθῆναι τὴν σὴν ἐνέλιπον οὐδὲν, ἐκ τῶν ἐμαυτῆς καὶ ὢν ἦλθον οἴκοθεν ἔχουσα δαπανῶσα χρημάτων. Καὶ μὴ τοι νομίσης ὄνειδίζουσάν με ταῦτα λέγειν νῦν· ἀλλ' ἀντὶ πάντων σε τούτων μίαν αἰτῶ χάριν, μὴ με δευτέρᾳ χηρείᾳ περιβαλεῖν, μηδὲ τὸ κοιμηθὲν ἤδη πένθος ἀνάψαι πάλιν, ἀλλὰ περίμεινον τὴν ἐμὴν τελευτήν· ἴσως μετὰ μικρὸν ἀπελεύσομαι χρόνον. Τοὺς μὲν γὰρ νέους ἔλπις καὶ εἰς γῆρας ἤξειν μακρόν· οἱ δὲ γεγηρακότες ἡμεῖς οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸν θάνατον ἀναμένομεν. Ὅταν οὖν με τῇ γῆ παραδῶς καὶ τοῖς ὀστέοις τοῦ πατρὸς ἀναμίξης τοῦ σοῦ, στέλλου μακρὰς ἀποδημίας

καὶ πλέε θάλατταν, ἦν ἄν ἐθέλης· τότε ὁ κωλύσων οὐδεὶς. Ἔως δ' ἄν ἐμπνέωμεν, ἀνάσχου τὴν μεθ' ἡμῶν οἴκησιν. Μὴ δὴ προσκρούσης τῷ Θεῷ μάτην καὶ εἰκῆ, τοσοῦτοις ἡμᾶς περιβάλλων κακοῖς, ἡδικηκότας οὐδέν. Εἰ μὲν γὰρ ἔχεις ἐγκαλεῖν, ὄτι σὲ εἰς βιοτικὰς περιέλκω φροντίδας καὶ τῶν πραγμάτων ἀναγκάζω προστῆναι τῶν σῶν, μὴ τοὺς τῆς φύσεως νόμους, μὴ τὴν ἀνατροφὴν, μὴ τὴν συνήθειαν, μηδὲ ἄλλο μηδὲν αἰδεσθῆς, ἀλλ' ὡς ἐπιβούλους φεῦγε καὶ πολεμίους· εἰ δὲ ἅπαντα πράττομεν, ὑπὲρ τοῦ πολλὴν σοὶ παρασκευάσαι σχολὴν εἰς τὴν τοῦ βίου τούτου πορείαν, εἰ καὶ μηδὲν ἕτερον, οὗτος γοῦν κατεχέτω σε παρ' ἡμῖν ὁ δεσμός. Κἂν γὰρ μυρίους σε λέγῃς φιλεῖν, οὐδεὶς σοὶ παρέξει τοσαύτης ἀπολαῦσαι ἐλευθερίας· ἐπειδὴ μηδὲ ἐστὶ τις, ὅτῳ μέλει τῆς σῆς εὐδοκιμήσεως ἐξ ἴσης ἐμοί.

«Περὶ Ἱερωσύνης»

Ἰωάννης Χρυσόστομος

4. Η ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ

Ἡ περιγραφή τῆς Ἀγίας Σοφίας εἶναι ἐν κεφάλαιον τοῦ ἔργου τοῦ Προκοπίου «Περὶ κτισμάτων», εἰς τὸ ὅποιον ὁμιλεῖ περὶ τῶν πολλῶν παντὸς εἶδους κτισμάτων τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς ἀφροντιστήσας χρημάτων ἀπάντων ἐς τὴν οἰκοδομὴν σπουδῆ ἴετο, καὶ τοὺς τεχνίτας ἐκ πάσης γῆς ἤγειρεν ἅπαντας. Ἀνθέμιος δὲ Τραλλιανός, ἐπὶ σοφίᾳ τῇ καλουμένη μηχανικῇ λογιώτατος οὐ τῶν κατ' αὐτὸν μόνον ἀπάντων, ἀλλὰ καὶ τῶν αὐτοῦ προγεγενημένων πολλῶ, τῇ βασιλέως ὑπουργεῖ σπουδῆ, τοῖς τεκταινομένοις τὰ ἔργα ῥυθμίζων, τῶν τε γενησομένων προδιασκευάζων ἰνδάλματα, καὶ μηχανοποιὸς σὺν αὐτῷ ἕτερος, Ἰσίδωρος ὄνομα, Μιλήσιος γένος, ἔμφρων τε ἄλλως καὶ πρέπων Ἰουστινιανῶ ὑπουργεῖν βασιλεῖ. Ἦν δὲ ἄρα καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ περὶ τὸν βασιλέα τιμῆς, προκαταστησάμενος τοὺς ἐς τὰπραχθησόμενα χρησιμωτάτους αὐτῶ ἔσομένους. Καὶ αὐτοῦ δὲ βασιλέως τὸν νοῦν εἰκότως ἄντις ἀγασθεῖ τούτου δὴ ἔνεκα, ὅτι δὴ ἐκπάντων ἀνθρώπων ἐς τῶν πραγμάτων τὰ σπουδαιότατα τοὺς καιριωτάτους ἀπολέξασθαι ἔσχε.

Θέαμα οὖν ἡ ἐκκλησία κεκαλλιστευμένον γεγένηται, τοῖς μὲν ὁρῶσιν ὑπερφνές, τοῖς δὲ ἀκούουσι παντελῶς ἄπιστον. Ἐπῆρται μὲν γὰρ ἐς ὕψος οὐράνιον ὄσον, καὶ ὥσπερ τῶν ἄλλων οἰκοδομημάτων ἀποσα-

λεύουσα ἐπινένευκεν, ὑπερκειμένη τῇ ἄλλῃ πόλει, κοσμοῦσα μὲν αὐτήν, ὅτι αὐτῆς ἐστίν, ὠραίζομένη δέ, ὅτι αὐτῆς μὲν οὔσα καὶ ἐπεμβαίνουσα τοσοῦτον ἀνέχει, ὥστε δὴ ἐνθένδε ἢ πόλις ἐκ περιωπῆς ἀποσκοπεῖται. Εὖρος δὲ αὐτῆς καὶ μῆκος οὕτως ἐν ἐπιτηδείῳ ἀποτετόρνεται, ὥστε καὶ περιμήκης καὶ ὄλως εὐρεία οὐκ ἀπὸ τρόπου εἰρήσεται. Κάλλει δὲ ἀμυθήτῳ ἀποσεμνύεται. Τῷ τε γὰρ ὄγκῳ κεκόμψεται καὶ τῇ ἀρμονίᾳ τοῦ μέτρου, οὔτε τι ὑπεράγαν οὔτε τι ἐνδεῶς ἔχουσα, ἐπεὶ καὶ τοῦ ξυνειθισμένου κομπωδεστέρα καὶ τοῦ ἀμέτρου κοσμιωτέρα ἐπιεικῶς ἐστίν, φωτὶ δὲ καὶ ἡλίου μαρμαρυγαῖς ὑπερφυῶς πλήθει. Φαίης ἂν οὐκ ἔξωθεν καταλάμπεσθαι ἡλίῳ τὸν χῶρον, ἀλλὰ τὴν αἴγλην ἐν αὐτῷ φύεσθαι, τοσαύτη τις φωτὸς περιουσία ἐς τοῦτο δὴ τὸ ἱερόν περικέχεται.

[Ἄκολουθεῖ ἡ λεπτομερὴς περιγραφή τοῦ ναοῦ, ἡ ὁποία ἀρχίζει ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, ὅπου τὸ Ἱερόν, καὶ προχωρεῖ εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ ἐξωτερικοῦ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς. Κατόπιν ἔρχεται ἡ περιγραφή τῶν κιόνων, τῶν τεσσάρων πεσσῶν καὶ τῶν τεσσάρων ἀψίδων].

Ἐπὶ τῶν αὐτῶν κυκλοτερῆς οἰκοδομία ἐν στρογγύλῳ ἐπήρτα· ὅθεν αἰεὶ διαγελᾶ πρώτον ἢ ἡμέρα. Ὑπεραίρει γάρ, οἶμαι, τὴν γῆν ζύμπασαν, καὶ διαλείπει τὸ οἰκοδόμημα κατὰ βραχύ, ἐξεπίτηδες παρειμένον τοσοῦτον, ὅσον τοὺς χώρους, οὗ δὴ τὸ διηρημένον τῆς οἰκοδομίας ζυμβαίνει εἶναι, φέγγους διαρκῶς ἀγωγούς εἶναι. Ταῦτα δέ, οἶμαι, οὐδὲ γλώσση τραυλιζούση τε καὶ ἰσχυροφῶν οὔση ἀμήχανά ἐσται. Τῶν ἀψίδων τῆς συμπλοκῆς ἐν τετραγώνῳ ἐξειργασμένης, ἐς τρίγωνα τέσσαρα μεταξύ τὸ ἔργον ἀποτετέλεσται. Καὶ ἡ μὲν τριγώνου ἐκάστου κρητὶς πεπιεσμένη τῇ ἐς ἀλλήλας τῶν ἀψίδων ἐνέρσει ὀξεῖαν ποιεῖται τὴν κάτω γωνίαν, συναβαίνουσα δὲ τὸ λοιπὸν εὐρυνόμενη τῇ μεταξύ χώρᾳ ἐς τὸ κυκλοτερές τελευτᾶ, ὃ ταύτη ἀνέχει, γωνίας δὲ λειπομένας ἐναυθθα ποιεῖται. Τούτου δὲ τοῦ κυκλοτεροῦς παμμεγέθης ἐπανεστηκυῖά τις σφαιροειδῆς θόλος ποιεῖται αὐτὸ διαφερόντως εὐπρόσωπον. Δοκεῖ δὲ οὐκ ἐπὶ στερεῶς τῆς οἰκοδομίας διὰ τὸ παρειμένον τῆς οἰκοδομίας ἐστάναι, ἀλλὰ τῇ σειρᾷ τῇ χρυσῇ ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ ἐξημμένη καλύπτει τὸν χῶρον. Ταῦτα δὲ πάντα ἐς ἀλλήλα παρὰ δόξαν ἐν μεταρσίῳ ἐναρμοσθέντα, ἐκ τε ἀλλήλων ἠωρημένα καὶ μόνοις ἐναπεριδόμενα τοῖς ἀγχιιστα οὔσι, μίαν μὲν ἀρμονίαν ἐκπρεπεστάτην τοῦ ἔργου ποιοῦνται, οὐ παρέχονται δὲ τοῖς θεωμένοις αὐτῶν

τινι ἐμφιλοχωρεῖν ἐπὶ πολὺ τὴν ὄψιν, ἀλλὰ μεθέλκει τὸν ὀφθαλμὸν ἕκαστον καὶ μεταβιβάζει ῥᾶστα ἐφ' ἑαυτό. Ἀγχίστροφός τε ἡ τῆς θεάς μεταβολὴ ἐς αἰεὶ γίνεται, ἀπολέξασθαι τοῦ ἔσορῶντος οὐδαμῆ ἔχοντος ὅ,τι ἂν ποτε ἀγασθεῖη μᾶλλον τῶν ἄλλων ἀπάντων. Ἀλλὰ καὶ ὡς ἀποσκοποῦντες πανταχόσε τὸν νοῦν, τὰς τε ὄφρῦς ἐπὶ πᾶσι συννευκότες, οὐχ οἴοι τὲ εἰσι ξυνεῖναι τῆς τέχνης, ἀλλ' ἀπαλλάσσονται αἰεὶ ἐνθένδε καταπεπληγμένοι τῇ ἐς τὴν ὄψιν ἀμχανίᾳ. Ταῦτα μὲν τῆδὲ πη ἔχει.

[Οἱ πεσοὶ ἀποτελοῦνται ἀπὸ τετραγώνους λίθους, οἱ ὅποιοι ἔχουν συναρμοσθῆ διὰ μολύβδου].

Χρυσῶ μὲν ἀκίβδηλῳ κατείληπται ἡ ὀροφὴ πᾶσα, κεραυνῦσα τὸν κόμπον τῷ κάλλει, νικᾷ μέντοι ἡ ἐκ τῶν λίθων αὐγὴ ἀνταστράπτουσα τῷ χρυσῷ. Στοαὶ τέ εἰσιν ἑκατέρωθεν δύο, οἰκοδομίαν μὲν τοῦ νεῶ οὐδεμίαν διειργόμεναι, ἀλλὰ καὶ μείζον αὐτοῦ ποιοῦσαι τοῦ εὐρου τὸ μέτρον, καὶ τῷ μήκει μέχρις ἐς τὸ πέρας ξυνεξικνούμεναι, τὸ δὲ γε ὕψος καταδέεστεραι. Καὶ αὐταῖς ἡ τε ὀροφὴ θόλος καὶ ὁ χρυσὸς ἐγκαλλώπισμα. Ταῦταιν δὲ ταῖν στοαῖν ἀτέρᾳ μὲν τοὺς ἀνδρας εὐχομένους διακεκλήρωται, γυναιξὶ δὲ ταῦτό ποιοιμέναις ἡ ἄλλη ἀνεῖται. Παραλλὰξ δὲ οὐδὲν ἔχουσιν, οὐδὲ διαφέρουσι δήπου ἀλλήλαιν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἴσον αὐταῖν τῷ ἱερῷ ἐς κάλλος διήκει καὶ ὠραίζει τὸ ἐμπερές. Τίς ἂν τῶν ὑπερώων τῆς γυναικωνίτιδος ἐρμηνεὺς γένοιτο, ἡ τὰς τε παμπληθεῖς διηγοῖτο στοὰς καὶ τὰς περιστύλους αὐλάς, αἷς ὁ νεῶς περιβέβληται ; Τίς δὲ τῶν τε κίωνων καὶ λίθων διαριθμήσαιτο τὴν εὐπρέπειαν, οἷς τὸ ἱερὸν κεκαλλώπισται ; Λειμῶνί τις ἂν ἐντετυχηκέαι δόξειεν ὠραίῳ τὸ ἄνθος. Θαυμάσειε γὰρ εἰκότως τῶν μὲν τὸ ἀλουργόν, τῶν δὲ τὸ χλοάζον καὶ οἷς τὸ φοινικοῦν ἐπανθεῖ καὶ ὦν τὸ λευκὸν ἀπαστράπτει, ἔτι μέντοι καὶ οὐς ταῖς ἐναντιωτάταις ποικίλλει χροαῖς ὥσπερ τις ζωγράφος ἡ φύσις. Ὀπηνίκα δὲ τις εὐξόμενος ἐς αὐτὸ ἴοι, ξυνήησι μὲν εὐθύς ὡς οὐκ ἀνθρωπεῖα δυνάμει ἡ τέχνη, ἀλλὰ θεοῦ ῥοπή τὸ ἔργον τοῦτο ἀποτετόρνευται· ὁ νοῦς δὲ ὁ πρὸς τὸν Θεὸν ἐπαιρόμενος ἀεροβατεῖ, οὐ μακράν που ἡγούμενος αὐτὸν εἶναι, ἀλλ' ἐμφιλοχωρεῖν μάλιστα οἷς αὐτὸς εἴλετο

Καὶ τοῦτο οὐ τὴν πρώτην μόνον ἰδόντι ξυμβαίνει, ἀλλὰ διηνεκές ἐκάστῳ ταῦτό τοῦτο δοκεῖ, ὥσπερ ἐνταῦθα τῆς ὄψεως ἀρχομένης. Τούτου κόρον οὐδεὶς τοῦ θεάματος ἔλαβε πῶποτε, ἀλλὰ πα-

ρόντες μὲν τῷ ἱερῷ ἄνθρωποι τοῖς ὀρωμένοις γεγήθασιν, ἀπίοντες δὲ τοῖς ὑπὲρ αὐτοῦ διαλόγοις ἀποσυσεμνύνονται. Ἔτι μέντοι τῶν κειμηλίων τοῦ νεῶ τοῦδε τά τε χρυσώματα καὶ τὰ ἐν ἀργύρῳ καὶ λίθοις ἐντίμοις ἅπαντα μὲν φράσαι ἀκριβολογουμένῳ ἀμήχανον, ἅπερ Ἰουστινιανὸς βασιλεὺς τῆδε ἀνέθηκεν. Ἐνὶ δὲ μόνῳ τεκμηριοῦσθαι τοῖς τάδε ἀναλεγόμενοις ἐφήμι. Ὁ γὰρ τοῦ ἱεροῦ τὰ μάλιστα χῶρος ἀβέβηλος καὶ μόνοις ἱερεῦσι βατός, ὄνπερ καλοῦσι θυσιαστήριον, λιτρῶν ἀργύρου μυριάδας ἐπιφέρεται τέτταρας.

«Περὶ κτισμάτων»

Προκόπιος

5. ΕΚΔΟΣΙΣ ΑΚΡΙΒΗΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΠΙΣΤΕΩΣ

Ἡ «Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως» ἀποτελεῖ ἐν μέρος τοῦ περιφήμου δογματικοῦ ἔργου τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ «Πηγὴ τῆς γνώσεως», εἰς τὸ ὅποῖον συστηματοποιεῖ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας στηριζόμενος ἐπὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Πορφύριου.

Ἐπίδειξις ὅτι ἔστι Θεός

Ὅτι μὲν οὖν ἔστι Θεός, τοῖς μὲν τὰς Ἁγίας Γραφὰς δεχομένοις, τὴν τε Παλαιὰν καὶ Καινὴν Διαθήκην φημί, οὐκ ἀμφιβάλλεται, οὔτε δὲ τοῖς τῶν Ἑλλήνων πλείστοις. Ὡς γὰρ ἔφημεν, ἡ γνώσις τοῦ εἶναι Θεὸν φυσικῶς ἡμῖν ἐγκατέσπαρται. Ἐπειδὴ δὲ τοσοῦτον ἴσχυσεν ἡ τοῦ πονηροῦ κακία κατὰ τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως, ὥστε καὶ τινες εἰς τὸ ἀλογώτατον καὶ πάντων τῶν κακῶν κάκιστον καταγαγεῖν τῆς ἀπωλείας βάραθρον, τὸ λέγειν μὴ εἶναι Θεόν· ὣν τὴν ἀφροσύνην ἐμφαίνων ὁ ἱεροφάντης ἔφη Δαβίδ: «Εἶπεν ἄφρων ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἔστι Θεός»· οἱ μὲν οὖν τοῦ Κυρίου μαθηταὶ καὶ ἀπόστολοι τῷ παναγίῳ σοφισθέντες πνεύματι, καὶ τῇ αὐτοῦ δυνάμει καὶ χάριτι τὰς θεοσημείας ἐργαζόμενοι, τῇ τῶν θαυμάτων σαγήνῃ πρὸς τὸ φῶς τῆς θεογνωσίας ἐκ τοῦ βυθοῦ τῆς ἀγνωσίας αὐτοὺς ζωγροῦντες ἀνήγαγον. Ὁμοίως καὶ οἱ τούτων τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀξίας διάδοχοι, ποιμένες τε καὶ διδάσκαλοι, τὴν φωτιστικὴν τοῦ πνεύματος χάριν δεξάμενοι, τῇ τε τῶν θαυμάτων δυνάμει, τῷ τε λόγῳ τῆς χάριτος

τούς έσκοτισμένους έφώτιζον και τούς πεπλανημένους επέστρεφον. 'Ημεῖς δὲ οἱ μηδὲ τὸ τῶν θαυμάτων, μηδὲ τὸ τῆς διδασκαλίας δεξάμενοι χάρισμα· ἀναξίους γὰρ ἑαυτοὺς τῇ πρὸς τὰς ἡδονὰς προσπαθεῖα πεποιήκαμεν· φέρε ὀλίγα τῶν παραδεδομένων ἡμῖν ὑπὸ τῶν προφητῶν τῆς χάριτος περὶ τούτου διαλεξώμεθα, τὸν Πατέρα και τὸν Ὑἱὸν και τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἐπικαλεσάμενοι.

Πάντα τὰ ὄντα ἢ κτιστά ἐστὶν ἢ ἄκτιστα. Εἰ μὲν οὖν κτιστά, πάντως και τρεπτά· ὦν γὰρ τὸ εἶναι ἀπὸ τροπῆς ἤρξατο, ταῦτα τῇ τροπῇ ὑποκείσεται πάντως, ἢ φθειρόμενα ἢ κατὰ προαίρεσιν ἀλλοιούμενα. Εἰ δὲ ἄκτιστα, κατὰ τὸν τῆς ἀκολουθίας λόγον, πάντως και ἄτρεπτα. Ὡν γὰρ τὸ εἶναι ἐναντίον, τούτων και ὁ τοῦ πῶς εἶναι λόγος ἐναντίος, ἤγουν αἱ ιδιότητες. Τίς οὖν οὐ συνθήσεται πάντα τὰ ὄντα, ὅσα ἀπὸ τὴν ἡμετέραν αἴσθησιν, ἀλλὰ μὴν και ἀγγέλους τρέπεσθαι και ἀλλοιοῦσθαι και πολυτρόπως κινεῖσθαι ; Τὰ μὲν νοητὰ ἀγγέλους φημί, και ψυχὰς, και δαίμονας κατὰ προαίρεσιν, τὴν τε ἐν τῷ καλῷ προκοπὴν και ἐκ τοῦ καλοῦ ἀποφοίτησιν, ἐπιτεινομένην τε και ὑφιεμένην· τὰ δὲ λοιπὰ κατὰ τε γενεσιν και φθοράν, αὐξησίν τε και μείωσιν, και τὴν κατὰ ποιότητα μεταβολὴν και τοπικὴν κίνησιν ; Τρεπτά τοίνυν ὄντα, πάντως και κτιστά. Κτιστά δὲ ὄντα, πάντως ὑπὸ τινος ἐδημιουργήθησαν. Δεῖ δὲ τὸν δημιουργὸν ἄκτιστον εἶναι. Εἰ γὰρ κάκεῖνος ἐκτίσθη, πάντως ὑπὸ τινος ἐκτίσθη, ἕως ἂν ἔλθωμεν εἰς τὸ ἄκτιστον. Ἄκτιστος οὖν ὦν ὁ δημιουργός, πάντως και ἄτρεπτός ἐστι. Τοῦτο δὲ τί ἂν ἄλλο εἴη ἢ Θεός ;

Και αὐτὴ δὲ ἡ τῆς κτίσεως συνοχὴ και συντήρησις και κυβέρνησις διδάσκει ἡμᾶς ὅτι ἐστὶ Θεός, ὁ τὸδε τὸ πᾶν συστησάμενος και συνέχων και συντηρῶν και αἰεὶ προνοούμενος. Πῶς γὰρ ἂν αἱ ἐναντία φύσεις, πυρὸς λέγω και ὕδατος, ἀέρος και γῆς, εἰς ἑνὸς κόσμου συμπλήρωσιν ἀλλήλοις συνεληλύθασιν, και ἀδιάλυτοι μένουσιν, εἰ μὴ τις παντοδύναμος δύναμις ταῦτα και συνεβίβασε και αἰεὶ τηρεῖ ἀδιάλυτα ;

Τί τὸ τάξαν τὰ οὐράνια και ἐπίγεια, ὅσα τε και δι' ἀέρος, και ὅσα καθ' ὕδατος, μᾶλλον δὲ τὰ πρὸ τούτων, οὐρανὸν και γῆν και ἀέρα και φύσιν πυρός τε και ὕδατος ; Τί ταῦτα ἔμειξε και ἐμέρισε ; τί τὸ ταῦτα κινήσαν και ἄγον τὴν ἄληκτον φορὰν και ἀκώλυτον ; Ἄρ' οὐχ ὁ τεχνίτης τούτων, και λόγον ἐνθεῖς πᾶσι, καθ' ὃν τὸ πᾶν

φέρεται τε καὶ διεξάγεται ; Τίς δὲ ὁ τεχνίτης τούτων ; Ἄρ' οὐχ ὁ πεπονηκῶς αὐτὰ καὶ εἰς τὸ εἶναι παραγαγῶν ; Οὐ γὰρ τῷ αὐτομάτῳ δώσομεν τὴν τοιαύτην δύναμιν. Ἔστω γὰρ τὸ γενέσθαι τοῦ αὐτομάτου· τίνας τὸ τάξαι ; Καὶ τοῦτο, εἰ δοκεῖ, δῶμεν. Τίνας τὸ τηρῆσαι καὶ φυλάξαι, καθ' οὓς πρῶτον ὑπέστη λόγους ; Ἐτέρου δηλαδὴ παρὰ τὸ αὐτόματον. Τοῦτο δὲ τί ἄλλο ἔστι εἰ μὴ Θεός ;

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 94

Ἰωάννης Δαμασκηνός

6. ΜΥΡΙΟΒΙΒΛΟΣ ἢ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

«Μυριόβιβλον ἢ Βιβλιοθήκην» ἐπιτιλοφόρησεν ὁ Φώτιος τὸ ἐγκυκλοπαιδικὸν ἔργον του, εἰς τὸ ὁποῖον κατέγραφε περιλήψεις καὶ κρίσεις δι' ὅσους συγγραφεῖς, ἀρχαίους καὶ βυζαντινοὺς, ἐμελέτα.

Βασιλείου τοῦ μεγάλου εἰς τὴν Ἑξαήμερον

Ἄνεγνωσθη Βασιλείου τοῦ Θεσπεσίου τὰ εἰς τὴν Ἑξαήμερον. Ἄριστος μὲν ἐν πᾶσι τοῖς αὐτοῦ λόγοις ὁ μέγας Βασίλειος· λέξει τε γὰρ καθαρᾶ καὶ εὐσήμῳ καὶ κυρίᾳ καὶ ὄλως πολιτικῇ καὶ πανηγυρικῇ δεινός, εἴ τις ἄλλος, χρήσασθαι, νοημάτων τε τάξει καὶ καθαρότητι πρῶτος, ἀλλ' οὐδενὸς δεύτερος ἄδεται· πιθανότητος δὲ καὶ γλυκύτητος καὶ γε λαμπρότητος ἑραστής, καὶ ῥέων τῷ λόγῳ καὶ ὥσπερ ἐξ αὐτοσχεδίου πηγάζων τὸ ῥεῖθρον. Καὶ τῷ πιθανῶ δὲ ἐπὶ τοσοῦτον ἦκεν ἀποκεχρημένος, ὡς εἴ τις πολιτικοῦ λόγου τοὺς αὐτοῦ λόγους παράδειγμα ἑαυτῷ θείῃ, ἔπειτα τούτους ἐκμελετώῃ, μηδὲ τῶν εἰς τοῦτο συντελούντων δηλονότι νόμων ἄπειρος ὑπάρχων, οὐδενὸς αὐτὸν ἑτέρου δεήσεσθαι, οἶμαι, οὔτε Πλάτωνος οὔτε Δημοσθένους, οἷς οἱ παλαιοὶ ἐνδιατρίβειν προτρέπονται, εἰς τὸ πολιτικὸν τε καὶ πανηγυρικὸν ῥήτορα γενέσθαι.

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 103.

Φώτιος

7. ΕΠΙΣΤΟΛΗ

Θεοδώρω ἡγουμένω

Οὐχ ὁ τὸ ρεῦμα τῶν λόγων ἐν γλώσση πηγάζων ἤδη καὶ χεῖρα δραστήριος· ὥσπερ οὐδ' ὁ πράξει κρατῶν καὶ τὴν τῶν ρημάτων πειθῶ σοβαρευομένην ἔχει τοῖς χεῖλεσι. Καὶ πολλὰ μὲν ἄλλοις εἶπειν ἔχω καὶ παντοδαπὰ παραδείγματα· πρὸς σὲ δὲ γράφων τὸν ὀμηρίζοντα ἐν ὑποδείξας ἄρκειν ἡγοῦμαι. Λιμὸς ἐπόνει τὸ στρατιωτικόν, οἱ τὴν σὴν Τροίαν πολιορκοῦντες περιεκάθητο· καὶ ὁ μὲν Ὀδυσσεὺς σίτου αἰτήσων πρὸς Ἄνιον ἀπεστέλλετο· ἐθάρρει γὰρ αὐτοῦ τῇ γλώσση τὸ Ἀχαικόν. Ὁ δὲ παραγεγονώς, ἔπεα νιφάδεσσιν εἰοικότα χειμερίοισι πλεῖστα ἐπομβρήσας καὶ τούτοις κατακλύσας τὸν ἄνθρωπον, οὐ μόνον, ὧν ἤλπισεν, οὐδὲν ἐγεώργησεν, ἀλλὰ καὶ ὀχληρὸς εἶναι δόξας ὑπέστρεψεν ἄπορον τὴν ζωὴν τοῖς εἰς αὐτὸν κεχηνόσι ποιησάμενος. Παλαμῆδης δὲ ἐκεῖνος (οἶδας τὸν ἄνθρωπον, ὅσον Ὀδυσσέως ἀφωνότερος) τὴν πρεσβείαν μετὰ τὸν λιγύν ἐκεῖνον ἀγορητὴν ἐθάρρησεν ὑποδυσασθαι· καὶ καταλαβὼν τὸν Ἄνιον ἐργαζόμενον, εἶπε μὲν οὐδέν· ἀποβαλὼν δὲ τὸ ἱμάτιον κοινωνὸς τοῦ ἔργου ἐγένετο. Ἐπεὶ δὲ μετὰ τοὺς πόνους τὸ δεῖπνον ἐκάλει, τῷ ἀνθρώπῳ συνηρίστησε· καὶ τότε βραχὺ ῥῆμα προήνεγκεν, ὡς ἦκε σίτου αἰτήσων στρατῷ φίλῳ καὶ λιμώττοντι· καὶ τυχῶν ἀπῆι χαίρων, καὶ φέρων τοῖς ὀμοφύλοις, ἀντὶ λόγων, τὴν ὠφέλειαν. Καὶ σὺ τοῖνυν μὴ πάντα θάρρει τοῖς λόγοις· βραχὺ γὰρ ἔργον σιγῶντος μετὰ συνέσεως μακροῦς ἐπιστομίζει λόγους πολλάκις, καὶ οὐδὲν τῶν ψόφων καὶ τῶν ἀσῆμων φωνῶν πλέον ἔχειν ἐπιδείκνυσιν.

J. P. Migne, *Patrologia graeca*, τ. 102

Φώτιος

8. ΠΑΡΕΚΒΟΛΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΜΗΡΟΥ ΙΛΙΑΔΑ

Αἱ «Παρεκβολαὶ εἰς Ὀμηρον» εἶναι ἐν τῶν σημαντικωτέρων φιλολογικῶν ἔργων τοῦ Βυζαντίου. Ὁ συγγραφεὺς ἀναλύει καὶ σχολιάζει ἀπὸ πάσης φιλολογικῆς ἀπόψεως τὰ ὀμηρικὰ ποιήματα.

Προοίμιον

Τῶν Ὀμήρου Σειρήνων καλὸν μὲν ἴσως εἶ τις ἀπόσχοιτο τὴν

ἀρχὴν ἢ κηρῶ τὰς ἀκοὰς ἀλειψάμενος ἢ ἄλλ' ἑτέραν τραπόμενος, ὡς ἂν ἀποφύγη τὸ θέλημα, μὴ ἀποσχόμενος δέ, ἀλλὰ διὰ τῆς ᾠδῆς ἐκείνης ἐλθὼν, οὐκ ἂν, οἶμαι, οὔτε παρέλθη ῥαδίως, εἰ καὶ πολλὰ δεσμὰ κατέχοι, οὔτε παρελθὼν εἴη ἂν εὐχαρις. Εἰ γὰρ που, ὡς περ θεάματά τινα, ὅποια τὰ θρυλούμενα ἐπτά ἐν λόγοις κείνται, ἀριθμήσει τις καὶ ἀκούσματα τινα ἐπιστροφῆς ἄξια, εἴη ἂν ἐν αὐτοῖς μάλιστα καὶ ἡ Ὀμήρου ποίησις, ἧς οὐκ οἶμαι εἰ τις τῶν πάλοι σοφῶν οὐκ ἐγεύσατο καὶ μάλιστα τῶν ὅσοι τῆς ἕξω σοφίας ἠρύσαντο.

Ἐξ ὠκεανοῦ μὲν γὰρ ποταμοὶ πάντες, πηγαὶ πᾶσαι, φρέατα πάντα κατὰ τὸν πάλοι λόγον· ἐξ Ὀμήρου δέ, εἰ καὶ μὴ πᾶσα, πολλὴ γοῦν περεισέρρευσε τοῖς σοφοῖς λόγου ἐπιρροή. Οὐδεὶς γοῦν οὔτε τῶν τὰ ἄνω περιεργαζομένων οὔτε τῶν περὶ τὴν φύσιν οὔτε τῶν περὶ ἦθος οὔθ' ἀπλῶς τῶν περὶ λόγους ἐξωτερικούς, ὁποίους ἂν εἴποι τις, παρῆλθε τὴν Ὀμηρικὴν σκηνὴν ἀξεναγώγητος, ἀλλὰ πάντες παρ' αὐτῶ κατέλυσαν, οἱ μὲν ὡς καὶ διάγειν παρ' αὐτῶ μέχρι τέλους καὶ τῶν αὐτοῦ συσσιτίων ἀποστρέφεισθαι, οἱ δὲ ὥστε χρεῖαν ἀποπληῖσαι τινα καὶ συνεισενεγκεῖν· ἐξ αὐτοῦ τῶ λόγῳ τι χρήσιμον. Ἐν οἷς καὶ ἡ Πυθία, πολλοὺς τῶν χρησμῶν πρὸς Ὀμηρικὴν μέθοδον ἔποξεύουσα. Φιλόσοφοι περὶ αὐτόν, εἰ καὶ Ἰππάρχος φθονεῖ, ὡς μετ' ὀλίγα ἴστορηθήσεται. Ῥήτορες περὶ αὐτόν. Γραμματικοὶ δὲ οὐκ ἄλλως εἰς τέλος, εἰ μὴ δι' αὐτοῦ. Ὅσοι δὲ μετ' αὐτόν ποιηταί, οὐκ ἔστιν ὃς ἕξω τι τῶν αὐτοῦ μεθόδων τεχνάζεται, μιμούμενος, περιποιῶν, πάντα ποιῶν, δι' ὧν ὀμηρίζει δυνήσεται. Ἄγουσιν αὐτόν καὶ γεωγράφοι διὰ ζήλου πολλοῦ καὶ θαύματος. Ὁ περὶ τὴν Ἀσκληπιαδῶν δίκαιαν καὶ τὰ τραύματα ἐρανίζεται καὶ αὐτὸς ἐκείθεν ἀγαθὰ. Ἐφέλκεται τὸ πρᾶγμα καὶ βασιλεῖς καὶ μαρτυρεῖ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος, κειμήλιον εἴτε καὶ ἐφόδιον καὶ ἐν αὐταῖς μάχαις τὴν Ὀμηρικὴν βίβλον ἐπαγόμενος καὶ τὴν κεφαλὴν, ὅτε ὑπνοῦν δέοι, ἐπαναπαύων αὐτῇ, ἵνα τάχα μηδὲ ἐν ὑπνοῖς αὐτοῦ ἀπέχοιτο, ἀλλὰ καὶ φανταζόμενος εἴη εὐόνειρος.

Καὶ ἔστιν ἀληθῶς βασιλικὸν πρᾶγμα ἢ Ὀμήρου ποίησις, καὶ μάλιστα ἡ Ἰλιάς. Καὶ παροιμίαν μὲν τις κακῶν Ἰλιάδα φησὶν· αὐτὴ δὲ καλοῦ παντός ἐστιν Ἰλιάς· δραματικώτερον μὲν σχηματιζομένη διὰ τῆς μονοειδοῦς μὲν, πολυπροσώπου δὲ ἀφηγήσεως· γέμουσα δὲ μυρίων, ὧν ἂν τις εἴποι καλῶν, φιλοσοφίας, ῥητορείας, στρατηγικῆς εὐτεχνίας, διδασκαλίας τῆς περὶ ἠθικῶν ἀρετῶν, τεχνῶν ὅλως παντοίων καὶ ἐπιστημῶν. Ἐχει τις καὶ δόλους ἐπαινετοῦς ἐκείθεν μαθεῖν

καὶ ψευδῶν κερδαλέων συνθέσεις καὶ σκωμμάτων δριμύτητος καὶ ἔγκωμίων μεθόδους. Φρόνησιν δὲ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν ὅσῃν περιποιεῖται τῷ προσέχειν ἐθέλοντι. Καὶ ὅσα δὲ τῇ ἱστορίᾳ ἐπιθεωροῦνται σεμνά, οὐκ ἂν οὐδὲ τὴν Ὀμήρου τέχνην τῶν τοιούτων ἀποστερήσει τις, τῆς πολυπειρίας, τοῦ τὰς ἀκοᾶς ἡδύνειν, τοῦ τὰς ψυχᾶς παιδεύειν, τοῦ εἰς ἀρετὴν ἐπαίρειν, τῶν ἄλλων οἷς ἱστορῶν ἐνευδοκιμεῖ.

Εἰ δ', ὅτι μύθων γέμει, ἐκπίπτειν αὐτὸν κίνδυνός ἐστι τοῦ θαυμάζεσθαι, ἀλλὰ πρῶτον μὲν οὐ πρὸς γέλωτα οἱ Ὀμηρικοὶ μῦθοι ἀλλ' ἐννοιῶν εὐγενῶν σκιαὶ εἰσιν ἢ περιπετάσματα, οἱ μὲν ὑπ' αὐτοῦ πλαττόμενοι πρὸς τὰ ὑποκείμενα, οἱ καὶ πρὸς αὐτὰ οἰκείως ἀλληγοροῦνται, πολλοὶ δὲ καὶ ὑπὸ τῶν παλαιῶν μὲν τεθειμένοι, ἐλκόμενοι δὲ χρησίμως καὶ εἰς τὴν τούτου ποίησιν, ὧν ἡ ἀλληγορία οὐ πάντῃ πρὸς τὰ Τρωϊκά, ἀλλ' ὅπως ἂν ἐξ ἀρχῆς ἠνίξαντο οἱ αὐτοὺς πλασάμενοι. Ἐπειτα οὐδὲ ἔχαιρεν αὐτόθεν μύθους ὁ τῆς σοφίας τρόφιμος. Ἡ σοφία τε γὰρ θεωρία ἐστὶν ἀληθευτική· καὶ ὁ σοφὸς δὲ τοιοῦτος· οὐκοῦν καὶ ὁ Ὀμηρος. Ἀλλὰ διὰ τὸ τῶν πολλῶν ἐπαγωγὸν αὐτοὺς τῇ ποιήσει παρεμπλέκων τεχνάζεται, ἵνα δελεάσας καὶ θέλξας τῷ προφαινομένῳ δικτύων, ὃ φασιν, ἔσω λάβῃ τοὺς ὀκνοῦντας τὸ τῆς φιλοσοφίας γλαφυρόν· εἶτα καὶ γεύσας τῆς ἐν ἀληθείᾳ γλυκύτητος ἀφήσει σοφοὺς πορεύεσθαι καὶ θηρᾶσθαι αὐτὴν καὶ ἄλλοθεν. Ἐτι δὲ γίγνεται καὶ μεθοδευτῆς οὕτω τῆς τῶν μύθων πιθανῆς πλάσεως, ἵνα καὶ τούτου τοῖς φιλομαθέσιν, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν εἰδῶν τοῦ λόγου, καθηγήσῃται. Ἐκεῖνο δὲ καὶ μάλιστα θαυμαστόν ἐν τούτοις Ὀμηρος ἔχει, ὅτι καὶ μύθοις μεμεστωμένος ὁμως οὐ φεύγεται, ἀλλὰ στέργεται, καὶ οἱ μισεῖν αὐτὸν προῖσχύοντες οὐκ ὀκνοῦσιν αὐτοῦ ἄλλως ἀπτεσθαι, καὶ ἀποδιοπομποῦντες αὐθις προσίενται, ὅμοιοι τῷ παροιμιακῷ Σκύθῃ, ὃς θεωμένων μὲν Ἑλλήνων ἀπέσχετο ἵππου εὐγενοῦς ἐκπεπνευκότος· ἀνακάμψας δὲ καθ' ἡσυχίαν τὸ σύνθηρος ἔπραττεν, ἀπολαύειν οὐ ἤθελεν. Εἰ δὲ καὶ οἱ χρώμενοι δηλοῦσι τὸ χρηστὸν πρᾶγμα, οὐκ ἔχει ἀντιλογία πολύχρηστον εἶναι χρῆμα τὴν Ὀμηρικὴν ποίησιν. Ἀλλ' ὅτι μὲν εὐχρηστος ὁ ποιητής, οὕτως ἀμυδρῶς δηλοῦντος ὑπεκρουσάμεθα, ὅτι μὴδὲ πρόθεσις ἡμῖν Ὀμήρου ὑπερλαλεῖν. Ὡς εἴ γέ τις ἐν σκοπῷ θήσει τὸ πρᾶγμα, οὐ πολλῶν δεήσεται λόγων, ἀλλὰ προβαλεῖται τὰς βίβλους ἐκ προχείρου, ὧν αἱ μὲν εἰς αὐτόν, αἱ δὲ ἐξ αὐτοῦ συνεκροτήθησαν καὶ ἀνύσει ῥαδίως τὸ προτεθέν.

[Συνεχίζων ὁ συγγραφεὺς ἐκθέτει τὴν μέθοδον τῆς ἐρμηνευτικῆς ἐργασίας]

του, ή όποία συνίσταται εις τήν εξομάλυνσιν πάσης τυχόν δυσκολίας, γλωσσικῆς καί πραγματικῆς, διά τήν κατανόησιν τῶν όμηρικῶν ποιημάτων].

Ἔτι κάκεινο προλαβεῖν χρῆ ἐχόμενον ἤδη καί προκλητικόν τοῦ παρεκβολικοῦ, ὅτι ἀνδρώδης μὲν ἡ Ἰλιάς καί σεμνοτέρα καί ὕφος ἔχουσα, ἐπεὶ καί ἡρωϊκώτερα· ἠθική δὲ ἡ Ὀδύσεια, ὡς ἐκεῖ σαφέστερον γέγραπται· καί ὅτι τήν Ὀμηρικὴν ἰσχύν οὐ τοσοῦτον ἐν τῇ Ἰλιάδι ἐστὶ καταμαθεῖν, ὅσον ἐν τῇ Ὀδυσσεΐα. Ἐνταῦθα μὲν γάρ πολλαὶ ἀφορμαὶ εἰς ῥητορείας δαψίλειαν, ἐκεῖ δὲ γλισχρότατος καί πάντη ὀλιγούλος ὁ τοῦ βιβλίου σκοπός. Καί ὅμως ἐξήρκεσεν ὁ ποιητὴς βίβλον καί ἐκένην τηλικήνδε καί τοιαύτην διασκεύασσασθαι, παραδεικνύων ὅτι καί ὁ παμπλουσιός ἐστιν καί πάνυ φιλότιμος ἐν τε πολυαφόρμοις καί ἐν μὴ τοιαύταις γραφαῖς. Ὄθεν ἐκεῖνο μὲν τὸ βιβλίον ἀπὸ ἐνὸς προσώπου ὠνόμασεν, ὑποδηλῶν τὸ ὀλίγον τῆς τοῦ γράφειν ὕλης, ὡς μόνα δῆθεν λέξων τὰ κατὰ τὸν Ὀδυσσεά, οἷς καί ἄλλως κατὰ μέθοδον οἰκίαν καί ἕτερα πολλὰ παρενέπλεξε. Ταύτην δὲ τὴν βίβλον συλληπτικώτερον Ἰλιάδα ἐκάλεσε καί οὔτε ἀπὸ ἐνός τινος ὡς ἐάν Ἀχιλλεῖα ἦ τι τοιοῦτον ἐκαλεῖτο, οὔτε διὰ τοὺς Ἰλιεῖς, ὡς δηλαδὴ τὰ τῶν Ἰλιῶν μόνον περιέχουσα κακὰ· ἀλλ' ὅτι περιέχει τὰ κατὰ τὴν Ἰλιον συμπεσόντα ἢ τὰ Τρωϊκά. Εἰ δὲ τινες ἐπαγωνίζονται δεῖξαι, ὅτι οἶον ἀπὸ προσώπου παθόντος, τοῦ τῶν Ἰλιέων δηλαδὴ λαοῦ, ἢ ποίησις αὐτῆ ὠνόμασται Ἰλιάς, ὅθεν κερδήσαντες καί οἱ μετὰ τὸν Ὅμηρον τραγικοὶ καί ἕτεροι ἐκ προσώπων παθόντων οἰκεία πολλάκις ἐπιγράφοσι δράματα, οἱ τοιοῦτοι αὐτόθεν ἐλέγχονται ἄλλως τε καί ὅτι οὐχ ἀπλῶς ἐνταῦθα ὁ ποιητὴς περὶ τῶν Ἰλιέων λέγει τί ἔπαθον, ἀλλὰ καί τοῦτο μὲν. Σκοπὸς δὲ αὐτῶ τοῦ βιβλίου, ὡς καί αὐτὸς ἐν προοιμίῳ ἐκτίθεται, εἰπεῖν ὅσα κακὰ ἐν τῷ καιρῷ τῆς τοῦ Ἀχιλλέως μῆνιδος καί οἱ Τρῶες καί οἱ Ἕλληνες ἔπαθον, καί μάλιστα οἱ Ἕλληνες. Διὸ καί οὐλομένην εἰπῶν τὴν τοῦ Ἀχιλλέως μῆνιν ἐπάγει· «ἦ μυρὶ Ἀχαιοῖς ἄλγε' ἔθηκε», μονονουχὶ λέγων ὀλεθρίαν γενέσθαι τὴν τοιαύτην μῆνιν, διότι κακὰ ἐξ αὐτῆς οἱ Ἀχαιοὶ ἔπαθον κατὰ τινα εἰμαρμένην, ὡς ἐν τοῖς ἐξῆς δηλωθήσεται. Καί διὰ ταῦτα μὲν τὸ βιβλίον τοῦτο καλεῖται Ἰλιάς. Δοκεῖ δὲ ἡ τοιαύτη λέξις κτητικὴ εἶναι καί ἔλλειπτικῶς ἔχειν. Ὡς περ γὰρ λόγῃ καί γῆ καί Τροία καί μάχη καί σκοπιὰ Ἰλιάς παρὰ τοῖς τραγικοῖς ἀντὶ τοῦ Ἰλιακῆ, ὃ ἐστὶ Τρωϊκῆ, οὕτω καί ἐνταῦθα Ἰλιάς, βίβλος δηλαδὴ, ἢ Ἰλιάς ποίησις ἢ ἱστορία Ἰλιάς. Ὡς περ καί τὸ Ἰάς. Καί τοῦτο γὰρ ἐλλέλειπται, δηλοῦν ὅτι Ἰωνικὴ διάλεκτος.

Σημείωσαι δὲ ἐνταῦθα καὶ ὅτι τὸ μὲν εἰπεῖν Ὅμηρου Ἰλιάς ταυτόν ἐστι τῷ Ὅμηρου Τρωϊκᾶ· τὸ δὲ Ἰλιάς μάχη τραγικῶς ἴσον δύναται τῷ Τρωϊκῶς πόλεμος. Ἀλλὰ γὰρ ἤδη τῷ σκοποῦ ἐγχειρητέον, ἵνα μὴ ποθεν ἀκούσωμεν περιττὰ ἐν οὐ δέοντι σοφίζεσθαι.

Ἐκδοσις Weigel, Λειψία, 1827.

Εὐστάθιος, Ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης

9. ΠΕΡΙ ΑΡΕΤΩΝ

«Ἀρετὴ ἐστὶν ἕξις, καθ' ἣν ἀγαθοὶ ἐσμεν». Αὐτὸν τὸν ὅρισμὸν τῆς ἀρετῆς δίδει εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς πραγματείας του ὁ συγγραφεὺς. Ἀγαθός, λέγει, εἶναι ὁ Θεός. Ἡ εἰς τὸ λογικὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀναφερομένη ἀρετὴ εἶναι ἡ φ ρ ό ν η σ ι ς, ἡ εἰς τὰς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους εἶναι ἡ δ ι κ α ι ο σ ύ ν η, ἡ εἰς τὰ βίαια παθήματα εἶναι ἡ ἀ ν δ ρ ε ἰ α, ἡ εἰς τὰ ἐκούσια παθήματα εἶναι ἡ σ ω φ ρ ο σ ύ ν η.

Ἀκολουθεῖ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ πλάτους τῆς ἐννοίας ἐκάστης ἀρετῆς, ἀπὸ τῆς σωφροσύνης, ὡς τῆς ἀτελεστάτης, μέχρι τῆς φρονήσεως, ὡς τῆς τελειστάτης τῶν ἀρετῶν.

Ἐπεὶ ἐστὶ σωφροσύνη αὐτάρκεια τῶν πρὸς τὸν βίον ἀναγκαίων, τριῶν δὲ τούτων πρὸς τὸν βίον δεόμεθα, ἡδονῶν, χρημάτων, δόξης· ἐφ' ἐκάστῳ τούτων εἴη ἄν τι μόριον σωφροσύνης, φυλάττον τὸ αὐταρκες καὶ χρήσιμον ἐκάστου, ἐπὶ μὲν ἡδοναῖς κοσμιότης, ἐπὶ δὲ χρήματι ἐλευθεριότης, ἐπὶ δὲ δόξης μετριότης.

Ἀνδρείας δέ, ὁμοίως τρία ἐστὶ μόρια. Ἐπεὶ ἐστὶν ἀπάθεια ὑπὸ τῶν κατὰ τὸν βίον βιαιῶν παθημάτων, τούτων δὲ τὰ μὲν αὐτοὶ που ἐβελονταὶ ὑφιστάμεθα, μειζόνων ἕνεκα ἀγαθῶν, ὡς ὅταν πόνους ἢ κινδύνους ἢ τι ἄλλο προσαιρώμεθα, ὧν ἄνευ μὴ οἶόν τε εἴη τῶν δεόντων του τυχεῖν· τὰ δ' ἐκούσια καὶ οὐ προσδεχομένοις ἔπεισι. Τούτων τε αὐτὰ μὲν, ὡς ἀπλῶς εἰπεῖν, παρὰ τοῦ θείου τε, καὶ τὸ ὅλον τοῦτο διατάττοντος, οἶαι περ αἰ καλούμεναι ξυμφοραὶ· τὰ δ' αὐτὰ παρ' ἀνθρώπων, οἶαι περ αἰ παρ' ἐνίων πρὸς ἡμᾶς δυσκολία καὶ δυσχέρεια, εἰ κἄν καὶ ἐφ' ἐκάστῳ τούτων ἴδιόν τι μόριον ἀνδρείας σῶζον τὸ ἀκίνητον καὶ ἀπαθὲς ὑπὸ τῶν χειρόνων ἐκάστων, γενναιότης μὲν ἐπὶ τοῖς αἰρετοῖς, ἐπὶ δὲ τοῖς ἐκουσίοις ἀψυχία μὲν ἐπὶ τοῖς παρὰ τοῦ θείου, πραότης δὲ ἐπὶ τοῖς παρ' ἀνθρώπων.

Δικαιοσύνη δὲ ἐπεὶ ἔστι σωτηρία ὁμοίων τούτου αὐτοῦ, οὐπὲρ ἔσμεν πρὸς ἅ ἕκαστον, ἔσμεν δὲ δὴ Θεοῦ μὲν ἔργα τε καὶ κτήματα, ἀνθρώποις δὲ ξυγγενεῖς που πᾶσι, κἂν πρὸς ἄλλους ἄλλως πως ἔχομεν, εἴη ἂν καὶ αὐτῆς ὁσιότης μὲν ἐπὶ τοῖς πρὸς τὸ θεῖον, ἐπὶ δὲ τοῖς πρὸς ἀνθρώποις πολιτεία μὲν πρὸς τὰ κοινά, χρηστότης δ' αὖ πρὸς τὰ ἰδιωτικά.

Φρόνησις δὲ ἢ μὲν πρὸς τὰ θεῖα τε καὶ αἰεὶ ὄντα, ἢ δὲ περὶ φύσιν τε καὶ τὰ γινόμενα, ἢ δὲ περὶ τὰ ἡμέτερά τε καὶ ἀνθρώπεια. Ὡστ' εἴη ἂν καὶ αὐτῆς ἢ μὲν περὶ ταῦτα δὴ τὰ ἀνθρώπεια, εὐβουλία, ἢ δὲ περὶ φύσιν, φυσική· ἢ δ' αὖ περὶ τὰ θεῖα, θεοσέβεια.

Αἱ μὲν δὴ τῶν ἀρετῶν ἰδέαι αὗται καὶ τοσαῦται· ἐνὸν μὲν κχι ἐκ πλείω τε καὶ τὰ μικρότερα διελεῖν, ἀποχρῶν δ' ἴσως καὶ ἄχρι τοσούτων. Τούτων δὲ ἀρχὴ μὲν μάλιστα ταῖς ἄλλαις ὄθενπερ ἀρξάμενοι, καὶ τῶν λοιπῶν ἐκάστην ῥῆον κτήσασθαι' ἂν τις, ἢ γε κοσμιότης εἴη ἂν. Τῶν γάρ που ἡδονῶν, αἱ πρῶτον ἡμῶν καὶ ἐκ νέου τυραννοῦσι, μάλιστα ἐπιχειρεῖ κρατεῖν αὕτη ἢ ἀρετὴ, διελομένη τὰς μὲν ἀναγκαίας αὐτῶν, τὰς δὲ μὴ· καὶ τῶν μὴ ἀναγκαίων αὖ ἐνίας, παρανόμους τε καὶ μοχθηροτάτας, καὶ οὐκ ἀνθρώπων πρεπούσας, καὶ ταύτας μὲν παντάπασιν ἀπωσαμένη τε καὶ ἐκκόψασα τῆς ψυχῆς, αὐτάς τε καὶ ἐπιθυμίας αὐτῶν· τὰς δ' ἀναγκαίας πρὸς τὸν βίον τόν τε ἴδιον ἐκάστου καὶ τὸν κοινὸν προσαιρουμένη, τῶν δὲ γε μὴ ἀναγκαίων μὲν, οὐ μοχθηρῶν δέ, αὐτῶν μὲν ὀλιγωρούσα, τὰς δὲ ἐπιθυμίας παντάπασιν ἐκκόπτουσα· ἵνα δὴ εἰς δύναμιν ἀνεπιδεῆς τις ἦ, τῇ αὐταρκεῖα χαίρων μᾶλλον ἢ αὐταῖς ταῖς διὰ τοῦ σώματος ἡδοναῖς.

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 160

Γεώργιος Γεμιστός ὁ Πλήθων

10. ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛΟΝ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΩ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

Θειότατε αὐτοκράτορ, ὁ μὲν πρὸς Ἴταλῶν τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ δυναστεύοντας τοῖς πάντα κρατίστοις υἱέσι πολεμηθεὶς πόλεμος καλῶς καὶ μετὰ πολλοῦ μάλιστα τοῦ περιόντος κατατέθειται· τῶν πλείστων τε καὶ ἐπικαιροτάτων τῆς ἐκείνων ἐπικρατείας, διὰ μακροῦ τοῦ χρόνου τὰ ἡμέτερα ἐπανασεσωσμένων, αὐτῶν τε ἐκείνων

καὶ ὑπὲρ τῶν λοιπῶν παντάπασιν ἡμῖν εἰζάντων, καὶ ἐς ἅπαντα ἔψεσθαι ὁμολογησάντων. Ἐκ δὴ τούτου ὑμῖν μὲν δόξα καὶ κλέος οὕτω κρατύνουσι τε καὶ ἐπαύξουσι τὴν ἀρχήν, τῷ δὲ κοινῷ ἀσφάλειά τε ὁμοῦ καὶ ὠφέλεια, καὶ ἐς τὸ μέλλον μειζρῶν ἀφορμαὶ πραγμάτων, εἰ Θεὸς διδοίη. Ἐμοὶ δὲ ἐπέρχεται νῦν εἰπεῖν καὶ ὑποθέσθαι, ἃ ἐκ πλείονος σκοποῦν τι δόξαν παρίστησιν, ὡς γενόμενα μὲν ἂν, μέγα ἂν τοῖς τῆδε πράγμασι λυσιτελήσειε· μὴ γινόμενα δ' ἂν, οὐ μικρὸν ἂν πρὸς τὴν τοῦ παντὸς ἑλλείποι σωτηρίαν.

Πρῶτον μὲν δὴ ὑπὲρ αὐτῆς τῆς χώρας, ὡς περὶ πλείστου ποιητέα ὑμῖν ἐστί, βραχέ' ἄττα μοι εἰρήσεται· οὐχ ὅτι μὴ καὶ αὐτοὺς ὑμᾶς περὶ τὴν ταύτης ἐπιμέλειαν ἐσπουδακότας ὀρῶ· ἀλλ' αὐτοῦ γέ τοι τοῦ λόγου ἔνεκα, ὡς διὰ τῶν δεόντων δὴ χωροίη. Ἐσμέν γὰρ οὖν, ὧν ἡγεῖσθέ τε καὶ βασιλεύετε, Ἕλληνες τὸ γένος, ὡς ἡ τε φωνὴ καὶ ἡ πάτριος παιδεία μαρτυρεῖ. Ἕλλησι δὲ οὐκ ἔστιν εὐρεῖν εἴ τις ἄλλη οἰκειότερα χώρα, οὐδὲ μᾶλλον προσήκουσα, ἢ Πελοπόννησός τε καὶ ὅση δὴ ταύτη τῆς Εὐρώπης προσεχής, τῶν τε αὐτῶν νήσων αἰ ἐπικείμεναι. Ταύτην γὰρ δὴ φαίνονται τὴν χώραν Ἕλληνες αἰεὶ οἰκοῦντες οἱ αὐτοὶ ἐξότουπερ ἄνθρωποι διαμνημονεύουσι, οὐδένων ἄλλων προενωκηκότων· οὐδὲ ἐπήλυδες κατασχόντες ἄλλους τε ἐκβαλόντες, καὶ αὐτοὶ ὑφ' ἑτέρων τὸ αὐτὸ ἐστὶν ὅτε πεπονθότες· ἀλλ' Ἕλληνες τὴν δε τὴν χώραν τοῦναντίον αὐτοὶ γε αἰεὶ φαίνονται κατέχοντες, οὔτε ταύτην ἐκλιπόντες.

Συμπάσης δὲ ταύτης τῆς χώρας αὐτῆ Πελοπόννησος ὁμολογεῖται τὰ πρῶτά τε καὶ γνωριμώτατα ἐνεγκοῦσα τῶν Ἑλλήνων γένη, καὶ ἀπὸ ταύτης ὀρμώμενοι τὰ μέγιστα τε ἐνδοξότατα Ἕλληνες ἔργα ἀπεδείξαντο. Καὶ μὲν δὴ καὶ τῆς μεγάλης ταυτησὶ πόλεως τῆς πρὸς Βοσπόρῳ, ἥπερ νῦν ἡμῖν βασιλείον ἐστί, τήνδε τὴν χώραν εἶη ἂν λογιζομένοις οἶον μητέρα τε οὔσαν καὶ ἀφορμὴν τινα εἰπεῖν· τοῦτο μὲν ἐπειδὴ Βυζάντιον οἱ προενωκηκότες, Ἕλληνές τε καὶ Δωριεῖς (Δωριεῖς δὲ Πελοποννήσιοι περιφανῶς)· τοῦτο δ' ἐπειδὴ καὶ οἱ μετὰ ταῦτα τὴν λαμπρὰν ταύτην ἀπὸ τῆς ἐν Ἰταλίᾳ Ῥώμης ἀποικίαν στειλάμενοι, καὶ Βυζάντιον οὕτω καλῆ καὶ μεγάλη ἐπηυξηκότες τῇ προσθήκῃ, Πελοποννησίων οὐκ ἀλλότριον, εἴ γε Αἰνεῖασι μὲν Σαβῖνοι ἐπὶ τοῖς ἴσοις καὶ ὁμοίοις συνωκισμένοι Ῥώμῃ εὐτυχιστάτην πόλεωσιν κατώκησαν· Σαβῖνοι δὲ ἐκ Πελοποννήσου τε καὶ Λακεδαιμόνιοι.

Τούτων τε οὖν ἔνεκα οὐ περὶ μικροῦ ποιητέα ἢ χώρα οὕθ'

ὑμῖν τοῖς βασιλεῦσιν, οὔτε τοῖς ὑπηκόοις, εἴ γε τῶν οἰκείων καὶ μάλιστα προσηκόντων, μάλιστα καὶ ἐπιμελητέον, ἦδε δ' ἡμῖν οἰκειοτάτη ἀπασῶν. Ἄλλα καὶ ἀρετῇ ὡς οὐδὲ μιᾶς ἂν λείποιτο τῶν ὑπὸ τὸν ἥλιον, ὅσα μὲν εἰς ὠρῶν συμμετρίαν καὶ καρπῶν φοράν, καὶ ὅλως τῶν πρὸς τὸν βίον χρησίμων τείνοντά ἐστιν εἰπεῖν, ἔασω ἔν γε τῷ παρόντι· ἀλλὰ εἰς ἀσφάλειαν τίνος οὐκ ἂν εἶη κρείττων χώρας; Νῆσός τε οὔσα τηλικαύτη ὁμοῦ καὶ ἠπειρος ἢ αὐτὴ καὶ παρέχουσα τοῖς ἐνοικοῦσι, κατὰ τρόπον χρωμένοις ταῖς ὑπαρχούσαις ἀφορμαῖς, ἀπ' ἐλαχίστης μὲν τῆς παρασκευῆς, εἴ τις ἐπίοι, ἀμύνεσθαι, ὑπάρχειν δὲ καὶ ἐπεξιέναι, ὅταν ἐθέλωσιν ὥστε καὶ ἄλλης οὐκ ὀλίγης ἂν ῥαδίως πρὸς τῆδε κρατεῖν. Καὶ παρῆκα ὁρῶν ἐρυμνότητα διὰ πάσης διηκόντων, καὶ δίκην ἀκροπόλεων ἀνεστηκότων πανταχῆ· ὥστε, κἂν τῶν πεδίων κρατῆσαι πολεμίους συμβῆ ποτε, τῆς γε συμπάσης χώρας ἦττους εἶναι.

(Ἡ διατείχισις τοῦ Ἴσθμοῦ θὰ καταστήσῃ ἀπόρθητον τὴν Πελοπόννησον. Ἡ ὑπεράσπισις ὁμῶς τῆς χώρας δὲν πρέπει νὰ ἀφεθῆ εἰς μισθοφόρους, ἀλλ' εἰς ἓν μέρος τῶν κατοίκων αὐτῆς, ἐνῶ οἱ ἄλλοι θὰ πληρῶνουν τοὺς φόρους. Καὶ προχωρεῖ εἰς λεπτομερῆ ἀνάπτυξιν τῶν ἰδεῶν του περὶ συγκροτήσεως τοῦ κράτους, ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὴν Πολιτείαν τοῦ Πλάτωνος).

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 160

Γεώργιος Γεμιστός, ὁ Πλήθων

11. ΧΡΙΣΤΟΣ ΠΑΣΧΩΝ

Ἐπίθεσις τοῦ ἔργου εἶναι ἡ σταύρωσις καὶ ἡ ἀνάστασις τοῦ Σωτῆρος.

Παρατίθεται ἔν μέρος τοῦ διαλόγου τοῦ ἐσταυρωμένου Ἰησοῦ μετὰ τῆς θρηνοῦσης Θεοτόκου (στίχοι 817 - 837).

ΘΕΟΤΟΚΟΣ

Τί, Πέτρε, θρηνεῖς; δεῖν' ἔπραξας, ἀλλ' ὁμως ἔτ' ἔστιν καὶ σοὶ τῶνδε συγγνώμης τυχεῖν.
 Ὡ τέκνον, ὦ φίλτατον, ὦ Θεοῦ Λόγε,
 σύγγνωθ' ἁμαρτεῖν δ' εἰκὸς ἀνθρωπῶν, Τέκνον·
 καὶ Πέτρος ἐξήμαρτε τοὺς ὄχλους τρέσας.

ΧΡΙΣΤΟΣ

Στείχουσα νῦν ἄπιθι, μήτηρ Παρθένε·
 λύω δὲ Πέτρῳ σφάλμα, χρηζούσης σέθεν.
 Καὶ γὰρ πάροιθεν σοῖς ἐπειθόμην λόγοις,
 σῆς εὐσεβείας κάγαθῆς φρενὸς χάριν.
 Καὶ μοι τὸ μὲν σὸν ἐκποδῶν ἔστω λόγος·
 ἔλκει δὲ καὶ δάκρυα πολλήν μου χάριν,
 καὶ πάντα λύει δεσμὸν ἀμπλακημάτων.
 Σοὶ τ' αὖ παραινῶ μηδένα βροτῶν στυγεῖν,
 μήδ' οἶ μ' ἀπηώρησαν ἀνόμως ξύλω.

ΘΕΟΤΟΚΟΣ

ᾠμοι, φρενὸς σῆς εὐαγεστάτης ἀεὶ!
 Ὡς οὐδὲ πάσχων δυσμεναίνεις τῷ γένει,
 οὐδὲ προσηλώσασιν ὀργίζῃ ξύλω!
 Τίς γὰρ ἂν ἔτλη θυμὸν ὀργῆς σου, Τέκνον ;
 Ἡ τίς ἀγανάκτησιν ὑπέστη σέθεν ;

ΧΡΙΣΤΟΣ

Ἄπιθ', ἄπιθι δυσμενῶν νῦν ἐκ μέσου
 Ὡνπερ γὰρ οὐνεκ' ἐμοὺς ἤκες λόγους,
 τὰ μὲν πέπρακται, τῶν δ' ἐγὼ μνησθήσομαι.
 Ἐνταῦθα μὲν σε τῶνδ' ἀπαλλάσσω λόγων.

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 38

(ἄθλος ὁ ποιήσας)

12. ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΑΥΤΟΥ ΨΥΧΗΝ

Ἔργον ἔχεις, ψυχὴ, καὶ μέγα, ἦν ἐθέλης.
 Ἐρεῦνα σαυτὴν ἥτις ἦ, καὶ πῆ στρέφη,
 ὅθεν προῆλθες, καὶ ὅπη στῆναί σε δεῖ·
 εἰ ζῆν, ὅπερ ζῆς, τοῦτο ἦ τι καὶ πλέον.
 Ἔργον ἔχεις, ψυχὴ, τοῖσδε κάθαιρε βίον.
 Θεὸν νόει μοι καὶ Θεοῦ μυστήρια.
 Τί ἦν πρὸ παντός, καὶ τί σοι τὸ πᾶν τόδε·
 ὅθεν προῆλθε, καὶ ὅποι προβήσεται.

Ἔργον ἔχεις, ψυχὴ, τοῖσδε κάθαιρε βίον.
 Πῶς οἰακίζει καὶ στρέφει τὸ πᾶν Θεός·
 ἢ πῶς τὰ μὲν πέπηγε, τὰ δ' ἄλλα ἐκρέει·
 ἡμεῖς δὲ καὶ μάλιστα ἐν στρεπτοῦ βίῳ.

Ἔργον ἔχεις, ψυχὴ· πρὸς Θεὸν οἶον ὄρα.
 Τί μοι κλέος τὸ πρόσθε, τίς δ' ἢ νῦν ὕβρις·
 τί μοι τὸ πλέγμα, καὶ τί μοι βίου τέλος.
 Ταῦτ' ἐννόει μοι, καὶ νοὸς στήσεις πλάνην.

Ἔργον ἔχεις, ψυχὴ· μή τι πάθης καμάτω.

J. P. Migne, Patrologia graeca, τ. 37

Γρηγόριος Ναζιανζηνός

13. ΚΑΝΩΝ ΕΙΣ ΑΝΑΜΝΗΣΙΝ ΤΟΥ ΣΕΙΣΜΟΥ ΕΤΕΙ 740 ΓΕΓΟΝΟΤΟΣ ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 26

Ὡ δ ἢ Δ'

Σαλεύεις, Κύριε, τὴν γῆν βουλόμενος
 ἔδρασμαῶ ἀληθείας πάντας ἡμᾶς,
 Δέσποτα, στηρίζεσθαι σαλευομένους προσβολαῖς.
 τοῦ δολίου πολεμήτορος.

Τῇ θεῖα νεύσει Σου κλονεῖς τὰ σύμπαντα
 καὶ δονεῖς τὰς καρδίας τῶν ἐπὶ γῆς
 κατοικούντων, Δέσποτα· τῆς οὖν δικαίας Σου ὀργῆς
 ἄνες, Κύριε, τὰ κύματα.

Οὐδ' ὄλωσ ἔχοντας εἰς νοῦν τὸν φόβον Σου
 ἐκφοβεῖς τῇ κινήσει πάσης τῆς γῆς,
 μόνε εὐσυμπάθητε· ἀλλὰ συνήθως ἔφ' ἡμᾶς
 τὰ ἔλεη Σου θαυμάστωσον.

Ναόν Σε, Δέσποινα, Θεοῦ γινώσκοντες
 ἐν ἀγίῳ ναῶ Σου χειῖρας οἰκτρὰς
 αἶρομεν εἰς δέησιν· ἴδε τὴν κάκωσιν ἡμῶν
 καὶ παράσχου Σὴν βοήθειαν.

ᾠδὴ Ε΄

Καὶ σύ, καρδιά, σείσθητι νῦν
 βλέπουσα Θεοῦ τὴν ἀπειλήν
 ἐπικειμένην καὶ βόησον·
 «Φείσαι τοῦ λαοῦ σου, Δέσποτα Κύριε,
 καὶ παῦσον τὴν δικαίαν ὀργὴν Σου, εὖσπλαγχνε».

Λαὸν καὶ πόλιν, ἦνπερ τῷ Σῶ
 αἷματι ἐκθήσω, Ἰησοῦ,
 μὴ παραδῶς εἰς ἀπώλειαν
 ἐν τῷ συνταράσσειν τὴν γῆν σεισμῶ φοβερῶ·
 χορὸς τῶν ἀποστόλων καθικετεύει Σε.

᾽Οδοὺς Σου, Δέσποτα, τὰς ὀρθὰς
 γνώμη ὑπεκκλίνοντες στρεβλῆ
 εἰς ἀγανάκτησιν τρέπομεν
 Σὲ τὸν συμπαθῆ τε καὶ ἀμνησικακόν·
 ἀλλ' ἴλεως, οἰκτίρμων γενοῦ τοῖς δούλοις Σου.

Νῦν βοηθείας ἤλθε καιρὸς,
 νῦν καταλλαγῆς χρεῖα, ἀγνή,
 πρὸς τὸν Υἱόν Σου καὶ Κύριον,
 ὅπως οἰκτειρήσῃ προσκεκρουκότας ἡμᾶς
 καὶ τῆς ἐπικειμένης ὀργῆς λυτρώσῃται.

Christ et Paranicas, «Anthologia graeca
 carminum christianorum».

Ἰωσήφ ὁμνογράφος

I. ΙΤΑΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. Η ΚΟΛΑΣΙΣ ΤΟΥ ΔΑΝΤΗ

Ἡ «Κόλασις» εἶναι τὸ πρῶτον ἐκ τῶν τριῶν μερῶν τοῦ ἀθανάτου ποιητικοῦ μεγαλουργήματος τοῦ Δάντου «Θεία Κωμῳδία». Τὰ ἄλλα δύο εἶναι τὸ «Καθαρτήριον» καὶ ὁ «Παράδεισος». Ὁ μέγας Ἰταλὸς ποιητὴς περιγράφει μετὰ καταπληκτικῆς λεπτομερείας φανταστικὸν ταξίδιον τοῦ εἰς τὸν «ἄλλον κόσμον». Ἐχὼν ὡς ὁδηγὸν τὸν Βιργίλιον κατέρχεται εἰς τὸν Ἄδην καὶ περιέρχεται τὴν Κόλασιν, περιγράφει δὲ παραστατικώτατα καὶ μὲ χάριν ὅσα ἐκεῖ εἶδεν. Αποτελεῖ δὲ ἡ περιγραφή αὕτη ἐξιδανίκευσιν τῶν περὶ Κολάσεως παραστάσεων τῶν συγχρόνων του, ὡς αὐταὶ διεμορφώθησαν διὰ τῶν μεσαιωνικῶν παραδόσεων, ἀφηγήσεων καὶ κηρυγμάτων διαφόρων ἀσκητῶν καὶ μοναχῶν, οἵτινες ἐπέδιδον δι' αὐτῶν νὰ ἀποτρέψουν τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὰς κακὰς πράξεις. Τὸ ποιητικὸν τοῦτο ἔργον θεωρεῖται ἐν ἐκ τῶν ἀριστουργημάτων τῆς παγκοσμίου λογοτεχνίας, ἔχει δὲ μεταφρασθῆ εἰς ὅλας τὰς γλώσσας.

α') Τὸ φοβερὸν δάσος

Ἐ σ μ α Α'

Ἔτεμον μέσην τὴν ὁδὸν τοῦ βίου,
ὀπότ' εὐρέθην εἰς ζοφῶδες δάσος,
τῆς κατ' εὐθείαν ἔκτραπεις ἐξόδου.
Χαλεπὸν πρᾶγμα νὰ εἰπῶ πῶς ἦτο
τραχὺ τὸ δάσος, ἄγριον, νευρῶδες.
Αὐτοῦ καὶ μόν' ἡ μνήμη φέρει τρόμον.
Μόλις αὐτῆς πικρότερος ὁ τάφος.
Ἄλλ' ἴν' ἀφηγηθῶ καὶ τὰ καλά του,
θὰ εἶπω κι εἶ τι ἄλλο εἶδ' αὐτόθι.
Πῶς εἰς αὐτὸ εἰσῆλθον δὲν ἠξέυρω.
Τοσοῦτον μ' εἶχεν ὕπνος καταλάβει,
ὥστε τὸν δρόμον τὸν ὀρθὸν ἀφῆκα.
Εἰς πρόποδας δὲ λόφου ὡς ἀφίχθην,
ὅστις τὸ τέρμα ἦτο τῆς κοιλάδος
τῆς ἐμβαλούσης φόβον τῇ ψυχῇ μου,
καὶ ἀναβλέψας εἶδον πῶς τὰ νῶτα

αὐτοῦ ἐχρύσου ἤδη ὁ πλανήτης,
 ὁ ὀδηγῶν εἰς τὰς εὐθείας τρίβους·
 ὁ φόβος μου ἐκόπασεν ὀλίγον,
 ὁ ἔνδον τῆς καρδίας μου λιμνάσας
 κατὰ τὴν νύκτα τῶν δεινῶν ἐκείνην.
 Ὡς δὲ ἀσθμαίνων ὁ ἐκ τοῦ πελάγους
 εἰς τὴν ἀκτὴν περισωθεὶς τὸ κῦμα
 τὸ κινδυνῶδες στρέφεται καὶ βλέπει,
 οὕτως ἐστράφη, ὑπεκφεύγουσά με,
 καὶ ἡ ψυχὴ μου νὰ ἰδῆ τὸν δρόμον,
 ὃν ζῶν οὐδέποτε τις καταλείπει.

β') Τὰ τρία θηρία

Μικρὸν ἀναπαυθεὶς, βαρὺς τὸ σῶμα,
 τὴν ξηρὰν ράχιν ἤρχισ' ἀναβαίνων
 κι ἦν πάντοτε ὁ βαίνων πους ὁ κάτω.
 Ἀρξάμενος δὲ μόλις τῆς ἀνόδου,
 ἔμπρός μου βλέπω πάρδαλιν ταχύπου,
 κατάστικτον πᾶν ἔχουσεν τὸ δέρμα.
 Οὐδόλως ἀπεχώρει ἀπ' ἔμπρός μου
 κι ἐκώλυε τὸ βῆμά μου. Πολλάκις
 νὰ ὀπισθοδρομήσω ἀπεστράφη.
 Τῆς πρώτης ἦτον χαραυγῆς ἡ ὥρα·
 ὁ δ' ἥλιος ὑψοῦτο μετ' ἀστέρων,
 τῶν συνοδῶν του, ὅτε θεῖος ἔρωσ
 ἔπλασε πρῶτον τὰ καλὰ ἐκεῖνα.
 Νέα ἀφορμὴ ἐλπίδων μοὶ ἐφάνη
 τοῦ θηρὸς τούτου ἡ πολύχρους ὄψις,
 τὸ γλυκὺ ἔαρ, τῆς αὐγῆς ἡ ὥρα.
 Ἐκ νέου πλὴν μ' ἐνέβαλεν εἰς φόβους·
 ἐπιφανεῖς μοὶ αἰφνιδίως λέων.
 Ἐφαίνετο ὡς κατ' ἐμοῦ προβαίνων
 τὴν κεφαλὴν ὀρθὴν καὶ πειναλέος.
 Ἐλύσσα κι οἱ ἀέρες ἐφρικίων.
 Καὶ ἀδηφάγος λύκαινα κατόπιν,

ἰσχύσαρκον, ἀλλ' ἄπληστον θηρίον,
 πολλοὺς εἰς θλίψεις ἐμβαλὸν τῶν ζώντων.
 Αὐτῆς μ' ἐπίεσεν ἡ ὄψις τόσον
 καὶ νάρκην μοι ἐνέβαλε δειλίας,
 ὥστ' ἀπηλπίσθη ν' ἀναβῶ ὡς ἄνω.
 Ὡς δ' ὁ ἐκθύμως ἀγαπῶν τὰ κέρδη,
 ὅταν ἐπέλθῃ ἡ ὥρα τῆς ζημίας,
 ἐν λογισμοῖς καὶ θλίβεται καὶ κλαίει,
 τὸ τέρας τὸ ἀνήμερον ὁμοίως
 πρὸς ἐμὲ βαῖνον βῆμα μετὰ βῆμα,
 ὅπου σιγαῶ ὁ ἥλιος μὲ ὄθει.

γ') Ἐπιγραφή τῆς πύλης τῆς κολάσεως

Ἄσμα Γ'

«Ἐγὼ εἰς τὴν πενθήρη φέρω πόλιν,
 ἐγὼ εἰς τὴν ἀίδιον ὀδύνην
 καὶ πρὸς τὰ στίφη τῶν ἀπολωλότων
 ἐτελειώθη πρὸς δικαιοσύνην.
 Μ' ἀνήγειρεν ἡ δύναμις ἡ θεία
 κι ἡ πανσοφία καὶ ὁ πρῶτος ἔρωσ·
 οὐδὲν ἐπλάσθη πρὸ ἐμοῦ, πλὴν ὅσα
 αἰώνια· κι ἐγὼ εἶμ' αἰώνια.
 Ὅ εἰσιῶν πᾶσαν ἐλπίδ' ἀφίτω».

δ') Ἡ λαίλαψ

Ἄσμα Ε'

Τοτ' ἤρχισαν τῆς θλίψεως οἱ γόοι
 ν' ἀκούωνται κι ἦλθον εἰς μέρος, ὅπου
 πλείστος κλαυθμὸς μοῦ ἐπληττε τὰ ὄτα.
 Βωβὸν φωτὸς τὸ μέρος ἦν ἐκεῖνο
 καὶ ἐμυκᾶτο ὡς θαλασσοκλύδων,
 ὃν ἄνεμοι μαστίζουν ἐναντίοι.
 Ἀκάματος ἡ τῶν νερτέρων λαίλαψ
 τὰ πνεύματα ἐν σίφωνι συστρέφει,
 συγκρούει καὶ κτυπᾶ καὶ τραυματίζει.

Πρὸ τοῦ κρημνοῦ δὲ ὅσοι ἀφικνοῦνται,
 ἐκεῖ κραυγαὶ καὶ οἰμωγαὶ καὶ θρήνοι,
 τὴν ἀρετὴν τὴν θεῖαν βλασφημοῦσιν.
 Ἦκουσα ὅτι τιμωροῦνται οὕτως
 οἱ σαρκικῶν ἀμαρτιῶν ἐργάται,
 οἱ εἰς ὄρμᾶς τὸν νοῦν ὑποδουλοῦντες.
 Τοὺς πελαργούς ὡς ἐν χειμῶνος ὥρᾳ
 φέρουσι κατ' ἀγέλας τὰ πτερά των,
 τὰ πνεύματα τὰ πονηρὰ ἢ λαΐλαψ
 ἐδῶ κι ἐκεῖ, ἄνω καὶ κάτω φέρει·
 οὐδ' ἔχουσιν ἐλπίδα, ἢ ποινὴ των
 οὐχὶ νὰ παύσῃ, κἂν νὰ μετριάσῃ.
 Καὶ ὡς οἱ γερανοὶ ψάλλοντες θρήνους
 εἰς μακροὺς στίχους τὸν ἄερα τέμνουν,
 ὁμοίως εἶδον, ἐκπεμπούσας γόους,
 σκιάς ἐκεῖν' ἢ συμφορὰ νὰ φέρῃ.

Μετάφρασις Ἁλ. Ραγκαβῆ

Δάντης

2. ΕΛΕΥΘΕΡΩΘΕΙΣΑ ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ

Ἡ «Ἐλευθερωθεῖσα Ἱερουσαλήμ» εἶναι ἐποποιία ἀπὸ τὴν ἱστορία τῶν Σταυροφοριῶν.

Στὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ οἱ Σταυροφόροι φθάνουν στὴν Ἱερουσαλήμ.

Ἄσμα Γ'

Μὲ τίς δροσιές ἐπρόβαινε ἡ αὐγὴ χαριτωμένη,
 μὲ μύρια τῆς παράδεισος λουλούδια στολισμένη,
 ὅταν μὲς στὸ στρατόπεδο, π' ἄγρυπνο ἐτοιμαζότου,
 βοῆ καὶ ἀρμάτων ταραχὴ γύρω, παντοῦ ἀπλωνότου.
 Καὶ μόλις ὄλο τῆς αὐγῆς ἐφάνηκε τ' ἄστερι,
 οἱ σάλπιγγες χαρούμενες ἀντήχησαν στ' ἄερι.
 Ὁ πολεμάρχος μὲ γλυκοὺς τρόπους τοὺς ὀδηγᾷ,
 πότε τοὺς βάνει χαλινό, πότε τοὺς ἀκλουθαί.
 Ἔργο πλιὸ δύσκολο παρὰ κανεὶς νὰ σταματήσῃ
 τὸ κύμα, ποὺ σηκώνεται τὸ βράχο νὰ χτυπήσῃ,
 ἢ στὸν βοριά ν' ἀντισταθῇ ποὺ τὰ βουνα κλονίζει

καὶ τὰ καράβια σύσσωμα στὴ θάλασσα βυθίζει.
 Δὲν θέλει τὴν ὀλόθερμην ὀρμή τους νὰ βαστάξη,
 ἀλλ' ἐνωμένοι νὰ προβοῦν καὶ μὲ πολέμια τάξη.
 Ἔχει καθέννας τους φτερὰ στὰ πόδια, στὴν καρδιά,
 τὸν κόπο δὲν αἰσθάνονται κι ἐμπρὸς πετοῦν μὲ βία.
 Κι ὅταν μὲ ἀχτίνες φλογερὲς ὁ ἥλιος ἀνεβαίνει
 καὶ τοὺς ἀγροὺς ἀνάβοντας χόρτα κι ἀνθοὺς ξεραίνει,
 ἰδοὺ τὴν Ἱερουσαλήμ ξανοίγουν ἐμπροστά τους,
 ἰδοὺ στὴν Ἱερουσαλήμ στρέφουν τὰ βλέμματά τους.
 Τὴν χαιρετοῦν ὀλόχαροι, μὲ πόθο τὴν κοιτάζουν,
 καὶ μύρια στόματα μεμιᾶς «Ἱερουσαλήμ» φωνάζουν.
 Ἔτσι κι οἱ ναῦτες, πού στεριῆς ἀγνώριστες γυρεύουν
 καὶ μέσα σὲ ἄγρια σκοτεινὰ πέλαγα ταξιδεύουν,
 παλεύοντας μὲ τὸ βοριά καὶ τὴ θαλασσοζάλη,
 ἂν ξάφνου ὁ τόπος πού ζητοῦν ἀγνάντια τους προβάλλη
 τὸν χαιρετοῦν, ὅλοι σ' αὐτὸν μὲ τὴν καρδιά πετιῶνται
 καὶ πλιὸ τὲς ἔρημες νυχτιῆς, τοὺς κόπους δὲ θυμῶνται.
 Ἄλλ' ἢ χαρὰ, πού ἔλαμψε στῶν Χριστιανῶν τὰ στήθη,
 ἀγάλη ἀγάλια ἐσβήστηκε κι ἄλλο αἶσθημα ἐγεννήθη,
 ἀγάπης, φόβου, σεβασμοῦ, πού τὲς καρδιῆς νικαίει.
 Καὶ πλέον κανεὶς τὰ βλέμματα νὰ ὑψώση δὲν τολμαίει
 ὅπου γιὰ μᾶς ἕνας Θεὸς ἔγινε μέγα θύμα
 κι ἐθάφτη καὶ ὀλοζώντανος ἐβγήκε ἀπὸ τὸ μνήμα.
 Στεναγμοί, λόγια θλιβερὰ καὶ παραπονεμένα,
 σημεῖα χαρᾶς καὶ δέησες καὶ δάκρυα πικραμένα
 γύρω παντοῦ σηκώνονται καὶ δυνατὰ βουίζουν,
 σὰν ὅταν μέσα στὰ κλαδιὰ οἱ ἄνεμοι σφυρίζουν,
 ἢ ὅταν βράχους κι ἔρημες ἀκρογιαλιῆς χτυπάη
 ἢ θάλασσα καὶ ἀφρίζοντας βραχνόφωνα βογγαίει.
 Γυμνοὶ τὰ πόδια προχωροῦν ὅλοι, μικροὶ μεγάλοι,
 τὰ ὀλόχρυσα στολίσματα βγάνουν ἀπ' τὸ κεφάλι
 καὶ ἀπ' τὶς καρδιῆς τ' ἀκάθαρτα πάθη πού τὲς μολύνουν,
 τὶς ἁμαρτιῆς ὁμολογοῦν καὶ πικρὰ δάκρυα χύνουν :
 «Τὸ χῶμα, πού τὸ αἷμα σου ἔβρεξε, νὰ φιλήσω,
 Χριστέ μου, καὶ μὲ κλάματα θερμὰ νὰ τὸ ποτίσω.
 Τί στέκεις, παγωμένη μου καρδιά, κι ἐσεῖς τί ἀργεῖτε,

μάτια μου κακορίζικα, δυὸ βρύσες νὰ γενῆτε !
 Συντρίψου, ἀχάριστη καρδιά, στὸ κρίμα βυθισμένη,
 ἢ κλάψα ἀπαρηγόρητη κι αἰώνια σὲ προσμένει !».

Μετάφρασις Ἰουλίου Τυπάλδου

Τουρκουάτος Τάσσοσ

II. ΓΑΛΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΥΜΝΟΣ

Μὲ τὴν αὐγὴ καὶ ἡ θάλασσα μενεξεδένια
 λάμπει καὶ μὲ τὸ φῶς τὰ πάντα ξαναγιώνουν.
 Νὰ ἡ ἀνοιξη γυρίζει, νὰ τὸ χελιδόνι
 στὸν Παρθενώνα ξαναχτίζει τὴ φωλιά του.
 Πανίερη Ἀθηνᾶ, τίναξε τὸ πουλί σου
 στ' ἀμπέλια μας ἀπάνου τὰ σαρακωμένα.
 Κι ἂν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,
 θεῖα εἶν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεῖς πεθαίνει

Ἀγάλια ἀγάλια ἀποχρυσώνεται τὸ κύμα,
 νὰ ἡ ἀνοιξη γυρίζει, μὰ στὰ κορφοβούνια
 τοῦ Προμηθέα τὰ σπλάχνα σκίζοντας ἓνα ὄρνιο
 μεγάλο, ἀσάλευτο ξανοίγεται μακριάθε·
 γιὰ νὰ διώξης τὸ μαῦρο γύπα, ποὺ σὲ τρώει,
 ἄρματῶσέ μας, νέε νησιώτη, τὸ καράβι.
 Κι ἂν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,
 θεῖα εἶν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεῖς πεθαίνει.

Τ' ἀνάκρασμα τ' ἀκοῦτε τῆς ἀρχαίας Πυθίας;
 «Νίκη στῶν ἡμιθέων τ' ἀγρόνια !» Ἀπὸ τὴν Ἴδη
 ὡς τῆς Νικαίας τ' ἀκρογιάλια ξαναθίζουν
 αἰώνιες οἱ ἐλιές. Μὲ τ' ἄρματα στὰ χέρια,
 ἐμπρός! Τὰ ὕψη τῶν βουνῶν ἄς τ' ἀνεβοῦμε
 τοὺς Σαλαμίσιους ἀντίλαλους ξυπνώντας !
 Ἄν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,
 θεῖα εἶν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεῖς πεθαίνει.

Κι ἔλα, ἑτοιμάστε τὰ λευκὰ φορέματά σας,
 ἀρραβωνιαστικιές, γιὰ νὰ στεφανωθῆτε
 στὸ γυρισμὸ τοὺς ἀκριβοὺς σας· μὲς στὸ λόγγο
 γι' αὐτούς, πού σ' ἄς γλιτώσανε, κόφτε τὴ δάφνη.
 Ἄγνάντια στὴ σκυφτὴ καὶ ντροπιασμένη Εὐρώπη,
 ἄς πιοῦμε ξέχειλη τὴ δόξα, παλικάρια.
 Κι ἂν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,
 θεῖα εἶν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεῖς πεθαίνει.

Ὅ,τι ἔγινε, μπορεῖ νὰ ξαναγίνῃ, ἀδέλφια!
 Στῶν πυρωμένων τούτων βράχων τὴ λαμπράδα
 μὲ σάρκα θεῖα μπόρεσ' ὁ ἄνθρωπος νὰ ντύσῃ
 τὸ φωτερώτερο κι ἀπ' ὅλα τὰ ὄνειρά του.
 Κι ἡ χριστιανικὴ ψυχὴ βουβὴ ἐκεῖ πέρα θὰ εἶναι;
 Κι ἔμεῖς ἐνὸς ξεροῦ κορμοῦ ξερόκλαδα ἐκεῖ πέρα;
 Κι ἂν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,
 θεῖα εἶν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεῖς πεθαίνει.

Τὸ Μαραθῶνιο πεζοδρόμο ἀκολουθώντας
 κι ἂν πέσωμε, τὸ χρέος μας ἔχομε κάμει!
 Καὶ μὲ τὸ αἷμα τοῦ προγόνου μας Λεωνίδα,
 τὸ αἷμα μας, θριάμβων αἷμα, ταιριασμένο,
 θὰ πορφυρώσῃ τὸν καρπὸ τὸν κοραλλένιο
 καὶ τὸ στρεφύλι τὸ κρεμάμενο στὸ κλῆμα.
 Κι ἂν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,
 θεῖα εἶν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεῖς πεθαίνει.

Τῆς ἱστορίας μᾶς φέγγουν τρεῖς χιλιάδες χρόνια.
 Ὅρθοί! Καὶ πρόβαλε ἀπὸ τώρα τὸ παλάτι
 στὸν τόπο ἐκεῖ, πού λύθηκαν τὰ κακὰ μάγια
 κι ὁ φοίνικας ξαναγεννιέται ἀπὸ τὴ στάχτη.
 Στὶς ἀμμονδιές τῆς Μέκκας, διώξε το, Ἥλιε,
 τὸ μισοφέγαρο μακριὰ ἀπ' τὸν οὐρανὸ μας...
 Ἄν πρέπη νὰ πεθάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα,
 θεῖα εἶν' ἡ δάφνη. Μιὰ φορὰ κανεῖς πεθαίνει.

2. ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΟΝ

Ὁ συγγραφεὺς κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1806 ἐπεχείρησε μεγάλην περιήγησιν ἀπὸ Παρισίων μέχρις Ἱερουσαλήμ. Ἀφοῦ μετέβη διὰ ξηρᾶς εἰς Μιλάνον, Βενετίαν καὶ Τεργέστην, ἐπεβιβάσθη πλοίου καὶ διαπλεύσας τὴν Ἀδριατικὴν καὶ τὸ Ἴόνιον ἀπεβιβάσθη εἰς Μεθώνην. Ἐκεῖθεν ἐπεσκέφθη τοὺς ἀρχαιολογικοὺς τόπους τῆς Πελοποννήσου, κατόπιν τὰς Ἀθήνας, ὁπόθεν διὰ τοῦ Αἰγαίου συνέχισε τὸ ταξίδιον του.

Τῆς περιηγήσεως ταύτης ἐδημοσίευσε θαυμασίαν περιγραφὴν εἰς δίτομον ἔργον μετὸν τίτλον «Ὀδοιπορικόν», μέγα μέρος τοῦ ὁποίου καταλαμβάνει ἡ περιήγησις εἰς τὴν τότε τουρκοκρατουμένην Ἑλλάδα.

Αἱ Ἀθήναι καὶ ἡ Ἀκρόπολις

Τέλος πάντων ἀνέτειλεν ἡμῖν ἡ μεγάλη τῆς εἰς Ἀθήνας εἰσόδου ἡμέρα. Ἴππεύσαντες τὴν ἐπιούσαν 23ην Αὐγούστου, περὶ τὴν τρίτην τῆς πρωίας ὥραν, ἤρξάμεθα ἐν σιωπῇ τῆς πορείας διὰ τῆς Ἱεραῆς ὁδοῦ· δύναμαι δὲ νὰ βεβαιώσω ὅτι οὐδὲ ὁ εὐσεβέστερος τῶν ἐν τοῖς μυστηρίοις τῆς Δήμητρος μεμνημένων ἠσθάνθη συγκίνησιν τῆς ἐμῆς μικροτέραν. Πάντες εἶχομεν ἐνδυθῆ τὰ εορτάσιμα ἐνδύματα, ὁ δὲ γιανίταρος ἀνέτρεψε τὸ ἔσω τῆς κιθάρεως μέρος ὡς καθαρώτερον καὶ παρὰ τὸ σύνθηες ἔψηξε τοὺς ἵππους.

Ὑπερβάντες τὴν κοίτην ποταμοῦ, Σαρανταποτάμου καλουμένου, τοῦ Ἐλευσινίου πιθανῶς Κηφισοῦ, εἶδομεν λείψανα χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν κειμένων ἐπὶ τοῦ τάφου ἴσως τοῦ Ζάρηκος ἐκείνου, ὃν αὐτὸς ὁ Ἀπόλλων ἐδίδαξε τὴν μουσικὴν. Μετὰ δὲ μικρὸν ἄλλα πάλιν ἐρείπια ἐδείκνυον ἡμῖν ποῦ ὑφούντο τὰ μνήματα τοῦ Εὐκόλπου καὶ Ἴπποθοόντος. Εὗρομεν δὲ καὶ τοὺς Ρειτοὺς ἢ ρεύματα ἄλμυροῦ ὕδατος. Περὶ αὐτὸν περίπου τὸν τόπον ὕβριζεν ὁ ὄχλος κατὰ τὴν πομπὴν τοὺς διαβάτας εἰς ἀνάμνησιν τῶν ὕβρεων, ἃς γραΐά τις ἐτόλμησε νὰ προφέρῃ κατὰ τῆς Δήμητρος. Ἐκεῖθεν μεταβάντες πρὸς τὴν ἐσχάτην ἄκραν τοῦ στενοῦ τῆς Σαλαμίνος εἰσέδυμεν εἰς τὸ ὑπὸ τῶν ὀρέων Πάρνηθος καὶ Αἰγάλεω σχηματιζόμενον στενόν, ὅπερ καλεῖται Μυστικόν. Εἶδομεν μετ' οὐ πολὺ καὶ τὴν ἐν Δαφνίῳ μονήν, ἀνεγηγερμένην ἐπὶ τῶν ἐρείπιων τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ ἐκ τῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ ἀρχαιοτέρων, μικρὸν δὲ πορρωτέρω παρετηρήσαμεν συντρίμματά τινα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης. Καταστάντος τέλος πλατυτέρου τοῦ στενοῦ εἶδομεν αἴφνης τὴν πεδιάδα τῶν

Ἰσθμῶν, παραμείψαντες τὸ ὄρος Ποικίλον, ὑψούμενον ἐν μέσῳ τῆς ὁδοῦ καὶ φράττον τὴν θέαν.

Οἱ τὴν πόλιν τοῦ Κέκροπος ἐπισκεπτόμενοι περιηγηταὶ ἀφικνοῦνται συνήθως εἰς αὐτὴν διὰ τοῦ Πειραιῶς ἢ τῆς Εὐβοίας, στεροῦμενοι οὕτω μέγα μέρος τοῦ θεάματος· καθ' ὅτι ἡ Ἀκρόπολις δὲν φαίνεται τοῖς διὰ θαλάσσης ἀφικνουμένοις, ὁ δὲ Ἄγχεσμος ἐπιπροσθεῖ τοῖς ἐξ Εὐβοίας ἐρχομένοις. Ἐγὼ ὅμως ἀγαθῇ τύχῃ ἔφθασα εἰς Ἀθήνας διὰ τῆς ὁδοῦ, ἀφ' ἧς φαίνεται ἡ πόλις ἐν πάσῃ τῇ λαμπρότητι αὐτῆς.

Τὸ πρῶτον ἀντικείμενον, ὅπερ εἶδον, ἦτο ἡ Ἀκρόπολις φωτιζομένη ὑπὸ τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου· ὑψοῦτο δὲ καταντικρὺ πέραν τῆς πεδιάδος καὶ ἐφαίνετο ἐρειδομένη ἐπὶ τοῦ Ὑμητοῦ, σχηματίζοντος τὸν ὀρίζοντα τῆς εἰσόδου ταύτης. Παρίστα δὲ συγκεχυμένον μείγμα ἐκ κιονοκράνων τῶν Προπυλαίων, κίωνων τοῦ Παρθενῶνος καὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἐρεχθέως, ἐπάλξεως τειχῶν κανονοφόρων, γοθθικῶν ἐρειπίων, χριστιανικῶν καὶ ὀθωμανικῶν καλυβῶν. Δύο μικροὶ λοφίσκοι, ὁ Ἄγχεσμος καὶ τὸ Μουσεῖον, ὑψοῦντο ὁ μὲν πρὸς ἄρκτον, ὁ δὲ πρὸς νότον τῆς Ἀκροπόλεως· μεταξύ δὲ τούτων ἔκειντο παρὰ τοὺς πρόποδας αὐτῆς αἱ Ἀθήναι. Αἱ πεπλατυσμένας τῆς πόλεως ταύτης στέγαι, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων ὑψοῦντο μιναρῆδες, κυπάρισσοι, ἐρειπία, μεμονωμένοι στῆλαι καὶ θόλοι τζαμιῶν ἐστεμμένων φωλεαῖς γερανῶν, παρεῖχον τερπνὸν θέαμα, φωτιζόμενα ὑπὸ τῶν ἀκτίνων τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου. Καὶ ἀνεγνώριζε μὲν τις τὰς Ἀθήνας ἐκ τῶν ἐρειπίων αὐτῶν, ἐννοεῖ ὅμως καὶ ὅτι δὲν κατῳκεῖ πλέον ἐν αὐταῖς ὁ λαὸς τῆς Ἀθηνᾶς.

Αἱ Ἀθήναι ὑψοῦνται ἐν μέσῳ πεδιάδος ὀριζομένης ὑπὸ σειρᾶς λόφων καὶ ἀποληγούσης εἰς τὴν θάλασσαν. Ἀπὸ τῆς θέσεως, ἀφ' ἧς θέωρουσιν τὴν κοιλάδα ταύτην, ἐφαίνετο διηρημένη εἰς τρεῖς οἴωνε ζώνας, ἐκτεινομένης παραλλήλως ἀπὸ ἄρκτου εἰς μεσημβρίαν. Ἡ πρώτη τούτων, ἡ ἐγγυτέρα, ἦτο ἀκαλλιέργητος καὶ κεκαλυμμένη ὑπὸ ἐρεικῶν, ἡ δευτέρα περιεῖχεν ἀγροὺς ὠργωμένους καὶ νεωστὶ θερισθέντας, ἡ δὲ τρίτη μακρὸν δάσος ἐλαιῶν, ἐκτεινόμενον κυκλοτερῶς πῶς ἀπὸ τῶν ὄχθων τοῦ Ἰλισοῦ μέχρι τοῦ Ἀγχεσμοῦ καὶ τοῦ Φαληρικοῦ. Ὁ Κηφισὸς διαβρέχει τὸ δάσος τοῦτο, ὅπερ ὡς ἐκ τῆς ἀρχαιότητος φαίνεται ἔχον τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐκ τῆς ἐλαίας, ἣτις κατὰ διαταγὴν τῆς Ἀθηνᾶς ἀνεβλάστησεν ἐκ τῆς γῆς· ὁ δὲ

ἄνδρος Ἴλισὸς κείται πρὸς τὴν ἄλλην τῶν Ἀθηνῶν ἄκραν, μεταξὺ τοῦ Ὑμηττοῦ καὶ τῆς πόλεως. Ἡ πεδιάς αὕτη δὲν εἶναι ἐντελὼς ὁμαλή, ἀλλὰ μικρὰ σειρὰ λόφων διακλαδιζομένων ἐκ τοῦ Ὑμηττοῦ σχηματίζει διάφορα ὑψώματα, ἅτινα οἱ Ἀθηναῖοι ἐκόσμησαν ἀλληλοδιαδόχως διὰ μνημείων.

Πάντα ταῦτα δὲν ἠδυνάμην τότε ἀρκούντως νὰ θαυμάσω, κατεχόμενος ὑπὸ ζωηροτάτης συγκινήσεως· διότι, καθ' ὅσον προὔχουσι εἰς Ἀθήνας, ἠσθάνομην ἀγαλλιάσιν τινα, ἀφαιροῦσαν τὴν δύναμιν τοῦ σκέπτεσθαι. Ἀλλὰ τὰ τὴν καρδίαν μου διαταράσσοντα αἰσθήματα ἦσαν πολλῶν διάφορα ἐκείνων, ἅπερ μὲ κατέλαβον, ὅτε εἶδον τὰ ἐρείπια τῆς Λακεδαίμονος· καθ' ὅτι ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθηναῖαι διετήρησαν καὶ ἐν τοῖς ἐρείπιοις τὸν διάφορον αὐτῶν χαρακτήρα, καὶ τὰ μὲν εἰσι πένθιμα, σοβαρὰ καὶ ἠρημωμένα, τὰ δὲ χαριέστατα, φαιδρὰ καὶ κατωκνημένα. Θεωρῶν τις τὴν πατρίδα τοῦ Λυκούργου κατέχεται ὑπὸ λογισμῶν ἀρρενωπῶν, ἐμβριθῶν καὶ σπουδαίων, ἡ δὲ ψυχὴ αὐτοῦ ἐνισχύεται καὶ ἀνυψοῦται, ἐνῶς ἐμπρὸς τῆς πατρίδος τοῦ Σόλωνος καταγοητεύεται ὑπὸ τῶν θελγῆτρων τῆς εὐφυΐας καὶ συλλαμβάνει τὴν ἰδέαν τοῦ ἀνθρώπου, θεωρουμένου ὡς νοήμονος καὶ ἀθανάτου ὄντος. Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ὑψηλὰ αἰσθήματα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως εἰσι περιβεβλημένα ἐν Ἀθήναις χάριν τινα, ἧς ἀμοιροῦσιν ἐν Σπάρτῃ. Ὁ πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἔρωσ ὑπῆρχε παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις οὐχὶ ἐνστικτον τυφλόν, ἀλλ' αἰσθημα ἐσκεμμένον καὶ θεμελιούμενον ἐπὶ τῆς φιλοκαλίας ἐν πᾶσι, δι' ἧς ἡ φύσις ἐπροίκισεν αὐτοὺς τόσῳ πλουσιοπαρόχως. Μεταβαίνων τέλος ἀπὸ τῶν ἐρειπίων τῆς Σπάρτης εἰς τὰ τῶν Ἀθηνῶν ἠσθάνθη ὅτι ἐπεθύμουν μὲν ν' ἀποθάνω μετὰ τοῦ Λεωνίδου, ἀλλὰ καὶ νὰ ζήσω μετὰ τοῦ Περικλέους.

Ἐβαδίζομεν λοιπὸν πρὸς τὴν μικρὰν ταύτην πόλιν, ἧτις ἔχουσα δεκαπέντε ἢ εἴκοσι λευγῶν ἕκτασιν, πληθυσμὸν δὲ ὅσον ἐν τῶν ἐν Παρισίοις προαστίων, ἀντισταθμίζει τὴν ἐν τῇ οἰκουμένη δόξαν τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας...

Οὐδὲν ἄλλο κατ' ἐμὲ περιποιεῖ τοῖς Ἑλλησι τοσαύτην δόξαν, ὅσῃν οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Κικέρωνος: «*Ἐνθυμοῦ, Κόϊντε, ὅτι ἄρχεις Ἑλλήνων, πᾶσι μὲν τοῖς ἔθνεσι καὶ ἡμερὰ καὶ φιλόανθρωπα ἦθη μεταδόντων, πάσας δὲ παρ' ἡμῶν τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας εἰσαγαγόντων*». Ἐὰν ἀναλογισθῇ τις ὁποῖα ἐπὶ Καίσαρος καὶ Πομπηίου

ὑπῆρχεν ἡ Ρώμη, ὁποῖος δὲ καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Κικέρων, λαμπρὸν τῶ ὄντι εὐρήσει ἐν τοῖς ὀλίγοις τούτοις λόγοις ἐγκώμιον.

[Ἄκολουθεῖ μακρὰ περιγραφή τῆς πόλεως, τῆς ζωῆς τῶν κατοίκων αὐτῆς καὶ τῶν σπουδαιότερων μνημείων].

Τὴν ἐπιουῖσαν, περὶ τὴν τετάρτην καὶ ἡμίσειαν τῆς πρωΐας ὥραν, ἀνέβημεν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἧς ἡ κορυφή περιέχεται ὑπὸ τειχῶν, τῶν μὲν ἀρχαίων, τῶν δὲ μεταγενεστέρων, ἐνῶ ἄλλα πάλιν περικυκλοῦσι τὴν βάσιν αὐτῆς. Ἐν τῶ περιπεφραγμένῳ τούτῳ χώρῳ κεῖνται κατὰ πρῶτον τὰ λείψανα τοῦ ναοῦ τῆς Νίκης καὶ τῶν Προπυλαίων· ὀπισθεν δὲ τούτων πρὸς ἀριστερὰν βλέπει τις τὸ Πανδρόσειον καὶ τὸν διπλοῦν ναὸν τοῦ Ἐρεχθέως Ποσειδῶνος καὶ τῆς πολιοῦχου Ἀθηνᾶς. Ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου τέλους ἄκρου τῆς Ἀκροπόλεως ὑψοῦται ὁ ναὸς τῆς Παρθένου Ἀθηνᾶς· τὸ δὲ ἐπίλοιπον διάστημα πληροῦσιν ἐρείπια ἀρχαίων τε καὶ μεταγενεστέρων οἰκοδομῶν, σκηναί, ὄπλα καὶ καλύβαι Τούρκων.

Ὁ βράχος τῆς Ἀκροπόλεως ἔχει ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ ὀκτακοσίων περίπου ποδῶν μῆκος καὶ τετρακοσίων πλάτος· τὸ δὲ σχῆμα αὐτοῦ εἶναι σχεδὸν ὠσειδές, τοῦ ὁποῖου ἡ ἔλλειψις καθίσταται στενωτέρα, ἐφ' ὅσον διήκει πρὸς τὸν Ὑμηττόν. Εἰκότως δὲ δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ βράχος οὗτος ἐλαξεύθη ἐπίτηδες, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς βάθρον εἰς τὰς στεφούσας αὐτὸν μεγαλοπρεπεῖς οἰκοδομάς. Δὲν θέλω ἐπιχειρήσει ἐνταῦθα νὰ περιγράψω λεπτομερῶς ἕκαστον μνημεῖον ἀλλὰ παραπέμπω εἰς τὰ τοσάκις παρ' ἐμοῦ μνημονευθέντα ποιήματα περὶ τούτων, καὶ μὴ ἐπαναλαμβάνων ὅσα δύναται τις νὰ εὔρῃ ἀλλοῦ, περιορίζομαι εἰς γενικὰς τινὰς μόνον σκέψεις.

Ὁ θεωρῶν τὰ μνημεῖα τῶν Ἀθηνῶν θαυμάζει κατὰ πρῶτον τὸ ὠραῖον αὐτῶν χρῶμα καθ' ὅτι, ἐνῶ παρ' ἡμῖν ὁ καθαρῶτερος λευκὸς λίθος ταχέως καταντᾷ μέλας ἢ προσινωπὸς ὑπὸ μεστήν καπνοῦ καὶ ὀμβρῶν ἀτμόσφαιραν, ἐν Ἑλλάδι ὁ αἶθριος οὐρανὸς καὶ ἡ λαμπρότης τοῦ ἡλίου παρέχουσι τῶ μαρμάρῳ τῆς Πάρου καὶ τῆς Πεντέλης χρῶμα χρυσοειδές, ὡς τὸ τοῦ ὠρίμου στάχυος ἢ τῶν φθινοπωρινῶν τῆς ἀμπέλου φύλλων. Ἡ ἀκρίβεια, ἡ ἀρμονία καὶ ἡ ἀπλότης τῶν ἀναλογιῶν ἔλκουσιν εἶτα τὴν προσοχὴν τοῦ θεατοῦ, μὴ βλέποντος ὡς παρ' ἡμῖν ρυθμὸν ἐπὶ ρυθμῶ, στήλην ἐπὶ στήλῃ καὶ θόλους ἐπὶ θόλοις.

Ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς λ.χ. εἶναι ἢ μᾶλλον ἦτο ἀπλοῦν ἐπίμηκες

παραλληλόγραμμοι κοσμούμενοι υπό περιστυλίου, προνάου ἢ στοᾶς καὶ ὑφούμενοι εἰς τρεῖς βαθμίδας, αἵτινες διῆκον περὶ ὄλον τὸ οἰκοδόμημα. Ὁ πρόναος κατεῖχε τὸ τρίτον περίπτου τοῦ ὄλου τοῦ Παρθενῶνος μήκους, τὸ δὲ ἔνδον αὐτοῦ διηρεῖτο εἰς δύο μέρη, χωριζόμενα ἀπ' ἀλλήλων διὰ τοίχου, τὸ δὲ φῶς λαμβάνοντα ἐκ τῆς θύρας· καὶ ἐν ἐνὶ μὲν τούτων ἴστατο ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς, ἔργον τοῦ Φειδίου, ἐν δὲ τῷ ἑτέρῳ ἐφυλάττετο ὁ θησαυρὸς τῶν Ἀθηναίων. Οἱ κίονες τοῦ περιστυλίου καὶ τοῦ προνάου ἐστηρίζοντο ἀμέσως ἐπὶ τῶν βαθμίδων τοῦ ναοῦ· ἦσαν δὲ ἄνευ στυλοβάτου, ραβδωτοὶ καὶ δωρικοὶ τὸν ρυθμὸν, ἔχοντες ὕψος μὲν ποδῶν τεσσαράκοντα καὶ δύο, περιφέρειαν δὲ πρὸς τὴν βᾶσιν δεκαεπτὰ καὶ ἡμίσεος· ἡ δὲ ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασις ἦτο ποδῶν ἑπτὰ καὶ δακτύλων τεσσάρων.

Τὰ δωρικά τρίγλυφα, ἅτινα ἐκόσμων τὸ διάζωμα τοῦ θριγκοῦ, ἐχώριζον ἀπ' ἀλλήλων μετόπαι, μικροὶ δηλαδὴ μαρμάρινοι ἄβακες ἐφ' ὧν ὁ Φειδίας καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἔγλυψαν τὴν κατὰ τῶν Λαπιθῶν μάχην τῶν Κενταύρων. Τὸ διάζωμα τοῦ ἔξωθεν τοίχου τοῦ σηκοῦ ἐκοσμεῖτο ἐπίσης δι' ἀναγλύφων, παριστῶντων ἴσως τὴν ἑορτὴν τῶν Παναθηναίων, ἐνῶ ἕτερα πάλιν, ὠραῖα καὶ ταῦτα, εἰ καὶ ἀνήκοντα τῇ ἐποχῇ τοῦ Ἀδριανοῦ, καθ' ἣν ἀνεγεννήθη ἡ τέχνη, ἐπλήρουν τὰ δύο ἀετώματα τοῦ ναοῦ· τὰ δὲ ἀναθήματα καὶ αἱ ἀπὸ τῶν Περσῶν κατὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους σκυλευθεῖσαι ἀσπίδες ἀνηρτῶντο ἔξωθεν τοῦ οἰκοδομήματος, ἔνθα φαίνονται εἰσέτι ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου τῆς κατὰ τὸν Ὑμηττὸν τοῦ ναοῦ προσόψεως οἱ ἐκ τῶν ἀσπίδων τούτων κυκλοτερεῖς τύποι...

Τοιοῦτος ἦτο ὁ ναὸς οὗτος, ὅστις δικαίως ἐθαυμάσθη ὑπὸ τε τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων ὡς ἀριστούργημα τῆς τεκτονικῆς. Ἡ ἁρμονία καὶ ἡ δύναμις πασῶν τῶν ἐν αὐτῷ ἀναλογιῶν εἰσὶν ἔτι καταφανεῖς καὶ ἐν τοῖς ἑρείπιοις· καθ' ὅτι πολὺ ἠθελεν ἀπατάσθαι ὁ φανταζόμενος τὸν ναὸν τοῦτον ὡς οἰκοδόμημα χαρίεν μὲν, ἀλλὰ μικρὸν καὶ πεφορτισμένον γλυφαῖς καὶ ἐγκάρποις, ὡς τὰ παρ' ἡμῖν, ἐν οἷς προσυπάρχει ἐνδεές τι, ὅταν ἐπιδιώκηται ἡ κομψότης, ἢ βαρὺ, ὅταν ἡ μεγαλοπρέπεια. Ἀλλὰ παρατηρήσατε πόσῳ ἐπιτυχῶς συμεμετρήθη τὸ πᾶν ἐν τῷ Παρθενῶνι. Δωρική τοῦ ναοῦ τούτου ἡ τεκτονική, τὸ δὲ ἐν τῷ ρυθμῷ τούτῳ μικρὸν τοῦ κίονος ὕψος διεγείρει ἀμέσως τὴν ἰδέαν τῆς διαρκείας καὶ ἐδραιότητος· ἀλλ' ὁ δωρικὸς οὗτος κίων, ὅστις καὶ βάσειος στερεῖται, ἠθελεν ἀποβῆ πολὺ βαρὺς.

Πρὸς ἀποφυγὴν λοιπὸν τούτου ὁ πολυμήχανος Ἴκτινος κατασκευάζει τὸν κίονα ραβδωτὸν καὶ ἀνυψοῖ αὐτὸν διὰ δύο βαθμίδων συνενώσας οὕτω τὴν κορινθιακὴν ἐλαφρότητα τῇ δωρικῇ μεγαλοπρέπειᾳ. Μόνα κοσμήματα τοῦ ναοῦ ἓνα δύο αετώματα μετὰ διαζωμάτων γεγλυμμένων· καὶ τὸ μὲν διάζωμα τοῦ περιστυλίου συνίσταται ἐκ μικρῶν μαρμαρίνων πινάκων κανονικῶς χωριζομένων διὰ τριγλῦφων· ἀλλ' ἕκαστος τῶν πινάκων τούτων εἶναι ἀριστούργημα· τὸ δὲ διάζωμα τοῦ σηκοῦ ζωννύει ὡς ταινία τὴν κορυφὴν ὀμαλοῦ καὶ ἀκαλλωπίστου τοίχου. Ταῦτά εἰσι τὰ μόνα κοσμήματα τοῦ ναοῦ. Πόσω δὲ ἀπέχει ἀπὸ τῆς φρονίμου ταύτης φειδοῦς τῶν κοσμημάτων, τοῦ ἐπιτυχοῦς τούτου κράματος τῆς ἀφειλείας, ἰσχύος καὶ χάριτος, ἢ ἀφιλόκαλος δαψίλεια τῶν παρ' ἡμῖν τετραγώνων, τριγώνων, ἐπιμήκων, στρογγύλων καὶ ρομβοειδῶν διατομῶν, αἱ λεπταὶ στήλαι ἀκόμψως ὑψούμεναι ἐπὶ γιγαντιαίων ὑποβάθρων καὶ οἱ εὐτελεῖς καὶ πεπλατυσμένοι πυλῶνες, οὓς προνάους ἀποκαλοῦμεν!

Μετάφρασις Ἐμμανουὴλ Ροῦδου

Σατωβριάνδος

3. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Ἀγάπη καὶ λατρεία τῆς παρουσίας ζωῆς, αἴσθημα τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως, ἀνάγκη διαυγείας καὶ φαιδρότητας, ἰδοὺ τί ὠθεῖ τὸν Ἕλληνα νὰ ἀποφεύγῃ τὴν ζωγραφικὴν τῆς σωματικῆς δυσμορφίας καὶ τῆς ἠθικῆς καχεξίας, νὰ παριστᾷ τὴν ὑγείαν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν τελειότητα τοῦ σώματος, νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ἐπίκτητον καλλονὴν τῆς ἐκφράσεως διὰ τοῦ ἐμφύτου κάλλους τοῦ προσώπου. Ταῦτα εἶναι διακριτικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ὅλης τέχνης των.

Ἐν βλέμμα ριπτόμενον ἐπὶ τῆς φιλολογίας των ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν τῆς Ἀνατολῆς, τοῦ μεσαιῶνος καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων, μία ἀνάγνωσις τοῦ Ὀμήρου, παραβαλλομένου πρὸς τὴν Θεϊαν Κωμωδίαν ἢ τὰς Ἰνδικὰς ἐποποιίας, μία μελέτη τῆς πεζογραφίας των, παραβαλλομένης πρὸς πᾶσαν ἄλλην πεζογραφίαν παντὸς ἄλλου αἰῶνος ἢ παντὸς ἄλλου τόπου, θὰ σᾶς ἔπειθε ταχέως περὶ τούτου. Παρὰ τὸ φιλολογικὸν ὕφος των, πᾶν ἄλλο ὕφος εἶναι στομφῶδες,

βαρύ, ἀνακριβές, βεβιασμένον· παρὰ τὰ ἠθικά πρότυπα αὐτῶν, πᾶν ἄλλο πρότυπον εἶναι ὑπερβολικόν, πένθιμον καὶ νοσηρόν· παρὰ τὰ ποιητικά καὶ ρητορικά αὐτῶν πλαίσια, πᾶν πλαίσιον, ὅπερ δὲν ἀντεγράφη ἐξ αὐτῶν εἶναι δυσανάλογον, ἀνάρμοστον, ἐξηθρωμένον ὑπὸ τοῦ ἔργου, ὅπερ περιέχει.

Θεωρήσωμεν ὅτι παρατηρεῖται διὰ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ ὅτι προσκρούει ἐν πρώτοις εἰς τὸ βλέμμα, ὅταν εἰσερχώμεθα εἰς τὴν πόλιν, ἦτοι τὸν ν α ό ν. Συνήθως εὐρίσκεται ἐπὶ ὕψους, ὅπερ εἶναι ἡ Ἀκρόπολις, ἐπὶ βραχῶδους βάσεως, ὡς ἐν Συρακούσαις, ἢ ἐπὶ μικροῦ λόφου, ὅστις ὑπῆρξεν, ὡς ἐν Ἀθήναις, τὸ πρῶτον καταφύγιον καὶ ἡ ἀρχικὴ τοποθεσία τῆς πόλεως. Φαίνεται ἐξ ὅλης τῆς πεδιάδος καὶ τῶν πλησίον λόφων· τὸν χαιρετῶσι μακρόθεν τὰ πλοῖα προσεγγίζοντα εἰς τὸν λιμένα. Ἐξέχει ὀλόκληρος εὐκρινῶς ἐντὸς τοῦ λαμπροῦ ἀέρος. Δὲν εἶναι, ὡς οἱ καθεδρικοὶ ναοὶ τοῦ μεσαίωνος, πεπιεσμένοι, κεκλεισμένοι ἐντὸς σειρῶν οἰκιῶν, κεκρυμμένοι, ἡμίκλειστοι, ἀπρόσιτοι, ἐκτὸς τῶν λεπτομερειῶν καὶ τῶν ὑψηλῶν τμημάτων των, εἰς τὸν ὀφθαλμόν. Ἡ βάσις του, αἱ πλευραὶ του, ὀλόκληρος ἡ μᾶζα του καὶ ὅλαι αἱ ἀναλογίαι του φαίνονται διὰ μιᾶς. Δὲν ὑποχρεούμεθα νὰ μαντεύσωμεν τὸ σύνολον ἐξ ἐνὸς μέρους· ἡ τοποθεσία του καθιστᾷ αὐτὸ ἀνάλογον πρὸς τὰς ἀνθρωπίνους αἰσθήσεις. Εἰς ἀπόστασιν ἑκατὸν βημάτων τῆς ἱερᾶς ζώνης, ἣτις τὸν περιβάλλει, ἀντιλαμβάνομεθα τὴν διεύθυνσιν καὶ τὴν συμφωνίαν τῶν κυριωτέρων γραμμῶν του. Ἄλλως εἶναι τόσον ἀπλαῖ, ὥστε ἀρκεῖ ἐν βλέμμα, διὰ νὰ ἐννοήσωμεν τὸ σύνολον αὐτῶν. Τίποτε τὸ πολυπλοκόν, τὸ παράδοξον, τὸ συγκεχυμένον ἐν τῷ κτιρίῳ τούτῳ· ἐν ὀρθογώνιον περιβαλλόμενον ὑπὸ περιστυλίου· τρία ἢ τέσσαρα στοιχειώδη γεωμετρικὰ σχήματα ἀποτελοῦν αὐτὸ ὀλόκληρον, ἢ δὲ συμμετρία τῆς διατάξεως τὰ ἐξαίρει, ἐπαναλαμβάνουσα καὶ ἀντιτάσσουσα αὐτά. Ὑπάρχει εἰς σύνδεσμος μεταξύ ὄλων τῶν μορφῶν καὶ ὄλων τῶν διαστάσεων ἐνὸς ναοῦ, ὡς μεταξύ τῶν ὀργάνων ζῶντος σώματος, καὶ τὸν σύνδεσμον αὐτὸν τὸν εὗρον· ὠρισαν τὸ ἀρχιτεκτονικόν μέτρον, ὅπερ ἐκ τῆς διαμέτρου τοῦ στύλου ὀρίζει τὸ ὕψος του, κατόπιν τὴν τάξιν του, κατόπιν τὴν βάσιν του, τὸ κιονόκρανον, κατόπιν τὴν ἀπόστασιν τῶν στύλων καὶ τὴν γενικὴν οἰκονομίαν τοῦ οἰκοδομήματος.

Μετέβαλον ἐκ προθέσεως τὴν βάνουσον εὐθύτητα τῶν μαθηματικῶν σχημάτων, τὰ προσήρμοσαν εἰς τὰς μυστικὰς ἀπαιτήσεις

τοῦ ὀφθαλμοῦ, ἔδωκαν τὴν ἔντασιν εἰς τὸν στῦλον διὰ σοφῆς καμπύλης, εἰς τὰ δύο τρίτα τοῦ ὕψους του, ἑκαμπύλωσαν ὅλας τὰς ὀριζοντίους καὶ ἔκλιναν πρὸς τὸ κέντρον ὅλας τὰς κατακορύφους γραμμὰς τοῦ Παρθενῶνος, ἀπηλλάγησαν τῶν προσκομμάτων τῆς μηχανικῆς συμμετρίας· ἔδωκαν ἀνίσους πτέρυγας εἰς τὰ Προπύλαιά των, ἐπίπεδα ἀνισοῦψῆ εἰς τὰ δύο ἱερά τοῦ Ἐρεχθεῖου των οὕτως, ὥστε νὰ μεταδώσωσιν εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν γεωμετρίαν τὴν χάριν, τὴν ποικιλίαν, τὸ ἀπρόοπτον, τὴν πετῶσαν εὐκαμψίαν τῆς ζωῆς καί, χωρὶς νὰ ἐλαττώσωσι τὴν ἐντύπωσιν τῶν μαζῶν του, ἐκέντησαν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας του τὰ κομψότερα γλυπτὰ καὶ γραπτὰ κοσμήματα.

Εἰς ὅλα αὐτὰ τίποτε δὲν φθάνει τὴν πρωτοτυπίαν τῆς καλαισθησίας των, εἰμὴ ἡ ὀρθότης αὐτῆς· συνήνωσαν δύο ἀρετάς, αἵτινες φαίνονται ἀσυμβίβαστοι, τὴν ἄκραν δαψίλειαν καὶ τὴν ἄκραν φειδῶ. Αἱ νεώτεραι αἰσθήσεις ἡμῶν δὲν φθάνουσι ποσῶς ἕως ἐκεῖ· μόλις κατορθοῦμεν κατὰ τὸ ἥμισυ καὶ βαθμηδὸν νὰ μαντεύωμεν πόσον ἡ ἐπινοήσις των ἦτο τελεία.

Ἐνώπιον αὐτῶν εἴμεθα ὡς κοινὸν ἀκροατήριον ἐνώπιον μουσικοῦ, γεννηθέντος καὶ ἀνατραφέντος διὰ τὴν μουσικὴν· παίζει μετὰ λεπτότητος ἐκτελέσεως, καθαρότητος ἤχων, πληρότητος ἀρμονιῶν, λεπτότητος ἐκφράσεως, τὰς ὁποίας πᾶς ἄλλος μετριῶς πεπροικισμένος καὶ κακῶς παρεσκευασμένος δὲν ἔννοεῖ ἢ χονδροειδῶς καὶ μακρόθεν.

Μετάφρασις Δημητρίου Αἰγινήτου

Ἰππόλυτος Ταιν

III. ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. ΦΑΟΥΣΤ

Ὁ Φάουστ εἶναι πιθανώτατα πρόσωπον ἱστορικὸν ζῆσαν κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα εἰς τὴν Ν. Γερμανίαν. Τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ζωὴν του γεγονότα συνηχοτίσθησαν ὑπὸ τῶν μύθων καὶ θρύλων, οἱ ὁποῖοι ἐπλάσθησαν γύρω ἀπὸ αὐτόν. Φαίνεται ὅτι πρόκειται περὶ ἀγύρτου καὶ τυχοδιώκτου, ὅστις περιώδευε τὰς διαφόρους μεγαλοπόλεις τῆς Εὐρώπης, εἰς ἃς ἐνεφανίζετο ὡς ἰατρός, ἀλχημιστής, μέγας ἀστρολόγος καὶ σπουδαῖος θαυματοποιός. Ἡ φήμη ἐξηπλώθη μὲ μεγάλην ταχύτητα καὶ οἱ ἄνθρωποι ὅλων τῶν χωρῶν συνεζήτουν διὰ τὰ θαύματα καὶ τὰ

υπερφυσικά κατορθώματα του Γερμανού αυτού μάγου. Ούτω κατέστη πρόσωπον θρυλικόν, περί του οποίου ἐλέγετο ὅτι εἶχε συνάψει συμβόλιον ἀμοιβαίας ὑποστηρίξεως καὶ συμμαχίας μετὸν τὸν Διάβολον, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχεν ἐκχωρήσει τὴν ψυχὴν του εἰς ἀντάλλαγμα τῶν ὑπηρσιῶν, τὰς ὁποίας ἐκεῖνος τοῦ παρέσχεν ἐν τῇ ζωῇ.

Ἡ τρικυμιώδης καὶ πολυτάραχος ἱστορία τοῦ διαβολικοῦ Φάουστ ἀπετέλεσε τερπνὸν ἀνάγνωσμα διὰ τοὺς λαοὺς τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης καὶ θέμα εἰς τὴν παγκόσμιον λογοτεχνίαν, μουσικὴν καὶ καλὰς τέχνας.

Ὁ Γκαίτε εἰς νεαρωτάτην ἡλικίαν ἔλαβε τὰς πρώτας πληροφορίας περὶ τῆς ζωῆς καὶ τῶν ἄθλων τοῦ Φάουστ καὶ ἐσκέφθη νὰ χρησιμοποίησιν οὐχὶ τὰ ἐντυπωσιακὰ μέρη ἀπὸ τὸν βίον καὶ τὰς πράξεις τοῦ ἥρωος, ἀλλὰ πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ προβληθῇ ὡς σύμβολον τῆς ἀγρίας πάλης τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τοὺς ὁμοίους του καὶ τὸν ἑαυτὸν του, καὶ κυρίως πρὸς τὸν ἑαυτὸν του μετὰ τὰ πρωτόγονα ἔνστικτα καὶ τὰς ταπεινὰς ὁρμάς, τὰς ὁποίας προσπαθεῖ νὰ καταβάλλῃ μετὰ τὰς πνευματικὰς του δυνάμεις.

Ὁ Γκαίτε εἶδεν ἀκόμη τὸν Φάουστ ὡς σύμβολον τῆς ἀγωνίας τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν λύσιν τῶν μεγάλων προβλημάτων τῆς ζωῆς καὶ τοῦ μυστηρίου ποὺ τὸν περιβάλλει, τὴν ὁποίαν λύσιν δὲν κατορθώνουν ὅλοι αἱ ἐπιστήμαι νὰ δώσουν.

Ὁ Φάουστ τοῦ Γκαίτε ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μέρη. Εἰς τὴν προλογικὴν σκηνὴν εἰς τὸν « Οὐράνον », ὁ Μεφιστοφελῆς — ὁ Διάβολος — τὸ πνεῦμα τοῦ πειρασμοῦ, τῆς ἀρνήσεως καὶ τῆς καταστροφῆς, παρουσιάζεται εἰς τὸν Κ Ὑ ρ ι ο ν καὶ ἰσχυρίζεται ὅτι ὅλοι οἱ ἀνθρωποὶ εἶναι ἀξιοθρήνητοι : « ὅλα ἐκεῖ κατὰ ψυχρά ».

Ὁ Κύριος δὲν παραδέχεται τὸν ἰσχυρισμὸν του καὶ τοῦ προβάλλει τὸν δόκτορα Φάουστ. Εἰς τὴν ἐπιμονὴν τοῦ Μεφιστοφελῆ, ὁ Κύριος τοῦ ἐπιτρέπει νὰ πειραματισθῇ ἐπ' αὐτοῦ. Ὁ Φάουστ ἐπιθυμῶν νὰ κατακτήσῃ τὴν ἀπεριόριστον γνῶσιν ἐσπούδασεν ὅλας τὰς ἐπιστήμας, αἱ ὁποῖαι ὅμως δὲν ἱκανοποιοῦν τὸν ἀλαζονικὸν πόθον του καὶ διὰ τοῦτο ἐπιδίδεται εἰς τὴν μαγείαν. Ἐμπίπτει οὕτως εἰς τὴν πλεκτάνην τοῦ Σατανᾶ.

Εἰς διάλογον πρὸς τὸν ἐμφανισθέντα ἐνώπιόν του Μεφιστοφελῆν καταφαίνεται ὁ πόθος του αὐτός :

τῆς στιγμῆς ἂν πῶ : Σταμάτησε ! τόσο μοῦ ἀρέσεις !
δεσμὰ μπερεῖς εὐθὺς νὰ μοῦ φορέσης,
πρόθυμα τότε νὰ χαθῶ.

Κι ἀκόμα :

Ἄν ἡσυχάσω, σκλάβος εἶμαι — πού 'μαι,
δικός σου ἢ τίνος δὲ βρωτῶ.

Ὁ Φάουστ εἶναι τὸ ἀνήσυχο πνεῦμα, τὸ ὁποῖον δὲν θὰ ἡρεμήσῃ

ποτέ ψυχικῶς καὶ πάντοτε θά γυρεύη τὸ καλύτερο. Δι' αὐτὸν κόλασις εἶναι ἡ μακαριότης καὶ διὰ τοῦτο στὸ τέλος λυτρώνεται. "Ὅταν πεθαίνῃ, ἄγγελοι παίρνουν τὴν ψυχὴν του καὶ φέρνουν αὐτὸ ἀθάνατον στοιχεῖον τοῦ Φάουστ στὴν ὑψηλότερη ζωὴ» ψάλλοντες :

Τὸ μέρος του τὸ εὐγενικὸ
ἔχει σωθῆ πιά ἀπὸ τὸ κακό.
Αὐτὸς ποῦ πάντα προσπαθεῖ,
μπορεῖ ἀπὸ μᾶς νὰ λυτρωθῆ.

Διότι ἡ δύναμις καὶ ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ ἀδιάκοπος μῦθος πρὸς τὸ καλύτερον, τὸ αἰώνιον γεννοβόλημα νέων ιδανικῶν μετὰ τὴν πραγματώσιν τῶν παλαιῶν.

Εἶναι λοιπὸν ὁ Φάουστ τοῦ Γκαίτε ψυχικὸς μῦθος, φυσιογνωμία κατὰ τὸ ἥμισυ πραγματικὴ καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ μυθικὴ, διὰ τῆς ὁποίας ἡ ἀνθρωπότης προβάλλει πρὸς τὰ ἔξω τὸ πρόβλημά της, τὰς ἀνησυχίας της καὶ τοὺς μυθίους ἀγῶνάς της. Γίνεται σύμβολον αἰωνίων δυνάμεων τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, τῶν αἰωνίων πεπραμμένων τῆς ἀνθρωπότητος, ποῦ εἶναι ἡ ἐπιδιώξις καὶ ἡ ἐκπλήρωσις τῶν ἀνωτέρων σκοπῶν, ὅπως ἡ γῶσις τοῦ ὠραίου, ὁ καθαρὸς καὶ ἐλεύθερος ἀνθρωπισμός, ὁ φρόνιμος αὐτοπεριορισμός, πρὸ πάντων δὲ ἡ δημιουργικὴ διὰ τοὺς συνανθρώπους καὶ γόνιμος διὰ τὸ μέλλον δρᾶσις.

Πρῶτο μέρος τῆς τραγωδίας

ΝΥΧΤΑ

(Σὲ μιὰ στενὴ γοτθικὴ κάμαρα μὲ ψηλοὺς θόλους εἶναι καθισμένος ὁ Φάουστ μπροστὰ στὸ γραφεῖο του).

ΦΑΟΥΣΤ

Ἄχ ! σπούδασα φιλοσοφία
καὶ νομικὴ καὶ γιατρικὴ,
κι ἀλί μου καὶ θεολογία
μὲ κόπο καὶ μ' ἐπιμονή·
καὶ νὰ με δῶ μὲ τόσα φῶτα,
ἐγὼ μωρός, ὅσο καὶ πρῶτα !
Μὲ λένε μάγιστρο, ἀκόμα δόκτορα,
καὶ σέρνω δέκα χρόνια τώρα
ἀπὸ τὴ μύτη ἐδῶ κι ἐκεῖ
τοὺς μαθητές μου — καὶ τὸ βλέπω δὲν μπορεῖ
κανένας κάτι νὰ γνωρίζῃ !

Λές τήν καρδιά μου αὐτό φλογίζει.
 Ναί, πλιότερα ξέρω παρά ὄλοι μαζί,
 γιατροί, δικηγόροι, παπάδες, σοφοί·
 δισταγμοί, ὑποψίες δέ μέ ταράζουν,
 κόλασες, διάλοιοι δέ μέ τρομάζουν —
 ἔτσι ὅμως κι ἡ χαρά μου εἶναι φευγάτη,
 δέν τὸ φαντάζομαι πῶς ξέρω κάτι
 καλὸ στὸν κόσμο νὰ τὸ διδάξω,
 νὰ τὸν φωτίσω, νὰ τὸν ἀλλάξω.
 Οὐτ' ἔχω δά καλὰ καὶ πλοῦτο,
 δόξα, τιμές στὸν κόσμο τοῦτο.
 Μήτε σκυλι ἔτσι θά 'θελε νὰ ζῆ!
 Γι' αὐτὸ ἔχω στή μαγεία παραδοθῆ,
 μήπως τὸ πνεῦμα τὸ στόμα ἀνοίξη
 κι ἡ δύναμή του μή μοῦ δείξη
 κάποια μυστήρια, ὥστε ἄλλο ἐδῶ
 νὰ μὴν παιδεύομαι νὰ πῶ
 ὅ,τι δέν ξέρω, νὰ γνωρίσω τί
 βαθιὰ τὸν κόσμο συγκρατεῖ,
 κάθε ἀφορμὴ καὶ σπόρο ν' ἀντικρίσω
 καὶ κούφια λόγια πιὰ νὰ μὴν πουλήσω.
 Νά 'βλεπες, φῶς τοῦ φεγγαριοῦ,
 τὸν πόνο μου στερνή φορά,
 τὶς ὥρες τοῦ μεσονυχτιοῦ,
 ποῦ ἐδῶ σὲ πρόσμενα συχνά,
 πῶς σὲ βιβλία, χαρτιὰ σωρὸ
 σύντροφο σ' εἶχα θλιβερό ;
 "Αχ! νὰ μποροῦσα στὶς ψηλές
 μέ σὲ ν' ἀνέβαινα κορφές,
 μέ στοιχειὰ στὰ σπήλαια νὰ πετοῦσα,
 στὸ θάμπος σου λιβάδια νὰ γυρνῶ,
 κάθε γνώσης τινάζοντας καπνὸ
 στὸ δρόσος σου νὰ ξαρρωστοῦσα!

. . . . .
 (*Ἀνοίγει τὸ βιβλίο καὶ μελετᾷ μέ μυστήριο τὸ σημεῖο τοῦ Πνεύματος. Λάμπει
 κοκκινωπὴ φλόγα, τὸ Πνεῦμα παρουσιάζεται μέσα στὴ φλόγα).

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Ποιός κράζει ;

ΦΑΟΥΣΤ

(γυρίζει τὸ πρόσωπο)

“Οραμα φοβερό !

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Μὲ ὄρμη μ’ ἔχεις ἐδῶ βγαλμένο
βυζαίνοντας στὴ σφαίρα μου καιρό,
καὶ τώρα —

ΦΑΟΥΣΤ

“Οιμέ ! Δὲ σὲ ὑπομένω !

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Μὲ τὴν πνοή πιασμένη μὲ ἱκετεύεις,
τὴ φωνή μου ν’ ἀκούσης, νὰ μὲ δῆς γυρεύεις·
γέρω στὴ δυνατὴ σου δέηση κι ἔρχομαι ! “Ομως,
ὑπεράνθρωπε, ποιός σὲ πιάνει τρόμος ;
Ποῦ εἶν’ ἡ ὄρμη τῆς ψυχῆς ; Ποῦ εἶναι τὸ στῆθος,
ποῦ κόσμος ἐπλασε κι ἔτρεφε στὸ βύθος ;
ποῦ σὲ χαρᾶς φουσκώνοντας μεθύσι
ἐμᾶς τὰ πνεύματα ἤθελε ν’ ἀγγίση ;
Ποῦ εἶσαι, Φάουστ, ποῦ ἡ φωνή σου μὲ καλοῦσε,
ποῦ μ’ ὄση δύναμη εἶχε μὲ ἀπαιτοῦσε ;
Σὺ εἶσαι, ποῦ νιώθεις στὴν πνοή μου φρίκη
κι ὀλόβαθά σου τρέμεις σὰ σκουλήκι,
ποῦ στὴ γῆ κουλουριάζεται δειλό ;

ΦΑΟΥΣΤ

“Εγώ, φλόγινη εἰδή, νὰ φύγω ἐμπρός σου ;
“Ο Φάουστ εἶμαι ἄγώ, ὁ ὁμοίός σου !

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Στὸ κύμα τῆς ζωῆς, στῶν ἔργων τὸ βρασμὸ
κατεβαίνω, ἀνεβαίνω,

ἔδῶ κι ἐκεῖ πηγαίνω.

Γέννα καὶ μνημα,

αἰώνιο κύμα,

φάδι ποῦ ἀλλάζει,

ζωὴ ποῦ βράζει,

στοῦ καιροῦ ἐγὼ διάζομαι τὸ βοερό ἀργαλειό
καὶ τοῦ θεοῦ τὸ φόρεμα ὑφαίνω ζωντανό.

ΦΑΟΥΣΤ

Σύ, ποῦ τὸν κόσμο δολάκερο ἀγκαλιάζεις,
πνεῦμα ἀσίγαστο, πόσο εἶμαι κοντὰ σὲ σένα!

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Μὲ τὸ πνεῦμα ποῦ νιώθεις μοιάζεις.

*Ὅχι μὲ μένα ! (χάνεται)

ΦΑΟΥΣΤ

(πέφτοντας κάτω)

*Ὅχι μὲ σένα ;

Τότε μὲ ποιόν ;

*Ἐγὼ τοῦ Θεοῦ ὁμοίωμα!

Καὶ μήτε καν ἐσένα.

(χτυπᾷ ἢ πόρτα)

Στὴν ὄργη ! Τὸ γνωρίζω — εἶν' ὁ βοηθός μου —

ἢ εὐτυχία μου δολάκερη θὰ σβήση !

Νὰ 'ρθῆ ὁ σχολαστικός αὐτὸς νὰ κυνηγήση

τὰ ὄραματα τὸ πλῆθος ἀπὸ μπρός μου!

(Ὁ Βάγνερ, ὁ μαθητὴς του, μπαίνει φηρώντας ρόμπα καὶ νυχτικὸ σκοῦφο καὶ κρατώντας λύχνο στὸ χέρι. Ὁ Φάουστ γυρίζει τὸ πρόσωπο δυσανεστημένος).

ΒΑΓΝΕΡ

Συμπαθᾶτε ! *Ἀπαγγέλλετε, θαρρῶ·

βέβαια κάποια τραγωδία ἑλληνική ;

Κάτι ἤθελα ἀπ' τὴν τέχνη αὐτὴ νὰ ὠφεληθῶ,

γιατὶ ἔχει τώρα πέραση πολλή.

*Ὁ θεατρίνος, τ' ἄκουσα συχνά,

μποροῦσε, λένε, νὰ διδάξη καὶ παπά.

ΦΑΟΥΣΤ

Ναί, ἄν εἶναι θεατρίνος κι ὁ παπάς, καθὼς
πολλές φορές τυχαίνει.

ΒΑΓΝΕΡ

Ἄχ, ὅταν μένη στό γραφεῖο κανεῖς κλειστός
καί μόλις μιὰ γιορτὴ μονάχα βγαίνει
τὸν κόσμο μὲ τὸ κιάλι ν' ἀντικρίση,
μὲ τὴν πειθῶ μπορεῖ νὰ τὸν διοικήση ;

ΦΑΟΥΣΤ

Ἄν δὲν τὸ αἰσθάνεστε, προσπάθεια περιττὴ,
ἀπὸ τὴν ψυχὴ σας ἅμα δὲν πηγάζη
καί τις καρδιές ὅσων ἀκοῦν δὲν τις δαμάζη
μ' εὐχαρίστηση μέσα δυνατὴ.
Καθίστε σεῖς, κολλᾶτε, μαγειρεύετε
ἀπὸ τῶν ἄλλων τ' ἀποφάγια ἓνα φαγί
καί τὸ σωρὸ τῆ στάχτη σας σκαλεύετε
μιὰ φλόγα ἐκεῖθε κακορίζικη νὰ βγῆ !
Θὰ σᾶς θαυμάσουνε μαῖμοῦδες καὶ παιδιά,
ἄν εἶναι τέτοια ἡ ἐπιθυμία σας —
μὰ καμιὰ δὲ θ' ἀγγίξετε καρδιά,
ἄν ὁ λόγος δὲν βγαίνει ἀπ' τὴν καρδιά σας.

ΒΑΓΝΕΡ

Ἡ ἀπαγγελία κάνει τὸ ρήτορα· πῶς μένω
πίσω πολὺ σ' αὐτὸ καταλαβαίνω.

ΦΑΟΥΣΤ

Ἐντιμο κέρδος νὰ ζητᾶς !
Σὰν τὸν τρελὸ κουδούνια μὴν κρεμᾶς !
Τὸ λογικὸ κι ἡ κρίση ἡ ὀρθὴ
τέχνη δὲν θέλουν νὰ δειχτοῦν πολλή·
κι ἄν σοβαρὰ κάτι ἔχετε νὰ πῆτε,
ποιά ἀνάγκη λέξεις νὰ γυρεύετε νὰ βρῆτε ;
Ναί, οἱ λόγοι σας, ὀλάστραφτα ξεσκίδια,
ποὺ τὰ κρεμᾶτε τῶν ἀνθρώπων μπιχλιμπιδία,

σὰν τοῦ χινόπωρου ἄχαρα εἶναι τὴν πνοή,
 ποὺ σὲ φύλλα ξερὰ τριζοβολεῖ.

ΒΑΓΝΕΡ

Ἄχ, θεέ μου ! Ἡ μὲν τέχνη μακρά,
 ὁ δὲ βίος βραχύς. Πολὺ συχνὰ
 στὰ κριτικά τὰ μελετήματά μου
 νὰ χάσω πάω τὰ λογικά μου.
 Τί δύσκολα κανένας ποὺ κερδαίνει
 τὰ μέσα στὶς πηγές ποὺ πᾶν' ψηλά !
 Καὶ πρὶν ἀκόμα φτάση στὰ μισὰ
 τοῦ δρόμου, φουκαρὰς πεθαίνει.

ΦΑΟΥΣΤ

Μὴν ἔχης τὰ βιβλία γι' ἄγια βρύση,
 ὅπου γιὰ πάντα ξεδιψᾷ κανεῖς ;
 Ποτέ σου τὴ δροσιά δὲ θὰ τὴ βρῆς,
 ἂν μέσα ἀπ' τὴν ψυχὴ δὲ σοῦ ἀναβρύση.

Μετάφραση Κ. Χατζοπούλου

Γκαίτε

3. Ο ΒΟΥΤΗΧΤΗΣ

«Ἴππότης ἄρα ἢ σκουτάριος τολμᾷ
 σ' αὐτὸν νὰ ριχθῆ τὸ βυθό ;
 Χρυσὸ ποτήρι στὰ βάθη πετῶ,
 νά, τό 'πιεν ἢ μαύρῃ ρουφήστρα γοργά.
 Ἐκείθε ἂν κανεῖς τὸ σηκώση ἀπὸ κάτου,
 σ' αὐτὸν τ' ἀπαφήνω καὶ ἄς εἶν' χάρισμά του».

Καὶ μὲς στῆς Χάρυβδης τ' ἄγρια νερὰ
 ἀπ' τὴν κορυφὴ τοῦ σκληροῦ,
 τοῦ ὀλόρθου βράχου κι ἔμπρὸς κρεμαστοῦ,
 ὁ ρήγας τὴν κούπα στὸ κύμα πετᾷ.

«Καὶ πάλι ἐρωτῶ σας : καρδιὰ ποιός θὰ δείξει
σὲ τοῦτο τὸ χάος βαθιὰ νὰ βουτήξει ;».

Ἄλλὰ σκουτάριοι κι ἱππότες τ' ἀκοῦν
καὶ λόγο δὲ λέγουν, σκυφτὰ
μὲς στ' ἄγριο κύμα κοιτάζουν πού σκά,
τὸ κέρδος χρυσοῦ ποτηριοῦ δὲν ποθοῦν.
Καὶ ὁ ρήγας καὶ τρίτη φοράν ἐρωτάει.
«Κανεὶς ἀπὸ σᾶς νὰ ριχθῆ δὲν τολμάει ;».

Κι ὅλοι, ὅπως πρὶν, ἀπομένουν βουβοί—
σκουτάριος, γλυκός, θαρρετός,
στοὺς φοβισμένους συντρόφους του ἐμπρὸς
προβαίνει καὶ ζώνη πετᾶ καὶ μαντί.
Γυναῖκες τριγύρουθε κι ἄνδρες τηράζουν
τ' ἀγόρι τὸ ξεαίσιον, ὅπου ὅλοι θαυμάζουν.

Κι ὅπως στοῦ βράχου τὸ γέριμα πατεῖ
νὰ ἰδῆ στὸ βυθὸ τὰ νερὰ
πού 'χε ρουφήσει, στ' ἀπάνου ξερνᾶ
βογγώντας ἢ Χάρυβδη καὶ μὲ βοή,
ὡς νὰ ἦταν βροντῆς μακρινῆς ἀγρικιδῶνται,
μὲ ἀφριὰν ἀπ' τὰ σπλάχνα της ὅπως πετιῶνται.

Βράζει, χοχλάζει, σφυρίζει, βροντᾶ
σὰν σιὰ πού σμιχθῆ μὲ νερό,
τὰ οὐράνια βρέχει μὲ ἀφρὸν ἀχνιστὸ
καὶ ἀδιάκοπα κύμα τὸ κύμα χτυπᾶ·
τὸ ἀκένωτο βάθος ποτὲ δὲν ἀδειάζει,
λὲς κι ἄλλη μιά θάλασσα ἢ θάλασσα βγάζει.

Λουφάζει τέλος τὸ ἄγριο στοιχειὸ
καὶ χάσκει ἀπ' τὴν ἄσπρην ἀφριὰ

σχισμάδα άπατη, μαύρη πλατιά,
 σαν δρόμος, που βγαίνει στόν "Αδη· μ' άχό
 τά κύματα όλάγρια, στριφτά ρουφημένα
 βυθιώνται με όρμη στο σιφούνι άρπαγμένα.

Πριν τó κυμάτωμα όπίσω νά έλθῆ,
 ό νέος θερμά τó θεό
 «βοήθεια» κράζει — και ίδου βοητό
 σηκώνεται τρόμου κι εύθυσ ή στροφή
 μέσ στ' άγνωστο σέρνει και κλει τόν γενναίου
 νεαρό βουτηχτή, που δέν φαίνεται πλέον.

Και γαληνίζ' ή κορφή του νεροῦ,
 αλλά κουφοβράζει βαθιά·
 εύχεται όλότερη κάθε λαλιά
 «νά είν' ώρα καλή» τ' άνδρειωμένου παιδιοῦ·
 πλὴν τά πάντα πλιό κούφια τά κύματ' άκούνε
 και με καρδιοχτύπι φριχτό καρτεροῦνε.

Και άν ήθε ρίξης τó στέμμα κι ειπής
 μ' αυτό θα γενῆ βασιλιάς,
 θα τó φορέση άν κανεις από σᾶς
 τó σώση! μιᾶς τόσο άκριβῆς άμοιβῆς
 δέν μ' έπιανε πόθος. Τί κλειοῦν τέτοια βάθη
 ψυχή ζωντανοῦ δέν μπορεί νά μᾶς μάθη.

Κυράβι άρπάζει ή ρουφήστρα συχνά
 και πᾶν στο βυθό με ροπή·
 σπασμένο μόνον κατάρτ' ή σκαρι
 ξεβγαίνει άπ' τó βάραθρο π' όλα ρουφᾶ. —
 Πλὴν σφύριγμ' άντάρας ψηλότατο βγάξει
 και πάντα σιμά και σιμότερα βράζει.

Βράζει, χοχλάζει, σφυρίζει βροντᾶ
 σὰν στιά που σμιχθῆ με νερό,
 τὰ οὐράνια βρέχει με ἄφρον ἄχνιστὸ
 καὶ ἀδιάκοπα κύμα τὸ κύμα χτυπᾶ
 καὶ ὡς κρότος βροντῆς μακρινῆς ἀγρικιέται,
 με βόγγο ἀπ' τὰ σπλάχνα της ὅπως πετιέται.

Καὶ ἀπ' τῶν κυμάτων τὰ μαῦρα νερά,
 σὰν κύκνου ἀσπρολόγημα, ἰδές,
 καὶ χέρ' ὑψώνεται καὶ γυαλιστὲς
 φανίζονται πλάτες καὶ λάμνει γοργά,
 ἰδές τον, ψηλὰ στὸ ζερβὶ του τινάζει
 τὴν κούπα, χαρὰ με νοήματα ἐκφράζει.

Πῆρε βαθιὰ καὶ πολὺ τὴν πνοὴ
 καὶ τ' ἅγιο χαιρέτισε φῶς.
 Κι ὁ ἕνας τ' ἄλλου πολὺ χαρωπὸς
 φωνάζ' «εἶναι ἐδῶ, δὲν ἐπιᾶσθηκε, ζῆ !»
 καὶ ἀπ' τῆς καταβόθρας τὸν τάφο γενναῖος
 ψυχὴ ζωντανὴν ἐξανάφερ' ὁ νέος!

Ἔρχεται· κι ὅλο τὸν ζώνει με μιὰ
 τὸ σύχαρο πλῆθος κι ἔμπρὸς
 στὸ ρήγα κλίνει τὰ γόνατ' αὐτός,
 τὴν κούπα προσφέρει, κι ὁ ρήγας ματιὰ
 τῆς κόρης του ρίχνει, ποὺ πλήθιο κερνάει
 κρασί λαμπυρό, κι ἔτσι ὁ νιὸς χαιρετᾶει :

«Νὰ ζήση ὁ ρήγας! χαρὰ στὴν ψυχῆ,
 ποὺ πνέει στὸ ρόδινο φῶς!
 Κεῖ κάτω εἶν' ὅμως τρομάρα ὁ βυθός·
 θνητὸς τοὺς θεούς, ὦ ! νὰ μὴν προκαλῆ

κι εκείνα ποτέ του νά ἰδῆ μὴν ποθήση
 πού τοῦ ἔχουν στὴ φρίκη τοῦ σκότους βυθίσει.

Σὰν ἀστραπὴ ἐβουλοῦσα γοργά,
 νά, μ' ἄγρια μοῦ χύθηκε ὀρμὴ
 μεσ' ἀπὸ βράχου σπηλιά μιὰ πηγὴ·
 τῶν δυὸ ρεματιῶν ἢ μανία μ' ἄρπᾶ,
 σὰν σβοῦρο μὲ στρίβει τριγύρω μὲ ζάλη·
 ἀνώφελ' ἢ ἀντίσταση ἐστάθη κι ἡ πάλι.

Τότε ὁ Θεός, ὅπου κρᾶζω βοηθὸ
 εἰς ἄκρου κινδύνου στιγμή,
 μοῦ δείχνει ξέρα βαθιά πεταχτή·
 εὐθύς τὴν ἀδράχνω, ἀπ' τὸ θάνατο γλιῶ·
 καὶ στὰ μυτερὰ κεῖ κοράλλια κρεμιότουν
 καὶ ἡ κούπα, πού στ' ἄπατ' ἄλλιῶς θὰ βυθιότουν.

“Ὅτ' εἶχα κάτουθε βάθος βουνοῦ
 καὶ ὁμοῦ πορφυρὴ σκοτεινιά,
 κι ἐνῶ ἔχαν ἄκοπη νέκρα τ' αὐτιά,
 τὰ μάτια κοιτοῦσαν τὴ φρίκη βυθοῦ,
 πού μὲς στὲς ταρτάριες του σειόνταν σχισμάδες
 δρακόνια καὶ ἀσκάλαβοι κι ἄλλες μαυράδες.

Μαῦρα βρυάζαν καὶ ἀνάκατα ἐκεῖ
 σὰν δύσμορφοι σβόλοι στριφτὰ
 οἱ ρίνες, πόχουν ἀγκίδια φριχτά,
 τὸ τέρας ἢ σφύραινα, ἢ τόσο δεινὴ,
 καὶ ὡς θάλασσας ὕαινα δείχνει σ' ἐμένα
 φοβέρισμα ὁ πόρφυρας δόντι' ἀγριεμένα.

Ἐκεῖ κρεμασμένος τρόμο ἀγρικῶ,
 ἐγὼ νά ἔμαι ἡ μόνη καρδιά,

πού ζῆ με ἴσκιαστρα μὲς στήν ἐρμιά,
 σ' ἀνέλπιδο βάθος, μακρ' ἀπ' τὸν ἦχό
 τῆς παρηγορήτρας τοῦ ἀνθρώπου ὀμιλίας
 μὲ τέρατα ὁμοῦ τῆς πικρῆς μοναξίας.

Μοῦ ἔφριξε ὁ νοῦς· πλοκαμούς ἰδοῦ σειεῖ
 συρτὰ πρὸς ἐμένα ἑκατὸ
 θεριό, πού θενὰ μ' ἀδράζῃ· ἀπολῶ
 στοῦ τρόμου τὴν τρέλα κοράλλου κλαρί,
 ὅπου ἔσφιγγα· ἀμέσως μὲ λύσσα μ' ἀρπάζει
 τὸ ρεῦμα — εὐτυχία, πού ἐπάνω μὲ βγάζει».

Σχεδὸν ξιπάσθη στὸ διήγημ' αὐτὸ
 ὁ ρήγας καὶ λέγει τοῦ νιοῦ :
 «Δικὴ σου ἢ κούπα· κι ἰδοῦ τοῦ χεριοῦ
 τὸ πλιό μου σοῦ τάζω πετράδι ἀκριβό,
 ἂν ἤθελες πάλι τολμώντας μοῦ μάθει
 τί στέκει μὲς στ' ἄκρα τῆς θάλασσας βάρθη».

Τὸ ἀκού' ἡ κόρη κι εὐθύς λαχταρεῖ
 καὶ λέγει μὲ χεῖλη γλυκά :
 «Πατέρα, φθάνουν παιγνίδια σκληρά !
 Σοῦ βάσταξε ἀγώνα, πού δὲν ἔμπορεῖ
 κανεῖς, καὶ ἂν τὸν πόθο δὲν ἤθες δαμάσει,
 προσκάλεσε ἱππότη νὰ τὸν ξεπεράσῃ».

Τὴν κούπ' ἀδράχνει του ὁ ρήγας εὐθύς
 καὶ μὲς στὸ βυθὸ τὴν πετᾶ :
 «Ἄν πάλι μιὰ μοῦ τὴ φέρῃς φορὰ,
 ὁ πρῶτος ἱππότης μου θὰ ᾽σαι καὶ αὐτῆς
 τὰ χεῖλη, πού σπλάχνος γιὰ σὲ δείχνουν τώρα,
 φιλεῖς ὡς νυμφίος στήν ἴδια τὴν ὥρα».

Οὐράνια παίρνει τον τότες άντρειά
 τοῦ άστράφτ' ἠ βλεψιά τολμηρή,
 θωρεῖ πού κόκκινη ἐγίνη και άχνη
 ἠ εὔμορφ' εἰδή της σέ λιγοθυμιά
 και ὁ πόθος για τέτοιο βραβεῖο στά κάτω
 τόν σπρώχνει κι ὀρμᾶ ἠ ζωῆς ἠ θανάτου.

Και άκοῦν τὸ κύμα, πού άπάνου γυρνᾶ,
 και άχὸς προμηνᾶ το βροντῆς,
 και σκύφτουν κάτω με βλέμμα στοργῆς·
 ἐρχόνταν, ἐρχόνταν τὰ πλήθια νερά,
 βογγοῦσαν άπάνου, βογγοῦσαν στά βάθη,
 πλὴν δέν ξαναφέραν τόν νέο, πού ἐχάθη.

Μετάφραση Νικολάου Κογεβίνα

Σίλλερ

IV. ΑΓΓΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. ΙΟΥΛΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡ

(Ίστορική τραγωδία σέ πέντε πράξεις)

Ύπόθεση τοῦ ἔργου εἶναι ἡ δολοφονία τοῦ Καίσαρος και ὁ ἐμφύλιος πόλεμος Ὀκταβίου, Ἀντωνίου και Λεπίδου κατὰ τοῦ Βρούτου τοῦ Κασσίου και τῶν ἄλλων συνεχῶν των. Τελειώνει με τὴ μάχη τῶν Φιλίππων.

Παραθέτομε δυὸ σκηνές, ἀπὸ τις ὁποῖες προβάλλουν οἱ διαφορετικοὶ χαρακτῆρες τῶν κυριότερων προσώπων τῆς τραγωδίας, τοῦ Καίσαρος, τοῦ Βρούτου και τοῦ Ἀντωνίου.

Β' ΠΡΑΞΗ — Β' ΣΚΗΝΗ

(Τὸ σπίτι τοῦ Καίσαρα. Βροντὲς και άστραπέδες. Μπαίνει ὁ Καίσαρας με τὰ νυχτικά του)

ΚΑΙΣΑΡ

Οὐτ' ὁ οὐρανὸς ἠσύχασε οὔτε ἡ γῆ
 τούτη τῆ νύχτα. Τρεῖς φορές ἡ Καλπουρνία
 στὸν ὕπνο της ἐφώνηξε, «βοήθεια!
 σκοτώνουε τὸν Καίσαρα!».
 Εἶναι κανένας μέσα ;

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Κύριε...

ΚΑΙΣΑΡ

Πήγαινε νὰ προστάξης τοὺς ἱερεῖς
 νὰ προσφέρουν θυσία
 κι ἔλα εὐθύς νὰ μοῦ πῆς τί προμαντεύουν.

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Πηγαίνω, Κύριε.

(φεύγει· μπαίνει ἡ Καλπουρνία)

ΚΑΛΠΟΥΡΝΙΑ

Καίσαρα, τί θὰ κάνης ; λογαριάζεις
 νὰ πᾶς ἔξω ; Δὲν πρέπει
 νὰ φύγης διόλου σήμερα ἀπ' τὸ σπίτι.

ΚΑΙΣΑΡ

Ὁ Καίσαρας θὰ ἴβγη ἔξω, Καλπουρνία.
 Οἱ κίνδυνοι μ' ἀπειλήσαν ἐμένα
 πάντα πίσω ἀπ' τὶς πλάτες·
 μόλις δοῦνε τοῦ Καίσαρα τὴν ὄψη,
 γίνονται ἄφαντοι.

ΚΑΛΠΟΥΡΝΙΑ

Καίσαρα, ποτέ μου

δὲν ἔχω δώσει ὡς τώρα
 πίστη σὲ προμηνύματα. Ὅμως τοῦτα
 μὲ κάνουν νὰ τρομάζω. Εἶναι ἐδῶ μέσα
 κάποιος, πού — ἐξὸν ἀπὸ ὅσα ἀκούσαμε ὅλοι
 κι εἶδαμε ὅλοι — δηγιέται γι' ἄλλα ἀκόμα

ὄραματα φριχτά, πού εἶδαν οἱ βάρδιες.
 Εἶδαν μιὰ λέαινα νὰ γεννάη στοῦ δρόμο.
 Ἄνοιξαν τάφοι καὶ πέταξαν ἔξω
 τοὺς νεκρούς. Ἄγριοι, πύρινοι στρατιῶτες
 πάνω στὰ σύννεφα εἶχαν στήσει μάχη,
 παραταγμένοι σὲ γραμμές, καὶ λόχους
 καὶ σὲ τάξη πολέμου, κι ἀπὸ πάνω
 στάλαζε τὸ αἷμα σὰν ψιχάλα κάτου
 στοῦ Καπιτώλιο. Τοῦ πολέμου ἡ ἀντάρα
 γιόμιζε τὸν ἄερα·
 ἄλογα χλιμιντρούσανε· βογγοῦσαν
 ἄνθρωποι πού πεθαῖναν, καὶ παντοῦ
 κνηγιοῦνταν φαντάσματα στοὺς δρόμους
 σκουζοντας καὶ στριγγλίζοντας. ὦ, Καίσαρα,
 αὐτὰ εἶναι πράγματα ἔξω ἀπὸ τὴ φύση
 καὶ μὲ φοβίζουν.

ΚΑΙΣΑΡ

Τί μπορούμε οἱ ἄνθρωποι
 ν' ἀποφύγουμε ἀπ' ὅσα οἱ παντοδύναμοι
 ἔχουν ὀρίσει θεοί ; Ὡστόσο ὁ Καίσαρας
 θὰ πάη ἔξω. Γιατὶ αὐτὰ πού γίναν
 εἶναι γιὰ ὅλον τὸν κόσμο προμηνύματα·
 ὄχι μόνο γιὰ μένα.

ΚΑΛΠΟΥΡΝΙΑ

Ὅταν εἶναι
 νὰ πεθάνουν ζητιάνοι, δὲ φανῆκαν
 ποτὲ κομῆτες. Μὰ τῶν βασιλιάδων
 τὸ θάνατο καὶ οἱ ἴδιοι οἱ οὐρανοὶ
 τὸν μνηοῦνε μὲ φλόγες.

ΚΑΙΣΑΡ

Ὁ δειλὸς
 πεθαίνει πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατό του·
 πολλὲς φορές· ὁ ἄντρας ὁ γενναῖος

δοκιμάζει ένα θάνατο μονάχα.
 Ἐπὶ ὅσα θαύματα ἔχω ὡς τώρα ἀκούσει,
 τὸ πιὸ περίεργο ἀπ' ὅλα εἶναι γιὰ μένα
 τὸ πῶς φοβοῦνται οἱ ἄνθρωποι, ἐνῶ ξέρον
 πῶς ὁ θάνατος, πού 'ναι τέλος βέβαιο
 γιὰ ὅλους, θά 'ρθη, ὅταν εἶναι ἡ ὥρα νά 'ρθη.

(ξαναμπαινέει ὁ ὑπηρέτης)

Τί εἶπαν οἱ οἰωνοσκόποι ;

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Πῶς ὁ Καίσαρας θά ἔπρεπε νά μείνη
 σήμερα σπίτι. Ὅταν βγάλαν τὰ ἐντόσθια
 τοῦ σφαχτοῦ, δὲν μπορέσανε νά βροῦνε
 καρδιά μέσα στοῦ ζῶο.

ΚΑΙΣΑΡ

Αὐτὸ τὸ κάνουν

οἱ θεοί, γιατί θέλουν νά ντροπιάσουν
 τοὺς δειλοὺς. Θά ἦταν ζῶο χωρίς καρδιά
 κι ὁ Καίσαρας, ἂν ἔμενε κλεισμένος
 ἀπὸ φόβο. Ὅχι, ὁ Καίσαρας θά βγῆ
 ἀπὸ τὸ σπίτι. Ὁ κίνδυνος τὸ ξέρει
 πῶς ὁ Καίσαρας εἶναι πιὸ ἐπικίνδυνος
 παρ' ὅ,τι αὐτὸς ὁ ἴδιος.

Εἶμαστε οἱ δυὸ λιοντάρια γεννημένα
 τὴν ἴδια μέρα κι εἶμαι ἐγὼ τὸ πρῶτο
 καὶ τὸ πιὸ τρομερὸ μέσα στὰ δυό.
 Καὶ ὁ Καίσαρας θά βγῆ καὶ σήμερα ἔξω.

ΚΑΛΠΟΥΡΝΙΑ

Ἄλιμονο, κύριέ μου,
 τὴ φρόνησή σου τὴν τυφλώνει ἡ τόση
 πεποίθησή σου. Μὴν πᾶς σήμερα ἔξω !
 Πῆς πῶς δικός μου φόβος
 σὲ κρατεῖ μὲς στοῦ σπίτι, ὄχι δικός σου.
 Ἄς στείλουμε λοιπὸν τὸν Μάρκο Ἀντώνιο

στή Γερουσία κι ἄς τοὺς μηνύσουμε ὅτι εἶσαι ἀνήμπορος σήμερα. Ἄφησέ με γονατιστὴ μπροστά σου νὰ σοῦ ζητήσω αὐτὴ τὴ χάρη.

ΚΑΙΣΑΡ

Ἄς εἶναι, λοιπόν, ἄς πάη ὁ Ἀντώνιος νὰ μηνύση πὼς δὲν εἶμαι καλά· καὶ γιὰ χατήρι σου θὰ μείνω σπίτι.

(μπαίνει ὁ Δέκιμος)

Νά, ὁ Δέκιμος Βροῦτος.
Ἄς τὸν στείλουμε αὐτὸν στὴ Γερουσία.

ΔΕΚΙΜΟΣ

Καίσαρα, χαῖρε. Εὐχομαι καλημέρα, μεγάλε Καίσαρα! Ἦρθα νὰ σὲ πάρω στὴ Γερουσία.

ΚΑΙΣΑΡ

Καὶ φτάνεις πάνω στὴν ὥρα· γιατί θέλω, Δέκιμε, νὰ πῆς χαιρετισμούς στὴ Γερουσία ἀπὸ μέρος δικό μου καὶ πὼς σήμερα δὲ θὰ πάω στὴ Σύγκλητο — «δὲν μπορῶ», θὰ ἦταν ψέμα· «δὲν τολμῶ», μεγαλύτερο ψέμα — «δὲν θὰ πάω»· αὐτό, Δέκιμε, σύρε νὰ μηνύσης!

ΚΑΛΠΟΥΡΝΙΑ

Νὰ τοὺς πῆς πὼς εἶν' ἄρρωστος.

ΚΑΙΣΑΡ

Πῶς; ψέματα θὰ παραγείλη ὁ Καίσαρας; Ἐτέντωσα τὸ χέρι μου, λοιπόν, τόσο μακριὰ καταχτώντας τὸν κόσμο, γιὰ νὰ σκιάζωμαι τώρα νὰ μιλήσω τὴν ἀλήθεια σὲ λίγους ἀσπρογένηδες;

Δέκιμε, πές τους ὅτι
σήμερα δὲ θὰ πάω στὴ Γερουσία!

ΔΕΚΙΜΟΣ

Πές μου, μεγάλε Καίσαρα, μιὰ αἰτία,
ὥστε νὰ μὴ γελάσουνε μαζί μου,
ὅταν θὰ τοὺς τὸ πῶ.

ΚΑΙΣΑΡ

Ἡ αἰτία εἶναι
στὴ θέλησή μου μόνο. Δὲ θὰ πάω.
Τοῦτο φτάνει γιὰ κείνους. Μὰ σὲ σένα,
ἐπειδὴ σ' ἔχω φίλο, θὰ τὸ πῶ.
Ἡ γυναίκα μου ἐδῶ μὲ κρατεῖ σπίτι,
γιατὶ εἶδε στ' ὄνειρό της
ἀπόψε τὸ ἄγαλμά μου καὶ σὰ βρῦση
ἀπὸ ἑκατὸ κρουνοὺς ἔβγαζε, λέει,
κατακάθαρον αἷμα·
κι ἓνα πλήθος Ρωμαῖοι μὲ κορμιά
γερά καὶ μὲ χαμόγελο στὸ στόμα
ἦτανε μαζεμένοι
καὶ βρέχανε τὰ χέρια τους. Αὐτὰ
ἢ Καλπουνία τὰ ἔχει γιὰ σημάδια
κι ἀλάθευτα μηνύματα μεγάλης
συφορᾶς, πού σιμώνει καὶ πεσμένη
στὰ γόνατα μου ζήτησε γιὰ χάρη
νὰ μὴν πάω σήμερα ἔξω.

ΔΕΚΙΜΟΣ

Τὸ ὄνειρο αὐτὸ ἐξηγήθηκε στραβά.
Εἶναι ὄραμα καλὸ καὶ προμηνάει
εὐτυχία. Τὸ ἄγαλμά σου, πού σκορποῦσε
τὸ αἷμα ἀπὸ τόσες βρῦσες, καὶ οἱ Ρωμαῖοι,
πού λούζονταν μ' αὐτὸ χαμογελώντας,
θέλουν νὰ ποῦν ὅτι ἡ μεγάλη Ρώμη
θὰ βυζάξει ἀπὸ σένα αἷμα ζωογόνο·
καὶ ὅτι ἄνθρωποι σπουδαῖοι θὰ τρέξουν νὰ ῥθουν
κοντὰ σου, γιὰ νὰ πάρουνε σημάδια

τιμητικά και χρώματα
 και κειμήλια ίερά και θυμητάρια.
 Αυτό μηνάει τῆς Καλπουνρίας τὸ ὄνειρο.

ΚΑΙΣΑΡ

Και τὸ ἐξηγεῖς σωστὰ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ;

ΔΕΚΙΜΟΣ

Καὶ θὰ πεισθῆς καλύτερα, ἅμα ἀκούσης
 αὐτὸ ποὺ ἔχω νὰ σοῦ πῶ. Μάθε λοιπὸν
 πὼς ἔχει ἀποφασίσει ἡ Γερουσία
 σήμερα νὰ προσφέρῃ
 στὸ μεγάλο τὸν Καίσαρα τὸ στέμμα.
 Ἄν παραγγείλῃς ὅμως πὼς δὲν πᾶς,
 μπορεῖ ν' ἀλλάξῃ ἀπόφαση. Κι ἀκόμα
 θὰ μπορούσε πολὺ εὐκόλα
 κανένας ἀπ' αὐτοὺς νὰ τὸ γυρίσῃ
 στὸ γελοῖο καὶ νὰ πῆ : «ἄς σταματήσῃ
 ἡ Γερουσία τὶς ἐργασίες της, ὥσπου
 ἡ γυναίκα τοῦ Καίσαρα νὰ δῆ
 κάνα καλύτερο ὄνειρο». Καὶ ἂν μείνῃ
 ὁ Καίσαρας κρυμμένος, δὲ θ' ἀργήσῃ
 νὰ ψιθυρίζῃ ὁ κόσμος : «δῆτε, δῆτε,
 ὁ Καίσαρας φοβᾶται!».
 Συχώρεσέ με, Καίσαρα, ἂν ἡ ἀγάπη μου
 μὲ βάζει νὰ μιλῶ μὲ τέτοια λόγια
 γι' αὐτὸ ποὺ θές νὰ κάνῃς. Ἡ καρδιά μου
 νικᾷ τὴ φρόνησή μου.

ΚΑΙΣΑΡ

Τί παιδιάστικοι τώρα, Καλπουνρία,
 ποὺ μοῦ φαίνονται οἱ φόβοι σου. Καὶ νιώθω
 ντροπή, ποὺ παρασύρθηκα κι ἐγώ.
 Ἄς μοῦ φέρουν τὸ ροῦχο μου ! Θὰ πάω !
 (μπαινουν ὁ Πόπλιος, ὁ Βροῦτος, ὁ Λιγάριος, ὁ Μέτελλος, ὁ Κά-
 σκας, ὁ Τρεβώνιος καὶ ὁ Κίννας).
 Νά κι ὁ Πόπλιος, ποὺ ἦρθε νὰ μὲ πάρῃ !

ΠΟΠΛΙΟΣ

Καίσαρα, καλημέρα.

ΚΑΙΣΑΡ

Καλῶς ὄρισες, Πόπλιε. Μπὰ καὶ ὁ Βροῦτος ;
Κι ἐσύ τόσο πρωϊνός ; Καλῶς τὸν Κάσκα !
Γαίε Λιγάριε, ὁ Καίσαρας δὲ στάθη
ποτὲ τόσο κακὸς γιὰ σένα, ὅσο
τοῦτες οἱ θέρμες ποὺ σὲ κάναν ἔτσι —
Τί ὥρα εἶναι ;

ΒΡΟΥΤΟΣ

Χτύπησε ὀχτώ, Καίσαρα

ΚΑΙΣΑΡ

Εὐχαριστῶ σας ὅλους γιὰ τὸν κόπο
καὶ τὴν εὐγένειά σας.

(μπαίνει ὁ Ἀντώνιος)

Νὰ ὁ Ἀντώνιος,

ποὺ ξευχτάει στὰ γλέντια,
κι ὅμως ξύπνησε κιόλα. Χαίρε, Ἀντώνιε !

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Χαίρε, μεγάλε Καίσαρα.

ΚΑΙΣΑΡ

Μηνύστε

νὰ εἶν' ἔτοιμοι ὅλοι. Βρίσκομαι σὲ λάθος,
ποὺ μὲ τὴν ἄργητά μου ἔγινε αἰτία
νὰ περιμένη ὁ κόσμος. Λοιπόν, Μέτελλε !
Λοιπόν, Κίννα ! Τί νέα, Τρεβώνιε ; Ἐσένα
θέλω νὰ σοῦ μιλήσω. Μὴν ξεχάσης
πὼς πρέπει νὰ ῥθης σήμερα σὲ μένα.
Μένε κοντά μου, γιὰ νὰ σὲ θυμοῦμαι.

ΤΡΕΒΩΝΙΟΣ

Ὅπως ὀρίζεις, Καίσαρα.

(μόνος του)

Καὶ μάλιστα

θὰ εἶμαι τόσο κοντά σου, ὥστε θὰ φτάση
 ἢ ὄρα, πού οἱ πιό καλοί σου φίλοι θὰ εὐχωνται
 νὰ ἤμουνα πιό μακριά σου.

ΚΑΙΣΑΡ

Ἄγαπητοί μου

πᾶμε νὰ πιοῦμε ἕνα κρασί καί ὕστερα
 φεύγουμε ὅλοι μαζί σάν καλοί φίλοι.

ΒΡΟΥΤΟΣ

(μονάχος του)

Τὸ ὅτι «σάν καλοί φίλοι»
 δέν πάει νὰ πῆ καί «καλοί φίλοι» πάντα,
 αὐτὸ εἶναι πού σπαράζει,
 ὦ Καίσαρα, τοῦ Βρούτου τὴν καρδιά.

(φεύγουν ὅλοι)

Γ' ΠΡΑΞΗ – Α' ΣΚΗΝΗ

(Στὸ Καπιτώλιο. Ἀμέσως μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ Καίσαρος).

ΒΡΟΥΤΟΣ

Πόσες φορές θὰ τρέξη
 ἀπάνω στὴ σκηνὴ τὸ αἷμα τοῦ Καίσαρα,
 αὐτουνοῦ, πού εἶναι τώρα ξαπλωμένος
 στὰ πόδια τοῦ Πομπήιου καί δέν ἀξίζει
 περισσότερο ἀπ' τὸ χῶμα πού πατοῦμε!

ΚΑΣΣΙΟΣ

Καί ὅσες φορές θενὰ τὸ βλέπουν οἱ ἄνθρωποι,
 τόσες φορές θὰ λένε
 γιὰ μᾶς : «Αὐτοὶ εἶναι οἱ ἄντρες, πού χάρισαν
 τὴ λευτεριά στὴ Ρώμη ».

ΔΕΚΙΜΟΣ

Λοιπόν, θὰ πᾶμε ;

ΚΑΣΣΙΟΣ

Ναί, πηγαίνουμε ὅλοι!

Ἐμπρὸς ὁ Βρούτος κι οἱ ἄλλοι ἀκολουθοῦμε
 τιμώντας τὴν πορεία του
 μετὶ τῆς ἀγνῆς καὶ ἀντρεῖς καρδιῆς τῆς Ρώμης!

ΒΡΟΥΤΟΣ

Γιὰ στάσου· κάποιος εἶναι.

(μπαίνει ἕνας ὑπηρέτης)

Ἔνας φίλος τοῦ Ἀντωνίου.

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Ἔτσι, Βροῦτε,

μέ πρόσταξε ὁ κύριός μου
νὰ γονατίσω! Ἔτσι ὁ Μάρκος Ἀντώνιος
μέ πρόσταξε νὰ πέσω μπρὸς στὰ πόδια σου
καί, ἀφοῦ σκύψω μπροστά σου,
πρόσταξε αὐτὰ τὰ λόγια νὰ σοῦ πῶ :
Ὁ Βροῦτος εἶναι εὐγενικός, γενναῖος,
τίμιος καὶ συνετός.

Μὰ κι ὁ Καίσαρας ἦταν δυνατός,
τολμηρός, μεγαλόψυχος, μέ ἀγάπη
γιὰ τοὺς φίλους του. Πές του
πὼς τιμῶ κι ἀγαπῶ τὸ Βροῦτο. Πές του
πὼς φοβόμουν τὸν Καίσαρα,
τὸν ἐσεβόμουν καὶ τὸν ἀγαποῦσα.
Ἄν βεβαιώνη ὁ Βροῦτος τὸν Ἀντώνιο
πὼς μπορεῖ δίχως κίνδυνο νὰ ῥθῆ
καὶ νὰ μάθη γιατί κρίθηκε ὁ Καίσαρας
ἄξιος γιὰ νὰ πεθάνη, τότε ὁ Ἀντώνιος
δὲ θ' ἀγαπᾷ τὸν Καίσαρα νεκρὸ
τόσον, ὅσο τὸν Βροῦτο ζωντανό.
καὶ θέλει ἀκολουθήσει
πιστὰ τὴν τύχη τοῦ μεγάλου Βρούτου
καὶ τὴν πολιτικὴ του
μὲς στοὺς κινδύνους τοῦ καινούριου δρόμου
Αὐτὸ μηνάει ὁ κύριός μου ὁ Ἀντώνιος.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Ὁ κύριός σου εἶναι καλὸς κι ἄξιος Ρωμαῖος,
προικισμένος μέ νοῦ. Ποτέ δὲν εἶχα

γι' αὐτὸν ἄλλην ἰδέα. Πήγαινε πὲς του,
 ἂν ἀγαπάη νὰ ῥθῆ ὡς ἐδῶ, θὰ μάθη
 ἐκεῖνο ποὺ γυρεύει,
 καί, στὴν τιμὴ μου, δὲ θὰ πάθη τίποτα.

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Πηγαίνω νὰ τὸν πάρω.

(ρεύγει)

ΒΡΟΥΤΟΣ

Τὸ ἔξερα πὼς κι αὐτὸς θὰ γίνη φίλος μας.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Μακάρι νὰ ἦταν ἔτσι. Ὅμως κάτι
 μοῦ λέει νὰ τὸν φοβοῦμαι· καὶ τυχαίνει
 ἢ κακὴ μου ὑποψία
 γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ν' ἀληθεύη πάντα.

(μπαίνει ὁ Ἀντώνιος)

ΒΡΟΥΤΟΣ

Νά! νά! ἔρχεται ὁ Ἀντώνιος! Χαῖρε, Ἀντώνιε!

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

᾽ὦ πανίσχυρε Καίσαρα, αὐτοῦ κάτω
 σὲ θωρῶ ξαπλωμένον ; Οἱ τόσες σου νίκες
 κι οἱ θρίαμβοί σου καὶ οἱ δόξες καὶ τὰ λάφυρα
 συμμαζεύτηκαν τώρα
 σ' αὐτὸν τὸ λίγο τόπο μπρὸς μου ; Χαῖρε!
 Κύριοι, δὲν ξέρω τοὺς σκοπούς σας·
 ποιουνοῦ πρέπει νὰ τρέξη ἀκόμα τὸ αἷμα·
 καταλληλότερη ὥρα δὲν εἶναι ἄλλη
 ἀπὸ τὴν ὥρα ποὺ πέθανε ὁ Καίσαρας·
 οὔτ' ἄλλο ὄργανο πιὸ ἄξιο
 γι' αὐτὸ τὸ ἔργο ἀπ' αὐτὰ σας τὰ σπαθιά,
 ποὺ τὰ λαμπραίνει τὸ πιὸ ὑπέροχο αἷμα
 ὅλου τοῦ κόσμου. Σᾶς παρακαλῶ,

ἂν ἔχετε κακὸ γιὰ μένα, τώρα,
 πού τὰ κόκκινα χέρια σας σταλάζουν
 κι ἀχνίζουν, κάντε αὐτό, πού σᾶς ἀρέσει.
 Καί χίλια χρόνια ἂν ζήσω, δὲ θὰ νιώσω
 τὸν ἑαυτὸ μου ποτὲ γιὰ νὰ πεθάνω
 τόσο ἔτοιμο ὅπως τώρα. Καμιὰ θέση
 δὲ θὰ μοῦ ἀρέση τόσο, κανεὶς τρόπος,
 ὅπως ἐδῶ στὸ πλάι τοῦ Καίσαρα σφαγμένος
 ἀπὸ σᾶς τὰ ἐκλεκτὰ καὶ πιὸ μεγάλα
 πνεύματα τοῦ καιροῦ μας.

ΒΡΟΥΤΟΣ

— ὦ Ἀντώνιε !

μὴ ζητᾶς ἀπὸ μᾶς τὸ θάνατό σου !
 Ἄν τώρα σοῦ φαινόμεστε σκληροὶ
 καὶ φονιάδες, καθὼς μᾶς παρουσιάζουν
 τὰ χέρια μας κι ἡ πράξη πού ἐκτελέσαμε,
 βλέπεις μόνο τὰ χέρια μας καὶ τοῦτο
 τὸ αἵματέρό μας ἔργο. Τίς καρδιές μας
 δὲν μπορεῖς νὰ τίς δῆς. Αὐτὲς ποιοῦνε
 καὶ μονάχα συμπόνια γιὰ τῆς Ρώμης
 τὴν κοινὴ δυστυχία
 ἔκανε τὴν πράξη.
 Γιατί ὅμως διώχνει ἡ μιὰ φωτιά τὴν ἄλλη,
 ἀκριβῶς ἔτσι διώχνει
 καὶ ἡ μιὰ συμπόνια τὴν ἄλλη συμπόνια.
 Ὅσο γιὰ σένα, Μάρκο Ἀντώνιε,
 τῶν σπαθιῶν μας οἱ κόψες εἶναι ἀπὸ μολύβι,
 τὰ χέρια μας δὲν ἔχουνε τὴ δύναμη
 τοῦ μίσους καὶ οἱ καρδιές μας
 μ' αἰσθήματα γιομάτες
 ἀδερφικὰ σὲ δέχονται μ' ἀγάπη
 κι ἐκτίμηση καὶ πρόθεση καλή.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Καὶ ὁ ψῆφος σου τὴν ἴδια θὰ ἔχη δύναμη

μέ τή δική μας, ὅταν μοιραστοῦνε
τὰ καινούρια ἀξιώματα.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Ἔχε μόνο
κομμάτι ὑπομονή, γιά νά ἡσυχάση
ὁ λαός, πού εἶναι χαμένος ἀπό φόβο,
καί θενά σοῦ ἐξηγήσω
γιατί ἐγώ, πού, τήν ἴδια τή στιγμή
πού χτυποῦσα τόν Καίσαρα,
τόν ἀγαποῦσα, ἔκανα αὐτῇ τήν πράξη.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Δέν ἀμφιβάλλω γιά τή φρόνησή σας.
Ἄς μοῦ δώση ὁ καθένας
τὸ ματωμένο χέρι του. Καί πρῶτα πρῶτα
ἄς δώσουμε τὰ χέρια, Μάρκο Βροῦτε,
ἡμεῖς οἱ δύο. — Γάιε Κάσσιε,
θὰ σφίξω τὸ δικό σου.
Ἐσένα τώρα, Μέτελλε, κι ἐσένα, Κίνα,
κι ἐσένα, ἀντρεῖε μου Κάσκα. — Καί στοῦ τέλος,
μὰ ὄχι τελευταῖο καί στήν ἀγάπη,
τὸ δικό σου, Τρεβώνιε. Κύριοί μου
ἄχ, τί μπορῶ νά πῶ ;... Ἡ ὑπόληψή μου,
κύριοι, τούτη τήν ὥρα
πατεῖ σ' ἔδαφος τόσο γλιστερό,
πού ἓνα ἀπ' τὰ δυὸ κακὰ μπορεῖ κανένας
νά φαντασθῇ γιά μένανε :
πὼς εἶμαι ἀναντρός ἢ πὼς εἶμαι κόλακας.
Πὼς σ' ἀγαποῦσα, Καίσαρα, ὦ! αὐτό ἔναι ἀλήθεια.
Κι ἂν ἡ ψυχὴ σου τώρα μᾶς κοιτάζη
ἀπὸ ψηλά, δὲ θὰ σὲ θλίβη τάχα
κι ἀπὸ τὸ θάνατό σου πιὸ πολὺ
νά βλέπης τὸν πιστό σου φίλο, τὸν Ἀντώνιο,
νά μολογάη εἰρήνη καί νά σφίγγη
τὰ ματωμένα χέρια τῶν ἐχτρῶν σου,

ὦ μεγάλη, μπροστά στὸ λείψανό σου ;
 "Ἄν εἶχα τόσα μάτια, ὅσες ἔχεις
 ἐσὺ πληγές, καὶ βγάζαν τόσα δάκρυα,
 ὅσον αἷμα οἱ πληγές σου,
 αὐτὸ θά 'ταν γιὰ μένα πιὸ σωστό,
 παρὰ νὰ 'ρχομαι τὴν τῶρα καὶ νὰ κλείνω
 φιλία μὲ τοὺς ἐχτροὺς σου.
 Συχώρεσέ με, 'Ιούλιε ! 'Ἐδῶ κυκλώθηκες,
 ὦ λάφι εὐγενικό, ἐδῶ ἔπεσες κι ἐδῶ
 στέκονται οἱ κυνηγοὶ σου λεκιασμένοι
 ἀπ' τὴ θυσία σου καὶ κοκκινισμένοι
 ἀπ' τὸ θάνατό σου !
 "ὦ κόσμε, ἦσουν τὸ δάσος αὐτοῦ τοῦ λαφιοῦ
 κι ἦταν αὐτὸ ἡ καρδιά σου ἐσένα, ὦ κόσμε !...
 Τώρα ὅμως σὰν ἀγρίμι, χτυπημένο
 ἀπ' τοὺς πρώτους τῆς χώρας,
 κείτεσαι ἐδῶ μπροστά μου.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Μάρκο 'Αντώνιε !

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Συγγνώμη, Γάιε Κάσσιε· αὐτὰ εἶναι λόγια
 ποὺ θὰ τὰ ποῦνε καὶ οἱ ἐχτροὶ του ἀκόμα
 τοῦ Καίσαρα. Σ' ἐνὸς φίλου τὸ στόμα
 εἶναι λόγια ψυχρὰ καὶ μετρημένα.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Δὲ θὰ σὲ ψέξω, 'Αντώνιε,
 ποὺ παινεύεις τὸν Καίσαρα. "Ὁμως πές μας
 σὲ ποιά σκοπεύεις νὰ 'ρθῆς συμφωνία
 μαζί μας ; Θέλεις νὰ γραφτῆς στοὺς φίλους μας
 ἢ πρέπει νὰ τραβήξουμε μπροστά,
 χωρὶς νὰ στηριζόμαστε σὲ σένα ;

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

"Ἴσια – ἴσια γιὰ τοῦτο

σᾶς ἔσφιξα τὰ χέρια. Μὰ ξεχάστηκα
 ἄμα πέσαν τὰ μάτια μου σ' ἐκεῖνον.
 Εἶμαι γιὰ ὅλους σας φίλος
 κι ὅλους σᾶς ἀγαπῶ, καὶ περιμένω
 νὰ μοῦ ἐξηγήσετε πῶς καὶ σὲ τί πράγμα
 θαρρούσατε τὸν Καίσαρα ἐπικίνδυνο.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Ἄλλιῶς θὰ ἦτανε πράξη ἀγρίων ἀνθρώπων.
 Οἱ ἀφορμὲς ποὺ μᾶς σπρώξανε σ' αὐτήνε,
 εἶναι τόσο σπουδαῖες, ὥστε κι ἂν ἦσουν
 καὶ τοῦ Καίσαρα ὁ γιὸς ἀκόμα, Ἄντωνιε,
 θὰ μᾶς ἔδινε δίκιο.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Αὐτὸ μόνο ζητῶ. Καὶ γιὰ χάρη
 σᾶς ἱκετεύω ἀκόμα νὰ μ' ἀφήσετε
 νὰ πάω στὴν ἀγορὰ τὸ λείψανό του
 κι ἐκεῖ ἀπὸ τὸ βῆμα,
 ὅπως πρέπει, σὲ φίλο,
 νὰ μιλήσω τὴν ὥρα τῆς κηδείας.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Θὰ γίνη ἡ ἐπιθυμία σου, Μάρκο Ἄντωνιε!

ΚΑΣΣΙΟΣ

Βροῦτε, μιὰ λέξη.

(κατὰ μέρος στὸ Βροῦτο)

Δὲν ξέρεις τί κάνεις.
 Μὴ δώσης ἄδεια νὰ μιλήσῃ ὁ Ἄντωνιος
 τὴν ὥρα τῆς κηδείας. Γιὰ συλλογίσου
 πόση μπορεῖ νὰ φέρη
 συγκίνηση στὸν κόσμο μὲ τὰ λόγια,
 ποὺ θὰ τοὺς πῆ.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Παρακαλῶ. Θ' ἀνέβω.

ἐγὼ πρῶτα στὸ βῆμα
 καὶ θὰ ἐξηγήσω στὸ λαὸ τοὺς λόγους,
 ποὺ ὀδήγησαν στὸ φόνο
 τοῦ Καίσαρά μας. Θὰ δηλώσω ἀκόμα
 πῶς ὁ,τι πῆ ὁ Ἄντωνιος,
 θὰ τὸ πῆ μὲ τὴν ἄδεια κι ἔγκρισή μας
 καὶ πῶς ἐπιθυμία δική μας ἦταν
 νὰ γίνου' στὸ νεκρὸ τοῦ Καίσαρα ὅλες
 οἱ τιμές, ποὺ ἀπαιτοῦνε
 οἱ ἱεροὶ νόμοι τοῦ τόπου
 καὶ τὰ παλιὰ συνήθια. Αὐτὸ θὰ φέρη
 σὲ μᾶς πιότερη ὠφέλεια παρὰ βλάβη.

ΚΑΣΣΙΟΣ

Δὲν ξέρω τί μπορεῖ μ' αὐτὸ νὰ γίνη.
 Ἐμένα δὲ μ' ἀρέσει.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Μάρκο Ἄντωνιε!
 Ἴδού· μπορεῖς νὰ πάρης τὸ νεκρὸ
 τοῦ Καίσαρά σου. Κοίτα, ὅταν μιλήσης,
 δὲ θὰ πῆς ἐναντίο μας τίποτα. Ὅμως
 θὰ παινέψης τὸν Καίσαρα ὅσο θέλεις
 καὶ θὰ δηλώσης πῶς αὐτὰ τὰ λὲς
 μὲ θέληση δική μας·
 ἀλλιῶς δὲ θὰ ἔχης τίποτε νὰ κάνης
 μὲ τὴν κηδεῖα. Καὶ πρέπει νὰ μιλήσης
 ἀπ' τὸ ἴδιο βῆμα ἀπ' ὅπου θὰ μιλήσω
 κι ἐγώ· κι ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ μένα.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Δέχομαι· δὲ γυρεύω περισσότερα.

ΒΡΟΥΤΟΣ

Ἐτοιμάστε λοιπὸν ὅ,τι εἶναι ἀνάγκη
 κι ἐλάτε ἐκεῖ ποὺ πᾶμε.

(φεύγουν ὅλοι ἐξὸν ἀπὸ τὸν Ἄντωνιο)

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

ὦ, συχώρεσέ μέ, ἐσύ, αἱματοβαμμένο
 κομμάτι γῆς, ἄν δείχνωμαι ἔτσι πρόθυμος
 καί φιλικός σ' αὐτούς τοὺς δολοφόνους!
 Εἶσαι τὸ ἀποσυντρίμμα τοῦ ἐξοχώτερου
 ἀνθρώπου ποὺ ἔχει ζήσει μὲς στὸ πέρασμα
 ποτὲ τῶν αἰώνων. Δυστυχία στὸ χέρι
 ποὺ ἔχυσε τοῦτο τὸ πολύτιμο αἷμα!
 Πάνω ἀπ' τὶς ἀνοιχτὲς λαβωματιῆς σου,
 ποὺ ἔχουνε σὰ βουβὰ στόματα ἀνοίξει
 τὰ ὀλοπόρφυρα χεῖλια καί ζητοῦνε
 τὴν ὀμιλία καί τὴ φωνὴ τῆς γλώσσας μου,
 προφητεύω: Κατάρρα
 θὰ πέση στὰ κεφάλια τῶν ἀνθρώπων!
 Μίσος καί ὀργή κι ἐμφύλιος σπαραγμός
 θὰ συνταράξουν ἀπὸ μιὰ ἄκρη σ' ἄλλη
 τὴν Ἰταλία. Ὁ ρημαγμός καί τὸ αἷμα
 θὰ γίνουν τόσο τῆς συνήθειας κι ἔτσι
 θὰ εἶναι συχνὰ τὰ πιὸ φριχτὰ θεάματα,
 ποὺ κι οἱ μανάδες θὰ χαμογελοῦνε,
 σὰ βλέπουν τὰ παιδιὰ τους γινωμένα
 κομμάτια ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ πολέμου.
 Ἡ συνήθεια στὴ φρίκη θὰ πνίξη τὸν οἶκτο!
 Καί τοῦ Καίσαρα ὁ ἴσκιος τριγυρνώντας
 καί ζητώντας ἐκδίκηση
 μὲ τὴν Ἄτην, ὀλόπυρη ἀπὸ τοῦ Ἄδη
 τὶς φωτιῆς, στὸ πλευρό του θὰ φωνάξει
 σ' ὅλες τοῦτες τὶς χῶρες μὲ κυρίαρχη
 κραυγὴ: Καταστροφὴ! καί θὰ ἀμολύση
 τὰ σκυλιὰ τοῦ πολέμου·
 ἔτσι ποὺ ἐτούτῃ ἢ κατάρρατῃ πράξει
 θὰ γιομίση τὴ γῆ μὲ δυσωδία ἀπὸ πτώματα
 ποὺ θὰ γυρεύουν τάφο.

(μπαίνει ἓνας ὑπηρέτης)

Εἶσαι τοῦ Ὀκτάβιου Καίσαρα ὑπηρέτης;

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Μάλιστα, Μάρκο Ἀντώνιε.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Τοῦ εἶχε στείλει
ὁ Καίσαρας γραφή νὰ ἔρθῃ στὴ Ρώμη.

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Ναί, τὴν ἔλαβε κι ἔρχεται·
καὶ μὲ πρόσταξε νὰ ἔρθω νὰ σοῦ πῶ—

(βλέπει τὸν νεκρὸ)

ὦ, Καίσαρα!

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Ἡ καρδιά σου σὲ πνίγει. Κάνε πέρα
καὶ κλάψε. Ὁ πόνος φαίνεται πὼς εἶναι
πάθος κολλητικό. Γιατὶ τὰ μάτια μου,
βλέποντας μέσα στὰ δικά σου τώρα
τῆς λύπης τὰ μαργαριτάρια, ἀρχίζουν
κι αὐτὰ νὰ τρέχουν. Ἔρχεται ὁ κύριός σου;

ΥΠΗΡΕΤΗΣ

Θὰ περάσῃ τὴ νύχτα του ἑπτὰ λεῦγες
μακριὰ ἀπ' τὴ Ρώμη ἀπόψε.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Πήγαινε πίσω γρήγορα καὶ πὲς του
τὸ τί ἔχει γίνεῖ. Ἐδῶ βρίσκεις μιὰ Ρώμη
βυθισμένη στὸ πένθος,
μιὰ ἐπικίνδυνη Ρώμη,
ὅπου δὲν ἔχει ἀσφάλεια μὴτ' ὁ Ὀκτάβιος.
Σύρε ἀμέσως καὶ πὲς του τα ὅλα αὐτά.
Ἡ πιὸ καλὰ περίμενε! μὴ φύγῃς,
προτοῦ μετακομίσουμε τὸ λείψανο
στὴν ἀγορά! Ἐκεῖ πέρα μὲ τὸ λόγο μου
θὰ καταλάβω ποιὰν ἐντύπωση ἔχει κάνει
ἡ πράξη αὐτὴ τῶν φονικῶν ἀνθρώπων.
Ἔτσι θα ζωγραφίσῃς πιὸ καλὰ

κατόπιν στὸν Ὀκτάβιο τὴν κατάσταση.

Ἔλα νὰ μὲ βοηθήσης!

(φεύγουν σηκώνοντας οἱ δυὸ τὸ λείψανο τοῦ Καίσαρα)

Μετάφραση Κ. Καραθίου

Σαίξπηρ

2. AN...

- Ἄν νὰ κρατᾶς καλὰ μπορῆς
τὸ λογικό σου, ὅταν τριγύρω σου ὄλοι
τά ἔχουν χαμένα καὶ σ' ἐσέ
τῆς ταραχῆς των ρίχνουν τὴν αἰτία,
- Ἄν νὰ ἐμπιστεύεται μπορῆς
τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό σου, ὅταν ὁ κόσμος
δὲν σέ πιστεῦη, κι ἂν μπορῆς
νὰ τοῦ σχωρῶς αὐτὴ τὴ δυσπιστία,
νὰ περιμένῃς ἂν μπορῆς,
δίχως νὰ χάνῃς τὴν ὑπομονή σου,
κι ἂν ἄλλοι σέ συκοφαντοῦν,
νὰ μὴ καταδεχθῆς ποτὲ τὸ ψέμα,
κι ἂν σέ μισοῦν, ἐσὺ ποτὲ
σὲ μίσος ταπεινὸ νὰ μὴν ξεπέσης,
μὰ νὰ μὴν κάνῃς τὸν καλὸ
ἢ τὸν πολὺ σοφὸ στὰ λόγια,
- Ἄν νὰ ὀνειρεύεσαι μπορῆς
καὶ νὰ μὴν εἶσαι δοῦλος τῶν ὀνείρων,
- Ἄν νὰ στοχάζεσαι μπορῆς,
δίχως νὰ γίνῃ ὁ στοχασμὸς σκοπὸς σου,
- Ἄν ν' ἀντικρίζῃς σοῦ βασιᾶ
τὸ θρίαμβο καὶ τὴ συμφορὰ παρόμοια
κι ὅμοια νὰ φέρνεσαι σ' αὐτοὺς
τοὺς δυὸ τυραννικοὺς ἀπατεῶνες,
- Ἄν σοῦ βασιᾶ ἢ ψυχὴ ν' ἀκοῦς,
ὅποιαν ἀλήθεια ἐσὺ εἶχες εἰπωμένη

παραλλαγμένη ἀπ' τοὺς κακοὺς,
 γιὰ νὰ ἴναι γιὰ τοὺς ἄμυαλους παγίδα,
 ἢ συντριμμένα νὰ θωρῆς,
 ὅσα σοῦ ἔχουν ρουφήξει τὴ ζωὴ σου
 καὶ πάλι νὰ ξαναρχινᾷς
 νὰ χτίζεις μ' ἐργαλεῖα πού ἴναι φθαρμένα,

Ἄν ὅσα ἀπόχτησες μπορῆς
 σ' ἓνα σωρὸ μαζὶ νὰ τὰ μαζέψης
 καὶ δίχως φόβο μονομιᾷς
 κορόνα ἢ γράμματα ὅλα νὰ τὰ παίξεις
 καὶ νὰ τὰ χάσης καὶ ἀπ' ἀρχῆς
 ἀτράνταχτος νὰ ξεκινήσης πάλι
 καὶ νὰ μὴ βγάλῃς καὶ μιλιὰ
 ποτὲ γι' αὐτὸν τὸν ξαφνικὸ χαμό σου,

Ἄν νεῦρα καὶ καρδιὰ μπορῆς
 καὶ σπλάχνα καὶ μυαλό, ὅλα νὰ τὰ σφίξεις
 νὰ σὲ δουλέψουν ξαναρχῆς
 κι ἄς εἶναι ἀπὸ πολὺν καιρὸ σωσμένα
 καὶ νὰ κρατιέσαι πάντα ὀρθός,
 ὅταν δὲ σοῦ ἴχη τίποτε ἀπομείνει
 παρὰ μονάχα ἢ θέληση
 κρᾶζοντας σ' ὅλα αὐτὰ «βαστᾶτε»,

Ἄν μὲ τὰ πλήθη νὰ μιλᾷς
 μπορῆς καὶ νὰ κρατᾷς τὴν ἀρετὴ σου,
 μὲ βασιλιάδες νὰ γυρνᾷς
 δίχως ἀπ' τοὺς μικροὺς νὰ ξεμακραίνεις,

Ἄν μῆτε φίλοι μῆτ' ἐχθροὶ
 μποροῦνε πιά ποτὲ νὰ σὲ πειράξουν,
 ὅλο τὸν κόσμο ἂν ἀγαπᾷς,
 μὰ καὶ ποτὲ πάρα πολὺ κανένα,

Ἄν τοῦ θυμοῦ σου τὶς στιγμές,
 ποὺ φαίνεται ἀδυσώπητη ἡ ψυχὴ σου,
 μπορῆς ν' ἀφήσης νὰ διαβοῦν
 τὴν πρώτη ξαναβρίσκοντας γαλήνη,

δική σου θά 'ναι τότε ή γή
 μ' ὅσα καί μ' ὅ,τι ἀπάνω της κι ἄν ἔχη
 καί κάτι ἀκόμα πιό πολύ:
 ἄντρας ἀληθινός θά 'σαι, παιδί μου.

Μετάφραση Νικολάου Καρβούνη

P. Κίπλιγκ

3. Ο Δ Υ Σ Σ Ε Α Σ

Τί ἀξίζει, ἄν στήν ἀτάραχη γωνιά μου
 σάν ὄκνος βασιλιάς στέκω στο πλάγι
 γριᾶς συντρόφισσας καί σωστά μοιράζω
 τό δίκιο στους ἀνίδεους ἀνθρώπους,
 πού τρῶνε, θησαυρίζουν καί κοιμούνται
 καί δέ μέ νιώθουν! Δέν μπορῶ νά πάψω
 νά γυροφέρνω πάντα σέ ταξίδια·
 θέλω νά πιῶ τῆς ζωῆς τή στερνή στάλα.
 Ἐχάρηκα πολλά, πολλά ἔχω πάθει
 μονάχος μου ἤ μέ ὄσους μ' ἀγαποῦσαν
 πότε σέ ξένη γῆ πότε στά μάκρη
 σκοτεινοῦ πολυκύμαντου πελάγου.
 Τ' ὄνομά μου ἐδιαλάλησεν ἡ φήμη
 κι ἡ ἀχόρταγη καρδιά καινούριο πόθο
 πάντα γρικόει κι ἄς ἔμαθα κι ἄς εἶδα
 σέ ἄλλες χῶρες πῶς ζοῦν, πῶς κυβερνᾶνε.
 Κι ἐγὼ στερνὸς δέν εἶμαι, ἀφοῦ μέ σέβας
 μέ δέχτηκαν παντοῦ κι ἔχω γνωρίσει
 τῆς μάχης τό μεθύσι, πολεμώντας
 μέ τοὺς ὁμοίους μου μόνο μές στους κάμπους
 τοὺς βοερούς κι ἀνεμόδαρτους τῆς Τροίας.
 Κι εἶμαι ἐγὼ καθετὶ πού μοῦ 'χει τύχει,
 κι ὅ,τι εἶδα κι ὅ,τι ξέρω τώρα μοιάζει
 μέ ἀψιδωτὴ στοά, πού ἀνάμεσό της
 φαίνεται κόσμος ἄγνωστος, μὰ πάντα
 σάν σιμῶσω τὰ σύνορα ξεφεύγουν...

Είναι άγνωμος ό πόθος πού γυρεύει
 νά βρῆ τέλος κι ανάπαψη σάν όπλο,
 πού δέν άστράφτει πλιά κι άποριγμένο
 σκουριάζει. Όχι, δέ ζῆ όποιος άναπνέει
 μονάχα. Δέν άξίζει στριμωγμένοι
 οί άνθρωποι νά 'ναι ό ένας κοντά στον άλλο.
 Κι αν τώρα ζωῆ λίγη. μου άπομένη,
 μά και μιάν ώρα μόνο σάν μπορέσης
 άπ' τήν αίώνια τῆ σιγή ν' άρπάξης,
 πολλά πράγματα νέα θά ιδῆς, θά μάθης!...
 Θά ἤμουν δειλός, αν ἤθελα για λίγο
 καιρό, πού ακόμα θά χαρῶ τον ἥλιο,
 προσεχτικά νά ζήσω μετρημένα,
 άφοῦ ό πόθος φλογίζει τήν ψυχή μου
 ν' άκλουθήσω τῆ γνώση σάν άστέρι
 πέρα άπ' τά ούράνια, εκεί πού ό νοῦς δέ φτάνει.
 Τό θρόνο μου και τό νησί χαρίζω
 τώρα στο γιό μου, τον άγαπημένο
 Τηλέμαχο, πού ξέρει τῆ δουλειά του,
 μέ φρόνηση σιγά σιγά ἡμερώνει
 τ' άγριο πλῆθος, γλυκότροπα τοῦ δείχνει
 εκείνο πού ώφελεί και πού συμφέρει.
 Κι εἶναι άσπιλος, πιστός στο κοινό χρέος
 και στο στήθος θερμῆν άγάπη κρύβει,
 τους θεούς, πού πιστεύουμε, λατρεύει
 κι εἶγώ σάν φύγω μένει αὐτός. Κι οί δύο μας
 κάνουμε τό ἔργο, πού ποθεῖ ἡ ψυχή μας.
 Στο λιμάνι εκεί κάτω τό καράβι
 μέ πανιά φουσκωμένα περιμένει...
 κι ἡ θάλασσα ἡ πλατιά πέρα μαυρίζει...
 —Ω ναῦτες, πού μέ άνδρεία ψυχή μαζί μου
 στις ἔγνοιες, στους άγῶνες και στους κόπους
 δειχτήκατε μέ χαμόγελο πάντα,
 μ' ἑλεύθερη καρδιά και περηφάνια,
 κι αν ἔλαμπαν τά ούράνια ἡ κι αν βροντοῦσαν
 εἴμαστε γέροι, αλλά δέν άπολείπουν

ἀπὸ τὰ γερατιὰ τὸ χρέος κι ἡ δόξα.
 Ὅλα τὰ κόβει ὁ θάνατος. Μὰ τώρα,
 πρὶν φτάση ἔμεις νὰ κάμουμε μποροῦμε,
 ἔργο τρανὸ κι ἀντάξιο τῶν ἀνθρώπων,
 ποὺ ἀκόμη καὶ στοὺς θεοὺς ἀντισταθῆκαν.
 Στοὺς βράχους φέγγουν λύχνοι ἀπὸ τὰ σπίτια,
 ἡ μέρα σβεῖ καὶ τὸ φεγγάρι βγαίνει
 κι ὀλόγυρα μυριόφωνο μουγγρίζει
 τὸ πέλαγος. Ἐλᾶτε, ὦ φίλοι, τώρα
 δὲν εἶναι ἀργὰ γιὰ κείνους ποὺ ζητοῦνε
 νέους κόσμους. Σπρῶχτε, σύντροφοι, τὸ πλοῖο
 στ' ἀνοιχτὰ καὶ καθίστε στὴν ἀράδα
 σὰν ἄξιοι λαμνοκόποι. Ἐμπρὸς τραβᾶτε
 σχίζοντας ρυθμικὰ τὸ βοερὸ κύμα,
 ἀφοῦ ἡ καρδιά μου ἀπόφασιν ἐπῆρε
 στὴ μακρινὴ χώρα νὰ πάω ν' ἀράξω,
 πέρα ἀπ' τὴ δύση, ποὺ βυθίζουν τ' ἄστρα.
 Κι ἂν δὲ μᾶς πνίξη ἡ τρικυμία, θὰ πᾶμε
 στὰ μακάρια νησιά, τὸν Ἀχιλλέα
 τὸν μεγαλόψυχο νὰ ξαναἰδοῦμε!
 Ἄρκετὰ κατορθώσαμε, μὰ πάντα
 πολλὰ μένουν ἀκόμα γιὰ νὰ γίνουν,
 κι ἂν δυνατοὶ δὲν εἴμαστε σὰν πρῶτα
 στὰ παλιὰ χρόνια, ποὺ δικά μας ἦταν
 γῆ κι οὐρανός, εἴμαστε ἀκόμη κάτι,
 γιατί καρδιές ἀνδρείες δὲ θ' ἀλλάξουν
 κι ἂν ὁ καιρὸς κι ἡ μοίρα τὶς κουράσουν,
 μὰ στὸ ἔργο σταθερὴ καὶ στὸν ἀγῶνα
 βαθιὰ τους ζωντανὴ θέληση μένει,
 ποὺ δύναμη καμιὰ δὲν τὴ δαμάζει.

Μετάφραση Μαρίνου Σιγούρου

Τέννυσον

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟΝ

A

- Ἁγιομανουήτης, ὁ : ὁ Λευκάδιος (Ἁγία Μαύρα=ἡ Λευκάς).
- Ἁγχεσμος, ὁ : λόφος τῆς Ἀττικῆς, πιθανῶς τὰ Τουρκοβούνια τῶν Ἀθηνῶν.
- ἁγχίστροφος : εὐμετάβολος.
- Ἀερμών, ὁ : ὄρος εἰς τὰ Β.Δ. τῆς Παλαιστίνης.
- Ἀθηναῖος, ὁ : ἀρχαῖος συγγραφεὺς ζήσας περὶ τὸ 300 μ.Χ. Ἐσώθη τὸ περίφημον ἔργον τοῦ «Δειπνοσοφισταί».
- αἰδέομαι καὶ αἰδομαι : ντρέπομαι, φοβοῦμαι, σέβομαι.
- ἂ κάτω ἐπέγγλ : (à quatre épingles) εἰς τὴν ἐντέλειαν.
- ἄλάστωρ, ὁ : ὁ καταστροφεὺς, ὁ κατηραμένος.
- ἄλαφροῖσκιωτος : ὁ ἔχων ἐλαφρὰν τὴν σικιάν, ὁ ἔχων τὴν ιδιότητα νὰ βλέπη τὸν ἀόρατον κόσμον τῶν ἐξωτικῶν.
- ἄλισάχνη, ἡ : τὲ ἄλας τὸ συλλεγόμενον εἰς τὰ κοιλώματα τῶν παραλιακῶν βράχων, κοινῶς ἀφράλατο.
- ἄλμπουρο, τὸ : ὁ ἴστος τοῦ πλοίου.
- ἄλουργόν : ἐρυθρόν.
- ἄμπλάκημα, τό : ἡ πλάνη, τὸ σφάλμα, τὸ ἀμάρτημα.
- ἀνάβρα, ἡ : μικρὰ πηγὴ ὕδατος.
- ἀναμίξις τοῖς δστέοις τοῦ σοῦ (ἐνν. πατρός) : ἡ εἰς κοινὸν μνημεῖον ταφῆ τῶν στενῶν συγγενῶν ἦτο κοινότατον ἔθιμον ἀπὸ τῆς ὀμηρικῆς ἐποχῆς.
- ἀναποδίζω : βαδίζω ἀνάποδα, παλινδρομῶ, ὀπισθοχωρῶ.
- ἀνάσχου : (ρ. ἀνέχομαι), ὑπομένω.
- Ἀνάχαρσις, ὁ : Σκύθης φιλόσοφος, φίλος καὶ μαθητῆς τοῦ Σόλωνος, ζήσας κατὰ τὸν 6ον π.Χ. αἰῶνα.
- ἀνεῖ : ἀνοίγει.
- ἀνειμένα ῶδαί : διεφθαρμένα ἄσματα.
- ἀνεῖται ἡ στοά : ὑψώνεται ἡ στοά.
- ἀνεπιδεής : ὁ μὴ ἔχων ἀνάγκην.
- Ἄνιος, ὁ : μάντις, υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ροιούς.
- ἄνωθεν ρωπή, ἡ : ἡ ἐξ ὕψους βοήθεια.
- ἄπαιρωῶ : κρεμῶ.
- ἄπέρχομαι : ἐδῶ μὲ τὴν σημασίαν τοῦ ἀποθνήσκω.
- ἄπέτεκε : ἐξεδήλωσε.
- ἄπικριβωμένη (ἀκριβόμαι—οὔμαι) : ἡ μετὰ πολλῆς προσοχῆς.
- ἄπῆρεια, ἡ : ἡ σκληρότης.

- ἀπλῶς πρὸς τινα διάκειμαι : εἶμαι ἀπλοῦς γνώριμος κάποιου.
 ἀποδύρομαι : χύνω ἄφθονα δάκρυα.
 ἀπολέγομαί τινα : ἐκλέγω τινά.
 ἀπολιμπάνω : ἀποχωρίζομαι.
 ἀπολῶ : ἀφήνω.
 ἀπορῳῶγες : ἀπότομοι, κρημνώδεις.
 ἀποσαλεύουσα ἐπινένευκεν : ὑπερέχουσα εἰς ὕψος ἐπινεύει.
 ἀποστρέφομαι τῶν συσσιτίων : ἐπιστρέφω εἰς τὰ συσσίτια.
 ἀποτεταγμένος οἶκος αὐτῇ : τὰ διαμερίσματα αὐτῆς.
 ἀπὸ τρόπου : κατὰ τὴν συνήθειαν.
 ἀράθνημος : εὐέξαπτος, ὀργίλος.
 ἀργέστης, ὁ : ὁ βορειοδυτικός ἄνεμος.
 Ἄργος, ὁ : μυθολογικὸν πρόσωπον διακρινόμενον διὰ τὴν ὀξύτητα τῆς ὀράσεως.
 ἀρειότολμος : τολμηρὸς εἰς τὸν πόλεμον.
 Ἄρκαδιός, ὁ : ὁ καταγόμενος ἀπὸ τὴν Ἄρκαδιαν.
 ἀρμάδα : στόλος.
 Ἄρταγιόν : Γάλλος οἰκονομολόγος.
 ἀσβόλη, ἡ : τὸ μελανόν, τὸ ὅποιον ἀφήνει ὁ καπνὸς ἐπὶ τῶν τοίχων, τῶν ἐνδυμάτων, τῶν προσώπων.
 ἀσκέρι, τὸ : στράτευμα.
 ἀσούσουμος : ἀγνώριστος, ἐλεεινός.
 ἀσπούδα : σπουδῆ, βία.
 Ἄστάρτη, ἡ : θεὰ τῆς θρησκείας τῶν Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων.
 Ἄττη, ἡ : ἡ σύγχυσις φρενῶν, ἡ ἁμαρτία, ἡ καταστροφή.
 Αὐτομέδων, ὁ : ἀρχαῖος ποιητὴς ἐπιγραμμάτων ἐκ Κυζίκου, ζήσας τὸν 1ον μ.Χ. αἰῶνα.
 ἀφίμην· οὐκ ἀφήθην ἀπολαῦσαι : δὲν μοι ἐπετράπη νὰ ἀπολαύσω.
 ἀχος : ἦχος, βοή.
 ἀψυχία, ἡ : ἡ ὀλιγοψυχία, ἡ λιποθυμία.

B

- βαβούκλι, τὸ : τὸ χειριδωτὸν γυναικεῖον ἐνδυμα.
 Βαλερὸ Παῦλος : Γάλλος ποιητὴς (1871 - 1945).
 βατσέλα, ἡ : εἶδος ἱστιοφόρου.
 βόλισμα, τὸ : τὸ βάθος τῆς θαλάσσης, τὸ ὅποιον εὐρίσκομεν διὰ τῆς βολίδος, ναυτικού ὄργάνου.
 Βούρσιαν (ὄρθ. Μπούρσιαν) : Γερμανὸς φιλόλογος καὶ ἀρχαιοδίφης, διατελέσας καθηγητῆς πολλῶν Πανεπιστημίων. Περιηγήθη τὴν Ἑλλάδα καὶ ἔγραψε γεωγραφίαν.

Γ

- Γάδειρα, τὰ : πόλις τῆς Ἰσπανίας.
 Γαλιλέι, ὁ : Ἴταλὸς ἀστρονόμος, φυσικομαθηματικὸς καὶ φιλόσοφος ἐκ Πίζης (1564—1642).

Γίλμπερτ Γουσταῖος : Γερμανὸς ἱστορικὸς καὶ φιλόλογος (1843—1899).
 γκλόρια, ἡ : ἡ δόξα.
 γούμενα, ἡ : τὸ χονδρὸ σχοινὶ τῶν πλοίων.

Δ

δειλῖος : δυστυχής.
 δικαστηρίω παρεδρεύω : ἀσχολοῦμαι μὲ τὸ δικαστήριον ὡς συνήγορος.
 Διόδωρος Σικελιώτης : ἀρχαῖος ἱστορικὸς (90—20 π.Χ.).
 Δίων Χρυσόστομος : ἀρχαῖος ρήτωρ ἐκ Προύσης, ζήσας κατὰ τὸν 1ον μ. Χ. αἰῶνα.
 Δόμνος Κεῦνος : Ὀλλανδὸς διδάσκαλος τοῦ Κοραΐ εἰς τὴν Σμύρνην.
 Δοστογιέβσκυ : διάσημος Ρῶσος μυθιστοριογράφος (1821—1881).

Ε

ἐγκαλῶ : κατηγορῶ.
 ἐγκαρπον, τό : τὸ σύμπλεγμα ἢ ὁ στέφανος ἐκ καρπῶν.
 εἶκω : ὑποχωρῶ.
 εἶπουν : δηλαδή.
 Ἐκάτη : ἡ μακρὰν ταξιδεύουσα θεότης, θυγάτηρ τοῦ Πέρσου καὶ τῆς Ἀστερίας, ἔχουσα ἐξουσίαν παρὰ τοῦ Διὸς εἰς τὸν οὐρανόν, τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν. Προστάτις ἀγωνιστικῶν τελετῶν, χορηγὸς πλοῦτου, τιμῶν, νίκης καὶ εὐπλοίας. Προστάτις τῶν ἀρτιγενῶν βρεφῶν. Βραδύτερον ἐταυτίζετο μὲ τὴν Ἄρτεμιν.
 Ἐλατρεύεο τὴν νύκτα εἰς τὰς τριόδους καὶ κατέστη θεὰ τῶν φασμάτων.
 ἐλευνός : ἄξιος ἐλέους, συμπαθείας.
 ἐμπνέω : ἀναπνέω.
 ἐμφιλοχωρεῖ ἡ ὄψις : ἐνδιατρίβει τὸ βλέμμα εἰς τὴν παρατήρησιν τοῦ θεάματος.
 ἔξω σοφία, ἡ : ἡ σοφία τῶν ἐθνικῶν (εἰδωλολατρῶν).
 ἔξωθεν μαθήματα, τὰ : τὰ μαθήματα τὰ ἀνήκοντα εἰς τοὺς ἐθνικοὺς (εἰδωλολάτραις).
 ἐπήρεια, ἡ : ἡ ἐπίδρασις.
 ἐπήρται : (ἐπαίρομαι) ἔχει ἀνυψωθῆ.
 ἐπιπέτομαι : ἐπικάθημαι.
 ἐπιπολή, ἡ : ἡ ἐπιφάνεια.
 ἐπισείων, ὁ : εἶδος σημαίας πλοίου
 ἐπιστρέφω : ἐπανορθώνω.
 ἐπομβρέω : ἐπιβρέχω.
 ἐρμυνότης, ἡ : τὸ ὀχυρὸν μᾶς θέσεως.
 εὐαγέστατος : λαμπρότατος, ὁρατὸς ἀπὸ πολὺ μακρινὴν ἀπόστασιν.
 εὐδία, ἡ : ἡ καλοκαιρία, ἡ γαλήνη.
 εὐδοκίμησις, ἡ : εὐδοκίμος, ἐπιτυχὴς μύρφωσις.
 Εὐδόξος Κνίδιος : διάσημος μαθηματικὸς καὶ ἀστρονόμος (409—356 π.Χ.).
 Εὐμόλπος : ἀρχαῖος ἥρωας, τιμώμενος ἰδίως εἰς τὴν Ἀττικὴν.
 εὐσημος λέξις : καλῶς ἐννοουμένη λέξις.
 εὐσυνμάθητος : ὁ συμπαθούμενος εὐκόλως.
 ἐφικνέομαι : φθάνω, καὶ μεταφορικῶς προσεγγίζω.

ἐπέστησε *χηρείαν* : (ἐφίστημι)· μοῦ ἐπέβαλε *χηρείαν*.
ἐφόδιον, τό : τὸ ἀπαραίτητον δι' ὄδοιπορίαν.

Z

ζαερός καὶ ζαῖρες : ζωοτροφία.

Ζάρηξ-κος, ὁ : ἦρωσ, φίλος τοῦ Ἀπόλλωνος διδασχθεὶς ὑπ' αὐτοῦ τὴν μουσικὴν.
Ζίγκφριδ γραμμὴ, ἡ : ἡ γερμανικὴ ὄχρωματικὴ γραμμὴ παρὰ τὰ γαλλικὰ σύν-
 ορα κατὰ τὸν Β' παγκόσμιον πόλεμον (1939—1945).

H

ἡδικηκός : ἡ μετοχὴ ἐναντιωματικῆ.

ἡνέγκαμεν τὴν *χηρείαν* : (φέρω) ὑπεφέραμεν τὴν *χηρείαν*.

ἡφίει πηγὰς *δακρύων* : (ἐφίημι)· ἔχυνε ἄφθονα δάκρυα.

Θ

θαυμαστόω-ῶ : ποιῶ τι θαυμαστόν, μεγαλύνω.

Θεαίτητος, ὁ : ἀρχαῖος μαθηματικός, μαθητὴς τοῦ ἐκ Κυζίκου μεγάλου μαθηματικοῦ

Θεοδώρου, φονευθεὶς τὸ 394 π.Χ. εἰς Κόρινθον εἰς μάχην κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν.

Θεραπειά, τὰ : προάστιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὠραιότατον ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς
 ἀκτῆς τοῦ Ἄνω Βοσπόρου.

θήλιασμα, τὸ : τὸ ἐμβόλιασμα τῶν δένδρων.

θιγκός, ὁ : ἡ ἀνωτάτη σειρὰ λίθων εἰς τὸν τοῖχον, ἡ ὅποια ἐξέχει.

I

Ἰβήρων *μονή*, ἡ : μία τῶν μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους.

ἰδαλγός, ὁ : ἰσπανικὸς τίτλος κατωτέρας εὐγενείας.

Ἰππαρχος : Πυθαγόρειος φιλόσοφος τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος.

Ἰπποθόνω, ὁ : ἦρωσ ἐπώνυμος τῆς Ἰπποθωντίδος φυλῆς ἐν Ἀττικῇ.

ἰχώρ, ὁ : ὁ αἰθέρος χυμὸς ὁ ῥέων εἰς τὰς φλέβας τῶν θεῶν.

K

Καικίας, ὁ : ὁ βορειοδυτικὸς ἄνεμος (γραιγολεβάντες).

κακουργία, ἡ : κακὸν ἔργον.

καλάρισμα, τὸ : τὸ ρίψιμον τῶν δικτύων εἰς τὴν θάλασσαν.

καλνιρίμι ἢ καλντερίμι : ὁ λιθόστρωτος δρόμος.

καλοῦμα, ἡ : τὸ σχοινίον ἢ ἡ ἄλυσος τοῦ πλοίου ἢ ριπτομένη εἰς τὴν θάλασσαν.

καλονμάρω : ρίπτω τὸ σχοινίον ἢ τὴν ἄλυσον τοῦ πλοίου εἰς τὴν θάλασσαν.

Κάντ Ἐμμανουήλ : μέγας Γερμανὸς φιλόσοφος (1724—1804).

Καρδάκι : μαγευτικὴ τοποθεσία τῆς Κερκύρας.

καρσί : ἀπέναντι.

Κάρστεντ Οὐλλριχ : Γερμανὸς ἱστορικός, συγγραφέας ἱστορίαν τῆς Καρχηδόνας.

Καρτέσιος Ρενάτος : μέγας Γάλλος φιλόσοφος (1596—1650).

Καρναί, αἱ : κωμόπολις, πρωτεύουσα τοῦ Ἁγίου Ὄρους.

καταλλαγὴ, ἡ : ἡ ἀλλαγὴ χρημάτων, ἡ συνδιαλλαγὴ, ἡ συμπιλίωσις .

κατάμερον, τό : τὸ ἀπόμερον.

κατάστασις τοῦ βίου : κατεύθυνσις τοῦ βίου.

κανί, τό : ξύλινον πινάκιον τῶν χωρικῶν μεταφορικῶς κοίλη χώρα περιχλειομένη.

Κένταυροι : μυθολογικά τέρατα κατὰ τὸ ἥμισυ ἄνθρωποι καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ ἵπποι.

κίδαρις, ἡ : περσικὸν κάλυμμα τῆς κεφαλῆς.

κιοτής : δειλός :

cloaca maxima : ὑπόνομος τῆς Ρώμης, διὰ τῆς ὁποίας διωχεύοντο τὰ ὕδατα εἰς τὸν Τίβεριον.

Κόιντος, ὁ : φίλος τοῦ Κικέρωνος.

κολορίστας, ὁ : ὁ προσέχων πολὺ τὰ χρώματα, ζωγράφος ἢ λογοτέχνης.

κόμπος, ὁ : ἡ ἀλαζονεία, ἡ ἐπίδειξις, ἡ ἐπιβλητικότης.

κομπωδέστερος : περισσύτερον ἐπιβλητικός.

Κοντοβονίσιος, ὁ : ὁ κάτοικος τῆς ὄρεινῆς Τριφυλίας.

κούλια, ἡ : πύργος.

κουρταλῶ : κρούω ἐπιμόνωσ.

Κραβαρίτης, ὁ : ὁ κάτοικος τῶν Κραβάρων τῆς Ναυπακτίας.

Κρουμβάχερ (Ἄδολφος) : μέγας Γερμανὸς βυζαντινολόγος (1768—1845), καθηγητῆς Πανεπιστημίου.

κυρία λέξις : κυριολεξία.

Κώτας : μακεδονομάχος ἀπὸ τὴν Ρουίλια τῆς Μακεδονίας. Ἐκρεμάστηκεν εἰς τὸ Μοναστήρι τὸ 1905.

Λ

λάδανον, τό : κοινὴ ὀνομασία τοῦ φυτοῦ «κίστος ὁ κρητικός».

Λαπίθαι, οἱ : μυθικὰ ἔντα, συγγενεῖς με τοὺς Κενταύρους, ἀλλὰ με ἄνθρώπινον ὀλόκληρον τὸ σῶμα, κάτοικοι τῆς Θεσσαλίας ἀγωνισθέντες ἐναντίον τῶν Κενταύρων.

λασκίω : χαλαρώνω τὸ σχοινὶ ἢ τὴν ἄλυσον.

Λήθη, ἡ : εἷς τῶν πέντε μυθολογικῶν ποταμῶν τοῦ Ἄδου.

λογοκρατία, ἡ : ἡ κυριαρχία τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἡ διανόησις κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, ὀρθολογισμός.

λογοποιοῦ : συγγράφω.

λόγος γὰρ οὐδεὶς ἂν ἐφίκοιτο τοῦ χειμῶνος ἐκεῖνον : κανεὶς λόγος δὲν θὰ περιγράψῃ ἀρκετὰ ἐκείνην τὴν τρικυμίαν.

λύθρος, ὁ : ὁ ρύπος ἐξ αἵματος.

λυτρὸν, τό : τὸ λύτρον.

Μ

μαγνάδι, τό : ὕφασμα λεπτότατον, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κάλυμμα τῆς κεφαλῆς.

Μαζιῶν γραμμῆ : ἡ γαλλικὴ ὀχρωματικὴ γραμμὴ παρὰ τὰ γερμανικὰ σύνορα, τὴν ὁποίαν διέσπασαν οἱ Γερμανοὶ τὸ 1940.

μαναφούσγια, τά : αἱ διαβολαί.

μάους, τό : εἶδος τυχηροῦ παιχνιδιοῦ.

μασγάλια, τά : πολεμίστρες.

Μαρόνεια, ή : αρχαία πόλις τῆς Λαυρεωτικῆς.

μεθοδευτής, ό : ό μεταχειριζόμενος τεχνάσματα, ό πανοῦργος.

μέλει (τινί τινός) : φροντίζει τις περί τινος.

Μελκάρθ, ό : Φοινικικός θεός ἀντιστοιχῶν πρὸς τὸν Ἑρακλέα.

Μένανδρος, ό : ἀρχαῖος κωμικός ποιητής τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος.

μετερίζι, τό : τὸ πρόχωμα.

Μίλων, ό : μέγας Ἕλληνας ποιητής (1608—1674), τοῦ ὁποῦ ἀριστοῦργημα εἶναι τὸ ἐπικὸν ποίημα «Ἀπολεσθεῖς παράδεισος».

μιντάτι καὶ μαντάτο : ή εἰδήσεις.

Μισίρι καὶ Μεσίρι : (ἀραβιστί) ή Αἴγυπτος.

μινέω : ψυχομαχῶ, «κάνω τὰ μάτια», λιποθυμῶ ἀπὸ μεγάλην ἐπιθυμίαν.

Μουσεῖον, τό : λόφος τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου ὑπῆρχεν ἱερὸν τῶν Μουσῶν.

μπαϊράκι, τό : ή σημαία.

μπαλαισιά, ή : ή τρικυμία.

μπάρκο τό : μέγα ἱστιοφόρον, τοῦ ὁποῦ ὁ ἰστός φέρει σταυρωτὰς κεραίας.

Μπέκι : Γερμανὸς ἱστορικός συγγραφέας περί τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν.

Μπόστφορντ : Ἕλληνας ἱστορικός συγγραφέας ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

μπουγάζι, τό : ή στενή θαλασσία διόδος (δίαιλος).

μπουράσκα, ή : ή θύελλα, ή τρικυμία.

μπρατσέρα, ή : ἱστιοφόρον με δύο ἰστούς, λίαν ταχύ.

N

νεωτερικαῖς ἐπιβρίθω φαντασίαις : παραφορτώνω με φαντασίας τῆς νεότητος.

Νότμαν : Γερμανὸς ἱστορικός καὶ γεωγράφος (1823—1880). Ἐγγράφη μετὰ τοῦ Πάρτε φυσικὴν γεωγραφίαν τῆς Ἑλλάδος.

Ντερνὸς : ό Γάλλος ναύαρχος Δὲ Ριγνὸ (De Rigny).

νιισμπάρκο, τό : ἀπόβαιος.

Ξ

Ξενοκράτης ό Ἀφροδισιεύς : ἀρχαῖος ἐρμηνευτής τοῦ Πλάτωνος, τοῦ 1ου μ.Χ. αἰῶνος.

ξεύχομαι : ξεστομίζω κακὸν λόγον.

Ξηροποταμινὸν δάσος : δάσος τοῦ Ἄθω.

Ξυνήμι τῆς τέχνης : ἐνωῶ τὴν τέχνην.

O

οιακίζω : πηδαλιουχῶ.

οικέτης : ὑπηρέτης.

όλκας, ή : ἐμπορικόν, φορτηγὸν πλοῖον.

ὄντολογικός : ό ἀναφερόμενος εἰς τὴν ὄντολογία, ή ὁποία ἀναζητεῖ τὸ σταθερὸν εἰς τὴν μεταβολὴν καὶ τὴν ἐνόητα εἰς τὴν πολλότητα.

οὔβρια, τά : χόρτα τῆς θαλάσσης.

οὔσια, ή : περιουσία.

Π

- Πάνανος*, ὁ : ἐπιφανὴς Ἀθηναῖος ζωγράφος, ἀδελφὸς ἢ ἀνεψιὸς τοῦ Φειδίου.
- Πανδρόσειον*, τό : τὸ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἱερὸν τῆς Πανδρόσου, θυγατρὸς τοῦ Κέκροπος.
- πανίδμων* : παντογνώστης.
- Πανύσις*, ὁ : ἐπικός ποιητὴς τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος. Ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ («Ἡρακλείας» καὶ «Ἴωνικά») σφύζονται ἀποσπάσματα.
- παράκλησις*, ἡ : ἡ παρηγορία.
- παρειμένον οἰκοδόμημα* : ἀνοικτὸν οἰκοδόμημα.
- παρεμβολικός* : ὁ ἀνήκων εἰς κριτικὰ σημεῖωσις (παρεμβολάς).
- πάροιθεν* : ἔμπροσθεν, πρότερον.
- Πάρτς* : Γερμανὸς γεωγράφος (1856—1925), καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Λειψίας. Ἐγραφε μετὰ τοῦ Νόυμαν φυσικὴν γεωγραφίαν τῆς Ἑλλάδος.
- Παχέοι* : ζωγράφος Ἰσπανός, σύγχρονος τοῦ Γκρέκο.
- Πειρίθους*, ὁ : βασιλεὺς τῶν Λαπιθῶν τῆς Θεσσαλίας, φίλος τοῦ Θησέως. Κατὰ τὸ γάμον αὐτοῦ μετὰ τῆς Ἴπποδαμείας προεκλήθη ἡ σύγκρουσις Λαπιθῶν καὶ Κενταύρων.
- Πενθεσίλεια*, ἡ : βασίλισσα τῶν Ἀμαζόνων, συμμαχος τῶν Τρώων, φονευθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως.
- περιέλκω* : παρασύρω.
- περιόν*, τό : τὸ πλεονέκτημα.
- περιορίζομαι* : παραφέρομαι, γίνομαι ἐξάλλος.
- περπερεύομαι* : ἀλαζονεύομαι, καυχῶμαι
- πλέγμα*, τό : τὸ πλεγμένον πρᾶγμα, ὁ στέφανος, ἡ πλοκὴ τῶν λέξεων.
- ποδόστομα* : τεμάχιον ξύλινον ἢ χαλύβδινον ἀποτελοῦν κατακόρυφον συνέχειαν τῆς τρόπιδος (καρίνας) κατὰ τὸ πρυμναῖον αὐτῆς ἄκρον, ἐφ' οὗ προσαρμόζεται τὸ πηδάλιον.
- πολιτικὴ λέξις* : λαϊκὴ λέξις.
- πράγματα*, τά : αἱ πράξεις
- πραγμάτων ἀναγκάζω προστήναι τῶν ἐμῶν* : σὲ ἀναγκάζω νὰ διευθύνῃς τὰς ὑποθέσεις μου.
- Πρασιάς*, ἡ : λίμνη τῆς Μακεδονίας μεταξὺ Ἀξιῶ καὶ Στρυμόνος.
- πράττω τὰ δημόσια* : πολιτεύομαι.
- πρέζα*, ἡ : μικρὰ ποσότης κοινοτοποιημένου πράγματος. Κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821 πρέζες ἐλέγοντο τὰ λάφυρα.
- προαιρέσεως τὸ ἰσοστάσιον* : ἡ ἰσορροπία τῆς διαθέσεως.
- προσχωμαί* : κρατῶ πρὸς τὰ ἔμπροσ, προτείνω, προσφέρω.
- προκαθίσταμαι τινά* : τοποθετῶ τινά ἐπὶ κεφαλῆς.
- procuratores* : οἱ ἐντεταλμένοι διὰ τὴν εἰσπραξίν τῶν φόρων ἄρχοντες.
- προπολεμικαὶ δραχμαί* : αἱ δραχμαὶ πρὸ τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου (1914—1918), ὅτε τὸ δολλᾶριον ἐξηργυρῶνεντο μὲ πέντε δραχμ.
- προσηγής* : πρᾶος, ἡπιος.

πρυμάτσα, ἡ : τὸ σχινίον, διὰ τοῦ ὁποίου προσδένεται τὸ πλοῖον ἀπὸ τῆς πρύμνης εἰς τὴν ξηρὰν (πρυμνήσιον).

Πρωτοψάλτης : φίλος τοῦ Κοραΐ, πρὸς τὸν ὁποῖον ἔχει γράψει πολλὰς ἐπιστολάς.
πτοοῦμαι : δειλιάζω, εὐκόλως παρασύρομαι.

P

ῥαθυμίας τῶν οἰκετῶν ἐπιστρέφειν : νὰ διορθώνης τὴν ἀμέλειαν τῶν ὑπηρετῶν.
ρασιοναλισμός, ὁ : ὀρθολογισμός· φιλοσοφικὴ θεωρία, καθ' ἣν πηγὴ τῆς γνώσεως εἶναι ὁ ὀρθὸς λόγος.

ράγχα, τὰ : οἱ παραθαλάσσιοι βράχοι.

ρεζές, ὁ : ἡ στρόφιγξ τῆς θύρας ἢ τοῦ παραθύρου.

ρικνός : κατὰξηρος, ζαρωμένος.

Ροδαφνοῦσα, ἡ : 1) ἡ χώρα, ὅπου φύεται ἀφθόνως ἡ ροδαφνία (ροδοδάφνη), 2) θρυλικὸν πρόσωπον, ἡρώϊς ὁμωνύμου κυπριακοῦ δημοτικοῦ ποιήματος.

ροτόντα, ἡ : κυκλωτέρες οἰκοδόμημα μετὰ θόλου καὶ περιστυλίου.

Ροῦσος Δημήτριος : Φιλὸλόγος ἐξ Ἀνατολικῆς Θράκης, καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βουκουρεστίου, μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἐγραψε πολλὰς ἐπιστημονικὰς πραγματείας (1869 - 1948).

Σ

σαλβάρι, τό : εἶδος πλατείας περισκελίδος.

σήθω : κοσκινίζω

Σίλλερ Ἰωάννης : εἷς τῶν μεγαλυτέρων ποιητῶν τῆς Γερμανίας, σύγχρονος καὶ φίλος τοῦ Γκαίτε (1759 - 1805).

σιάδι, τό : μέρος ἐπίπεδον, ἴσιωμα.

σισανές, τό : ραβδωτὸν τουφέκιον μὲ ἐξάγωνον κἀνην.

σκουτάριος, ὁ : (λατ. scutarius)· ἵππευς ἀσπιδαφόρος τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ, ἄλλως σκουταριώτης.

Σοπενχάουερ : Γερμανὸς φιλόσοφος (1788 - 1860).

Σουΐδας, ὁ : λεξικογράφος τοῦ 10ου μ.Χ. αἰῶνος.

στελέτο καὶ σιλέτο, τό : ἐγχειρίδιον, μαχαίρι.

Στήβενσον : Ἀγγλος μελετητῆς τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν.

συνουσία, ἡ : ἡ συναναστροφή.

σχολή, ἡ : ἀργία.

σωιτρόπιον, τό : (ἑσωτρόπιον)· ἰσχυρὸν τεμάχιον ξύλου διῆκον ἐσωτερικῶς τῆς τρόπιδος καθ' ὅλον τὸ μήκος αὐτῆς.

T

Ταοίφη, ἡ : πόλις τῆς Ἰσπανίας ἐπὶ τοῦ πορθμοῦ τοῦ Γιβραλτάρ.

Τάσος Τορκουάτος : εἷς τῶν μεγίστων ποιητῶν τῆς Ἰταλίας (1544 - 1593) τοῦ ὁποίου τὸ σπουδαιότερον ἔργον εἶναι αἰ Ἡ ἀπελευθερωθεῖσα Ἰερουσαλήμ»,

τζάκι, τό : (λ. τουρκικῆ, ὑτζάκι)· ἐστία, οἰκογένεια μεγάλῃ.

τζοχανταραίοι : ἀκόλουθοι μεγιστάνος.

τοῖς εἰς αὐτὸν κεκνήσιν : εἰς ὄσους χάσκουν παρατηροῦντες αὐτόν.

Τολστί Λέων : διάσημος Ρῶσος φιλόσοφος καὶ λογοτέχνης (1828 - 1910).

τὸν λίθον ποτὶ τὰν σπάρτον ἄγοντας : φέροντας τὸν λίθον εἰς τὸ νῆμα τῆς στάθμης (ἀλφάδι).

τὸ πράγμα ἦν ἐν χερσίν : ἡ ἀπόφασις ἤρχισε νὰ πραγματοποιηθῆται.

τραμοντάνα, ἡ : ὁ βόρειος ἄνεμος.

Τριτογένεια : προσωνυμία τῆς Ἀθηνᾶς. Κατὰ παλαιὸν μῦθον ἐγεννήθη ἡ θεὰ ἐκ τῆς λίμνης Τριτωνίδος ἢ ἐκ τινος ἀρκαδικῆς πηγῆς.

τρίχαπτον, τὸ : (θρίξ—ἄπτω)· πλέγμα λεπτοφυσέστατον, δαντέλλα.

τσαπράκια ἢ τσαπραζία, τά : ἀργυρᾶ ἢ ἐπίχρυσα κοσμήματα τοπικῶν ἐθνικῶν ἐνδυμασιῶν μὲ διαφόρους παραστάσεις.

τυρανῶ : διοικῶ.

τῷ χρόνῳ φθάνω τινά : προλαμβάνω τινά ὡς πρὸς τὸν χρόνον.

Υ

ὑποδύομαι τὴν πρεσβείαν : ἀναλαμβάνω τὴν πρεσβείαν.

ὑπόστασις τοῦ σηκοῦ : τὸ ὑποστήριγμα τοῦ σηκοῦ.

ὑποχωρῶ θεῷ : ὑποτάσσομαι εἰς τὸν Θεόν.

ὑφίεμαι : παραμελῶ.

Φ

φελούκα, ἡ : μικρὰ λέμβος.

Φίλιππος Θεσσαλονικεὺς : ἀρχαῖος ἐπιγραμματοποιὸς ζήσας τὰ τέλη τοῦ 1ου μ.Χ. καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος.

φιλονεικῶ ἀφεῖναι κατόπιν τινά : φιλοδοξῶ νὰ φανῶ ἀνώτερός τινος.

φοινικοῦς : ἐρυθρός.

φουσάτο, τὸ : τὸ στράτευμα.

φουσιῶμαι : ἀλαζονεύομαι, ὑπερφηανεύομαι, φουσκώνω.

Χ

χαροκόπι, τὸ : διασκέδασις.

Χατζῆ - Ἀραργίρου Ἀραργυρός τοῦ Ἀνδρέου : Σπετσιώτης ιστοριοδίφης δημοσιεύσας τὰ «Σπετσιωτικὰ» εἰς τρεῖς τόμους (1851 - 1925).

χλαπαταγή, ἡ : ὁ μεγάλος θόρυβος τῶν κυμάτων.

χλοάζον, τὸ : τὸ πράσινον.

Χλομούτσι ἢ Χλεμούτσι, τό : φραγκικὸν φρούριον εἰς τὰ Β.Δ. παράλια τῆς Πελοποννήσου.

χρυσάκτιν : ἔχων χρυσαῖς ἀκτῖνας.

Ψ

ψάνι, τό : τὸ χλωρὸ στάχυ.

Ω

ὠδὶς, - ἴνος· «τάς ὠδῖνας τάς ἐπὶ σοί» : τοὺς κατὰ τὴν γέννησίμ σου πόνους.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΑΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

- ΑΙΓΙΝΗΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ.** Έγεννήθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1862 καὶ ἀπέθανε τὸ 1934. Ἐσπούδασεν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν φυσικομαθηματικά καὶ ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ Κράτους εἰς τὴν Εὐρώπην πρὸς μετεκπαίδευσιν εἰς τὴν Ἀστρονομίαν. Ἀνέλαβε τὸ 1890 τὴν διεύθυνσιν καὶ ὀργάνωσιν τοῦ Ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν. Διετέλεσε τακτικὸς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐγένετο δις ὑπουργὸς τῆς Παιδείας, ἱδρυσε δὲ τὸ 1926 τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν, τῆς ὁποίας ἐχηρμάτισε πρόεδρος καὶ γενικὸς γραμματεὺς. Ἐδημοσίευσεν ἀξιολόγους ἐπιστημονικὰς ἐργασίας. Περισπούδαστος εἶναι ἡ μακρὰ μελέτη του τὸ «Κλίμα τῆς Ἑλλάδος».
- ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ ΑΝΔΡΕΑΣ.** Έγεννήθη τὸ 1876 εἰς Κέρκυραν καὶ ἀπέθανε τὸ 1935 εἰς Ἀθήνας. Ἐσπούδασε νομικὰ καὶ πολιτικὰ καὶ οικονομικὰ ἐπιστήμας εἰς Παρισίους. Διετέλεσε καθηγητὴς τῆς Νομικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐδημοσίευσεν οικονομικὰς, ἱστορικὰς καὶ κριτικὰς μελέτας. Συγγράμματα : «Μαθήματα δημοσίας οικονομίας», «Οικονομικὴ διοικήσις τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ Τουρκοκρατίας», «Ἱστορία τῆς ἐλληνικῆς δημοσίας οικονομίας» κ.ἄ.
- ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ.** Έγεννήθη εἰς Λέσβον τὸ 1835 καὶ ἀπέθανεν ἐκεῖ τὸ 1907. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς Ἀθήνας καὶ εἰς Γερμανίαν. Ἐξέδωκε τὰ δράματα τοῦ Εὐριπίδου καὶ πρωτότυπα λογοτεχνικὰ ἔργα. Δράματα : «Κυψελίδα», «Μαρία Δοξαπατρῆ», «Φάυστα», «Εὐφροσύνη», «Ἀντιόπη», «Νικηφόρος Φωκῆς», ἀπὸ τὰ ὅποια ἀνώτερον θεωρεῖται ἡ «Φάυστα». Εἰς τὴν δραματικὴν τέχνην εἶχεν ὡς πρότυπόν του τὸν μέγαν Ἀγγλον δραματικὸν ποιητὴν Σαίξπηρ. Τὰ δράματά του, ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐθνικὴν μας παράδοσιν, ἤρσαν πολλὰ εἰς τοὺς συγχρόνους του, οἱ ὅποιοι τὸν ἀνεγνώριζον ὡς τὸν κορυφαῖον Ἑλληνα θεατρικὸν συγγραφέα τῆς ἐποχῆς του.
- ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ.** Έγεννήθη εἰς τὴν Ναύπακτον τὸ 1868 καὶ ἀπέθανεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ 1946. Διετέλεσε διευθυντὴς τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους. Ἐδημοσίευσε πολλὰς ἱστορικὰς μελέτας σχετικὰς μετὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821 καὶ τοὺς κατόπι χρόνους. Ἐπίσης ἐξέδωκε τὰ «Ἀπομνημονεύματα» τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη καὶ τὰ «Στρατιωτικὰ ἐνθυμήματα» τοῦ Κασομούλη, ὡς καὶ διηγήματα : «Ἱστορίαι τοῦ Γιάννη Ἐπαχτίτη», «Τὰ παλληκάρια τὰ παλιά», «Μεγάλα χρόνια», «Στὸ γύρο τῆς ἀνέμης» καὶ ἄλλα.
- ΒΛΑΧΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ.** Δημοσιογράφος, διευθυντὴς τῆς ἀθηναϊκῆς ἐφημερίδος «Γιαθήμερινη», γεννηθεὶς τὸ 1886. Εἶχε καταστῆ περίφημος διὰ τὰ πολιτικὰ του

ἄρθρα, τὰ ὅποια διακρίνει νευρώδες ὕφος καὶ πατριωτικὸς παλμός. Τὰ καλύτερα τῶν ἄρθρων, τὰ ὅποια ἔγραψε κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Ἑλληνοϊταλικοῦ πολέμου 1940—41, ἐξεδόθησαν εἰς βιβλίον. Ἐγραψε καὶ θεατρικὰ ἔργα, ἐξ ὧν σπουδαιότερα εἶναι : «Ἡ δις Κυκλάων», «Ἡ ἀπογραφή», «Τὰ κόκκινα γάντια» κ. ἄ. Ἀπέθανε τὸ 1951.

ΒΛΑΧΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ. Ἐγεννήθη εἰς Σαντορίνην τὸ 1897 καὶ ἀπέθανε τὸ 1956. Διετέλεσε διευθυντὴς τοῦ Διδασκαλείου Μέσης Ἐκπαιδεύσεως καὶ καθηγητὴς τῆς ἱστορίας τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν. Ἐξέδωκε : «Τὸ Μακεδονικὸν ζήτημα» καὶ μελέτας εἰς περιοδικά.

ΒΟΡΕΑΣ ΘΕΟΦΙΛΟΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1873 ἐν Ἀμαρουσίῳ καὶ ἀπέθανε τὸ 1954. Διετέλεσε τακτικὸς καθηγητὴς τῆς συστηματικῆς φιλοσοφίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἡ συγγραφικὴ του δραστὴς εἶναι μακρὰ καὶ ποικίλη. Ἐγραψε «Λογικὴν», «Ψυχολογίαν» καὶ «Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Φιλοσοφίαν», διαφόρους ἐπιστημονικὰς καὶ φιλολογικὰς μελέτας ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀνάλεκτα» εἰς 4 τόμους. Μετέφρασε καὶ ἐξέδωκεν ὑπὸ τὸν τίτλον «Ρυθμοὶ ἀθανάτων» τὰ καλύτερα ποιήματα τῶν μεγαλυτέρων ποιητῶν τοῦ κόσμου, ὡς καὶ ὀλόκληρον τὸ σφζόμενον ἔργον τοῦ Πινδάρου.

ΒΟΥΡΒΕΡΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. Ἐγεννήθη εἰς Κατωχώριον τοῦ Πηλίου τὸ 1899. Ἐσπούδασεν εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς του ἐν Γερμανίᾳ. Διετέλεσε καθηγητὴς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, ἀπὸ δὲ τοῦ 1948 κατέχει τὴν ὁμώνυμον ἔδραν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Συνέγραψε πολλὰς πραγματείας φιλολογικὰς καὶ παιδαγωγικὰς, τὰς ὅποιας ἐδημοσίευσεν εἰς ἐπιστημονικὰ περιοδικά. Ἔργα του : «Τὸ πρόβλημα τῆς ἱστορίας εἰς τὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως», «Αἱ ἱστορικαὶ γνώσεις τοῦ Πλάτωνος», «Κράτος καὶ παιδεία κατὰ τὸν Πλάτωνα», «Ἡ ἔθνικὴ συνείδησις τοῦ Πλάτωνος», «Μορφωσις καὶ ἀνθρωπισμός» κ. ἄ.

ΓΕΩΡΓΙΟΥΛΗΣ ΚΩΝΣΤ. Ἐγεννήθη εἰς Καλαμάταν τὸ 1894 καὶ ἀπέθανε τὸ 1968. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ εἰς Γερμανίαν. Ὑπηρέτησε διαδοχικῶς εἰς τὴν δημοσίαν ἐκπαιδεύσειν ὡς καθηγητὴς, γυμνασιάρχης, γενικὸς ἐπιθεωρητὴς καὶ διευθυντὴς τοῦ Διδασκαλείου Μέσης Ἐκπαιδεύσεως Ἐδημοσίευσεν : «Ἀριστοτέλους Πρώτη φιλοσοφία», «Πλάτωνος Πολιτεία», «Ἡ μελέτη τῶν ἑλληνικῶν ἀνθρωπιστικῶν γραμμάτων», «Αἱ κατευθύνσεις τῆς συγχρόνου φιλοσοφίας» καὶ πολλὰς ἄλλας φιλοσοφικὰς καὶ φιλολογικὰς μελέτας εἰς περιοδικὰ καὶ εἰς ἐγκυκλοπαιδείας.

ΓΚΑΪΤΕ ΙΩΑΝΝΗΣ ΒΟΛΦΓΚΑΓΚ. Ἐγεννήθη εἰς Φραγκφούρτην τὸ 1749 καὶ ἀπέθανεν ἐν Βαϊμάρῃ τὸ 1832. Ποιητὴς, ἑλληνολάτρης, φιλόσοφος, ἐπιστήμιον. Ἡ μεγαλυτέρα δianoia τῆς Γερμανίας κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα καὶ μία τῶν μεγαλυτέρων πνευματικῶν μορφῶν τοῦ κόσμου. Πολλῶν ἔργων τοῦ Γκαϊτε ἔχομεν μεταφράσεις εἰς τὴν ἑλληνικὴν, γενομένας ὑπὸ διασήμων Ἑλλήνων λογο-

τεχνῶν. Ἐκ τῶν ἔργων του τὸ σπουδαιότερον καὶ τὸ πλέον γνωστὸν εἶναι ὁ «Φάουστ», τοῦ ὁποίου τὸ πρῶτον μέρος μετεφράσθη ὑπὸ τοῦ Κ. Χατζοπούλου, τὸ δὲ δεύτερον ὑπὸ τοῦ Δ. Λάμψα. Ἀμφοτέρων αἱ μεταφράσεις εἶναι ἀριστοτεχνικαί. Μεταφράσεις τοῦ «Φάουστ» ἐγένοντο καὶ ὑπὸ ἄλλων Ἑλλήνων λογοτεχνῶν.

ΓΡΥΠΑΡΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1871 εἰς τὴν Σίφνον καὶ ἀπέθανε τὸ 1942 εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Εὐρώπην. Ὑπῆρέτησε καθηγητῆς, γυμνασιάρχης, γενικὸς ἐπιθεωρητῆς, διευθυντῆς τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας καὶ διευθυντῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Θεάτρου. Ἐξέδωκε μίαν ποιητικὴν συλλογὴν: «Σιαραβαῖοι καὶ Τερακότες». Μετέφρασε τὰς τραγωδίας καὶ τοῦ Αἰσχύλου τοῦ Σοφοκλέους καὶ τὴν «Πολιτείαν» τοῦ Πλάτωνος. Τὰ ποιήματά του διακρίνονται διὰ τὸν γνήσιον λυρικὸν τόνον, τὴν ὑποβλητικότητα, τὴν ἐπιμελεῖ ἐπεξεργασίαν τοῦ στίχου καὶ τὴν χρησιμοποίησιν σπανίων διαλεκτικῶν λέξεων, ἰδίως συνθέτων.

ΔΑΝΤΗΣ ΑΛΙΓΚΕΡΙ. Ἐγεννήθη ἐν Φλωρεντίᾳ τὸ 1265 καὶ ἀπέθανε τὸ 1321. Θεωρεῖται ὁ μεγαλύτερος ποιητῆς τῆς νέας Ἰταλίας, παραβαλλόμενος πρὸς τὸν Βιργίλιον. Ἐγραψε πρῶτος αὐτὸς ποιήματα εἰς τὴν ἐθνικὴν γλῶσσαν τῆς ἐποχῆς του, ἀντὶ τῆς Λατινικῆς, γενόμενος οὕτως ὁ θεμελιωτῆς τῆς Ἰταλικῆς γλώσσης. Τὸ μεγαλόπνευστον ἔργον του «Θεῖα Κωμῳδία» καταδεικνύει τὴν ἐξέχουσαν ποιητικὴν αὐτοῦ διάνοιαν.

ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ ΙΩΝ. Ἐγεννήθη τὸ 1878 καὶ ἀπέθανε τὸ 1920. Ἐσπούδασε νομικά. Ἐχρημάτισε διπλωμάτης καὶ πολιτευτῆς. Ἐκ τῶν πρωτεργατῶν τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος, ἀγνὸς ἐλληνολόγος. Συνέγραψε πολλὰς μελέτας καὶ ἄρθρα πολιτικά ὑπὸ το ψευδώνυμον «Ἰδας», ἐδημοσίευσε δὲ τὰ βιβλία: «Μαρτύρων καὶ ἡρώων αἷμα» ἀφιερωμένον εἰς τὸν ἥρωα μακεδονομάχον Παῦλον Μελέων, «Σαμποράκη», «Ὅσοι ζωντανοί», «Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς» κ. ἄ.

ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ. Ἐγεννήθη εἰς Κεφαλληνίαν τὸ 1905. Ἐσπούδασεν εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ εἰς Παρισίους. Ἀπὸ τὸ 1939 μέχρι τὸ 1970 καθηγητῆς τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ἀκαδημαϊκός. Ἐγραψε πολλὰς μελέτας μεταξὺ τῶν ὁποίων: «Τὸ Ἑλληνικὸν Δεσποτᾶτον τοῦ Μορέως» (γαλλιστί), «Βυζάντιον», «Τουρκοκρατία» κ. ἄ.

ΘΕΡΕΙΑΝΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ. Ἐγεννήθη τὸ 1834 εἰς Κέρκυραν καὶ ἀπέθανε τὸ 1897. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς Λεϊψίαν. Διετέλεσε συντάκτης εἰς τὴν ἐφημερίδα «Νέα Ἡμέρα» τῆς Τεργέστης καὶ ἐξέδιδε τὴν φιλολογικὴν καὶ πολιτικὴν ἐπιθεώρησιν «Κλειώ». Συνέγραψε φιλολογικὰ καὶ φιλοσοφικὰ ἔργα, ἐκ τῶν ὁποίων σημαντικώτερον εἶναι τὸ δίτομον: «Ἀδαμάντιος Κοραΐης». Διακρίνεται διὰ τὴν βαθεῖαν ἐπιστημονικὴν του κατάρτισιν, διὰ τὴν κριτικὴν του ἐμβρίθειαν καὶ διὰ τὴν ὑποδειγματικὴν καθαρεύουσαν γλῶσσάν του.

ΚΑΒΑΦΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. Έγεννήθη τὸ 1863 εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ ἀπέθανε τὸ 1933. Μετὰ τὸν θάνατόν του συνεκεντρώθησαν τὰ ποιήματά του εἰς ἓνα τόμον καὶ ἐξεδόθησαν ὑπὸ τὸν τίτλον «Ποιήματα». Ἡ ποιητοσύνη του διακρίνεται διὰ τὴν ἰδιοτυπίαν τῆς καὶ κατὰ τὸ περιεχόμενον καὶ κατὰ τὴν γλωσσικὴν μορφήν. Προτιμᾷ νὰ χρησιμοποιῇ ὡς σύμβολα πρόσωπα καὶ γεγονότα τῆς Ἀλεξανδρινῆς καὶ Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς καὶ ἀναμινύει γλωσσικὰ στοιχεῖα τῆς καθαρρευοῦσης καὶ τῆς δημοτικῆς. Τὸ ποιητικὸν ὕφος του, φαινομενικῶς πεζολογικόν, διακρίνεται διὰ τὴν ὑποβλητικότητα καὶ τὴν ἐπιγραμματικότητά του.

ΚΑΚΚΑΜΑΝΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. Έγεννήθη ἐν Ναυπλίῳ τὸ 1872. Εἰργάσθη ἐπὶ μακρὸν ὡς δημοσιογράφος καὶ διηύθυνε τὴν ἐφημερίδα «Νέον Ἄστυ». Διετέλεσεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη πρεσβυτῆς τῆς Ἑλλάδος εἰς Λονδίνον, ὅπου καὶ ἀπέθανε τὸ 1949. Ἠσχολήθη μὲ τὴν λογοτεχνίαν καὶ ἔγραψε φιλολογικὰς καὶ κριτικὰς μελέτας. Τὰ ἔργα του διακρίνει εὐαισθησία καὶ λεπτότης σκέψεως καὶ ἐκφράσεως.

ΚΑΛΒΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ. Έγεννήθη εἰς τὴν Ζάκυνθον τὸ 1792, ἀπέθανε δὲ τὸ 1869. Ἐζῆσε τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ζωῆς του εἰς Ἰταλίαν, Ἑλβετίαν καὶ Ἀγγλίαν καὶ ἐσχετίσθη μὲ τὸν Ἰταλὸν ποιητὴν Φώσκολον. Τὸ κύριον ἔργον τοῦ Κάλβου εἶναι αἱ δύο μικραὶ ποιητικαὶ συλλογαί, ἡ «Λύρα» καὶ τὰ «Λυρικά», αἱ ὅποια περιέχουν εἴκοσιν ὄδας ἐντελῶς πρωτοτύπους ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ μέτρα καὶ τὰς ποιητικὰς εἰκόνας. Διαπνέεται ἀπὸ φιλογενρὸν πατριωτισμὸν καὶ λυρικήν δύναμιν.

ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. Έγεννήθη εἰς Ἀθήνας τὸ 1852 καὶ ἀπέθανε τὸ 1942. Ἐσπούδασε νομικά. Ποιητῆς καὶ πεζογράφος ἠσχολήθη κυρίως μὲ τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν. Ἔργα του : «Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας», «Μνημεῖα τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν», «Τὸ παιδομαζωμα» (Ἱστορικὸν δράμα), «Ὁ Ἀναδρομάρης τῆς Ἀττικῆς», «Διηγήματα»-κ.ἄ. Τὸ 1927 ἐξελέγη μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

ΚΑΡΑΣΟΥΤΣΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Έγεννήθη εἰς Σμύρνην τὸ 1824 καὶ ἀπέθανε τὸ 1875. Ἐδημοσίευσεν τὰς ποιητικὰς συλλογὰς «Λύρα», «Μοῦσα θηλάζουσα», «Ἐωθινὰ μελωδία», «Ποιητικὸν ἀπάνθισμα», «Βάρβιτος», «Κλεονίκη». Διακρίνεται διὰ τὴν νοσταλγίαν καὶ τὴν φιλοσοφικὴν διάθεσιν καὶ τὸν ὑψηλὸν τόνον τῶν ποιημάτων του καὶ ἀναγνωρίζεται ὡς εἰς τῶν καλυτέρων ἀρχαϊζόντων ποιητῶν μας.

ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ. Έγεννήθη τὸ 1866 εἰς Λεχαινὰ τῆς Ἠλείας καὶ ἀπέθανεν εἰς Ἀμαρούσιον τὸ 1922. Ἰατρός τὸ ἐπάγγελμα, κατ' ἀρχὰς ὑπηρέτησεν εἰς ἐμπορικὰ πλοῖα, ἔπειτα δὲ ὡς στρατιωτικὸς ἰατρός μέχρι τοῦ θανάτου του. Ἐπεδόθη εἰς τὴν λογοτεχνίαν καὶ ἀνεδείχθη ὁ κατ' ἔξοχὴν ἐπικός διηγηματογράφος. Ἔργα του : «Διηγήματα», «Λυγερή», «Παλιὰς Ἀγάπες», «Λόγια τῆς πλώρης», «Ὁ Ζητιάνος», «Ὁ Ἀρχαιολόγος» κ.ἄ.

- ΚΑΣΟΜΟΥΛΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ.** Έγεννήθη περί τὸ 1792 εἰς Σιάτισταν καὶ ἀπέθανε τὸ 1872. Μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ τῶν ἀδελφῶν του ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ ἔκτοτε ἔλαβε μέρος εἰς πλείστας μάχας. Μετέσχε τῆς δευτέρας πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῆς ἐξόδου. Συνέγραψε τὸ ἱστορικὸν ἔργον «Στρατιωτικὰ ἐπισημείωματα», τὰ ὅποια κατέλιπε ἀνέκδοτα. Τὸ ἔργον τοῦτο, ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ Ἰ. Βλαχογιάννη, εἶναι ἀξιολογώτατον διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἀγῶνος.
- ΚΗΠΑΙΓΚ ΡΟΥΝΤΙΑΡΝΤ.** Έγεννήθη ἐν Βομβάῃ τὸ 1865 καὶ ἀπέθανεν ἐν Λονδίῳ τὸ 1936. Νεώτατος ἀπέκτησε παγκόσμιον φήμην. Έγραψε ποιήματα, διηγήματα, παιδικὰς ἱστορίας, ταξιδιωτικὰς ἐντυπώσεις. Έτιμῆθη μὲ τὸ βραβεῖον Νομπέλ.
- ΚΟΝΔΥΛΑΚΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ.** Έγεννήθη ἐν Βιάνῳ τῆς Κρήτης τὸ 1861 καὶ ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις τὸ 1920. Έσπούδασε νομικὰ. Εἰργάσθη ὡς συντάκτης καὶ χρονογράφος εἰς διαφόρους ἀθηναϊκὰς ἐφημερίδας. Έπὶ εἰκοσαετίαν διετήρησε τὴν χρονογραφικὴν στήλην τῆς ἐφημερίδος «Έμπρός» ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον «Διαβάτης». Έργα: «Όταν ἦμουν δάσκαλος», «Ό Πατούχας» κ. ἄ.
- ΚΟΡΑΗΣ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ.** Έγεννήθη εἰς τὴν Σμύρνην τὸ 1748 ἐκ γονέων Χίων. Έσπούδασεν ἱατρικὴν εἰς Παρισίους, ὅπου καὶ ἔζησε μέχρι τοῦ θανάτου του (1833). Έπῆρξε πολυγραφώτατος. Έξέδωκεν ἀρχαίους Έλληνας συγγραφεῖς μὲ προλεγόμενα καὶ σημειώσεις, πολλὰ ἐπιστημονικὰ συγγράμματα καὶ πλῆθος ἐπιστολῶν, πολλὰ τῶν ὁποίων εἶναι παραινετικὰ πρὸς τοὺς ὁμοεθνεῖς του. Ό Κοραῆς μὲ τὰ κηρύγματά του ὑπὲρ πατρίδος καὶ ἐλευθερίας καὶ τὴν ὅλην πατριωτικὴν του δρασίμ ἐπέδρασεν ἐπὶ τοῦ ὑποδοῦλου Έθνους καὶ ἔγινεν εἰς τῶν πρωτεργατῶν τῆς Έλληνικῆς ἐπαναστάσεως.
- ΛΑΜΠΡΟΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ.** Έγεννήθη τὸ 1851 εἰς Κέρκυραν καὶ ἀπέθανε τὸ 1919. Διετέλεσε καθηγητῆς τῆς Ἱστορίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ πρωτοπουργὸς ἐπὶ μικρὸν διάστημα. Έπῆρξε πολυγραφώτατος καὶ ἐδημοσίευσε δεκάδας ἱστορικῶν μελετῶν ἀναφερομένων ἰδίως εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους καὶ εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας.
- ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ.** Έγεννήθη τὸ 1811 εἰς τὸ Ληξούριον καὶ ἀπέθανε τὸ 1901. Έσπούδασε νομικὰ εἰς τὴν Εὐρώπην, ἀλλ' ἠσχολήθη περισσότερο μὲ τὴν λογοτεχνίαν. Έργα του : «Τὰ μυστήρια τῆς Κεφαλλονιάς», «Στιχοῦργήματα», «Ἰδοὺ ὁ ἄνθρωπος» (χαρακτῆρες), «Στοχασμοὶ» κ. ἄ. Έσατίρισε κυρίως τὴν ἀμάθειαν καὶ τὰς προλήψεις τοῦ λαοῦ, τὸν ὅποιον ἤθελε νὰ διαφωτίσῃ καὶ ἐξυψώσῃ. Εἶναι εἰς ἀπὸ τοὺς καλύτερους σατιρικοὺς μας καὶ ἀπὸ τοὺς πλέον ὀξυδερκεῖς μελετητὰς τῶν κοινωνικῶν ἐλαττωμάτων.
- ΛΙΠΕΡΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ.** Κύριος ποιητῆς, γεννηθεὶς ἐν Λάρνακι τὸ 1866 καὶ

ἀποθανόν ἐν Λευκωσίᾳ τὸ 1937. Ὑπῆρέτησεν ὡς δημόσιος ὑπάλληλος ἐν Κύπρῳ καὶ ὡς καθηγητῆς τῆς ἀγγλικῆς γλώσσης εἰς τὸ ἐκεῖ Παγκύπριον Γυμνάσιον. Ἐξέδωκε δύο ποιητικὰς συλλογὰς ὑπὸ τοὺς τίτλους «Χαλαρωμένη λύρα» καὶ «Στόνοι». Ἀπὸ τὸν 1923 καὶ ἐντεῦθεν ἤρχισε νὰ γράφῃ ποιήματα εἰς τὴν Κυπριακὴν διάλεκτον, τὰ ὅποια ἐξέδωκεν εἰς δύο τόμους μετὸν γενικὸν τίτλον «Τζυπριώτικα τραγούδια». Τὰ τραγούδια τοῦ αὐτὰ διακρίνει γνησίᾳ ἔμπνευσις καὶ πατριωτικὸς παλμός.

ΛΟΥΒΑΡΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ. Ἐγενήθη ἐν Τήνῳ τὸ 1887 καὶ ἀπέθανε τὸ 1961. Ἐσπούδασε θεολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς τοῦ εἰς Γερμανίαν. Τὸ 1925 ἐξελέγη καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ τὸ 1960 μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Διετέλεσε δις ὑπουργὸς τῆς Παιδείας. Ἔργα τοῦ : «Παῦλος, ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ», «Εἰσαγωγή εἰς τὰς περὶ Παύλου σπουδὰς», «Ἐπιστολῶν Παύλου χαρακτῆρ», «Ἐπίμνημα εἰς τὴν πρὸς Κολοσσαεῖς ἐπιστολήν», «Μεταξὺ δύο κόσμων». «Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας», «Νοσταλγικαὶ περιπλανήσεις», «Ἐκπαίδευσις καὶ ἀνθρωπισμὸς» κ.ἄ. Ἐδημοσίευσεν ἐπίσης πολλὰ ἐπιστημονικὰ ἄρθρα εἰς περιοδικὰ.

ΜΑΒΙΑΗΣ ΛΟΡΕΝΤΖΟΣ. Ἐγενήθη τὸ 1860 εἰς τὴν Κέρκυραν καὶ ἔπεσε τὸ 1912 εἰς τὸν Δρίσκον τῆς Ἠπείρου ὑπὲρ πατρίδος. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς Γερμανίαν καὶ ἔγραψε ποιήματα. Μετὰ τὸν θάνατόν τοῦ τὰ ποιήματά τοῦ ὡς καὶ αἱ μεταφράσεις τοῦ ἐκ τῆς ξένης λογοτεχνίας ἐξεδόθησαν εἰς τόμον ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἔργα». Ὁ Μαβίλης ὑπῆρξε φλογερὸς πατριώτης εἰς τὴν ποίησιν ὅπως καὶ εἰς τὴν ζωὴν.

ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Ἐγενήθη εἰς τὸ Λιδωρικίον τὸ 1797 καὶ ἀπέθανεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ 1864. Ἦτο ἐκ τῶν σημαντικῶν ἀγωνιστῶν τῆς Ἐπαναστάσεως προαχθεὶς μέχρι τοῦ βαθμοῦ τοῦ στρατηγοῦ. Συνέγραψεν «Ἀπομνημονεύματα» εἰς δύο τόμους. Τὸ ἔργον τοῦ εἶναι σημαντικὸν ὡς ἱστορικὴ πηγή καὶ ὡς γλωσσικὸν μνημεῖον τῆς ἐποχῆς τῆς Ἐπαναστάσεως.

ΜΑΛΑΚΑΣΗΣ ΜΙΑΤΙΑΔΗΣ. Ἐγενήθη τὸ 1870 εἰς τὸ Μεσολόγγιον καὶ ἀπέθανεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ 1942. Ἐσπούδασε νομικὰ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ἐγραψε ποιήματα. Ἔργα : «Ὄρες», «Ἀσφῶδελου», «Πεπρωμένα», «Ἀντίλαλοι» κ. ἄ. Ἐπιμήθη μετὸ ἐθνικὸν Ἀριστεῖον γραμμάτων καὶ τεχνῶν.

ΜΑΡΚΟΡΑΣ ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ. Ἐγενήθη ἐν Κεφαλληνίᾳ τὸ 1826 καὶ ἀπέθανε τὸ 1911. Ἐσπούδασε νομικὰ εἰς Ἰταλίαν καὶ κατόπιν εἰς τὴν ἐν Κερκύρᾳ Ἰόνιον Ἀκαδημίαν. Ἀφιέρωθη εἰς τὴν ποίησιν καὶ ἐδημοσίευσεν τὸ 1875 τὸ ἐπικολυρικὸν ποίημα «Ὁρκος». Τὸ 1898 ἐξέδωκε τὴν τελευταίαν ποιητικὴν συλλογὴν τοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον «Μικρὰ ταξίδια».

ΜΕΛΑΣ ΠΑΥΛΟΣ. Ὁ Παῦλος Μελάς ὑπῆρξεν ὁ πρωτεργάτης μακεδονομάχος, τὸ σύμβολον καὶ ὁ ἥρωας τοῦ μακεδονικοῦ Ἀγῶνος. Ἐγενήθη τὸ 1870 καὶ ἦτο ἀξιοματικὸς τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Ἠγωνίσθη νὰ ἀφυπνίσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους διὰ τὴν Μακεδονίαν καί, ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον καπετὰν Μίχης Ζέρβας, καθήρτισε σῶμα ἐκ τριάκοντα καὶ πέντε ἀνδρῶν καὶ ἤρχισε τὴν ἐκκαθάρισιν τοῦ Μακεδονικοῦ ἐδάφους. Ἐφονεύθη ὑπὸ τουρκικοῦ ἀποσπάσματος προδοθεὶς ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους κομιτατζῆδες εἰς Σάτιςταν τῆς Μακεδονίας τὸ φθινόπωρον τοῦ 1904.

ΜΕΛΑΣ ΣΠΥΡΟΣ. Ἐγενήθη τὸ 1883 εἰς Ναύπακτον καὶ ἀπέθανεν εἰς Ἀθήνας τὸ 1966. Διετέλεσε συντάκτης καὶ χρονογράφος εἰς πολλὰς ἐφημερίδας καὶ σκηνοθέτης θεάτρου. Ἐγραψεν εἰς ἕλα σχεδὸν τὰ εἶδη τῆς λογοτεχνίας. Μέλος τῆς Ἀκαδημίας. Διεκρίθη κυρίως εἰς τὸ χρονογράφημα, τὴν ἱστορικὴν βιογραφίαν καὶ τὸ δράμα. Χρονογραφήματα: «Σφυρίγματα», «Κουβέντες τοῦ Φορτοῦνιο» κ.ἄ. Ἱστορικαὶ βιογραφίαι «Ὁ Γέρος τοῦ Μωριᾶ» εἰς δύο τόμους, «Ὁ ναύαρχος Μικαύλης», «Τὰ ματωμένα ράσα» κ.ἄ. Θεατρικὰ ἔργα: «Ὁ γυιὸς τοῦ Ἰσκιου», «Τὸ χαλασμένο σπίντι», «Ὁ μπαμπᾶς ἐκπαιδεύεται», «Ὁ Παπαφλέσσας» κ.ἄ.

ΜΗΤΣΑΚΗΣ ΜΙΧΑΗΛ. Ἐγενήθη εἰς τὰ Μέγαρα τὸ 1868 καὶ ἀπέθανεν τὸ 1916 ἐν Ἀθήναις. Ἔργα του: Διηγήματα, ἡθοιογραφίαι καὶ θαυμασίαι περιγραφαί: «Ἀθηναϊκαὶ σελίδες», «Ταξιδιωτικαὶ σημειώσεις». Ἐκ τῶν καλυτέρων του σελίδων εἶναι «Τὸ φίλημα», μεταφρασθὲν καὶ εἰς τὴν Γερμανικὴν, «Παναγία ἡ Μεγαλομάτα», «Τὸ παράπονον τοῦ μαρμαροῦ», «Εἰς τοῖχος» κ.ἄ.

ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. Ἐγενήθη ἐν Πάτραις τὸ 1846 καὶ ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις τὸ 1911. Ἐσπούδασεν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς του ὡς ὑπότροφος τοῦ Κράτους ἐν Γερμανίᾳ. Ἐπανελθὼν ἐξελέγη καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τὸ 1875 καὶ μετὰ τριετίαν καθηγητὴς τοῦ Ἐθνικοῦ Μετσοβίου Πολυτεχνείου διδάξας γεωλογίαν εἰς τὰ δύο αὐτὰ ἀνώτατα ἰδρύματα ἐπὶ τριάκονταπενταετίαν. Τὰ ἔργα του θεωροῦνται κλασσικά.

ΜΙΣΤΡΑΛ ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΟΣ. Γάλλος ποιητὴς τοῦ 19ου αἰῶνος (1830 - 1914). Τὰ ποιήματά του ἔγραψεν εἰς τὸ προβηγκιανὸν διαλεκτικὸν ἰδιῶμα, τὸ ὅποιον ἐκαλλιέργησε καὶ ἀνέδειξεν εἰς ἐξοχὸν ποιητικὸν ὄργανον. Ἦτο θερμὸς φιλέλληνας. Ποιήματά του μετεφράσθησαν σποραδικῶς εἰς περιοδικὰ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν Κ. Παλαμᾶ Ἰω. Πολέμη Στ. Σεφεριάδου κ.ἄ. Τὸ 1904 ἐτιμήθη διὰ τὸ βραβεῖον Νομπέλ.

ΜΥΡΙΒΛΗΣ ΣΤΡΑΤΗΣ. Ἐγενήθη τὸ 1892 εἰς τὴν Συκαμιάν τῆς Λέσβου καὶ ἀπέθανεν εἰς Ἀθήνας τὸ 1968. Δημοσιογράφος καὶ λογοτέχνης. Ἐδημοσίευσεν διηγήματα, μυθιστορήματα καὶ ποιήματα. Σημαντικώτερα ἔργα του θεωροῦνται τὰ μυθιστορήματα: «Ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ» μὲ ὑπόθεσιν ἀπὸ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον, «Ἡ δασκάλα μὲ τὰ χρυσοῦς μάτια» καὶ «Ἡ Παναγία ἡ Γοργόνα» καθὼς καὶ αἱ συλλογαὶ διηγημάτων: «Τὸ πράσινο βιβλίον καὶ «Τὸ γαλάζιον βιβλίον».

ΜΩΡΑ-Γ' ΤΙΔΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ. Έγεννήθη έν Σκιαθώ τώ 1850. Έσπούδασε φιλολογίαν εις τώ Πανεπιστήμιον τών Άθηνών και έδίδασκεν επί πολλά έτη ώς καθηγητής εις γυμνάσια. Συμπολίτης, σύγχρονος και συγγενής τού Παπαδιαμάντη κατέχεται και αύτός από την νοσταλγίαν τής πατρίδος και τής άπλοϊκής ζωής. Είς τά διηγήματά του ζωγραφίζει και αύτός την ναυτικήν ζωήν, κυρίως τής Σκιάθου. Έκτός τών διηγημάτων έγραψε και θεατρικά έργα και ταξιδιωτικά έντυπώσεις. Τά διηγήματά του έξεδόθησαν εις έξ τόμους υπό τόν γενικόν τίτλον «Μέ τού βοριά τά κύματα». Τά δράματά του φέρουν τούς τίτλους: «Καταστροφή τών Ψαρών» «Βάρδας Καλλέργης». Τώ 1928 έγένετο μέλος τής Άκαδημίας Άθηνών μετ' όλίγον δέ περιεβλήθη τώ μοναχικόν ένδυμα και άπεσώρη εις την πατρίδα του, όπου και άπέθανε τώ 1929.

ΠΑΛΑΜΑΣ ΚΩΣΤΗΣ. Έγεννήθη τώ 1859 εις τās Πάτρας έν γονέων Μεσολογγιτών και άπέθανεν εις τās Άθήνας τώ 1943. Έσπούδασε νομικά εις τώ Πανεπιστήμιον Άθηνών, τού όποίου διετέλεσεν επί πολλά έτη γενικός γραμματεύς. Διωρίσθη μεταξύ τών πρώτων μελών τής Άκαδημίας. Πολυγραφώτατος ποιητής και πεζογράφος. Ποιητικά συλλογαί: «Τραγούδια τής πατρίδος μου», «Ό τάφος», «Η άσάλευτη ζωή», «Η πολιτεία και ή μοναξιά», «Οι κλημοί τής λιμνοθάλασσας και τά Σατιρικά γυμνάσματα», «Δειλοί και σκληροί στίχοι», «Ό δωδεκάλογος τού γύφτου» (έπικολυρικόν), «Η φλογέρα τού βασιλιᾶ» (έπικόν) κ.ά. Διηγήματα: «Θάνατος παλληκαριού», «Διηγήματα». Δράμα: «Η Τρισεύγερη». Κριτικά: Τά πρώτα κριτικά, «Πεζοί όρόμοι» (3 τόμοι), «Τά χρόνια μου και τά χαρτιά μου» (2 τόμοι) κ.ά. Είναι ό καθολικώτερος ποιητής μας, διότι ένεπνεύσθη τά έργα του από την τρισχιλιετή έθνικήν ιστορίαν μας, από την σύγχρονον εύρωπαϊκήν διανόησιν και από τόν συναισθηματικόν βίον τής συγχρόνου εποχής.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Μ. ΙΩΑΝΝΗΣ. Έγεννήθη έν Αιτωλικῷ τώ 1901. Έσπούδασε φιλολογίαν εις τώ Πανεπιστήμιον Άθηνών. Ήσυχολήθη μέ την λογοτεχνίαν και έγραψε κριτικάς μελέτας, μυθιστορήματα, ποιήματα και ταξιδιωτικά έντυπώσεις. Αί κριτικά μελέται του έξεδόθησαν εις 6 τόμους μέ τόν γενικόν τίτλον «Πρόσωπα και κείμενα». Τά βιβλία του «Έλληνικοί όρίζοντες» και «Σκαρβαβίος ό ίερός» άναφέρονται εις ταξίδια του ανά την Έλλάδα και Αίγυπτον, είναι δέ άριστα εις τώ είδος των.

ΠΑΠΑΓΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ. Έγεννήθη τώ 1884 εις Άθήνας και άπέθανε τώ 1955. Έσπούδασεν εις την Στρατιωτικήν σχολήν ίππικου τού Βελγίου και μετέσχεν εις όλους τούς πολέμους από τού 1912 και κατόπιν. Είναι ό νικητής άρχιστράτηγος τού Έλληνοϊταλικού πολέμου (1940 - 1941) και τού πολέμου κατά τών συμμαοριτών (1946 - 1949). Διά τās ύπηρεσίας του ή πατρίς τού άπένευσε τόν τίτλον τού στρατάρχου. Τώ 1951 παρητήθη τής θέσεως τού άρχιστρατήγου και ίδρυσε τώ πολιτικό κόμμα «Έλληνικός Συναγερμός». Από τώ 1952 μέχρι τώ 1955 Πρωθυπουργός. Έδημοσίευσε τά πολεμικά του άπομνημονεύματα «Ό πόλεμος τής Έλλάδος 1940-1941», εις τά όποια μέ την λιτήν στρατιωτικήν φρασεολογίαν έκθέτει τά γεγονότα τής περιφανούς Έλληνικής νίκης.

ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ. Έγεννήθη τὸ 1851 ἐν Σκιάθῳ καὶ ἀπέθανε τὸ 1911. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ἐδημοσίευσεν εἰς ἐφημερίδας καὶ περιοδικὰ μυθιστορήματα : « Οἱ ἔμποροι τῶν ἐθνῶν », « Ἡ γυφτοπούλα ». Τὴν δόξαν αὐτοῦ ὀφείλει ἰδίως εἰς τὰ διηγήματά του μὲ τὴν ἰδιότυπον καὶ λυρικήν γλῶσσαν του. Τὰ πλεῖστα ἔργα του περιγράφουν ἕθνη καὶ ἔθιμα τῆς πατρίδος του, πάντα δὲ διαπνέονται ἀπὸ βαθεῖαν εὐλάβειαν, θερμὴν ἀφοσίωσιν εἰς τὴν πατρίδα καὶ ἀπὸ ζωηροτάτην λατρείαν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν φύσιν.

ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ ΖΑΧΑΡΙΑΣ. Έγεννήθη ἐν Καρπενήσιῳ τὸ 1877 καὶ ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις τὸ 1940. Ἐπεδόθη εἰς τὴν δημοσιογραφίαν καὶ τὴν λογοτεχνίαν. Διέτελεσε διευθυντὴς τῆς Ἐθνικῆς Πινακοθήκης καὶ μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἐγραψε ποιήματα, διηγήματα, τὸ θεατρικὸν ἔργον « Ὁ ὕρκος τοῦ πεθαμένου » (δραματοποιήσις τοῦ δημόδου ἄσματος « Τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ »), αἰσθητικὰς καὶ κριτικὰς μελέτας. Ἔργα του : Πεζογραφήματα : « Πεζοὶ ρυθμοὶ » « Ἡ θυσία », « Ἄγιον Ὅρος », « Βυζαντινὸς ὕρθρος ». Ποιήματα : « Πολεμικὰ τραγούδια », « Χελιδόνια », « Θεῖα δῶρα ». Ἐγραψεν ἐπίσης χρονογραφήματα καὶ μακρὰν σειρὰν ἄρθρων καὶ μελετῶν ἐπὶ αἰσθητικῶν καὶ τεχνοκριτικῶν θεμάτων.

ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. Υἱὸς τοῦ ἐθνικοῦ μας ἱστορικοῦ Κωνσταντίνου Παπαρρηγοπούλου. Έγεννήθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1843 καὶ ἀπέθανε τὸ 1873. Ἐσπούδασε νομικὰ. Ἠσχολήθη κυρίως μὲ τὴν ποίησιν καὶ ἀνήκει εἰς τοὺς καλυτέρους ποιητὰς τῆς ρομαντικῆς σχολῆς. Ἔργα του : « Στόνοι », « Χελιδόνες », « Συζύγου ἐκλογὴ » (πολιτικὴ κωμῳδία), « Ἄσμα ἁσμάτων » κατὰ μίμησιν τοῦ Σολομῶντος κλπ. Ἐγραψεν ἐπίσης σύνοψιν τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἐπανειλημμένως ἐκδοθεῖσαν.

ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. Έγεννήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ 1815, καταγόμενος ἐκ Βυτινῆς τῆς Ἀρκαδίας καὶ ἀπέθανε τὸ 1891 εἰς Ἀθήνας. Ἐσπούδασεν εἰς Γαλλίαν καὶ Γερμανίαν καὶ τὸ 1851 διωρίσθη καθηγητῆς τῆς ἱστορίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον. Εἶναι ὁ ἐπιφανέστατος ἱστορικὸς τῆς Νέας Ἑλλάδος καὶ ἡ « Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους » ἀποτελεῖ ἱστορικὸν ἐθνικὸν μνημεῖον μετὰ καταδῆλων λογοτεχνικῶν χαρισμάτων.

ΠΟΛΙΤΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ. Έγεννήθη εἰς Καλαμάταν τὸ 1852 καὶ ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις τὸ 1921. Ἐσπούδασε φιλολογίαν καὶ νομικὰ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Γερμανίαν. Ὑπηρετήσεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη ὡς καθηγητῆς τῆς ἀρχαιολογίας καὶ μυθολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν μέχρι τοῦ θανάτου του. Ἐπεδόθη εἰς λαογραφικὰς μελέτας καὶ εἶναι ὁ ἰδρυτὴς τοῦ κλάδου τούτου τῆς ἐπιστήμης εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὸ ἔργον του « Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ » εἶναι μνημειώδες. Ἀξιόλογος ἐπίσης εἶναι ἡ συλλογὴ δημοτικῶν ἁσμάτων « Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ». Ἐκτὸς τούτων ἔγραψε διαφόρους κριτικὰς καὶ αἰσθητικὰς μελέτας.

ΠΟΛΙΤΗΣ ΦΩΤΟΣ. Έγεννήθη τὸ 1890 εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἀπέθανε τὸ 1935. Ἐσπούδασε νομικὰ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ κατόπιν ἱστορίαν τοῦ θεάτρου καὶ σκηνοθεσίαν εἰς τὴν Γερμανίαν. Διεκρίθη κυρίως ὡς σκηνοθέτης τοῦ Βασιλικοῦ Θεάτρου καὶ ὡς κριτικός. Τὸ κριτικόν του ἔργον εἶναι ἐγκατεσπαρμένον εἰς τὰς ἐφημερίδας. Μετὰ τὸν θάνατόν του συνεκεντρώθη τὸ καλύτερον μέρος του εἰς δύο τόμους « Ἐκλογὴ ἀπὸ τὸ ἔργο του ».

ΠΟΥΛΑΑΣ ΙΑΚΩΒΟΣ. Έγεννήθη ἐν Κερκύρα τὸ 1826 καὶ ἀπέθανε τὸ 1896. Ἐσπούδασεν εἰς Ἰταλίαν. Μελετητὴς τῶν κλασσικῶν κάθε ἐποχῆς, Ἑλλήνων, Λατίνων, Ἰταλῶν, Ἀγγλῶν, Γερμανῶν. Διετέλεσε βουλευτὴς Κερκύρας. Μετέφρασε τὴν « Τρικυμίαν » καὶ τὸν « Ἀμλετ » τοῦ Σαίξπηρ, τὴν « Γλυκίαν » καὶ « Ὀδύσειαν » τοῦ Ὀμήρου. Συνεδέθη διὰ στενῆς φιλίας μετὰ τοῦ Σολωμοῦ, τοῦ ὁποῦο ἐξέδωκε τὸ 1859 « Ἀπαντὰ τὰ Εὐρισκόμενα » μετὰ μακρᾶς εἰσαγωγῆς, τὰ « Προλεγόμενα », ὡς ἐπέγραψε τὴν εἰσαγωγὴν ταύτην.

ΠΟΡΦΥΡΑΣ ΛΑΜΠΡΟΣ. Φιλολογικὸν ψευδώνυμον τοῦ Δημητρίου Συσφώμου. Έγεννήθη εἰς τὴν Χίον τὸ 1879 καὶ ἀπέθανεν εἰς τὸν Πειραιᾶ τὸ 1932. Ἐγραψεν ὀλίγα, ἀλλ' ἐκλεκτὰ λυρικά ποιήματα, τὰ ὁποῖα ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοὺς τίτλους « Σκιᾶς », « Μουσικῆς φωνῆς ».

ΠΡΟΒΕΛΕΓΓΙΟΣ ΑΡΙΣΤΟΜΕΝΗΣ. Έγεννήθη ἐν Σίφνῳ τὸ 1850 καὶ ἀπέθανε τὸ 1935 ἐν Ἀθήναις. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς του εἰς Γερμανίαν, ἀναγορευθεὶς διδάκτωρ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἰένας. Διετέλεσεν ἐπὶ βραχὺ γραμματεὺς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, βουλευτὴς τῆς ἰδιαιτέρας του πατρίδος ἀπὸ τοῦ 1899 μέχρι τοῦ 1905 καὶ μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἀπὸ τοῦ 1926. Ἀφωσιώθη εἰς τὴν λογοτεχνίαν καὶ κυρίως εἰς τὴν ποίησιν. Ἐξέδωκε τὰς ποιητικὰς συλλογὰς : « Ποιήματα παλαιὰ καὶ νέα », « Ποιήματα » καὶ « Ἐμπρὸς στὸ ἄπειρον » τὰ δράματα : « Ἡ κόρη τῆς Λήμνου », « Ὁ Νικηφόρος Φωκάς », « Φαίδρα », « Ρήγας », « Ἄσωτος υἱὸς » καὶ μετέφρασε τὸ πρῶτον μέρος τοῦ Φάουστ τοῦ Γκαίτε καὶ τὸ κλασσικὸν ἔργον τοῦ Λέσιγγ « Λαοκόων ». Ἡ γλῶσσα του ταλαντεύεται μετὰξυ καθαρευούσης καὶ δημοτικῆς.

ΡΑΓΚΑΒΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ. Έγεννήθη τὸ 1809 εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀπέθανε τὸ 1892. Ἐσπούδασεν εἰς Μόναχον καὶ διετέλεσε καθηγητὴς τῆς ἀρχαιολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ἐχρημάτισε βουλευτὴς, ὑπουργὸς καὶ πρεσβευτὴς. Ἐδημοσίευσεν ἔργα ἀρχαιολογικά, ἱστορικά, λογοτεχνικά, ποιήματα, δράματα, κωμωδίας καὶ μετέφρασεν ἀρχαῖα καὶ νεώτερα δράματα. Ἦν « Ἀπάντων » του ἐξεδόθησαν 19 τόμοι.

ΡΟΪΔΗΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ. Έγεννήθη εἰς Σῦρον τὸ 1835 καὶ ἀπέθανεν εἰς Ἀθήνας τὸ 1904. Ἐγραψε διηγήματα καὶ κριτικὰς μελέτας. Ἔργα του : « Ἡ πάπισσα Ἰοάννα », « Συριακὰ διηγήματα », « Τὰ εἰδῶλα » κλπ. Μετὰ τὸν θάνατόν του ἐξεδόθησαν τὰ « Ἀπαντὰ » του εἰς 7 τόμους.

- ΣΑΙΞΠΗΡ ΟΥΤΛΑΙΑΜ.** Μέγας Ἀγγλος δραματικός ποιητής (1564 - 1616). Ἐγραψε τριάκοντα ἑπτὰ δραματικά ἔργα, τῶν ὁποίων πολλὰ μετεφράσθησαν καὶ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ ἐπαίχθησαν εἰς τὸ θέατρον: «Μάκβεθ», «Ἄμλετ», «Βασιλεὺς Λήρ», «Ἰούλιος Καίσαρ», «Ὁθέλλος», «Τρικυμία» κ.ἄ. Περίφημα εἶναι ἐπίσης καὶ τὰ «Σονέττα» του.
- ΣΙΑΛΕΡ ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΟΣ** (1759 - 1805). Μέγας Γερμανὸς ποιητὴς καὶ δραματουργός, σύγχρονος καὶ φίλος τοῦ Γκαίτε. Ἐγραψε σπουδαῖα ἱστορικά καὶ κριτικά ἔργα, ἔγινεν ὅμως διάσημος κυρίως διὰ τὰ λυρικά του ποιήματα καὶ τὰς τραγωδίας του: «Γουλιέλμος Τέλλος», «Μαρία Στιούαρτ», «Ἰωάννα ντ' Ἄρκ», «Λουίζα Μύλλερ» κλπ. Πολλὰ ἐξ αὐτῶν μετεφράσθησαν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν καὶ παρεστάθησαν ἀπὸ Ἑλληνικοὺς θιάσους.
- ΣΚΙΠΗΣ ΣΩΤΗΡΙΟΣ.** Ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1881 καὶ ἀπέθανε τὸ 1953. Παρηκολούθησε μαθήματα λογοτεχνίας καὶ αισθητικῆς εἰς Παρισίους. Διετέλεσε γραμματεὺς τῆς Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν. Τὸ 1945 ἐγένετο μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἐξέδωκε πολλὰς ποιητικὰς συλλογὰς, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ κυριώτεραι εἶναι: «Τραγωδία τῆς ὄρφανῆς», «Μεγάλῃ αὔρα», «Κυρὰ Φρουσὴν», «Κολχίδες», «Μέσα ἀπὸ τὰ τεῖχη» κ.ἄ. Ἐγραψεν ἐπίσης τὸ δρᾶμα «Χριστὸς ἀνέστη» καὶ μετέφρασε τὸ ἔπος τοῦ Ἡσιόδου «Ἔργα καὶ ἡμέραι».
- ΣΟΛΩΜΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ.** Ἐγεννήθη τὸ 1798 εἰς τὴν Ζάκυνθον. Ἐσπούδασεν εἰς τὴν Κρεμώναν καὶ κατόπιν εἰς τὴν Παβίαν τῆς Ἰταλίας. Πλὴν τῆς νομικῆς κατέγινε κυρίως εἰς φιλολογικὰς μελέτας καὶ εἰς τὴν ποίησιν. Τὸ 1818 ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ζάκυνθον, ὅπου διέμεινε μέχρι τοῦ 1828. Ἐκτοτε μέχρι τοῦ θανάτου του (1857) διέμεινε εἰς τὴν Κέρκυραν. Ἐγραψε τὰ πρῶτα ποιήματά του εἰς τὴν ἰταλικὴν γλῶσσαν, ἔνωρις ὅμως ἐπεδόθη εἰς τὴν συστηματικὴν μελέτην τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ εἰς τὴν σύνθεσιν ἑλληνικῶν ποιημάτων. Ἐγραψε ποιήματα καὶ ὀλίγα πεζά. Ποιήματα: «Ὕμνος εἰς τὴν ἐλευθερίαν», «Ἡ φαρμακωμένη», «Ὁ Λάμπρος», «Ὁ Κρητικὸς», «Ὁ Πόρφυρας», «Οἱ Ἐλεύθεροι Πολιορκημένοι» κ.ἄ. Πεζά: «Διάλογος μεταξὺ ποιητοῦ, φίλου καὶ σοφολογιωτάτου», «Ἡ γυναῖκα τῆς Ζάκυνθος» καὶ διάφορα πεζὰ σχεδιάσματα ποιημάτων του καὶ σημειώσεις, ὅλα εἰς τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν. Ὁ Σολωμὸς εἶναι ὁ θεμελιωτὴς τῆς νεωτέρας ποιησεῦς μας.
- ΣΟΥΡΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ.** Ἐγεννήθη τὸ 1852 εἰς τὴν Σῦρον καὶ ἀπέθανε τὸ 1919 εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐσπούδασε φιλολογίαν. Ἀπὸ τοῦ 1883 ἕως τὸ 1918 ἐξέδιδε τὴν ἑβδομαδιαίαν σατιρικὴν ἐφημερίδα «Ὁ Ρωμιός». Ἐγραψε καὶ ἄλλα σατιρικά ποιήματα, κωμικὰ παίγνια, ἐμμέτρους σατιρικὰς κωμωδίας καὶ ὀλίγα λυρικά, τὰ ὁποῖα ἐξεδόθησαν εἰς ἑξ τόμους μετὸν τίτλον «Ποιήματα».
- ΣΟΥΤΣΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ.** Ἐγεννήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ 1808 καὶ ἀπέθανε τὸ 1863. Ποιητικὰ ἔργα του: «Ὁ περιπλανώμενος», «Ἡ τουρκομάχος Ἑλλάς», «Τὸ πανόραμα» κλπ.

ΣΟΥΤΣΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ. Έγεννήθη εις Κωνσταντινούπολιν τὸ 1806 καὶ ἀπέθανε τὸ 1868. Ποιητικὰ ἔργα του : « Ἡ κιθάρα », Δραματικά : « Ὁ ὄδουπόρος », « Μεσσίας », « Εὐθύμιος Βλαχάβας », « Ὁ ἄγνωστος ».

ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Έγεννήθη ἐν Σμύρνῃ τὸ 1901. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς του εἰς Λειψίαν. Ἐπανελθὼν διωρίσθη ὑφηγητὴς τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς φιλολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Συνειργάσθη εἰς πολλὰ ἐπιστημονικὰ καὶ φιλολογικὰ περιοδικὰ καὶ ἐξέδωκε τὸ « Συμπόσιον » τοῦ Πλάτωνος ἐντολῇ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἐδημοσίευσε φιλολογικὰς, ἱστορικὰς, παλαιογραφικὰς καὶ ἄλλας μελέτας. Ἀπέθανε πρόωρος, τὸ 1937.

ΤΑΙΝ ΠΗΠΟΛΥΤΟΣ. Γάλλος φιλόσοφος, αἰσθητικὸς καὶ ἱστορικός. Έγεννήθη τὸ 1828 καὶ ἀπέθανε τὸ 1893. Ἐγραψε πολλὰ ἀξιόλογα ἔργα, δι' ὃ καὶ ἐγένετο μέλος τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας. Εἰς τὸ ἔργον του « Φιλοσοφία τῆς τέχνης ἐν Ἑλλάδι », μεταφρασθὲν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν, περιέχεται ἐπιστημονικὴ καὶ κοινωνιολογικὴ ἀνάλυσις τῶν συνθηκῶν, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἀνεπτύχθη εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἡ ποίησις καὶ ἡ τέχνη.

ΤΕΝΝΥΣΟΝ ΑΛΦΡΕΔΟΣ (1809 - 1892). Δαφνοστεφὴς ποιητὴς τῆς Ἀγγλίας ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸν συμπατριώτην του Μπάυρον καὶ τὴν ὅλην ρομαντικὴν ἑλληνολατρίαν τῆς ἐποχῆς του. Ἐδημοσίευσε πολλὰ ποιήματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ « Ὀδυσσεύς » ὑπῆρξεν ἀπὸ τὰ πλέον γνωστὰ καὶ ἀγαπητά.

ΤΑΣΣΟΣ ΤΟΡΚΟΥΑΤΟΣ. Εἰς τῶν μεγίστων ποιητῶν τῆς Ἰταλίας. Έγεννήθη τὸ 1544 καὶ ἀπέθανε τὸ 1595. Ἐγραψεν ἐποποιίας : τὴν « Ἀπελευθερωθεῖσαν Ἱερουσαλὴμ » καὶ τὸν « Ἀμύνταν », τὴν τραγωδίαν « Τορρισμόνδος », τὰς « Ἐπτὰ ἡμέρας τῆς δημιουργίας » καὶ πολλὰ μικρὰ ποιήματα.

ΤΣΟΥΝΤΑΣ ΧΡΙΣΤΟΣ. Έγεννήθη τὸ 1857 εἰς Στενήμαχον τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμιλίας καὶ ἀπέθανε τὸ 1934 εἰς Ἀθήνας. Ἐσπούδασε φιλολογίαν εἰς Ἀθήνας καὶ ἀρχαιολογίαν εἰς Γερμανίαν. Ὑπηρέτησεν ὡς ἔφορος ἀρχαιοτήτων καὶ ὡς καθηγητὴς τῆς ἀρχαιολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ἐξέδωκε τὰ ἑξῆς ἔργα : « Μυκῆναι καὶ μυκηναϊκὸς πολιτισμὸς », « Αἱ προϊστορικαὶ ἀροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου », « Ἱστορία τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης », « Ἡ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν » κ.ἄ.

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΚΑΤΑ ΣΥΛΛΟΓΑΣ

Α'. Ἐκ τῆς συλλογῆς Γ. Καλαματιανοῦ

	Σελ.
1. Παναγία ἡ γλυκοφιλοῦσα, Ἄλ. Παπαδιαμάντη	33
2. Τὸ φίλημα, Μιχ. Μητσάκη	49
3. Παραδόσεις, Ν. Πολίτου	55
4. Διήγησις συμβάντων τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς (καθ' ὑπαγόρευσιν Θ. Κολοκοτρώνη εἰς Γ. Τερτσέτην)	65
5. Στρατιωτικὰ ἐνθυμήματα, Ν. Κασομούλη	67
6. Ἡ πενία τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ, Δ. Θερεϊανοῦ	69
7. Ὁ πόλεμος τῆς Ἑλλάδος 1940 - 1941, Ἄλ. Παπάγου	78
8. Προλεγόμενα στὴν πρώτη ἐκδοσὴ τῶν Εὐρισκομένων τοῦ Σολωμοῦ, Ἰακ. Πολυλά	124
9. Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Φ. Πολίτου	129
10. Τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τοῦ Διὸς εἰς Ὀλυμπίαν, Χρ. Τσοῦντα	136
11. Ἡ τέχνη τοῦ Γκρέκο, Ζαχ. Παπαντωνίου	139
12. Ἡ δημοσία οἰκονομία τῶν Ἀθηναίων, Ἀνδ. Ἀνδρεάδου	152
13. Ὁ Πλάτων, πνευματικὸς ἀρχηγέτης τῶν αἰώνων, Κ. Γεωργούλη	164
14. Ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης, Κ. Παπαρρηγοπούλου	174
15. Ὁ Ἀθωνας, Ἄλ. Μωραϊτίδου	176
16. Ἡ Παναγιὰ ἡ Γοργόνα, Στρ. Μυριβήλη	180
17. Ἡ ζωή, Ζαχ. Παπαντωνίου	195
18. Ἀχώριστοι, Γ. Βλαχογιάννη	196
19. Σκέψεις, Ἐμμ. Ροῖδου	197
20. Στοχασμοί, Ἀνδ. Λασκαράτου	198
21. Θρύψαλα, Δ. Καμπούρογλου	198
22. Παροιμίαι	199
23. Τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ, δημοτικὸ τραγούδι	211
24. Ὕμνος εἰς τὴν ἐλευθερίαν, Διον. Σολωμοῦ	216
25. Εἰς τὸν Ἱερὸν Λόγον, Ἀνδ. Κάλβου	230
26. Ἡ φλογέρα τοῦ Βασιλιᾶ, Κ. Παλαμᾶ	239
27. Ὁ ἐρασιτέχνης, Ἰακ. Πολυλά	245
28. Καρδάκι, Λ. Μαβίλη	246
29. Τρελὴ χαρά, Ἰω. Γρυπάρη	247
30. Προσευχή, Π. Σούτσου	247
31. Εἰς τὴν Ἑλλάδα, Ἄλ. Σούτσου	248
32. Εἰς ἓν ἄστρον, Ἰω. Καρασούτσα	249

33. Εἰς τὸν ἥλιον, Δ. Παπαρηγοπούλου	251
34. Ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ, Ἄρ. Προβλεγγίου	252
35. Κύπρος, Κ. Παλαμᾶ	256
36. Ὕμνος τῶν αἰώνων, Κ. Παλαμᾶ	258
37. Χειμᾶρα, Κ. Παλαμᾶ	259
38. Τὸ ἑλληνικὸ θαῦμα, Μιλτ. Μαλακάση	261
39. Βράδῳ σ' ἓνα χωριό, Α. Πορφύρα	263
40. Ἰθάκη, Κ. Καβάφη	264
41. Θερμοπύλες, Κ. Καβάφη	266
42. Οἱ Ἕλληνες λόγιοι, Γ. Σουρῆ	268
43. Τὶ κόσμος, Γ. Σουρῆ	269
44. Φαύστα, Δ. Βερναρδάκη	270
45. Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῦντο λόγων, Μεγ. Βασιλείου	283
46. Λόγος εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα καὶ εἰς τὴν βραδυτῆτα, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου	285
47. Αἱ τῆς μητρὸς ἐπιδάει, Ἰωάννου Χρυσοστόμου	287
48. Ἡ Ἁγία Σοφία, Προκοπίου	290
49. Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ	293
50. Μυριόβιβλος ἢ Βιβλιοθήκη, Φωτίου	295
51. Ἐπιστολὴ, Φωτίου	296
52. Παρεμβολαὶ εἰς τὴν Ὀμήρου Ἰλιάδα, Εὐσταθίου, ἀρχιεπισκόπου Θεσ/νίκης	296
53. Περὶ ἀρετῶν, Γεωργίου Γεμιστοῦ τοῦ Πλήθωνος	300
54. Πρὸς τὸν βασιλέα Ἐμμανουῆλον περὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πραγμάτων, Γεωργίου Γεμιστοῦ τοῦ Πλήθωνος	301
55. Χριστὸς πάσχων (ἀδήλου ποιητοῦ)	304
56. Εἰς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ	304
57. Κανὼν εἰς ἀνάμνησιν τοῦ σεισμοῦ ἔτει 740 γεγονότος, Ὀκτωβρίου 26, Ἰωσῆφ ὁμογράφου	305
58. Ὀδοιπορικόν, Σατωβριάνδου, μετάφρασις Ἐμμ. Ροῦδου	316
59. Ἰούλιος Καῖσαρ, Σαίξπηρ, μετάφρασις Κ. Καρθαίου	336

Β'. Ἐκ τῆς συλλογῆς Η. Λάγιου

1. Λόγος τοῦ ἀειμνήστου Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Παύλου εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν	7
2. Λόγος τοῦ Κολοκοτρώνη στὴν Πνύκα	14
3. Ναυάγια, Ἄνδ. Καρκαβίτσα	52
4. Ἀπομνημονεύματα, Ἰω. Μακρυγιάννη	60
5. Ὁ τορπιλισμὸς τῆς «Ἑλλης», Σπ. Μελά	73
6. Ἡ προέλευσις καὶ ἡ ἀξία τῶν δημοτικῶν ᾠμάτων, Ν. Πολίτου	85
7. Τὸ νόημα τῆς ἐλευθερίας, Κ. Γεωργόλλη	91
8. Πνευματικὴ ζωὴ, Ἰω. Συκουτρῆ	96

9. Τὸ Πάσχα, Ἄλ. Παπαδιαμάντη	115
10. Ἑλληγνίδες, Γ. Βλάχου	118
11. Ἡ τελετή, Γ. Βλάχου	119
12. Κωστής Παλαμάς, Δ. Κακλαμάνου	134
13. Κατακόμβαι, Ν. Λούβαρη	142
14. Φαινόμενα παρακολουθοῦντα τοὺς σεισμούς, Κ. Μητσοπούλου	144
15. Σκιαγραφία τοῦ ἀττικοῦ κλίματος, Δ. Αἰγινήτου	147
16. Ἡ αὐτόνομος ἠθικὴ συνείδησις, Θεοφ. Βορέα	159
17. Ἡ ἑλληνικὴ ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου, Κ. Βουρβέρη	170
18. Ὁ ἐπικήδειος, Ἰω. Κονδυλάκη	200
19. Οἱ Ἑλεύθεροι Πολιορκημένοι, Διον. Σολωμοῦ	225
20. Ὁ Ὠκεανός, Ἄνδ. Κάλβου	231
21. Ὁ Ὀρκος, Γερ. Μαρκορά	242
22. Πατρίδα, Λ. Μαβίλη	246
23. Τὸ τραγούδι τοῦ Σταυροῦ, Κ. Παλαμᾶ	255
24. Ἐστιάδες, Ἰω. Γρυπάρη	261
25. Μεγάλῃ Παρασκευῇ τοῦ 1942, Σωτ. Σκίπη	263
26. Τὸ θέατρο, Λ. Πορφύρα	264
27. Εἴμαστιν ἰσχεῖνοι ποῦ ἴμαστιν, Δ. Λιπέρτη	266
28. Νά τουν νά θωρούσατε, Δ. Λιπέρτη	267
29. Ἡ ζωγραφία μου, Γ. Σουρῆ	269
30. Εἰς τὰ θεμέλια τοῦ φρενοκομείου, Γ. Σουρῆ	270
31. Ἡ Κόλασις, Δάντη, μετάφρασις Ἄλ. Ραγκαβῆ	309
32. Ὁ ἑλληνικὸς ὕμνος, Φρ. Μιστράλ, μετάφρασις Κ. Παλαμᾶ	314
33. Ἑλληνικὴ ἀρχιτεκτονικὴ, Ἰππολύτου. Ταῖν, μετάφρασις Δ. Αἰγινήτου	321
34. Φάουστ, Γκαῖτε, μετάφρασις Κ. Χατζοπούλου	323
35. Ἄν. . . ., Ρ. Κίπλιγκ, μετάφρασις Ν. Καρβούνη	354

Γ'. Ἐκ τῆς συλλογῆς Μ. Σταθοπούλου - Χριστοφέλλη

1. Λόγος ἐπιμνημόσυνος εἰς Παῦλον Μελά, Σπ. Λάμπρου	19
2. Νεοελληνικὸς πολιτισμὸς, Ἰων. Δραγούμη	101
3. Πολιτικαὶ παραινέσεις πρὸς τοὺς Ἕλληνας, Ἄδ. Κοραῆ	104
4. Ὁ δημιουργὸς τοῦ 21 εἶναι τὸ ἔθνος ὀλόκληρον, Ν. Βλάχου	109
5. Παῦλου Μελά ἐπιστολὴ ἐκ Μακεδονίας	122
6. Ἐλευθερωθεῖσα Ἱερουσαλήμ, Τορκουάτου Τάσσου, μετάφρ. Ἰουλίτου Τυπάλδου	312
7. Ὁ βουτηχτής, Σίλλερ, μετάφρασις Ν. Κογεβίνα	330
8. Ὀδυσσεύς, Τέννισον, μετάφρασις Μ. Σιγούρου	356

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ

I. ΡΗΤΟΡΙΚΟΙ ΛΟΓΟΙ

1. Λόγος τοῦ ἀειμνήστου Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Παύλου εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν	7
2. Λόγος τοῦ Κολοκοτρώνη στὴν Πνύκα	14
3. Λόγος ἐπιμνημόσυνος εἰς Παῦλον Μελάν Σπυρ. Λάμπρου	19
4. Λόγος ἐκφωνηθεὶς τὴν 25ην Μαρτίου 1942 εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, Δ. Ζακυθνοῦ	22

II. ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ — ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ

1. Παναγία ἡ γλυκοφιλοῦσα, Ἀλ. Παπαδιαμάντη	33
2. Τὸ φίλημα, Μιχ. Μητσάκη	49
3. Νανάγια, Ἀνδ. Καρκαβίτσα	52
4. Παραδόσεις, Ν. Πολίτου	55

III. ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ — ΒΙΟΓΡΑΦΙΑΙ — ΧΡΟΝΙΚΑ

1. Ἀπομνημονεύματα, Ἰω. Μακρυγιάννη	60
2. Διήγησις συμβάντων τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς (καθ' ὑπαγόρευσιν Θ. Κολοκοτρώνη εἰς Γ. Τερτσέτην)	65
3. Στρατιωτικὰ ἐνθυμήματα, Ν. Κασμοῦλη	67
4. Ἡ πενία τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ, Δ. Θερειανοῦ	69
5. Ὁ τορπιλισμὸς τῆς «Ἑλλης», Σπ. Μελά	73
6. Ὁ πόλεμος τῆς Ἑλλάδος 1940 - 41, Ἀλ. Παπάγου	78

IV. ΜΕΛΕΤΑΙ — ΔΙΑΤΡΙΒΑΙ — ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

1. Ἡ πρόελευσις καὶ ἡ ἀξία τῶν δημοτικῶν ἀσμάτων, Ν. Πολίτου	85
2. Τὸ νόημα τῆς ἐλευθερίας, Κ. Γεωργούλη	91
3. Πνευματικὴ ζωὴ, Ἰω. Συκουτρῆ	96
4. Νεοελληνικὸς πολιτισμὸς, Ἰων. Δραγούμη	101

5. Πολιτικά παραινέσεις πρὸς τοὺς Ἕλληνας, Ἄδ. Κοραῆ	104
6. Ὁ δημιουργὸς τοῦ 1821 εἶναι τὸ Ἔθνος ὀλόκληρον, Ν. Βλάχου	109
7. Τὸ Πάσχα, Ἄλ. Παπαδιαμάντη	115
8. Ἑλληνίδες, Γ. Βλάχου	118
9. Ἡ τελετή, Γ. Βλάχου	119
10. Παύλου Μελά ἐπιστολὴ ἐκ Μακεδονίας	122

V. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΑΙ — ΤΕΧΝΟΚΡΙΤΙΚΑ

1. Προλεγόμενα στὴν πρώτη ἐκδοσὴ τῶν Εὐρισκομένων τοῦ Σολωμοῦ, Ἰακ. Πολυλά	124
2. Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Φ. Πολίτου	129
3. Κωστῆς Παλαμᾶς, Δ. Κακλαμάνου	134
4. Τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τοῦ Διὸς εἰς Ὀλυμπίαν, Χρ. Τσουντα	136
5. Ἡ τέχνη τοῦ Γκρέκο, Ζαχ. Παπαντωνίου	139

VI. ΕΠΙΣΤΗΜΗ — ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

1. Κατακόμβαι, Ν. Λούβαρη	142
2. Φαινόμενα παρακολουθοῦντα τοὺς σεισμοὺς, Κ. Μητσοπούλου	144
3. Σκιαγραφία τοῦ ἄττικου κλίματος, Δ. Αἰγινήτου	147
4. Ἡ δημοσία οἰκονομία τῶν Ἀθηναίων, Ἀνδ. Ἀνδρέαδου	152
5. Ἡ αὐτόνομος ἠθικὴ συνείδησις, Θεοφ. Βορέα	159
6. Ὁ Πλάτων, πνευματικὸς ἀρχηγέτης τῶν αἰώνων, Κ. Γεωργούλη	164
7. Ἡ ἑλληνικὴ ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου, Κ. Βουρβέρη	170

VII. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΙ — ΠΕΡΙΓΡΑΦΑΙ — ΤΑΞΙΔΙΩΤΙΚΑΙ ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ

1. Ὁ Ἀνδρέας Μισούλης, Κ. Παπαρηγοπούλου	174
2. Ὁ Ἀθωνας, Ἄλ. Μωραϊτίδου	176
3. Ἡ Παναγιά ἡ Γοργόνα, Στρ. Μυριβήλη	180
4. Πρὸς τὴ Μακεδονία, Γ. Μ. Παναγιωτοπούλου	187

VIII. ΠΕΖΟΤΡΑΓΟΥΔΑ — ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ — ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ

1. Ἡ ζωή, Ζαχ. Παπαντωνίου	195
2. Ἀχώριστοι, Γ. Βλαχογιάννη	196
3. Σκέψεις, Ἐμμ. Ροῖδου	197
4. Στοχασμοί, Ἀνδ. Λασκαράτου	198
5. Θρύψαλα, Δ. Καμπούρογλου	198
6. Παροιμίαι	199

IX. ΕΥΘΥΜΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

Ὁ ἐπικηδεῖος, Ἰω. Κονδυλάκη	200
---------------------------------------	-----

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΟΙΗΣΙΣ

I. ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Α'. ΙΣΤΟΡΙΚΑ

1. Τῆς Λένως τοῦ Μπότσαρη	209
2. Τῆς Δέσπως, ...	210
3. Μισολόγγι, ...	210

Β'. ΠΑΡΟΛΟΓΑΙ

Τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ, ...	211
---------------------------	-----

Γ'. ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ

Μοιρολόγια	214
------------------	-----

II. ΕΝΤΕΧΝΟΣ ΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

Α'. ΕΠΙΚΑ—ΕΠΙΚΟΛΟΥΡΙΚΑ

1. Ὕμνος εἰς τὴν ἐλευθερίαν, Διον. Σολωμοῦ	216
2. Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι, Διον. Σολωμοῦ	225
3. Εἰς τὸν Ἱερὸν Λόγον, Ἄνδρ. Κάλβου	230
4. Ὁ Ὠκεανός, Ἄνδρ. Κάλβου	231
5. Διονύσου πλοῦς, Ἄλ. Ραγκαβῆ	235
6. Ἡ φλογέρα τοῦ Βασιλιᾶ, Κ. Παλαμᾶ	239
7. Ὁ Ὅρκος, Γερ. Μαρκοῦ	242

III. ΛΥΡΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

1. Ὁ ἐρασιτέχνης, Ἰακ. Πολυλά	245
2. Καρδάκι, Λ. Μαβίλη	245
3. Πατρίδα, Λ. Μαβίλη	246
4. Τρελὴ χαρὰ, Ἰω. Γρυπάρη	247
5. Προσευχή, Π. Σούτσου	247
6. Εἰς τὴν Ἑλλάδα Ἄλ. Σούτσου	248
7. Εἰς ἓν ἄστρον, Ἰω. Καρασούτσα	249
8. Εἰς τὸν ἥλιον, Δ. Παπαρηγοπούλου	251
9. Ἡ Ἑλληνικὴ ψυχὴ, Ἄρ. Προβελεγγίου	252
10. Τὸ τραγοῦδι τοῦ Σταυροῦ, Κ. Παλαμᾶ	255
11. Κύπρος, Κ. Παλαμᾶ	256
12. Ὕμνος τῶν αἰώνων, Κ. Παλαμᾶ	258
13. Χειμάρρα, Κ. Παλαμᾶ	259
14. Τὸ ἑλληνικὸ θαῦμα, Μιλτ. Μαλακάση	261

15. Ἐστιάδες, Ἰω. Γρυπάρη.....	261
16. Μεγάλη Παρασκευὴ τοῦ 1942, Σωτ. Σκίπη.....	263
17. Βράδου σ' ἓνα χωριό, Λ. Πορφύρα.....	263
18. Τὸ θέατρο, Λ. Πορφύρα.....	264
19. Ἰθάκη, Κ. Καβάρη.....	264
10. Θερμοπύλες, Κ. Καβάρη.....	266
21. Εἴμαστιν ἰσχεῖνοι πού 'μάστιν, Δ. Λιπέρτη.....	266
22. Νά 'τουν νά θεωρούσατε, Δ. Λιπέρτη.....	267

IV. ΣΑΤΙΡΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

1. Οἱ Ἕλληνες λόγιοι, Γ. Σουρῆ.....	269
2. Τί κόσμος, Γ. Σουρῆ.....	269
3. Ἡ ζωγραφιά μου, Γ. Σουρῆ.....	269
4. Εἰς τὰ θεμέλια τοῦ φρενοκομείου, Γ. Σουρῆ.....	270

V. ΕΜΜΕΤΡΑ ΔΡΑΜΑΤΑ

Φαύστα, Δ. Βερναδάκη.....	271
---------------------------	-----

Α' ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΑΤΤΙΚΙΖΟΥΣΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῦντο λόγων, Μεγάλου Βασιλείου.....	283
2. Λόγος εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα καὶ εἰς τὴν Βραδυτῆτα, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου.....	285
3. Αἱ τῆς μητρὸς ἐπωδαί, Ἰωάννου Χρυσοστόμου.....	287
4. Ἡ Ἁγία Σοφία, Προκοπίου.....	290
5. Ἐκδοσίς ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ.....	293
6. Μυριόβιβλος ἢ Βιβλιοθήκη, Φωτίου.....	295
7. Ἐπιστολή, Φωτίου.....	296
8. Παρεκβολαὶ εἰς τὴν Ὀμήρου Ἰλιάδα, Εὐσταθίου, ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης.....	296
9. Περὶ ἀρετῶν, Γεωργίου Γεμιστοῦ τοῦ Πλήθωνος.....	300
10. Πρὸς τὸν βασιλέα Ἐμμανουῆλον περὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῃ πραγμάτων, Γεωργίου Γεμιστοῦ τοῦ Πλήθωνος.....	301
11. Χριστὸς πάσχων (ἀδῆλον ποιητοῦ).....	303
12. Εἰς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ.....	304
13. Κανὼν εἰς ἀνάμνησιν τοῦ σεισμοῦ ἔτει 740 γεγονότος, Ὀκτωβρίου 26, Ἰωσήφ ὕμνογράφου.....	305

Β'. ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΞΕΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

I. ΙΤΑΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. 'Η κόλασις, Δάντη, μετάφρ. 'Αλ. Ραγκαβή.....	309
2. 'Ελευθερωθεῖσα 'Ιερουσαλήμ, Τορκουάτου Τάσσου, μετάφρ. 'Ιουλ. Τυπάλδου	312

II. ΓΑΛΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. 'Ο ἑλληνικὸς ὕμνος, Φρ. Μιστράλ, μετάφρ. Κ. Παλαμᾶ.....	314
2. 'Οδοιπορικόν, Σατωβριάνδου, μετάφρ. 'Εμμ. Ρο"δου.....	316
3. 'Ελληνικὴ ἀρχιτεκτονικὴ, 'Ιππ. Ταίν, μετάφρ. Δ. Αἰγινήτου.....	321

III. ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. Φάουστ, μετάφρ. Κ. Χατζοπούλου.....	323
2. 'Ο βουτηχτής, Σίλλερ, μετάφρ. Ν. Κογεβίνα.....	330

IV. ΑΓΓΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

1. 'Ιούλιος Καῖσαρ, Σαίξπηρ, μετάφρ. Κ. Καρθαίου.....	336
2. "Αν... Ρ. Κίπλιγκ, μετάφρ. Ν. Καρβούνη.....	354
3. 'Οδυσσέας, Τέννyson, μετάφρ. Μ. Σιγούρου.....	356
Λεξιλόγιον.....	359
Βιογραφίαι συγγραφέων.....	368
Πίναξ περιεχομένων κατὰ συλλογὰς.....	380
Πίναξ περιεχομένων.....	383

ΕΚΔΟΣΙΣ Θ', 1971 (VII) ΑΝΤ. 48.000 - ΣΥΜΒΑΣΙΣ 2141 / 21 - 4 - 71

ΕΚΤΥΠΩΣΙΣ : ΑΛΕΞ. & ΑΝΝΑ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ - ΒΙΒΛΙΟΔ. ΟΚΤΩΡΑΤΟΣ - ΚΟΥΚΙΑΣ

